

MENGELWERK,

VOOR

1852.

VADERLANDSCHE

LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

Kunsten en Wetenschappen,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

TWEEDE STUK

VOOR

1852.

MENGELWERK.

Te AMSTERDAM, *bij*

J. STEMVERS.

1852.

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

INHOUD.

INHOUD.

INHOUD.

INHOUD.

INHOUD.

MENGELWERK.

FRAGMENT EENER REIZE DOOR *ZUID-AMERIKA*.

(*Vervolg van bl.* 662 *in den Jaargang van* 1851.)

OPPER-PERU.

Er zijn tegenstellingen, waaraan men in *Zuid-Amerika* zich moet gewennen. Ik had *Peru* in regeringloosheid verlaten en vond het in burgerkrijg weder. »Hoe zal ik mijne reis nu voortzetten?" vroeg ik aan eenen vriend. En zijn antwoord was een uitvoerig verslag van het gebeurde.

Bij mijn vertrek vingen de Presidents-verkiezingen in *Peru* aan. De Generaal GAMARRA, wiens voorzitterschap eindigde, wilde herkozen worden. Hij had een gedeelte des legers en eenige leden der Conventie op zijne hand; die, gedachtig hoe dikwerf zij bajonetten in de raadzaal hadden gezien, beducht waren voor eene herhaling van hetzelfde tooneel, zoo zeer ten hunnen nadeele, als ten voordeele van GAMARRA. Hem te zeggen: »wij herkiezen u niet." kon hem in verzoeking brengen, om, naar de gewoonte der *Peruaansche* Staatslieden, het leger in de zaak te mengen. Aldus hadden de voornaamste leden der Conventie, GAMARRA van hunne medewerking verzekerd; doch bij 't opnemen der stemmen vond evenwel zijne verwachting zich te leur gesteld. De uitverkorene des volks was de Generaal ORBEGOSA. GAMARRA deed dadelijk een beroep op het leger dat hem omgaf; de Conventie werd ontbonden; de afgevaardigden en weêrspannigste leden van den Senaat traden in den kerker, en de Generaal BERMUDIS, een vriend van GAMARRA, werd tot President der Republiek uitgeroepen.

De ontroering over deze geweldddaad van GAMARRA was bij mijne terugkomst te *Puno* nog levendig. De burgerkrijg volgde spoedig op de militaire omwenteling. GA-

MARRA was naar *Serro de Pasco*, de rijkste mijn van gansch *Peru*, getogen, om er zich, des noods met geweld, de vereischte metalen voor zijne onderneming te verschaffen. Slechts drie honderd man liet hij te *Lima* achter, in de meening dat zij voldoende waren om de zachtmoedige bevolking in ontzag te houden; maar hij had zich bedrogen. *Lima* bevat vijftig duizend inwoners. Die ingezetenen, door ORBEGOSA aangevuurd, waren, na een belagchelijk opwerpen van barricades, er in geslaagd, niet om de drie honderd man gevangen te nemen, maar om hen de stad te doen verlaten; hetgeen zij gaarne deden, om óók naar de mijn te kunnen gaan. Na dit schitterend wapenfeit had er eene algemeene illuminatie plaats, en werden drie dagen lang de klokken geluid. Men omhelsde elkander allerwege, en danste eene menigte *lundous* en *mismis*, om de groote en volkomene overwinning te vieren. Volkomen was zij inderdaad: want terwijl de troep van GAMARRA de stad verliet, was het ORBEGOSA met weinig moeite gelukt de sterkte *Callao* in te nemen. Er was daar niet meer bezetting dan er noodig was om de poorten te sluiten. Dadelijk bij het uitbarsten der onlusten waren vijf of zes Generaals van verschillende partijen, elk met vijf of zes Adjudanten, met lossen teugel naar *Callao* gereden om er, in naam van dit of dat vaandel, bezit van te nemen. ORBEGOSA, in dien wedren de vlugste, was er 't eerst binnengekomen en had de poorten voor de neuzen zijner minder vlugge ambtgenooten digtgeslagen. Nu meester van *Callao* en *Lima*, poogde hij eene soort van wettige Regering, uit de te *Lima* gebleven Leden der Conventie, zamen te stellen, en soldaten te verzamelen; waartoe hij ruimschoots van de conscriptie gebruik maakte.

Aan den eenen kant ontgon dus GAMARRA de mijnen van *Serro de Pasco*, in afwachting van het geschikte uur om in het veld te verschijnen; en aan den anderen kant ontgon ORBEGOSA de stad *Lima* en haren omtrek, in afwachting van het geschikte uur, om zich in het gezag te vestigen. Ziedaar bij mijne terugkomst de toestand van *Peru*, die geweldig afstak bij de kalmte, waarin ik

die aangrenzende Republiek had gelaten. Mijn vriend, de Kolonel ST. R....., was een warm aanhanger van GAMARRA, hij wachtte diens bevelen om zich bij hem te voegen of naar *Aréquipa* te rukken. De kustprovinciën hadden zich voor ORBEGOSA en de Conventie; de binnenlandsche voor GAMARRA en de beweging verklaard.

Ik volhardde echter in mijn reisplan; de Kolonel gaf mij een vrijgeleide, dat mij tot *Caballero* verhief en door de wederzijdsche benden moest doen eerbiedigen, ten ware ik in de magt viel van zekeren Kolonel S...., een echte *picaro* en vijand van ST. R....., die verrukt zou zijn mij den eenen of anderen trek te spelen, om dezen te grieven. Ik grifte dat in mijn geheugen en vertrok naar *Cusco*, mij den Hemel aanbevelende.

Eenmaal op weg, vergat ik de twisten, mij te *Puno* als staatsaangelegenheden voorgesteld. In *Bolivia* had ik smaak in de studie der *Amerikaansche* oudheden gekregen. Sedert had men mij *Cusco* genoemd, als 't rijkste van geheel *Peru*, in gedenkteekenen der *Incaas*. Daarom verlangde ik naar die merkwaardige en eerbiedwaardige stad.

Attuncolla, Lampa, Tinta, Pucuta, Urcos, en *Piquillacta* zijn de voornaamste buurten en dorpen, welke men op den togt van twintig dagen, tusschen *Puno* en *Cusco* ontmoet. Den 8sten Februarij kwam ik te *Attuncolla*, na steeds, in 't gezigt der *Cordilleras*, velden te zijn doortrokken door de winterregens overstroomd. Gedurende [illegible] jaargetijde, van December tot April, regent het bijna dagelijks van vier ure des namiddags tot den morgen. *Attuncolla* is eene gemeente van 1200 inwoners, gelegen op een mijl afstands van de beroemde bouwvallen, die het vlak eens hoogen bergs, door het fraaije meer van *Celustana* bevochtigd, bedekken.

Talrijke *chulpas* en verschillende ronde en vierkante torens maken de ruïnen van *Attuncolla*, een der merkwaardigste groepen van *Peruaansche* oudheden uit. Deze berg, met grafsteden beladen, doet vermoeden, dat hieromtrent eene bloeijende stad heeft bestaan. Nergens echter vindt men eenig spoor van de plaats, die hare dooden in deze prachtige grafsteden ter ruste bragt. De over-

levering gewaagt slechts van een magtig vorst, aan de oevers van het meer *Celustana*, die, uit overtuiging, de eerdienst en de opperheerschappij der *Incaas* aannam, en wiens hofplaats door het meer werd verslonden. Hoe bovennatuurlijk en onwaarschijnlijk dit verhaal ook zij, wordt men toch geneigd het voor waarheid aan te nemen. Want die stad van grafsteden, in het midden van eene woestijn, die bevolking van welke niemand de geschiedenis kent en wier naam men meer gist dan weet, is eene verborgenheid, die alle nasporingen van den oudheidkundige te leur stelt.

In den regentijd door *Peru* te reizen is eene zaak van belang. Dikwerf moet men te paard door een meer, dat het water tot aan de stijgbeugels of den zadel komt; en van *Attuncolla* tot *Lampa* moet men drie rivieren over. Als wij aan een oever kwamen, werden de muilezels ontladen, en met groot geschreeuw te water gedreven. Als de dieren, zoo goed en kwaad zij konden, den overkant hadden bereikt, volgden wij met de goederen op ellendige *balzas*. In de dorpen zag ik de bewoners feest vieren en herinnerde mij dat vasten-avond nabij was. De *Indianen* vieren den dag met overvloedig *chicha* en brandewijn te drinken. Zij slaan dan op trommels en blazen op rieten fluiten, doch zonder eenig muzijkaal verband. Doeken en stukken stof wapperen aan een stok boven alle hutten. Het hoofd des gezins gaat met fluit of tambourin huppelend rondom zijne woning, en zijne vrouw en kinderen volgen hem met een doek in de hand. Van tijd tot tijd draait elk zich in de rondte met een scherpen kreet, en deze wandeldans duurt drie dagen. Dit is het hoogste carnavals-genot der *Indianen*.

Lampa is eene kleine stad. Ik vond er tot mijne verbazing een gemakkelijk huis, dat men elders in de *Peruaansche* gebergten niet zoo aantreft. Dit huis behoorde eenen *Engelschman*, gewezen chirurgijn-majoor in het leger der onafhankelijken. Hij begroef zich daar te midden van de *Indianen* en *Mestiezen;* maar behaalt groote winsten door aan de mijnwerkers in den omtrek ijzeren lampen, kwikzilver en andere benoodigdheden te leve-

ren; ook is hij zeer geacht en bemind. Ik was des te meer door zijne vriendelijke en gulle ontvangst bekoord, wijl ik *Lampa* bereikte na, voor het eerst, een slagregen en langdurig onweder te hebben doorgestaan; een ware orkaan der *Andes*, in al zijne kracht, en met al zijne sombere schoonheid.

Terwijl ik te *Lampa* was hield eene bende krijgsvolk van den Kolonel R..... de streek bezet, en leefde er als in een vijandelijk land. Paarden, muilezels, runderen, voeder, eetwaren, alles eigenden zij *in den naam des Vaderlands* zich toe. Van welk vaderland? Dit was moeijelijk te beslissen in een land tusschen drie Presidenten, eene Conventie, een Generaal-Congres en drie of vier legercorpsen verdeeld. Daags na mijne aankomst te *Lampa* was 't vasten-avond, en de Staats-gebeurtenissen schenen eene poos te zegevieren over de vermaken van 't feest. Reeds in den morgen waren van alom in 't arrondissement de nationale garden bijeen gekomen, en op de markt verzameld. Het oogmerk was hen dienst te doen nemen; aan de officieren bood men den rang van sergeant en het uitzigt aan op eene plundering van drie etmalen, als *Arèquipa* zou zijn vermeesterd. Zij, die het voorstel niet aannamen, werden afgedankt en naar huis gezonden, na van hun paard, en tuig, de *poncho* en kleedingstukken te zijn ontlast. Vervolgens ging men over om elken soldaat geworden nationale garde te kenmerken, door hem het haar glad af te scheren en zijne ooren te doorsteken. De laatste bewerking werd niet zonder klagten en pijnlijke gebaren verduurd.

Dit afgeloopen zijnde vertrok de bende van den Kolonel ST. R..... uit *Lampa* met de aangewonnen manschappen; en de vermakelijkheden van het carnaval vingen met alle magt weder aan. In eene kleine stad kennen alle menschen elkander. Ook was hier de geheele bevolking van blanken en *Mestiezen* op 't kerkplein vergaderd, en zij voerden er hand aan hand een ronde-dans uit, op den klank van een half dozijn violen, harpen en tambourins. Kringen van vrouwen en meisjes omringden dezen of

genen der ledige aanschouwers, en lieten hem niet weder los, dan na hem een glas brandewijn te hebben opgedrongen, en zijn hoofd met meel te hebben bestrooid. Des avonds danste men in verscheiden huizen *lluntoos* en *yaravis*, en daar men er overdadig bij dronk, en de dansen hoe langer zoo levendiger werden, dacht mij, dat de tegenwoordigheid van een vreemdeling hinderlijk kon worden, en liet ik deze brave lieden aan hunne meer dan dartele vreugde over.

Te *Tinta* trekt men over de rivier *Vilcanota*. Vandaar tot *Guarypata*, gaat de weg vervolgens langs haren oever. De landstreken zijn schilderachtig schoon, de groei is er welig, en de dorpen en woningen liggen digt bij elkander. Aan den regter-oever is mede een weg, waar langs een corps troepen naar den Kolonel ST. R.... te *Vilque* trok. De soldaten hunnen pas naar den gang der officiers-paarden regelende, trokken snel maar toch geregeld voort. Deze gestadige beweging van krijgsbenden gaf aan den doortogt der *Cordilleras* eene aangename levendigheid.

De *haciënda* van *Guarypata* verdient opmerking; men toont er met zekeren trots een tuin op de oud-*Fransche* wijze, met regte beukenlanen, keisteentjes, en digte priëelen. Deze laatsten echter zijn slecht geplaatst in eene streek van *Amerika* waar de zon dikwerf maar ééns per week schijnt; doch de smaak voor het eenvoudige schoon is in *Peru* niet te huis, en men zou de bewoners der *haciënda* zeer ergeren door aanmerkingen op de stijve geschoren hagen van hunnen hof te maken. *Urcos*, dat een weinig verder ligt, is een klein dorp, waaraan zich eene overlevering uit den tijd der *Incaas* hecht. In het naburige meer zou namelijk, bij de komst der *Spanjaarden* de wonderdoende ketting van massief goud geworpen zijn, die het voornaamste plein van *Cusco* versierde. Meermalen heeft men beproefd om het meer van *Urcos* droog te maken; maar geen dier pogingen is gelukt.

Te *Pacuta*, eenige mijlen van *Urcos*, zag ik de levenswijze van een rijken land-edelman. Ik werd 'er door

den ouden *Spaanschen Hidalgo* met alle wellevendheid onthaald. Hij had talrijke wèl afgerigte dienstboden; overvloed van water en zilveren schalen; een ledekant met verhemelte en rood damasten behangsel; zwaar gedreven zilverwerk, met zijne wapens versierd, en vele oude wijnen op flesschen. In één woord, er was die pracht van den echten stempel, welke men nog wel in sommige kasteelen in het hart van *Auvergne* en *Périgord* aantreft. De oude *hidalgo* zag de nieuwe orde van zaken met geen goed oog. Hij kon er zich maar niet aan gewennen om zijne zonen en muilezels aan het leger, en zijne piasters aan de generaals af te staan. »*Che...p...esta patria!*" zeide hij tegen mij in grappigen toorn, »om het te onderhouden heeft het ons zuiverste bloed noodig, en om zijn groot, waggelend ligchaam te dekken, neemt het onze kapitalen en de opbrengsten onzer landerijen. *Che...p...!*" Daar ik met belangstelling naar hem luisterde, hield hij niet op van den *Amerikaanschen* onafhankelijkheids-oorlog en zijne oorzaken te spreken. »Wij *Amerikaansche Spanjaarden*, zijn altijd naijveriger geweest op onze persoonlijke vrijheid, dan op onze Staatsvrijheid, aan welke wij niet gewoon waren en waarmede wij niets te doen hadden. In den tijd der onderkoningen leefde ieder naar zijn lust, de belastingen waren ligt en de ligtingen niet gestreng. De *corregidores* moesten zich vergenoegen met een schijn van gezag, op straffe van door alle *caballeroos* des lands en de *chiolloos*, die van hen afhingen, op den *index* te worden geplaatst. Als de Onderkoning een *oidor* zond om de Presidentschappen te onderzoeken en de misbruiken aan te teekenen, werd zulk een zendeling, bij zijne aankomst in de provincie, door een gezantschap der invloedrijkste personen ontvangen en bood men hem eenige honderden oncen gouds aan, tot het bestrijden van de zoogenaamde onkosten zijner moeijelijke landreize. Als de *oidor* aan dat oor doof was, 't geen zelden gebeurde, schreeuwde men hem in het andere toe: dat hij zich met de zaken der provincie volstrekt niet had te bemoeijen; en hield hij zich aan de beide ooren doof, dan verdween hij door 't een

of ander ongeval. Dit was zeker niet zoo als 't behoorde; maar het gaf ons eene wezenlijk persoonlijke vrijheid. Toen uwe *Europesche* vrijheid, dwars door de *Pampaas* van *Buenos Ayros* en over de *Cordilleras* van *Peru*, tot ons kwam, ontvingen wij haar als de godin eener vreemde eeredienst, die stroomen gouds in 't land moest brengen. Men nam haar met geestdrift aan, en allen dansten rondom haar beeld. Ieder schikte haar op naar zijn smaak: de adellijken maakten haar *hidalgo;* de priesters, heilige en heerscheresse; de *Creolen* overdekten haar met klatergoud en zilveren loveren. Daar onze havens voor den vreemden handel open waren, ontboden wij *Fransche* kleederen, *Portugesche* wijnen, *Engelsche* katoenen en *Amerikaansche* grondwetten. Wij dachten het toppunt van beschaving te hebben bereikt, omdat wij ons naar de mode kleedden, en verklaarden ons tot republikeinen, wijl we de *Amerikaansche* Constitutiën hadden afgeschreven. Gij ziet, wat wonderlijk soort van Gemeenebestgezinden wij zijn."

Het is iets zeldzaams in *Peru* zulk eene wel onderhouden *haciënda* aan te treffen. Over het algemeen zijn het boerenwoningen, waarvan de verdeeling en 't verband der kamers en buitengebouwen allerellendigst zijn. Niet zelden gebeurt het, dat men aan een kostelijk maal gezeten, de hoenders of schapen onder of naast zich voelt.

De *haciënda* van *Pacuta* verlatende, kwam ik in een wèl bebouwd land; de dorpen werden ál menigvuldiger. Ik herkende de nabijheid van eene groote stad. De bouwvallen van *Piquillacta* bij het bevallige dorpje *Andaguaylas*, stemmen den reiziger voor de groote tafereelen, die hem te *Cusco* wachten. Een lange muur met een wijde steenen poort sluit het dal af, en schijnt een gedeelte der werken tot verdediging van den weg naar *Cusco* te zijn geweest. De overlevering echter schrijft een geheel anderen oorsprong toe aan dien muur, achter welken de nu woeste stad *Piquillacta* lag. De dochter namelijk van een *cacique* werd door vele jongelingen bemind; maar twee hunner door rijkdom en rang evenzeer uitblinkende,

verduisterden hunne medeminnaars. De schoone moest tusschen die twee eene keuze doen, en zij stelde die van hen-zelven afhankelijk. Zij vergde geen tweestrijd, geen bedevaart, geen kruistogt, maar zeide eenvoudig: »Ik zal dien van u tot mijnen dienaar kiezen (de uitdrukking is in het *Guichois* bewaard gebleven), die, binnen acht dagen, het water van zulk eene rivier voorbij mijne deur leidt." — *Piquillacta* was op eene hoogte gelegen; het water stroomde in de laagte van het dal, en de zaak was dus moeijelijk genoeg. De twee *caciquen* riepen hunne nabestaanden en vrienden bijeen en vingen met den arbeid aan. De eene koos het punt te laag en 't water kwam niet; de andere was gelukkiger, en op den bepaalden dag vloeide een stroom, door een breed kanaal, voorbij de deur der dame. Dat was wel niet zeer ridderlijk; maar men kan geene zeer verfijnde hoffelijkheid wachten bij een volk, dat zijn onderhoud koopen moet door eene onafgebrokene worsteling tegen de natuur.

Van *Piquillacta* naar *Cusco* breidt zich eene nu breede dan weder smalle, doch alom sterk bevolkte vallei uit. Eindelijk komt men op eene plaats, waar de bergen elkander naderen en eene soort van kroon schijnen te vormen, die de zonnestad aan drie zijden omringt. Dáár doet men wél eene poos te toeven, om het gezigt op *Cusco* met zijne talrijke torens en groote blokken van huizen te genieten. Ik trad niet zonder ontroering uit de majestueuze eenzaamheid van *Opper-Peru* in deze aloude hofplaats der *Incaas:* de heilige stad van een overwinnend en godsdienstig volk, welks oorsprong onbekend, welks geschiedenis vergeten en welks tegenwoordige toestand beklagenswaardig is.

Omtrent de 12de eeuw, 400 jaren vóór zijne verovering door de *Spanjaarden*, was dit uitgestrekte land, later *Peru* genoemd, in kleine vorstendommen, op den voet van het leenstelsel, verdeeld. De Hoofden hadden sterkten vanwaar zij uitvallen deden om hunne naburen te plunderen. Twee stoute en magtige broeders ondernamen het, van de tweedragt, die de overige vorsten verdeelde, tot hun eigen voordeel partij te trekken. De

overlevering heeft den naam van MANCO CAPAC, een hunner, MANCO *den rijken*, bewaard. MANCO CAPAC, zoo verhaalt men, verzamelde zijne vasallen rondom zich, bestierde hunne eerste schreden tot beschaving, en gaf hun wetten. Eene andere legende maakt van MANCO CAPAC een blank en gebaard man, die met zijne vrouw MAMA OCELLO te *Cusco* kwam, de bewoners des lands, nog verspreid en in wildheid levende, bijeentrok, en hun leerde woningen bouwen, wol weven, en den grond bewerken.

In streken met nog maagdelijke bosschen bedekt, leven de gezinnen afgezonderd; want zij hebben de hulp van anderen minder noodig, en de moeijelijkheid der gemeenschap is een hinderpaal tegen de toenadering; maar eene streek van weiden bevordert de vereeniging. Men kan er in één dag groote afstanden doorloopen, om zijn vijand te ontvlugten of te vervolgen; en vermits er geene bosschen den zwakken tegen de dwingelandij des sterken beschermen, is de bedreigde wel genoodzaakt zich met anderen, op zich-zelven even vreesachtig en zwak als hij, te verbinden. De Maatschappij begint zoodra de vereeniging der huisgezinnen aanvangt. Het is dus niet waarschijnlijk dat MANCO CAPAC de *Peruanen* nog in den wilden staat hebbe aangetroffen; ook waren zijne eerste opvolgers genoodzaakt om magtige Hoofden, belijders van eene andere eerdienst, in hunne burgten of sterkten aan te tasten en te overwinnen. Sterkten en tempels zijn, buiten twijfel, kenmerken van zekeren graad van beschaving.

Eene derde overlevering doet MANCO CAPAC van het meer *Titicaca* komen. Doch zoo hij tot den *Aymaraánschen* stam had behoord, hoe zou hij dan voor het *Guichoische* volk gepredikt en dat bekeerd hebben? Hoe ook zou hij, vreemdeling in den lande, de magt hebben gehad om een onafhankelijk rijk, op tachtig mijlen afstands van *Aymara*, te midden van andere opperhoofden, te stichten? Vanwaar zou hij-zelf die beschaving, welke hij den *Guichoisen* aanbragt, hebben ontleend?

Eene derde overlevering — en deze vindt men uitvoerig vermeld in het werk van den Generaal MILLER,

... *Engelsch* officier, in *Peruaansche* dienst, — zegt, op het verwijderde tijdperk waarvan wij spreken, schipbreuk op de *Peruaansche* kust er een blank man ... wal wierp: dat de *Indianen* hem vroegen: »van wel-... stam hij was?" en dat hij zeide: »een *Engelschman* ...zijn" waarvan de *Indianen*, bij verbastering, het ...*aman* maakten. Alzoo zou de *Peruaansche* be-... van *Europeschen* oorsprong wezen. Doch het ... door MANCO CAPAC aan de Keizerlijke familie, bij ...ndering voorbehouden, om doorboorde, en tot op ...schouders hangende ooren te dragen, wijst veeleer ... *Amerikaansche* bron aan; daar men dit gebruik nog ... ten dage vindt bij de wilde *Botoceïdoos*, in *Bra-...*

...NCO CAPAC predikte de leerstelling van *één Hoogste* ...sen, Schepper van alle dingen, den grooten PACHA...AC (van *pacha*, het heelal, en van *camac*, 't tegen-...rdig deelwoord van het werkwoord *cama*, bezielen). ...noemde het menschelijk ligchaam *allpacamasca*, dat ...bezielde aarde. De zon beschouwde hij als het schoon-... afbeeldsel der Godheid, en wijdde aan haar de uit-...ndige eerdienst der Godsvereering. Zijne onderdanen ...warden den *Pachacamac*, dien zij niet begrepen, met ...zon, die zij zagen, en aanbaden dat hemelligchaam, ... achterstelling van den God, dien het slechts moest ...tegenwoordigen. Niets toont aan, dat de aanbidding ... zon, door MANCO CAPAC ingevoerd, niet de eerdienst ...s van den stam waartoe hij behoorde.

Zijne afstammelingen onderwierpen andere volkstam-...en aan zich, die zij afgodendienaars noemden, omdat ...ij eene ster, of de maan, of het water enz. vereerden. Ook de naam van zoon der zon, was een gevolg van de aanmatiging der vorsten van het land, die zich zonen van eene ster, een Heer, een boom, een tijger of der zee noemden. Bij gevolg is er geen grond om in MANCO CAPAC de afstammeling te zien van een meer beschaafd volk; maar zijne wetten zijn bewaard gebleven en getuigen dat in hem een grooten wetgever verschenen is. De stichter van de *Peruaansche* Volks-maatschappij stelde

eene Godsregering in, en verhief zich, als zoon der zon, tot haar kerkelijk en wereldlijk opperhoofd. Naijverig om zijn gezag over volgende eeuwen uit te strekken, verpligtte hij elken zijner opvolgers om zijne wetten en eeredienst uit te breiden door overtuiging of door geweld.

De eerste *Inca* stierf en liet zijnen kinderen slechts het vorstendom *Cusco* na, dat een omtrek had van naauwelijks zeven uren gaans; maar na elf geslachten had het rijk der *Incaas* reeds eene uitgestrektheid van dertien honderd uren.

MANCO CAPAC had gezien, dat het volk, door hem overheerd, buigzaam en volgzaam was, en begreep, dat zijn krachtige wil het immer ten regel moest strekken. Zijne wetten waren volstrekt, en omvingen alles. Zij maakten zich meester van den mensch van zijne geboorte af, en traden in de plaats van zijn aanleg, neiging en geaardheid. Al de landerijen behoorden den *Inca*, die ze op de volgende wijze verdeelde: een-derde voor de zonnedienst; een-derde voor den *Inca* en zijn geslacht, en een-derde voor het volk, zoo wel adellijken als minderen; doch de *curacas* of edelen werkten niet. De drie deelen werden te zamen door het volk bewerkt. Het derde voor de zon, het derde voor de *Incaas*, en het gedeelte voor den adel werden eerst en vooraf geheven, daarna verdeelden de *caciquen* het overschot der veldvruchten onder de arbeiders, naarmate van ieders behoeften, en het getal en den ouderdom der leden van elk gezin. Elk jaar geschiedde er, op bevel van den *Inca*, eene telling van de jongelingen en maagden boven de twintig jaar, en werden deze met elkander gehuwd. De ingezetenen van hetzelfde dorp moesten onderling huwen; niemand mogt elders eene vrouw zoeken, of naar elders verhuizen zonder vergunning van 't bestuur zijner plaats. De inrigting van het huishouden der nieuwgehuwden kwam ten laste der gemeente. Het volk was in tien- en honderd-tallen verdeeld, onder de leiding van wezenlijke meesterknechts, bestemd om den arbeid hunner onderhoorigen te besturen en te bespoedigen. De weduwen en wezen, en de gezinnen van afwezige krijgs-

leden ontvingen mede hun deel in de vruchten van den arbeid der gemeente. Honderd duizend *Indianen* werkten onafgebroken aan den bouw van openbare gestichten; en de gemeenten bearbeidden hun aandeel lands en zaaiden en maaiden voor hen. De grijsaards, gebrekkigen, vrouwen en kinderen werden allen ten algemeenen voordeele werkzaam gehouden. Zij sponnen en weefden wollen en katoenen stoffen, en maakten houten schachten voor lanzen, en slingers, die tot wapenen dienden. Die verdeeling van den arbeid en de onmogelijkheid om iets voor zich-zelven te doen, vernietigden allen naijver, en hadden ook ten gevolge, dat er geen erfschap bestond; behalve onder de *curacas* (adellijken), onder welke van vader op zoon het regt overging om een aanzienlijker deel der gemeente-opbrengsten te genieten.

Het volk bleef dus immer op dezelfde hoogte staan, en de hoogere klassen, die de beschaving konden bevorderen, hadden geene denkbeelden van zedelijkheid noch grondbeginselen van regtvaardigheid, en gebruikten den grooten hoop alleen tot hun voordeel. Toen het opperhoofd van dit kolossale mierennest door den overwinnenden PIZARRO vernietigd was, konden de deelen van dit Maatschappelijk geheel, niet langer werken, en allen bogen zich als verlamd voor de *Spanjaarden*, die nu, op hunne beurt (ten koste van millioenen menschenlevens), hun nieuwe wetten en een nieuwe eeredienst gaven. Aldus was het einde van deze vreemde *Peruaansche* beschaving, van welke *Cusco* nog heden de onmiskenbare en diepe indrukselen bewaart.

Cusco, of beter: *Cosceo*, beteekent in de *Guichoische* taal: *navel*. De stad was voor de *Peruanen* de *navel*, het middelpunt der wereld. Zij was de heilige stad, de Keizerlijke stad, de stad der tempels en der paleizen. De *Spanjaarden* stonden verbaasd over de grootheid en de sierlijkheid harer gebouwen; het bezit dier paleizen baarde er tweespalt, en gaf aanleiding tot hardnekkige worstelingen, aan welke PIZARRO geen einde wist te maken, dan met zich door KAREL V te doen verklaren tot den eenigen *adelantado* der door hun te ontdekken landen. Eenmaal mees-

ter van *Peru*, verdeelde PIZARRO de gebouwen, gronden en inwoners onder de *Spanjaarden*. Op die wijze veranderden de *Cuscosche* paleizen van eigenaars. De eerste zorg der nieuwe heeren was het bepleisteren der verwonderlijke fraaije muren van gehouwen steen, het aanbrengen van groote vensters, gelijk aan die te *Sevilla* en te *Cadix*, het uitbouwen van ruime balkons over de straten, en het plaatsen van tweede verdiepingen op de gelijkvloersche *Indische* woningen, die geene verdiepingen hadden. Er waren geoefende werklieden in menigte, en zoo ras de *Spanjaarden* hen in de groote bouwkunst van het gewelf onderwezen hadden, waren zij ook bekwaam genoeg om paleizen in den smaak van die der *Spaansche grandes* op te trekken. De Markies DEL CHARCAS vond het beneden zich het paleis der *Incaas* te bewonen, en deed zich een paleis bouwen naar *Spaanschen* trant, met zijn voorplein, en eene Moorsche *rotonde*, ruime *verandah* en springende waterfontein. De rijksten zijner medgezellen volgden dat voorbeeld na, en *Cusco* verkreeg, binnen weinig jaren, een meer *Spaansch* dan *Indisch* aanzien. Thans, nu dat nagebootste *Europesche* metselwerk, door den invloed des tijds reeds verdwenen is, en de kalk, die de muren bedekte, door de regens der jaren is weggewasschen, komt het oude *Cusco* met zijne muren van gehouwen steen, en zijne zware en sterke bouworde weder te voorschijn.

De eerste Christenkerk te *Cusco* was die van *Santo* DOMINGO, den grondlegger der Inquisitie, een waardig patroon van deze ijzeren geweldenaren. De muren van den zonnetempel werden de grondslagen van het nieuwe gebouw, en het altaar staat op de plek, waar men vroeger de zon vereerde. Aan deze schikking is het behoud te danken van een vooruitspringend steenen halfrond, heerlijk van arbeid. Lager ligt terrasgewijze een tuin, thans de tuin van het klooster van *Santo* DOMINGO. In den tijd der *Incaas* waren er de bloemen en vruchten, en het stof of zand der paden van goud; zoodat die tuin alleen den *Spanjaarden* een onnoemelijk rijken buit verschafte. De muren van het klooster, die aan de kerk

grenzen, zijn van aloud metselwerk, welks steenen zoo glad zijn, en onderling zoo kunstig zamengevoegd, dat het niet mogelijk is er de punt van een mes tusschen te steken. Dit is alles wat van den zonnetempel te *Cusco*, den vermaardsten van geheel *Peru*, overbleef.

Te *Cusco* aangekomen, ging ik dadelijk naar een rijken *caballero*, Don AN..., aan wien ik was aanbevolen. Hij had de vriendelijkheid mij te zeggen: dat hij van mijne komst was verwittigd en mijne kamers mij reeds lang wachtten. Zoo was ik dan, na vier maanden reizens, gehuisvest in eene woning, wel niet *comfortable*, doch waar mij niets ontbrak dan een schoorsteen en kagchel. Ik moest dus niet weinig in mijne handen ademen en op en neder stappen. In weerwil der koude bragt ik toch gaarne uren lang op het balkon door, dat op het plein de *St.* FRANCISCO uitzag, en vermaakte mij met de beweging op de groente- en fruitmarkt, waar slijters van allerlei soort, hunne waren uitstalden. Ik zag daar troepen lamaas door de groepen van *Indianen*, bij hunne uitstallingen nedergehurkt, henen dringen, zonder iets te breken. Rekruten, *por la patria*, verder af in den wapenhandel onderwezen, die men hen met zweepslagen inprentte, voltooiden dit *Peruaansch* tooneel.

In de twee eerste dagen na mijne aankomst ontving ik vele bezoeken, welke ik mij haastte te beantwoorden. Mijn gastheer wilde mij hierbij wel tot geleider dienen, en stelde mij voor aan hen, die mij hunne huizen hadden aangeboden. Er was hoegenaamd niets aardigs aan deze voorstellingen. De dames waren in een overgroote wollen shawl gewikkeld om zich tegen de koude te beschermen, en de heeren hadden hunne zwarte rokken tot aan den hals toegeknoopt. »Blijf toch te huis." zeide men tegen mij. Ik liet mij dit geene twee malen zeggen, en bleef goed en wel op mijn stoel ingepakt als een baal verkreukelde koopwaar. De mannen waren zeer beleefd en overvloedig in dienstaanbiedingen. Meestal waren het deftige personen, 't zij door hunne jaren of door hunnen stand, en hunne gesprekken waren voor mij zeer belangrijk. De geschiedenis des lands, zijner eer-

ste bewoners, en hunner zeden, waren hun volkomen bekend. Zij spraken er gaarne over, en verhaalden mij eene menigte bijzonderheden van het huiselijk leven der oude *Peruanen*, vooral van de familie der *Incaas*. De *Amerikaansche* partij, onder welke er weinig zijn die niet wat *Indiaansch* bloed in de aderen hebben, bewaart de aloude *Peruaansche* Dynastie in een zoo genegen en levendig aandenken, alsof er sedert de verovering maar twee of drie geslachten hadden geleefd. Vóór twintig jaren zou het eene grove beleediging zijn geweest, aan een *Amerikaanschen Spanjaard* verwantschap met den *Peruaanschen* stam toe te schrijven. Hij zou die door een tweegevecht of een moord hebben gewroken. Thans erkennen de *Spaansche* bewoners van *Cusco* de zaak onbewimpeld, en sommigen zelfs met zekeren trots. Het ligt in de menschelijke natuur zich aan eenige oude en eervolle herinneringen te willen hechten, en die terugwerking, ten voordeele van het verledene, is een gevolg van den laatsten oorlog tegen de zonen der onderdrukkers. Geve God, dat dit prijzenswaardige gevoel wortel schiete, en der arme *Indiaansche* bevolking eenige verbetering van lot bereide!

De *Peruanen* stellen veel belang in de *Europesche* gebeurtenissen. Onze bloedelooze Staatsomwentelingen wekken hunne verbazing op. »Beschouw" — zeide men tegen mij — »onzen burgerkrijg voor de onafhankelijkheid; hij was wreed: na den slag werden de krijgsgevangenen op eene rij geplaatst, in massa door één enkelen priester gezegend, en vervolgens door 't opgezeten paardenvolk neêrgesabeld, wijl het kruid te schaarsch was. De *Spanjaarden* zijn dat krijg voeren op leven en dood begonnen; maar werden spoedig genoopt er van af te zien, daar wij telkens middel hadden om de ledige vakken in onze bataljons weder aan te vullen; terwijl zij hunne beste officieren, vaak zonen van de eerste geslachten, verloren, zonder die te kunnen vervangen. Zoo hebben wij ook tegen de *Spanjaarden* eenen wrok behouden, die bij elke revolutionnaire beweging zich met nieuwe kracht openbaart.

»Hoe vindt gij ons *Amerika?*" — vroeg mij een bejaard man, die, ofschoon hij buiten 's lands nooit had gereisd, zeer veel wist, en een belangrijk ambt te *Cusco* bekleedde. »Het moet de aandacht van uw groot *Europa* weinig bezig houden. Wat gaan 't onze oorlogen aan, om 't unitair en 't federatief Regeringstelsel; onze legertjes van drie duizend man, die het lot beslissen van landstreken zoo groot als *Frankrijk* of *Oostenrijk!* Wij zullen door *Europa* vergeten blijven, tot wij zoo groot zijn geworden als *Noord-Amerika.*" — »En dan" — antwoordde ik hem — »zult gij alle uwe oorspronkelijkheid verloren hebben. Dan zal geen *Indiaan* zijne kudde lamaas meer volgen, terwijl hij zijnen wolklos afspint. Er zullen dan op de groote wegen geene draagstoelen meer zijn, noch *tropaas* van muilezels, met hunne geleiders in oud-*Spaansch* gewaad, met Moorschen zadel en zilveren stijgbeugels. Het klooster van ST. DOMINICUS zal een hospitaal, eene kaserne of eene fabriek zijn. Uwe vrouwen zullen de *basquina*, de *mantille*, en de bloemen in het haar afleggen voor onze flodderende kleedjes en onze lelijke hoeden, die het geheele hoofd verbergen." — »Och, kom!" — sprak hij — »wij zullen rijk en gelukkig wezen; dat is meer waard!" — Zoo denken en spreken doorgaans die mannen, welke het best in staat zijn, om over den toestand van *Peru* te oordeelen.

De bewoners van *Cusco* gelijken naar al de stedelingen der bergen; hunne bewegingen zijn deftig; hun bevattings-vermogen is eenigzins traag, maar hun oordeel gezond, en hun geest slim; zij zijn helderziende en wakker vooral omtrent hunne belangen. De *Cuscosche* gezinnen bezoeken elkander zelden, en als zij het doen is 't met vele pligtplegingen en plegtigheid. Dan dragen de vrouwen de *basquina* en de *Spaansche mantille.* Des avonds kleeden zij zich in merinos, fluweel of zijde, naar den laatsten *Parijschen* smaak; dat wil zeggen: van een jaar te voren. Groote bals kent men te *Cusco* niet; alle vereenigingen hebben slechts onder bloedverwanten en vrienden plaats. Een harp, twee guitaren en eenige krassende violen vormen het orkest, dat gedurende het

middagmaal speelt en des avonds den dans vergezelt. De maaltijden zijn overvloedig, doch bijna al de schotels als lepelspijs toebereid. Daar er hier bijna geen hout is, wordt er gekookt op heïzoden of drooge schapen- en lamaas-mest, met een weinig houtskool. De laatste wordt met muildieren, tien of vijftien mijlen ver aangevoerd. Om de spijs tegen de onaangename gas van deze brandstof te beveiligen, kan men niets op het vuur zetten dan in wèl gesloten potten. Vaarwel dus *roastbeef*, *côteletten*, en alle soort van gebraad! De spijzen zwemmen in sauzen van boter, vet of melk, gekruid met nagelen en kaneel, doch vooral met piment, aan welke men niet spoedig gewoon wordt. De wijn is er van twee soorten: de eene is sterk en koppig, als die van de *Rhône*, de andere is zoet en zweemt naar de *Spaansche*, of nog meer naar de gewone *Napelsche lacryma-Christi*. Hij groeit te *Moquégna* en in andere kustvalleijen en wordt vandaar in zakken van bokkenleder aangebragt. Het stooken van den brandewijn is de voornaamste tak van nijverheid in deze dalen; hij wordt in aarden vaten vervoerd, die van binnen gevernisd zijn, omdat hij door de zakken heenzijpelt. Te *Cusco* en in de steden en dorpen van de bergketen geldt hij 2 à 4 realen (5 à 10 st.) de flesch, naar gelang van den voorraad in de stokerijen en de moeijelijkheid van het transport. Men drinkt veel brandewijn in deze gebergten. De *Indianen* doen het hartstogtelijk, de blanken met een zigtbaar genot.

De bijeenkomsten tot verjaar- of andere feesten zijn zelden talrijker dan twintig personen; daarbij heerscht, in den vooravond, eene groote deftigheid; de vrouwen blijven in hare *châle de bayeta*, de mannen in hunne mantels gewikkeld. Weldra verschijnt *el punche*, *sambaion mousseux* van brandewijn, wit van eijeren en suiker. Men biedt elkander wederkeerig een glas aan; doch het is hier niet als te *Aréquipa*, waar het volstaat de lippen aan het glas te brengen. Hier komt men er zoo gemakkelijk niet af; het glas moet ledig, en men laat u niet los tot er geen droppel meer in is. Daaruit volgt, dat de ernsthaftigheid ongevoelig verdwijnt; de *châles* en

mantels worden afgeworpen en de dans begint. Weldra zingen de aanschouwers de *stribillo* ('t refrain of de melodie) van den dans, en vergezellen 't met handgeklap op de maat; allengs wordt de maat levendiger, de dans sneller, en welhaast de vrolijkheid algemeen en volkomen.

Even als de ingezetenen van *La Paz* en van andere steden der *Cordilleras*, houden die van *Cusco* niet van de kustbewoners; maar betoonen hun minachting, die hun echter door dezen met woeker vergolden wordt. De bergbewoners zeggen, dat de ingezetenen van *Lima* en *Aréquipa* ligtzinnig zijn, en hunne nationale gebruiken verloochenen, om vreemde aan te nemen, zonder ze nog te begrijpen of goed te kunnen nabootsen. De laatstgenoemden verwijten den bergbewoners, dat zij ruw en ongezellig zijn, en aan hunne gemeene gewoonten verslaafd, en het goede nieuwe van *Europa*, uit jaloezij en eigenliefde, verwerpen. Zij spotten vooral met hunne slepende manier van spreken, en gemeenzame zegwijzen, die in de kustplaatsen niet voor goed *Spaansch* kunnen doorgaan. De vrouwen bovenal zijn onbarmhartig jegens elkander. Aan de kust dreef men er den spot mede, dat ik zoo gelukkig zou wezen met de bergbewoonsters (*las serranas*) kennis te maken. Te *Cusco* daarentegen spotte men met de *Aréquipasche* en *Limasche* dames; met hare bevalligheden, die men niet kon ontkennen, en met hare buitengewone wélwillendheid; op welke laatste men een nadruk legde, zóó scherp en preutsch, dat het eener oude *Engelsche puriteinsche* jonkvrouw eer zou hebben gedaan. Ik beloofde mij-zelven 't genoegen binnen kort de dames te *Lima* eens te vragen: hoe zij over de schoonen van *Cusco* dachten?

De kerken te *Cusco* hebben niets merkwaardigs, behalve die der Jezuïten en de hoofdkerk, wier bouwörde goed en rijk is. Allen gelijken zij naar elkander, en hebben drie deuren, waarvan de middelste grooter is dan de twee anderen, en boven op twee vierkante klokkentorens. Het inwendige heeft den vorm van het *Latijnsche* kruis, aan welks opperëinde het hoog-altaar is geplaatst.

Overal verguldsel en houten of steenen sieraden. De schilderijen schitteren alleen door hunne bontheid en verguldsels. Zij zijn meerendeels afkomstig uit de oude Koninklijke schilderschool, in welke de Regering der Hoofdstad een aantal jonge *Indianen* van meer of minderen aanleg onderhield. Het spreekt van zelf, dat van deze school niets is overgebleven dan de naam. De schilders te *Cusco* zijn niets anders dan *Indiaansche* kladders, die u voor eenige piasters de ware afbeeldsels verkoopen der tien *Incaas* van het MANCO CAPACSCHE Huis, naar het leven gemaald, en als echt gewaarborgd.

Eene kleine kapel, aan de Hoofdkerk *el triunfo* (de triumf) verbonden, werd gebouwd ter eere van een wapenfeit, door de *Spanjaarden*-zelven voor zoo buitengewoon gehouden, dat zij het niet dan op eene bovennatuurlijke wijze wisten te verklaren. De *Spanjaarden*, namelijk, door MANCO CAPAC, zoon van den *Inca* HUASCUR, aan het hoofd van tweemaal honderd duizend man, in *Cusco* belegerd, van huis tot huis verjaagd en op deze plaats te zamen gedrongen, sloten zich in een groot paleis op, vanwaar zij de belegeraars, door een gestadig vuur uit hunne veldslangen en lontgeweren, verwijderd hielden. Velen hunner waren niettemin gesneuveld; zij zagen met schrik het oogenblik naderen, waarin zij geen buskruid meer zouden hebben, en meêdoogenloos zouden worden vermoord. Men wist, door verspieders, dat de *Indianen* zich tot een nieuwen aanval gereed maakten, en het paleis in brand wilden steken. Toen biechtten de *Spanjaarden* onderling, omarmden elkander, en vergaven elkander wederkeerig hunne zonden; wèl verzekerd van dienzelfden dag te zullen omkomen. Toen echter wierpen de ruiters zich in de naauwe straten der stad; de voetknechten volgden na, dekten hen van achter, en allen streden als leeuwen zóódanig, dat de *Indianen* weken en de belegerden ten slotte meester bleven van de plaats. Na het gevecht twijfelden de overwinnaars-zelven aan hun eigen moed, en verklaarden, dat 't zonder hoogeren bijstand met hen gedaan ware geweest. De *Indianen*, 't zij uit eigenliefde, 't zij uit vrees voor den *Inca*, geloof-

den mede aan de tusschenkomst van hemelsche magten, en MANCO CAPAC ontmoedigd door een gevecht, waarin twee honderd *Spanjaarden*, twee honderd duizend *Indianen* hadden verslagen, erkende zuchtend, dat zijn vader, *de zon*, vertoornd was, en brak het beleg op, en zond zijne *Indianen* naar hunne haardsteden terug, en trok, met zijne getrouwste aaanhangelingen, in de gebergten van *Vilcabamba*. — De kapel staat, zeggen de vromen, op de plek waar de maagd het eerst verscheen, om de *Indianen* zand in de oogen te werpen.

De heilige week is te *Cusco*, wat zij in alle *Roomsche* landen is: opgevuld met sermoenen, omgangen, voetwassing, *miserere*, verlichte praalgraven in de met zwart behangen kerken enz. De omgang op maandag is belagchelijk genoeg. Men draagt dan, met veel vertoon, een overgroot kruis, genaamd van *Christus de los temblores* (van de aardbevingen), in 't welk de burgers van *Cusco* hun vertrouwen en hunne hoop stellen, dat zij voor aardbevingen, die zoo dikwijls de kustlanden verwoesten, er door bewaard zullen blijven. Zeven-en-twintig mannen dragen dat houten gevaarte met moeite; het volk streeft naar die eer, en zoo lang de omgang duurt, hoort en ziet men rondom de berrie, niets dan het luide geschreeuw; het slaan met vuisten, het schelden en stooten der geloovigen, half dronken door het genot van brandewijn en *chicha*. Als de stoet voor de Hoofdkerk is gekomen, klopt men hevig op de groote deur, deze wordt geopend en de dragers houden zich alsof zij willen binnengaan; doch het volk op het plein barst uit in klagten en jammertoonen: »CHRISTUS!" schreeuwt het, »wilt gij ons verlaten? Och, blijf bij uwe kinderen! Judassen van priesters! schelmen! die de deur opent! Sluit haar, dat onze CHRISTUS bij ons blijve!" — Dan wordt de deur weder gesloten, onder vreugdegalmen en luiden dank aan de priesters, die het volk hunnen CHRISTUS willen laten behouden. Maar de deur gaat nogmaals open; hetzelfde spektakel wordt herhaald en eerst als de ingang ten derden male is open gesteld, gaat het kruis voor goed naar binnen, en gilt het volk zijne wanhoop ten

derden male uit, dat er de grond van heeft. De balkons der woningen in de straten, door welke de trein gaat, zijn vol vrouwen, die bloemen en rozenbladeren werpen op den ommegang *de nuestro Senore de los temblores.*

Te vergeefs meende ik aan de Staatsberoeringen te ontsnappen door naar *Cusco* te wijken; zij lieten er mij niet met rust. Op een goeden morgen was de vreedzame bevolking dezer stad in volle beweging. De Generaal GAMARRA, Groot-Maarschalk van *Peru*, ex-President der Republiek, en militair partij-hoofd, rukte binnen, vergezeld van Mevrouw de Generalin Dona PANCHITA GAMARRA. De oud-Voorzitter scheen mij een afgeleefd man, maar de Dona was vol vuur en leven. Zij sprak van den opstand te *Lima* niet dan met zaâmgetrokken lippen, en beroemde zich, dat zij spoedig aan de *Limaërs* een bal zou geven, waaraan zij lang zouden denken. Ook had men haar te *Lima*, sedert den val van haren man, niet gespaard, en de loszinnige bijnamen hadden tijd genoeg gehad om hare ooren te bereiken, eer zij de plaats verliet, om naar het leger in de gebergten te trekken. De geheele stad maakte hare opwachting bij GAMARRA; het was een wezenlijk hof in zwarte rokken.

De Generaal verhaastte de ligting van manschappen en kreeg half gewillig, half tegen dank, van de Regering de voornaamste landëigenaars en de verdere inwoners van het Departement *Cusco,* eene somme gelds. De snelheid waarmede de *Indianen* soldaat worden, is verbazend. De vensters van mijne kamer zagen op de markt of *baratillo* uit. Daar kwamen elken morgen vroegtijdig de rekruten bijeen om den wapenhandel te leeren. Ik had ze in hunne *Indiaansche* kleeding zien aankomen, met een geweer, dat ze als een herdersschop onder den arm hielden, en zes weken daarna verstonden zij de dienst, laadden hunne geweren vlug, hielden pas, en verstonden de woorden van 't kommando. 't Is echter ook waar, dat de zweep druk werd gebruikt. De officieren der *Peruaansche* krijgsmagt dragen, in plaats van een sabel, een bullenpees van een eerbiedwekkend voorkomen, en wanneer een soldaat de handgrepen slecht uit-

voert, doet de officier hem uit het gelid treden, en dient hem eene ernstige berisping op de schouderen toe; daarna herneemt de man zijne plaats, en de les gaat voort.

Eenige dagen na de aankomst van GAMARRA te *Cusco* verwonderde ik mij zeer bij mijn ontwaken. Al de klokken luidden. — »Leve GAMARRA! *Aréquipa* is ingenomen!" — Hoe? *Aréquipa?* — Het was maar al te waar. Het leger uit *Vilque* had zich voor *Aréquipa* vertoond. De Generaal NIËTO, die, sedert de vijandige afkondiging van GAMARRA, zich van het bevel te *Aréquipa* had meester gemaakt, verzamelde de weerbare mannen, die hij bijeen kon brengen, maar de bergpassen waren voor hem gesloten; hij had slechts kustbewoners, minder gehard en minder vast besloten dan de *serranoos*. De jongelingen der stad vormden eene keurbende, *'t heilige bataljon* geheeten, en men trok moedig uit *Aréquipa*, den Kolonel ST. R.... te gemoet. Eerst had er eene schermutseling plaats, en een paar dagen later een degelijk gevecht, ten gevolge waarvan de benden des Kolonels de stad veroverden. Van dien dapperen aanvoerder vernam men niets; hij werd dood geacht; doch zijn lijk was op het slagveld niet te vinden. GAMARRA wijdde, in eene zegevierende dagorder, tranen van hulde aan de gedachtenis van den jeugdigen held. Doch te vroeg. Kolonel ST. R.... kwam weder te regt. Hij had in den strijd waarschijnlijk aan de overwinning getwijfeld, en het voorzigtig geoordeeld, een afstand van eenige mijlen tusschen zich en het gevaar te plaatsen. Een adjudant spoorde hem op en verkondigde hem, dat hij in weerwil van dien grooten afstand had overwonnen.

Ik was met Mevrouw GAMARRA in gesprek, toen de galop van een paard werd gehoord. Zij sprong op, vloog naar de deur, en een koerier trad binnen. »Welk nieuws? SANCHEZ! — »Wij zijn Gamarristen," — antwoordde hij — »en *Aréquipa* is 't ook." — Een kreet ontsnapte haar als die eens tijgers, en zij viel den officier om den hals. Zijne berigten werden geopend, ingezien, en overluid gelezen. De ex-presidente verhaalde aan de dames, die haar kwamen begroeten, dat de lansiers

van Kolonel ST. R.... aan den weêrstand die hunne lansen op de borst der leden van het heilige bataljon ontmoetten, bemerkt hadden, dat zij verborgen kurassen droegen en toen de lansen op hun buik en hals hadden gerigt. Mevr. GAMARRA en de *Cuscosche* dames schaterden regt hartelijk over die handigheid van de lansiers.

Deze vrouw had eene ziel voor *twee* Generaals; maar de hemel beware elk voor zulk eene gade! Donna PANCHITA was toen 30 à 35 jaren oud, had oogen als vuurvlammen, en een zeer mannelijk voorkomen, en de gewoonten van het legerkamp. Eens ontmoette zij in de spreekkamer van haren gemaal een zijner adjudanten, die wat losjes over haar gesproken had. Zij rukte hem zijne karwarts uit de hand, en sloeg er hem duchtig meê om de ooren. »Gij hebt van mij gezegd, dat...." Dit was de eenige toelichting, die hij kreeg. Een *Peruaan*, die 't mij verhaalde, voegde er bij: »als zij 't mij had gedaan, zou ik haar op de plaats hebben doodgestoken;" maar de afgestrafte gedroeg zich galanter: hij kuste de hand der dame, en ging heen.

Toen GAMARRA *Cusco* had verlaten, hernam alles zijn gewonen gang, en ik kon mijne oudheidkundige wandelingen weder hervatten. De stad wordt beheerscht door de oude citadel der *Incaas*, gemeenlijk *Rodadero* (glijdplaats) genaamd. Deze forteres is haren naam verschuldigd aan een langen, schuin liggenden, in het midden eenigzins hollen steen, op welken de kinderen zich met glijden vermaken. Men verzekert, zeer deftig, dat dit eene geliefkoosde uitspanning der *Incaas* is geweest; maar die kinderachtigheid komt geenszins overeen met de Koninklijke houding der afstammelingen van MANCO CAPAC. De *Rodadero* is zóó steil, dat een steen, vandaar, met een slinger geworpen, te midden van het groote stadsplein zou nedervallen. Men komt er door eene lange voorstad, wier straten inderdaad trappen zijn. Den top bereikt hebbende, wordt men heerlijk voor de moeite van het opklimmen beloond; want men bevindt zich tegenover een der merkwaardigste gedenkteekenen van de magt des alouden *Indischen* stams. De *Rodadero* bestaat

uit drie ringmuren, de scherpe inwaartsche hoeken van een groot *mamelon*, dat de stad beheerscht. Deze muren bestaan uit zeer groote gehouwen steenen, even digt als die der tempels en paleizen ineengevoegd. En het merkwaardigste is, dat die steenen niet regelmatig zijn gehouwen, maar de wonderlijkste vormen hebben, sommigen zelfs als van veelpuntige sterren, terwijl weêr andere volmaakt in al hunne hoeken passen. Dat is blijkbaar gedaan om de meerdere sterkte; want het zou veel gemakkelijker zijn geweest de steenen vierkant te houwen. De bouwtrant herinnert aan de Cyclopische orde van het tweede tijdvak.

Als men van deze sterkte, wier omwallingen zes duizend man kunnen bevatten, den blik op *Cusco* vestigt, dat, ofschoon 't twee derden van zijne eerste grootte verloren heeft, nog vijf-en-veertig duizend inwoners telt, en dan bedenkt hoe het gebied der *Incaas* zich uitstrekte ten noorden tot en met het Koningrijk *Quito*, en ten zuiden tot aan de uitersten van *Chili*, dan vraagt men: hoe 't mogelijk zij, dat honderd-en-zestig krijgslieden, 't opperhoofd FRANCESCO PIZARRO medegerekend, die groote stad en dat uitgestrekte land hebben kunnen veroveren? — De *Spaansche* Kronijken zeggen: God heeft die acht millioen ongeloovigen willen bekeeren; en waarlijk (als zij bekeerd en niet uitgemoord waren) zou dat de beste verklaring zijn van de blindheid en lafheid der laatste *Incaas*, vroeger zoo standvastig, en wijs, en bekwaam.

Twee heuvels, hooger dan de *Rodadero*, moeten der stad hebben benadeeld. Een bewijs, dat zij, ook ten tijde der verovering, geen geheel uitmaakten met de verdedigingswerken, is hierin, dat JUAN PIZARRO, om een opstand van de *Indianen*, in de *Rodadero* geweken, gedood werd met een steen, van den top van een dezer heuvels met een slinger geworpen. Hoe hebben de werklieden die gehouwen steenklompen eene mijl ver, uit de mijn naar de *Rodadero* kunnen vervoeren? Met welke werktuigen hebben zij die blokken van vierkante *Nederlandsche* ellen, het eene op het andere kunnen plaatsen? De overlevering weet niets daarvan, en kent noch de hef-

boomen, noch de andere werktuigen, die er toe gebruikt zijn. Alleen verhaalt men, dat de steenen op houten rollen werden geheven, en dat tien duizend arbeiders, gespannen aan katoenen touwen van verschillende lengten, door hunne vereenigde krachten, deze blokken gemakkelijk voorttrokken.

Van de meeste gebouwen te *Cusco* zijn de steenen op dezelfde, reeds beschreven wijze ineengevoegd. De straat der Triumf (*calle del Triunfo*) heeft aan de eene zijde een muur van het paleis der *Accliaas* of zonnemaagden. Elke steen is, als de geslepen diamanten, uitwaarts gepunt, en de merkwaardigste heeft veertien zonnestralen, in wier tusschenhoeken de aansluitende steenen zoo volkomen passen, dat het niet mogelijk is een mes in de voegen te steken.

De *Accliaas* waren bestemd om het heilige vuur te onderhouden. Zij deden geloften van kuischheid. Haar paleis of klooster was heilig, en de oningewijde, die beproefde er binnen te komen, verbeurde het leven. Alleen de *Inca* en de zijnen, als *zonen der zon*, hadden er toegang. Toen de *Spanjaarden* in *Cusco* kwamen, gaven zij zich aan alle losbandigheid over. De Kronijk zegt van de zonnemaagden: »Er zijn huizen voor vrouwen, gesloten als de kloosters, welke zij nimmer mogen verlaten. Die hare geloften van kuischheid verbreken, worden met den dood gestraft. Sommige *Spanjaarden* echter verzekeren, dat zij volstrekt niet kuisch waren; doch het is zeker, voegt de Kronijk er bij, dat de oorlog de zeden bederft. Deze aanmerking van den auteur is gegrond: De *Spanjaarden* namen *Cusco*, in 1536, in bezit, en sedert acht jaren verkeerde *Peru* in volstrekte regeringloosheid; het is dus wel te denken, dat er gedurende de gevangenschap van den *Inca*, talrijke veranderingen in de zeden waren ingeslopen. — De *Incaas* mogten maar ééne wettige gemalin hebben, en deze moest van Koninklijken bloede zijn; doch het getal hunner bijwijven was onbepaald, en de voornaamste geslachten dongen naar de eer hunne dochters in den harem van hunnen meester te zien. Deze vrouwen werden even als de Oostersche

bewaakt, en niemand mogt, op straffe des doods, in hare woning treden.

Ik heb mij verlustigd met te *Cusco* eene *Spaansche* vertaling der *Incaas* van MARMONTEL te doorbladeren. Niets is grappiger dan op de naakte plaats-zelve de beschrijving te lezen van de palm- en oranjeboomen, die de tuinen der zonnestad beschaduwen. Op een fraaijen dag laat de schrijver den *Inca*, met ALONZO langs de lagchende oevers van het meer *Titicaca* wandelen, en bij het vallen van den avond in *Cusco* terugkeeren. Hij laat hen alzoo honderd zestig mijlen in eenige uren tijds afleggen. Ook de *Peruaansche* brieven van Mr. DE GRAFFIGNY kreeg ik er in handen. — »AZA! Dierbare AZA!" — zegt de jonge maagd — »Uwe ZELIA heeft hare *quipos* bewaard." Als ware de *quipo* een schrijfkoffertje. De *Peruanen* kenden geen *Alphabeth*, en rekenden ook niet als wij. Tot het laatste gebruikten zij de *quipo*, een koord, waarin men, naar het tientallig stelsel, knoopen maakte, die de waarde van getallen voorstelden. Om, b. v., 1534 te onthouden, legde men aan een bepaald einde van het koord, één knoop, die duizend aanduidde; dan een dubbele knoop om dit getal af te sluiten; daarna vijf knoopen voor de vijf honderden, en weder een dubbelen knoop tot sluiting, vervolgens drie knoopen voor de tientallen, met nog een dubbelen knoop, en eindelijk vier knoopen voor de eenheden. Elke *cacique* had *quipos* van verschillende kleuren. De witten waren voor de weduwen, de rooden voor de weerbare mannen van zijn distrikt, de zwarten voor de misdadigers, en zoo vervolgens, voor elk soort van menschen of zaken eene bijzondere kleur. De herders van het gebergte bij *Cusco* bedienen zich nog heden van dit rekenmiddel om hunne kudden te tellen en de veranderingen die er in voorvallen te onthouden. Op eene berghoeve, waar ik mij bevond toen de herders hunne driemaandelijksche verantwoording kwamen doen, heb ik die *quipos* in de hand gehad en mij het stelsel doen verklaren.

De kennis der kleuren voor de verschillende onderwerpen was eene wetenschap der *caciquen* en *curacas*

(edelen); het volk wist er niet meer van dan noodig was voor de behoefte van het gewone leven.

Hiëroglyphen heb ik op de gedenkteekenen niet gevonden. Men mag dus aannemen, dat de *Peruanen* de beeldhouwkunst enkel wisten te gebruiken tot het maken van beelden en bas-reliefs van menschen en dieren; maar ook dezen vindt men zelden. Een inwoner van *Cusco* bezit een gebakken steen, van acht duim hoog, op welken een slapende *Indiaan*, in vriendelijke droomen is afgebeeld. Het hoofd is fraai en vol uitdrukking; het lijf is lomp van teekening, en de handen en voeten zijn leelijk. — Het ontbreken van hiëroglyphen schijnt aan te duiden, dat de oude *Peruanen*, vóór de verovering, geene betrekkingen met *Mexico* of *Yucatan* hebben gehad, alwaar het hiëroglyphen-schrift in gebruik was.

Het onderwijs der jeugd te *Cusco* is aan geestelijken van verschillende orden vertrouwd. Het is een klassiek onderwijs, meer in de kerkleer dan in de wijsbegeerte. De oude geschiedenis kennen zij zoo als men die kent in de seminariën, en zij springen vandaar, over de middeleeuwen en latere tijdperken heen, op dat van NAPOLEON en den *Spaanschen* oorlog; dat voor hen 't begin is van de moderne geschiedenis. — Even als te *Aréquipa* sluiten er dikwerf edele geslachten hunne dochters in het klooster, om de erfgoederen hunner oudste zonen niet te doen verminderen.

Terwijl ik mijne dagen sleet met bezoeken bij bekenden, en wandelingen door de oude stad, liep de regentijd ten einde, en begonnen de wegen weder bruikbaar te worden. Ik kon dus mijne reize naar *Lima*, de stad der koningen aanvaarden, en vaarwel zeggen aan de stad der zon. Bij mijn vertrek deden verschillende ingezetenen mij uitgeleide, en vergezelden mij tot een half uur buiten de stad. Daar gaven zij mij *la despedida*, een ontbijt, terwijl een zestal harp- en guitarspelers, onder een accompagnement van vuistslagen op de kasten der speeltuigen eenige *yaravis* en *tristes* van het land uitvoerden. Zoo lang dit spel duurde bleven wij kouten en lagchen; maar bij de laatste toonen der harpen hield

onze vrolijkheid op. Toen rees het hoofd der familie, in wier schoot ik zoo gastvrij was opgenomen, overeinde en drukte mij met warmte de hand; zijne gade omhelsde mij in tranen; de overigen volgden hun voorbeeld, en allen wenschten mij eene voorspoedige reize. Eenige oogenblikken na dit aandoenlijk afscheid reed ik stapvoets het gebergte te gemoet, dat mij van *Neder-Peru* scheidde.

Naar 't Fransch van E. DE LAVANDAIS.

DE INFANTE.

I.

— Halt! — riep Don SANCHO D'AVILA, zijn paard ophoudende — Kapitein RODRIGUEZ weet gij waar we zijn?

— Aan de grenzen, eenige mijlen van *Badajoz;* zoo we den herder kunnen gelooven, die uwe Genade misschien wat minder had moeten vertrouwen. Als hij de waarheid heeft gezegd, zijn we op den regten weg, en morgen vroeg in *Spanje.*

— Wij zullen den nacht dus nog op *Portugeschen* grond moeten doorbrengen. Bij SAN JAGO, nooit waag ik mij weder, zonder gids, in een vijandelijk land. Rigt uwe bende langs den boschkant, zet de schildwachten uit, Kapitein! 't Is helsch donker.

't Was inderdaad een donkere nacht, en het landschap was woest. Aan de eene zijde van den weg breidde zich een esschenbosch uit, aan den anderen kant stuwde de *Guadiana* hare onstuimige golven tusschen de rotsen voort. De diepe stilte werd alleen gestoord door het bruischen van den vloed en het geruisch der bladeren. De krijgslieden vorderden langzaam op den maar half gebaanden weg, terwijl zij geene twee schreden vooruit konden zien, en maakten, op 't bevel van den Kapitein, halt. Zij waren omtrent twintig man sterk, allen te paard, met hunne lansen in den arm en pistolen in de holsters.

Dit krijgsgeleide omringde twee vrouwen, op sterke genetten gezeten, die zij met bekwaamheid en moed be-

stuurden. Groote kapers bedekten hare geheele gestalte en lieten niets bloot dan de handen met geborduurde handschoenen, en de punten der lederen laarsjes. De aangezigten waren in wijde kappen verholen; doch in weerwil van die sombere kleeding, waren de bevalligheid en fierheid van beider bewegingen onmiskenbare teekenen van jeugd en schoonheid.

Don SANCHO was afgestegen.

— Mevrouw! — sprak hij, zich met ontblooten hoofde tot de eene der dames wendende — Wij moeten hier den nacht doorbrengen. De onvermijdelijke noodzakelijkheid moge 't bij u verontschuldigen onder den blooten hemel te moeten vernachten.

De dame sprong vlug van haar ros, zonder de haar, door den Edelen geleider, aangeboden hand aan te raken, en antwoordde op fieren, doch treurigen toon:

— Waartoe verontschuldigingen, Don SANCHO! Zij zijn overbodig. Gij kunt mij naar uw goedvinden behandelen; ik ben uwe gevangene.

— o, Mevrouw! — riep hij uit — had ik het ongeluk u dat te doen gevoelen? In elk geval is het de schuld der droevige omstandigheden, waarin wij ons bevinden; maar in alles wat niet uwe bewaring en veiligheid betreft, is 't bevelen niet aan mij, maar aan u.

— Dat heb ik nog niet kunnen bespeuren. — sprak zij zacht, zich tot hare gezellin keerende. — ISABELLA! men dient zich aan het regt des sterksten te onderwerpen. Laat ons trachten te slapen zoo goed het kan!

Zij zwegen neêrslagtig stil, terwijl eene soort van tent voor beiden werd opgezet. De krijgslieden hadden een vuur van takken aangestoken, welks vlammen deze stille groep, en den taankleurigen Don SANCHO verlichtten.

Beide de vrouwen hadden de kappen van heur gelaat teruggeworpen, en de vochtige nachtwind ontkrulde hare lokken. De eene was bruin maar schoon; het hooge voorhoofd en de met lange wenkbraauwen overschaduwde oogen hadden eene onbeschrijfelijke uitdrukking van kalmte en waardigheid. Zij scheen naauwelijks twintig jaren te tellen, en toch was deze jeugdige bloem reeds

verbleekt. De andere was blond en bevallig; maar miste den glans van zielegrootheid, die hare gezellin verheerlijkte.

— Ach, — zuchtte zij, 't vermoeide hoofd opheffende — welk een langen weg! Wanneer zullen wij aankomen?

— Helaas! waarheen voert men ons? — was 't antwoord — Dat God ons helpe!... Don SANCHO! — ging zij voort, zich met hoogheid en toch eenigzins verzoekende, naar den ouden Ridder wendende — Ik beken, dat ik zeer ongerust ben. Een enkel woord kan dat eindigen. Ik begrijp niet waartoe die geheimzinnigheid dient. Zeg mij slechts welk klooster mijne gevangenis zijn zal.

— Mevrouw! — antwoordde hij glimlagchende — Gij zult het klooster der Benediktijnen bewonen.

— En in welk land. Is het eene *Spaansche* stad?

— Te *Badajoz.*

— Te *Badajoz!* — riep zij met drift uit — te *Badajoz!* Daar is het *Spaansche* Hof sedert het begin van den oorlog. Gij voert mij dus naar FILIPS II, mij Donna LUISA van *Portugal!* Ach, het ware mij beter geweest onder de muren van *Beja* te zijn begraven geworden! Gij hadt mij liever moeten dooden, Don SANCHO! Bij den hemel! ik zou liever mijn beul dan mijn cipier gevonden hebben.

— Mevrouw! Ik gehoorzaam de bevelen van mijnen en uwen meester. — antwoordde de oude krijgsman fier.

Donna LUISA hief hare oogen en handen ten hemel.

— Mevrouw! — hernam Don SANCHO — 't is niet aan het *Spaansche* Hof, dat men de beleefdheid, aan uw ongeluk verschuldigd, zal vergeten. Ik heb de goede oogmerken des Konings en zijne toegenegenheid jegens u in de mij gezondene orders doorzien. Z. M. roept u slechts bij de Koningin.

— Om hem tot gijzelares te dienen. — sprak Donna LUISA, met bitterheid — Geve de hemel, dat mijn vader spoedig met het zwaard mijn losgeld kome betalen!

Dit zeggende nam zij den arm van ISABELLA en ging

langzaam in de opgeslagene tent. Twee beerenhuiden waren er op den grond gespreid, eene soort van koffer, op welken eenig voedsel was geplaatst, diende tot tafel; terwijl een fakkel van harstig hout dit kluizenaarsmaal en soldatenbed met een somber en onzeker licht bescheen. Donna LUISA zat neder en borst eensklaps uit in tranen. ISABELLA zat zwijgend en verslagen aan hare knieën en omsloot de koude handen der Prinses met de hare.

— Ach! — snikte zij — wie zal ons verlossen? Het *Spaansche* Hof zal eene harde gevangenis wezen. Er zullen rondom Uwe Hoogheid zoo veel verraders als dienstdoende heeren en dames zijn. Mij zal men ook in het oog houden. Wij zullen leven in voortdurende onzekerheid en gestadige vrees. Als wij eens poogden te ontvlugten? Nog zijn wij in *Portugal*. Er is geen klooster, geene woning, geene hut waar men ons eene schuilplaats zal weigeren. Gij hebt maar te zeggen: »Ik ben Donna LUISA, de dochter van Don ANTONIO, de dochter des Konings, dien de *Spanjaarden* hebben onttroond!" Alle *Portugezen* zullen rondom u, gelijk te *Béja*, eene borstwering maken van hunne ligchamen.

— Helaas! gelijk te *Béja*, waar zij zich lieten dooden zonder mij te kunnen redden! Ik ben het worstelen met de vreeselijke oorlogskansen voor mijne vrijheid en leven moede. Gods wil geschiede — ISABELLA! ik ben 't verpligt aan mijn hoogen rang, niet voor mijne vijanden te buigen, en fierheid te toonen in het midden der tegenspoeden; en wat verschilt mij ook de plaats waar ik mij op de wereld bevinde! Al mijne hoop is in den hemel, en hij, dien ik beminde ligt in het graf! Laat ons bidden!

Zij knielden en baden in zuchten en tranen. Langzamerhand kwam de slaap op beider oogeleden, en zij vielen in die verdooving, welke noch waken noch slapen is. Zij schreiden niet meer, zij dachten niet meer, maar behielden toch eene verwarde voorstelling van hetgeen haar omringde; zij hoorden, als in den droom, de geluiden daar buiten, het gehinnik der paarden, en

het geroep der schildwachten, die, van uur tot uur, werden afgelost.

Eene door rampspoed beproefde liefde verbond deze edele meisjes aan elkander. De eene behoorde tot het Koninklijke Huis, de andere tot eene der eerste geslachten van *Portugal*. Donna LUISA was de achter-kleindochter van EMANUEL *den Grooten*. Aanvankelijk tot klooslinge bestemd, sleet zij haren vroegsten leeftijd in het klooster van *St. Clara*, alwaar, vóór haren tijd, ook reeds andere Infanten, hoewel sieraden van haar geslacht en de hoop van Koninklijke verbindtenissen, in den bloei der jaren waren weggekwijnd. Ook zij zou afstand hebben gedaan van eene wereld, die zij naauwelijks bij geruchte kende. Reeds was de dag op welken zij non zou worden bepaald, toen haar vader, de Hertog VAN BÉJA, haar tot zich nam. Koning Don SEBASTIAAN regeerde nog. Hij was een jong en dapper Vorst, die uit de Koninklijke Huizen van geheel *Europa* eene gemalin had kunnen kiezen; maar hij beminde Donna LUISA en wilde haar ten troon verheffen.

Dus was de nieuwelinge van *St. Clara* op het punt van den sluijer met de kroon te verwisselen; doch de graden van bloedverwantschap veroorzaakten zwarigheden tegen het huwelijk, en men moest den Paus om vergunning vragen. Staatslisten van het *Spaansche* Hof, dat gehoopt had de Infante, dochter van FILIPS II, op den *Portugeschen* troon te zien, vertraagden de onderhandelingen. — Middelerwijl de Gezant van Don SEBASTIAAN deze voortzette, ging *Portugals* Koning ten krijg naar *Afrika*. In den aanvang was deze oorlog voorspoedig en SEBASTIAAN op het punt om zijn zegevierend leger terug te voeren. Reeds maakte men te *Lissabon* toebereidselen tot de plegtige ontvangst des vorsten en de viering zijns huwelijks, toen men de tijding van zijnen dood ontving. Hij was in den bloedigen veldslag in de vlakte van *Alcaçar-Quivir*, met de keur der adellijke jongelingschap gevallen. Alle voorname geslachten van *Portugal* namen den rouw aan, over dezen ramp, die de Christen-wapenen voor langen tijd van de *Afri-*

kaamsche kust verwijderde. De geheele Natie treurde; want elk beminde dezen Koning, die eene glorierijke toekomst scheen te gemoet te gaan. — De troonsbeklimming van den ouden Kardinaal HENDRICUS had dus plaats onder het geklag van grooten en kleinen.

Donna LUISA ging niet weder naar het klooster van *St. Clara*, want het lot bereidde haar nieuwe grootheid en nieuwe rampen. Haar vader volgde op Don HENDRICUS, wien de dood geen tijd had gelaten om het purper af te leggen en te huwen, en LUISA stond weder een oogenblik op de eerste trede des troons, haar vroeger ten zetel bestemd. Maar FILIPS II, Koning van *Spanje*, stamde van moederszijde insgelijks van EMANUEL *den Grooten* af en maakte aanspraak op zijne nalatenschap.

Eene eeuw vroeger was reeds door FERDINAND en ISABELLA het plan gevormd om door eene echtverbindtenis, tusschen Koning EMANUEL en hunne oudste dochter, de beide rijken, op het schiereiland, onder éénen schepter te brengen. Doch het kinderloos overlijden der jonge Koningin van *Portugal* had dit oogmerk verijdeld en door JOHANNA de krankzinnige was de erfenis van de *Spaansche* kroon in het *Oostenrijksche* Huis gebragt. FILIPS wilde nu het doel van FERDINAND en ISABELLA bereiken. Het afsterven van don SEBASTIAAN had den hinderpaal die hem stuitte doen vallen, zoodat hij, sedert den slag van *Alcaçar-Quivir*, de bemagtiging van *Portugal*, 't zij door 't regt van erfopvolging, 't zij door dat van den degen zich ten doel stelde. Hij liet echter Don HENRICUS de kroon behouden; maar toen Don ANTONIO werd uitgeroepen, rukte het *Spaansche* heir, onder ALVA, over de grenzen en de oorlog was verklaard.

Donna LUISA hield zich te *Béja* op, en werd er door de benden van FILIPS belegerd. De inwoners verdedigden zich met onbezweken dapperheid tot het uiterste; doch de plaats bezweek niettemin en was twee dagen en nachten lang aan plundering, brandstichting en alle gruwelen ter prooi. Alleen de kerken en kloosters werden gespaard. Donna LUISA viel dus in de handen van Don SANCHO, die 't bevel kreeg, om haar naar het Hof

zijns meesters te brengen. De treurende Vorstin moest vertrekken, zonder te weten waarheen. Van allen die haar omringd hadden, bleef slechts eene vriendin haar bij: ISABELLA, wier trouw alle rampen trotseerde. Dit jeugdige nu ook gevangene meisje, afstammelinge der Hertogen VAN AVERO, bezat met de titels ook de sints eeuwen opgestapelde schatten van dat magtige Huis, en alzoo een huwelijksgoed, dat vele Souvereine Vorstinnen haar mogten benijden.

ISABELLA was eindelijk ingeslapen, maar de Vorstin zat met half geopende oogen en ingehouden adem dommelend te luisteren; het hoofd naar de opening der tent gekeerd, meende zij iets te hooren 't zij wezenlijk of in een droom. In de verte klonk een lied door den stillen nacht; nu eens verflaauwden de klanken op den wegvloeijenden wind, dan weder verhieven zij zich vol en helder. Langzamerhand werd hare gewaarwording zoo duidelijk, dat zij geheel ontwaakte en oprijzende vroeg:

— ISABELLA! hoort gij niets?

— Neen.

— Ja, toch, luister!

ISABELLA ontwaakte nu ook geheel, en luisterde, en zag verrast op, en legde een vinger op haren mond, terwijl zij met de andere hand op den schildwacht wees, die onbewegelijk voor de tent stond.

— Dat is het afscheidslied van Don SEBASTIAAN. — fluisterde de Infante, haar hoofd op ISABELLA's schouder liggende. — Dat is het lied, door hem, bij zijn vertrek, gedicht. Wie het zingt heeft 't van hem-zelven alleen kunnen hooren. Het is een dergenen, die hem gevolgd zijn in het land der ongeloovigen, waar hij omkwam! Indien 't eens een vriend ware door den hemel bestemd om mij te verlossen.

Maar de zang hield weldra op en nu vernam men weder niets anders dan het murmelen van de rivier en somwijlen den kreet eens voorbijtrekkenden vogels. Ras werd het licht der sterren bleeker en verkondigde, een witte streek in het oosten, de komst des dageraads. De oevers der *Guadiana* lagen in een mist, hier en daar door

den gloed der vuren gekleurd. Sommigen der krijgslieden sliepen op den naakten grond in hunne mantels gewikkeld, anderen hielden rondom een vuur van takken de wacht.

— Ik hoor niets meer, — fluisterde ISABELLA — misschien was het een der soldaten, die aan den oever zijn ros drenkte. Maar de dag breekt reeds aan; mèn zal spoedig weder opzadelen.

De Infante liet het hoofd weêr zinken, en sprak met sombere onderwerping:

— Welnu, wij zullen dan gaan, en binnen weinige uren zal de dochter des Konings van *Portugal* de bevelen van den *Spaanschen* heerscher vernemen. Dat God hem ingeve om mij te verbannen, verre van zijn Hof! Ach, ISABELLA! dat lot moest u niet bij mij ten deele vallen!

— Mevrouw! antwoordde de maagd, levendig — Mijne hoop is, als de uwe, begraven. Mijn vader is strijdende voor Don SEBASTIAAN gevallen, en de ongeloovigen hebben beiden in hetzelfde graf geworpen. Niets hecht mij meer aan de wereld. Ik wil mij met u begraven in de eenzaamheid der ballingschap.

Maar de Infante schudde het hoofd, en sprak:

— Neen, Hertogin VAN AVERO! neen. Ik neem dat offer uwer liefde niet aan. De edelste, de rijkste erfgename van *Portugal* moet den rang en stand, waarin God haar heeft geplaatst, niet laten varen om zich binnen kloostermuren te verbergen. Ik begeer, dat gij huwt, met een dier edele *Portugezen*, die ons in den tegenspoed zijn getrouw gebleven. Welke schoonere belooning zou hem voor moed en trouw kunnen geschonken worden! Gij moet eene dier schulden betalen, welke de Koningen in tijden van ongeluk aangaan; eene schuld van dankbaarheid, door geene titels of schatten te voldoen. Dan zult ook gij gelukkig zijn. Ik ken u. Gij zijt niet geschikt voor afzondering en eenzaamheid.

— Uwe Hoogheid meent alzoo, dat ik de ijdelheden der wereld zou betreuren? Helaas! heb ik niet al voorbeelden genoeg van hare wankelbaarheid en nietigheid gezien?

— Neen, niet de schittering van uwen rang zoudt gij betreuren; maar er zijn genietingen, waarvan gij u niet zoudt kunnen losrukken. Gij hebt behoefte aan de vrijheden en zoete gewoonten in welke gij zijt opgevoedt.

— En betreurt gij dan niets, Mevrouw!? Zult gij-zelve nooit een blik naar het verledene wenden? en zal dan ook u het offer niet te zwaar zijn?

Donna LUISA vouwde de handen en sloeg in vervoering de oogen ten hemel.

— Neen; — sprak ze — want hij, dien ik beminde is immers niet meer op de aarde.

Zij gingen nu buiten aan den voet eens booms zitten, welks breede armen een uitgebreide hut van bladeren vormde. De vogelen zongen in het loof; de ochtendwind verdreef de nevelen, en de zon ging schitterend op. De smalle weg, aan den eenen kant met rotsen bezoomd, volgde de bogten der rivier. Hier en daar bogen treurwilgen hunne lenige takken over het water en vormden schuilplaatsen voor den eenzamen reiziger. Aan den gezigteinder verhief zich een dier oude torens, welke den Moorschen naam: *Atalaija* behouden hebben. Hij beheerschte deze woeste streek, en zijn getande tinnen schenen een kroon te zijn voor de hoogte op welke hij rustte.

— Welk eene eenzaamheid. — sprak Donna LUISA. — Nergens een dorp of maar eene woning. Het is alsof de weg alleen ware aangelegd, om naar dien bouwvalligen toren te leiden.

— Toen ik van nacht uitzag meende ik toch in de verte vuren te zien — merkte ISABELLA op — en straks zag ik daar ginds, tusschen de wilgen, een man niet tot onze geleiders behoorende.

Men had de schildwachten ingetrokken; ieder was tot vertrekken gereed, toen Don SANCHO de vrouwen naderde.

— Mevrouw! — sprak hij tot de Prinses, den hoed afnemende, alsof hij haar in de zalen van *Buen-Retiro* zijne opwachting hadde gemaakt. — Ik ben tot uwe be-

den gloed der vuren gekleurd. Sommigen der krijgslieden sliepen op den naakten grond in hunne mantels gewikkeld, anderen hielden rondom een vuur van takken de wacht.

— Ik hoor niets meer, — fluisterde ISABELLA — misschien was het een der soldaten, die aan den oever zijn ros drenkte. Maar de dag breekt reeds aan; men zal spoedig weder opzadelen.

De Infante liet het hoofd weêr zinken, en sprak met sombere onderwerping:

— Welnu, wij zullen dan gaan, en binnen weinige uren zal de dochter des Konings van *Portugal* de bevelen van den *Spaanschen* heerscher vernemen. Dat God hem ingeve om mij te verbannen, verre van zijn Hof! Ach, ISABELLA! dat lot moest u niet bij mij ten deele vallen!

— Mevrouw! antwoordde de maagd, levendig — Mijne hoop is, als de uwe, begraven. Mijn vader is strijdende voor Don SEBASTIAAN gevallen, en de ongeloovigen hebben beiden in hetzelfde graf geworpen. Niets hecht mij meer aan de wereld. Ik wil mij met u begraven in de eenzaamheid der ballingschap.

Maar de Infante schudde het hoofd, en sprak:

— Neen, Hertogin VAN AVEIRO! neen. Ik neem dat offer uwer liefde niet aan. De edelste, de rijkste erfgename van *Portugal* moet den rang en stand, waarin God haar heeft geplaatst, niet laten varen om zich binnen kloostermuren te verbergen. Ik begeer, dat gij huwt, met een dier edele *Portugezen*, die ons in den tegenspoed zijn getrouw gebleven. Welke schoonere belooning zou hem voor moed en trouw kunnen geschonken worden! Gij moet eene dier schulden betalen, welke de Koningen in tijden van ongeluk aangaan; eene schuld van dankbaarheid, door geene titels of schatten te voldoen. Dan zult ook gij gelukkig zijn. Ik ken u. Gij zijt niet geschikt voor afzondering en eenzaamheid.

— Uwe Hoogheid meent alzoo, dat ik de ijdelheden der wereld zou betreuren? Helaas! heb ik niet al voorbeelden genoeg van hare wankelbaarheid en nietigheid gezien?

— Neen, niet de schittering van uwen rang zoudt gij betreuren; maar er zijn genietingen, waarvan gij u niet zoudt kunnen losrukken. Gij hebt behoefte aan de vrijheden en zoete gewoonten in welke gij zijt opgevoedt.

— En betreurt gij dan niets, Mevrouw!? Zult gij-zelve nooit een blik naar het verledene wenden? en zal dan ook u het offer niet te zwaar zijn?

Donna LUISA vouwde de handen en sloeg in vervoering de oogen ten hemel.

— Neen; — sprak ze — want hij, dien ik beminde is immers niet meer op de aarde.

Zij gingen nu buiten aan den voet eens booms zitten, welks breede armen een uitgebreide hut van bladeren vormde. De vogelen zongen in het loof; de ochtendwind verdreef de nevelen, en de zon ging schitterend op. De smalle weg, aan den eenen kant met rotsen bezoomd, volgde de bogten der rivier. Hier en daar bogen treurwilgen hunne lenige takken over het water en vormden schuilplaatsen voor den eenzamen reiziger. Aan den gezigteinder verhief zich een dier oude torens, welke den Moorschen naam: *Atalaija* behouden hebben. Hij beheerschte deze woeste streek, en zijn getande tinnen schenen een kroon te zijn voor de hoogte op welke hij rustte.

— Welk eene eenzaamheid. — sprak Donna LUISA. — Nergens een dorp of maar eene woning. Het is alsof de weg alleen ware aangelegd, om naar dien bouwvalligen toren te leiden.

— Toen ik van nacht uitzag meende ik toch in de verte vuren te zien — merkte ISABELLA op — en straks zag ik daar ginds, tusschen de wilgen, een man niet tot onze geleiders behoorende.

Men had de schildwachten ingetrokken; ieder was tot vertrekken gereed, toen Don SANCHO de vrouwen naderde.

— Mevrouw! — sprak hij tot de Prinses, den hoed afnemende, alsof hij haar in de zalen van *Buen-Retiro* zijne opwachting hadde gemaakt. — Ik ben tot uwe be-

velen. Ik hoop, dat gij dezen nacht een weinig van de vermoeijingen dezer lastige reis zult zijn bekomen.

Zij antwoordde slechts met eene fiere hoofdknik, en ISABELLA zeide eenigzins spottend:

— Hare Hoogheid wil vooral u niet laten wachten, Cavallero! Zij is gereed.

De oude hoveling boog zich met de stijve beleefdheid, die hij ten hove van KAREL V had geleerd, en herhaalde tot de Prinses hetgeen hij reeds gezegd had:

— Mevrouw! ik ben tot uwe bevelen.

Dat hij haar, Hertoginne van *Béja*, Infante van *Portugal*, den titel van *Hoogheid* onthield, trof haar diep. Het was de eerste maal, dat hij haar Mevrouw noemde; en zij begreep, dat dit eene voor haar gewigtige reden zoude hebben.

— Men wil ons — dacht zij — zoo diep vernederen, dat ons geen eerbewijs, in den naam zelfs, overblijft.

Don SANCHO sprak met den Kapitein, en beiden poogden omtrent de plaats, waar zij waren, tot zekerheid te komen, alvorens verder te gaan; want het was niet zonder gevaar, dat zij, zoo klein in getal, dit met geweld onderworpene land doortrokken, waar men niet dan vijanden ontmoeten kon. De schrandere hoveling beschouwde den stroom, die, tusschen de rotsen besloten, snel en diep met kleine watervallen zijne golven zeewaarts stuwde.

— Wij moeten in den omtrek van *Jurmegna* zijn — sprak hij. — De *Guadiana* is aan de grenzen, en de overoever is *Spaansche* grond. Bij ST. JUAIRE, ik vervolgde den weg liever aan de andere zijde. Zouden wij er niet over kunnen komen?

— Ja — antwoordde Kapitein RODRIGUEZ, de schouders ophalende — als er een pont ware.

— Misschien zullen wij hooger op eene waadbare plaats vinden.

— Ik twijfel zeer. Niet vroeger dan bij *Badajoz* komen wij in *Spanje*.

— Rekent gij niet, dat wij nog drie of vier uren hebben af te leggen?

— Ik heb voor niets ingestaan, en verlang maar uit deze engte te komen, waar enkele bedreven mannen een geheel leger kunnen ophouden. Er is daar ginds bij dat oude nest maar een hinderlaag noodig om ons in te pakken. De herder, dien Uwe Excellentie gister ondervroeg, heeft niets van dien bouwval gezegd.

— Daar zijn maar uilen, Kapitein RODRIGUES! zend een paar uwer lieden op veldöntdekking uit, neem alle voorzorgen, die onzen togt kunnen beveiligen, en dan voorwaarts!

Toen hij dus sprak, kwamen twee, reeds vroeger door den Kapitein uitgezonden, veldontdekkers terug met een jongen herder die tusschen hen liep, met een vasten, vrijwilligen stap.

— Die — riep RODRIGUES, is dezelfde, dien Uwe Excellentie gister heeft ondervraagd. Hij doet, dunkt mij, zijne geiten nog al fraai weiden!

— Ik verwachtte niet — sprak Don SANCHO tot den herder — u twee malen op onzen weg te zullen vinden. Welnu spreek op; waar zijn wij? — Gij hebt gisteren gezegd, het land te kennen; als gij ons misleid hebt, doe ik u aan den naasten kruisweg ophangen.

De herder, zonder door deze bedreiging verschrikt te schijnen, antwoordde in het *Portugeesch:*

— Uwe Excellentie moge met mij naar welbehagen handelen. Maar in alle geval is *Monsaras* ver achter ons, en daar ginds moet men de torens van *Juremagna* kunnen zien; in den nacht had ik echter de eene streek voor de andere kunnen nemen.

— En herkent gij nu den weg?

— Wij zijn nu bij de grenzen, vier uren van *Badajos.*

— Waarom zijt gij ons gevolgd?

— Ik heb den geheelen nacht geloopen, om van Uwe Excellentie regt te vragen. Toen gij mij gisteren zaagt, had ik eene kudde van twaalf geiten; nu heb ik er niet ééne meer. Ik ben door Spanjaarden overvallen en zij hebben al mijne arme dieren gedood.

Deze opheldering was eenvoudig en verdreef allen achterdocht. Don SANCHO wist, dat de bezetting van

Béja dikwijls door de omstreken zwierf en landlieden plunderde.

— Men heeft u alles ontnomen, — sprak hij — welnu, word soldaat en trek, om te beginnen, met ons naar *Badajos*.

Men ging op weg, Donna LUISA en ISABELLA waren in het midden van de bende, die op den steenachtigen en door diepten afgebrokenen weg, stapvoets voortging. Kapitein RODRIGUES merkte op, dat de herder de gevangenen zocht te naderen. Op hem aanrijdende, schreeuwde hij:

— Vooruit, deugniet! Ik houd u in 't oog.

De herder ging tusschen de paarden door weder naar het hoofd van den troep. Niemand sprak; men hoorde niets dan den stap der paarden, en van tijd tot tijd eenig bevel van den Kapitein. Eensklaps hief de herder het lied aan, dat in den afgeloopen' nacht LUISA had wakker gehouden, doch hij had naauwlijks begonnen, of men gebood hem te zwijgen. De weinige woorden echter, die hij gezongen had, waren genoeg geweest, om de opmerkzaamheid van Donna LUISA op hem te vestigen. Zij zag Donna ISABELLA aan met een blik, die duidelijk zeide:

— Deze man is niet wat hij schijnt! kent gij hem?

Een blik van ISABELLA antwoordde: neen.

Een tweede blik van Donna LUISA voegde haar toe; gij hebt nu gehoord ISABELLA! ik had mij niet bedrogen!

Zij namen nu het voorkomen des herders nader op. Hij ging vooruit; de saaijen herdersrok was gemeen, maar zijn houding was edel; hij droeg 't hoofd hoog onder zijnen hoed van spaansch gras, en nette haren kwamen van onder en tusschen de mazen van zijn hoofdnet te voorschijn. Toen zij hem opnamen, keek hij eens rond, en toonde hun de lijnen van een ernstig, schoon profiel.

Een blik van Donna ISABELLA echter bevestigde 't aan de Prinses, dat zij hem nimmer had gezien.

Naauwelijks was die blik gewisseld of twee geweerschoten knalden uit den bouwval; er ontstond een oogen-

blik verwarring. Maar Don SANCHO, omringde met eenige ruiters de twee gevangenen, en het overige der bende volgde den kapitein, die zijn ros de sporen gaf en op den bouwval aanrende.

Toen vielen er een twintigtal schoten, en eenigen der *Spanjaarden* stortten van hunne paarden.

— Wij moeten hen helpen! — sprak Don SANCHO koelbloedig, en stelde zich, met de pistool in de hand, aan het hoofd der nog overige ruiters.

Nu vloog de herder naar Donna LUISA, die met hare gezellin alleen was gebleven en den toom van haar paard grijpende, sprak hij snel:

— Vrees niet, Uwe Hoogheid! Eenige mannen hebben besloten, om u te bevrijden! Stijg af, en vlieg, terwijl men vecht, naar den *Alabaija.*

De Prinses sprong moedig tusschen de rossen, Donna ISABELLA volgde haar en de herder ging haar voor. Twintig schreden achterwaarts streed men; eenige mannen achter den hoek van den weg verscholen, hielden de krijgslieden van Don SANCHO tusschen twee vuren, verscheidene *Spanjaarden* vielen neder, en het scheen, dat geen' hunner den onzigtbaren vijand zou ontkomen.

Ondertusschen was Donna LUISA het voetpad nabij, dat over den rug der dorren heuvels liep. Op dat oogenblik zag Don SANCHO zijne gevangene, op het punt om hem te ontsnappen, en de onverzaagde Ridder vloog haar na. Helaas! hij kwam nog tijdig genoeg om haar dien weg af te snijden. Zij deinsde terug. Toen schreeuwde de herder: beklim den overkant dier diepte en gij zijt gered. — Don SANCHO liet haar den tijd niet; hij sprong op haar toe, greep haar aan, loste zijn pistool op den herder, trof hem in de borst, en de ongelukkige zonk stervend neder. Don SANCHO hief de Infante, in weerwil van haren tegenstand, met reuzenkracht voor zich op het paard, en riep in triomf: Nu hebben wij den weg vrij of zij moeten ons dooden!

Op dit gezigt ging er een kreet van woede en smart onder de aanvallers op, het vuren werd gestaakt, en Don SANCHO vervolgde rustig zijn weg. Donna LUISA lag

als zamengevouwen in den ijzeren arm, die haar omklemde. Daar vertoonden de aanvallers zich ter zijde van den weg, in hun midden zag Donna LUISA een ruiter in eene half Arabische rusting; en toen zij dien zag, gaf zij een gil en viel in zwijm. Het was Koning SEBASTIAAN; een doode uit het graf verrezen; eene verschijning uit de andere wereld, die in schijnbaar stoffelijke vormen, zich plaatste op haren weg.

Don SANCHO hield de Prinses met beide zijne armen, als dood, aan zijne borst geklemd; de bende omringde hem en draafde weg, ten aanzien des vijands, die als verlamd stond en geen vuur meer durfde geven.

(Het vervolg hierna.)

BIANCA.

Er voer eens een maagdekijn over het meer,
Alleen in een bootje gezeten,
Om schoonheid en liefheid in 't daaglijksch verkeer,
De Schoone BIANCA geheeten.

Het bootje dreef zacht op de golfjes daarheen;
't Was Mei, en zoo vrolijk daar buiten.
Wat wil toch BIANCA, zoo varend alleen?
Wat wil ze, wat zal ze besluiten?

Een meisjen is grillig: wil dit, en wenscht dat!
En: »wou haar EOOL eens believen,
»Dan zou ze wel wenschen, het zwalpende nat
»In vliegenden dans te doorklieven!"

De wensch wordt vervuld; hij is pas uit den mond;
Of 't Westen brengt rukken en vlagen.
De ontstelde BIANCA ziet bevende rond,
De schrik is om 't hartje geslagen.

Het meer wordt ál wilder; haar angst stijgt ten top:
»'k Wou dansen," roept ze onder het weenen;
»Maar, hemel! wie nam dat zoo ernstig nu op?
»Zóó kon ik het immers niet meenen!

»Bewaar mij, o hemel! ach, hoor mij toch aan!
»Ik zweer het der zonne daar boven,
»Dat zij mij nooit weder ten dans zal zien gaan!"
Nu, vaster kon 't niemand beloven.

De winden en golven bedaren al meer,
Het bootje glijdt rustig weêr henen;
De hemel wordt helder, de zonne daalt neêr,
En 't meer wordt door maanlicht beschenen.

Daar is ze aan den oever. Bianca genaakt
De haven en stevent er binnen.
En vindt er een groep, die zich dansend vermaakt,
Als waar' er een krans meê te winnen.

Men ziet haar, en roept haar en noodt haar ter baan.
Hoe zou ze haar danslust nu stillen?
Haar voetjes toch vangen van zelve reeds aan
Van graagte te hupplen en trillen.

Een poosje nog staat ze besluitloos en stil,
En wil in den rei zich niet mengen;
Zij dacht aan haar eed, en verwenschte haar gril,
En had wel een traan willen plengen.

Maar eensklaps daar gaat ze, daar treedt ze op de baan
En zweeft met de dansende reijen,
Bij 't vriendlijke licht der volwangige maan
En 't klinken der vlugge schalmeijen.

»ô Wee!" roept een stem uit den hoogen: »ô wee,
»Bianca! voor immer verloren!
»Vergeet gij den dans op het meer nu alreê?
»En wat ge der zon hebt gezworen?

»Trouwlooze, hoe schendt gij de banden diens eeds."—
»»Och!"" zegt ze, »»niets heb ik geschonden!
»»De zon? wel zij is in Amerika reeds:
»»Ik heb me aan de *maan* niet verbonden."»

Naar TIEDGE. A. VAN WECHEL.

DE ZUCHT NAAR BETER.

De landman leunt eenzaam aan 't vensterkozijn,
En blikt er naar buiten, en tuurt, in den schijn
Des maanlichts, omhoog naar des Konings kasteel,
En vreemde begeerte bevangt hem geheel:

»Ach, wierd ik eens Koning, den komenden nacht,
»Hoe maakte ik een heilzaam gebruik van mijn magt!
»Hoe zou 'k door mijn rijk gaan langs woning en stulp,
»En brengen den slapenden zegen en hulp!

»Hoe straalde dan 's morgens, in 't dageraadslicht,
»Voor 't eerst het genoegen van ieders gezigt!
»Hoe staarden elkaâr de gelukkigen aan,
»En meenden: dat heeft ons een Engel gedaan!"

De Koning leunt eenzaam aan 't vensterkozijn,
En blikt er naar buiten, en tuurt, in den schijn
Des maanlichts, op 't erf van den landbouwer af,
En zucht, om de zwaarte van rijkskroon en staf:

»Ach, wierd ik eens landman, den komenden nacht,
»Hoe graag leî ik neder mijn grootheid en magt!
»Hoe graag was ik los van de moeilijke kunst,
»Regtvaardig te wezen bij strengheid en gunst!

»Hoe staarde ik dan vrolijk op akker en hof,
»En zag er natuur en den Schepper ten lof!
»En, had ik mijn arbeid met ijver volbragt,
»Wat schonk mij de slaap dan een rustigen nacht!"

Dus staan zij daar peinzend, en rigten het oog
De Vorst naar beneden, de landman omhoog;
Dan leggen zij beiden zich moede ter rust,
En droomen van vreemde genoegens en lust.

Zoo klaagt en zoo hunkert de mensch hier beneên,
Hij is met hetgeen hij bezit niet tevreên;
En geeft hem het lot wat hij grillig begeert,
Weldra is zijn hart naar iets anders gekeerd.

Dat hunkren en hijgen naar 't geen hij niet heeft,
En toch, bij 't bezit, geen voldoening hem geeft,
Is 't duister bewustzijn van beter verschiet,
Waar eenmaal de mensch zich bevredigen ziet.

Naar een lied uit den bundel *Harfentöne.* A. VAN WECHEL.

MENGELWERK.

OVER DE STOFFEN EN KRACHTEN EN HUNNE STOFFELIJKHEID EN ONSTOFFELIJKHEID,

DOOR

L. H. VERWEY, Med. Doct. te *Voorburg.*

Reeds in de vroegste tijden, zoo vèr de geschiedenis der menschen reikt, bestonden er voor den denkenden mensch twee grondvormen, die in ieder ligchaam en wezen werden erkend, wier onzigtbaar verband overal werd verondersteld, waar het oog slechts een voorwerp zag. Die twee grondvormen zijn de stof en de kracht. Men heeft stof datgene genoemd, wat duidelijk waarneembare grenzen bezit, dus eene bepaalde ruimte inneemt; en kracht de oorzaak van verschijnselen, die voor de waarneming verdwenen, zoodra de kracht niet tot werkzaamheid werd aangespoord of genoodzaakt. Men heeft deze beide grondvormen, de stof en de kracht, nooit afzonderlijk kunnen daarstellen en toch derzelver persoonlijk bestaan aangenomen. Bepalen wij ons tot de aarde, dan zal men erkennen, dat eene bepaalde hoeveelheid stof deze planeet zamenstelt en dat deze hoeveelheid onveranderlijk is, het moge dan zijn, dat de toestanden dier stof aan veranderingen onderhevig zijn. Nu volgt hieruit onvoorwaardelijk, dat er eene even bepaalde hoeveelheid kracht moet zijn. De zwaartekracht, b. v., kan niet worden veranderd, daar bij de minste verandering het evenwigt des zonnestelsels zoude verbroken worden. Dit is niet slechts waar voor de zwaartekracht, maar voor elke andere kracht. Men stelle zich eens voor, dat eenige stof vermeerderde, b. v. de warmtestof: in de nu reeds verzengende luchtstreken zoude alles gedood, vernield en verbrand worden; de saizoenen zouden verloren gaan, de ijsmassa's der polen en

bergen smelten en het water zoude de geheele aarde overstroomen, zoodat wij terugkeerden tot het tijdperk der visschen. Men stelle zich weder voor, dat eenige kracht vermeerderde, b. v. de kracht van zamenhang: dan zoude geen ploeg meer in de aardkorst kunnen dringen; de boomen en planten zouden hunne wortels niet door het thans losse aardrijk kunnen doen doordringen; geene menschelijke kracht zoude hout of steen kunnen verbreken; wij zouden ons bijna niet in de lucht kunnen bewegen en de vloeibaarheid van het water zoude bijna verloren gaan; in één woord: geen stof of kracht kan vermeerderd worden. Er is eene bepaalde hoeveelheid zoowel der stoffen als der krachten. Zoo als men stof op deze of geene plaats kan ophoopen, zoo kan men dit ook de kracht, daar zij aan de stof is gebonden, maar men heeft ze in beide gevallen van eene andere plaats weggenomen. Tot nog toe hadden we slechts stoffen en de algemeene natuurkrachten op het oog. Hetzelfde geldt echter ook voor andere krachten b. v. de scheikundige. Voegt men b. v. zwavelzuur en magnesia te zamen, dan wordt er een zout, het zoogenaamde *Engelsche* zout gevormd. Niemand zal beweren, dat de kracht, door de scheikundigen kracht van verwantschap genoemd, op het oogenblik der vereeniging van deze beide stoffen geboren wordt, en evenmin, dat de eigenschappen die het *Engelsche* zout bezit, ook op dat oogenblik uit het niet te voorschijn treden; in geenen deele: de scheikundige weet zelfs met getallen de hoeveelheid der kracht aan te toonen, en hij zegt, dat de eigenschappen van het *Engelsch* zout reeds te voren in het zwavelzuur en de magnesia, verdeeld, aanwezig waren. Dit voorbeeld is zeer gemakkelijk op te helderen. Men noemt een leger eene vereeniging van bevelhebbers, officieren, onderofficieren, manschappen, paarden, kanonnen, geweren, sabels enz. waarmede men zekere handelingen kan uitvoeren, als eene eenheid naar een bepaald plan zamengesteld. Ieder lid van dat leger kan, op zich-zelven, niet uitvoeren wat het leger kan; de eigenschappen van een leger zijn te zamen gesteld uit de eigenschappen van ieder lid, maar

een bepaald plan; of, zoo als de scheikundige zegt, naar bepaalde scheikundige wetten. Niemand zal aan een leger eene kracht of eigenschap toeschrijven, die nieuw is of niet reeds in de leden van hetzelve aanwezig was. Eindelijk moet ook deze stelling toegepast worden op de levens-, ziels- en geestkrachten. Nemen we aan, dat het leven niets anders is dan eene reeks van verschijnselen, te voorschijn geroepen door eene zamentreding van bepaalde physische en chemische krachten, dan behoeven we hierbij niets te voegen. Eene bepaalde hoeveelheid stof is onafscheidbaar van eene bepaalde hoeveelheid kracht, en daaruit ware dan genoegzaam af te leiden, dat ook de verschijnselen des levens met deze bepaalde hoeveelheid zamenhingen. Maar wij willen aannemen, dat de levenskrachten eigene krachten zijn, dat er eene levenskracht is. Slaan wij de geschiedenis der voorwereld na, dan ontmoeten wij wel in oudere vormingen lager bewerktuigde wezens, maar desniettemin een verbazend aantal, zoodat b. v. kalklagen van honderden voeten dikte enkel bijna uit schaal- en schelpdieren bestaan; de steenkolen kunnen ons aantoonen, welk eene enorme vegetatie er ten dien tijde bestond, zoodat het aan levenskracht niet heeft ontbroken, en wij de *hoeveelheid* in de oudere vorming, op geenen houdbaren grond, minder kunnen stellen, dan thans. De geschiedenis van onze vorming leert ons ook geenszins, dat de massa van planten of dieren is toegenomen. Wel hebben ondoordringbare en uitgestrekte bosschen plaats gemaakt voor bebouwd land, en zijn dus grootere planten door kleinere vervangen; wel hebben legers van wilde dieren plaats gemaakt voor grazende kudden, maar van planten noch dieren kan gezegd worden, dat ze in massa afgenomen of toegenomen zijn. Wel draagt de tegenwoordige vorming menschen, maar de kolossen der voorwereld, die in troepen van duizenden rondzwierven, zijn verdwenen. Hebben nu grootere individuën in de voorwereld plaats gemaakt voor de kleinere der tegenwoordige vorming, en is dit eveneens in onze vorming het geval, dan is daarmede de massa, die de le-

venskracht bevat, niet veranderd. Men zal toch gereedelijk toestemmen, dat grootere individuën ook eene grootere hoeveelheid krachten bezitten; immers het ware dwaas te zeggen, dat een olifant, die duizenden malen eene vlieg, in grootte en levensduur, overtreft, dezelfde hoeveelheid levenskracht zoude bezitten. Daarbij komt nog, dat alles, wat levenskracht bezit, een tijdelijk bestaan heeft. Ontkiemt er eene plant of wordt er een dier geboren, dan bestaan ze niet uit nieuwe stoffen; het is den landman te goed bekend, dat hij het land moet mesten, en de moeder, dat zij voedsel noodig heeft voor hare vrucht en melk voor haar kind, om bij iemand eenigen twijfel te doen rijzen over den oorsprong en het middel des bestaans van planten of dieren. Indien nu planten en dieren niet stierven, dat is, niet teruggebragt werden tot hunnen oorsprong, op welke wijze zouden nieuwe individuën voortgebragt worden of blijven bestaan, daar het spoedig zelfs aan ruimte zoude ontbreken? Indien wij al aannemen, dat de levenskracht voor oneindige verdeeling vatbaar is, dan is dit in de eerste plaats iets ongerijmds, daar men in dit geval aan de eerste planten en dierparen eene zoo verbazende hoeveelheid levenskracht zoude moeten toeschrijven, die zich allengs in de nakomelingen verdeelde, dat hun omvang had gelijk moeten staan met dien van alle tegenwoordige planten of dieren te zamen. Indien men verder aanneemt, dat de levenskracht zich verdeelt, zonder zelf aan intensiteit te verliezen, en dat de deelen dezelfde intensiteit als het geheel bezitten, dan zegt men: een appel verdeelt zich in 10 deelen, even groot als hij-zelf, en hij blijft zijne grootte behouden; welk eene ongerijmdheid! Indien echter een plant of dier sterft, waar blijft dan hunne levenskracht? Wordt ze vernietigd, en maakt zij eene uitzondering op alle andere stoffen en krachten, die onverdelgbaar zijn? Of wordt de levenskracht bij het ontstaan van ieder levend individu op nieuw voortgebragt, en blijft zij na den dood bestaan? Dan zal er eene hoeveelheid levenskracht eindelijk ontstaan, die verbazend is en nog het zonderlinge schouwspel zal opleveren, van

aan geene stof gebonden te zijn, en het moet nu reeds zoo verbazend vol vrije levenskracht wezen, dat onze vrouwen minstens van tienlingen steeds moesten verlost worden. Ik wil niet spreken van de varkens, die, in éénen worp, een geheelen akker zouden bedekken, en nog minder van de visschen, die de wateren reeds lang tot vasten grond zouden gemaakt hebben. Zij, die gelooven, dat het leven niet een gevolg is van eene bijzondere kracht, maar van een zamentreffen van natuur- en scheikundige krachten, behoeven althans aan dergelijke ongerijmdheden geene plaats te verleenen. Zij gaan echter aan een ander euvel mank. Zij nemen namelijk voor ieder verschijnsel in het bewerktuigde rijk eene bepaalde kracht aan, en juist voor het leven geene. Gezwegen nog van zoo vele andere verschijnsels, zoude het toch waarlijk der moeite waardig zijn, de bevruchtiging der planten langs een physisch chemischen weg te hooren verklaren.

Voortbrenging en vernietiging van krachten is ondenkbaar en onaannemelijk; aanhoudende voortbrenging zonder vermeerdering is even ondenkbaar; voortdurende voortbrenging en vermeerdering zonder toeneming van bevattende stof is almede onaannemelijk en ongerijmd.

Men is alzoo gedwongen tot de stelling te komen, dat er ook eene bepaalde hoeveelheid levenskracht is, of van zoodanige krachten, die de rij van verschijnselen voortbrengen, welke men het leven noemt. Er is dus hier geene spraak van voortbrenging of vernietiging van krachten, veelmin van eene deelbaarheid in deelen, die aan het geheel gelijk zijn, en nog minder van eene oneindige voortbrenging, die de kracht zonder stoffelijk substraat achterlaat. Er is eene aanhoudende evenredigheid tusschen krachten en dragers dier krachten, en is de kracht in vele kleine individuën verdeeld, zoo geschiedt dat slechts ten koste van grootere en omgekeerd. Wij behoeven ons, onder levenskracht, in geenen deele eene eenige kracht te denken, het is veeleer aannemelijk, dat er levenskrachten zijn, die in iedere plant- en diersoort, in verschillende evenredigheden of verhoudingen voor-

komen, even als de scheikundige krachten, ja, dat zij zich, even als deze, in bepaalde reeksen verbinden, waarbij eene eenheid tot grondslag kan genomen worden. Het is al verder niet onaannemelijk, dat de zuurstof, koolstof, stikstof, waterstof en de onweegbare stoffen de dragers dier levenskrachten zijn, en dat zij de aanwezigheid dezer krachten eerst dàn toonen, wanneer ze in bepaalde verhoudingen met elkander verbonden zijn, en voorts door hunne verbinding met andere stoffen andere verschijnselen des levens in het aanzijn roepen, waartoe ook de vormen behooren. Wanneer alzoo planten of dieren sterven, zijn ze omringd van stoffen, die de levenskrachten opnemen of er zich mede verbinden, om ze aan nieuwe planten of dieren in de bevruchtiging weder af te staan en gedurende den groei en het leven gedurig te verschaffen, tot dat storende invloeden plaats hebben, die het leven opheffen, of liever de levenskrachten aan het individu ontnemen, om ze weder aan de algemeene dragers over te geven, zoo als de eigenschappen van een zout, bij de scheiding in zuur en oxyde, wederom in deze overgaan, zonder dat zij op zichzelve die eigenschappen kunnen openbaren. Men kan nu ook gereedelijk aannemen, dat de organische ligchamen allengs zijn ontstaan, maar tevens, dat zij slechts tot eenen zekeren graad kunnen vermenigvuldigd worden, even als er b. v. een grein zout kan zijn, ofschoon er voor 100 greinen zuur en oxyde aanwezig is, maar er niet meer gevormd wordt, zoodra deze 100 greinen bestaan. Zijn alzoo de levenskrachten tot een zeker maximum in de individuën gebonden, dan moeten er van zelf storende invloeden des levens ontstaan, of, met andere woorden: er moeten planten of dieren sterven om andere in het leven te roepen of hun bestaan te onderhouden. Hierin is door den Schepper voorzien, door de planten en dieren elkanderen tot levensonderhoud te geven, en behalve de duizenden omstandigheden, die het leven vernietigen, tevens de individuën-zelve eenen beperkten levenstijd te verleenen, zoodat zij slechts een maximum van geschiktheid om levenskrachten te bevatten, bereiken, en dan allengs die geschiktheid weder verliezen, omdat

de eeuwige met der wisseling geen stilstand gedoogt. Het is genoeg bekend, dat deze wet der wisseling geene willekeurige aanneming is, maar in de, in duizende jaren afwisselende meerdere en mindere warmte der poolstreken eene alles overtreffende verdediging vindt, die pleit voor de verheffing tot een maximum en het dalen tot een minimum, die steeds tot elkanderen overgaan, zonder dat er een vertoeven op dat maximum of minimum denkbaar of aannemelijk is.

Zoo zijn wij gekomen tot de zielskrachten, die we, op dezelfde gronden, aannemen in eene bepaalde hoeveelheid te bestaan. Ook deze zijn welligt, als het deel der dieren, niet als eene kracht voorhanden, maar als meerdere krachten, die zich in bepaalde verhoudingen en reeksen onderling verbinden, terwijl, als het ware, de levenskrachten hun radicaal zijn, waarmede ze zich wederom in verschillende verhoudingen verbinden. Zoo ontstaan die verschillende, maar ook onuitwischbare kenmerken van het soort, de klassen en orden, die even standvastig zijn als de reeksen van zouten door zuren met bases gevormd, en zoo ontstaan gelijkvormige individuën, ofschoon afwijkend in sommige hoedanigheden, in één woord, wat men isomorph, isomerisch, polymorph enz. in de scheikunde noemt. Het is toch geenszins ongerijmd te noemen, indien men overeenkomstige wetten voor de bewerktuigde en onbewerktuigde voorwerpen, krachten en stoffen aanneemt; integendeel, het is beter dit te doen, dan zijne toevlugt te nemen tot verklaringen, die tegen alle bekende wetten strijden. De dragers dezer zielskrachten zijn, zoo ze niet in de individuën vereenigd zijn, de genoemde vier grondstoffen en de onweegbare stoffen.

Tot nog toe spraken we slechts over levenskrachten der planten, levens- en zielskrachten der dieren, gedragen door de vier elementen en imponderabilia en gebonden naar bepaalde wetten en reeksen in planten en dieren; levende voorwerpen, die de vatbaarheid voor bewustheid van het bestaan, die dus de persoonlijkheid missen. Wel bezitten de planten sommige eigenschappen, die aan de dieren doen denken en deze die aan den mensch doen denken, maar het

is niet meer dan de overeenkomst der kracht van zamenhang met de zwaartekracht of de scheikundige verwantschap.

Wij gaan eindelijk over tot de geestkrachten, die verbonden met levenskrachten en zielskrachten, in den mensch slechts worden aangetroffen. Ook de geestkrachten zijn meerdere in getal, ook zij verbinden zich naar vaste wetten in bepaalde reeksen en verhoudingen, die echter alle een zelfstandig geheel vormen: den geest. Maar die geestkrachten zijn geenszins besloten in den engen cirkel onzer planeet, zij hebben tot drager den aether, die de ruimte vervult tusschen de millioenen zonnestelsels, en de planeten doordringt, om ze met geestkrachten te vervullen. Die geestkrachten verbinden zich tot een persoonlijk, zelfstandig geheel, zoodat er een zamenstelsel van stoffen, levens- en zielskrachten op deze aarde ontstaat, dat geschikt is die geestkrachten te bevatten. Is eene zekere hoeveelheid geestkrachten zamengetreden tot daarstelling van eenen geest, dan is de persoonlijkheid gegeven, en het hangt nu af van algemeene en bijzondere omstandigheden of die geest kort of lang met het levende en bezielde ligchaam zal verbonden zijn. Maar het zij kort of lang, zoodra die vereeniging tot eenen geest heeft plaats gevonden, bestaat zij en deelt de eigenschappen van den geest. Met stoffen en krachten dezer planeet verbonden, openbaren zich zijne eigenschappen ook in verband met dezelve, daarom anders bij het kind, dan bij den volwassene, daarom anders bij den domme dan den wijze, maar bij allen als een geest, persoonlijk en zelfstandig. Het is dus waar, dat bij het ontstaan van een mensch een geest wordt geschapen, niet uit niet, maar uit de geestkrachten, die het heelal vervullen; het is dus waar, dat deze geest zijne persoonlijkheid in het stof ontvangt, maar uit kracht van de wet der eeuwige wisseling van die stof, haar moet verlaten; het is dus waar, dat die krachten, eenmaal persoonlijk en zelfstandig geworden, eenen geest vormen, die terugkeert, vanwaar hij gekomen is, naar de eindelooze ruimte des heelals, waar hij een geestelijk ligchaam aanneemt, dat

is, eene persoonlijkheid, die aan geene stoffen der planeet meer is gebonden. Daarom lost zich het geheel, slechts wat de stof, de levens- en zielskrachten betreft, weder op in zijne deelen, en wordt verdeeld onder de dragers der bijzondere krachten, maar de geestkrachten blijven als een geheel vereenigd, om als zelfstandige geesten voort te leven in den aether en tusschen de wereldbollen te zweven; onafhankelijk van die bollen, die slechts dienen om de geestkrachten van dien aether tot geesten om te vormen (*). De scheikunde heeft aangetoond, dat er eenmaal verre, zeer verre, een einde moet komen aan deze tegenwoordige vorming der aarde, en zij de geschiktheid zal verliezen de organismen voort te brengen en in stand te houden, welke zij thans bevat, en dus ook de voortbrenging en instandhouding van menschelijke organismen een einde neemt. Daarmede is dan wel de taak van deze planeet geëindigd, maar zij is een der kleinste van een getal, dat met geen millioenen is uit te drukken; zij zijn even grenzenloos als de getallen-zelve.

Dáár in dien aether zijn de zamenstellende deelen der geesten onzer nakomelingen, dáár waren de krachten van onzen eigenen geest, en dáár hebben zij gezweefd in het grenzenloos heelal; dáár zijn de geesten onzer voorvaderen, onzer dierbare afgestorvenen; dáár zullen eens onze geesten zijn, ontbonden van dit stof; dáár zullen wij eenmaal de geesten onzer kinderen en nakomelingen ontvangen; dáár zullen wij de bewoners van andere wereldbollen ontmoeten, geesten als wij, en bestemd voor eene toekomst, die wij nu slechts droomen, maar dàn welligt zullen aanschouwen.

Wij hebben tot nog toe gesproken van stoffen en krachten en de eerste dragers der laatste genoemd. Men is van de vroegste tijden over den waren zin dezer woor-

(*) Men zoude ons hier kunnen toevoegen, dat wij met den geest eene uitzondering maken op de overige krachten; het is dan ook slechts met den geest, wiens persoonlijkheid, gegrond op het bewustzijn des bestaans, geenen teruggang tot de zamenstellende krachten toelaat. — De geest is dan ook het eenigste, wat op deze planeet tot zelfstandigheid of persoonlijkheid komt.

den niet weinig in het onzekere geweest, en wij mogen, met al de vlugt onzer eeuw, ons geenszins beroemen bevredigende verklaringen te kunnen geven. Men heeft stof genoemd iets, wat hoogte, lengte en breedte bezat, wat dus eene zekere ruimte innam, en wat, uit zichzelve, zonder krachten, niet in staat was eenig verschijnsel van bestaan aan te bieden. Men heeft de krachten genoemd onstoffelijke oorzaken der verschijnselen van werking der stof. Men heeft ook aan die krachten onvermogen om te werken toegeschreven zonder de stof, en voor sommige krachten heeft men zelfs de stof onnoodig geacht, hoewel in geen menschelijk brein eene werkzame kracht zonder stoffelijke verschijnselen tot voorstelling kan komen. De afscheiding van stof en kracht, als afzonderlijke dingen, heeft tot eene minachting der eerste en eene vergoding der laatste geleid. Men heeft gezegd: de stof is vergankelijk, de krachten zijn eeuwig; de stof is slechts een middel, de krachten zijn het wezen. Men heeft de stof aan hoeveelheid gebonden en van de krachten gesproken alsof ze kwamen en verdwenen. Men heeft de deelbaarheid der stof tot in atomen voortgezet; atomen, wier bestaan evenmin tot voorstelling kon geraken als dat eener afgescheidene kracht; deeltjes, die zóó fijn zijn, dat ze voor ons onstoffelijk moeten wezen; stofjes, in één woord, wier stoffelijkheid en bestaan evenmin kunnen aangetoond worden, als de stoffelijkheid eener kracht kan worden ontkend. Vroegere wijsgeeren hebben de stof eens een verschijnsel genoemd, dat natuurlijk, zoodra de kracht ophield te werken, spoorloos zoude verdwijnen, even als het geluid, zoodra de golving der lucht ophoudt. Om te komen van het geloof aan atomen tot dat aan de stoffelijkheid eener kracht, is de stap geenszins groot te noemen. Zoo gij een onkundige een droppel water laat zien, zal hij zeggen, dat er niets in is, en met het vergrootglas kunt gij hem eene wereld van schepselen toonen, en hij zal er niet aan gelooven voor hij overtuigd is geworden, dat het glas het vermogen bezit te vergrooten. Zeg aan een onkundige, dat de sterren wereldbollen zijn, en hij zal u met medelijden

aanzien, het niet waardig keurende zulke dwaasheden aan te hooren. Indien wij dus gelooven aan atomen, die we nooit hebben gezien, kunnen we even goed gelooven aan het stof der krachten, dat we ook niet hebben gezien; het komt er slechts op aan, die stof evenmin als de atomen te willen zien en betasten.

De natuurkundigen hebben tusschen stoffen en krachten middendingen aangenomen, waardoor ze eene bepaalde beteekenis van stof en kracht onmogelijk hebben gemaakt. Hij moge u met de fijnste schalen te gemoet treden en aantoonen, dat zelfs, voor het bloote oog onzigtbare stoffen, zwaarte hebben; de weegschaal is zijn bewijsmiddel niet meer. Hij neemt namelijk onweegbare stoffen aan, juist datgene, wat men, met evenveel regt, krachten zoude kunnen noemen. Hij zal u zeggen: ik kan u binnen weinige oogenblikken door het aansteken eener kaars toonen, dat er lichtstof; door het zamenleggen van platen zink en koper, dat er electrische stof; door het ontsteken van een vuur, dat er warmstestof; door het strijken van eene magneet op ijzer, dat er magnetische stof is; dat wil eigenlijk zeggen: ik kan u daardoor bewijzen, dat er verschijnselen ontstaan, die wij aan de tegenwoordigheid eener stof toeschrijven. Wij kunnen zeggen: leg dat zaad in de aarde, en er zal eene plant uit ontstaan; leg dat voorwerp op eene vochtige plaats, en spoedig zal de schimmel er op groeijen; aanschouw dat eitje, hetwelk in weinige seconden een diertje wordt, dat slechts eenige minuten leeft; wij toonen u de aanwezigheid eener levensstof, of, met andere woorden: verschijnselen, die men ook aan de levenskracht toeschrijft. Men heeft alle verschijnselen in de scheikunde afgeleid van de werkzaamheid eener stof, de electrische stof genaamd, en door eenige verschijnselen, soms eenvoudiger dan het mechanisme der keurverwantschap, te verklaren, beroept men zich op eene onstoffelijke kracht. De kracht, waardoor eene eenvoudige paddestoel groeit, noemt men onstoffelijk en verre boven het stof verheven, terwijl men een onweder, dat eene geheele aardstreek kan verdelgen, aan

eene eenvoudige stof, de electrische stof, toeschrijft; is de paddestoel vertrapt, en het onweder voorbijgedreven, dan zijn beiden aan onze waarneming onttrokken.

Men zal verder zeggen: de electrische stof bezit electrische krachten, en waarom kunnen we dan niet zeggen: de levenskrachten behooren aan levensstoffen? Er zijn zoowel voor die stof als die krachten voorwaarden noodig om verschijnselen voort te brengen, namelijk van electriciteit of leven. Wanneer ik iemand magnetiseer, zegt men: er gaat magnetische stof van mij op den gemagnetiseerde over, en waarom kan er dan niet gezegd worden, dat er bij de bevruchtiging levensstof overgaat? — De levenskracht, die het zaad tot een boom maakt, is in het zaad aanwezig en openbaart zich onophoudelijk, door het behoud der vatbaarheid van het zaad om te ontkiemen, of, met andere woorden, te leven en te groeijen; zij is dus aan het zaad gebonden en blijft daarin zoo lang dat zaad ongeschonden is. In eene hoeveelheid licht is, zoo als men zegt, lichtstof aanwezig. In beiden, zaad en licht, kunnen wij de levenskracht of lichtstof niet waarnemen, waarom is het niet in beiden eene stof, of eene kracht. In de meeste natuurwetenschappen gaat dus het bewijs voor stoffelijkheid en onstoffelijkheid mank; immers alle ligchamen worden door de zwaartekracht der aarde aangetrokken, zij bezitten dus zwaarte, dit is wel de algemeenste en noodzakelijkste eigenschap der stof, en nogtans ontbreekt dit bewijs voor de onweegbare stoffen ten eenenmale, even als voor de krachten.

Men heeft de, nagenoeg oneindige deelbaarheid der stof in niet mindere mate op de onweegbare stoffen, en, bij uitnemendheid, op de krachten toegepast.

Men heeft gezegd: de stof is slechts stof; maar de krachten zijn van goddelijken oorsprong, en dáárom onstoffelijk.

Men zal zien tot welke ongerijmdheden deze redeneringen leiden.

Het heelal bestaat, als een werk des Scheppers, uit gemaakte of geschapene dingen, en daartoe behooren zoowel de krachten als de stoffen. Indien het hebben van

een begin het hebben van een einde na zich sleept, en daarop de vergankelijkheid der stof berust, dan vervallen wij in de troostelooze noodwendigheid te erkennen, dat ook de krachten dat lot zullen ondergaan en ook wij, ofschoon bedeeld met geestkrachten, zullen ophouden te bestaan. Houden we slechts de stof met een begin en daarom met een einde, dan vallen we in de ongerijmdheid ons krachten te moeten voorstellen, afgescheiden van de stoffen, en er bestond alzoo eene zwaartekracht, eene kracht van gravitatie, van zuurstof om zich met ijzer tot oxyde te vereenigen, zonder dat een enkel atome daarmede bedeeld was; wat nog meer is, alle die krachten waren, als de Schepper-zelf, zonder begin, en stonden als ware godheden buiten de schepping. Maar wat geeft ons regt de stof als vergankelijk te doen beschouwen? De natuuronderzoeker heeft met genoegzame zekerheid het bestaan der aarde op vele millioenen eeuwen bepaald, en wij zien nog millioenen eeuwen voorwaarts; wij blikken wel op verandering der vormen, maar geenszins op ontstaan of verdwijnen. Waarom moet de stof vergankelijk zijn? Is zij dan minder het werk des makers dan de krachten? Wie onzer zal beslissen, of het moeijelijker is een deeltje stof dan een deeltje zwaartekracht te maken? Wie zal een maatstaf vinden om te zeggen, wat werk der Godheid meer of minder waardig is geweest? Gij werpt een oude spijker verachtelijk weg, en toch bestaat hij uit eene stof, zonder welke gij niet kunt bestaan. Gij verbergt uw gelaat voor een kreng of een mesthoop, en binnen weinig tijds zal uw oog de prachtigste bloemen en gewassen zien, uw tong de heerlijkste vruchten proeven, en uw neus de welriekendste geuren opnemen, waarvan die kreng en mesthoop de zamenstellende deelen uitmaken.

Terwijl wij deze dingen voor onze oogen zien gebeuren, hoe zullen wij dan beslissen over de waarde van eenig voorwerp der schepping? Mogen wij aannemen, dat de aarde een nevel zij geweest of een bolletje van atomen, wij kunnen ons voorstellen, dat zij, na hare bestemming bereikt te hebben, tot den vorigen toestand

terugkeert om op nieuw den cirkel te doorloopen, en het bestaan of leven eener planeet door wisseling wordt uitgedrukt, maar voor een vergaan der stof hebben we geen enkelen houdbaren grond. Wij moeten de stof met denzelfden eerbied beschouwen als de krachten, beiden zijn door God geschapen; Hij kan ze beiden eeuwig laten bestaan of doen wegzinken in het niet. Nogtans is eene vernietiging van hetgeen eenmaal is voortgebragt, geen denkbeeld der godheid waardig; in het scheppen, ontwikkelen, teruggaan en herhaald ontwikkelen en eindeloos vermenigvuldigen is het geheim eener eeuwige werkzaamheid gelegen.

De onstoffelijkheid der krachten voert eene andere gevolgtrekking met zich, die ons al ras zal blijken onaannemelijk te wezen. De krachten namelijk, zijn geschapene dingen, en zij deelen de eigenschap der onstoffelijkheid met den Schepper; men stelt den Schepper aan het hoogste punt der reeks van dingen door Hem-zelven geschapen. De krachten kunnen niet God-zelf zijn, want een huis is niet de timmerman-zelf; noch een uitvloeisel, want dan waren ze een deel van Hem; noch eene voortplanting, want dan waren ze gelijk aan Hem. Krachten, zielen, geesten, het zijn alle gemaakte dingen, nog oneindig verder van den Maker verwijderd, dan het schoonste beeld van den beeldhouwer is.

Aan welke zaak ter wereld zoude het schaden, indien wij de stof als eeuwig en de krachten als stoffen erkennen?

De onstoffelijkheid is eene eigenschap, die alleen toekomt aan den Schepper. De hooghartige en verwaande mensch heeft aan het gezegde: dat de mensch naar Gods beeld en gelijkenis is gemaakt, de gevolgtrekking ontleend eener gelijkheid; alsof eene beeldtenis iets meer ware dan een afdruksel, dat ons herinnert aan den persoon, zonder dat hetzelve echter een millioenste grein zijner stof of krachten bezit. Zoo is ook de mensch in zijne stoffelijke en zedelijke volmaaktheid een afdruksel, dat ons doet denken aan God, zonder dat hij eene enkele eigenschap van zijnen Maker bezit.

Waarom moet de geest der menschen onstoffelijk wezen? Kan God aan eenen stoffelijken geest geen eeuwig bestaan verzekeren, en alzóó den mensch een afdruksel Zijner heerlijkheid doen zijn? Blijft Hij dan niet, na de volkomenste gelukzaligheid der menschen, hun God, hun Maker, en de Gever, die alles, met een wenk kan ontnemen? Zal Hij niet oneindig boven ons verheven zijn, en zullen wij immer aan Zijne magt kunnen ontworstelen? Er kan nooit van eene gelijkheid, maar slechts van eene gelijkenis met God sprake zijn; zelfs niet na de de hoogst denkbare volmaking.

Men neemt aan, dat stoffen en krachten veranderlijk zijn, zelfs de geest des menschen kan zich volmaken of van het pad der volmaking afwijken. De geschiedenis der aarde bewijst ons, dat de vorming der aardlagen, de planten en dieren onder andere verhouding of toestand der krachten hebben bestaan, dat geheele familiën verdwenen zijn, en sommige planten en dieren geheel andere eigenschappen hebben bezeten, dan we tegenwoordig kennen. Verandering is het merkteeken, dat op al het geschapene is gedrukt, God alleen is onveranderlijk, en ook dáárom kan Hij niets gemeens hebben met de ons bekende stoffen en krachten.

Men heeft ook gesproken van de dienstbaarheid der stof en de heerschappij der krachten, en alzoo zoude de geest der menschen heerschappij voeren over de stof; heerschappij! Met zulke monstergewrochten der menschelijke overmoedigheid noemt zich de mensch de heer der schepping, en hij is niet in staat een korrel broods uit een steen te vormen, om voor den hongerdood beveiligd te zijn! Wat zal het baten zoo wij al zaad in den akker strooijen en er is geen vruchtbaarheid; wat baat de heerschappij van duizend millioenen menschen der aarde om een enkelen orkaan te weêrhouden, om een gestorven grashalmpje in het leven terug te roepen! Niet de stof is dienstbaar aan de krachten, maar de eene stof is dienstbaar aan de andere, naar vaste en, zoo lang de Schepper het wil, onveranderlijke wetten. Alles duidt op die wederkeerige dienstbaarheid. De eene vorming

der aarde was dienstbaar aan de andere, het plantenrijk dient de dieren, en deze den mensch, en wederkeerig dienen ze elkanderen. Zoo dienen de levenskrachten de zielskrachten, en deze de geestkrachten, en allen dienen wederkeerig elkanderen, en zouden wij die krachten onstoffelijk noemen en alzoo eene eigenschap der Godheidzelve, dienstbaar maken aan de stof? De natuurkundige moet nog een stap verder gaan en onder zijne onweegbare stoffen de levenskrachten, de ziels- en geestkrachten, de krachten, in één woord, dezer planeet tellen, opdat er eene reine afseheiding zij tusschen den Maker en het maaksel. Voor alle stoffen en krachten moeten wij een begin aannemen, moeten wij zelfs eene ruimte toestaan in het heelal; slechts het onstoffelijke is aan geene ruimte gehouden, aan geen begin of einde; indien de onstoffelijkheid geen attribuut is van godheid, dan is het voor ons niets dan een hersenschim.

Alzoo zijn er slechts stoffen, weegbare en onweegbare; overal met elkaâr verbonden en wederkeerig elkander dienstbaar. De levensstoffen en zielsstoffen zijn verbonden met de zuurstof, stikstof en waterstof en met de onweegbare stoffen, zoo als de warmte aan geene stof ontbreekt, zoo als de electrische overal is; zij allen zijn binnen de grenzen der planeet bevat; maar de geeststoffen zijn ook daar buiten in den aether, die de ruimte der zonnestelsels vult; zij ook vereenigen zich met andere stoffen, en de levensvatbare kiem des menschen is eene vereeniging van weegbare en onweegbare stoffen, geschikt om de geeststoffen op te nemen en waarbij de geeststoffen tot een persoonlijk geheel zamentreden, dat, daar een persoon ondeelbaar is, ook zonder de stoffen, waaraan het gebonden was en tot persoonlijkheid kwam, blijft bestaan. Dat persoonlijk geheel, de geest, kan zich op deze planeet niet anders dan met de stoffen der planeet verbinden, maar, daarvan gescheiden, een zelfstandig bestaan in den aether des heelals aannemen. Dáár is het, dat de geesten nederzien op de planeten; zien hoe hunne deugd, tot in de verste nageslachten gadegeslagen, vruchten draagt, die hun de blijdschap der zaligen

verleent, en hoe hunne ondeugden rampzalige gevolgen voor nagebleven afstammelingen en nageslachten na zich slepen, en hun het bitterst gevoel van berouw en droefheid geeft tot de sporen dier ondeugden van de aarde verdwenen zijn. Het eerste is gelijk aan den hemel, het tweede aan de hel. Dáár is ons een eindelooze tijd geschonken om onze deugden te vermeerderen, en onze ondeugden te betreuren; maar in beide gevallen om hetzij in blijdschap, hetzij in droefheid eenmaal volkomen gelukkig te worden. Het oogenblik des stervens hier op aarde is onze geboortestond in den aether des heelals, en zijn het toonen van smart, die bij onze scheiding hier vloeijen, het zijn toonen der heiligste vreugde, die dáár onze aankomst begroeten. Alzoo is waarachtig het sterven een gewin.

DE INFANTE.

(*Vervolg van bl.* 42.)

II.

FILIPS II wachtte te *Badajoz*, tot de *Hertog van* ALBA het *Portugesche* Rijk zou hebben veroverd. Hij wilde dan naar *Lissabon* gaan, om zich te doen kroonen. De Koningin, de Infanten, het geheele *Spaansche* Hof hadden het prachtige paleis *Buen-Retiro* en de sombere heerlijkheid van het *Escuriaal* verlaten, om den Koning naar *Badajoz* te volgen; welke kleine stad, voor een oogenblik, het middelpunt was geworden vanwaar de souvereine orders uitgingen, aan welke men tot de uiteinden der wereld gehoorzaamde. FILIPS had het oude *Alcazar*, dat de hooge stad beheerschte, kunnen bewonen; maar hij verkoos de Abdij der *Benedictijnen* boven de Moorsche vesting, waarop FERDINAND eens het kruis plantte. De abdis had de poort voor den Koninklijken gast en zijn gevolg geopend, en men kwam dus vrijelijk in vertrekken anders voor wereldlingen niet toegankelijk. Volgens de *Spaansche* Hofgewoonte sliep echter geen

man dan de Koning onder hetzelfde dak met de Koningin. De kloosterdeuren waren bij den dag geopend voor de Grooten van 's Konings dienst; maar des avonds, wanneer hij te bedde ging, ontsloeg hij zijne kamerheeren en edellieden, tot zelfs zijne kamerdienaars, en bleef hij dus alleen omringd door de dames van het huis der Koningin. In de voorportalen nogtans waakten *Spaansche* en *Duitsche* lijfwachten, en de Edellieden hadden allen een sleutel, om des morgens tot den Vorst te kunnen naderen. De Abdis was, met hare kudde, naar een afzonderlijk gebouw geweken. FILIPS bewoonde hare cel. Daar, gelijk te *Madrid* en in het *Escuriaal*, leefde hij als een gekroonde monnik, te midden van al de grootheid en strengheid, die een mensch kunnen verhovaardigen en tevens vernederen. Het kabinet, waaruit hij de bevelen gaf, die over het lot van natiën beslisten, was een *oratorium*. Men zag er, naast het Koninklijk zegel en den degen van KAREL V, een doodshoofd en een Carthuizer rozenkrans.

De gedunde bende van Kapitein RODRIGUEZ kwam, tegen den avond, te *Badajoz* aan, en Don SANCHO, vooruit gereden, om de bevelen des Konings te vernemen, ontving Donna LUÏSA aan de deur des kloosters. Zij had hare moeijelijke reize geëindigd in eene soort van draagbaar, in der haast van boomtakken gemaakt, en een ruitersmantel, over haar uitgespreid, bedekte haar als een lijkkleed. Sedert het oogenblik van hare bezwijming was zij in een staat van verdooving gevallen. Geen woord was meer over hare lippen gekomen, en hare bleekheid, bij de onbewegelijkheid harer trekken, kon doen twijfelen of zij nog tot de levenden behoorde. Evenwel, toen de deuren opengingen, toen de draagbaar aan den voet van den grooten trap stil hield, alwaar de hofdames der Koningin haar opwachtten, rigtte zij zich rillende op en wierp een somberen blik om zich heen. Met de hand over het voorhoofd strijkende, alsof zij trachtte zich haren toestand te herinneren, verliet zij den draagzetel. Don SANCHO boog zich met eerbied:

— Mevrouw! — sprak hij — mijn last is geëindigd,

verwaardig u mij te vergeven wat er gestrengs in geweest is voor u.

— Don SANCHO! — antwoordde zij, met hoogheid — Gij hebt de hand aan eene Infante van *Portugal* durven slaan. Dat behoort u het hoofd te kosten, wanneer het lot van den krijg u in onze magt stelt. Maar ik wil trachten die beleediging te vergeten, voor welke een man van uwen stempel niet terugbeeft!... Ga!... God neme u in Zijne hoede!

Donna LUISA volgde langzaam de Dames tot hare bewaking bestemd: twee statige matronen, in 't zwart, met stijve nederhangende sluijers. Alles in het groote gebouw was even somber en stil. Vrouwen in kleeden met lange slepen, en trotsche Grandes, die 't regt hadden in de tegenwoordigheid des Konings gedekt te blijven, traden langzaam door de duistere gangen, slechts flaauw met eenige lampen voor de heiligen-beelden verlicht. Zij gingen elkander groetend, maar zwijgend voorbij, terwijl het geluid der treden door den nagalm dof werd herhaald.

De Prinses, aan de weelderige pracht van het *Portugesche* Hof gewoon, meende, dat Don SANCHO haar misleid had, toen hij zeide, dat zij tot den Koning zou worden geleid. Zij dacht naar eene kloosterlijke Staatsgevangenis gebragt te zijn; maar in het voor haar bestemde vertrek herkende zij het Koninklijke van haar verblijf. *Vlaamsche* tapijten bekleedden er de muren; onder een ivoren CHRISTUS-beeld hing eene kostbare parelmoeren schelp als wijwatersbak, en het *toilet*, als een altaar versierd, droeg een spiegel van *Venetiaansch* glas, in een dier wonderfraai gewerkte lijsten, aan welke somtijds het halve leven eens kunstenaars besteed werd.

De Prinses was naar ligchaam en geest afgemat, doch haar vaste wil hield haar staande. De grootheid haars ongeluks zelve verhief haren moed. Hare zwarte oogen hadden eene onbeschrijfelijke uitdrukking van kalm lijden. Een vlugtig rood kleurde hare bleeke wangen. Zij was zeldzaam schoon in dat lange kleed, welks plooijen hare rijzige gestalte te meer deden uitkomen.

Eene der dames plaatste een stoel voor de *toilet*-tafel, en vroeg met eene diepe neiging:

— Mevrouw! behaagt het u van kleeding te verwisselen? Gij hebt slechts een oogenblik. De Koning verwacht u dadelijk bij zich.

Een weinig bevend, antwoordde zij langzaam: »Ik ben gereed voor den Koning te verschijnen, gelijk ik ben."

De twee bewaarderessen zagen elkander met verbazing aan, maar Donna LUÏSA hief haren sluijer op, en wierp hare lange lokken naar achter, en herhaalde op een toon, die alle tegenspraak voorkwam: »Ik ben gereed."

De wachteressen bogen zich eerbiedig en gingen haar voor. Zij volgde aanvankelijk met een vasten tred; doch toen zij voortging was het haar als of de steenen der gang onder hare voeten weken en een afgrond zich voor hare schreden ontsloot. Een aanhoudend gonzen klonk in haar oor. Hare oogen schemerden, haar hart klopte hevig, met ongelijke slagen, en zij was eene bezwijming nabij, toen de haar geleidende vrouwen, na eenige kamers met haar te zijn doorgegaan, stilstonden, en de eene haar op eene deur wees en zachtjes zeide:

— Ga daar binnen, Mevrouw! 't is het bevel des Konings.

Donna LUÏSA trad werktuigelijk over den dorpel, het voorhangsel sloot zich achter haar, en zij stond voor FILIPS.

— Ga zitten, Donna LUÏSA! — sprak hij, zonder het hoofd op te heffen.

Op die stem ontwaakte zij uit hare bedwelming. De bewustheid van haren toestand keerde weder; de hartklopping bedaarde, en na weinige oogenblikken zag zij met kalmte rond. Zij was met den Koning alleen. Hij zat voor eene tafel met papieren. Het licht van een groot getal waskaarsen, op een zilveren candelabre geplaatst, viel op zijne handen, die blank waren als de handen eener vrouw, terwijl zijn gelaat achter een lichtscherm half verborgen bleef. FILIPS, ofschoon drie-en-vijftig jaren oud, en verouderd door den arbeid en den last der regering, had de voorregten der jeugd nog ten deele be-

houden; zijn houding was nog vlug en buigzaam. Zijn gelaat, met rimpels geplooid, was nog levendig, en zijn haar was dun, maar had nog eene twijfelachtige blondheid behouden. Zijn voorkomen droeg den stempel van eerbied gebiedende majesteit, zijn blik was koud, mat, doordringend en moeijelijk te verdragen. Thans scheen hij in het lezen eener uitvoerige briefwisseling geheel verdiept. Donna LUÏSA had dus tijd om zijne onbewegelijke trekken te beschouwen, doch hunne strakheid schrikte haar af. In het vertrek rondziende zag zij een bidbank, een CHRISTUS-beeld, van natuurlijke grootte, en andere voorwerpen, die 's Konings Kabinet naar eene kapel deden gelijken. Een aantal schilderijen bedekten de wanden, doch onder die afbeeldingen van kluizenaars en martelaars zag zij, met verwondering, drie portretten van vrouwen van zeldzame schoonheid. De hoofden dier vrouwen, van welke twee gekroond waren, schenen uit de lijsten vooruit te komen, en hare blikken op FILIPS te vestigen.

Niets brak de stilte van dit zonderlinge bijeenzijn af; de beweging van buiten drong niet in deze afzondering door. Men hoorde er niets dan het eentoonige getik van den slinger eens uurwerks en het klateren der papieren, welke de Koning aanraakte. Eindelijk hief hij het hoofd op en sprak:

— Kom nader, Donna LUÏSA!

Zij naderde langzaam en bleef eenige schreden van de tafel staan.

— Zijt gij behandeld, gelijk ik bevolen heb, met al den eerbied aan u verschuldigd?

— Don SANCHO D'AVILA heeft de bevelen van uwe Majesteit niet verzuimd. Hij heeft mij gestreng bewaakt en zich gedragen als iemand die besloten had mij hier te brengen levend of dood.

— Zoo waren mijne bevelen. — hernam FILIPS koel; maar tevens zag hij LUÏSA met eenige verwondering aan. Misschien had men nog nimmer aldus tegen hem gesproken. Er lag in de houding en beweging der Prinses een verwijt, dat hij niet verwachtte.

— U naar *Spanje* doende komen — vervolgde hij zachter — heb ik u willen behoeden tegen de gevaren, waaraan gij waart blootgesteld, in een land door den krijg geteisterd. Uwe plaats is bij de Koningin, en als zij *Badajoz* verlaat, volgt gij haar naar *Madrid*.

— Sire! — hernam Donna LUÏSA met treurige waardigheid — Gij zijt meester van mijn lot; ik zal gehoorzamen; maar uwe bevelen ontvangende, verklaar ik die niet te volbrengen dan buigende voor geweld. Mijne plaats is niet aan het *Spaansche* Hof, maar bij den Koning, mijn vader, of in eenige afzondering, door de wereld vergeten. Ik heb gehoopt, dat uwer Majesteits welbehagen mij een verblijf in een klooster zou hebben bestemd.

— Wij willen onze *Portugesche* onderdanen niet doen zeggen, dat wij Donna LUÏSA van de vrijheid beroofden.

— Waarom niet, Sire!? Behandel mij niet als Prinses en bloedverwante; maar als de dochter uws vijands. Ik verzoek dat als eene gunst.

— Wensch niet, dat ik u die toesta. — sprak hij met eene soort van glimlach — Wij hebben nog nooit een vijand getroffen, die niet aan onze knieën om genade heeft gesmeekt. Dat God en de Lieve Vrouw u voor onze gramschap behoeden!

— De toorn van God alleen is te vreezen, Sire!

FILIPS zag Donna LUÏSA, wier blik neêrgeslagen bleef, minder geraakt dan verwonderd aan, en hernam bijna dadelijk en koel:

— De Hertog *van* ALVA is voor *Lissabon*; hij heeft *Villaviciosa*, *Evora*, *Setubar* en vele andere steden ingenomen; overal komen mijne oproerige onderdanen tot onderwerping, en reeds nu ben ik meester over *Portugal*.

— Door het regt van verovering, Sire! Gij zijt de magtigste vorst der Christenheid, en uwe legers kunnen nog meerdere Staten aan u onderwerpen.

— God behoede mij, dat ik ooit door een onregtvaarvaardigen oorlog een enkele parel aan mijne kroon zou willen hechten. Ik heb mijn regt met de wapens in de

vuist ondersteund, omdat het wettig is. De kerkelijke en wereldlijke regtbanken hebben uitspraak gedaan.

— Als zij de afzetting mijns vaders hebben uitgesproken, hebben zij eene overweldiging gewettigd. De dood alleen, Sire! kan hem van den troon rukken, die er door zijne geboorte op is geplaatst.

FILIPS knikte toestemmend, en antwoordde:

— Maar Don ANTONIO, uw vader, is slechts de onechte zoon van eene *Portugesche* Infante.

Op dit gezegde trad LUÏSA een stap terug; haar gelaat werd plotseling door een levendig rood overdekt, en zij riep uit:

— Uwe Majesteit weet, dat Donna VIOLANTE, mijne grootmoeder, de wettige gade van den Infant LUÏS is geweest. Daaraan heeft tot nu toe niemand getwijfeld, en mijn vader heeft den titel van Hertog van *Béja* gevoerd, tot hij dien van Koning aannam.

— Er zijn geene bewijzen, geene getuigen van dat huwelijk.

— De bewijzen! — herhaalde Donna LUÏSA, met eene verwondering, die hare andere indrukken overheerschte — De bewijzen! Maar, Sire! zij bestaan. Hoor de volksstem, zij zal u die geven. Welke twijfel kan er rijzen omtrent eene zaak, die voor 't aangezigt van een geheel volk is geschied. Don LUÏS, mijn grootvader, beminde Donna VIOLANTE DE GOMEZ, en huwde haar. Weldra stierf zij, hem een zoon, Don ANTONIO *van Portugal,* mijn vader, nalatende. Er is geen duidelijker geslachtboom, en geen zoo gemakkelijk te onderzoeken.

FILIPS schudde het hoofd.

— De huwelijksbewijzen ontbreken. De Heilige Vader heeft ze gevraagd. Don ANTONIO heeft ze niet kunnen geven. Er is geene acte van de voltrekking; er is niets.

— Dan zijn de bewijzen vernietigd, Sire! Wie deze gruwelijke misdaad heeft gepleegd, zal er bij God voor boeten.

Er volgde eene stilte. Donna LUÏSA, neêrgebogen en bedroefd, scheen kracht te zoeken tot het verduren dezer beleediging.

— Zoodat dan — hernam zij — de oudste tak van het Koninklijk *Portugesche* Huis, voortaan de gebrokene wapens der bastaarden zal moeten voeren! Rang, titels en erfenis verliezen! Ik begrijp nu, waarom Don SANCHO, mij aansprekende, scheen te vergeten, dat hij tot eene Infante sprak; uwe Majesteit had hem onze vernedering bevolen.

— Wij hebben zulk een gewigtig vraagstuk niet ligtvaardig beslist. De Godgeleerden hebben haar onderzocht, ons regt erkend, en de onwettigheid der geboorte van Don ANTONIO bevestigd.

— Uw regt, Sire? Hebben zij dan vergeten, dat na Don ANTONIO en vóór uwe Majesteit de Hertog *van* BRAGANZA de naaste is.

De Koning zocht onder de voor hem liggende papieren een blad, waaraan een zegel hing, dat Donna LUÏSA herkende.

— Ziedaar een brief — sprak hij — van de hand van Don JUAN DE BRAGANZA. Hij verzekert ons van zijne trouw, en geeft acte van zijne onderwerping.

— De laaghartige! — riep Donna LUÏSA met diepe verachting uit.

De Koning beschouwde haar weder met dezelfde verwondering, en er mengde zich daarin geen 't minste blijk van toorn. Den brief van den Hertog *van* BRAGANZA uit de hand werpende, zeide hij, afgetrokken, en op de tafel leunende:

— Ga zitten, Donna LUÏSA; ik laat u nog niet gaan.

Zij boog zich maar bleef staan, leunende op den rug van den armstoel, dien hij haar had aangewezen. Toen nam hij het lichtscherm, dat de tafel beschaduwde, weg, en de waskaarsen wierpen een helder licht op de Prinses.

FILIPS beschouwde met geheime bewondering dit gelaat zoo zuiver van schoonheid, die trekken zoo vol fierheid en smart. Hij verzonk in eene soort van mijmering. Toen streek hij met de hand over het voorhoofd, en zeide met blijkbaren onwil:

— Er is een verraderlijk gerucht in *Portugal* verspreid. Men zegt, dat Don SEBASTIAAN niet dood zij.

Mijne vijanden trachten dit verzinsel ingang te doen vinden. Hebt gij er van hooren spreken?

Donna LUÏSA verbleekte, en antwoordde met eene ontroerde stem: »Neen, Sire! maar het *kan* waar zijn."

— God laat niemand op deze wereld terugkomen, die Hij eenmaal in Zijne glorie heeft opgenomen.

— Zijne barmhartigheid kan het leven van Don SEBASTIAAN behouden hebben. In den slag van *Alcazar-Quivir* is de Koning vermist, maar zijn lijk is niet gevonden.

— Twee jaren zijn er verloopen, en niemand heeft hem levend aanschouwd. Nu wil een bedrieger het volk misleiden en neemt vermetel den naam van Don SEBASTIAAN aan. Als hij 't ware, als een wonder hem had teruggebragt, zoudt gij er van onderrigt zijn, Donna LUÏSA.

Hij zag haar aan alsof hij den grond harer gedachten wilde peilen; maar zij verduurde zijn blik, en antwoordde slechts met een ontkennend teeken.

— Men zoekt dien avonturier. — hernam FILIPS — Hij zal het bedrog met zijn leven betalen. Ik heb gelast, hem, na zijne gevangenneming, op te hangen, zonder vorm van proces.

— Sire! — riep de Prinses verschrikt uit — indien hij Don SEBASTIAAN eens ware! De wegen der Voorzienigheid zijn ondoorgrondelijk. Zij kan hem ons teruggeven.... Gij zijt regtvaardig; gij zijt een groot Vorst; gij vreest God; gij zoudt niet voor Hem willen verschijnen met die misdaad belast. Om uw regt op *Portugals* kroon te behouden, zoudt gij het bloed niet willen vergieten van een Koning, van een bloedverwant!

FILIPS gaf teekenen van ongeduld. Zijn anders onbewegelijk gelaat vertrok zich, en hij sprak met bitteren spot:

— Gij gelooft dus aan de wederöpstanding van Don SEBASTIAAN? Bij al wat heilig is, ik dacht niet u in deze vermetele bedriegerij gemengd te zien. Nu, wij zullen ons niet overijlen, Donna LUÏSA! Moeten wij misschien een vrijgeleide aan den voorgewenden Koning zenden, dat hij hier kome, om te worden herkend?

— Hij zal komen, Sire! Hij zal gewisselijk komen, indien hij leeft; gelijk ik hoop en geloof.

— Ha, gij zijt er zéker van! En toch zegt gij mij, niets, volstrekt niets, van hem te weten.

— Ja, Sire! niets. Sedert ik in de magt was van Don SANCHO, bewaakte mij deze van nabij, en liet vriend noch vijand mij naderen. Op onzen togt heb ik met niemand gesproken dan met eene mijner dames, gevangene gelijk ik.

— De Hertogin *van* AVERO? Gij zult haar spoedig wederzien. Kapitein RODRIGUEZ gaat andermaal naar de grenzen. Hij zal den rebellen geene genade schenken. De Hertogin alleen blijft gespaard.

— God beware den Koning! — sprak Donna LUÏSA, zacht genoeg dat FILIPS haar niet hoorde.

Tot dus verre had zij alle smarten en schrikken beheerscht; maar eindelijk bezweek zij. Wat zij geleden had en leed, ging menschelijke krachten te boven. Hare oogen verduisterden; hare knieën knikten. Een oogenblik worstelde zij nog tegen de benaauwdheid, die hare borst beknelde, maar toen bezweken hare vermogens; haar bewustzijn verdween; zij viel zonder beweging voor de voeten des Konings.

Met een zweem van ontroering riep hij uit:

— Donna LUÏSA! wat is dát?! Wat deert u?!

Reeds tastte hij naar eene tafelbel; maar hij bedacht zich, en deed niemand komen, en hief zelf de Infante op. Zij ademde niet, haar hart sloeg niet, zij was als een doode. FILIPS boog zich over haren bleeken, zwijgenden mond, om eene ademhaling op te vangen; maar hij vernam niets, en voelde niets dan haar ijskoud gelaat. Toen plaatste hij haar in een der armstoelen, en bleef voor haar staan, en wendde zijn somberen blik niet meer van haar af. Snelle, blakende gedachten vlogen door zijnen geest. Dagelijks zag hij het bleeke, ziekelijke gelaat der Koningin. Bij den aanblik van Donna LUÏSA gevoelde hij plotseling, nog met vurige, jaloersche drift, gelijk weleer, te kunnen beminnen. Die toestand duurde

eenige minuten; toen sloeg de Prinses hare oogen weder op, en zuchtte diep, als iemand, die uit een angstigen droom ontwaakt.

— Donna LUÏSA. — sprak FILIPS, wiens trekken weder hun ongevoelig masker hadden aangenomen — de kracht van uwen geest is grooter dan die van het ligchaam.

— Ik dacht te sterven! — antwoordde zij met eene zwakke stem, en poogde op te staan.

— Herstel u. — sprak hij, haar ondersteunende — Uwe vrouwen zijn daar. Zij wachten u; ik stel u onder hare zorgen. Een nacht rustens zal uwe krachten versterken. Morgen zal ik-zelf u aan de Koningin voorstellen. — Toen op hare kleeding wijzende, vervolgde hij eenigzins verwijtend: — Mijne gevangene heeft in haar strijdkleed voor mij willen verschijnen. Arme maagd, den oorlog ongewoon, die bezwijmt als men haar zegt, eenige mannen over den kling te willen jagen!

Hij geleide haar tot aan de deur, en toen zij die was uitgegaan, trad hij naar het venster, en door de beschilderde glazen verborgen, zag hij hoe zij de kloosterplaats overging, door de beide hofdames ondersteund. Reeds was zij verdwenen toen hij haar nog nazag, en lang bleef hij daar staan in sombere gedachten verdiept. Zijn geest was verward. Hij trachtte aan zijne denkbeelden eene andere rigting te geven; maar die zelfde man, wiens magt over anderen zoo onbeperkt was, had geen vermogen op zich-zelven. Hij kon slechts veinzen. Zijne gehechtheid aan zijne kerk was opregt; doch hij achtte zich-zelven groot en regtvaardig als God; en, in zijnen hoogmoed meende hij zonder zonden te zijn. Geenerlei schroom verontrustte zijn geweten. Zich nederzettende op den stoel op welken Donna LUÏSA gezeten had, sprak hij in zich-zelven: »De Koningin is zóó zwak, dat zij niet lang meer kan leven.... God zij haar genadig!.... Wij kunnen haar verliezen!... Ik heb maar één zoon... Het welzijn van het Rijk kan mij eene nieuwe echtverbindtenis gebieden!...

III.

Aan *Spanjes* Hof heerschte eene drukkende, slaafsche *étiquette*. De Koningin, ANNA *van Oostenrijk*, had nooit een voet kunnen verzetten, dan naar de regelen van die onzigtbare magt. Te *Badajoz*, even als te *Madrid*, ging zij nooit uit dan om, in eene draagkoets en door hare dames gevolgd, kloosters te bezoeken, of negendaagsche gebeden in de kerken te doen. Als zij te voet ging mogt 't niet anders zijn dan onder een verhemelte. Er wåren ook maar twee mannen in de wereld, die zij zonder getuigen zien mogt: de Koning en haar biechtvader. De hooge geestelijken en gezanten van andere hoven alleen uitgezonderd, moest zij tot elk »gij" zeggen. Hare hof- en staatsdames, ook van de hoogste geboorte, dienden haar met ééne knie op den grond; slechts de *Spaansche* Grandes hadden het regt om in haar bijzijn te zitten. Te midden van die ijskoude grootheid kwijnde zij weg van verveling; misschien ook wel door een van die geheime zielskwellingen, die eerst eindigen in het graf. Uit *Duitschland* had zij eene herinnering medegebragt, niet te verdoven door den rang tot welke zij was gestegen; in stilte beweende de Koningin van *Spanje* de dagen, waarin zij gehoopt had Hertoginne van *Gratz* te zullen worden.

FILIPS bepaalde den rang niet, door Donna LUÏSA aan het Hof te bekleeden. Zij werd eenvoudig aan de Konin voorgesteld, behield den titel van Hoogheid, en genoot dezelfde voorregten en eerbewijzen als de Infanten. In de kerk zat zij in de afgeschoten bank der Koningin; den Koning mogt zij naderen zonder geroepen te zijn, en overal had zij den rang boven de *Camarera-major* (opperhofmeesteres). Even als de Infanten, was ook zij dag en nacht omgeven en bewaakt door dames tot hare dienst bestemd. Zij was dus meer van de wereld gescheiden, dan achter kloostermuren, en bleef ter prooi aan pijnelijke onzekerheid, omtrent alle hare dierbaren. Vruchteloos poogde zij te vernemen, welk gevolg de togt van RODRIGUEZ had gehad, en waar ISABELLA zich

bevond. Wie zij er naar vroeg, wenden onkunde voor, of wisten er inderdaad niet van. Eindelijk vroeg zij 't den Koning-zelven, maar hij antwoordde als of hij 't gebeurde reeds half vergeten had:

— De oproerlingen zijn verstrooid; er is nu eene *Spaansche* bezetting in de *Atalaya*. De Hertogin *van* AVERO moet ergens in een klooster zijn, waarheen de Kapitein haar gebragt heeft. Hij is wel in staat losgeld voor haar te eischen, even als voor eenige ruiters, die hij gevangen maakte.

Bij de Koningin sprak men over geene Staatszaken; naauwelijks liet FILIPS toe, dat men er gewaagde van 't geen in *Portugal* voorviel, en zich verheugde over de overwinningen daar behaald. De tijd werd er in verveling en onverschillige vadzigheid gesleten, zonder eenige afleiding, dan 't waarnemen van kerkpligten met de beuzelachtigst vrome werkheiligheid. Dat zwaarmoedige leven echter paste wel voor Donna LUÏSA's toestand; zij betrachtte de fiere onderwerping aan haar ongeluk voegende. Intusschen gevoelde de Koningin medelijden en belangstelling voor de Prinses, die, gelijk zij-zelve, in dit hof vreemd en verlaten was. De Vorstin behandelde haar met genegen vertrouwelijkheid, door de *étiquette* vergund, maar die zij niet altijd aan de Infanten betoonde.

De Koning sprak zelden tegen Donna LUÏSA; maar zijn doordringende blik volgde haar steeds, en niet zelden raakte zijn gekroonde armstoel aan het kussen, waarop zij gezeten was. Naijverig nam hij hare treurigheid waar, en de gedruktheid waar tegen zij worstelde, en de smartelijke aandoening, die zij te vergeefsch zocht te bedwingen, zoo vaak zij iets vernam van hetgeen er buiten het Hof omging.

Ondertusschen nam de kwijning, die de krachten der Koningin ondermijnde, zigtbaar toe; ofschoon de hofdames, welke haar met overmaat van oplettendheden kwelden, dit niet schenen op te merken. Bijna stervende moest zij toch dezelfde pligten vervullen, dezelfde kleinigheden in acht nemen, die haar vroeger waren opgelegd. Zij alleen begreep 't hoezeer haar einde naderde;

doch ontveinsde deze overtuiging gelijk zij de verborgen oorzaak van haren dood had verborgen gehouden. Niet zonder vreeze echter dacht zij over het gewigt van den overgang uit deze wereld, en somtijds door schrik bevangen, smeekte zij Gode te vuriger haar bij te staan. Zij weende over hare jeugd, onder 't akelig eergenot van oppermagtige hoogheid gesleten, en over het vroege einde harer dagen, in welke zij nog geen geluk had gekend.

Op zekeren avond zat Donna LUÏSA bij het bed der Koningin, die, zwak en benaauwd, met gevouwen handen daar neder lag. De opperhofmeesteres en eenige hofdames zaten bij een venster, door welks geopende gordijnen de drukkende buitenlucht naar binnen drong. Het licht van den bliksem schitterde bij wijlen; het onweder dreunde in de verte, en de wolken hingen als zwarte lakens voor het uitspansel, dat slechts hier en daar nog eene ster vertoonde. Diepe stilte heerschte in de ruime kamer, anders de vergaderzaal van 't kloosterkapittel. Twee groote candelabres met welriekende waskaarsen verspreidden een helder licht tot in de alkove der Koningin, waarvan de gordijnen ten halve open waren. Naast het bed was eene verhevenheid met drie treden, op welke eene kleine tafel stond met eenige boeken. Donna LUÏSA zat op de tweede trede en las voor, uit een deel der werken van FRAY LUÏS *de* LEON.

Sedert eenige oogenblikken luisterde de Koningin niet meer naar diens geloof en zachte treurigheid ademende poëzij. De Vorstin had haar hoofd op de satijnen kussens neêrgelegd, en hield met een kanten zakdoek hare oogen voor het schitteren des lichts in de spiegels bedekt. Donna LUÏSA hield met lezen op, liet het gordijn vallen, en zeide:

— Mijn God, het is hier als in eene feestzaal! Uwe Majesteit lijdt door het schitterende licht.

— Het is zoo — antwoordde de Koningin — maar mijn slaapuur is nog niet geslagen, en de opperhofmeesteres zal de kaarsen geene sekonde vroeger uit-

deen, al moet ik 't besterven. Lees voort, LUÏSA! die verzen zijn schoon.

De Prinses vervolgde de vertaling der Psalm: *Miserere mei*, maar het blad omslaande, zweeg zij plotseling stil.

— Nu, ik luister — sprak de Koningin zachtjes, en daar LUÏSA niet voortging, rigtte zij zich op, nam het boek, wierp er een blik in, en hernam met aandoening: — o, Het is een couplet op den dood van Don CARLOS!

Daarop sloot zij hare oogen en zweeg, maar hield de hand van LUÏSA vast, welke deze had uitgestoken, om het boek weder aan te nemen. De naam van Don CARLOS had vreeselijke herinneringen met diep medelijden vermengd, in de ziel der beide vrouwen doen oprijzen. Het sterven des oudsten zoons van den Koning was een dier verschrikkelijke gebeurtenissen, omtrent welke de wereld nimmer de regte waarheid verneemt.

Donna LUÏSA knielde aan het hoofdeneïnde des ledekants, en ziende dat de Koningin weende, sprak zij:

— Uwe Majesteit is bewogen.

— Ach, ik lijde veel. Welhaast zal ik er niet meer zijn.

— Men moet aan de goedheid des Heeren niet wanhopen; Hij kan uw leven sparen, voor des Konings geluk en het welzijn des volks.

— God heeft mijn einde bestemd. De klok van *Bellilla* heeft geslagen.

— De klok van *Belilla?* — hernam de Prinses, die niet begreep hoe eene zoo eenvoudige zaak de Koningin kon beangstigen.

— Weet gij niet wat dit voorspelt? De zilveren klok van *Belilla* is profetisch. Zij slaat niet, of een vorstelijk persoon verlaat deze wereld. Zij heeft geslagen voor Don CARLOS en voor ELISABETH *van Frankrijk*... Nu sloeg zij voor mij.

— Wie heeft dat uwer Majesteit durven bekend maken? Wie heeft haar over zulk een vreeselijk voorteeken durven onderhouden?

— De Koning! De Koning! — antwoordde de lijdende, terwijl zij zich angstig, hijgende, met verwilderde blikken en bestorven lippen oprigtte.

Donna LUÏSA rilde; zij merkte eene snelle verandering op in de doorgaans kalme trekken der Vorstin; het was of de hand des doods haar reeds had getroffen.

— Sedert gisteren is mijn geest met schrik vervuld — hernam de Koningin met moeite. De Koning... heb ik wel begrepen! mijn God! ik beef voor hem! Ik durf hem niets vragen! Het is of het leven mij begeeft als zijn blik op mij valt... LUÏSA ga bij hem! Gij zult... Hij zal 't u zeggen, of waarlijk God zijn wil heeft geopenbaard.

— Ik wil alles doen om uwe Majesteit te behagen; maar hoe binnen te komen, zonder geroepen te zijn, in het Kabinet!

— Dat moogt gij. De Infanten hebben er het regt toe; gij hebt alle de regten van haren rang; zoo heeft de Koning 't gewild! Ga, vrees niets; de tijd dringt.

Donna LUÏSA ging angstvol en trad in het Kabinet. Haar ziende naderen, gaf FILIPS een teeken van verwondering, maar een glimlach ontplooide zijn gelaat.

— Donna LUÏSA! — sprak hij — Gij hier! op dit uur!

— Sire! — antwoordde zij nog meer beklemd, dan toen zij het eerst dezen bijna verboden grond had betreden — Ik kan alleen om eene ernstige zaak hier komen.

— Wat hebt gij ons te vragen? Spreek onbeschroomd.

— Sire! ik kom uit naam der Koningin. Eenige woorden van uwe Majesteit hebben haar met schrik vervuld... Gij moet haar gerust stellen.

— Ik heb geboden, dat men voor haar bidde. — antwoordde hij koel — Heden zijn de negendaagsche gebeden in al de kerken begonnen, dat God haar in genade ontvange, indien 't Hem behaagt haar op te roepen.

— Is Hare Majesteit dan in zulk een gevaarlijken staat, dat er aan niets meer te denken zij dan aan haar einde! Zie de gerustheid van allen die haar omringen; men schijnt van het gevaar niets te weten; alles gaat den gewonen gang. Heden zelfs is de Koningin nog naar de kapel geweest. Sire! zij is den dood niet zoo nabij; maar een woord van Uwe Majesteit doet haar gelooven, dat God haar einde bepaald en Zijn wil door een mirakel

geopenbaard heeft: zij gelooft, dat de klok van *Belilla* heeft geslagen om haar dat te verkondigen.

— Het is zoo. — sprak FILIPS, een kruis makende. Dat wonder is geschied op den Hemelvaartsdag der Lieve Vrouw.

Donna LUÏSA was in het klooster van *St. Clara*, in al de bijgeloovige begrippen van dien tijd opgevoed, en haar geloof was dus ook slaafsch en diep. Zij geloofde aan mirakelen, maar toch durfde zij twijfelen aan dat der klok van *Belilla*.

— De overtuiging van Uwe Majesteit kan misleid zijn. Wie heeft de wonderklok hooren slaan? Wie kan met zekerheid zeggen: dat zij de gave der voorspelling heeft?

— Zij heeft die door haren oorsprong. — hernam de Koning met statigheid — In haar metaal zijn de dertig zilverlingen, voor welke JUDAS den Heer heeft verkocht.

Donna LUÏSA maakte op hare beurt een kruis, en was, te midden van hare eigene smarten, door al wat zij hoorde, diep getroffen.

— Sire! — hernam zij schreijende — ik ga met de Koningin bidden.

Zij wilde gaan, doch FILIPS hield haar met eene gebiedende maar toch welwillende beweging terug.

— Ga zitten, Donna LUÏSA! — sprak hij na een oogenblik zwijgens — Ik zal u straks naar de Koningin vergezellen. Wat is de lucht drukkend! De benaauwdheid doet den geest zoo wel als het ligchaam lijden. Men kan zich met niets bezig houden. Wij hebben zelfs de brieven van den Hertog *van* ALVA nog niet kunnen openen.

Hij schoof een nog gesloten pak papieren van zich en leunde op de tafel. Donna LUÏSA beschouwde, afgetrokken, drie vrouwen-portretten, die, tegenover den Koning, aan den wand hingen, en FILIPS, de oogen ten hemel slaande, sprak, als of hij op de gedachten der Prinses had willen antwoorden:

— Zij zijn jong gestorven.

Vervolgens den blik op de Donna en op een dier portretten slaande, voegde hij er bij:

— MARIA *van Portugal* geleek op u, en toen ik haar verloor, was zij van uwe jaren.

— Zij was de moeder van Don CARLOS. — voegde de Prinses er bij met eene bedaardheid, die den vreeselijken zin harer woorden scheen te logenstraffen.

FILIPS rilde inwendig. Een somber vuur verdonkerde het blaauw zijner oogappelen, en in de hevigheid zijner ontroering riep hij uit:

— Don CARLOS! mijn zoon!... Het is de eerste maal, dat iemand, sedert twaalf jaren, dien naam in mijne tegenwoordigheid durft uitspreken!... En toch is er geen dag omgegaan, waarin ik niet aan hem heb gedacht. Wie weet hoe men zijn einde heeft durven beoordeelen! Wie weet met welke beschuldigingen mijne vijanden mij hebben bevlekt! Ik ken de geruchten door het *Fransche* Hof verspreid. Zij waren beleedigend voor de nagedachtenis van ELISABETH. Ik, jaloers op Don CARLOS! Ik, in hem den minnaar der Koningin treffende! Blinde haat alleen heeft dit afschuwelijk vermoeden kunnen uitvinden. Don CARLOS was een razende dwaas. Hij viel, slagtoffer van zich-zelven, getroffen door zijn eigen hand, en zonder dat hij berouw gevoelde over die ongehoorde misdaad. De Koningin, zijne schoonmoeder, vreesde en haatte hem; want zij wist wat zij van hem had te wachten als hij mij opvolgde.... Zoo was die zoon, van wien de nakomelingschap welligt zal zeggen, dat ik hem deed ombrengen.

Gedurende die zelfverdediging, met ontroering uitgesproken, zat Donna LUÏSA, verbleekt en bewogen, als aan haren zetel geboeid.

— Ziedaar het oordeel der wereld! — hernam FILIPS bitter. Men legt blindelings zaken uit, die God alleen kent. Men durft het geweten van Koningen peilen!

Hij zweeg, en scheen eene andere rigting te willen geven aan de gedachten, die hem welligt dikwerf hadden vervuld, maar nog nooit in iemands tegenwoordigheid waren uitgesproken.

— Donna LUÏSA! kent gij ook de beide andere portretten? — vroeg hij toen.

— Het eene is van MARIA *van Engeland;* het andere van ELISABETH *van Frankrijk.*

— Juist. MARIA, die te vroeg stierf voor de glorie van onze Godsdienst en het geluk van 't kettersche volk, waarover thans de bastaarddochter van HENDRIK VIII regeert, en welke mijne onderdanen, in hunnen eerbied, de *Heilige Koningin* noemden. Nooit droeg een edeler kruin een schooner kroon. De eene rust in de *Westminster* Abdij, de andere wacht mij in de onderaardsche kapel van het *Escuriaal.* Drie vrouwen zijn reeds van mijn troon gevallen, en misschien....

— Neen, Sire! — viel LUÏSA met schrik en medelijden hem in de rede — Heb meer vertrouwen op de goedheid en de regtvaardigheid van God.

Toen klonken haastige stappen door den gang, en het was als of verschrikte stemmen elkander in de slaapka-

mer der Koningin beantwoordden. Bijna te gelijk kwam de opperhofmeesteres binnen.

— Sire! — sprak zij — de Koningin bevindt zich plotselings zeer ongesteld. Hare geneesheeren en haar biechtvader worden ontboden.

— Kom, Sire! — riep Donna LUÏSA — de tegenwoordigheid van Uwe Majesteit zal het gevaar afwenden. Eenige woorden van opbeuring kunnen de Koningin redden.

FILIPS gaf de opperhofmeesteresse een wenk om hem voor te gaan, en zich naar Donna LUÏSA keerende, sprak hij met onverschillige onderwerping:

— Laat ons gaan. Des Hemels wil geschiede!

De Koningin lag in de armen van hare dames; eene langdurige bezwijming volgde op hevige zenuwtrekkingen, die haar fel hadden geschokt. FILIPS zette zich bij hare legerstede en gaf zijne bevelen. Het was toen omtrent middernacht. In een oogenblik was het gerucht van het gevaar der Koningin door het geheele klooster verspreid. Al de dames wier betrekkingen haar den toegang vergunden snelden aan. Geneesheeren omringden het bed. De biechtvader nam de plaats in, die hij aan niemand, zelfs niet aan den Koning, behoefde af te staan. Een altaar werd tegenover de alkove opgerigt. Men haalde reliquiën uit al de kerken van *Badajoz*, en de nonnen werden gewekt om de veertig-urige gebeden te beginnen.

Eindelijk ontwaakte de Koningin uit hare lange, naar den dood gelijkende bezwijming; doch hare pols was flaauw en hare klagten onverstaanbaar. Hare oogen bleven gesloten. Op haar gelaat en handen lag eene loodkleurige bleekheid, en in dien toestand ontving zij de laatste kerkgeregten, haar door den Bisschop van *Badajoz* toegediend.

Een doodsche stilte heerschte in het vertrek, ofschoon er meer dan honderd personen tegenwoordig waren. Buiten loeide het onweder; de donder rolde; de bliksem schitterde onafgebroken. Het was een akelig en treffend schouwspel: die stervende Koningin, die ontroerde gezigten, welke de laatste bewegingen der stervende gadesloegen, en die treurige pracht met welke men haar in dit uiterste uur omringde. Lang reeds was zij zwak en kwijnend, doch haar einde trof allen nog diep door het onverwachte van den dood. De Koning intusschen was in het *oratorium* gaan knielen; daar bad hij met zijnen aalmoezenier, en wierp door eene deur, aan het hoofdeneinde des ledekants, van tijd tot tijd een blik op de zieltoogende. Later verwijderde hij zich geheel.

Tegen den ochtend rigtte de stervende zich eensklaps op en zag nog eenmaal rond. Haar biechtvader bood haar een kruisbeeld aan, dat zij kuste; daarna zich weêr uitstrekkende, sprak zij:

— De klok van *Belilla* slaat... God roept mij op!...

Van dit oogenblik af verzwakte zij merkbaar.

Donna LUÏSA, bij het bed gezeten, volgde, in een staat van sombere dofheid, den voortgang van 't sterven; nooit had haar het nietige van menschelijke grootheid zóó diep aangegrepen. Zij beschouwde die, bij deze gewigtige les, met medelijden. Toen de opperhofmeesteres een oogenblik van het ledekant week, knielde zij op hare plaats, en de hand der Koningin vattende, drukte zij die aan hare lippen. De stervende maakte eene beweging, en haar verdoofd oog rustte nog even op den smartvollen blik, welke haar verscheiden beweende. Een laatste vonk van kracht, van bewustzijn en leven bezielde haar; een laatste gedachte ontglipte aan hare lippen:

— LUÏSA! — fluisterde zij — Gij ziet hoe ik sterf! Wacht u wel Koningin van *Spanje* te worden!

Toen blies zij den adem uit.

IV.

De lijkplegtigheden der *Spaansche* Koningin hielden de hovelingen langer bezig dan de ziekte, welke haar ten grave had gevoerd. Een week lang werd haar lijk ten toon gesteld op een paradebed, door haar geheele Huis bewaakt. Vier der aanzienlijkste dames stonden aan het hoofdeneinde van de prachtige doodensponde, wier sombere sieraden in het licht van duizend waskaarsen schitterden. Dag en nacht hield de dienst in de kerk der Benedictijnen aan, in welke eene ontelbare volksmenigte zich verdrong om het bleeke hoofd te zien, waarop eene kroon prijkte. De dood der grooten is een zoet schouwspel voor ongelukkigen, als een bewijs van de gelijkheid der menschen voor God.

FILIPS betoonde zijne smart door de kostbaarheid der lijkplegtigheden, en den algemeenen rouw dien hij deed uitschrijven. Hij-zelf trok zich meer dan ooit in eenzaamheid en ongenaakbaarheid terug. Het klooster der Benedictijnen werd eene plaats van afzondering, even ongenaakbaar als of de poort er van steeds ware gesloten gebleven. De nonnen bewoonden dat gedeelte, hetwelk het oude klooster heette, maar leefden in niet grooter afzondering van de wereld dan de hofdames.

De Koning vond behagen in dit afgezonderde leven.

Hij bezat een dier karakters, die zelfs in volstrekte eenzaamheid aan de verveling niet blootstaan. Het bewustzijn van zijne hoogheid, en misschien ook de berekening eener groote voorzigtigheid, had hem altijd, te midden van het hof en zijns gezins, afgezonderd gehouden. Hij koesterde voor niemand eenige genegenheid, was zelfs met zijne trouwste dienaren niet gemeenzaam. Zijne vertrouwdste Minister, de wreede uitvoerder zijner wraakbevelen, de Hertog VAN ALVA zelfs, naderde hem niet zonder vrees. Hem eenmaal onaangediend ziende binnentreden, sprak FILIPS in ijskouden toorn:

— Die stoutheid verdient de bijl!

En toch wist hij, als 't voegde, vertrouwen te schenken, en verhief hen die hem wèl dienden, en was mild in het beloonen van gehechtheid, staatsbeleid, krijgsmoed en zelfs van bekwaamheid in wetenschap of kunst; maar hij had geene gunstelingen, en maakte geen zijner onderdanen rijk of groot uit genegenheid. Nimmer was eenige magt volstrekter en gevreesder dan de zijne; de voornaamsten zoo wel als de geringsten beefden voor een teeken van zijn wil; doch niemand beminde hem, zelfs niemand dergenen, die hij met schatten en eer overlaadde.

In de eerste dagen, na de begrafenis der Koningin, zag hij niet naar Donna LUÏSA om, zelfs scheen hij vergeten te hebben, dat zij zich aan het Hof bevond. Evenwel veranderde niets om haar heen; men bewees haar dezelfde eer, en zij bleef omgeven van hetzelfde gevolg van dames, die, onder den schijn van haar te dienen, haar nacht en dag bewaakten. Nimmer kwam zij uit haar vertrek, dan om met de Koninklijke familie de mis te gaan hooren. Zij herdacht dikwerf de laatste woorden der Koningin. Aanvankelijk had deze waarschuwing haar verwondering en schrik gebaard; maar allengs beschouwde zij die als de holle galm van een droevigen droom, als de onbeteekenende uitdrukking van een verward denkbeeld in een uitdoovenden geest.

Een angstvoller zorg, dan die voor hare eigene toekomst, knaagde aan hare ziel. Gevangene te midden van zoo veel grootheid, bleef zij, als of de muren van eene gevangenis noch eene menschelijke stem, noch een zonnestraal tot haar lieten doordringen, geheel onkundig van al wat er in de wereld voorviel. De dagen gingen traag voorbij onder den lastigen dwang van een twintigtal vrouwen aan hare dienst verbonden, wier waakzaamheid alle hare schreden bespiedde.

Geen eenzaam oogenblik kon zij in hare kamer ge-

nieten, dan in eene bidplaats voor een der vensters van haar vertrek aangebragt, en door een gordijn afgezonderd. Dáár alleen volgden hare dames haar niet; want het had geen uitgang naar buiten, en het getraliede raam zag op het hooge klooster uit. De non wier cel LUÏSA nu bewoonde, had deze kapel zonder eenigerlei versiering alzoo ingerigt. Dáár bragt zij voor het met ijzeren bouten geslotene raam, waar langs een jasmijn zijne ranken strengelde, hare aangenaamste uren peinzend door. Dáár zag zij naar den hemel, luisterde naar het verwarde gedruisch der stad, dat men over de kloostermuren heen kon hooren, en zuchtte: »o Mijn God! Ik ben hier opgesloten naar ligchaam en geest! De naarste eenzaamheid zou minder pijnigend wezen dan deze afzondering te midden van zoo vele menschen, gereed om mij te verraden- .Ach, welk een lot heeft de mijnen getroffen? Ik weet zelfs niet of zij, voor wie ik dag en nacht tot U bid, nog levend zijn of dood!"

Op zekeren morgen werd Donna LUÏSA gewekt door het luiden der klokken. Spoedig daarop daverden salvo's van musketten, en het geschut der vesting werd van minuut tot minuut losgebrand. Verwarde volkskreeten overschreeuwden den donder der kanonnen en het geluid der speelwerken van de torens van *Badajoz*.

Bleek en ongerust rees zij op.

— Wat is dat? — riep zij — vecht men in de stad, of zijn het vreugdeschoten? — Donna BARBARA! weet gij wat dit beteekent?

— Ik weet het niet.

— Het kan toch geen geheim zijn. Het volk juicht. Ik meen, dat men zou kunnen zeggen: waarom?

De dame schudde het hoofd en zweeg.

Donna LUÏSA was opgestaan, en toen zij gekleed was trad zij naar de deur.

— Mevrouw! waar wilt gij heen? — riepen de vrouwen verschrikt, haar den uitgang afsluitende.

— Naar den Koning. — antwoordde zij met een gebiedende houding — Donna BARBARA volg mij!

Het was omtrent zes uren des morgen. Niemand bevond zich in de lange gaanderijen, waar duisternis en koude heerschten; de zon ging pas op. Deze stilte in het klooster verwonderde LUÏSA; terwijl de volksvreugde buiten woelde, scheen alles dood en treurig in dit akelig gebouw. De pages echter en eenige edellieden waren reeds op hunnen post voor de deur van het Kabinet. Zij rezen bij de komst der Prinses eerbiedig op, en zonder verhindering trad zij binnen.

Er was niemand. Zij bleef voor de tafel staan en zag een vierde portret bij de drie andere geplaatst: het was dat der nu overledene Koningin. Bij den aanblik dezer rij van doode Vorstinnen werd zij van schrik bevangen. Het was alsof de oogen dier jong gestorven vrouwen op haar gevestigd waren en haar toeriepen: »Wacht u wel Koningin van *Spanje* te worden!

Donna LUÏSA! — fluisterde eensklaps eene stem achter haar, en iemand liet het zware zijden voorhangsel der deur vallen. Het was de Koning. Op het zien der Prinses kon hij eene beweging van verrassing en tevredenheid niet geheel bedwingen.

— Zijt *gij* daar, Mevrouw!? — hernam hij — Wij danken u voor dat bezoek. Het zal een gelukkige dag zijn, daar hij met u begint.

Die galanterie was iets vreemds in den mond van FILIPS. Ook beantwoordde de verwonderde Prinses haar slechts met eene neiging. Zij gevoelde zich door eene onbestemde vrees overmeesterd. In dat oogenblik ware de toorn des Konings haar minder schrikkelijk geweest, dan die teekenen van eene bijzondere welwillendheid; maar de hevige onrust, die haar tot hem gevoerd had, beheerschte welhaast alle andere indrukken.

— Sire! — sprak zij — De meesten uwer dagen worden door nieuwen voorspoed gekenmerkt. Als God u wondt, troost Hij u tevens. Heb dan medelijden met hen, die Zijne gramschap laat lijden. Helaas! Ik kom tot u om mijn lot te vernemen. Wat verkondigen de kanonschoten, de vreugdekreeten, die mij gewekt hebben? Ach, Sire! welken nieuwen ramp heb ik te beweenen?

— God, die u droefheid zond, zal u troosten. Hoop op Hem en op mijne genegenheid, Donna LUÏSA!

— Sire! Gij antwoordt mij niet! — riep zij wanhopig uit.

Op dat oogenblik klonk trompetgeschal en verhief het gejuich zich weêr luider. De kreet: *Leve Spanje en Portugal!* weêrgalmde tot in het Kabinet. De Koning wendde zich naar het venster, en sprak:

— Het volk is verheugd over eene dier overwinningen, welke over het lot der Staten beslissen....

Donna LUÏSA beefde.

— Het *Portugesche* leger zal *Lissabon* niet overgeven. — hernam zij op fieren toon — Sire! Gij zijt meester van steden, die het verraad u heeft geleverd; maar niet allen zullen de lafheid des Hertogs *van* BRAGANZA navolgen. Deze oorlog zal langdurig zijn en God weet *hoe* eindigen.

— Hij is geëindigd. — antwoordde FILIPS koel. — Wij hebben *Lissabon* genomen. Ik ben Koning van *Portugal*.

— Mijn vader is dan dood! — riep Donna LUÏSA uit.

— Hij leeft nog.

— Dus, Sire! is hij uw gevangene!?

De Koning antwoordde niet. Hij beschouwde, zwijgend, in de trotsche bewustheid van zijn geluk, het jeugdige schoone meisje, wier lot in zijne magt was, en dat hij met één enkel woord in een klooster kon begraven, of op den eersten troon der wereld verheffen.

— Sire! — hernam Donna LUÏSA — zend mij tot mijnen vader! Beveel, dat men ons, in denzelfden kerker, opsluite! Gij hebt mij van uwe welwillendheid verzekerd. Sta mij die gunst toe: de eenige, welke ik van u smeek, de eenige, die ik van Uwe Majesteit kan aannemen.

— Dat woord is fier. — antwoordde FILIPS eenigzins spottend, maar zonder verstoordheid. — De gunst, die gij vraagt, is waarlijk boven onze magt. Don ANTONIO heeft zich niet onder de muren van *Lissabon* laten dooden; hij is ook mijn gevangene niet: hij is gevlugt.

— Wie dat berigt aan Uwe Majesteit bragt, heeft gelogen, en gij, Sire! hebt aan die lafhartigheid geen geloof gehecht. Het betreft hier niet de regten, die men betwist; den rang, dien men beoogt; maar de eer van den krijgsman.

— Don ANTONIO is verdwenen, en men heeft hem niet onder de dooden herkend.

— Zal dan zijn lot wezen als dat van Don SEBASTIAAN! — zuchtte de Prinses, en de vraag, die zij wilde doen, bestierf op hare lippen.

De Koning begreep haar toch, en voegde er bij:

— De bedrieger die zijnen naam heeft aangenomen, is aan de lieden, die ik zond om kort regt te doen, ontsnapt. Niemand kan zeggen wie hij was, of waar hij is gebleven.

Donna LUÏSA voelde geene hoop, maar ook geen vreeze meer. Zij begon te gelooven, dat de verbeelding haar had misleid. Het graf sloot zich boven Don ANTONIO. Andere betrekkingen dan tot hem konden haar niet troosten. Met den blik ten hemel geslagen, scheen zij de tegenwoordigheid des Monarchs te vergeten. Haar geest was den afstand, die haar van de geliefden scheidde, doorgesneld, en zij zuchtte smartelijk:

— Denkt gij — sprak FILIPS — aan de Hertogin *van* AVERO?

— Ach, Sire! ik ware minder te beklagen als zij zich hier bevond.

De Koning antwoordde niet, maar schreef eenige woorden, verzegelde het geschrevene, schelde een page, en gaf het dien over. De Prinses volgde angstig die bewegingen. Zij hoopte op 't verkrijgen der gewenschte gunst;

maar FILIPS scheen niet meer te denken aan hetgeen hij gedaan had, en zeide eensklaps:

— Uwe tusschenkomst, Mevrouw! zal zeer nuttig wezen tot het voltooijen der bevrediging van 't reeds onderworpen Rijk. Don ANTONIO kan zich in eene sterkte aan de kust hebben geworpen. Het ware dwaasheid te denken, dat hij er zich lang kunne verdedigen, en uw raad kan hem daarvan doen afzien. Wederstand is niet mogelijk. Dat hij zich dan onderwerpe, en men zal hem in genade aannemen. Zoo neen....

— Sire! gij hebt hem zijne dochter en zijne Staten ontnomen. Gij ontkent de wettigheid van zijne geboorte. Wat kan hij nog behouden door uwe gunst?....

— Het leven. — antwoordde FILIPS.

De Prinses bezat dien zeldzamen moed, die in gevaren nog klimt. Zij wendde zich naar het CHRISTUS-beeld, en sprak, daarop wijzende:

— De Vorsten hebben zwaarder rekening voor God af te leggen dan gewone menschen. Hunne daden zullen gewogen worden door HEM, Sire! bij welken *gij-zelf* gering zijt. ZIJNE regtvaardigheid is onverbiddelijk. Hij zal u veroordeelen, indien gij mijnen vader doodt. Het geldt uwe eer hier beneden; uwe zaligheid ginds, Sire! Een Koning levert den verwonneling niet aan den beul.

— Hij levert dien de verraders en de muiters. — hernam FILIPS, zonder eenig blijk van toorn. — Maar uwe vrees is te groot. Wij hebben geen prijs gesteld op het hoofd van uwen vader, en wij zullen 't niet vergeten, dat hij uw vader is. Wees alzoo gerust, Mevrouw! God beschermt u. Misschien waart gij nimmer zoo nabij een schitterend lot als thans. Geloof aan mijne goedwilligheid jegens u.

De zin van deze woorden was zoo duidelijk, dat Donna LUÏSA er zich niet in kon vergissen: zij verborg echter hare verwondering en afkeer; alleen werd zij iets bleeker. Zij wendde zich neigende af, als of zij voor de toezegging bedankte.

Er volgde nu een oogenblik van stilte. FILIPS zat in gedachten verdiept. Zijn voorkomen was strak en streng, maar verjongd door inwendige vreugde en trotschheid over zijne veroveringen. Hij dacht aan de groote ontwerpen, die hij reeds had volvoerd, en aan de toekomst, die nog onbegrensd voor hem lag. De bedaagde veroveraar van een nieuw koningrijk, wiens gezwollen hart van verliefdheid klopte, was weder vol hartstogt als jaren te voren, toen hij den *Engelschen* troon met MARIA ging deelen; of later, toen de dochter des *Franschen* Konings hem werd te gemoet gevoerd. Maar die togten woelden

diep en brandden als de verborgene vuurkolk van een vulkaan, wier onzigtbare werking de aarde doet schudden, zonder dat eenige uitbarsting haar bestaan verraadt. Nooit had FILIPS de volheid van 't geluk der oppermagt in die mate gevoeld. Zijn blik overzag de wereld, zonder iemand aan hem gelijk te vinden, en misschien herinnerde de geest van KAREL V hem 't vroeger ontwerp eener algemeene wereldheerschappij.

— God heeft ons gezegend! — sprak hij, in gedachten verzonken — Hij heeft ons groot gemaakt boven al de Koningen der aarde. Hij heeft de tegenspoeden en rampen des levens van ons afgewend. Zijne goedheid zal ons gewis ook den tijd nog vergunnen om te voleinden wat wij zoo gelukkig hebben aangevangen.

De Prinses zuchtte diep. Zulk eene volstrekte verloochening van natuurlijk gevoel; zulk een schouwspel van eenzame grootheid verbaasden haar smartelijk. Die Monarch toch, wiens trotsche erkentelijkheid Gode voor zijnen voorspoed dankte, had een groot gedeelte van zijn gegeslacht ten grave zien dalen, en droeg den rouw over zijne vierde gemalin.

— Eene zware zorg echter bekommert mij — hernam FILIPS — de troonsopvolging is niet verzekerd. De Prins van *Asturiën* is zwak en ziekelijk. Dat God hem spare; maar indien wij hem eens verloren? Ik weet, mijne oudste dochter, de Infante Donna CLARA, is den rang waardig tot welken zij dan geroepen zou worden: zij is godvruchtig, voorzigtig, vast van wil; in weerwil van hare jeugd stel ik vertrouwen in haar; ik geloof, dat zij den schepter van onze grootmoeder ISABELLA *de Catholijke* met waardigheid zou voeren. Maar wie zal de regering over deze uitgebreide Rijken met haar deelen? Wie zal zij Koning maken over *Spanje*, *Portugal*, de *Nederlanden*, *Napels*, *Sicilië* en de *Indiën?* Ik heb nagedacht over alle de Koninklijke Huizen in de Christenheid, zonder éénen Prins te vinden, aan wien ik de hand der Infante, en hoop op mijne nalatenschap zou willen geven. Ik moet andere erfgenamen hebben; het belang van den Staat vordert eene nieuwe echtverbindtenis...

Donna LUÏSA zweeg.

— De Prinsessen van het *Fransche* Huis zijn gehuwd — ging de Koning voort — ook heb ik veel last gehad van Mevrouw de Koninginne-Moeder. Er is eene dochter van het *Lotharingsche* Huis, maar zij is te jong; en de heerschzuchtige, woelzieke *Lotharingers* zouden mij welligt moeijelijkheden baren. Ik heb aan het Huis van *Oostenrijk* gedacht, maar insgelijks zonder gevolg. De Koningin

Douairière van *Frankrijk*, weduwe van KAREL IX, is eene groote en godvruchtige Vorstin; maar wij zijn te na verwant. Niet eene dier verbindtenissen is geschikt. Ik heb elders gezocht, en mijne keuze is bepaald. Zij zal de wereld verbazen. Gij verneemt die, Donna LUÏSA! zoo ras de rouwtijd voorbij is. Bewaar hetgeen ik u zeide in uw hart. Welhaast zie ik u weder. Ga nu, Mevrouw! God zij met u!

Zij boog zich voor de hand die hij haar reikte, en die zij, naar 't hofgebruik, behoorde te kussen, doch hare geheele ziel verzette zich tegen deze hulde; haar voorhoofd alleen raakte aan 's Konings lange, bleeke vingers, die over hare lokken streken, toen zij zich terugtrok. Zij ging, verward, verbaasd en verschrikt over hetgeen zij gehoord had. — De zucht naar 't herkrijgen van een verloren rang; de hoop om dien nog te verheffen, zwegen in haar binnenste. Van te nabij had zij het treurig lot der overledene Koningin gezien, om lust te kunnen gevoelen haar in die akelige grootheid op te volgen. Toen zij in haar vertrek kwam, hief eene dame met drift de deurgordijn op en vloog haar te gemoet: het was de Hertogin *van* AVERO.

— Zijt gij daar? Gij!? — riep de Prinses met aandoening uit — Ik heb God gebeden ons te hereenigen! Zoo even verzocht ik dit den Koning: maar durfde er niet op hopen. ISABELLA! zijt gij het waarlijk?

Eene vurige omhelzing volgde; doch een blik op de omringende dames geworpen, matigde beider uitstorting van teederheid en vreugde.

— Waar waart gij? Vanwaar komt gij? — vroeg de Prinses.

— Sedert eene maand ben ik hier. Sedert eene maand zie ik dagelijks Uwe Hoogheid, door het koorhek, in de kerk, waar ik, met de geestelijke zusters, de mis hoor.

— En wist de Koning dat gij daar waart?

— Het is op zijn bevel dat Kapitein RODRIGUEZ mij hier heen heeft gebragt. Maar wist Uwe Hoogheid dan niets van mij? o, Welk een akelige gevangenis! Die er in leven, zijn aan de arme, reeds afgescheidene zielen gelijk.

Donna LUÏSA nam ISABELLA bij de hand en geleidde haar in de bidplaats. Daar ging zij zitten, en ISABELLA plaatste zich aan hare knieën. De Prinses kon van aandoening niet spreken; zij ondervroeg hare vriendin met een blik, en deze, de oogen en handen ten hemel heffende, zeide fluisterend:

— Don SEBASTIAAN leeft. God, die ons hereenigd heeft, zal hem uit de magt zijner vijanden redden.

Donna LUÏSA verbleekte, en lag verschrikt de hand op

ISABELLA's lippen, haar met den blik naar het deurbehangsel wijzende, dat verraderlijk bewogen werd; doch hare oogen stonden vol tranen, en in stilte juichte zij: »Hij was het! Hij leeft! Heb dank, o God! Als Gij spreekt herleven de dooden! Gij openbaart U den volken om hen te troosten in hunne ellende, en den hoogmoed der magtigen te vernederen! Eer en aanbidding zij U, die de zwakken en verdrukten behoudt!"

— Is men hier, even als bij de Benedictijnen, nimmer alleen? — fluisterde ISABELLA.

— Helaas! — antwoordde de Prinses. Toen sprak zij luid: — En hoe zijt gij in de magt van RODRIGUEZ geraakt? En wat is er gebeurd bij den aanval op de *Atalaya?*

— Er is daar moedig gestreden. — antwoordde de Hertogin — Een klein getal Ridders heeft er zich, in de opene sterkte, zelfs tegen vijf honderd man verdedigt, maar de meesten zijn in de bresse gesneuveld....

— En de overigen?

— Werden zwaar gewond gevangen gemaakt. RODRIGUEZ heeft hen op losgeld gesteld. Waarschijnlijk zijn zij nu weder vrij.

— Welk eene folterende ongerustheid! — zuchtte Donna LUÏSA — Ga voort, ISABELLA! Verhaal mij alles.

— Gij herinnert u, Mevrouw! hoe ik op den weg bleef, terwijl Don SANCHO Uwe Hoogheid wegvoerde? Toen hij uit het gezigt was, kwamen er eenige Ridders uit de laagte, en vonden mij liggen op den weg, waar ik was nedergezonken. Zij bragten mij in de *Atalaya*, benevens een gekwetste...

— Den armen herder?

— Die arme herder is Don JUAN DE MATHA, zoon van een koopman te *Lissabon*. Onder Koning SEBASTIAAN trok hij mede naar *Afrika* om er zijne brieven van adeldom te winnen met het zwaard: gelijk elk *Portugeesch* onderdaan van eerlijk geslacht die verkrijgt als hij met een zeker getal soldaten, ten zijnen koste uitgerust, de ongeloovigen zegevierend bestrijdt. Don JUAN DE MATHA voerde zulk eene bende aan bij *Alcazar-Quivir;* maar bleef er voor dood op het slagveld....

De kloosterklok brak hier plotseling het verhaal af. Donna BARBARA opende het deurbehangsel, en zeide: »Mevrouw! dat is het gelui voor de kerk; Hare Hoogheden wachten U.

(Het vervolg hierna.)

MENGELWERK.

OVER MEVROUW KOSSUTH

EN

HET GENOOTSCHAP TOT ÉMANCIPATIE DER VROUW;

DOOR

EENE VROUW.

Het Vrouwen-genootschap »*Tot Émancipatie der vrouw*", heeft, niet lang geleden, Mevrouw KOSSUTH doen uitnoodigen, om tot die vereeniging toe te treden. Haar zeer verstandig antwoord hierop luidde, volgens een onzer dagbladen (*), aldus: »Wat mijne denkbeelden over de émancipatie betreft, reeds vroeg heb ik mij binnen den kring mijner huisselijke pligten bepaald, zonder ooit verder te zien. De verpletterende loop der gebeurtenissen heeft mij, sedert, nog minder tijd tot overwegingen van dien aard gelaten; maar gij zult mij, de vrouw van KOSSUTH, van den man die door de algemeene stem en meer nog door mijn hart een uitstekend man genoemd wordt, welwillend vergeven, dat ik mij geheel aan de leiding mijns echtgenoots overgeef en nooit aan de émancipatie denk."

Terwijl de Couranten met berigten aangaande KOSSUTH waren opgevuld, en zijn naam zoo luide weêrklonk, trof ons dit als eene zachte melodie te midden der galmen van verwijderde hoera's. Het was ons als hoorden wij onder het daveren van de kanonschoten ter zijner eere, eene liefelijke muzijk opgaaan: dat was de stem zijner vrouw, dat waren hare schoone woorden. En terwijl de aandacht alom aan den gevierden man is gewijd, doet

(*) *De Nieuwe Rotterdamsche Courant.*

het ons goed ook eens met onze gedachten bij zijne beminnelijke vrouw te verpoozen. Zien wij den man tegenwoordig als eene komeet schitterend en dreigend een gedeelte van den Staatkundigen hemel doorloopen; zijne vrouw is, als een engel des vredes en der vertroosting, in onze verbeelding hem nabij. De Staatkundige wereld verdiept zich in beschouwingen, om over hem een naauwkeurig oordeel te vellen, en wij zullen ons wel wachten daarover mede te spreken, vermits het oordeel eener vrouw over Staatsmannen en Staatszaken veelal gelijk staat met dat van een man over het keuken-*lexicon* van »de zuinige AALTJE", en eene vrouw op het gebied der Staatkunde eene gekke figuur maakt, even als een man in de provisiekamer. Wij zouden dan ook in onze beschouwing met ons-zelve in tegenspraak komen, daar het alleen ons doel is, als vrouw eens op zuster KOSSUTH het oog te slaan, en haar voor te stellen als een waardig voorbeeld voor alle zedige vrouwen en liefhebbende echtgenooten.

Is eenmaal de tegenwoordige geestdrift voor KOSSUTH wat bekoeld, dan zou het ook wel kunnen gebeuren, dat deze of gene Schrijver zich het antwoord van Mr. KOSSUTH te binnen bragt en daaruit aanleiding nam om haar ons aan te prijzen. Ik meen echter, dat eene vrouw beter tot het karakter der vrouw kan doordringen, en daarom wil ik dan nu maar trachten de eerste te zijn, en zal het naïve en verstandige antwoord van onze *Hongaarsche* zuster eens in oogenschouw nemen, wèl verzekerd, dat hare taal in het hart van elke regtschapene *Nederlandsche* vrouw weêrklank zal vinden.

Liefelijk klinkt het schoone van haar antwoord ons toe, daar 't zoo verstandig, bescheiden en rondborstig luidt, tegenover de taal van die verhevene voorvechters van de Emancipatie. Gelukkig bestaan zulke Damesvereenigingen nog niet in ons Vaderland, maar zou toch hier of daar niet een weinigje van dien geest kunnen zijn overgewaaid? Ik zeg niet, dat het zoo is; ik vraag het maar. En al is ons Land tot nog toe door die vrijheidzucht onzer naburinnen niet aangedaan, zou het dan toch

zoo volstrekt ondenkbaar wezen, dat zij te eenigen tijd aan kwam stoomen? Zou 't wel de eerste dwaasheid zijn, die uit den vreemde tot ons kwam? Zou het zoo geheel onmogelijk zijn, dat zij, die van de *Londensche* Tentoonstelling huiswaarts keerden, haar als aan hunne kleederen medebragten? Ja, zouden we zelfs, bij de tegenwoordige gewoonte om luchtreizen te doen, wel zeker wezen, dat zij niet door de lucht tot ons komt? Wierd onze dampkring er eens mede bezwangerd, hoe dan het kwaad te keeren? Hoe vrij te blijven van die gevaarlijke besmetting?

Mevrouw KOSSUTH geeft ons het antwoord. Het is ons doel niet, eene levensschets van deze vrouw te ontwerpen; onlangs vonden wij die in een ander Tijdschrift, doch zóó veel zij er hier van herinnerd, dat hare levensgeschiedenis, niet is eene geschiedenis van daden; maar alleen van indrukken en gewaarwordingen, lijden en vreugde, onder vrees en hoop. Hare geschiedenis is geheel in overeenstemming met hare taal. Ja, het is als ware in de weinige hier boven aangevoerde woorden hare geheele biographie vervat.

Wat ons van haar ter oore kwam, getuigde van hare getrouwheid in het vervullen harer huiselijke pligten, van hare zorgvuldigheid in het opvoeden van hare kinderen en, bovenal, van hare innige liefde en teedere gehechtheid aan haren echtvriend; welk een en ander nogtans de liefde tot hare ongelukkige en verdrukte landgenooten geenszins bij haar uitsloot. Hoe wist zij KOSSUTH op zijne moeitevolle loopbaan te bemoedigen, te troosten, te verkwikken door hare liefdevolle zorgen! Wat stond zij met moed en trouw hem ter zijde in zijne vernedering! En, nu hij de man van het volk is, nu alles om hem juicht en jubelt, wordt zij nu trotsch op die verheffing? Klemt zij zich vast aan die vergoding? Neen, zij heeft reeds genoeg geleerd om de hulde eener wufte volksmenigte op regte waarde te stellen; zij is aan zichzelve gelijk, en zedig en eenvoudig blijft zij hare waarde als vrouw gevoelen, hare huiselijke pligten uitoefenen,

en haren man hoogachten en liefhebben, en zich aan zijne leiding overgeven.

Dit was het bolwerk, dat haar tot verschansing diende, toen de verleiding onder zulk eene schoone gedaante poogde haar te bemagtigen. Men voerde het woord *vrijheid* in de banier, en het moest *haar* immers aanlokken! Doch misgeraden! De hoogmoed verspilde zijne pijlen, die op haar schild verstompten, waarop men »nederigheid" leest. Zij kent het woord *vrijheid*, maar erkent geene vrijheid, dan die uit de beoefening harer pligten en uit de liefde voor haren man voortvloeit. Daar staat gij beschaamt, gij, die met uwe hooggeroemde vrijheidzucht zoo weelderig pronkt; maar niets goeds tot stand brengt! — Leer van deze uwe eenvoudige zuster, waar het ware geluk des levens voor eene vrouw in bestaat, en dat zij, die zedigheid tot haar wachtwoord kiest, zich veel meer in ieders achting verheft, dan gij met uwe schel klinkende leuze van *Émancipatie*, die ten slotte zeer mogelijk op *Aliénatie* uitloopt.

Ik heb eene dame gekend, die tot zulk eene vrouwenvereeniging behoorde; de kennismaking echter was geenszins geschikt, om mij die vereeniging van eene uitlokkende zijde voor te stellen. Zij was eene *Engelsche* van afkomst, en had overal heen gezworven; eindelijk had zij kennis gemaakt met eenen *Hollandschen* officier, en zich verwaardigd hem hare hand te schenken. Wat aanleiding gaf tot dezen, naar zij meende, voor haar vernederenden stap, is mij een raadsel gebleven. Voor eene poos had zij den schepter neêrgelegd, — misschien omdat zij er moede van was geworden; maar 't was om die naderhand weder op te nemen, en met te krachtiger hand over alles, ja zelfs over haren man te zwaaijen.

Voor huiselijke bemoeijing achtte zij haar verstand te groot; met vrouwelijke handwerken zou zij gemeend hebben zich te verlagen; andere en verhevener zaken werden haar niet opgedragen; daarom besloot zij haren tijd in volstrekte ledigheid door te brengen. Met haren man in mijne nabijheid wonende, kwam zij mij van tijd tot tijd

bezoeken, en hoewel ik geene de minste sympathie voor haar gevoelde, dwong mij de beleefdheid — en zal ik het ontkennen, eene zekere nieuwsgierigheid tot een tegenbezoek. En nu vond ik deze in alles, behalve in die zaken waarin zij 't behoorde te wezen, kundige dame, in hare volle kracht; dat wil zeggen, ik vond haar bezig met niets te doen, dan zich te vervelen, en nu en dan met de bel te luiden, en toen JEM, de bediende verscheen, was het: »JEM! draai de lamp op." — Bijkans had ik mij vergrepen, daar ik reeds opstond, om hem dat zware werk uit de hand te nemen, maar nog in tijds trok ik de mijne terug. — »JEM! schenk water in den trekpot." — »JEM! zet de kopjes wat digter bij." — Gelukkig was ons onderwerp zoo weinig belangrijk, dat JEM 't door zijne tegenwoordigheid onmogelijk kon storen, en er ook weinig aan gelegen was, of JEM het gesprek al dan niet bijwoonde. Van haren kant bestond het in weinig anders, dan in schelden op ons Land, onze Natie, onze zeden, en onze gewoonten, en 't geen zij er verder bij geliefde te noemen; zoo dat mij dikwijls de lust bekroop haar aan te raden, om maar spoedig weder naar *Engeland* te gaan; waar niemand, zelfs haar man niet, iets het geringste bij zou verliezen. Ik hoorde echter alles gedwee aan, in de hoop van dan mijn bezoek te kunnen bekorten — want de verveling is besmettelijk, en ik was er reeds door aangetast — en antwoordde slechts: »ja; neen; zoo; vindt ge dat? ik ben van eene andere meening" enz. Onze genoegelijke bijeenkomst was spoedig afgeloopen, en bij mij bestond het vaste voornemen om met dames van *die* vrouwenvereeniging nooit weer in aanraking te komen. — Ik zag haar dan ook niet terug, doch kort daarna moest zij den staf des bewinds voor goed nederlegggen; of liever de dood ontnam haar dien. Zij stierf van ergernis over de lafheid der *Hollandsche* vrouwen, en uit spijt van zich met eenen *Nederlander* te hebben geëncanailleerd.

Zagen wij daar eene dier zusters in geen zeer aanminnig licht, wijden wij haar nog even onze opmerk-

zaamheid, en laat ons eens hooren, welke de grond is waarop zij bouwen, of zij het regt niet misschien aan hare zijde hebben. Hare hoofdstelling is: »onze regten moeten gelijk zijn aan die van den man." — Men zou dus kunnen hooren van Mevr. A., Doctores in de Godgeleerdheid. Mevr. B., Voorzitster in het Provinciaal Geregtshof. Mevr. C., Lid van de Tweede Kamer. Mej. D., Professores bij de Hoogeschool te.... Mej. E., Ontvangster van de inkomende en uitgaande regten. Mej. F....; doch genoeg; want het is misschien aan onze taal te wijten, dat deze titels alreeds in onze ooren klinken als dissonanten in de muzijk.

Evenwel zij die aldus spreken, gebruiken een wapen om hare stelling te verdedigen, dat niet te verachten is. Zij beroepen zich namelijk op het Christendom. Of zij daarmede wel verder bekend zijn, dan dat zij er den naam van weten, zou men bijna moeten betwijfelen, want zij gebruiken dit wapen zoo onhandig, en kennen er zoo weinig de kracht van, dat het niet moeijelijk valt het tegen haar-zelve te gebruiken. Zij zeggen: »Door het Christendom is de vrouw in hare regten hersteld." Ik zou niet gaarne die groote waarheid ontkennen. Door te beweeren, dat de vrouw in hare regten *hersteld* is, beweert men tevens, dat zij die eenmaal heeft bezeten, doch er van werd beroofd. Maar 't is voor ons of er juist uit dat Christendom eene straal opgaat, die een heerlijk licht verspreidt over de woorden: *Gen.* II: 18: »*En God sprak: het is niet goed dat de mensch alleen zij, ik zal hem een hulpe maken.*" Dit is, naar ons gevoelen, het ware standpunt der vrouw; dit hare wezenlijke bestemming; dit haar schoonste eeretitel. Deze waarde had zij verloren; èn bij de Joden èn bovenal bij de Heidenen werd zij verlaagd, verguisd, ja, tot slavin vernederd. Uit die verachting is zij door het Christendom opgeheven. In schoone en volmaakte overeenstemming met de aangevoerde woorden uit *Genesis*, staan voor ons die van PAULUS in *Efez.* V: 23: »De man is het hoofd der vrouw." Het is, als diende de laatste tot regt verstand van de eersten. Ook 1 *Cor.* XIV: 34, 35 beveelt

mede eene merkwaardige les: »Dat uwe vrouwen in de vergaderingen zwijgen; want het is haar niet vergund te spreken, maar zich ondergeschikt te gedragen gelijk ook de wet zegt. En zoo zij iets willen leeren, dat zij het t'huis hunnen eigen mannen vragen, want het is onwelvoegelijk voor vrouwen in de Gemeente te spreken."

Wij stemmen dus toe, dat de vrouw door het Christendom in haar regt is hersteld, maar voegen er bij, dat de man het hoofd is, en wij eene plaats nevens hem hebben ontvangen; dat de man bestemd is voor het openbare, de vrouw voor het verborgene leven, en dat de man in het maatschappelijke, de vrouw in het huiselijke te huis behoort. Dáár is zij koningin, priesteres; en al wat dienen kan om degenen die haar omringen gelukkig te maken, is haar toevertrouwd. Schiet haar dàn nog tijd over, en bezit zij genoegzame vermogens om van daar uit, te werken op het geluk harer medemenschen; groot en edel alsdan is haar werkkring, maar verder wage zij zich niet, indien zij den naam van vrouw waardiglijk wil dragen! De openbare wegen zijn te glibberig, daar past onzen voet niet op; hij is er te klein voor en te onvast. Bovendien ligt het in den aard der vrouw, dat zij de afhankelijkheid bemint. Zien wij niet menigmaal, wanneer zij zich van allen en alles onafhankelijk gevoelt, dat het haar nogtans behoefte is, zich van eene gewoonte, van een vast uur, van eene spijs, ja, van eene dienstbode afhankelijk te maken? Zij heeft een eigenaardig gevoel van zwakheid tegenover den man; daarom is het haar zoo goed, te weten dat zij een hoofd, een beschermer heeft. Zij is als het klimop en de kamperfoelie, die behoefte hebben zich aan iets sterkers vast te hechten, en hoe vaak zien wij deze planten kwijnen als hun die steun wordt ontnomen. Dit beeld zweefde den dichter ook voor den geest, toen hij zong: »van den wijnrank die zich bevallig om den olm slingert."

Het valt niet te ontkennen, dat ook buiten den huiselijken kring door sommige vrouwen, voor het algemeen veel goeds is bewerkt; zoo als, bij voorbeeld, door JAËL, die *Israël* van zijnen geduchten vijand SISERA bevrijdde,

door hem te dooden; om welke daad zij door DEBORA »Gezegend boven de vrouwen" wordt genoemd. De dames van de Emancipatie zullen misschien hare daad roemen, ik leg haar uit naar den geest van dien tijd; maar zucht tot navolgen kan zij in een echt vrouwelijk hart nooit opwekken. Dan staart ons oog liever op het bedrijf van eene ABIGAÏL, die door haar schrander beleid, en verstandig gedrag, de treurige gevolgen voorkwam en afwendde, welke de dwaasheid van haren man — want dwaze mannen zijn er ook — hem anders zeker had berokkend, en daartoe zoo krachtig hem ter hulpe was.

Nog aanminniger staat voor ons oog de stille DORCAS; uit hare daden straalt een zachte glans, die ons hart verwarmen en onzen weg verlichten moet. Zij lokt uit tot navolgen, en de vrouwen-vereenigingen in ons Vaderland, naar haren naam genoemd, vertoonen een beter vrouwelijk karakter, want zij dragen het opschrift: »*Liefde* en *weldoen*." Wijst men ons in de geschiedenis van ons eigen land eene KENAU HASSELAAR? Vrij noeme men haar groot in daden; maar echt vrouwelijk was zij niet; want de klank van een wapen in de hand eener vrouw — anders dan om haar leven, of hare eer te verdedigen — is een wanklank in hare geschiedenis. Daarom staren wij liever op »de *Geuzen-vrouw te Gouda*", die zoo krachtig toonde, dat het hare bestemming was »de hulp des mans te zijn."

Bestaan er vrouwen, die van niets weten mede te spreken dan van de huishouding, van meiden die verhuizen moeten, en van andere die zij verwachten, van schoonmaken enz.; dezulke zijn zeker geene sieraden van de gezellige verkeering, maar andere vrouwen, die van deze zaken integendeel niets weten, kan men ook bezwaarlijk nuttige leden van de Maatschappij noemen. SALOMO zegt: »Alles op zijn tijd", aldus ook hier. Eene vrouw die een boek leest terwijl haar kind schreeuwt en hare zorg behoeft; of die zich aan studie wijdt terwijl de man roept om eten, en het eindelijk aangebrand of niet gaar vindt, is niet te prijzen, en toont hare roeping òf niet te kennen, òf geheel uit het oog te verliezen: zij is gelijk aan den soldaat, die, te midden van een gevecht, papier

en penseel voor den dag haalt, om eene teekening te ontwerpen van den stand des legers, en de plaats waar dit het zwaarst aan het vijandelijk vuur is blootgesteld; of aan den matroos op een schip, dat gevaar loopt van te vergaan, en die, wanneer hem door den Kapitein gelast wordt mede te helpen aan de pogingen om het schip nog te redden, dezen antwoordt: »Met uw verlof, Kapitein! ik wil eerst eenen brief schrijven, om de mijnen te melden in welk gevaar ik verkeer, en eene schets te zenden van een storm op zee.

Ik herinner mij hier een voorval, dat mij eenigen tijd geleden bejegende. Eene vriendin mijner jeugd, die altijd veel liefhebberij aan den dag legde voor de botanie, was, eenige jaren geleden, met eenen doctor gehuwd, die op een dorp woonde. Nevens hare woning had zij een grooten tuin, en kon zich nu naar lust en behagen aan hare lievelingsstudie wijden. Zij had mij reeds vele malen uitgenoodigd om haar te komen bezoeken, maar nimmer was ik daartoe in de gelegenheid geweest; doch eens met eenige vrienden — die mijne botaniste ook kenden — wandelende, besloten wij haar een bezoek te brengen. Het was een schoone en nog zeer warme middag in den nazomer; vermoeid en dorstig kwamen wij aan. Zij was in haren tuin, en kwam met alle blijken van vreugde over onze komst ons te gemoet, er bijvoegende: »dit treft gij nu juist goed: ik ben aan het verzamelen van kruiden, en nu zal ik u eens omtrent de heilzame krachten dier onderscheidene planten inlichten, en u opmerkzaam maken op de wijze hoe alles behandeld en de zorg waarmede alles gekweekt, gezuiverd, geplukt en bereid moet worden." De goede vrouw was onuitputtelijk in nuttige lessen, die echter door ons maar half begrepen werden. Wij hadden ons op eene bank nedergezet, hopende spoedig hare uitnoodiging te hooren, om onder het drinken van een kopje thee, niet alleen de uitlegging van het nut dier kruiden aan te hooren, maar er ook van overtuigd te worden door het gebruik. De meid had wel reeds gezegd: »Mevrouw! het theewater staat gereed"; maar dit was door onze ijverige gastvrouw niet

opgemerkt. Toen de meid 't echter ten tweedenmale kwam herinneren, nam een van ons de vrijheid om te zeggen: »dat wij door de wandeling grooten dorst hadden gekregen." — »»Och, lieve vrienden! vergeef mij mijne onoplettendheid! Hoe is 't mogelijk hieraan niet gedacht te hebben! Spoeden wij ons aanstonds naar huis; het zal niet weêr gebeuren; laat het u niet afschrikken dikwerf weêr te komen, als het u belieft."" — Wij werden verlegen met hare verlegenheid, en zochten nu dòor spraakzaamheid onze onopmerkzaamheid van daar even weder goed te maken, en het vooruitzigt van spoedig lafenis te zullen ontvangen, maakte ons zelfs welsprekend. Wij roemden hare kunde; een onzer merkte aan, dat, wanneer in ons Land de Emancipatie der vrouwen eens tot stand kwame, zij voorzeker den graad van Doctores zoude erlangen. Gestreeld door onzen lof, verhaalde zij ons in 't vertrouwen: »dat haar echtgenoot onlangs eene medaille had behaald, maar dat er haar de eer van toekwam." — Deze betuiging mogt waarheid bevatten, nederig konden wij haar niet vinden.

Voor het huis gekomen, zocht haar oog de kinderen, die zij meende aldaar spelende te zullen vinden. De kinderen waren er niet, doch naauwelijks waren wij binnengetreden, of een vervaarlijk leven klonk ons uit het woonvertrek tegen, en een meisje van ongeveer zes jaren, met handjes, die getuigden, dat ook zij bekend was met het omwoelen der aarde, en wier kleeding daarmede juist overeenstemde, kwam ons te gemoet, en riep: »Moeder! ik heb het niet gedaan!" Spoedig begrepen wij deze ongevraagde verontschuldiging, want in de kamer toefde ons een droevig schouwspel, dat tevens onze schoonste verwachting in duigen deed vallen. Een ander meisje van vier jaren, mede haveloos gekleed, had het theeblad met zijn toebehooren eens in oogenschouw willen nemen, maar dat zoo handig gedaan, dat zij van de stoel was gevallen, die zij tot ladder had gebezigd, om zoo de door haar geliefde suikerpot te bemagtigen. In haren val klemde zij zich aan het theeblad vast, en sleepte dit daardoor noodwendig mede. Daar lag nu het schreeuwende

kind tusschen de scherven van het theeservies, met een bebloed handje en een gebranden voet, want in hare vaart was ook het theewater omgevallen. Onze vriendin was tegen zoo veel jammer niet bestand, zij viel in eene flaauwte. Nu toonden wij, dat wij ook iets verstonden, al waren wij wat meer prozaïsch dan zij; want wij namen het kind op, onderzochten de wonden, die minder erg waren dan wij eerst dachten; want het kind voor straf beducht, had het zeker erger willen maken om meer medelijden op te wekken. Toen Mevrouw weder bijkwam, was hare eerste vraag aan de meid: »waar de gedroogde kruiden lagen, die zoo heilzaam waren tot genezing van brandwonden? Zij had ze deze week in huis gebragt, doch het was haar ontgaan, waar zij ze had nedergelegd." — De meid wist het evenmin, en onder het zoeken kwam gelukkig de man te huis. Spoedig onderrigt van het gebeurde, wist hij dadelijk waar zijn geneesmiddel voor het branden te vinden was, en welhaast kwam alles nu in behoorlijke rust en orde, doch het duurde eenen geruimen tijd, eer de door ons zoo zeer verlangde thee gezet en geschonken werd. Wij hadden inmiddels gelegenheid om eens rond te zien. De gordijnen hingen scheef voor de glazen; de stoelen waren kasten; de tafels tentoonstellingen, en dit alles in verband met het gebroken theeservies, en het haveloos voorkomen der twee schreeuwende kinderen, wekte bij ons het vermoeden op, dat onze gastvrouw eene knappe botaniste, maar eene slechte huishoudster was. Ook ons schoonheidsgevoel leed hier schipbreuk.

Na eene korte poos getoefd te hebben, gingen wij heen. Wij zagen echter ook nog, dat de stemming der echtgenooten voor elkander niet in de beste harmonie was, en dit bragt ons allen in eene onaangename spanning. Zij maakten vele verontschuldigingen, dat wij het nu juist zoo slecht getroffen hadden, en dwongen ons ook te beloven, dat wij ons bezoek spoedig zouden hervatten. Aan die belofte echter is tot nog toe door niemand onzer voldaan. Wij ademden ruimer, toen wij weder op den weg waren, en daar de avond schoon was,

gaf de wandeling ons ruimschoots vergoeding voor de onaangename ontmoeting ten huize van mijne oude vriendin de botaniste.

Onderweg rustten wij even uit aan eene boeren-woning. Eene zindelijke boerin gaf ons wat wij vroegen. Blozende en eenvoudig maar knap gekleedde kinderen bedienden ons. Alles, zoo wel binnen als buiten het huis, blonk ons helder tegen. Terwijl de vrouw het avondeten in gereedheid bragt, daar zij elk oogenblik haren man te huis wachtte, knoopten wij een gesprek met haar aan, waarin zij gezond oordeel, tevredenheid met haren stand, trouwe zorg voor hare kinderen, en innige liefde voor haren man aan den dag legde. — Wie der twee vrouwen beantwoordde het best aan hare bestemming en verpligting?

Niemand denke, dat de beperkte werkkring der vrouw minder waarde hebbe dan de meer uitgebreide des mans. Dikwerf heeft zij meer onwankelbaren moed, taaijer geduld, scherpziender blik, en fijnder oordeel noodig, dan hij. Is niet de huiselijke kring de kweekschool voor het maatschappelijke leven; ja, wat nog oneindig meer zegt: is hij niet de school voor het leven, dat hier slechts aangevangen wordt, om aan de andere zijde des grafs te worden voortgezet? — Voor de aardsche maatschappij en voor den hemel, burgers te vormen en op te kweeken, is dit dan eene geringe, vernederende taak? Stille huiselijke deugden te beoefenen; ijverig en zorgvuldig lettende op het huishouden, te raden wie zich in ongelegenheid bevinden, te troosten wie in droefheid en lijden, te verplegen wie ziek, te ondersteunen wie arm zijn, is dat eene onbeduidende, verachtelijke werkzaamheid? Neen, hoog verheven staat daar voor ons de trouwe Christelijke huisvrouw en moeder, die door haren, zedigen, vromen en werkzamen levenswandel toont, de lessen van het Christendom beter te begrijpen, eenvoudiger uit te leggen, en stipter in beoefening te brengen, dan zij die dien naam schandelijk misbruiken, door aan haar eene vrijheid te willen ontleenen, die eene opgewondenheid verwekt op welke uitputting volgt, en

eene zedeleer die zedeloosheid kweekt. Veel, oneindig veel — met dankbaarheid erkennen wij het — is de vrouw aan het gezegend Christendom verpligt, daardoor gevoelt zij hare behoefte aan kennis en geestbeschaving; want hoe anders kan zij waardige burgers voor wereld en hemelmaatschappij opvoeden? Daardoor voelt zij zich gelukkig in haren stand, want zij beseft, dat eene wijze en liefderijke Voorzienigheid haar dien heeft aangewezen. Daardoor ziet zij niet op tegen de moeiten en bezwaren, waarmede zij te kampen heeft, want zij gelooft: »Ik sta niet alleen, Hij, die mijne taak heeft bepaald, zal mij niet verlaten." Daardoor wordt het gebed haar steun, en het kinderlijk geloof hare kracht. Daardoor heeft zij de vrijheid lief gekregen; maar het is die des geestes en des onderzoeks. — Verveling kent zij niet, en ledigheid haat zij, en niets is haar aangenamer dan de oogenblikken, die hare dagelijksche bezigheden nog vrij laten, nuttig voor anderen en genoegelijk voor zichzelve te besteden. — Indien zij heerschen wil, het is over haar eigen hart, of liever over hare wenschen, neigingen en hartstogten, en waar zij heerscht is het door de kracht der overtuiging en in den geest der liefde. — Zij wil besturen, doch in haar eigen huishouden; zij wil beschaven en hervormen, doch hare kinderen, dienstboden en diegene die onder haar toezigt zijn gesteld, en hare grootste eernaam is die van: »hulpe des mans", dien zij ontving in dien schoonen scheppingsmorgen, toen alles juichte van vreugde en levensgenot. Dezen naam waardiglijk te dragen is haar levensdoel: zij streeft er naar, de bezwaren van haren man te verligten; zijne teleurstellingen te vergoeden, waar het kan; de gevaren die hem dreigen, en de moeijelijkheden met welke hij te kampen heeft, af te wenden, en wanneer dit onmogelijk is, of niet in hare magt staat, alsdan met godvruchtigen moed, geduld, en teederheid hem te troosten, op te beuren en ter zijde te staan, dat de doorn hare scherpte, en het leed zijne zwaarte verliest! Zóó was ook het streven en het doel van Mevrouw KOSSUTH; dat getuigt hare levensgeschiedenis, dat bewijst haar ant-

woord, en dat is ook het enge kleed hetwelk ons betaamt, en waarin wij ons beter dan in eenig ander kunnen bewegen; want het is in overeenstemming met onze aanleg en roeping, beter dan die ruime Émancipatie-mantel met schitterende loverpraal, die door zijne zwaarte het werken belet, en welks schijnschoon vóór een oogenblik verblinden en verlokken kan, maar van welken de ondervinding leert, dat hij geene wezenlijke, geene blijvende waarde heeft. — Vrouwen van andere landen mogen met dien mantel hunne schouders omhangen; het antwoord der *Nederlandsche* vrouw zij steeds als dat van KOSSUTH's gade: »Mijne denkbeelden heb ik bepaald binnen den kring mijner huisselijke pligten, en ik geef mij geheel aan de leiding mijns echtgenoots over."

Nog één raad aan mijne *Nederlandsche* zusters! Van de eene dwaasheid gaan de menschen gewoonlijk tot eene andere over, die nog grooter is; zorgen wij daarom ons te wachten voor den eersten stap! Eerst raadde men ons aan, gelijkheid van regten te eischen; nu spreekt men weder van gelijkheid in kleeding. Laat ons toezien en waken, dat ons niemand onze zeden en gewoonten ontneme! Houden wij vast aan onzen nationalen geest, en gaan wij voort de lessen te volgen en de pligten te volbrengen, die sinds achttien eeuwen het welvaren, het geluk, den zegen en de kroon der vrouw uitmaken. Meer nut zullen wij dan stichten, meer licht verspreiden, en meer geluk en zelfvoldoening smaken, dan eene van alle die waanwijze en van het spoor gedwaalde leden van het genootschap tot émancipatie der vrouw.

V. M.

DE INFANTE.

(*Vervolg en slot van bl.* 88.)

V.

Het klooster der Benedictijnen had drie overwelfde gallerijen, die eene opene plaats omringden. Ligte, paars-

gewijze verbonden zuilen onderschraagden de bogen, wier versierselen uit een ouder tijdvak dan van de Gothische bouworde dagteekenden. Op de ranke schachten rustten kapiteelen met beeldwerk van een grilligen smaak: meestal symbolische figuren, of groepen aan heidensche overleveringen ontleend. Groote gehouwen zerken met karakters door den tijd onkenbaar geworden, bevloerden de opene vlakte, en tusschen die grafsteden, in welke het gebeente rustte van honderd martelaressen, door de ongeloovigen omgebragt, groeiden witte rozen en violetkleurige akolijen. In het midden beschaduwden prachtige laurierboomen eene waterput. Naar deze treurige plek, die de Benedictijnen tot wandeling diende, begaf Donna LUÏSA zich wel eens des avonds, tot verdriet der dames, die er bang waren zoo ras de zon was ondergegaan. Het bevreemde dus niemand, dat zij, toen de hitte van den dag was geweken, er henen ging met de Hertogin VAN AVERO. Donna BARBARA bijgeloovig en schuw, bleef, als gewoonlijk, met de overige dames in den zuilengang hare terugkomst onder het opzeggen van gebeden afwachten.

De Prinses zette zich op den rand der put, en noodigde ISABELLA om hetzelfde te doen.

— Eindelijk — ving zij aan — kunnen wij eens in vrijheid spreken. Het is dan waar? Het was dan geene verschijning? Gij hebt hem gezien? Hij heeft met u gesproken?

— Ja, Mevrouw! Koning SEBASTIAAN leeft. Zijne geschiedenis is wonderbaar. Na den strijd bij *Alcazar-Quivir* kwamen de ongeloovigen de dooden berooven, en vonden hem, zonder helm of wapenrusting, met eene diepe wonde in het hoofd, maar nog ademende; doch niemand herkende hem. Een *marabout* of priester van deze verworpenen, zocht Christenen tot slaven te maken, om hen te kunnen overhalen tot zijn geloof. Hij deed den zieltoogende opnemen, en 't gelukte hem dien in 't leven terug te roepen, doch zijn geheugen was verloren. Don SEBASTIAAN herinnerde zich niets van zijn vroegeren staat, noch had eenig denkbeeld van zijn tegenwoordigen,

Maar JUAN DE MATHA, insgelijks verpleegd en gered, herkende hem, en verzorgde en diende hem, gelijk 't den onderdaan betaamt. De *marabout* bragt hen diep in de binnenlanden, ver over de bergen, onder stammen, die nog nimmer Christenen hadden gezien. Daar werden zij met de uiterste wreedheid behandeld; doch de Koning had er geen besef van, en Don JUAN verwachtte niet anders dan hem welhaast te zullen zien sterven. Zoo verliepen omtrent twee jaren; toen keerden zijn geheugen en verstand allengskens terug. Doch nu maakte zijn lot hem wanhopig. Aan 't bekend worden wie hij ware, hing zijn leven, en wijl er geen hoop was op vrijheid door eenen losprijs, besloot hij met Don JUAN tot de vlugt. Na het uitstaan van tallooze gevaren, bereikten zij de kust, waar eene boot hen opnam, en terug bragt in *Portugal.* Nu achtte de Koning zich behouden, maar hij vond in zijn eigen Rijk nog magtiger en wreeder vijanden dan de ongeloovigen, aan welke hij ontkomen was. Koning FILIPS, zijne terugkomst vernemende, verklaarde hem voor een bedrieger, en deed alom aan de poorten van alle kerken en kloosters een uitschrijving slaan, waarin twintig duizend gouden kroonen en brieven van adeldom worden beloofd, aan dengenen, die, dood of levend, den bedrieger levert, die verraderlijk den naam van Don SEBASTIAAN, 's Konings welbeminden neef, in den slag bij *Alcazar-Quivir* gesneuveld, heeft aangenomen.

— Er is — sprak de Prinses — geen voorbeeld in de geschiedenis van zulk eene wreedheid en boosheid.

— Don SEBASTIAAN, aldus vogelvrij en gedwongen zich in zijne eigene Staten te verbergen, kwam in de omstreken van *Béja.* Daar heeft hij getracht u te verlossen. Don JUAN DE MATHA was de herder, die Don SANCHO op den weg langs de *Atalaya* heeft gebragt.

— Had de Koning zich dáár verborgen? — vroeg Donna LUÏSA.

— Er zijn in dit oude kasteel nog eenige kamers waar men kan overnachten. De landstreek er om heen is woest, en men dacht niet dat de *Spanjaarden* nog-

maals in die gevaarlijke passen zouden verschijnen. Nooit vergeet ik de dagen, daar doorgebragt. Ik bewoonde er één vertrek met één venster, dat glazen noch luiken had. De zwaluwen hadden hunne nesten aan de zoldering, en zweefden om mijn hoofd zoo ras het dag werd. In den beginne werd ik angstig als ik er alleen was; doch men went spoedig, zelfs aan ongemakken en gebrek. Welk eene armoede omgaf er den Koning, die kamerheer noch staatsdienaar had dan alleen in Don JUAN DE MATHA! Een klein getal *Portugesche* edelen verzamelde zich rondom hem; maar was niet talrijk genoeg om zich door het met vijanden bezette rijk, naar *Lissabon* een weg te banen. Daarheen nogtans wilde de Koning, maar het ongunstig lot bragt hem in 's vijands magt. — Op een morgen ontwaakte ik met schrik door het knallen van een muskettenvuur. Mijn venster was te hoog om naar buiten te zien; doch ik rook den damp van het kruid, die in wolken opsteeg. Ik dacht den Koning verraden, en viel op mijne knieën om te bidden, toen er hevig aan de deur werd geklopt: het was Don JUAN met den degen in de linkerhand, wijl zijne wond in den regterschouder nog niet was genezen. — Volg mij! — riep hij mij toe — de *Spanjaarden* zijn voor de *Atalaya;* ik zal u in veiligheid brengen....

— Is de Koning verraden? — vroeg ik.

— Neen — was 't antwoord — want zij zouden dan reeds zijne uitlevering hebben geëischt.

Hij bragt mij een donkeren trap af, die naar een afgrond scheen te loopen; eindelijk voelde ik een effen grond onder mij. — Blijf hier, Mevrouw! — sprak hij — gij zijt hier veilig; wacht hier den uitslag af.

— Neen! — riep ik uit — ik ben minder bang voor het vuur, dan in deze afschuwelijke duisternis. Ik wil met u terug naar boven. Moet ik sterven, dan hoop ik op Gods barmhartigheid. — Hij trachtte vruchteloos mij te bewegen om te blijven, en wij klommen dus weêr op naar een der benedenkamers: daar verliet mij Don JUAN....

Hier zweeg de Hertogin, door aandoening overstelpt.

— o Ga voort! — sprak de Prinses na eene poos —

ik verlang naar het einde. Die Don JUAN is een dapper en waardig Ridder. Geene edele dame vernedert zich als zij hare wapens met die van dezen nieuwen edelman vereenigt. Hij heeft beter zijn pligt betracht dan menig doorluchtig heer, wiens stamboom de tijden van Don PELAGIO bereikt.

— Ik bleef alleen — hernam ISABELLA — en poogde te bidden, maar kon slechts luisteren. Met doodelijken angst hoorde ik 't rumoer en de musketschoten, die elkander met ongelijke tusschenpozen opvolgden. Eindelijk vernam ik niets meer dan een verward gedruisch. Toen rees ik op, en trad naar buiten. Er was niemand in de vertrekken of op de binnenplaats, maar ik vloog naar den muur. De *Spanjaarden* hadden verwonnen; doch men streed nog in den hof. Eensklaps hoorde ik boven mij het fluitend gegons van kogels, en daarop eene hevige uitbarsting; ik viel ter aarde....

— Gewond?

— Neen, niet ik — maar Don JUAN zag ik bloedend voor de valpoort liggen. Toen ik weder bijkwam, zat ik op de groote plaats aan een muur geleund. De Koning en Don JUAN lagen op eenen afstand, met hunne verscheurde en bebloede mantels bedekt. Wij waren door de *Spanjaarden* omringd. Kapitein RODRIGUEZ was bleek als een doode; twee soldaten ondersteunden hem, terwijl hij zijne gevangenen beschouwde; hem was eene hand afgeschoten. Hij vloekte, klaagde, en vroeg mij, hoe veel mannen er in de *Atalaya* waren geweest, en toen ik hem antwoordde: »tien of twaalf", riep hij verbaasd uit: »»En zij hebben het vier uren lang uitgehouden!"" "... »Don RODRIGUEZ! — hernam ik — ten tweeden male ben ik uwe gevangene. Ik hoop, dat gij niet zult weigeren mij tegen losgeld vrij te laten?" — Hij antwoordde: »»Als de Koning 't mij vergunt."" — »Deze twee Ridders — vervolgde ik — zullen óók u een billijken losprijs kunnen aanbieden." — Toen wierp hij een blik op hen, en vroeg: »»Wie zijn zij? Hoe heeten zij?""— »Het zijn goede edellieden — antwoordde ik, door die vragen beangstigd — zij hebben mij geholpen, toen ik

in deze wildernis alleen stond. Behandel hen wel, Don RODRIGUEZ!"

Hij beloofde mij toen hen los te laten zoodra zij een paar honderd pistolen betaalden; die geringschatting bewees mij duidelijk, dat hij niets vermoedde. Toen hij zich verwijderde keerde ik mij tot de gevangenen. De Koning stond nu, ontwapend, en met een slechten mantel omhangen; toch beefde ik, dat men hem aan zijne vorstelijke houding zou herkennen.

— Mevrouw! — sprak Don JUAN, verzwakt maar kalm — heb goeden moed; wij zullen weldra weder vrij zijn. Ons losgeld ontvangende, zal RODRIGUEZ niet weigeren, ons een vrijgeleide te geven door het *Spaansche* heir.

De Koning, die aan den arm gekwetst was, voegde er bij: — »het was de eerste maal, dat ik tegen *Spanjaarden* streed, maar ik hoop, dat het niet de laatste maal zal zijn. Gij, Mevrouw! tracht Donna LUISA te naderen, en haar te melden, wat gij gezien hebt. Dat zij voor ons bidde!"

Men voerde hen beiden daarop weg, en de Kapitein deed mij naar de legerplaats brengen. Den *Atalaya* staken zij in brand. Het houtwerk verteerde in de vlammen, maar de zwart geblaakte muren met hunne gapende vensters staan nog overeind. Den volgenden dag trokken wij af. Ik werd in de achterhoede geplaatst en kon niet met de gevangenen spreken. Hier gekomen bragt men mij bij de Benedictijner-zusters; met welke ik dagelijks, regt tegenover de Koninklijke familie, de mis heb gehoord, en Uwe Hoogheid naast de Infanten zag, zonder door u te worden opgemerkt.

De Prinses had dit verhaal met een kloppend hart aangehoord. De onzekerheid omtrent het lot van Koning SEBASTIAAN vervulde haar met een smartelijk ongeduld. — »o Mijn God!" — bad zij — »laat mij niet aan den rand van dezen afgrond vertwijfelen! Heb mededoogen met mijn lijden, en geef mij òf het leven, òf den dood!"

Hare oogen staarden met afgrijzen de hooge muren aan, die haar van de wereld afgescheiden hielden, en zij verzonk

in treurige gedachten, niet wetende wat te doen, om haren kerker te ontkomen.

— De Koning! — zeide ISABELLA eensklaps, en bevende — Is 't niet de Koning, die daar aankomt? Ik herken hem, zonder hem ooit te hebben gezien.

Donna BARBARA en de andere dames schaarden zich haastig op eene rij bij de plaatsdeur. FILIPS ging ze voorbij met den Graaf van MORA, zijn opperkamerheer, die echter mede op een afstand eerbiedig bleef staan. In den tuin wierp de Koning een donkeren blik rondom zich. Hij scheen zwaarmoedig te peinzen, maakte dikwerf een kruis, en stond nu en dan stil om de opschriften der zerken te ontcijferen.

— De Koning is nog nooit hier geweest. — fluisterde Donna LUÏSA — Men zegt, hij vindt er een bezwaar in over de assche te gaan, onder die zerken verborgen; maar hij zal 't onaangenaam vinden zoo digt te zijn bij herinneringen aan den dood. — Hemel! hij nadert ons!

Zij rezen op. De Koning, die eerst den schijn had aangenomen van haar niet te zien, naderde nu en groette Donna LUÏSA, door de hand aan zijn hoed te brengen. De beide vorstinnen maakten verward eene neiging. Op ISABELLA wijzende vroeg hij:

— Wie is die Dame?

— Sire! het is de Hertogin VAN AVERO, — antwoordde de Prinses, over die vraag verwonderd — Ik wilde juist Uwe Majesteit danken, dat zij mij is teruggegeven.

— Zij is te jong — hernam FILIPS, haar sterk aanziende — om alleen zulk een hoogen titel te voeren en zulke schoone goederen te beheeren. Wij zullen haar in *Spanje*-uithuwelijken.

ISABELLA verbleekte; doch de Koning scheen daarop niet te letten.

— Dit is eene treurige wandelplaats, Donna LUÏSA! En gij bezoekt dien?

— Ja, Sire! ik bemin deze boomen. Ik zie gaarne den hemel boven mij, en boven die muren de vogelen des hemels in hunne vrijheid.

— Gij zijt nog niet aan afzondering gewoon. — zeide de Koning eenigzins spotachtig — Het verblijf hier, vindt gij treuriger dan dat der Benedictijnen te *Béja*. Dat zou ik niet gedacht hebben. Wat ontbreekt u dan hier?

— o Sire! — antwoordde zij droevig — Gij weet het; want ik heb u gebeden. Ik heb er in uwe tegenwoordigheid om geweend.

— Heb ik dan aan uwe bede geen gehoor verleend? Hebt gij de verzochte gunst niet verkregen?

— Sire! ik heb een levendig gevoel van dit bewijs uwer goedheid.

— Ik dacht, dat gij aan een afgezonderd leven gewoon waart. Gij hebt uwe eerste jaren in het klooster van *St. Clara* gesleten, en waart zelfs bestemd om er den sluijer aan te nemen.

— Het is waar, de hand Gods heeft mij uit die stille schuilplaats in eene rampvolle wereld gebragt, waar ik dikwerf de dagen mijner eerste jeugd heb beweend. Ja, toen was ik gelukkig; maar het klooster van *St. Clara* had niets van dit. Hoe lieflijk was 't er des avonds onder de groote oranje-boomen in den tuin! Wat waren de oevers van de *Mondigo* heerlijk, bij zonsondergang! Hoe dikwerf heb ik uit het venster mijner cel den schoonen hemel, die verrukkelijke wateren, die frissche schaduw bewonderd!

— En nu doet een gril u het gezigt der velden betreuren. Gij wilt uw geboorteland wederzien? Die wensch kan voldaan worden.

— Uwe Majesteit zou willen vergunnen!.... Ik zou dit verblijf mogen verlaten!

FILIPS schudde het hoofd, en wees met den vinger naar een toren boven de muren des kloosters.

— Zonder van hier te gaan, kan ik u twee Koningrijken doen zien.

Een wenk deed den opperkamerheer vooruitgaan en de deuren van den toren openen. De Koning beklom dikwerf dit *belvedère*, welks trap, gelijk de ladder van JAKOB, tot den hemel scheen te reiken. Donna LUÏSA liet, op de tinne gekomen, een ligten kreet hooren. De ruime

lucht, de stroomen lichts, het onmetelijke vergezigt veroorzaakten haar eene bedwelming. Zij leunde op ISABELLA en haalde diep adem, als of haar in die atmosfeer een nieuw leven bezielde.

Van deze hoogte doorliep haar blik een onbeperkten gezigtëinder; doch te vergeefs trachtte zij iets te onderscheiden. Alleen de *Guadiana* lag als een zilveren lint op den bruinen grond. Aan den voet des torens echter zag zij de naauwe, ongelijke straten van *Badajoz*.

— Welnu, — sprak FILIPS — is dit geen heerlijk tafereel? Van hier kunt gij de grenzen overschrijden naar *Portugal*. Maar al dat land is nu *Spanje*. De lijn, welke de twee rijken gescheiden hield, bestaat niet meer: zij vormen nu ééne Monarchie, en gij zijt nu eene *Spaansche* geworden, Donna LUÏSA!

De Prinses bewaarde een diep stilzwijgen. De taal en toon van FILIPS deden haar verstijven. Zijne beleefdheid zelfs wekte haar een onverwinnelijken afschuw. — En toch had zij de oogmerken van den ouden Koning nog niet begrepen; zij had den hartstogt, dien zij hem inboezemde, nog niet opgemerkt. Dat barsche gelaat, door de zorgen der heerschappij en door de jaren gerimpeld, drukte niet anders uit dan hoogmoedige gestrengheid, en de inwendige liefde gaf geen wederschijn in dien strakken, vaak wilden blik.

Donna LUÏSA leunde op de ballustrade, naar de zijde van den *Alcazar*. Op het plein werden eenige soldaten in de wapenen geoefend, en terwijl zij de bewegingen dier krijgslieden gadesloeg, sprak de Koning:

— Kapitein RODRIGUEZ heeft in den laatsten togt eene hand verloren; hij kan niet meer dienen, en ik heb hem met het bevel over gindsche vesting beloond.

Op dat gezegde wisselden de Prinses en Hertogin eenen blik. Zij begrepen van den Koning te kunnen vernemen, wat niemand anders haar melden kon. De Hertogin VAN AVERO, die uit vrees en eerbied tot nog toe had gezwegen, sprak nu bevende:

— Sire! de naam van Kapitein RODRIGUEZ herinnert mij, dat ik zijne gevangene ben geweest, eer Uwe Ma-

jesteit mij in Hoogstdeszelfs bescherming heeft genomen. Toen vreesde ik te deelen in het lot der andere gevangenen, die hij met zich voerde.

— De Kapitein had mijne bevelen. — hernam FILIPS, met eene hem ongewone vriendelijkheid — Hij zou zich wel gewacht hebben eene dame van uwen rang naar krijgsregt te behandelen.

— En, Sire! wat is het lot der Ridders, die, gelijk ik, met Kapitein RODRIGUEZ hier zijn gekomen? Heeft het Uwe Majesteit behaagd verlof te geven om hen tegen rantsoen in vrijheid te stellen?

— De gevangenen van de *Atalaya* waren immers maar geringe lieden?

— Sire! zij hebben als Ridders gestreden. De eene noemde zich Don JUAN DE MATHA. De naam des anderen weet ik niet. Kapitein RODRIGUEZ heeft mij beloofd Uwe Majesteit vergunning te verzoeken, om hen tegen behoorlijken losprijs te ontslaan.

— Ik herinner mij — sprak FILIPS afgetrokken — dat Don SANCHO D'AVILA, toen hij den Kapitein aan mij voorstelde, een woord er van heeft gerept. Die lieden werden in de vesting bewaard, eenigen zijn aan hunne wonden gestorven, van de anderen heb ik niet meer gehoord.

ISABELLA bedekte haar gelaat met de handen en weende. Donna LUÏSA sloot hare vriendin in de armen, en zeide:

— Vergeving, Sire! De woorden van Uwe Majesteit hebben haar ontroerd.

— Wat gaat der Hertoginne VAN AVERO het lot dier mannen aan? Is een hunner misschien haar geliefde?

— Ik weet 't niet, Sire! Zij heeft mij niets gezegd; maar ik vermoed het door hare tranen.

— Kapitein RODRIGUEZ heeft dus een Grande van *Portugal* onder zijne gevangenen?

— Neen, Sire! ISABELLA heeft hem genoemd. Hij heet Don JUAN DE MATHA.

— Dus eene *mésalliance*? Heeft de Hertogin VAN AVERO zich niet herinnerd, dat haar huwelijk thans *mijne* toestemming behoeft?

— Sire! ik sta borg voor hare gehoorzaamheid aan

Uwer Majesteits bevelen. Maar gij ziet hare smart; heb medelijden met haar; doe haar ten minste het lot kennen van den man, dien zij wel nooit zal wederzien! — Sire! indien hij nog leeft, beveel dan dat hij met zijne lotgenooten worde vrijgelaten; om die genade smeek ik geknield.

Filips hief haar zwijgend op. Hij vermoedde wel de waarheid niet, maar de tranen van Donna Luïsa verbitterden hem tegen degenen voor welke zij bad. Hij gevoelde eene soort van minnenijd, toen zij zich om hunnentwille zoo diep vernederde. Zij deed voor hen wat zij niet had gedaan voor zich-zelve! Het was dus juist hare voorbede, die, zonder dat zij het vermoedde, hunne zaak bedierf.

— Sire! — hernam zij — wekt mijne stem uwe barmhartigheid niet op? Helaas! ik smeek u, zoo als ik nooit iemand dan God heb gesmeekt!

— Dat is zoo — sprak Filips met koele vastheid — maar onderwerping noch gebeden kunnen thans iets baten.

Er volgde een pijnlijk zwijgen. Donna Luïsa en hare vriendin staarden somber over de borstwering naar omlaag.

De zon ging onder; de nachtvogels begonnen zich te vertoonen; een warme avond volgde op den heeten dag. Eensklaps werd de stad verlicht; trompetgeschal en vreugdekreten stegen op, en het kanon van het kasteel daverde: het was het feest van den dag, dat weder aanving.

— Het volk jubelt. — sprak Filips — Dezen avond zijn er spelen en wedloopen op het groote plein. De Heer moge de nietige ijdelheid dezer schouwspelen vergeven! Kom, Donna Luïsa!

Zij wierp nog een blik naar omlaag, met een gevoel alsof zij de aarde en het gewemel der menschen vaarwel zeide. De gang naar beneden was haar als eene nederdaling in haar graf.

— Donna Luïsa! — herhaalde de Koning, haar de hand biedende om haar van den trap te geleiden.

De lampen aan de kloostergewelven opgehangen, ver-

spreidden een bleek licht. In den tuin was het donker, en de witachtige zerken tusschen het groen, zagen er spookachtig uit. FILIPS liet zijn blik eens rondgaan, en vroeg:

— Zijt gij op deze plaats, met graven bevloerd, niet bevreesd?

— Neen, Sire! die teekenen van de kortheid des tijds en van de magt des doods beuren mij op. De heiligen, wier overblijfselen hier rusten, roep ik dikwerf aan, en het is mij dan wèl: ik geloof, dat zij mij gadeslaan en mij beschermen.

De Prinses was blijven staan, hare edele gestalte stak als eene verschijning tegen de duistere zuilengangen af, en zij wees naar de grillige schaduwvormen op het donkere gras, waar boven de laurierboomen hun welluidend gebladerte bewogen. In die dagen geloofde men levendig en innig; en de geloofsartikelen hadden evenveel gezag over de geleerden als over de onwetenden. De mirakelen werden zonder onderzoek aangenomen, en men vertrouwde vast op eene gestadige tusschenkomst des hemels, in aardsche zaken. Donna LUÏSA vervulde daarom FILIPS met eene bijgeloovige vrees. Hij beefde en vernederde zich onwillekeurig voor de onzigtbare magt, aan welke hij geloofde als aan zijne eigene. Hij wendde zijn blik van de Prinses af, alsof hij dacht eene der heiligen, die hij vreesde, tusschen haar en hem te zullen zien plaats nemen, en sprak eenigzins schuw:

— Ik heb bevel gegeven, om, onder aanroeping der martelaressen, die hier rusten, eene kerk te bouwen. De hemel zij met u, Donna LUÏSA! Vergeet mij niet in uwe gebeden!

Toen verliet hij haar ijlings. De dames, die, in gebeden, onder de galerij hadden gewacht, gingen dadelijk de Prinses voor naar hare kamer.

Den volgenden dag bleef FILIPS lang met zijn biechtvader alleen. De vroomheid, van welke hij blijken gaf, was opregt; maar het geloof kon zijne slechte hartstogten niet bedwingen. De vrees voor straf in de eeuwigheid weêrhield zijn onverzoenlijke wraakzucht niet; om-

dat hij geloofde door ijver voor de Roomsche Kerk alle zonden te kunnen afkoopen. Zijn wreede, onzinnige godsvrucht (als dit woord hier gebruikt mag worden) belette hem nooit zijn geweten te stillen; 't was hem genoeg, om des doels wille, de daad verschoonbaar te kunnen vinden: zoo bedreef hij, zonder wroeging, de grootste misdaden.

Toen de biechtvader vertrokken was, werd Kapitein RODRIGUEZ bij den Koning ontboden. Het was de eerste maal, dat deze zich met den Koning geheel alleen bevond, en de ruwe krijgsman, aan hofmanieren weinig gewoon, was meer ontroerd dan hij geweest zou zijn, wanneer hij met zijne kompagnie een twintigmaal sterkeren vijand had moeten aanvallen.

— Kapitein! — sprak de Koning — ik wil van u vernemen, wie de personen zijn, in uwen laatsten togt gevangen gemaakt, en welk losgeld gij hebt genoten.

— Sire! — antwoordde de oude Ridder, op schroomvalligen toon — dat is eene winst, die mij, bij mijne ziel! niet rijk heeft gemaakt; ik heb nog geene enkele *maravédi* (een kleine munt) van die vier Ridders ontvangen. Twee hunner zijn gestorven, na op mijne kosten te zijn verpleegd. Zelfs heb ik nu eenige missen voor hen doen lezen....

— Wat waren zij voor lieden?

— Sire! de eene was Don ALVARO D'AVUGNA en de andere Don CHRISTOVAL DE MELO: twee oude soldaten van den togt in *Afrika*

— Een van hen, die nog in leven zijn, heet Don JUAN DE MATHA. Wat hebt ge met dezen gedaan?

Die vraag bragt den Kapitein zigtbaar in verwarring, en hij antwoordde stamelend:

— Hij is een man van weinig belang... Ik heb gemeend hem in vrijheid te kunnen stellen.

— Zonder losgeld? — vroeg FILIPS.

— Neen, Sire! Dit zou ik buiten Uwer Majesteits bewilliging niet hebben durven doen. Integendeel, hij is zijn losgeld gaan halen; na mij zijn woord te hebben verpand om binnen veertig dagen terug te keeren. Die

tijd is morgen om. De andere gevangene is in mijne magt gebleven, als borg voor Don JUAN.

— En wie is hij? — Zeg mij wat ge weet.

— Hij is een jong en dapper Ridder, Sire! doch, naar ik vermoed, slecht door de fortuin begunstigd. Ik heb hem gekwetst hier heen gebragt. Zijne wonden zijn nog niet genezen, en langen tijd dacht ik, dat zijn losgeld zijne uitvaart zou moeten bekostigen. Hij heeft een aanzienlijk voorkomen maar schijnt zoo arm als de welgelukzalige ST. JEAN-DE-LA-CROIX. Ik laat hem vrij wandelen, op zijn woord, dat hij niet buiten de *Alcazar* zal gaan. Hij spreekt tegen niemand, en brengt een goed gedeelte van den tijd door met versjes te maken.

— Eenig hofdichter! — zeide de Koning verachtelijk — Hoe heet hij?

— Dat weet ik niet, Sire! — antwoordde de Kapitein — Toen ik, volgens gewoonte, mijne gevangenen, met de hand op het CHRISTUS-beeld, hunne namen, titels en stand deed opgeven, heeft deze geweigerd te antwoorden, en ik heb er niet op aangedrongen, uit vrees, dat hij anders een valschen naam zou opgeven en zich bezondigen.

— Dat is regt Christelijk! — sprak de Koning schertsende — En dus zoudt gij hem hebben laten gaan, zonder te weten wie hij is? Bij alle heiligen, Kapitein! als wij dàt vernomen hadden, zouden wij u gestreng behandeld hebben.

— Sire! — riep hij uit, gereed om zich aan 's Konings voeten te werpen — Ik bid Uwe Majesteit vergiffenis voor den misslag, die ik nog niet heb begaan.

De achterdocht en jaloezij, die den Koning tot dit onderzoek hadden gedreven, waren hiermede niet voldaan. Hij wilde niet alleen geene vrijheid schenken aan de ongelukkigen, wier loslating Donna LUÏSA met tranen en beden verzocht had, hij was naijverig op de vurige belangstelling, welke zij betoond had in ridders, die zij waarschijnlijk in voor haar gelukkiger dagen had gekend. Geen zweem van edelmoedigheid of regtvaardig-

heid verzachtte de uitwerking van zijn nijdigen argwaan en kleingeestigen wraaklust.

— Kapitein RODRIGUEZ! — hernam hij, op dien toon van oppermagt, waaraan nooit iemand gehoorzaamheid heeft durven weigeren — die gevangenen zijn muiters, en vijanden van ons gezag. Zij hebben de wapenen opgevat in een reeds onderworpen land; het regt van den oorlog kan op hen niet meer worden toegepast. Zij moeten behandeld worden als verraders van hunnen Koning en van den Staat. Wij schenken hun echter het leven, maar niet de vrijheid. Zij zullen vervoerd worden naar de galeijen van *Ceuta*, of naar de mijnen der Nieuwe-wereld. Dát is onze wil, en wij bevelen u dien onverwijld te volbrengen.

VI.

Eenige uren later ontving FILIPS van Kapitein RODRIGUEZ het volgende berigt: »Sire! De gevangene, van wien »ik gevergd heb zijnen naam te noemen, nadat ik hem »had aangekondigd, dat hij veroordeeld is om naar de »mijnen te worden gevoerd, heeft, op het CHRISTUS-beeld, »gezworen te zijn Don SEBASTIAAN *van Portugal.* Ik ver»zoek de bevelen van Uwe Majesteit."

FILIPS was door de Grandes van zijnen Raad omringd, toen de opperhofmeester hem dat berigt ter hand stelde. Na het geschrift zonder eenig teeken van verrassing gelezen te hebben, legde hij 't voor zich en sprak:

— Ga voort, Don SANCHO!

Don SANCHO was dien morgen van *Lissabon* teruggekeerd, en de tijdingen, die hij had medegebragt, waren den Koning, na hem gehoord te hebben, zóó gewigtig voorgekomen, dat hij zijnen Raad had doen vergaderen. De *Spaansche* vlag wapperde boven de veroverde stad; maar de inwoners verweerden zich nog te midden van de puinhoopen en van vlammen door hen ontstoken. De monniken spoorden hen tot dien wanhopigen tegenstand aan, door het gerucht van de wederopstanding van Don SE-

BASTIAAN te bevestigen. Als deze tijding door de provinciën verspreid wierd, kon er een algemeenen opstand uit volgen. Op den enkelen naam van Don SEBASTIAAN zou het leger zich gewis hereenigen, en het was te vreezen, dat eenige bedrieger, zijn voordeel met deze stemming der gemoederen doende, een vreeselijken tegenstand zou veroorzaken. Don ANTONIO, in den slag gewond en door de zijnen gered, had *Oporto* bereikt, en maakte zelf de spoedige terugkomst van zijnen neef aan den volke bekend.

De Raad oordeelde, dat het eene list ware om de *Portugezen* tot opstand te brengen, en elk der leden stelde maatregelen voor, die hij 't geschiktst oordeelde om haar te verijdelen. De verschillende voorslagen, hoe verscheiden in middelen en toepassing, waren eenstemmig in gestrengheid. De Koning zweeg; maar door zijn masker van onverschilligheid drong eene sombere tevredenheid door. Nadat allen hadden gesproken, gaf hij Don SANCHO het berigt van Kapitein RODRIGUEZ over, met bevel om het voor te lezen. Daarna sprak hij op den korten, snellen toon, dien hij steeds aannam om zijn bepaalden wil te verklaren:

— Wij moeten Gode danken, die den bedrieger in onze handen gegeven heeft. De tijding van zijne straf, in *Portugal* afgekondigd, zal een einde maken aan alle zamenzweringen. Sedert het begin van den oorlog hebben de rebellen dien kunstgreep voorbereid. De Gouverneur van *Tavira* berigtte ons het verschijnen van dien man, die zich in *Alentejo* heeft willen doen erkennen, en wiens spoor sedert is verloren geraakt. Sinds drie maanden is zijn vonnis uitgesproken; morgen zal het voltrokken worden. Aldus laten wij den misdadiger den tijd om zich voor te bereiden. Dat God hem genadig zij!

De toestemming van den Raad was eenparig. Ieder zag den vinger Gods in deze gebeurtenis. Onder de leden waren er verscheidene, die aan het *Portugesche* Hof waren geweest, en Don SEBASTIAAN zeer goed kenden; maar niemand begeerde den gevangene te zien; niemand scheen aan het bedrog te twijfelen. Alleen Don

SANCHO D'AVILA durfde eene aanmerking wagen, wel niet in het belang der waarheid, maar als de uitwerking eener ver uitziende voorzigtigheid.

— Sire! — sprak hij — deze gelukzoeker heeft eenige gelijkenis met Don SEBASTIAAN; de vijanden van Uwe Majesteit zullen verklaren, dat hij 't werkelijk is. Ware 't dan niet oorbaar, zijn levensloop bekend te maken, eer hij ter straffe gaat?

— Wij zullen er aan denken. — antwoordde FILIPS — Gij zijt een wijs man. Kom heden avond mijne bevelen vernemen.

Zoo ras de vergadering gescheiden was, deed FILIPS Donna LUÏSA en ISABELLA bij zich ontbieden. Beiden hadden 't voorgevoel van eenig groot ongeluk. Nooit had zijn gelaat de Prinses zoo veel vrees ingeboezemd. Hij zat in een hoogen armstoel met een gehemelte, die hem voor troon diende, als hij in zijn Kabinet Raadsvergadering hield. Zijn gelaat was onheilspellend gestreng.

— Donna LUÏSA! — sprak hij, haar strak aanziende — Weet gij voor wien ge mij gisteren hebt gebeden?

Op die vraag greep haar een gevoel aan van schrik en van vreugde tevens: zij begreep, dat Don SEBASTIAAN leefde, maar ook, dat zijn leven en lot in 's Konings handen was.

— Sire! — antwoordde zij — ik bad u voor ongelukkige gevangenen.

— Lieden u onbekend? Ellendigen die uw medelijden beschermt?

— *Portugezen*, Sire! Krijgslieden met wonden bedekt.

— Voor welke de Hertogin VAN AVEIRO u verzocht had te spreken. Gij hebt mij den naam van den eenen gezegd; de andere heeft heden dien genoemd, welken hij voorgeeft de zijne te wezen.

Hij zweeg, en gaf het berigt van Kapitein RODRIGUEZ aan Donna LUÏSA. Zij sloeg er een blik in, en sprak treurig maar met vastheid:

— Welnu, Sire! gij weet de waarheid.

Hij nam den brief weder en sprak koel:

— De geluksoeker zal morgen aan den muur van den *Alcazar* worden opgehangen.

Op dat woord zonk Donna LUÏSA aan 's Konings voeten, en riep uit:

— Neen, Sire! Gij zult die ontzettende misdaad niet bedrijven!... Gij zult mij hooren!... Don SEBASTIAAN is teruggekomen... De gevangene is het waarlijk... Hij is de Koning!... de zoon van uwe zuster! God heeft hem bevrijd uit de banden der ongeloovigen. In zijne Staten teruggekomen, heeft hij, door u bedreigd, zich verborgen!... Dat had hij niet moeten doen!... Hij had niet moeten twijfelen aan uwe regtvaardigheid!... Hij had zich tot u moeten begeven — gij zoudt hem hebben erkend. o Zie hem! — Zijn er niet duizenden, die Koning SEBASTIAAN ontvangen heeft in zijn hof?... Doe hen komen, Sire!... Toon hun den gevangene... zij zullen hem herkennen!

FILIPS verhief met ongeduld zijn hoofd, en een pijnlijke grimlach plooide zijne lippen.

— Sire! — hernam Donna LUISA — Gij hebt het regt van leven en dood over uwe onderdanen; maar de Koningen hangen alleen van God af. Gij ziet in Don SEBASTIAAN een vijand; doch zijne eenige misdaad is: zijn regt op de kroon, die gij veroverd hebt. Zoudt gij hem daarvoor durven straffen? Er zou geene wedergade van zulk een gruwel bestaan. Keizer KAREL V, uw vader, liet het leven aan zijn grootsten vijand, FRANÇOIS I. In onzen tijd houdt eene kettersche vrouw, ELISABETH *van Engeland*, de Koningin van *Schotland*, sedert vijftien jaren gevangen, doch haar hart heeft nog immer dat Koninklijke hoofd ontzien!...

FILIPS zweeg. Zijn onbewegelijk gelaat verraadde geene enkele aandoening van den haat en de liefde, die in hem worstelden, op het gezigt dier jeugdige maagd, wier tranen en smart haar onvergelijkelijk schoon maakten.

Nogmaals hernam zij:

— Sire! gij zijt niet overtuigd... maar er is hier iemand, wier getuigenis ik kan inroepen. ISABELLA heeft

Don SEBASTIAAN gezien en herkend. Uwe Majesteit verwaardige zich haar te ondervragen!...

— Spreek, Mevrouw de Hertogin! — zeide FILIPS met koelheid.

ISABELLA trad bevend nader en verhaalde hetgeen zij had gehoord en gezien. Hare droefheid, en het angstwekkende van haren toestand gaven aan hare woorden eene levendige en vurige welsprekendheid; maar FILIPS hoorde haar met hetzelfde koude gelaat aan; terwijl Donna LUÏSA, zwevende tusschen hoop en vrees, hare tranen onderdrukte, en in haar binnenste bad. Welke gevoelens en denkbeelden in dit oogenblik den Koning vervulden, is Gode alleen bekend. — Waarschijnlijk trof hij eene schikking met zijn aarzelend geweten. Doch zijn besluit was genomen, onwrikbaar genomen, en niets kon het doen wankelen; want het rustte op de hevigsten van alle hartstogten: heerschzucht en minnenijd. Toen ISABELLA haar verhaal had geëindigd, sprak hij:

— Dat is inderdaad een zeer kunstig weefsel van logen en bedrog. Wij zullen er u geene medepligtige van verklaren, en willen gelooven, dat gij bedrogen zijt, Mevrouw de Hertogin! De ellendige zal zijn straf ondergaan, en wij zullen onze regtvaardigheid daarbij beperken, uit vrees, dat wij ook personen, ons dierbaar, zouden te straffen hebben.

— Sire! — riep Donna LUÏSA uit — geene genade voor mij!... maar schors de uitvoering van uw ontzettend besluit! Als gij er eenmaal berouw over gevoeldet, zou dat Koninklijke bloed zijn vergoten! God zal het niet vergeven! Helaas, waarin kan uw gevangene u thans nog belemmeren? Laat hem dan het leven!... het leven, dat geen berouw kan wederkoopen! Zoudt gij mij dat van den grootsten misdadiger niet toestaan, indien ik er u op mijne knieën om bad?

— Hier is misdaad van Staat; misdaad van gekwetste Majesteit, die wij niet mogen vergeven.

— Sire! — sprak Donna LUÏSA, met de kracht der wanhoop opstaande — wees gewaarschuwd! Ook mij zult gij moeten vonnissen; want gedurende mijn geheele

leven zal ik tegen u getuigen!... Don SEBASTIAAN is herkend geworden... Men heeft hem gezien... Andere stemmen zullen met de mijne zich vereenigen om de waarheid te verkondigen. Te vergeefs zult gij hem naar het schandelijk galgenhout doen slepen en er doen aanslaan, dat hij een verrader is; de volken zullen evenwel zeggen, en de geschiedenis zal 't vereeuwigen: FILIPS II heeft Koning SEBASTIAAN van *Portugal* vermoord.

Zij zweeg, stikkende in hare tranen. Ook FILIPS zweeg. Die vermetele aanspraak maakte hem vergramd en ongerust. Hij wist hoe veel partij zijne vijanden uit die beschuldiging konden trekken. Hij vreesde voor den twijfel der menigte, en misschien ook voor de wraak van eenigen dweeper. Hij vreesde vooral de laatste oogenblikken van zijne prooi. Diens einde toch moest openbaar zijn, en zijn laatste woorden zouden door de menigte gehoord worden. FILIPS herinnerde zich, hoe veel vijanden hem de dood van EGMOND had berokkend. Een beginsel van voorzigtigheid deed hem aarzelen. Hij berekende snel, op welke andere wijze hij zich van Don SEBASTIAAN zou kunnen ontdoen.

Donna LUÏSA bemerkte die weifeling; zij meende, dat eenig gevoel van regtvaardigheid, of medelijden in hem opkwam, en knielde nogmaals, zonder de kracht te hebben om anders dan door hare tranen te smeeken. Hij boog zich als om haar op te heffen, en hield in zijne witte en ontvleeschde hand de beide handen, die zij naar hem uitstrekte.

— Mevrouw! — sprak hij — het is zijne volharding in de bedriegerij, die hem doodt. Indien gij terugkomt van uwe zoo vreemde dwaling; indien hij openlijk zijne misdaad belijdt en verklaart, dat hij den naam en titel van Don SEBASTIAAN valschelijk heeft aangenomen, kunnen wij hem aan de straf nog ontheffen.

— Hoe! — riep Donna LUÏSA uit — Hij zou zich-zelven verloochenen, en ik door mijne getuigenis den afgrijselijken logen bevestigen, die hem van zijne eer, zijnen naam, zijnen rang op de aarde zou berooven? — Nooit! Nooit! Tot dien prijs zal hij zijn leven niet willen redden!

— Dat God zijne ziel genadig zij! — sprak FILIPS met gehuicheld medelijden — Wij zullen vergunnen, dat een priester hem in de laatste oogenblikken bijsta. Zijn berouw moge in den hemel vergeving vinden. Gelukkiger dan wij, arme zondaren, kan hij reeds morgen de eeuwige gelukzaligheid ingaan. Ga, Mevrouw! — zeide hij, met een wenk de Donna's wegzendende — Ga, en bid God voor de ziel van den ongelukkige.

Zij weifelde een oogenblik, toen, door wanhoop overwonnen, riep zij uit:

— Welnu, Sire! wat moet ik doen? Wat moet ik zeggen? Ik onderwerp mij, om zijn leven te redden, aan alles! Zie, ik ben bereid! Wat beveelt gij?

— Dat gij niet langer u laat misleiden! — Maar de redding van dien man hangt niet af van u alleen. Als hij in zijn bedrog volhardt, ondergaat hij morgen zijne straf.

— O, Dat God ons genadig zij! — jammerde de Prinses.

— Wie belang in zijn lot stellen, kunnen hem zeggen, dat zijn leven afhangt van de erkenning des bedrogs. Wij zullen de vergunning om hem te spreken niet weigeren.

— Sire! — vroeg Donna LUÏSA snel — Gij geeft hem dan het leven en de vrijheid, indien hij verklaart dat de naam en de titel, die hij aannam, niet de zijne waren?

— Wij schenken hem leven en vrijheid, doch bannen hem naar eene van onze Overzeesche bezittingen, uit welke hij zich niet verwijderen mag, op verbeurte van het leven.

— En wat is zijn waarborg, Sire!

— Mijn Koninklijk woord.

Toen trad zij naar de bidbank, en wijzende op een geopend boek vroeg zij:

— Zweert gij dat, Sire! op de heilige Evangeliën?

— Ik zweer het. — sprak hij, de hand uitstrekkende — Mevrouw de Hertogin, nader!

Hij nam een papier en schreef:

»Aan den Alcade van het kasteel van *Badajoz*, Don RODRIGUEZ NUNEZ!

»Ons welbehagen is, dat de Hertoginne VAN AVEIRO kunne gaan in den *Alcazar*, en den gevangene, onder uwe be-

waring, bezoeken. Dit zult gij voor verstaan houden. IK de Koning."

— Gij kunt — sprak hij toen — van deze order vrijelijk gebruik maken. Als de ongelukkige zijne misdaad belijdt, zullen getuigen, door ons benoemd, zijne verklaring ontvangen; indien hij volhardt is er voor hem geene hoop meer, dan op Gods barmhartigheid. Wat Don JUAN DE MATHA betreft.... omtrent dien man genadig willende zijn, verbannen wij hem, ten eeuwigen dage, uit onze Staten, en verklaren zijne goederen verbeurd, ten voordeele van het klooster der Benedictijnen te *Badajoz*. Het besluit zal nog heden worden uitgevaardigd. Ga!

Donna LOÏSA schreide niet meer; de kracht van een edelmoedig besluit blonk in haren blik; zij was kalm, onderworpen, tot alles gereed. In uiterste en onvermijdelijke toestanden groeit de koelbloedigheid aan met het gevaar.

Donna BARBARA wachtte aan de deur van het Kabinet. De Prinses kon geen enkel woord met ISABELLA spreken. Hare Dames omringden haar, zoodra zij in haar vertrek was gekomen, en om ten minste van hare blikken vrij te zijn, ging zij in het bidvertrekje. ISABELLA, met 's Konings order in de hand, verzocht Donna BARBARA alles gereed te maken, opdat zij zich dadelijk naar den *Alcazar* zou kunnen begeven. Oogenblikkelijk deed eene der oppasseressen den groot-stalmeester bekend maken, dat eene der dames van het Huis der Infanten zoude uitgaan. De Hertogin kleedde zich naar 't gebruik der dames van dien tijd, als zij te voet of in eene draagkoets uitgingen, met een wijden mantel, die alles bedekte, en welks open mouwen tot op den grond afhingen. Een taffen sluijer verborg het hoofdhaar, en een zwart half masker belette het gelaat te herkennen. Toen ISABELLA gereed was, trad zij in het bidkamertje. De Prinses lag geknield.

— Spoedig zal ik bij Uwe Hoogheid terug zijn. — sprak zij, met een beteekenisvollen blik op het voorhangsel, dat haar van de vrouwelijke Argussen scheidde — Ik zal alles beproeven om de bedoelingen des Konings te vervullen. Houd goeden moed, Mevrouw!

Donna LOÏSA stond op. Zonder te spreken; zonder hare

begeerte anders dan door een wenk te kennen te geven, deed zij ISABELLA begrijpen, den mantel af te doen en haar dien om te hangen. Toen deed zij ook haar masker voor het gelaat, na hare lokken onder den sluijer te hebben verborgen. ISABELLA knielde. De Prinses kuste haar op 't voorhoofd en trad naar buiten, met 's Konings bevel in de hand. De hofdames hadden geen achterdocht en lieten haar gaan; zij die haar volgen moest deed het. Eene koets wachtte aan den trap en Donna LUÏSA steeg er in. Twee pages menden de stapvoets gaande muildieren, en de dame, gevolgd door een lakkei, trad er nevens. Zoo reed zij door de stad en kwam zonder verhindering aan den *Alcazar*. Alle deuren openden zich voor 's Konings bevel. Kapitein RODRIGUEZ kwam de bezoekster met vele pligtplegingen te gemoet.

— Mevrouw! — sprak hij, verwonderd dat zij, op zijne aanspraak, slechts door eene beweging had geantwoord — ik-zelf zal u bij den gevangene brengen: een beklagenswaardig mensch, wiens hoofd niet in orde schijnt. Ik schrijf zijne verklaring toe aan waanzinnigheid, meer dan aan kwaad opzet. Om zéker van hem te zijn, is hij in 't hoogste vertrek van den toren opgesloten.

Hij ging nu de Prinses voor naar boven, en de oppasseresse volgde haar. Toen zij boven waren gekomen en de kamerdeur geopend was, sprak de Prinses:

— Het bevel des Konings is, dat ik den gevangene alleen zal spreken.

Op 't geluid van hare stem schrikten de Kapitein en de dame. Zij twijfelden; maar durfden den twijfel niet openbaren, zoo onverklaarbaar en onmogelijk scheen zij hun toe. Donna LUÏSA trad dus onverzeld binnen en wierp de deur achter zich digt. Don SEBASTIAAN stond aan het venster tegen de ijzeren bouten geleund. De zon ging onder, haar rooskleurig licht scheen op de naakte witte muren des kerkers, en de gevangene staarde op hare dalende schijf, zóó diep in gedachten verzonken, dat hij zich niet omkeerde toen de deur ontsloten werd.

— Sire! — fluisterde achter hem eene bevende en door tranen ontroerde stem. Hij sidderde en hield zich,

verbleekt, aan de vensterbouten vast; want zijne knieën knikten bij 't zien dier gesluijerde gestalte.

— Ik ben het, Sire! — ging zij voort, haar masker afnemende.

— Luïsa! — riep hij uit.

Beiden bleven onbewegelijk, diep ontsteld staan. Toen zetten zij zich met ineengeslagen handen neder, en konden, gedurende eenigen tijd, slechts door blikken spreken. Helaas! van dien reeds in de wieg gekroonden Vorst, wiens jeugd zoo magtig en glorierijk was geweest, was nog slechts eene schaduw overgebleven. Zijne gelaatstrekken, weleer zoo edel en schoon, waren ontdaan en misvormd; zijn blik had de fierheid der oppermagt, die gehoorzaamheid beveelt, verloren; slavernij en ziekten hadden zijn bloei vernield. De Koning was niets meer dan een verzwakt man, afgemat door de vreeselijke tegenheden, die hij had doorgeworsteld. Medelijden, toewijding en eerbied, sterker zelfs dan liefde, vervulden Donna Luïsa bij het zien van dien grooten rampspoed. Zij boog de knie voor haren Koninklijken bruidegom, en riep, smartelijk, met eene gesmoorde stem uit:

— o Mijn Koning! wat hebt gij geleden!

Hij streek de hand door zijne lange haren, en het voorhoofd, door een diep likteeken geschonden, ontdekkende, sprak hij:

— Gij zoudt mij toch altijd nog wel herkend hebben, niet waar?

En toen zij dit met eene bevestigende beweging verzekerde, voegde hij er bij:

— Mijne goede *Portugezen* zullen mij ook herkennen, als ik mij aan hen vertoon. Ik heb dat te lang uitgesteld.... Ik heb te veel naar voorzigtige raadslieden geluisterd.... Ik heb, wat mij van 't leven overbleef, te veel gespaard.... Dat God mij hier niet late sterven!.... Maar als ik de *Spanjaarden* uit mijn rijk zal hebben verjaagd, als wij te *Lissabon* zullen zijn, als gij tot Koningin van *Portugal* zult gekroond zijn.... dan.... ik gevoel het, Donna Luïsa! is mijn einde nabij. Ik zal u dan spoedig verlaten, om u te wachten bij de Vorsten mijne

voorvaderen, in het Koninklijke klooster van *Belem*, daar ginds.

Hij zweeg, vermoeid, vernietigd en met de hand, door het venster naar de *Portugesche* bergen wijzende.

— Sire! — antwoordde Donna LUÏSA — Van al de uitzigten die gij mij opent begeer ik er slechts een; dat van in uw lot te deelen, gedurende al den tijd dien gij nog op de aarde zult vertoeven! God, die u zoo wonderbaar heeft gered, zal u blijven behoeden. Maar, weet gij waar gij zijt, en welke gevaren u omringen? Luister naar mij, want onze oogenblikken zijn geteld. Sire! gij zijt in de magt van den wreedsten uwer vijanden! Uw dood is besloten.

— Hij zal niet durven! — sprak Don SEBASTIAAN.

— Helaas, Sire! de daad volgt bij hem de bedreiging op den voet.

— Maar de geheele Christenheid zal hem rekenschap van mijn bloed vragen. Zijne magt is groot; doch zoo hoog zal hij niet durven treffen. Hij heeft doorluchte hoofden doen vallen, maar dat van een Koning! Neen, neen, daaraan durft hij niet raken!

— Zijne huichelarij heeft het middel gevonden om dit verfoeijelijke misdrijf te regtvaardigen.

Toen verhaalde zij wat er gebeurd was, en deelde hem hare pogingen bij FILIPS en zijne voorwaarden mede. Koning SEBASTIAAN, wien hare woorden eerst met verbazing en verontwaardiging hadden vervuld, luisterde vervolgens met eene treurige en bedaarde oplettendheid, en toen zij geëindigd had, sprak hij op koelen toon:

— Ik herken de listige Staatkunde van FILIPS. Deze verklaring zou hem zekerder van mij ontslaan dan mijn dood. Zij zou mijnen vrienden het stilzwijgen opleggen. Dan zou hij waarlijk Koning van *Portugal* zijn; ik zou hem bij mijn leven mijn erfgoed hebben overgedragen. — Ik ben zijn gevangene, en tot losgeld eischt hij mijne regten, mijn rang, mijn naam, alles wat ik heb en ben. Bij den hemel! Ik zal mijn leven tot dien prijs niet koopen! Mijn bloed kome over hem!

Donna LUÏSA hief de gevouwen handen ten hemel, wierp

zich voor Don SEBASTIAAN op de knieën, en zeide met drift:

— Ik heb maar één oogenblik om u te spreken, om u te bidden.... Zie mij aan uwe voeten! Ik bid om uw leven en om het mijne! Veroordeel niet ons beiden, door eene weigering! Wat zegt een titel, wat de grootheid, waarvan gij het nietige van zoo nabij kent! Ach, de nederigsten zijn op de aarde de gelukkigsten! Ik herinner mij, hoe gij vroeger de rust van een leven zonder eerzucht, en vrij van de zorgen der oppermagt, hebt begeerd. Toen zeidet gij, dat de hoogheid van dien verheven stand, het geluk dat mijne liefde u schonk, niet evenaarde! Welnu, als gij mij nog bemint, leef dan voor mij! Ik wil u volgen in armoede en ballingschap!... Wij zullen ons in de eenzaamheid verbergen. Wij zullen vergeten wat wij geweest zijn. De Koning van *Portugal* zal dan waarlijk dood zijn; maar Don SEBASTIAAN zal leven; leven voor mij, gelijk ik voor hem! o, Dan zal ik Gods welbehagen prijzen!

Hij zweeg.

— Sire! — hernam de Prinses — zij komen. Laat u door mijne tranen bewegen! Ik weet, dat er in het binnenste van uw hart eene stem is, die van roem en eer spreekt... Treurige herschenschimmen, voorwaar, uit welke de menschelijke hoogmoed zich goden gevormd heeft!... *Roem* is de bewondering eener blinde menigte, die de gelukkigsten toejuicht! *Eer* bestaat niet in eene zinnelooze halstarrigheid. Moest gij uw leven koopen door verraad jegens anderen, ik zou u niet op mijne knieën er om smeeken! Ik zou u laten sterven en met u sterven; maar de kroon kunt gij zonder wroeging en zonder smaad afwerpen....

Zoo sprak zij nog lang, schreijende en dringende, en hij zweeg op die vurige beden; maar zijne bleekheid, zijn angstvolle blik getuigden van den geweldigen strijd in zijn binnenste.

Plotseling zweeg de Prinses, en luisterde bevend; voetstappen werden op den trap gehoord; men stond bij de deur stil.

Sire! — riep zij uit met eene doffe stem — zij komen...

Het is gedaan, daar zijn zij! Spreek mijn vonnis uit! Leven, of dood!

Toen omvatte hij haar met zijne beide armen, en drukte als in razernij haar aan zijne borst:

— Ik wil — sprak hij — met u het leven, de vrijheid!

Naauwelijks had de Prinses den tijd om den sluijer en 't masker te hernemen toen de deur open ging. Kapitein RODRIGUEZ trad binnen met twee soldaten, die flambouwen droegen:

— Mevrouw! — sprak hij — Uw gevolg wacht u met ongerustheid; het is tijd om te gaan, wanneer gij niet door den nacht in de straten van *Badajoz* wilt overvallen worden.

Donna LUÏSA begreep met vreugde, dat zij nog niet herkend was.

— Kapitein! — zeide zij — Uw gevangene is bereid om elke verklaring af te leggen, die het welbehagen des Konings zal vorderen. Gij moet deswege bevelen hebben ontvangen.

— Ja, Mevrouw! — antwoordde hij, verontrust door den klank der stem, die hij huiverde te herkennen — Z. M. heeft Vader CYRILLO, den Kapellaan, en Don JAÏME DE SANUSA, mijn Luitenant, benoemd, om, met mij, de verklaring des gevangenen te hooren. Zij zijn hier.

— Welnu, roep hen dan, opdat alles in mijne tegenwoordigheid geschiede.

Zij plaatste zich naast Don SEBASTIAA,en fluisterde hem toe:

— Heer! Gij geeft mij het leven, door het uwe te behouden! Zie mij aan, zie hoe gelukkig ik ben! FILIPS heeft op de Evangeliën gezworen! Hij heeft zijn woord verpand! Weldra zult gij vrij zijn! Welk eene zaligheid voor mij, van de overige wereld afstand doen en u over de zeeën te volgen!

Die beminde stem, die verleidende woorden weêrklonken in het hart des ongelukkigen Konings. Zij deden hem zijn vroeger leven vergeten, en hij vreesde nu den dood, om de schoone toekomst, hem door de liefde ontsloten. Maar, ach! de geest had ook in het verzwakte ligchaam zijne veerkracht niet meer.

De getuigen kwamen. Zij waren vergezeld van den Griffier, die de vonnissen, door den Alcade uitgesproken, te boek stelde; want het kasteel had eene afzonderlijke, onafhankelijke regtbank: de Gouverneur gehoorzaamde alleen dén Koning, en in lijfstraffelijke zaken was hij zoo wel opperregter als stokbewaarder. De getuigen plaatsten zich om de tafel; de Griffier opende zijn hoornen inktkoker en ontvouwde een blad papier met het Koninklijke wapen voorzien. In plaats van te ondervragen, schreef hij eene verklaring, die reeds vóóraf door hem was opgesteld. Toch eischte hij, dat de gevangene zijn waren naam zou opgeven. »Don SEBASTIAAN." antwoordde deze ontroerd, maar zonder aarzelen.

— Uw beroep?

— Soldaat.

De Griffier las nu de verklaring. Don SEBASTIAAN luisterde met aandacht, maar de oogen op Donna LUÏSA gevestigd. Daarna teekende hij met eene vaste hand. De getuigen stelden hunne namen onder dien van den *gewezen* Koning. Alles was gedaan, toen Kapitein RODRIGUEZ zich tot Donna LUÏSA wendde en sprak:

— Ook gij, Mevrouw! moet deze verklaring onderteekenen. Aldus is de wet; aldus ook het bevel des Konings.

De Prinses ontroerde; doch snel besloten teekende zij: LUÏSA *van Portugal.*

— Mevrouw! — riep de Kapitein verschrokken uit.

— Ik neem alle verantwoordelijkheid op mij. — sprak zij met hoogheid — Voer thans gij uwe bevelen verder uit. De gevangene is, van dit oogenblik af, vrij.

— Nog niet, Mevrouw! — antwoordde RODRIGUEZ — Hij zal onder geleide naar *San-Lucas* worden vervoerd, om er naar het eiland *Luçon*, de plaats zijner verbanning, te worden ingescheept, en Don JUAN DE MATHA...,

— Is JUAN hier!? Is hij terug!? — vroeg Don SEBASTIAAN met drift.

— De Ridder is teruggekomen, gelijk hij beloofd had, op den veertigsten dag. — sprak de Kapitein met een zucht — Hij bragt het losgeld voor u beiden mede; doch 's Konings regtvaardigheid-zelve heeft zich met uwen vrijkoop belast.

— Edele JUAN! mijn vriend! — zuchtte Don SEBASTIAAN
— Hij kwam met eene betere redding hier weder!

— Mevrouw! — sprak de Kapitein — de avond valt; men staat gereed om de brug op te halen.

— Gaan wij! — antwoordde de Prinses, en zich naar Don SEBASTIAAN wendende, wees zij hem naar den hemel, als nam zij dien, voor de laatste maal, tot getuige van haren eed.

Terwijl dit in den *Alcazar* voorviel, was er in het klooster nog niets bekend geworden, en wachtte FILIPS met ongeduld den uitslag, dien hij zich van de komst der Hertogin bij Don SEBASTIAAN beloofde. In het vertrek der Prinses bleef alles stil; nogtans had Donna BARBARA niet nagelaten, door het voorhangsel der bidplaats te gluren, en zij dacht te bezwijmen, toen zij, bij het licht der lamp, niet Donna LUÏSA maar de Hertogin VAN AVERO voor het Madonna-beeld geknield zag. De verschijning van een spook zou haar niet heviger hebben kunnen doen schrikken, dan het zien van dit fraaije blonde hoofd. De oude dame echter diende reeds sedert des Konings eerste huwelijk aan het hof, en begreep, dat er minder gevaar was in het verzwijgen dan in het ontdekken der verwisseling, en zonder iets te zeggen zette zij zich bij de deurwachteres, om de andere dames van het zien in de bidplaats terug te houden. Zoo bragt zij twee uren in doodelijke onrust door. Eindelijk trad de Prinses even gelukkig, zonder door de dames herkend te worden, weêr binnen. Donna BARBARA verheugde zich haar terug te zien en bevorderde hare intrede. De dame, die de Prinses vergezeld had, deed als Donna BARBARA, en zweeg.

Welhaast zat de Prinses aan de zijde van hare vriendin. De hevigheid van hare ontroering deed haar beven; hare koude, sidderende hand drukte die van ISABELLA. Deze was niet minder ontroerd, en dacht op middelen om aan den dwang van de waakzaamheid der hofdames te ontkomen. Doch die toestand was maar kort van duur. Een page des Konings kwam Donna BARBARA roepen, en deze keerde spoedig, geheel ontdaan, terug.

— Mevrouw! — sprak zij — de Koning verlangt u te zien.

Donna LUÏSA gevoelde dat het oogenblik, hetwelk over haar lot zou beslissen, nabij was. Zij wist hoe verschrikkelijk Koning FILIPS was in zijnen toorn; doch vreesde minder, nu zij de veiligheid van Don SEBASTIAAN verzekerd dacht. Zij ging dus met een vasten tred tot in het Kabinet. FILIPS wachtte haar met de verklaring van Don SEBASTIAAN in zijne hand.

— Donna LUÏSA! —sprak hij, met eene bedaardheid, door het beven zijner lippen gelogenstraft — Is dat uwe handteekening?

— Ja, Sire! — antwoordde zij, na het papier te hebben ingezien, en verhaalde nu, ongevraagd, hoe zij bij den gevangene was gekomen. FILIPS hoorde haar aan, en sprak daarop met bitterheid:

— Dat is een vermetel bedrog; maar gij hadt u dit kunnen besparen. Gij hadt ons uw verlangen om den nietswaardigen te zien, kunnen voordragen. Wij zouden u de vergunning, aan de Hertogin VAN AVERO verleend, niet geweigerd hebben. Hoe laag en verachtelijk de man ook zij, uw Christelijk mededoogen had onverhinderd tot hem kunnen afdalen. Men heeft weleer zelfs de Infante Donna MARGARETHA zich naar de kerkers zien begeven en daar misdadigers vertroosten. Men eerbiedigde hare vurige godsvrucht, die zich zoo diep vernederde.

Donna LUÏSA werd door deze woorden van gehuichelde vroomheid niet misleid; zij antwoordde met zedige waardigheid:

— Sire! Indien ik misdaan heb, vergeef het mij! Ik heb behoefte aan uwe verschooning....

— Zoo? — viel de Koning haar grimlagchend in de rede — Gij hebt mij dus eene nieuwe gunst te vragen?...

— Sire! Deze betreft mij-zelve. Het is de grootste, die Uwe Majesteit mij verleenen kan. Ik bid u, stel mij in vrijheid!...

— In vrijheid? En welk gebruik zoudt gij maken van uwe vrijheid?

— Ik zou vertrekken, Sire! Ik zou mij voor altijd

verwijderen, en nooit zou deze laatste goedheid uit mijne ziel worden gewischt.

Filips antwoordde slechts met een doffen kreet van verrassing en woede. Zóó ver waren zijne vermoeden niet gegaan. Tot zulk eene liefde en zelföpöffering had hij de Prinses niet in staat geacht.

— Sire! — vervolgde zij — God heeft mij gevoelens geschonken in overeenstemming met mijn lot. Ik ben aan mijn vaderland ontvoerd, van mijn rang ontzet, heb al de mijnen beroofd en vernederd gezien; moet mijn regt op gezag afzweren en mij de betrekking eener onderdane laten welgevallen. Een nieuwe levenbaan heeft zich eensklaps voor mij geopend....

— Donna luïsa! — vroeg filips met eene naauw bedwongene hevigheid — Zoudt gij mij de geheele waarheid durven zeggen?

— Ja, Sire! wanneer ge mij die vraagt. — was het rustige antwoord.

— Gij wilt het lot van den ellendige met hem deelen....

— Sire! — sprak de Prinses — Voor u en voor de overige wereld is Don sebastiaan een groot misdadiger, aan wien gij genade hebt verleend; voor mij is hij de Koning van *Portugal*, die zijn en mijn leven, op mijne gebeden, voor eene laagheid heeft moeten koopen.... Ik ben zijne bruid, Sire!... Ik bemin hem.... Ik ben de zijne voor den tijd en de eeuwigheid. Gij hebt mij de geheele waarheid gevraagd, Sire! Dàt is zij.

Filips was bleek van woede; maar bedwong de vreeselijke uitbarsting zijns toorns, en zeide met schijnbaar koele verachting:

— Uwe dwaling boezemt mij medelijden in, Donna luïsa!.... In dit alles werkt eene tooverij; een bedrog van den satan....

Op die ontzettende beschuldiging sidderde de Prinses. Zij wist hoe vele slagtoffers filips aan de Inquisitie had geleverd, en hoe velen zijner vijanden in de kerkers van die Regtbank des geloofs waren verdwenen.

— Sire! — riep zij angstig uit — Wie hij ook zijn

moge, bij uw Koninklijk woord, op de heilige Evangeliën, hebt gij gezworen, hem 't leven en de vrijheid te schenken, op de voorwaarden door hem vervuld. 'De Heilige Vader-zelf kan u van dien eed niet ontheffen.

Er volgde een pijnlijk zwijgen. FILIPS had zich nedergezet, en leunde met het hoofd op zijne hand. Een zenuwachtig beven verried zijn inwendigen strijd. Donna LUÏSA, tegenover hem staande, wachtte in doodelijken angst zijn antwoord. Zij waagde 't met eenen blik zijn strak gelaat te ondervragen; doch hij zag op en de blik, dien hij op haar wierp, deed haar van schrik en afschuw sidderen; want in dien doordringenden blik lag evenveel liefde als woede. Na eene poos hernam hij:

— Donna LUÏSA! ga heen. Morgen zal ik u doen roepen. Van nu tot dan zal God mij ingeven wat ik voor u moet doen. Indien gij eene vertrouwde hebt, dat zij uw geheim beware! Haar leven hangt daaraan! Zeg dàt aan de Hertogin VAN AVERO.

Toen de Prinses weder in haar vertrek kwam, vond zij er noch Donna BARBARA, noch eene der andere dames meer: zij waren vervangen door dames van nog hoogeren rang, die de Infanten reeds gediend hadden. Deze verandering was zóó stil toegegaan, dat de Hertogin haar naauwelijks had bemerkt. Tot hare verbazing had men haar een oogenblik alleen gelaten; doch terstond daarna waren andere dames verschenen om Donna LUÏSA te wachten. De honderd oogen van ARGUS waren niet scherpziender dan de oogen dezer vrouwelijke satelliten, tot een nog waakzamer toezigt, dan van Donna BARBARA, bestemd. De Prinses kon nu geen enkel vertrouwelijk woord met ISABELLA meer wisselen.

In weerwil van 's Konings belofte gingen twee dagen in martelende onzekerheid voorbij. Donna LUÏSA was echter niet beducht voor het leven van Don SEBASTIAAN. Zij hield zich overtuigd, dat de Koning eenen eed, op de Evangeliën afgelegd, niet schenden zou; maar zij verloor de hoop op hare eigene vrijheid. Haar moed bezweek echter niet; hare jeugd had nog een lang leven voor zich, en in de kracht van hare gehechtheid en van haren

wil achtte zij de dood alleen in staat om haar van haren geliefde te scheiden.

Eindelijk, in den morgen van den derden dag, werd zij tot den Koning geroepen. Een smartelijk voorgevoel overmeesterde haar, en in weerwil van de tegenwoordigheid der dames, wierp zij zich aan den boezem der Hertogin, en zeide in tranen:

— ISABELLA! het is mogelijk, dat wij elkander niet wederzien. Denk aan mijne laatste woorden! Dat uwe liefde het loon zij van een der getrouwen in onze rampen! Neem de hand van eenen *Spanjaard* nimmer aan!

In de zalen tusschen haar vertrek en het Kabinet des Konings merkte de Prinses eene ongewone beweging op. De pages gingen en kwamen blootshoofds en met den korten mantel op den schouder, als om bevelen over te brengen. De Kapitein der *honderd mannen*, van *la guardia de Espinosa*, die het voorregt hadden de persoon des Konings op reis te omringen, stond wachtende aan de deur van het Kabinet. FILIPS kwam Donna LUÏSA eene schrede te gemoet.

— Mevrouw! — sprak hij — nog heden zal het hof mij naar *Elvas* volgen, waar ik eenige dagen denk te vertoeven; vervolgens ga ik naar *Lissabon*. Ook gij zult daar komen, Donna LUÏSA! en het is dáár, dat gij zult vernemen, welk een hoogen rang wij voor u bestemmen.

— Sire! — antwoordde zij — welke grootheid Uwe Majesteit voor mij gelieve te bestemmen; ik weiger die.

Deze weigering, met vaste beradenheid uitgesproken, overtuigden den Koning van haren onverwinlijken tegenstand. Hij was er misschien op voorbereid, en voor zijn even onverzettelijken hartstogt bleef nu nog maar ééne vreeselijke en laatste voldoening over: — de wraak.

— Welnu, Mevrouw! — sprak hij — gij zijt vrij.

— Sire! ik dank u! — riep zij uit, doch de spraak begaf haar. Argwaan en vrees deden haar verstijven; haar ontstelde blik scheen den Koning te vragen, of zij hem wèl had verstaan.

— Ja, — herhaalde hij — gij zijt vrij. Ik laat u meesteresse over u-zelve. Binnen een uur zal ik op weg zijn naar *Portugal*. Reeds zijn de hofrijtuigen en de lijfwacht vertrokken. Wilt gij, Mevrouw! de schoone order van mijn gevolg eens zien, kom dan met mij, ik zal ze u toonen.

Donna LUÏSA, verbaasd en vol vrees, volgde den Koning, die haar geen tijd tot antwoord had gelaten. De Graaf DE MORA ging hen voor naar den torentrap; doch

bleef aan de onderste trede staan. FILIPS ging als gejaagd, de uitgesleten trappen op, de Prinses bij de hand vasthoudende. Haar angst klom; de gedachte rees in haar op, dat zij tot eenige wreede marteling bestemd was. Op het plat gekomen werd zij geruster. Een aangename herfstzon bescheen de wateren der *Guadiana*, de lucht was helder en zeer doorschijnend, en liet al de partijen van het uitgestrekte landschap zigtbaar voor het oog. In en buiten *Badajoz* heerschten ongemeene drokte en levendigheid; en de geheele lijfwacht des Konings stond onder de wapenen; de helmen en speren en lansen met kleine vanen, vormden rijen van vonkelend staal. De Prinses echter wierp naauwelijks een blik op dat vrolijke en bezielde tafereel. Hare oogen, naar den *Alcazar* gewend, zochten er, nabij zijn hoogsten torentin, het getraliede venster, aan 't welk zij Don SEBASTIAAN had gesproken. De Koning liet haar eene wijl begaan, maar zeide toen langzaam:

— Er is gisteren iets vreemds in den *Alcazar* gebeurd. De Gouverneur hield een wapenschouwing over de bezetting, en de troepen manoeuvreerden op de groote plaats. De gevangene, voor wien gij genade hebt verworven, was op het punt om met eenige tot den arbeid in de mijnen veroordeelde misdadigers naar *San-Lucas* gevoerd te worden. Deze bende was ook op de plaats. En toen nu de vaandeldragers bij 't schallen der trompetten hunne vaandels verhieven, en alles juichte: »*Leve Spanje en Portugal!*" vloog de gevangene voor het front, en riep uit: »*Aan mij Portugal! Ik ben* SEBASTIAAN! *Ik ben zijn Koning!*" — Wie kon dit verwachten, nu hij verklaard en onderteekend heeft, een gelukzoeker te zijn? FILIPS zweeg, en zag met wreedaardige vreugde op Donna LUÏSA, die bestorven, verplet en verstomd van ontroering hem wanhopend aanstaarde.

— Die man heeft zijne verklaring gelogenstraft. — vervolgde FILIPS koel — Wij zijn van onzen eed dus ontslagen, en hebben bevolen dat het regt zijn loop zoude hebben.

— En alles is voorbij!? — vroeg de Prinses kermend.

— Nog niet. — antwoordde FILIPS.

De Prinses begreep, dat het onnut ware nogmaals genade te smeeken, en dat niets ter wereld meer haren geliefde had kunnen redden. De gedachte aan een korten, gewissen dood rees in haar op; zij mat in vertwijfeling de hoogte des torens en boog zich, met uitgestrekte armen, over den afgrond; maar de gedachte aan

de eeuwigheid hield haar terug; zij vreesde door eene misdaad zich voor immer van den heminde te scheiden, die nu bij God was. Zij wilde vlugten, maar FILIPS sloot haar den uitgang af en greep haar aan, en voerde haar met geweld naar de ballustrade aan den kant van den *Alcazar* terug, en toen zij weder dáár was, hief hij zijne hand op en wees derwaarts, en sprak met ijskoude wreedheid:

— Zie!

Daar hing nu een menschelijk ligchaam aan de tinne des torens, en stak, in de stuiptrekkingen des doods, op dien witachtigen muur afgrijselijk af. Eene menigte volks, aan den voet van het gebouw, zag het schouwspel aan en juichte met woeste vreugde. Maar Donna LUÏSA slaakte een kreet, zoo als de beul van haar en haar geslacht nog nimmer een kreet had gehoord, en zonk toen als dood aan zijne voeten. De wreedaard herstelde zich van zijnen schrik, en zag haar een oogenblik nog aan, en riep toen overluid: »Ik beminde haar!" en verwijderde zich daarop, als door de furiën vervolgd.

De ongelukkige Prinses keerde in het leven terug: doch haar verstand en hare bewustheid waren uitgebluscht. De geestelijke zusters namen haar op, en verpleegden haar met liefde, en toen na verloop van eenigen tijd haar toestand dit gedoogde, nam zij den sluijer aan, uit begeerte des harten; maar ook overeenkomstig een daartoe gegeven bevel des Konings.

Nooit werd door eene gevangene een leven geleid zoo geheel van de wereld gescheiden. Voor haar was het klooster een kerker, ontoegankelijk van buiten; terwijl zij-zelve met een toezigt omgeven was, zóó scherp, dat zelfs geenerlei berigt van 't geen in de wereld omging, ooit tot haar kon doordringen.

Eerst achttien jaren later, na den dood van FILIPS, vernam zij het lot der dierbaren, voor welke zij dagelijks had gebeden. Haar vaderland zuchtte onder het *Spaansche* juk. Haar vader was gestorven in ballingschap, en had zijn regt op den *Portugeschen* troon vermaakt aan HENDRIK IV van *Frankrijk*. De Hertogin VAN AVERO, van den rang en de groote bezittingen van haar geslacht beroofd, wijl zij de hand van eenen *Spanjaard* had afgeslagen, was, in ballingschap, met Don JUAN DE MATHA gehuwd.

MENGELWERK.

IETS BIJ HET NADENKEN OVER EEN AFGESTORVEN VRIEND.

DOOR

Mr. JERONIMO DE VRIES.

De vraag is dikwerf bij mij opgekomen: of er, en zoo ja, in hoeverre, bij bepaalde wetten en voorschriften, inschikkelijkheid en toegevendheid in de uitvoering mogen of moeten in acht genomen worden? *Practica est multiplex; summum jus, summa injuria; circumstantiae variant rem etc.* (*) Er zijn toch bezwarende en verligtende omstandigheden. De *doode* letter moet niet boven den geest, die *leven* geeft, verheven worden. Het onderzoek naar 't oogmerk, waarom zóó en niet anders is voorgeschreven, of bepaald, mag niet uit het oog verloren of verwaarloosd worden. Personen en zaken verschillen te veel, om alle zaken en alle personen op gelijke wijze te behandelen, alles op alle individuën en individualiteit, om ze zoo eens te noemen, *gelijkelijk* toe te passen. Ieder, die in eene regterlijke, en nog veel meer in eene politike of administrative betrekking, met de beoordeeling van verzoek-

(*) *Veel hangt van de behandeling af. Het uiterst regt kan groot onregt zijn. De omstandigheden wijzigen de zaken enz.*

schriften, de behandeling van zaken, de uitvoering van besluiten, het verhoor van personen, en wat dies meer zij, belast is, voelt niet zelden het harde van gelijke toepassing van algemeene voorschriften en bepaalde grondslagen op en in *alle* bijzondere gevallen. Verschil naar eisch, regt en billijkheid in acht te nemen, is hoogst moeijelijk.

Te vrijgevend, te mild te zijn, heeft zijn bezwaar, evenzeer als het al te streng, en te hard te zijn. Het is waar, eene Godsdienstige, Christelijke stemming des gemoeds, eene raadpleging der voorschriften van de Heilige Schrift, een welwikkend oordeel, het nagaan van bijomstandigheden zullen helpen; maar kan daardoor niet alles weder te onbepaald, te onzeker, te individuëel, te los worden? *Hebt uwen naasten lief als u-zelven; Doet eenen ander, gelijk gij zelf zoudt wenschen behandeld te worden; — Die buiten schuld is, werpe den eersten steen,* en vele dergelijke, zijn kostelijke, verhevene voorschriften, maar op de onderscheiding, ontleding en toepassing komt toch alles aan. Het gezegde:

Fungitur in terra munere quisque Dei (*),

kan, naar den kant der strenge regtvaardigheid, of der goedertierenheid, worden uitgelegd. Door *liefde* kan wel veel *te regt gebragt*, maar ook door liefde, buiten vast beginsel, verstand en beraden overleg, veel *bedorven* worden. Die liefde heeft hare *zwakke* en *sterke* zijde. Ieder ondervindt het in zijne openbare, eigene, naaste en bijzondere betrekkingen, hoe moeijelijk het ten dezen is, maat, regel en beginsel vast te houden, bij groot verschil van voorvallen, toestanden, karakters, gestellen, leeftijden, opleiding enz.

(*) *Ieder is een stedehouder Gods op aarde.*

In den echten en waren zin des woords *wijs* te zijn, en zich altijd, in en door die wijsheid, zelven meester te zijn, is wel het beste; maar ook de wijste is niet altijd even wijs. Niet zelden spelen vooroordeelen, voorkeuren, eerste indrukken en hebbelijkheden den baas. Er kan dus in alle gevallen veel ingeschikt en over het hoofd gezien worden, maar hoe veel? hoe lang? wanneer? omtrent wie? of wat? Inderdaad, moeijelijke vragen, hoogst gewigtige bedenkingen. Zich de zaken behoorlijk aan te trekken, en toch niet te koud of te warm, te goedig of te streng, te traag of te driftig te worden, is waarlijk eene groote kunst, eene moeijelijke studie.

Ik zoude over één en ander verder kunnen uitweiden, zoo er niet iets bestond, dat ik toch meen, dat als de DIOGENES-lamp, hoe dikwerf te vergeefs opgeligt en omgewend, ons eenigzins helpen kan, te weten: *kennis van zaken en menschen.* In menschenkennis is men nooit volleerd. Er zijn menschen, die zulk een lantaarntje steeds bij of in zich hebben, die menschen spoedig doorzien, aan houding, gezigt, spraak, stijl, voordragt en wat dies meer zij, als genoeg hebben; die in zaken een bestendig *compasje* gebruiken, en steeds wikken, wegen en zien, hoe ver zij kunnen en moeten gaan, om best koers te kennen en te houden; die van alles de beste en toch eerlijk partij weten te trekken. Het zijn meestal de voorzigtigen en slimmen in den lande. Zij zijn het, die der slangen voorzigtigheid met de onschuld der duiven paren. Zij zijn de hoog bevoorregten op deze wereld, die weten te geven en te nemen, voorwaarts en achterwaarts te gaan, te spreken en te zwijgen, alles op zijn tijd, al dan niet defensief, of offensief te handelen, en terwijl zij zich gaarne naar anderen schikken, zichzelve, als het pas geeft, behoorlijk weten te doen gelden,

zich-zelven gelijk te blijven. Zij zijn wel aanhouders, maar geen indringers of volhouders boven mate of doel, ook geene flaauwers of *Laodiceërs*, onöverwonnene vlugtelingen; niet te wild, niet te langzaam, bedaard en cordaat.

Zelden, zeer zelden vindt men zulke mannen. Op het gebied van de Godgeleerdheid zijn zij zoo zeldzaam als op dat der Politiek; en toch meen ik onder mijne vrienden, tot de laatste behoorende, eenen man te hebben gekend, en vriendschappelijk met hem te hebben omgegaan, die dé zeldzame kunst, naar mijn oordeel, in hooge mate den *tact* bezat, om menschen en zaken naar eisch te beoordeelen, met menschen en zaken naar eisch om te gaan, in kleine en groote kringen zich even gemakkelijk te bewegen, met schijnbare losheid gewigtige zaken ernstig te behandelen, altijd en bij allen en alles als 't huis te zijn, voortvarend zonder vermoeijing, met weinig veel doende, met spaarzaamheid van middelen veel uitvoerende, de zaken zich vurig en vele te gelijk aan te trekken, schijnbaar of ze hem niet aangingen. De man, die dien greep meesterlijk had gevat en bezat, die man was, naar mijn oordeel, Mr. ANTON REINHARD FALCK. Ik laat aan anderen over, zijn lof te vermelden, zijn leven te beschrijven, naar de over hem uitgeschrevene Prijsvraag mede te dingen; maar dit éëne meende ik niet te moeten verzwijgen, om die zeldzame hoedanigheid van dien zeldzamen, voortreffelijken, véélomvattenden man en diep betreurden vriend, met dit vlugtig en korte woord te vermelden en in het licht te stellen.

Januarij 1852.

DE WET DER ONTWIKKELING EN HET SCHEPPINGSWONDER.

DOOR

L. H. VERWEY, Med. Doct. te *Voorburg.*

Onze eeuw wordt gekenmerkt door eene merkwaardige, om niet te zeggen verbazende, ontwikkeling der natuurwetenschappen. De lust voor deze kennis der natuur is niet slechts bij de meeste beoefenaars der wetenschappen in hooge mate gestegen, maar ook het beschaafde publiek tast gretig naar deze bronnen van ware beschaving en veredeling; ja, zelfs de minder beschaafden worden door die algemeene zucht medegesleept. De geschriften van dezen aard verdringen zich, als het ware, en alles schijnt zich te vereenigen om de aandacht van allen te leiden op vraagstukken, die niet het eigendom der eeuw, of des dags, maar van alle tijden, zoowel der verledene, als der toekomende zijn. Geen wonder, dat, na de duisternis der middeleeuwen, toen men met duizenden en duizenden bloedige offers het bezit van een heilig graf, 't welk zelfs geen stellig bestaan had, betwistte, de Natuur hare regten hernam en den volkeren toeriep: »twist niet om een handvol aarde, maar zoek naar den geest, die er uit oprees." Die middeleeuwsche kindschheid was zelve het middel om de oogen te openen voor de dwaasheden der jeugd, en te wijzen op hetgeen den man betaamt te doen. Niet slechts van uit een graf spreekt de eeuwige geest, die het heelal vervult, maar van uit ieder deeltje, dat het heelal bevat; niet slechts de aarde is het, waaruit de mensch zijne kennis zoekt en waarin hij de middelen tot zijne volmaking vindt, maar overal waar hij zijnen blik werpt is de bron van kennis en volmaking; niet slechts in overleveringen met woorden spreekt een Schepper tot ons, maar in overleveringen van alle tijden en in alle talen. - De zucht naar een diepzinnig, veelomvattend onderzoek is het kenmerk onzer eeuw, en het gebruik, dat de mensch maakt van

alle stoffen en krachten der Natuur, om de meest verbazende uitkomsten te verkrijgen, doen ook den onbeschaafde, den onwetende, ja, zelfs den bevooroordeelde begeerig het oog werpen in het wondervolle, 't welk hij wenscht te ontsluijeren en tot een deel zijner kennis te maken. Zelfs het eigenbelang, die magtige drijfveer van menschelijke daden, wordt tot dat onderzoek aangespoord, en werkt de vermeerdering dier kennis der Natuur krachtdadig in de hand. Geen volk der aarde kan zich van dit onbedwingbare streven der eeuw uitsluiten; geen muur kan de allesdoordringende stralen der ontwikkeling keeren; geene zeeën kunnen hare golven tegen haar verheffen; geene klippen kunnen haar doen vergaan; geene magtspreuken haar verpletteren: geene magt der aarde haar bedwingen: want zij dringen even zeker door als de stralen des lichts, en gelijk als deze de aarde met eenen mantel van licht omhullen, zoo spreiden ook zij zich over de geheele aarde uit als een oceaan, waarin alle menschen zich baden; als een zon, wier stralen in de ziel van allen doordringen. Zelfs in de middeleeuwen drong zij door in de cellen der kloosters, en ijdel was het, die zucht naar kennis te bedwingen; want het licht der wetenschappen schijnt door de muren heen, en het wordt des te meer gezien, hoe dieper de duisternis rondom hetzelve is. Maar het onderzoek zoo veelvuldig, zoo veelzijdig ondernomen, op zulk een uitgestrekt, voor allen toegankelijk gebied, moest zich alras oplossen in een streven naar algemeene waarheden, die de grondslagen zijn van alle verder onderzoek, en waarin, als het ware, zich alle kennis beweegt, waartoe alle uitkomsten wederkeeren.

Het onderzoek der laatste jaren heeft den weg der inductie gevolgd, en is niet uitgegaan van eenige algemeene stelling, om daarnaar het geheel des wetens te dwingen, maar het heeft de gegevens verzameld om er de algemeene, standvastige en heerschende beginselen in op te sporen. Zoo ontstond in de Natuurwetenschappen de wet der ontwikkeling, als een algemeen beginsel in al het geschapene, tegenover den ouden vorm van

het geloof aan wonderen; zoo ontstond eene neiging om alle autoriteit af te schudden, tegenover eene erkenning van het gezag; zoo ontstond vermetelheid, tegenover eene kinderlijke vrees.

Het is noodig, dat wij de wet, tegenover het wonder, nader leeren kennen.

Wet is een algemeene regel, die de werkzaamheid der krachten bepaalt. De Natuurwetten bepalen de werkzaamheid der Natuurkrachten zoodanig, dat alles, zoo als het bepaald is, moet en niet anders kan geschieden.

Wonder is, volgens de algemeene opvatting, de verbreking of verkrachting van deze Natuurwetten. Wij zijn niet genoegzaam bekend met de voorwaarden der ontwikkeling, om iedere gebeurtenis in haren wezenlijken zamenhang met het doel te doorgronden, en zien al ligt een buitengewoon streven voor eene verkrachting der wet aan.

Het denkbeeld van wonder is daarenboven zeer betrekkelijk, en de onbeschaafde ziet daar wonderen, waar de beschaafde hoogst eenvoudige gebeurtenissen aanschouwt.

Hoe meer de natuuronderzoeker en wijsgeer doorgedrongen zijn in de geschiedenis van het geschapene, des te overtuigender is het gebleken, dat, zoo wel in het stoffelijke als zedelijke, eene wet der ontwikkeling zich openbaart en in het verloop der eeuwen doet gelden.

Deze wet der ontwikkeling knoopt zich aan eene even noodwendige wet: dat namelijk alles wat bestaat en werkt, een doel van bestaan en werking moet hebben. Alzoo streeft alles wat bestaat naar een doel, en het doel is in die wet der ontwikkeling opgesloten: het is ontwikkeling.

Deze wet der ontwikkeling sluit drie gegevens in, namelijk: dat de ontwikkeling van eenig punt zij begonnen, en, hoe onbegrensd wij het ons ook mogen voorstellen, eenmaal een einde neme; eindelijk, dat eene wet moet gegeven zijn, want iedere wet is een voortbrengsel van het vernuft, 't welk aan de werkingen eene bepaalde rigting voorschrijft, en volgens welke zij naar een gegeven doel onveranderlijk streven.

De wet der ontwikkeling in de Natuur is alzoo de algemeene regel, die de werkingen bepaalt en naar ontwikkeling doet streven.

De groote vragen betreffen dus in de Natuur: den oorsprong, het begin en het doel der wet van ontwikkeling.

De wet der ontwikkeling moet gegeven zijn, en de oorsprong dier wet is de wetgever; het is de Schepper.

De erkenning van de wet der ontwikkeling is het alles overtreffende bewijs tegen het toeval; Nademaal de natuur een gevolg zijnde van toevallige gebeurtenissen, aan geen onveranderlijke wet kan gebonden zijn, en niet, gedurende millioenen jaren, in het heelal alle werkingen, naar eenmaal ingestelde wetten, zouden plaats hebben.

De wet der ontwikkeling sluit ook een bepaald doel van werking in zich, dat in alle werkingen duidelijk is waar te nemen; in een zamenstel van toevalligheden zoude geen bepaald doel kunnen nagespoord worden, zoude een bepaald streven onbestaanbaar wezen; daar een toeval zonder doel van werking is, en het doel moet bepaald worden, vóór de werking is ingetreden.

Zij, die de wet der ontwikkeling erkennen, hebben dus wel degelijk afstand gedaan van het toeval, en huldigen eenen Wetgever.

De wet der ontwikkeling heeft gediend om ook haar als een gevolg van toevalligheden aan te merken, 't welk, zoo als wij zeiden, juist daarom verwerpelijk is, omdat het toeval in de wet niet is te erkennen, 't geen toch met iedere oorzaak in hare gevolgen plaats heeft en waarop alle menschelijke kennis in gegrond.

Men heeft al verder de wet der ontwikkeling als eene wet der noodwendigheid beschouwd, zoodat alle werkingen onveranderlijk naar die wet plaats moeten vinden en zonder verdere tusschenkomst het doel des werkens bereiken. Deze stelling is volkomen waar en lijdt geene uitzondering, daar de erkenning van de noodzakelijkheid eener tusschenkomst insluit de erkenning van de onvolmaaktheid dier wet; in zoo verre men door tusschenkomst opheffing van of strijd tegen die wet bedoelt.

Men zoude echter met eenig regt kunnen in het midden brengen, dat de tusschenkomst van eenen wetgever en bestuurder nog geenszins van de onvolmaaktheid der wetten in zoo verre getuigt, daar dezelve in het scheppingswerk kon begrepen zijn. Dan moet het echter blijken, dat deze tusschenkomst niet strijdt met de wet, maar integendeel het doel des werkens, bij uitnemendheid, bevordert.

Geheel voorbarig en overijld heeft men gehandeld door de wetten der Natuur op het zedelijk gebied toe te passen; waar de wet der ontwikkeling in geenen deele van dezelfde eenvormigheid en graduële toeneming getuigt: veeleer laat zich hier niet slechts de noodwendigheid, maar ook de werkelijkheid der tusschenkomst aantoonen. 't Schijnt alsof in de zedelijke wereld schokken, om het zoo eens te noemen, moeten plaats vinden, als om des te sterker het doel des werkens te doen uitkomen.

Geenszins, en wij zouden de laatsten zijn om dit toe te stemmen, is de zedelijke wereld van de wet der ontwikkeling uitgesloten, maar er wel degelijk in begrepen, alhoewel dan de wijze des strevens eene andere zij.

Zoo als de stoffelijke wereld naar ontwikkeling streeft, door ontwikkeling der vormen ten gevolge van wisseling der stoffen, zoo schijnt de zedelijke wereld naar die ontwikkeling te streven door ontwikkeling der waarheid, ten gevolge van strijd der beginselen.

Indien de wet der ontwikkeling voor den mensch dezelfde was als voor de stoffelijke wereld, dan ware hij even onschuldig aan iedere daad, als het water is aan den dood eens drenkelings; dat is, even onbewust.

De wet der ontwikkeling is voorzeker in de geheele schepping uitgedrukt, maar zij zal welligt niet op alle wereldbollen, op dezelfde wijze worden opgevolgd; en die opvolging is zelfs op onze aarde in geene stof met andere volkomen gelijk.

Reeds de verschijning van den mensch op aarde, getuigt wel van deze wet der ontwikkeling, maar bewijst ook, dat ettelijke ontwikkelingstrappen zijn overgespron-

gen, en er dus reeds datgene plaats had, wat wij een schok noemden.

De omvormingen der aarde toonen ons, dat er ook in de stoffelijke wereld hevige schokken hebben plaats gehad, 't welk echter geen inbreuk op de ontwikkelingstheorie heeft gemaakt.

In zoo verre dus bestaat er eene duidelijke en veelzeggende overeenkomst in den ontwikkelingsgang der stoffelijke en zedelijke wereld. Dat echter die overeenkomst niet in de wijze van werking moet worden gezocht, maar in de uitkomsten, vloeit reeds daaruit voort, dat het zedelijk gebied zich geheel en uitsluitend bepaalt tot den geest des menschen, en deze geest niet slechts naar een algemeen doel van ontwikkeling streeft, maar naar een bijzonder doel tevens, dat hem-zelven betreft.

Indien wij nu datgene resuméren, wat van de wet der ontwikkeling is gezegd, komt het hierop neder:

De wet der ontwikkeling is gegeven;

Zij is de algemeene regel waarnaar het plan en doel der schepping en alle daaruit voortvloeijende werkingen zijn ingerigt;

Zij openbaart zich zoowel in de stoffelijke als zedelijke wereld, met dit verschil, dat in de eerste slechts een algemeen, maar in de tweede ook een persoonlijk streven is uitgedrukt;

Dat bijzonder streven naar één persoonlijke uitkomst is slechts het eigendom van den menschelijken geest en daarom het gebied van zijnen vrijen wil;

Om het bijzondere streven des menschen kan geen inbreuk gemaakt worden op het einddoel der schepping, maar wel degelijk op het persoonlijke doel van den mensch-zelven.

Keeren wij thans tot het wonder terug.

Men zoude de wet der ontwikkeling zelve een wonder kunnen noemen, daar zij een voortbrengsel is van dat eeuwig vernuftige Wezen, wiens handelingen we wel zien, maar niet doorgronden.

Slechts dát mag een wonder worden genoemd, wat

afwijkt van die eeuwige en onverbreekbare wet der ontwikkeling, of liever van haren trapgewijzen ontwikkelingsgang.

Naarmate het gebied der menschelijke kennis toeneemt, neemt het gebied der wonderen af, en het ligt niet in ons plan gissingen te maken over de eindelijke uitkomst dier kennis en het lot der nog gehuldigde wonderen.

Zoo lang derhalve eene gebeurtenis geen inbreuk maakt op die graduële wet der ontwikkeling, hebben wij geen regt het een wonder te noemen; zelfs dán niet, als de verklaring of doorgronding boven het peil onzer tegenwoordige kennis gaat. Althans de voorzigtigheid, de ondervinding en de rede moeten ons terughouden gebeurtenissen als wonderen aan te nemen, zoodra zij in strijd zijn met die wetten, welke de Wetgever en Schepper-zelf heeft gegeven en in alle eeuwen handhaaft.

Ik zeg voorzigtigheid, omdat de aanneming van wonderen doodend is voor het onderzoek, dat de uitdrukking is van de, ook in ons heerschende, wet der ontwikkeling; de ondervinding, omdat het getal van wonderen met het onderzoek afneemt; de rede, omdat de gaaf des verstands onwaardig wordt bezeten, zoo zij niet wordt gebruikt tot het doel, waartoe zij geschonken is: de persoonlijke ontwikkeling des menschen.

Het is onbetwistbaar, dat de Wetgever ook de wet kan opheffen, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk, en daarmede ware het wonder aannemelijk gemaakt. Nogtans mag men eenen alwijzen Wetgever geene dwaasheden toeschrijven, noch veel minder verkrachting van datgene, wat Hij als eene eeuwige voorwaarde des werkens heeft ingesteld; dat ware zuivere tirannie.

Men kan de aanneming van het wonder regtvaardigen door het doel. Vooreerst is het nog geenszins boven allen twijfel verheven, dat het doel de middelen heiligt; maar het is ook daarenboven verre boven onze bevatting, het doel eener Goddelijke daad, en dat ware bij uitnemendheid het wonder, te doorgronden.

De meest gewone, maar geheel dwaze stelling is, dat-

gene voor een wonder te verklaren, 't welk boven onze bevatting is, daar de bevatting voor ieder persoon verschilt. Het meest dwaze van alles is voor een wonder te houden, wat door anderen daarvoor wordt verklaard; zonder hetzelve aan de wet te toetsen.

Passen we dit op het scheppingswonder toe, dan merken wij op, dat de wet der ontwikkeling een deel is van het wonder der schepping, of liever van de schepping des heelals; die uit geene wet kan worden verklaard, en terug moet keeren tot Hem, die geschapen heeft en het geschapene aan de wet der ontwikkeling heeft onderworpen.

De schepping der wereld is dus eigenlijk het eenigste wonder. Nogtans blijven er in die schepping gebeurtenissen over, die, ofschoon geenszins strijdig met de wet der ontwikkeling, boven door ons schokken zijn genoemd. Reeds in het gewijde geschiedverhaal wordt van eene schepping in dagen gesproken, dus in tijdperken, tusschen welke eene zekere rust was en waarop eene nieuwe vorming ontstond. De overgang alzoo van het eene tijdperk in het andere, of van de eene vorming in de andere geschiedt door een schok, nadat eene voorafgaande vorming eenigen tijd in eenen toestand van voorbereiding had doorgebragt.

Deze overgangen zijn dus in het scheppingswerk opgesloten, en zoo als de schepping-zelve een wonder is bij uitnemendheid, zoo behooren de omvormingen der aarde, als overgangstijdperken, tot de wonderen; zoo is op het zedelijke gebied, iedere schok, die een groote overgang van de eene in de andere omvorming of ontwikkelingstrap daarstelt, een wonder.

Het scheppingswerk heeft dus plaats in groote afdeelingen, die, ofschoon daarbij de wet der ontwikkeling niet wordt geschonden, nogtans getuigen van eenen grooteren overgang, dan in de tijdperken-zelve wordt waargenomen, en juist daarom wonderen kunnen worden genoemd. Dit is volkomen toepasselijk op de zedelijke wereld, waar wij eveneens, zoo er overgang van het

eene tijdperk in het andere plaats heeft, geregtigd zijn het wonder aan te nemen.

Ziedaar dus wat er van de wet der ontwikkeling en het scheppingswonder is:

Het wonder der *schepping*, is de schepping des heelals of de voortbrenging uit niet;

De wet der ontwikkeling is de algemeene regel, waarnaar al het geschapene, zoo stoffelijk als zedelijk handelt;

Een wonder is geene verkrachting der wetten, maar de overgang, die er, volgens de wet der ontwikkeling, in de stoffelijke en zedelijke wereld, van het eene tijdperk in het andere plaats heeft; wat ons het denkbeeld van een schok, een snelleren ontwikkelingsgang of wel eener tusschenkomst geeft.

De geschiedenis heeft ons reeds geleerd, wanneer die wonderen of overgangen in de stoffelijke wereld plaats hadden; zij zal eenmaal aanwijzen, wanneer ze in de zedelijke wereld gebeurden. Zij heeft dit alreeds in meerdere of mindere mate gedaan.

DE VELDTEEKENEN EN ZEGELS DER OUDEN.

De vaandels en de standaarden der Ouden behooren tot die teekens, welke de meest kennelijke en de minst dubbelzinnige bewijzen van hunne wapenkunde dragen. Door veldteekens en vaandels verstaan wij niet alleen de gewone vaandels der legers, maar ook die, welke bij de zeemagt in gebruik waren, en eene bijzondere aandacht in de geschiedenis der *heraldiek* van de oudheid verdienen.

Ofschoon wij in de Boeken van MOZES niets betrekkelijk de gesnedene of geschilderde wapenen op de schilden aantreffen, bevatten zij juiste berigten omtrent de wapenteekens op de vaandels geborduurd, of in kleuren aangebragt. Zoo wordt in 't tweede Hoofdstuk van *Numeri* gezegd: dat de Israëlieten zich rondom den Tabernakel moesten legeren, ieder onder zijne banier, naar

de teekenen van het huis hunner vaderen. Er waren dus bij de Israëlieten familie-vaandels, in sommige opzigten gewijzigd om de gezinnen te onderscheiden. Zoo was het ook in de middeleeuwen. Het *Fransch*-Koninklijk geslacht had, b. v., gelijk men weet, hemelsblaauw, met drie gouden leliën, en al de zijtakken er van voerden hetzelfde wapen, door een bijzonder teeken gewijzigd. Deze bijvoeging, door de jongere takken aangenomen, om zich van de oudste te onderscheiden, wordt *bijteeken* (*brisure*) genoemd.

Homerus geeft geen enkele beschrijving omtrent de wapenschilden der vaandels. De eerste sporen van de wapenkunde der *Grieken* vindt men in hunne treurspelen. In de *Smeekelingen* van æschylus roept danaus uit: »dat hij de *Egyptische* schepen, die hem vervolgen, aan hunne vlaggen herkent." In de *Antigone* van sophocles zingt het koor eene *antistrophe*, waaruit is af te leiden, dat de *Thebanen* een draak in hunne vaandels voerden. Waarschijnlijk was dat de draak van kadmus, den stichter van *Thebe*. In de *Iphigenia in Aulis* van euripides zegt de derde *strophe* van 't eerste koor, dat de schepen der *Beotiërs* kadmus, een gouden draak in de hand houdende, in hunne vlaggen voerden, hetgeen de aangehaalde uitdrukking van sophocles bevestigt.

Het schijnt uit eenige gezegden van jeremia, omtrent *Babylonië*, te blijken, dat de *Assyriërs* eene tortelduif in hunne vaandels hadden. Twee verzen van tibullus hebben geen zin, wanneer zij dit niet bevestigen.

De Koningen van *Perzië* hadden tot krijgsteeken een gouden adelaar met uitgespreide vleugelen op een piek. Xenophon zegt het duidelijk in zijn eerste boek van de *Anabasis*, en herhaalt het in 't zevende van de *Cyropedie*. Hij voegt daar er bij, dat de *Perzische* Koningen dien standaard nog in zijnen tijd hadden.

Virgilius is vol merkwaardige getuigenissen dienaangaande, doch omtrent de wapenschilden der vaandels schaars door zijne vertalers begrepen: meetende 't woord *arma*, in de *Æneïs*, dikwerf worden beschouwd als beteekenende wapens (*armoiries*) in de *heraldiek*. Deze

beteekenis schijnt volstrekt die te zijn in de uitdrukkingen, waar de voorwerpen, door het woord *arma* aangeduid, geene *wapenen* kunnen zijn. B. v. in het zesde boek, in de lijkplegtigheden van den trompetter MISENUS, plaatsten zijne togtgenooten een roeiriem en een trompet op zijn graf, welke, zegt de dichter, zijne wapens (*arma*) waren. VIRGILIUS heeft deze beschrijving, gelijk vele andere, aan HOMERUS ontleend. In het twaalfde boek van de *Odyssea* doet ULYSSES, uit de onderwereld teruggekomen, de begrafenis van ELPENOR aanrigten, diens wapenen op zijn graf verbranden en er eene roeispaan op planten; maar HOMERUS noemt en beschrijft deze voorwerpen afzonderlijk. Een weinig verder verhaalt de schim van PALINURUS aan ÆNEAS zijn val in zee, en zij voegt er bij: »dat hare eenige zorg, toen het roer uit zijne duimen was geraakt, deze was geweest, dat het schip beroofd was van zijne wapens" (*arma*). Maar een roeiriem, een trompet en een roer zijn noch aanvallende, noch verdedigende wapenen. Dit zijn dus drie gevallen waarin het woord *arma* geene krijgswerktuigen kan aanduiden.

Er zijn nog andere plaatsen, waar het duidelijk wapens (*armoiries*) beteekent. In het eerste boek van VIRGILIUS bestijgt ÆNEAS, door storm op de *Karthaagsche* kusten geworpen, een rots, om naar het overige van zijne vloot uit te zien. Hij staart in de verte, zegt VIRGILIUS, of hij het schip van CAPYS of de wapens van CAICUS, op den achtersteven geplant, zou kunnen ontdekken. De vertalers, die zich alleen met de spraakkunst hebben bezig gehouden, hebben *arma Caïci* vertaald door wapenen van CAICUS, en er zich niet verder over bekommerd; maar het was toch gemakkelijk op te merken, dat ÆNEAS, op een rots gestegen en in de duisternis starende, welke de zee gedurende en na den storm steeds bedekt, op eenigen afstand, geen wapen van CAICUS, geen zwaard, lans, of werpspies zou hebben kunnen onderkennen; verondersteld zelfs — hetwelk geen der Ouden zegt — dat het de gewoonte geweest ware, zwaarden of spiessen op de achterstevens der schepen te planten.

Het is dus duidelijk, dat de wapens, waarvan VIRGILIUS gewaagt, een standaard was van eene bijzondere kleur, of door een bijzonder teeken onderscheiden, die het schip van CAICUS uit de andere kon doen herkennen.

In denzelfden zin moet men een ander vers van het tiende boek der *Æneïs* verstaan, waarin de vertoornde JUNO zich afvraagt: »waartoe het haar heeft gediend, dat zij wapens op den achtersteven van TURNUS schip had geplant?" Ook vindt men in SUETONIUS twee uitdrukkingen, die deze uitlegging klem geven en haar geheel zeker maken. De eerste is in het leven van CALIGULA. De Schrijver verhaalt, dat de Keizer-zelf de asch zijner moeder in het vaartuig, op welks achtersteven hij een standaard had doen plaatsen, naar *Rome* bragt. De woorden van SUETONIUS zijn dezelfde als in het vers van VIRGILIUS: alleen staat er *standaard* in plaats van *wapens;* omdat het een den proza-schrijver en het andere den dichter beter te pas kwam. Het tweede is in het leven van AUGUSTUS. SUETONIUS zegt: »dat de Keizer, na eenen zeeslag bij de kust van *Sicilië*, door MARCUS AGRIPPA gewonnen, dezen vlootvloogd een hemelsblaauwe vlag schonk. Deze vlag werd dus, vervolgens die van het schip door MARCUS AGRIPPA, gedurende zijne zeetogten, gevoerd, en een dichter zou die de wapens van AGRIPPA hebben kunnen noemen, gelijk VIRGILIUS aldus de vlag van CAICUS genoemd heeft.

Er zijn nog twee andere plaatsen in de *Æneïs*, die, naar ons inzien, voor geene verklaring vatbaar zijn, dan uit de wapenkunde. De eerste is in 't zesde boek. VIRGILIUS verhaalt: »dat ÆNEAS eene tombe voor DEÏPHOBUS oprigtte en zijn naam en zijne wapens er op stelde. SERVIUS voegt hier in zijne *Commentariën* bij: »dat is te zeggen: zijne geschilderde wapens"; hetgeen bewijst, dat de *Romeinen*, in de vijfde eeuw, geschilderde wapens bezaten; en ANDRÉ TIRAQUEAU voegt, in 't zesde boek van zijne verhandeling over den adel, bij deze woorden van de *Commentariën* van SERVIUS nog: »hetgeen verstaan moet worden van zijne wapens" (*armoiries*). De andere zinsnede is in 't eerste boek van de *Æneïs*. Daar wordt

gezegd: »dat JUNO te *Carthago*, het geliefkoosd verblijf der godin, haar kar en hare wapens had." Wij erkennen, dat SERVIUS daarbij alleen aan wezenlijke wapenen schijnt gedacht te hebben, doch zijn overtuigd, dat dit vers, op dezelfde wijs als het voorafgaande, moet worden begrepen, en dus de *arma* van JUNO, even als die van DEÏPHOBUS, tot de wapenkunde behooren.

Het schijnt uit een groot aantal getuigenissen te blijken, dat, onafhankelijk van de met wapenbeelden voorziene vlaggen, die de Ouden op de achterstevens hunner schepen plantten, zij nog gebeeldhouwde wapens daarbij voegden. In de tweede *antistrophe* van 't eerste koor in *Iphigenia in Aulis*, spreekt EURIPIDES van de vloot der *Atheners*, die *Troje* ging belegeren, en waarvan elk schip tot stevenbeeld had een standbeeld van MINERVA, op een kar met gevleugelde paarden bespannen. En in de tweede *strophe* van hetzelfde koor zegt hij: »dat de bodems der *Myrmidonen* op hunne achterstevens beelden der *Nereïden* voerden, 't geen hen van 't leger van ACHILLES onderscheidde.

Drie verzen van VIRGILIUS, in 't tiende boek der *Æneïs*, kunnen tot verklaring van den *Griekschen* tekst dienen. In 't eene wordt gemeld, dat het schip van ÆNEAS zich aan het hoofd der vereenigde vloot had begeven, hebbende aan zijne scheepssnebben *Phrygische* leeuwen. In 't andere klieft MASSICUS, de vlootvoogd, de baren, met zijn ijzeren tijger. De tijger was dus het wapenbeeld der *Etruskers*, gelijk de leeuw dat der *Phrygiërs*. In het derde vers spreekt de dichter van ABAS, wiens schip een gouden APOLLO op den achtersteven had.

Nu blijft ons nog te spreken over de wapenbeelden der Ouden op de zegels tot het teekenen hunner brieven gebruikt.

De geschiedenis bewijst, dat het gebruik om de brieven met den naam te onderteekenen, over 't algemeen zeer laat is ingevoerd, en men alom begonnen is die met zegels te teekenen; want de namen zouden, in de kindschheid der volken, zeer onzekere onderscheidingen van personen geweest zijn, dewijl zij niet erfelijk waren.

Men vindt bij HOMERUS een zeer merkwaardig voorbeeld van het gebruik der zegels. 't Is in het zevende boek der *Ilias*, waar negen *Grieksche* helden het lot trekken om HECTOR te bestrijden. Elk hunner, zegt de dichter, teekende een lot en wierp het in AGAMEMNONS helm. NESTOR schudde die, en men trok het lot, hetwelk een heraut aan de negen mededingers ging toonen. Eene beschrijving, die bewijst, dat 't lot een afdruksel van een zegel moet geweest zijn, daar de acht eersten, aan welke men het vertoonde, verklaarden, dat het 't hunne niet was, en AJAX het herkende en aannam. (*) Het is toch duidelijk, dat, indien elk lot ware gekenmerkt geweest met een naam, en niet met het afdruksel van een zegel, elk deelhebber, ziende dat het niet zijn naam was, dien van AJAX zou hebben gelezen.

Het gebruik der zegels is menigvuldig in de treurspelen. In de *Trachiniæ* van SOPHOCLES zendt DEJANIRA, door LICHAS, eene *tunika* aan HERCULES, zeggende: »Hij zal gemakkelijk zien, dat dit geschenk van mij komt, want ik heb er mijn zegel aan gehecht." In den *Hippolytus* van EURIPIDES roept THESEUS uit, een brief van PHEDRA ontvangende: »Welke zoete herinneringen wekt het gezigt van haren ring in mij op." en hij voegt er bij: »Doen wij den omslag open." hetgeen bewijst, dat de brieven der Ouden gesloten en niet met een aanhangend zegel open waren. In de *Iphigenia in Aulis* schrijft AGAMEMNON aan CLYTEMNESTRA, dat zij hare dochter niet moet medebrengen, en zegt tegen den bode: »Bewaar het zegel, dat ik op dezen brief heb gesteld, zorgvuldig; dit teeken is u genoeg." FLAVIUS JOSEPHUS verhaalt, in 't twaalfde boek zijner geschiedenis, dat een Koning van *Sparta*, ARIAS genaamd, onder het hoogepriesterschap van ONIAS, den Joden schreef, om hun te herinneren, dat zij broeders waren, alzoo zekere titels bewezen, dat de *Lacedaemoniërs* van ABRAHAM afstamden. Deze brief was geschreven op

(*) De gevolgtrekking schijnt niet juist, daar de *Grieken* ook elkanders zegels wel gekend zouden hebben. Wij zouden hier eer denken aan willekeurig gekozene kenteekenen, b. v. insnijdingen in een stukje hout, of iets dergelijks. DE VERT.

een vierkant blad en toegemaakt met een zegel, vertoonende een adelaar, met een slang in zijne klaauwen.

De gewoonte om brieven met eenen naam te onderteekenen schijnt, te *Rome*, reeds in den tijd van TIBERIUS te hebben bestaan, zoo als blijkt uit eene uitdrukking van SUETONIUS, waar hij zegt: dat de Keizer zich AUGUSTUS noemde, wanneer hij aan Koningen schreef, daar die bijnaam in *zijn* geslacht erfelijk was. Intusschen bleef het gebruik van zegels, dat er zeer oud was, onder de Keizers voortduren. Deze zegels waren gewoonlijk in de kas van een ring gevat. Een gezegde van ATEJUS CAPITO, een in het kanonieke regt der *Romeinen* zeer ervaren geleerde, in 't zevende boek der *Saturnalia* van MACROBIUS, bewijst dat deze zegelringen, door de oude *Romeinen*, niet als sieraden werden beschouwd, maar opzettelijk tot het teekenen van brieven werden gedragen, en dat slechts personen van zekeren rang die konden hebben.

Gewoonlijk stelden de Ouden hun zegel te zamen uit of naar aanleiding van eenig merkwaardig voorval, in hunne familie gebeurd. JUSTINUS verhaalt, dat de gade van ANTIOCHUS, LAODICE, eenmaal droomde met APOLLO te huwen en van hem een ring te ontvangen, op welken een anker was gesneden, en dat zijn zoon SELEUCUS toen een anker tot zegel verkoos. In het leven van MARIUS vermeldt PLUTARCHUS een dergelijken trek; hij zegt, dat SYLLA zich een zegel deed maken, waarop hij was voorgesteld als JUGURTHA uit de handen van diens schoonvader BOCCHUS ontvangende, en dat hij er zich steeds van bediende om zijne brieven te teekenen.

Keizer AUGUSTUS teekende zijne brieven achtereenvolgens met drie verschillende cachetten. Op het eerste was eene *sphinx* afgebeeld; op het tweede stond de beeldtenis van ALEXANDER *den Grooten*, en op het derde zijne eigen beeldtenis, die hij door DIOSCORIDES had doen snijden, en waarvan het gebruik aan zijne opvolgers bleef.

Twee bewijzen nog mogen, hetgeen wij van de bijzondere wapens der Ouden gezegd hebben, staven. Zij bevestigen volkomen, dat de wapens veelmalen bij hen, gelijk

steeds in de middeleeuwen, een erfelijk teeken waren, bestemd om de overleveringen der geslachten te bewaren.

OVIDIUS verhaalt, in 't zevende boek der *Gedaante-verwisselingen*, PLUTARCHUS meldt in 't leven van THESEUS, en SENECA zegt in 't derde bedrijf van den *Hippolytus*, dat AEGEUS, Koning van *Athene*, een vreemdeling aan zijne tafel ontvangen hebbende, deze een ponjaard nam om er 't vleesch mede te snijden, en dat de Koning de zinnebeelden ziende, op den greep des dolks gesneden, daaraan dadelijk zijn zoon THESEUS herkende, dien hij bij AETHRA, dochter van Koning PITTHEUS, had verwekt. In het leven van CALIGULA berigt SUETONIUS, dat de Keizer, uit naijver op de edele *Romeinsche* geslachten, aan de TORQUATUSSEN den erfelijken keten ontnam; den CINCINNATUSSEN verbood de haren lang en gekruld te dragen, en den bijnaam: *de groote* in het geslacht van de POMPEJUSSEN afschafte. Eindelijk meldt SILIUS ITALICUS, in 't vijfde boek zijner *Punica*, van een edelman, CORVINUS, die aan zijn helm een raaf droeg, ter gedachtenis van de hulp, door zulk een vogel, aan een zijner voorouderen in den strijd verleend.

Naar GRANIER DE CASSAGNAC.

CHINESCHE ZEDEN EN LEGENDEN.

In *King-Ling* (goudheuvel), de glansrijke stad des *Hemelschen Rijks*, bij de *Europeanen* onder den naam van *Nanking* bekend, is eene lange, naauwe, weinig bezochte straat, die der *Narcissen*, waarin de huisjes van klei, met stroo gedekt, vrij verre van elkander gebouwd en met tuintjes omgeven zijn. Heiningen van gevlochten bamboes vereenigen die schamele woningen, en beveiligen de tuinen tegen den moedwil en de roofzucht der knapen, die dagelijks, als eene zwerm bijen, in en uit een gebouw gaan, van grooter omvang en beter voorkomen dan de overigen; en voor 't welk op eene zijden banier met sierlijke letters te lezen staat: *Hier is de Tempel der Wetenschappen.* Daar woonde (zoo als bezijden

de poort of hoofdingang was geschreven) YANG, het *bloeijende talent;* bijgenaamd *het volmaakte licht*, een onderwijzer der jeugd.

Dat huis schitterde van witte, verniste dakpannen, waarop de stralen der zon wederkaatsten. Eene låag pleister bekleedde de buitenste muren van onder tot boven. Zonneschermen, kunstig van fijn rijststroo gevlochten, groen geverwd, met vliegende draken en vlammen beschilderd, pronkten weelderig voor de vensters, waar anderen slechts grove matten hadden. De hoofdingang was, naar kerkelijke voorschriften, door twee pilaren in drieën verdeeld. Dus bezat meester YANG eene *eeredeur* in het midden, die alleen geopend werd voor hem en voor de gasten, aan welke hij eene bijzondere achting wilde bewijzen. Zijne dienstbode, gewone bezoekers, en schoolknapen wisten, dat zij, volgens *het boek der ceremoniën*, alleen door eene der zijdeuren mogten in- en uitgaan.

Even als de rijke stedelingen had YANG een afzonderlijk vertrek, *de bloemkamer* geheeten, waar de vreemdelingen werden ontvangen; en verder in het achterste deel der woning, de geheiligde afgezonderde kamer, *de zaal der voorouderen* genaamd.

Deze is bij de *Chinezen* de familie-tempel. Elk naauwgezet opvolger der kinderlijke pligten, in het *Rijk des middelpunts*, moet zich dagelijks, terstond na zijn ontwaken, dáár heen begeven, om er voor een aan den muur hangend bord, waarop de namen zijner voorouders geschilderd zijn, reukwerk, of zoo hij daartoe te arm is, een strookje schoon papier, of ten minste een stukje stroo ter hunner eere te branden. Niemand, van welken rang of ouderdom, mag dit verzuimen. Deze hulde aan de voorouderen wordt in tegenwoordigheid van al de leden des gezins en van de dienstboden, door het hoofd van den huize gebragt, in dit plegtige oogenblik met het geheiligd karakter eens priesters, aan de goden offerende, bekleedt.

Ook de armste *Chinees* heeft ergens dit altaar. Kan hij geen vertrek afzonderen om er de eerwaardige naam-

lijst te plaatsen, bevat zijne hut maar eenige ruimte tot woning, slaapplaats en stal voor zijne huisdieren, dan zondert hij toch een hoekje tot vereering zijner overledene vaderen af. Elk *Chineesch* verblijf is dus een tempel: de heiligen dáár vereerd, zijn het voorgeslacht, de vader des gezins is er priester. — Deze aandoenlijke eeredienst, steeds even hoog geacht, en zich in den nacht der tijden verliezende, moest wel ontstaan en in zwang blijven bij een volk, dat de verhevene, eenvoudige spreuk heeft: *Kwaad doen is zijne voorouderen vergeten.*

Op zekeren morgen van een dier dagen, welke de *Chinezen tsici-ling* heeten, en waardoor zij hun jaar in vier-en-twintig deelen, elk van vijftien dagen, splitsen, klopte een man, lang vóór den gewonen tijd, aan de middeldeur van YANG, *het volmaakte licht.* Deze man, met ongedekt hoofd en ongeschoeide voeten, droeg een stok van wit hout in de hand, en een ijzeren ketel, hangende aan eene ketting van hetzelfde metaal, aan zijnen gordel. Aan de snede van zijn kleed en andere teekenen herkende YANG *een man van de wet*, en twijfelde niet of hij had voor zich een dier bedelende monniken, aanbidders van FO of BOUDDHA, die overal rondgaan om het onderhoud voor hun klooster op te halen.

Deze bedelmonnik drong, zonder de gewone pligtplegingen, bij de *Chinezen* zoo naauwkeurig gevolgd, door de eeredeur, zoo ras zij open ging, binnen. Dit moest YANG, *het bloeijende talent*, *het volmaakte licht*, zoo bekend wegens zijne godvruchtige inachtneming van al de voorschriften der welvoegelijkheid, een zeer slecht denkbeeld van den ingetredene geven. Deze wachtte, na eenige schreden te hebben gedaan, op den huisheer, die weldra kwam, en zich haastte de deur te sluiten en den monnik in de bloemzaal te brengen.

— Ik onderstel — sprak de vreemdeling — dat gij, naar mijne wijze van binnenkomen oordeelende, weinig goeds van mij denkt, en in uw harte zegt: ziedaar een man zonder eenige beschaving.

— Mijn vrome, oudste broeder! — was YANGS ant-

woord — als iemand zich bij mij niet gedraagt naar de eischen der gezonde rede, begin ik, alvorens hem te veroordeelen, mij-zelven te onderzoeken, en bevind mij dan altijd zóó vol gebreken, dat ik niet geloof het regt te hebben om de fouten op te merken, door anderen, misschien, begaan. Immers staat er geschreven: »*Dat elk de sneeuw voor zijne eigene deur wegvege, in plaats van te zien naar den rijp op eens anders dak.*"

De Bonze gaf een teeken van goedkeuring, en vooruit naar de bloemzaal tredende, zette hij, zonder daartoe genoodigd te zijn, zich op de eereplaats neder, en ving aan de reden van zijn bezoek, namelijk de behoefte van zijn klooster te melden. Terwijl hij 't aan YANGS weldadigheid aanbeval, voer hij hevig uit tegen de gierigheid der menschen.

YANG, die zich gehaast had om het kopje thee, dat steeds aan elken bezoeker wordt aangeboden, te bereiden en te dienen, vroeg den *Bonze* beleefdelijk aan hoe vele deuren hij, op zijne ochtendwandeling, reeds geklopt, en hoe vele weigeringen hij ontmoet had.

— Ik heb aan drie deuren geklopt, en dit is de eerste die geopend is geworden; — was 't antwoord — doch waarschijnlijk met even weinig baat. Ik verwacht ook hier niets dan eene weigering.

YANG zweeg, maar nam uit een koffertje een staafje zilver, waarvan hij drie even groote stukjes knipte, en na ze gewogen en herwogen te hebben om zich te overtuigen of ze gelijke waarde hadden, sprak hij:

— Mijn vrome, oudste broeder! veroordeel niemand. Zie, de drie deuren hebben zich geopend en elk der bewoners heeft u de aalmoes, door u verlangd, gegeven. Daar is mijn offer, met de offers der anderen.

Nogmaals gaf de zonderlinge bedelaar een teeken van goedkeuring, en wierp, zonder een woord van dankbetuiging te uiten, de drie stukjes zilver in den *ketel der wet*, zoo als de Bouddhisten dien noemen.

Na een oogenblik zwijgens sprak hij:

— Ik houd mij verzekerd, dat gij vele betuigingen van erkentenis voor uw driedubbel offer verwachtte, en mijn zwijgen u verbaast.

— Geenszins. — antwoordde de onderwijzer — Gij zijt mij geene dankbetuiging schuldig. Er staat geschreven: »*Geef, dat is wedergeven; weldadig zijn, is eene schuld voldoen; hij die heden eene aalmoes schenkt, is gisteren door iemand verpligt geworden. Met de eene hand aannemende verbindt men zich om met de andere wèl te doen; de arme is overal de schuldeischer van den rijke.*"

— Voorzeker. — zeide de bedelmonnik, en zag met belangstelling op den zedigen spreker, die tevens zoo edelmoedig handelde. — Maar — ging hij voort — boven de wetten door de wijsgeeren en wijzen voorgeschreven, heeft de Beschikker der tien werelden (BOUDDHA) grondstellingen bepaald, die zeggen: »*Wat het penseel des menschen in de wet heeft geschreven is maar een doode letter; maar wat de Schepper in het hart des menschen heeft geschreven is een levend woord.*"

Daar voegde hij nu eenige lofspraken bij voor *het bloeijende talent;* maar op eens zijne rol van berisper hernemende, begon hij de prachtige inrigting van het huis, en het keurige der meubelen, die nogtans zeer eenvoudig waren, af te keuren. Hij vond de kleur der zaal niet goed, en in den tuin ziende, had hij veel te zeggen over den aanleg der paden en de keus der bloemen; maar YANG, *het volmaakte licht*, wiens geduld zich geen enkel oogenblik verloochende, vergenoegde zich met den op alles smalenden leerling van BOUDDHA te antwoorden:

— Deze kleur was de begunstigde verw mijner moeder. Mijn vader beminde de bloementeelt. De aanleg van den tuin is genomen naar dien bij het huis waarin ik geboren ben. Ik heb mijn eigen smaak in den aankoop van het huisraad niet gevolgd, maar de overlevering van het verledene geëerbiedigd; en om alles in te rigten gelijk gij het ziet heb ik alleen de herinneringen mijner kindsheid gevolgd.

»*De oogenblikken vliegen weg als een pijl, en de uren snellen als de spoel eens wevers*", heeft de onsterfelijke van *Nénaphar*, de verhevene LI-TAÏ-PÉ, *China's* groote dichter gezegd. Zoo was ook nu de tijd tot den *tsao-fau*

('t ontbijt) weldra gekomen, en YANG noodigde zijnen gast om deel te nemen aan zijn matig ochtendmaal, bestaande uit twee schotels: de eene van gekookte gierst, met zoete basiliek toebereid, en de andere met salade van lange, geele chicorei, welke de bewoners van het *Hemelsche Rijk gouden naalden* noemen. De *Bonze* zette zich aan tafel, en steeds misnoegd ging hij voort met de wijze van opdisschen, de soort van gierst en de keuze der salade te misprijzen; doch de goede YANG verontschuldigde zich met zijn gering inkomen, 't welk hem niet toeliet om zijnen bezoekeren fijnere spijzen voor te zetten; en zichzelven overwinnende, behield hij zijne bedaardheid en volkomen zachte beleefdheid jegens den man, wiens onbillijke berispingen hij reeds zoo lang had verdragen.

Deze, die zich ten taak scheen gesteld te hebben om des gastheers toorn op te wekken, begreep nu, dat hij den onderwijzer op meer teedere plaatsen moet aantasten, om hem de palen zijner wijze matiging te doen overschrijden, en sprak:

— Hoe komt het, dat ik bij u geene enkele beeldtenis zie van den God FO of den BOUAN-IN, den beschouwenden Heer? Zoudt gij misschien een vijand van mijne heilige godsdienst zijn?

Dit gezegd hebbende stond hij eensklaps op, als wilde hij het huis van den onderwijzer, *het volmaakte licht*, ontvlugten; gelijk men eene door de pest besmette woning ontvliedt.

— Mijn vrome, oudste broeder! — antwoordde *het bloeijende talent*, na met vele pligtplegingen den gast te hebben verzocht om weder plaats nemen — Ik ben een discipel van den *heiligen man* (CONFUCIUS); mijne eeredienst is die der letterkunde. Moet gij mij daarom zoo spoedig verlaten? Er zijn reeds vele eeuwen verloopen dat drie godsdiensten in vrede naast elkander in het *Rijk van het midden* bestaan. Zouden twee mannen van verschillend geloof niet eenige uren op dezelfde plaats vreedzaam bijeen kunnen blijven? Gij weet, de pagode van BOUDDHA verheft zich gerust naast den tempel der leerlingen van de *wet* en der *deugd;* en de Academie

waar de *Heilige man*, de grondlegger van mijn geloof, wordt vereerd, lijdt immers geene schade door de nabuurschap der beide Godshuizen, in welke men aan verschillende geesten offert. Waarom zou hetzelfde dak ons niet overschaduwen, daar dezelfde zon ons beschijnt en dezelfde wetten ons beschermen?

— Dat is — hernam de Bouddhist — gesproken als een wijze; doch zoo gij inderdaad met hoogere kunde begaafd zijt, waarom hebt gij dan geene bevordering in de letteren gezocht? In plaats van den kandidaatsrang, den minsten der graden, in de wereld der letteren zoudt gij hebben kunnen dingen naar dien van Doctor, en misschien geteld worden onder de ooren en de oogen van den Draak (de Staats-Ministers).

— *Eerzucht in het hart te voeden* — hernam *het volmaakte licht* — *is een tijger in zijne armen te dragen.* Het zou onvoorzigtig zijn te willen naderen tot den Verheven Wees (den Keizer; zoo genoemd omdat hij na het overlijden zijns vaders ten troon stijgt). Wie te driest in de zon ziet wordt blind; wie naar den donder luistert wordt doof. *Een glazen klok moet zich niet wagen aan de slagen van een gouden hamer.*

— Die man is vol domheid! — zeide de bedelmonnik zacht, maar toch hoorbaar — hij heeft niet de minste verdienste; misschien deugt hij zelfs niet om de kinderen te onderwijzen.

In stede van daarop te antwoorden, noodigde YANG zijnen gast om met hem in de school te treden; want het gedruisch der aansnellende knapen verkondigde reeds hunne nadering. Het uur der lessen sloeg.

De Bonze, getrouw aan zijn stelsel van onbescheidenheid, ging weder het eerst binnen. In het midden van den tempel der wetenschappen gekomen, plaatste hij zich, zonder pligtpleging, in den armstoel des onderwijzers.

De leerzaal van meester YANG was ruim en wèl verlicht; de banken verhieven zich trapsgewijze, in drie rijen; eene lange tafel was voor elk derzelve geplaatst, en de orde van zitten was er onveranderlijk. Daar, in

China, het regt van ouderdom overal geëerbiedigd wordt, bepaalt de leeftijd en niet de bekwaamheid den rang in de school; doch bij billijke wedervergelding is het niet de ouderdom of de geboorte, maar de bekwaamheid die in de zamenleving aanzien verschaft, en den man van den laagsten stand tot de eerste Staats-posten verheft. De wetenschap is in *China* zóó hoog in eere, dat de ongeletterde grijsaard zich nederig buigt voor den wèl onderwezen jongeling, en dezen den titel van *zijn oudsten broeder* geeft.

Reeds had de Bouddhist eenige oogenblikken in den armstoel gezeten, en YANG zich op eene der banken gezet, zonder dat een der kinderen zich vertoonde.

— Ik dacht het wel — bromde de eerste toornig — het uur heeft geslagen en nog is geen der knapen waar hij zijn moest. Meester YANG kent zijn bedrijf zoo weinig, dat hij den leerlingen niet eens naauwkeurigheid weet in te prenten.

Zonder eenige gevoeligheid over deze onverdiende beleediging te laten blijken, nam YANG, *het volmaakte licht*, een bord van den wand, waarop eene menigte figuren geschreven waren; want het bevatte niet minder dan de honderd bepalingen van het reglement, anderhalve eeuw geleden, door CHING-TCHING-KIN, den wetgever der nieuwe scholen, vastgesteld. Hij plaatste dit bord onder de oogen van zijnen gast, en wees hem het 24ste artikel, waarin geschreven staat: »Den eersten en den vijftienden dag der maan zullen de leerlingen voor de deur der school elkander beleefdelijk groeten, en te zamen den laatstkomenden afwachten."

Voor de derde maal gaf de Bonze een teeken van welgevallen; want het was naar 't voorschrift van 't reglement. De dag was een der vier-en-twintig *tsieï-ling* van het jaar, en gevolgelijk bijzonder gewijd aan de beoefening der pligtplegingen, en aan het brengen van een offer aan den onderwijzer.

Toen alle de kinderen voor de school bijeen waren, kwamen zij ordelijk twee aan twee binnen; voor een bord gekomen, waarop KHOUNG-FIN-TSCU geschreven stond,

bogen zij zich drie malen voor den vereerden naam (CONFUCIUS) van hem, die, sedert meer dan twee duizend jaren, de vader der wetenschappen, de patroon der scholen, de beschermer der studerenden is. Deze drievoudige begroeting verrigt hebbende, traden zij deftig en zwijgend naar des meesters tafel, en legden er hun offer neder.

Nu eerst merkten zij op, dat diens stoel door een ander dan hunnen wijzen leeraar was bezet. Het eerwaardig uiterlijk van den vreemdeling belette hen daar over eenig blijk van verwondering te geven, en daarenboven wisten zij, dat hun meester de gewoonte had om zijnen zetel aan elken bezoeker dien hij hoogachtte af te staan, en zich dan nederig op een der banken te plaatsen. De kinderen legden dus voor den bedelmonnik, op de eereplaats gezeten, hunne offers neder, zoo als dat op zulk een dag door geheel het rijk geschiedt; bestaande het geschenk van elken leerling, uit eene maat rijst of gierst, een weinig drooge thee of suiker, specerijen of vruchten, een stuk stof of eenig huiselijk gereedschap; naar de mate van den welstand of de mildheid van zijne ouders.

Achter zijne leerlingen volgde nu YANG, *het bloeijende talent*, zelf, en boog zich mede als een eenvoudig scholier voor den vreemde, die op zijne plaats zat; doch hij kwam met ledige handen; waarop de Bonze met een glimlach tot hem zeide:

— Gij verzuimt de pligten der liefdadigheid; want men moet niet voor 's meesters tafel komen zonder iets er op te offeren, en gij brengt er niets.

— Ja, voorzeker — was 't antwoord — ik breng er den goeden wil des harten, die beter is dan de zuiverste der aalmoezen.

— En waarop gij het minste gierig zijt; want hij kost u niets.

— Misschien — hernam YANG, *het volmaakte licht* — zult gij dit offer minder verwerpelijk achten, wanneer ik alles daar bij voeg wat mijne leerlingen mij hebben gebragt. Dit alles zij voor u, mijn oudsten broeder!

Een leerling van den *Heiligen map* moet niet nemen hetgeen is nedergelegd aan de voeten eens aanbidders van BOUDDHA.

— Ik neem het aan. — antwoordde de monnik.

Nu ving de arbeid aan. De indringer deed tallooze vragen, en maakte het den leerlingen zwaar, en zocht gestadig den meester te vernederen, doch allen triomfeerden over de moeijelijkheden; terwijl YANG alle reden had om de bekwaamheden en de geleerdheid van zijnen plaatsbekleeder te bewonderen, die na den afloop der leeruren opstond, en, met groote regtvaardigheid en blijkbare gewoonheid in het doen van plegtige aanspraken, den jongen lieden verdienden lof, belooningen en vermaningen gaf, en met deze woorden besloot:

— Weest standvastig in 't uitvoeren uwer besluiten; want de wijze zegt: Een denkbeeld moet duizend jaren duren. Weest voorzigtig in uw gedrag; want hij zegt nog: Als gij het spoor uwer voeten verbergen wilt, loopt dan niet in de sneeuw. Weest bescheiden in uwe betrekkingen; want er staat geschreven: Het woord aan een vriend in het oor gefluisterd, wordt op duizend *lis* (honderd mijlen) door vijanden gehoord. Weest leerzaam; want de Ouden zeiden: De boom zonder takken is ziek; de mensch zonder wetenschap is blind. Wacht u te lasteren of kwaad te spreken; want er is nog geschreven: De mensch heeft in zijn mond een bijl, waarmede hij zijn eigen ligchaam wondt. Eindelijk, groeit op in liefde tot wijsheid; dit is het middel om tot den rang der onsterfelijken op te klimmen; want: tien duizend volkeren behooren den Keizer, maar tien duizend eeuwen behooren den verstandige.

Daarop wendde de Bouddhist zich tot YANG, en vroeg hem:

— Zoudt gij beter gehandeld en beter gesproken hebben?

De leeraar, minder verbaasd over den hoogen toon van zijnen gast, dan over de wijsheid zijner redenen en de waardigheid met welke hij daar zetelde, antwoordde diep gebogen:

— Gij zijt een doorluchtig meester, mijn vrome, oudste broeder! en mijne zwakheid buigt zich voor uwe verhevene meerderheid.

— Uwe zwakheid — hernam deze, weder met denzelfden toon van gezag — daarover zullen wij dadelijk oordeelen. Tot nu toe ondervroeg ik slechts uwe leerlingen: het is billijk, dat de meester op zijne beurt worde beproefd.

Toen een penseel en twaalf stukjes papier nemende, teekende hij met vlugge vingeren op elk derzelve vier letters (karakters). Meester en leerlingen volgden met starende oogen en gespannen verwachting de bevallige bewegingen der hand van BOUDDHA's vereerder, en toen deze geeindigd had, riep YANG uit:

— o, Ik dacht het wel! Gij zijt een doorluchtig meester! Uw penseel, vliegende met de ligtheid eens draaks, heeft een schat van kostbare paarlen gestrooid; want wat gij geschreven hebt zijn de *twaalf paarlen van den halsband!*

— En zoudt gij die kunnen verklaren? — vroeg de gast, met een lach waarin twijfel heerschte.

— Ik zal het beproeven. — antwoordde YANG, het *volmaakte licht*, zediglijk.

Toen werden de twaalf parelen van den halsband (legenden) aan den wand opgehangen.

Intusschen had SIAO-SING-YIN (de kleine blaauwe zwaluw), des onderwijzers dienstmaagd, in de buurt de mare verspreid, dat een buitengewoon genie, van een lelijk karakter, YANGS zetel had ingenomen, en dat deze geest, in de gedaante eens aanbidders van BOUDDHA, de school waarnam. De buren veronderstelden, dat het een uit de myriaden van onsterfelijken was, die den berg *Kouen-Lun* (het paradijs der *Chinezen*) bewonen, en verbreidden dit nieuws; zoodat, in den oogenblik toen YANG de uitlegging der teekenen zou beginnen, eene menigte bewoners van de straat der *Narcissen* den tempel der wetenschappen binnendrong. In weerwil van deze schare van toehoorders behield YANG zijne bedaardheid van geest, boog zich nogmaals voor zijnen gast, en ving aan:

— De eerste legende zegt: *Hiao-kan-tong-thien.* (De kinderlijke liefde verheugt den hemel.) Dit heeft betrekking op den heiligen Keizer CHUN, wiens regering in 't drie-en-twintigste jaar der zevende zonnekring (2284 jaar vóór J. C.) begonnen is, toen de eerste werktuigen voor de hemelkennis werden uitgevonden, en de loop der sterren voor het eerst geregeld werd gadegeslagen. CHUN was door zijne geboorte niet voor den troon bestemd. Hij bragt zijne jeugd door met het land te bebouwen. Zijn vader was een eenvoudig, onwetend man, en zijne stiefmoeder eene woeste vrouw. De oudste zijner twee broeders was gierig, en de jongste hoogmoedig. CHUN werd door hen niet bemind, ofschoon hij aan allen niets dan liefde en gehoorzaamheid betoonde. Dikwerf overmeesterde, als hij zich naar het veld begaf, diepe treurigheid zijn hart, tot tranen toe; want het was hem zoo smartelijk gehaat te zijn, daar zijne ziel behoefte had aan liefde; doch de hemel met zijne vrome droefheid begaan, wilde niet dat de tijd, dien hij schreijende doorbragt, hem als verloren zou worden aangerekend, en zond olifanten om den grond voor hem te beploegen, en vogels om het onkruid uit den grond te plukken. Te huis gekomen zette CHUN zich op de laagste plaats en vergenoegde zich met het geringste voedsel; zoo behield hij vrede met den eenvoudigen en de boozen, met den gierigen en den trotschen. Nu kwam de dag, waarop de doorluchte Keizer YAO het zeventigste jaar zijner regering en het tachtigste zijns levens bereikt had. Deze bezat negen zonen; maar geen hunner achtte hij waardig den troon te beklimmen. Gelukkig hoorde hij van de kinderliefde en de bezadigdheid van CHUN. Toen van het mindere tot het meerdere besluitende, en bedenkende dat de kiemen der grondregelen van de Rijksheerschappij in het huisgezin liggen, en dat hij, die goede orde en overeenstemming in eene woning weet daar te stellen en te onderhouden, evenzeer berekend is om de honderd gezinnen (de *Chinesche* Natie) wèl te regeren, zond zijne negen zonen naar CHUN om hem de woorden der legende: *de kinderlijke liefde verheugt den*

hemel, te verkondigen, en daarbij te voegen: »Verlaat uwen ploeg voor den schepter! Onze vader YAO geeft u deel aan de regering! Kom en heersch nevens hem." En CHUN ging en maakte, gedurende vijftig jaren, zijn volk gelukkig. Van dit tijdvak staat er geschreven: De deugd was geëerbiedigd op de aarde; de Keizer, in vrede op den troon des Draaks gezeten, liet zijne armen rusten, en het rijk werd wèl geregeerd.

De tweede legende zegt: *Thing-tchang-tang*. (Hij-zelf proefde zijne geneesmiddelen); want dit betreft den vromen OUEN-TI, die mede tot den rang van vader en moeder des volks (Keizer) verheven werd, in het een-en-twintigste jaar des derden zonnekrings (178 j. vóór J. C.), omtrent den tijd toen de vreemde voortbrengselen in de negen gewesten (*China*) werden ingevoerd. OUEN-TI, tot de oppermagt gekomen, behield voor zijne moeder al den eerbied, dien hij haar in zijne kindschheid bewezen had. Oud geworden, werd zij door eene ziekte aangetast, welke drie jaren duurde. Gedurende al dien tijd legde OUEN-TI zijn hoofd op geen kussen neder, en maakte geen enkelen keer den gordel zijns Keizerlijken kleeds los (dat is: hij ontkleedde zich niet). De doorluchtige zieke wilde niets aannemen dan uit de hand van haren zoon; zij wilde niets drinken voor hij den rand des bekers met zijne lippen had aangeraakt, en de verheven Monarch, den afkeer van den bitteren drank overwinnende, zeide: »Wat mijner moeder goed is, kan voor mijn hart niet dan zoet zijn." Zoo dronk hij en sprak tot de lijdende: »Dit is zoet, lieve moeder! want het moet u genezen." — Doch na drie jaren van smarte overleed zijne moeder, gelijk er geschreven staat: *De geneesheer treft de ziekte wel, maar aan het noodlot is niet te veranderen.*

De derde legende heet: *Ki-tchi-tong-sin*. (Zich in den vinger steken om een hart te bewegen.) Deze raakt TSENG-TSEU, een der volgelingen van den *Heiligen man* (CONFUCIUS), en bewijst, welken geheimen invloed er tusschen eene moeder en haren zoon kan bestaan, wanneer deze van de pligten der kinderlijke liefde is doordrongen.

TSENG-TSEU was in 't gebergte bezig met hout te hakken voor den huiselijken haard. Een bloedverwant zijner moeder, het land doorreizende, gaf haar een bezoek, terwijl de goede vrouw alleen in hare hut was. Daar de nabestaande zijn verlangen te kennen gaf om zijnen jongen neef te zien, antwoordde zij: »Hij is twee *lis* ($\frac{1}{16}$ van eene mijl) van hier, ik zal hem roepen." De reiziger verwonderde zich haar dus te hooren spreken, want hij geloofde niet, dat de menschelijke stem op zulk een verren afstand kon worden gehoord; maar de goede vrouw glimlachte, nam eene der spelden uit haar kapsel, gaf daarmede een gevoeligen prik in haren vinger, en zeide: »Hij zal nu spoedig hier zijn." Op hetzelfde oogenblik, dat de moeder zich in den vinger stak, gaf TSENG-TSEU, hoewel hij arbeidde en met een vriend in gesprek was, een zachte gil, liet zijn bijl vallen, en legde de hand op zijn hart, alsof hij daar ligtelijk gewond ware, en liep haastig naar huis. Aan de hut gekomen, wierp hij zich voor zijne moeder neder en vroeg haar: welk ongeval haar had getroffen? — »Een kleine prik." — antwoordde zij, hem het bloed toonende, dat als een koraalparel op hare pink lag — »Onze vriend wilde u zien, en ik weet geen beter middel om u te roepen."

De vierde legende houd in: *Ouen-lou-ki-mon.* (Hij hoort den donder en weent op het graf.) Dit gaat OUANG-FOU aan. Deze leefde in de vier-en-vijftigste cirkel (550 jaar vóór J. C.). Toen men begon op stoelen te zitten en de beenen te laten hangen. Zoo lang de moeder van OUANG-FOU leefde, putte hij zijne verbeelding uit om haar te dienen. Door zijne zorgen bereikte zij een hoogen ouderdom, en toen OUAN-FOU reeds zeventig jaar oud was, leefde zijne moeder nog. Daar zij met weerzin het einde harer dagen zag naderen, hield de zoon zich, om haar te misleiden omtrent haren ouderdom, alsof hij nog een kind ware, en hoewel hij een hoogen rang aan het hof bekleedde, speelde de anders deftige Magistaat te huis, bij zijne moeder, al de spellen van een kind, en voerde duizende jeugdige streken uit, opdat zij, hem zoo jong

ziende, haren eigen ouderdom mogte vergeten. Gedurende haar geheele leven was zij zeer bevreesd voor het onweder, en als *de pijl des donders* (de bliksem) haar in de oogen schitterde, werd zij bleek en beefde, en riep uit: »Ik sterf!" OUANG-FOU zag zijne moeder de kleederen van het einde (het lijkgewaad) aantrekken, en na het overlijden van de hem zoo dierbare, vernam hij nimmer het onweder, waarvoor zij zoo bang was geweest, of, gedachtig aan hare angsten, en vreezende dat het geluid des donders hare rust mogt storen, ging hij naar haar graf en legde zich daar op neder, en sprak: »*Vrees niet, lieve moeder! Uw zoon is hier!*"

De vijfde legende beteekent: *Tan-i-chun-mou.* (Een enkel kleed hebben en zijner moeder gehoorzamen.) Zij raakt TSEU-KIEN, geboren in den zes-en-twintigsten zonnekring (1114 jaar vóór J. C.), in den tijd der ontdekking van de naald die het Zuiden aanwijst ('t kompas). Nog zeer jong zijnde verloor TSEU-KIEN zijne moeder. Zijn vader hertrouwde en won nog twee zonen. Deze werden door hunne moeder zeer geliefd, maar TSEU-KIEN was door haar gehaat. In den winter, als sneeuw en ijs de leden doen verstijven, zond zij hem in het open veld om te arbeiden. Het arme kind was dan gedekt met een enkel kleed van rietgaren gemaakt, terwijl de andere zoontjes katoen en zijde droegen. TSEU-KIEN leidde de kar zijns vaders en was dikwerf zoo verkleumd, dat hem de teugels uit de hand vielen, waarover zijn vader, door de stiefmoeder opgeruid, hem dan wreedelijk bestrafte. De jongeling verdroeg die harde mishandelingen zonder morren; nimmer ontging eene klagt zijnen mond; nooit kwam er eene gedachte aan wedervergelding in zijn hart op. Eindelijk openden zijne onderwerping en lijden des vaders oogen, en deden dien schaamrood worden wegens zijne onregtvaardigheid omtrent een zoo edelen zoon. Toen, tegen zijne slechte vrouw verbitterd, wilde hij haar verstooten; maar TSEU-KIEN, dat hoorende, bragt er hem van terug, zeggende: »*Als de moeder in huis blijft lijdt maar één zoon koude; doch als de moeder henen gaat worden drie zonen wees.*"

De stiefmoeder, dit vernomen hebbende, was dermate van schaamte getroffen en met dankbaarheid vervuld, dat zij hem voortaan niet minder beminde dan hen die zij gevoed had met den melk harer borsten.

De zesde legende zegt: *Gouei-fou-mi* (Voor een naastbestaande rijst op zijne schouders dragen), en zinspeelt op TSAÏ-CHUN, die in den vijf-en-veertigsten zonnekring leefde, omtrent den tijd toen de eeredienst van FO, in het Rijk der vier zeeën (*China*) is ingevoerd. (70 j. na J. C.) Het gezin van TSAÏ-CHUN was arm, en hij at wilde kruiden om zijne moeder zoo min mogelijk te laten ontberen. Toen er een hongersnood kwam, bleef den zoon, om zijne moeder te voeden, niets anders over, dan de vrucht des moerbeziënbooms; want zij had door den burgerkrijg haren man en met hem alles verloren. De vrucht inzamelende scheidde hij de rijpe van de nog groene beziën, en nam de laatsten voor zich. Eens werd hij door de *roode muizen* (roovers) overvallen, toen hij met het uitzoeken der vruchten bezig was. Door hen gevraagd: »wat hij deed?" was zijn antwoord: »Ik zoek de goede beziën uit voor mijne moeder, en behoud de slechten voor mij." Door zoo veel kinderliefde, in zoo teederen leeftijd, getroffen, gaven de roovers hem drie maten rijst. De hongersnood hield op; maar TSAÏ-CHUN en zijne moeder bleven arm als voorheen. Doch hij was nu grooter en sterk geworden en kon vermoeijenissen wederstaan, en dus ging hij soms op een afstand van honderd *lis* (10 mijlen) arbeiden, om rijst voor zijne moeder te verdienen. Later echter steeg TSAÏ-CHUN tot hooge waardigheden en werd zeer rijk; doch toen was zijne moeder reeds lang gestorven. Gaarne bezocht hij nu zijne vroegere arme woning, en als hij dan door honderd karren en honderden slaven gevolgd, in al de weelde van zijn stand, het land doorreisde, zeide hij dikwerf, zuchtende: »Och, dat ik nog wilde kruiden mogt eten en honderd *lis* ver rijst voor mijne moeder mogt verdienen; maar, helaas! zij is niet meer."

De zevende legende luidt: *Yong-tsiouen-yo.* (De vlietende beek en de springende visch.) Dit herinnert ons

aan de echtgenoote van KIANG-CHI, die onder de luisterrijke dynastie van HAN leefde, toen de dag in twaalf tijden, ieder van twee uren, werd verdeeld. (72 j. vóór J. C.) Deze vrouw betoonde almede de teederste kinderlijke liefde voor hare eigene moeder en voor de moeder van haren man. De laatste, oud geworden zijnde, wilde niet anders eten dan karper en niet anders drinken dan water uit de rivier *Yang-tseu-yang*. Dagelijks legde daarom de gehoorzame schoondochter een groot eind wegs af, om dien visch en dat water voor hare aangehuwde moeder te bekomen. Eens, uitgeput door vermoeijenis, verzuimde zij naar de rivier te gaan, en haar man verstiet haar. Nu uit hare woning verdreven, werkte zij dag en nacht als weefster, en gaf van hare kleine verdienste, dagelijks eenen man het noodige om naar de rivier te gaan, en met eenen karper en eene kruik water terug te komen, die zij dan heimelijk in het huis harer schoonmoeder deed brengen. Het duurde lang eer men ontdekte wie de oude vrouw aldus voorzag; maar eindelijk kwam het geheim aan den dag. Toen haalde, vol berouw over zijne hardheid jegens eene gade zoo getrouw aan hare pligten, de man haar terug en herstelde haar in al hare regten als vrouw van het huis. Deze volbragt nu weder de dagelijksche reis naar den stroom *Yang-tseu-yang* met zoo veel standvastigheid, dat zij voor niets ter wereld die moeitevolle taak wilde verzuimen. Het gebeurde, een jaar later, dat zij op een dier togten een zoon baarde. Zij die haar op den weg vonden, waar zij om hulp smeekte voor haar pas geboren kind, droegen haar naar huis. In weerwil van haar lijden straalde het zoetst gevoel van zelfvoldoening uit haar gelaat, toen zij vernam met den dagelijkschen voorraad nog in tijds vóór den maaltijd bij hare schoonmoeder te zijn aangekomen. Later haalde haar zoon het water, maar viel in den stroom en verdronk. Toch deed zij harer schoonmoeder niet gevoelen, dat deze de oorzaak was van dit ongeluk; maar, integendeel, wijl er geschreven staat: *dat het geene zonde is de waarheid te verbergen, wanneer die iemand der onzen zou kunnen grieven,*

schreef zij den dood van haar kind aan andere oorzaken toe en beweende het, in stilte. De Hemel, door zoo veel deugd getroffen, vergunde, dat het lijk des kinds drijvende bleef op de oppervlakte des waters, en Hij, die op het gouden boek de dagen des levens verlengt en verkort naar Zijn welbehagen, voegde er nog velen bij die des kinds. Het werd zijner moeder alzoo wedergegeven, en opdat het ongeval niet andermaal zoude plaats hebben, ontstond naast hare woning eene beek van zuiver water, uit de rivier *Yang-tseu-yang*. En dit wonderdadige water leverde karpers in overvloed uit.

De achtste legende: *Pu-mang-sé-ouan* (OUANG voedt de muskieten), leert wat er gebeurde met den jongen OU-MANG, die op de aarde was, toen de groote muur werd gebouwd (220 jaren vóór J. C.). Zijn vader was zoo arm, dat hij des winters geen deken op zijne slaapplaats kon bekomen, en in de zomernachten veel van den steek der muskieten leed. Ofschoon pas acht jaren oud, wilde het kind, dat zij zeer plaagden, hen niet verjagen, uit vrees, dat zij dan zijnen vader zouden verontrusten. Toen OU-MANG ouder was geworden, vergezelde hij den geliefden vader in het woud, waar deze gewoon was hout te hakken. Daar werd de vader eens door een tijger aangevallen, en zou toen zijn verscheurd geworden, wanneer OU-MANG niet, alleen om zijnen vader denkende, zich op het ondier geworpen, het in den strot gegrepen, en aldus gedwongen had zijne prooi los te laten. Daardoor bevrijd geworden, trof de houthakker het monster doodelijk met zijn bijl, en redde, op zijne beurt, het leven van den heldhaftigen zoon.

De negende legende: *Ki-mou-sé-tsin* (Beeldhouwen en zijne ouders dienen), herinnert aan TING-LAN, uit den tijd toen het feest der lantaarnen is ingesteld. (886 jaren na J. C.) TING-LAN was een arme lastdrager op de markten. Nimmer had hij zijne ouders gekend; want toen zij stierven was hij nog maar weinige maanden oud. De Hemel echter schonk hem een hart vol kinderlijke liefde. Het was hem dus eene groote smart, vader noch moeder te hebben, om die te kunnen beminnen en te dienen. Zijne grootste vreugde was over hen te spreken met de-

genen die ze gekend hadden. Doch gelijk een dorstige, door het gezigt van water, dat hij niet bereiken kan, heviger lijdt, zoo vermeerderde de liefde en de smart van TING-LAN naarmate hij meer van hen hoorde. Eens zag hij zijne dierbare ouders in den droom, en hun voorkomen prentte zich zoo vast in zijn geheugen, dat hij, wakker geworden, hen nog immer voor zich zag. Overtuigd dat deze wonderdadige verschijning hem was vergund, opdat hij den wensch zijns harten zou kunnen vervullen, sneed nu TING-LAN met zijn mes twee houten beelden, zoo volmaakt naar zijne ouders gelijkende, dat allen, die zich de overledenen nog konden voorstellen, verbaasd en getroffen waren. »Ja, dat is uw vader!"— »Dat is uwe moeder!" riepen allen, als uit éénen mond. Helaas, zij waren het niet, en toch eerde en diende de godvruchtige zoon hen in die beelden alsof zij het waren, en hem konden zien en hem zegenen. TING-LAN huwde; maar de vrouw door hem gekozen bezat geen hart, zoo vol van heilige liefde voor bloedverwanten. Zij vond de eer, welke haar man bewees aan beelden, die voor haar geene waarde hadden, belagchelijk en verachtelijk, en toen hij eens afwezig was, sneed en kerfde zij in de handen en trekken der ouderlijke figuren. TING-LAN zag die schennis, en vroeg in wanhoop aan zijne vrouw: waarom zij die misdaad bedreven had. Zij beleed hem toen haren afkeer van de beelden; maar hij verstiet haar voor altijd, en ging voort met in hen zijne ouders te eeren.

De tiende legende zegt: *Gouet-mon-mai-ewel* (Een zoon voor zijne moeder begraven), en bewaart het aandenken aan KO-YANG, die de groote vaart zag graven. (1344 j. na J. C.) Deze had een driejarigen zoon en eene oude moeder, en sprak eens tot zijne vrouw: »Onze groote ellende maakt het onmogelijk ons kind en onze moeder tevens te voeden. De Hemel kan ons nog een zoon schenken, maar eene moeder, eenmaal verloren, wordt nimmer vergoed. Wij moeten om de eene te redden, den anderen begraven. En de vrouw, in weerwil van de afschuw, die haar deze voorslag veroorzaakte, door den nood overwonnen, stemde al weenende in den dood van haar kind. KO-YANG voerde het jongske naar een nabu-

burig bosch en groef, terwijl het kind, van niets kwaads bewust, vrolijk met de bloemen speelde, met een geprangd hart en schreijende het graf. Maar, ter diepte van drie voet gekomen, vond hij een staaf goud, waarop geschreven stond: De Heer des hemels schenkt dit goud aan KO-YANG, den vromen zoon.

De elfde legende bevat de woorden: *Maï-chin-tsang-fou*, (Zich verkoopen om zijnen vader een graf te bezorgen,) en betreft TONG-YONG. Hij leefde toen de boekdrukkunst door FONG-TA is uitgevonden. (924 jaren na J. C.) Zijn vader overleden zijnde, ging hij in wanhoop over de markt, wijl hij te arm was om den doode met de gewone lijkplegtigheden te vereeren. Een rijken landbouwer, hem zoo bedroefd ziende, vroeg hem naar de reden van zijne smart, en die vernemende, en ziende dat hij sterk was, en vertrouwende dat een zoo liefhebbende zoon in alles zijne pligten zoude vervullen, sprak hij tot hem: »Schrei niet meer. Wilt gij de schande niet dulden van het overschot uws vaders aan de vogelen ten prooi te laten, ik zal u het noodige geven om hem eene grafnaald op te rigten; maar onder voorwaarde, dat gij mijn slaaf zult zijn tot ge u kunt vrijkoopen. TONG-YONG nam die aanbieding met dankbaarheid aan, en zoo ras de lijkplegtigheden waren vervuld, ging hij naar zijnen meester, die honderd vijftig *lis* (15 mijlen) van de plaats woonde, waar de vrome zoon hem had ontmoet. Onder weg kwam hem eene jonge dochter tegen, en vroeg hem: of hij haar ter vrouwe wilde nemen. — »Gij begeert een ongelukkig lot" — was zijn antwoord — »daar de vrouw van een slaaf dubbel slavin is; zij moet twee meesters dienen: haren heer en haren echtgenoot." Maar het meisje antwoordde met de spreuk van I. KING: »*De Hemel is mannelijk, en de aarde is vrouwelijk. De vrouw moet den man onderdanig zijn.*" TONG-YONG, ziende dat zij jong, schoon en zedig was, zeide: »Kom!" En zij vergezelde hem naar zijnen meester. Drie dagen later was de slaaf een vrij man; want de jonge vrouw had in dien tijd drie stukken zijde geweven, wier waarde grooter was dan het bedrag van den losprijs. De jonge echtgenooten begaven zich naar de stad waar de vader des mans begraven lag; maar toen zij op de plek kwamen, alwaar zij elkander voor 't eerst hadden gezien, steeg zij op en verdween in de wolken. — Zóó werd de ouderliefde van TONG-YONG beloond. De Hemel had hem een engel gezonden.

De twaalfde legende beteekent: *Kon-tchou-sing-sun*. (Zij schreit op den bamboes om de spruiten te doen voortkomen.)

Dit heeft betrekking tot MANG-TSONG, uit de dagen toen de windsels om der vrouwen voeten gevangen te houden, in gebruik werden gebragt. (135 j. vóór J. C.) De moeder van de jonge MANG-TSONG namelijk, eene arme weduwe, werd zeer ziek. Men zeide haar, dat het eenige geneesmiddel, in staat om haar van den dood te redden, eene soep was van de jonge uitspruitsels van den bamboes: doch, vermits het was in het midden van den winter, en MANG-TSONG geene mogelijkheid zag, om door natuurlijke middelen, die zoo kostelijke uitspruitsels te bekomen, ging zij vol zielesmart en hopeloos naar eene bamboesplanterij. De sneeuw bedekte den grond, de rijp schitterde op de grasscheuten, en zij vond dus geen baat, maar wrong de handen en stortte een vloed van tranen. Die tranen deden de sneeuw smelten, en voor haren voet opende zich de korst der aarde, en nieuwe bamboesspruiten kwamen er jeugdig en frisch uit te voorschijn. MANG-TSONG plukte die dankende, en bragt ze naar huis, en kookte, naar het voorschrift des geneesheers, de reddende soep, door welke hare moeder herstelde.

YANG, *het volmaakte licht*, aldus de twaalf parelen van den halsband verklaard hebbende, wendde zich naar den Bonze en vroeg of hij zijne taak naar genoegen had volbragt?

— Gij hebt hem vergeten — sprak deze — die al deze deugden in zijn eigen persoon heeft vereenigd, en wiens aandenken, in den tempel der geslachten, de dertiende parel van den halsband, de Keizerlijke parel zal zijn.

— Ik ken hem niet. — antwoordde *het bloeijende talent*, zijn geheugen raadplegende.

— Onwetende! — riep de Bouddhist uit, op een toon die den goeden YANG van schaamte deed blozen. Doch dadelijk hem bij de hand vattende, en zich tot de vergaderde menigte wendende, hernam de gewaande monnik:

— De dertiende parel is hier! — Ziet hem: het is YANG, bijgenaamd *het volmaakte licht;* de meester der school in de straat der *Narcissen!* — Het is YANG! — Twintig jaren lang heeft hij zijne blinde moeder geleid, en verzorgd, en gemaakt dat zij, door zijne liefdevolle zorgen, het gemis van het licht des dageraads naauwelijks gevoelt.

YANG stond sprakeloos van verbazing, te midden der hem toejuichende menigte, en toch was het einde der verrassingen, hem door den vreemden toegedacht, nog niet daar. Naauwelijks had deze uitgesproken of eene verrukkende muzijk weêrgalmde in de straat, en een rijke *palankijn* werd voor de deur des godvruchtigen onderwijzers nedergezet.

— Die *palankijn* met een groen zonnescherm, het eereteeken van een grootwaardigheidsbekleeder des Rijks — sprak de vreemdeling — is de mijne, en indien gij er plaats in wilt nemen, naast den man die uwe zedigheid niet heeft kunnen doen wankelen, en die nu openlijk erkent, dat gij wijs en geleerd zijt, zal het in de geschiedenis worden bewaard, hoe de broeder des Ministers, Keizerlijke opzigter der scholen, in u de wijsheid, de nedrigheid, de ouderliefde, en de godsvrucht heeft geëerd.

DE CZARINNEKEUS.

't Was vroeger in *Rusland* gebruikelijk, dat, als de Czaar wilde huwen, de schoonste en bekoorlijkste jonkvrouwen uit de edelste geslachten op het *Kremlin* werden genoodigd; alwaar zij, onder het toezigt van den Intendant van het Hof, verblijf hielden tot den tijd, waarop de Vorst aan de vergaderde Grooten zijne keuze bekend maakte. Gedurende dien tijd mogt niemand de jonkvrouwen naderen, behalven eenige door den Czaar benoemde personen, wier taak het was hare talenten en bevalligheden te beproeven, gade te slaan, en te vergelijken. Dat de Vorst-zelf, doch vermomd, aan dit onderzoek deel nam, behoeft niet gemeld. Soms werd den hofnar gelast om, versierd met al de waardigheidsteekenen van den Czaar, de schoonen te bezoeken. Door den schijn misleid, poogden dan de eerzuchtigsten de oplettendheid des gewaanden heerschers op zich te vestigen; terwijl zij den wezelijken Czaar,in zijn eenvoudig gewaad,met versmading bejegenden.

Czaar ALEXIS, de vader van PETER *den Grooten*, voegde zich nog naar dat gebruik. Ook bezocht hij gaarne onbekend niet alleen de paleizen der aanzienlijken, maar ook de huizen der burgers en de hutten der boeren. Zoo zag hij veel met eigene oogen. Niet zelden kwam hij ook onverwacht en onaangemeld bij zijne gunstelingen binnen, nam deel aan den maaltijd en bragt eenige uren in vrolijken kout bij hen door. Vooral verraschte hij den Boyaard MATWEEL, een zijner voornaamste raadslieden, dikwerf op deze wijze.

Zoo gebeurde het eens, dat hij, als kapitein zijner lijfwacht gekleed, in een oogenblik dat men hem het minst verwachtte, diens landhuis binnen trad. De voorvertrekken doorgaande, hoorde Vorst ALEXIS het zingen van eene zuivere, heldere, smeltende vrouwenstem, die echter bij zijne intrede in de gezelschapszaal dadelijk zweeg. De Czaar, groot liefhebber van de toonkunst,

was intusschen door die liefelijke stem levendig getroffen, en daarna niet minder door de verrukkend schoone zangeres, die bij zijne plotselinge verschijning bloosde.

Volgens de bekende begeerte van den Czaar ontving de Boyaard MATWEEL hem, naar zijne kleeding, als eenvoudig officier, en noodigde hem ter maaltijd. Het gesprek was in den beginne eenigzins gedwongen, maar werd spoedig levendiger toen ALEXIS de schoone onbekende aansprak, en ook bekoord werd door het waardige en de juistheid van hare antwoorden. Hij verzocht haar om een paar zijner lievelingsliederen te zingen, en zij voldeed aan dat verzoek met de ongedwongenste bereidwilligheid. Zij trof den Czaar al meer en meer, zoodat hij niet zonder leedwezen haar, na eenigen tijd, zich zag verwijderen.

— Wie is die jonkvrouw? — vroeg hij.

— Sire! — was 't antwoord — zij is de dochter van WARINSKY, een onbemiddeld edelman, die genoodzaakt is op een afgelegen dorp te leven, en mij verzocht heeft voor de opvoeding zijner dochter te zorgen. Ik heb dit naar mijn beste vermogen gedaan, en het zaad is op geen onvruchtbaren akker gevallen. Bij groote schranderheid en hartstogtelijke liefde voor de kunsten, voegt NATHALIA zachtheid van gemoed en eene wijsheid boven allen lof. Ik bemin en beschouw haar als mijne dochter.

— Dat is goed — hernam de Czaar — ga zoo voort; ik belast mij met haar huwelijk en bruidschat. Zou zij weten wie ik ben?

— Neen, Sire! Zij gaat nooit uit, en heeft Uwe Majesteit nimmer gezien.

— Zeg haar dan niets.

De Vorst vertrok peinzende. De schoone NATHALIA had een diepen indruk op hem gemaakt. Bij een tweede bezoek vond hij haar nog lievenswaardiger, en zijne bezoeken werden al drokker. Soms bragt hij geheele avonden met een kloppend hart, in het gezelschap der bekoorlijke door, wier kwijnende blik, ernstig gelaat, poëtische verbeelding, en liefelijke en doordringende stem eene onwederstaanbare werking op hem deden.

ALEXIS beminde met geheel zijne vurige, hartstogtelijke ziel de muzijk, en trachtte den smaak er voor in zijne Staten te vermeerderen. Dikwijls verzamelde hij in zijn paleis al wat *Moskou* aan bekwame toonkunstenaren bezat, en deed er de schoonste *Russische* liederen uitvoeren; maar nooit had hij, onder die allen, eene stem gehoord, zóó geschikt als die van NATHALIA, voor alle modulatiën, zoo wel van het vrolijkste en bevalligste, als van het gevoelvolste, krachtigste lied. De vroege dage-

raad vond hem somwijlen reeds peinzende aan de bekoorster, die de schilderachtige Nationale zangen des lands in al hunne schoonheid deed gelden.

ALEXIS bezocht haar steeds in den uniform van kapitein der garde. Haar beschermer durfde het geheim van zijnen beheerscher niet verraden, en zoo bleef zij volstrekt onbewust van de vermomming des Vorsten, en behandelde hem gemeenzaam, als een vriend van haren voogd.

De huisheer intusschen was niet zeer op zijn gemak. Aan den eenen kant durfde hij den omgang tusschen den Czaar en zijne pleegdochter niet afbreken; maar aan de andere zijde woog zijn pligt hem zwaar, om 't kind van zijnen vriend tegen een gevaar te beveiligen, dat zij niet kende noch kon doorzien.

De dag der groote plegtigheid naderde. Zestig van *Ruslands* voornaamste en liefelijkste dochteren waren in het *Kremlin* verzameld. De *Moskousche* adel maakte zijne balkleederen gereed. De geheele stad was in beweging, en de lijfwacht om het *Kremlin* zaâmgetrokken; de klokken riepen dagelijks op tot het gebed: alles verkondigde eene naderende gewigtige gebeurtenis. Alleen ALEXIS veranderde niets in zijne gewoonten, en was veel bij NATHALIA.

De Raadsheer MATWEEL peinsde somber en ongerust over het einde van dezen ongelukkigen hartstogt, toen de Czaar vrolijker dan gewoonlijk bij hem kwam.

— Ik heb u beloofd — sprak hij — voor het lot van uwe pupil te zorgen. Ik wil mij bij deze gelegenheid van mijne schuld kwijten. Gij weet, dat ik morgen eene *Czarin* zal kiezen. Ik begeer dat NATHALIA bij die plegtigheid tegenwoordig zal zijn, en hare talenten en bekoorlijkheden doe gelden. De man dien zij onder mijne hovelingen zal kiezen, worde haar gemaal.

Herhaalde kanonschoten verkondigden den inwoners van *Moskou*, dat het oogenblik van des Vorsten keuze daar was. De groote zaal van het *Kremlin* leverde een prachtig schouwspel op. De Heeren waren in hunne rijkste ambtskleedingen; de Dames wedijverden in pracht. Eenige gemaskerden wandelden rond en intrigueerden. Alle blikken waren op de jonkvrouwen gevestigd, van welke eene de Keizerlijke kroon zou verwerven. Boven allen trok de Prinses ELISABETH BARBARYKIN de aandacht. Door geboorte boven hare mededingsters verheven, en van hare schoonheid bewust, dacht ook zij-zelve, dat de kroon haar niet konde ontgaan.

Een masker, veel schitterender dan de anderen en door een stoet van hovelingen omringd, trad binnen. Elk hield den gemaskerde voor den Czaar, en de Prinses

verloor schier alle zelfbeheersching, toen zij met onderscheiding door hem werd aangesproken.

NATHALIA zat eenvoudig gekleed aan het einde van de zaal, naast haren waardigen pleegvader, en lette naauwelijks op het masker, dat met Prinses ELISABETH wandelde, toen de Keizer, altijd in zijne kapiteins-uniform, het gelaat half met een masker bedekt, haar naderde. Verheugd den huisvriend te zien, vroeg zij, met hare gewone ongedwongenheid: of de Czaar reeds gekozen had.

— Nog niet. — antwoordde hij — Als gij hem wenscht te zien, zal ik u digt bij hem brengen.

— o Neen. — hernam zij — Ik bedank u.

— Wie weet, als de Vorst u zag!... Misschien!...

— Ik verlang niet naar eene kroon.

— Gij zijt waarlijk àl te zedig. Kom!...

Ziende dat hij aanhield, werd NATHALIA misnoegd, en antwoordde treurig:

— Gij plaàgt en grieft mij! — en toen zij dit zeide, sloeg zij de oogen neder en weende.

Toen begreep ALEXIS dat hij bemind werd, en zijn hart zwol van vreugde.

— Dat men de maskers afneme! — riep hij gebiedend uit, tot schrik van NATHALIA, die niet begreep hoe hij, in de tegenwoordigheid des Keizers, zoo luid durfde spreken.

Dadelijk heerschte er eene diepe stilte; alle verwachtingen waren gespannen; de harten der jonkvrouwen klopten hevig; de bojaren stonden gereed om de uitverkorene te huldigen.

Men denke zich de teleurstelling van Prinses ELISABETH, toen het bleek, dat de man dien zij voor den Vorst had gehouden, de hofnar was; en de algemeene verbazing, toen het Hof in den gewaanden garde-kapitein den Czaar herkende, en hem NATHALIA WARINSKY, die van schrik schier bezweem, bij de hand zagen vatten, en, terwijl zijne blikken van liefde en zaligheid fonkelden, hoorden uitroepen:

— Bojaren van *Moskou! Ziet hier de Czarin!*

Het talent van NATHALIA, nog meer dan hare schoonheid, was de oorzaak van hare verheffing, en zij vergat dit nooit. Gezamenlijk met haren gemaal beschermde zij de kunsten en moedigde de kunstenaren aan; vooral werden vele toonkunstenaren uit *Italië*, *Duitschland* en *Frankrijk* naar *Moskou* gelokt, alwaar toen ook de grondslag werd gelegd van 't Nationale zangspel in *Rusland*.

MENGELWERK.

OVER DE KRANKTE DER MAATSCHAPPIJ. (*)

DOOR

H. VAN STEENBERGEN, **Rustend Leeraar.**

Geachte Hoorders en Hoorderessen!

Gij zijt ten volle met mij overtuigd, dat het hart, de liefde, en het huisgezin, hunne geheiligde regten hebben. Met mij veroordeelt gij hem, die deze regten zou willen miskennen. — Het lezen en herlezen van ons eigen levensboek moge nadrukkelijk zijn aanbevolen; voor de blikken van anderen blijve 't als met een zegel voorzien.

Geene veroordeeling echter heeft iemand te duchten wanneer hij het levensboek openslaat van dat groote huisgezin, hetwelk men de Maatschappij der menschen noemt. De Vader van dat groote huisgezin, God-zelf, wil, dat men alle de bladeren van dat boek leze; niet omdat Hij in Zijn bestier van Zijne kinderen regtvaardiging behoeft, maar opdat Zijne kinderen uit dat boek wijsheid verzamelen tot geluk.

Daarom heb ik voor mij-zelven met vrijmoedigheid de bladzijden opengeslagen, welke het afgeloopen jaar in het boek dier Maatschappij beschreven heeft. Ik heb getracht voor mij-zelven tot eene meer bepaalde en duidelijker kennis te geraken van den toestand der menschelijke Maatschappij — en zou het dan als ongepast beschouwd kunnen worden, wanneer ik dien toestand, naar de uitkomsten van mijn onderzoek, in eene leesbeurt voordrage, welke dienen moet tot Nut van 't Algemeen? Gewisselijk niet; dán alleen, M. H.! wanneer laatdunkendheid mij niets anders dan overeenstemming en onver-

(*) Uitgesproken in het Departement *Heusden*, der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, den 10den December 1851.

deelden bijval deed verwachten; of onbescheidenheid mij alle mogelijk verschil van zienswijze en meening niet dede eerbiedigen. — Maar ik geef u allen vooraf de verzekering, dat het mij alleen te doen is om uwe aandacht te bepalen bij een onderwerp, onze belangstelling overwaardig, en om behulpzaam te zijn tot eigen onderzoek en ervaring, in het belang van den welstand van ons-zelven en van de onzen, die zoo naauw met den welstand der Maatschappij verbonden is.

Een groot gedeelte van hetgeen wij bij den aanvang van den loopenden jaarkring, als in een vergezigt, omneveld aanschouwden, en over hetwelk wij niet dan in gissingen en vermoedens konden oordeelen, ligt bij het naderen van deszelfs einde als aan onze voeten. Er moet dan ook noodwendig een aanmerkelijk verschil bestaan tusschen onze wijze van zien en oordeelen, bij het einde of bij den aanvang van een bepaalden tijdkring, en gij deelt gewis in mijne opgetogenheid bij den eersten blik dien wij nu op de Maatschappij werpen. Wat al heerlijks en treffends ontmoet hij niet bij het einde van dit jaar!

Den Koophandel, die zijne dienaren als met purper en zijde bekleedt, gelijk voormaals alleen de Vorsten en Edelen, zagen wij, van de banden die hem belemmerden ontdaan, tot wereldhandel verheven. — In een kristallen paleis zagen wij de Nijverheid de keur harer treffelijkste voortbrengselen in de menigvuldigste verscheidenheid, gelijk eene offergave van den geest der Maatschappij, voor de menschheid als voor één huisgezin ten toon stellen. Wetenschap en Kunst, te voren streng vaneen gescheiden, en vaak vijandig tegenover elkander, reikten, uit hare gilden getreden, overal elkander de hand, en stelden door hare vereeniging die verbazende gewrochten daar, welke het voorgeslacht, indien 't hen aanschouwen mogt, wonderen zoude heeten. De mensch, door de Natuur bestemd om zich in ruimte en tijd te bewegen, ontzegt, door de vereeniging van wetenschap en kunst, de Natuur als het ware hare regten; — de Maatschappij wil nu, dat ruimte en tijd op hunne beurt

gehoorzamen, en het geschiedt: de afstanden verdwijnen voor de kracht van den stoom, en de tijd krimpt als van vreeze ineen voor het vermogen van de electriciteit.

Te vergeefs zet de ruimte bergen in den weg: zij moeten den stoom een open heirbaan laten. Te vergeefs doet de tijd, tot behoud van zijn gebied, zee en golven bruisen: de electriciteit doet voor haren onderzeeschen draad den tijd terugdeinzen.

De taktiek van het krijgswezen heeft, op wetenschappelijke gronden, eene hoogte bereikt, waarop, zoo men de uitspraak van deskundigen gelooven mag, het genie van NAPOLEON thans zoude duizelen. Helsche machines doen de stevigste aarden wallen, die herhaalde slagen van het kanon weêrstonden, als asch verstuiven. Monstermortieren doen met één enkel schot het sterkst gebouwde linieschip ten afgrond dalen.

Maar ook den hoofdstoffen, door de scheikunde tot onophoudelijken strijd bestookt, wordt niet geoorloofd met elkander vrede te sluiten, eer zij voor kranken en lijdenden de weldadigsten hunner bestanddeelen als schatting hebben nedergelegd.

De wetenschap, getuige van de inspanning, welke de schilderkunst dagen lang besteden moest om eene gelijkende afbeelding van een persoon of voorwerp te maken, leerde der Maatschappij in den persoon van DAGUERRE de Natuur-zelve daartoe te gebruiken; — en in de verrassende uitkomst van weinig oogenblikken vertoont zich het gelijkende beeld.

En alsof al het genoemde, zoo heerlijk in gewrocht, zoo verbazend in toepassing, nog te gering en te grof zinnelijk ware voor den geest der menschheid; alsof de stof, door hem in millioenen vormen tot voordeel, gemak en uitgezochte weelde herschapen, nog te weinig aan de behoeften van dien altijd werkzamen geest voldeed, bezigt hij het magnetismus in den staat van *clairvoiance*, tot het doorgronden van diep verborgen geheimen der Natuur.

Geen wonder, voorwaar, dat ge bij den eersten blik op zulk eene Maatschappij met mij in bewondering zijt

opgetogen. Maar wordt gij niet ook bij die betoovering met schrik en huivering vervuld, door de klaag- en jammertoonen eener lijdende menschheid?

Geene dagbladen of vlugschriften hebben mij de oorzaak van dat lijden verklaard. Ik heb aan het gezond verstand en aan het bezadigd oordeel die verklaring gevraagd, en het antwoord daarop geve ik u als het hunne weder: — de sluijer van weelde, de blos van het zingenot, die gij bewonderd hebt, verbergt eene krankte der Maatschappij, en de klaagtoonen der ongelukkige lijders zijn tot u doorgedrongen.

Het is die krankte der Maatschappij, welke ik tot mijn onderwerp gekozen heb. Ik zal u bepalen:

I. Bij de ziekteverschijnselen, opdat wij daaruit den aard der krankte leeren kennen.

II. Bij de geneesmiddelen, die tot herstelling worden aangewend.

III. Bij eene Maatschappij in gezonden staat, die met zekerheid van de toekomst is te verwachten.

I. Hadden revolutionaire bewegingen als convulsive trekkingen het ligchaam der Maatschappij geschokt, en werd slechts met korte poozen, hier en daar, eenige verademing genoten, niet genoegzaam om aan het geheele ligchaam de noodige rust te verschaffen — de Maatschappij geleek daardoor naar eenen kranke, die, in woeste vlagen, op zijne legerstede wordt vastgehouden. Terwijl dat gebeurt verergert vaak de kranke, en wat bedaardheid in hem schijnt is slechts de onmagt van het oogenblik. Zoo vertoont zich tegenwoordig de Maatschappij in *Frankrijk*, *Italië*, *Duitschland* en *Hongarijë*: — de ziektestof, na eenen uitweg in *Zwitserland* en *Engeland* gezocht te hebben, vloeit er op nieuw in de aderen van het Maatschappelijk ligchaam en naar het hart terug.

Kunnen wij in die convulsive trekkingen der Maatschappij de geregelde bewegingen van een gezond ligchaam nog erkennen, dat aan de heerschappij der rede gehoorzaamt? Hebben de revolutionaire bewegingen in *Europa* het karakter nog van verzet tegen misbruikt gezag van Hiërarchie of Monarchie? Is heur karakter niet

veeleer opstand tegen allen openbaar gezag? — Het ligchaam zegt tot het hoofd: »Ik heb u niet meer noodig.”

De gevolgen daarvan zijn niet uitgebleven. Talrijke legers, bestemd om eenen in- en uitwendigen vrede te bewaren, hebben *Europa* met een ontzettenden schuldenlast bezwaard; het finantiëel vermogen en vertrouwen der Staten neigt daardoor tot onvermogen en wantrouw; — bankbreuken op bankbreuken hebben den handelstand geschokt; — achtingwaardige mannen van erkende bekwaamheid, aan het oproer prijs gegeven, blijven, als verzoeningöffers van den opstand, van Maatschappelijke betrekkingen beroofd, en zuchten als huisvaders om middelen van bestaan.

Het opkomend geslacht, onder het gewoel en gejoel van den opstand groot geworden, en er door bewerkt, is gemeenzaam geworden met denkbeelden van ongehoorzaamheid en verzet tegen ouders en overheden; — de raadgevingen en vermaningen der ouderliefde worden met eigenwaan en overmoed bejegend; — burgerpligt wordt verre achter eigen eer en baatzucht gesteld; — het hart, in opstand tegen de zoete aandoeningen van reine liefde, doet zich openlijk als koopwaar aanbieden, tot het sluiten van den echt, die een bron moet worden van nieuwe jammeren.

Een ander verschijnsel doet zich op, het is ’t geweld van den sterken over den zwakken, bij het verbroken evenwigt der *Europesche* Staten.

Onder de leuzen van *interventie* en *non-interventie* zagen wij de onafhankelijkheid der zwakkere Staten gekrenkt, en de waarborgen van den uitwendigen vrede weggenomen. Het zwaard moet blijven rusten, waar de dierbaarste belangen worden aangerand. De diplomatie houdt, in schijn van middelaarschap, het zwaard der zelfverdediging in de scheede. Zij miskent bij de zwakken de geheiligde herinneringen der eeuwen; de graven der vaderen; de liefde tot den geboortegrond. Met geweld worden de landzaten van dien grond, tot vreemde krijgsdienst, weggesleurd, en waar de jammertoonen te luide, de kreten te akelig klinken, verdooft kanonvuur het

noodgeschrei der verongelijkten, en stroomt hun bloed — koelzinnig, als ter straffe voór de zwartste misdaden, vergoten.

Zou dat heilloos voorbeeld zonder uitwerking op den Maatschappelijken toestand zijn gebleven? Geeft slechts acht op den geest van verbittering en weêrwraak, immer bedacht om het aangedane onregt eenmaal met woeker te vergelden, en op de inspanning die hij doet voortduren. — Geeft acht op het geheimzinnig, verschrikkelijk verbond der zwakken tegen de sterken in de Maatschappij, hetwelk zich in het *Socialisme* openbaart, dat, op het oude Veemgerigt gelijkende, in de Roode Republikeinen de uitvoerders vindt van vonnissen door verholen regtbanken geveld. — Leggen niet allen, die, aan God en pligt getrouw, de barning der hartstogten wederstaan, onder het doemvonnis van het *Socialisme?* Het ontbreekt den Rooden Republikein slechts aan goede gelegenheid om den dolk in de borst zijner slagtoffers achter te laten, tot herkenningsteeken van dat verschrikkelijk Veemgerigt. — Waar deze zijn hoofdzetel heeft opgeslagen, heerschen wantrouw en schrik. Vreest men daar niet zijne denkwijze in het openbaar te doen blijken?...Is daar niet het hoogste standpunt in Kerk of Staat het meest open voor den sluipmoord?

Het *Socialisme*, van uit zijnen hoofdzetel de Maatschappij in Committé's bespiedende, vindt in de verderfelijke driften van het bedorvenste deel dier Maatschappij nieuwe drijfveren en nieuwe werktuigen. — Wat eerst maar zelfweer der zwakken was, is, onder zijnen invloed, tot verscheurende bloeddorst geklommen. — Zijne aanvankelijk geslaagde pogingen, zijne hier en daar behaalde zegepraal op Staat en Kerk, en zijn aandeel aan den buit, hebben de begeerlijkheid der menigte ontketend, die geld en goed veel hooger acht dan eenig aandeel in Staats- of Kerkgezag.

Het *Socialisme* heeft de vaan van het *Communisme* ontrold. Geld en goed, huizen en landen, kunstgewrochten en werken van vernuft en wetenschap, niets, in één woord, mag iemands eigendom zijn; wie er zijn regt op doet

gelden, begaat een diefstal. — Wil niet het *Communisme* de orde der Maatschappij, tot haar bestaan noodzakelijk, omkeeren, en alle standen gelijk maken, terwijl het de uitspraken van het Godsbestuur in Deszelfs wetboek vervloekt?

Een talloos heir van rampzaligen daagt op, en het *Pauperisme* verschijnt, dat alle de ellenden van de armoede en 't gebrek vertegenwoordigt. Zou het een spooksel zijn, dat voor de ontstelde verbeelding der Maatschappij als in een ijlende koorts verschijnt? Maar die afzigtelijke gedaante, met holle kaken en ontvleeschde armen, wier doffe grafstem om arbeid en brood vraagt, is dat niet het *Pauperisme* in zijn werkelijk bestaan? Zijn klagend kermen, zijn bedelend vragen, zijn dreigend eischen, is het niet duidelijk hoorbaar? Wendt uw blik vrij af van die akelige gestalte, sluit uw oor voor haren schrillen kreet, en twijfel maar aan de identiteit! — Het bewijst zijne persoonlijkheid overtuigend, door, als een kanker, het ligchaam der Maatschappij te doorknagen. Het wil, op zijne beurt, den honger stillen met de krachtige en gezonde sappen der Maatschappij, en weigert zich langer met haren afval te laten voeden.

Wee, driemaal wee, indien eenmaal het *Pauperisme*, in verband met *Socialisme* en *Communisme*, aan hunne vereenigde woede den teugel konden vieren! — Dan zouden zij dien troon van algeweld stichten, voor welken de Maatschappij op goede gronden vreezen moet! — En toch — wil het *Pauperisme* alle belangen der Maatschappij op den achtergrond dringen; het zal dan alle de wetenschap en het ál beleid der grootste Staatsmannen vereischen om zijnen triomf te verhinderen.

Kenmerken de opgenoemde verschijnselen niet eenen toestand der Maatschappij, dien wij *abnormaal* kunnen noemen? Het is hieruit dat men het zedebederf verklaren moet; wel in behagelijker vorm dan voormaals, en met weelderiger tooi bedekt, maar veel uitgestrekter van magt: — het toegenomen misbruik van bedwelmende dranken, de schaamteloosheid, de geringschatting van het

leven van anderen, het vermeerderd getal van zelfmoorden, en wat niet al meer.

De Maatschappij, die aan het Christendom hare kennis, hare wijsheid, haren vooruitgang in kunsten en wetenschappen te danken heeft, die zich door hetzelve in geordende Statenstelsels ontwikkelen zag, kwijnt in haar *organismus*-zelven. Zij gelijkt eenen kranke, die in het ziekenvertrek zelfs versche lucht ontbeert.

Is het niet of men hare borst ziet zwoegen onder de looden zwaarte van het gewigt des bijgeloofs; te drukkender, naarmate het met al de magt en praal eener wereldheerschappij is uitgerust. Het ongeloof doet de levensgeesten van hare godsdienst in het hart als wegsterven. — Kerkelijke en Dogmatische twisten laten liefdeloosheid, vervolgzucht en gewetensdwang achter.

Maar zijn alle die verschijnselen, welke wij hebben doen opmerken, niet als *gecompliceerd* te beschouwen? Moeten zij niet uit ééne en dezelfde hoofdkwaal worden verklaard en afgeleid? En bepaalt onze *historia Morbi* niet het karakter der krankte als zedelijk van aard?

Toehoorders! Ik schroom niet voor mij-zelven daarop *ja* te antwoorden.

II. Bepalen wij ons nu bij de geneesmiddelen, welke tot herstelling worden aangewend. De Maatschappij heeft hulp noodig, en zij vraagt om redding. — Men wil haar ook hulp verleenen; men wil haar ook redden. — Hoe vele verschillende middelen, wat onderscheidene maatregelen worden daartoe aangewend!

Het woeden des opstands tegen alle openbaar gezag deed den geheelen ondergang der Maatschappij verwachten. — Die opstand werd door de wapenen gedempt en in stroomen bloeds gebluscht; doch zijn uitwerksel alleen, geenszins zijn prikkel werd daarmede overwonnen. Dát wetende en erkennende, beproeft men, door voorkomende toegevelijkheid aan de eene zijde, alle voorwendselen tot opstand weg te nemen, en van de andere zijde wordt het oog zorgvuldig naar het land of volk gerigt, door den geest des opstands tot wijkplaats verkozen.

Vandaar komen eindelooze berigten, derwaarts gaan eindelooze voorschriften, en het sluiten van verbonden heeft thans bijzonder de inwendige veiligheid ten doel.

Dynastiën mogen het *Absolutisme* nog beoogen — een onbepaald gezag op duurzame grondslagen te vestigen, ligt niet meer in den geest des tijds; — die bedoeling blijkt ook niet uit de openbare handelingen der toongevende Staatslieden. Zij willen de tijdelijke rust, welke de kranke Maatschappij na zoo veel schokken geniet, geenszins in de waagschaal stellen. — Is openbaar gezag voor het bestaan der Maatschappij onontbeerlijk; dat gezag wordt binnen zekere grenzen bepaald, om den geest des opstands te verzoenen, of afleiding te geven. Alom tracht men de Maatschappij in hare misschien maar korte rust inwendig tegen mogelijke gebeurteniseen te versterken. — Men bezuinigt in alle takken van bestuur; — de wetten worden mildelijk toegepast; — door het wegnemen der belemmeringen van handel en nijverheid poogt men het crediet van den Staat te vergrooten en het onderling vertrouwen in den handel te doen herleven.

Het volksonderwijs, nu met inbegrip van volksopvoeding, tracht men in kweekscholen voor regt en zedelijkheid te ontwikkelen, die als krachtige dammen tegen de stortvloeden der revolutionaire Propaganda worden beschouwd.

Wat, bij het verbroken evenwigt der Staten, het regt des sterken den zwakkeren nog heeft overgelaten, wat aan de Diplomatie der oppermagtigen ontsnapte, wordt den zwakkeren onder bepaalde voorwaarden als verpand. Zekere Nationale regten worden in wezen gelaten, en men slaat geen volk meer als in het aangezigt door het verguizen der landtaal in openbare stukken van Staats- en Regtsbedeeling. — Altemaal geneesmiddelen, die op het gekrenkt gevoel van verloren onafhankelijkheid beproefd worden.

Waar de *non-interventie* den ondergang van anderen lijdelijk aanzag, daar vergunnen openbare demonstratiën met festijnen en banketten, dat men in den zwijmel der

feesten zijn leed vergete en zich gelukkig wane te midden van het ongeluk.

Waar de *interventie* den spot dreef met heilige verbindtenissen en bezworen handvesten, zullen tolverbonden de diepe wonden der Maatschappij verbinden. — Te midden van oorlogen en geruchten van oorlogen worden vredes-congressen aangeprezen, ter ontwapening van de Maatschappij.

Waar het *Socialisme* in vereeniging met het *Communisme* als eene dreigende Nemesis voor het aangezigt van de geweldhebbers der aarde te voorschijn treedt, wordt de Maatschappij door eene wet van algemeene Politie en den staat van beleg in bedwang en in stand gehouden.

Het is niet te wijten aan eene vermindering van het getal der liefdadige Stichtingen, door onze voorvaderen opgerigt, dat het *Pauperisme* ook bij ons zulke verontrustende voortgangen maakt; het getal dier liefdadige Stichtingen is veeleer toegenomen in onderscheidene Vereenigingen tot verschaffing van arbeid aan nooddruftigen, tot verzorging van verwaarloosde kinderen en meer.

De Staat vertrouwt de bestrijding van het *Pauperisme* niet meer alleen aan de liefdadige Instellingen van de kerkelijke afdeelingen der Christenheid of der algemeene menschenliefde, en het *Pauperisme* getuigt in sommige landen van zijn aanwezen door drukkende armenbelasting.

Volksverhuizingen worden van Staatswege hier en daar begunstigd, gemakkelijk gemaakt, of aanbevolen. — De Philantropen vereenigen zich, om, door Patronaatschappen over de armen, van het *Pauperisme* niets meer dan den naam over te laten. Wat al kunstmiddelen heeft de *Philantropie* in onzen tijd niet uitgedacht tot het verzamelen van liefdegiften. De Staats- en eerzucht zijn daartoe opgewekt, de geest des tijds wordt ter hulpe geroepen, en der mode-zelve eene plaats ingeruimd.

Zou men niet meenen, dat het *Pauperisme*, door dit alles verwonnen, eindelijk slechts in de geschiedboeken onzer eeuw de herinnering van zijn bestaan aan het

nageslacht moest achterlaten. Maar wie zijne blikken voor de werkelijkheid niet sluit, zal bezwaarlijk kunnen getuigen, dat hem zulke verwachtingen door deze geneesmiddelen worden ingeboezemd.

Ondanks den zoeten droom van zedelijken vooruitgang, dien men zoo gaarne droomt, waar de zelfmisleiding het oog bezwaard heeft, rijst onwillekeurig de vraag bij ons op: zullen de Matigheids- en Afschaffingsgenootschappen, die het misbruik van bedwelmenden drank bestrijden, door hunne geschriften en prentverbeeldingen een kwaad vernietigen, dat zich niet tot de geringe en dienstbare standen der Maatschappij bepaalt, maar, helaas! tot alle rangen en standen is doorgedrongen? — De liefde moge het gaarne hopen; maar de kennis van de ware gesteldheid der menschen en van de feilbaarheid der middelen doet het geloof aan eene gunstige uitkomst wankelen.

En zoudt gij krachtige middelen en afdoende maatregelen willen gebezigd zien tegen dat kwaad, hetwelk onder het oog van den Staat eene openbare vergunning erlangd heeft; dat in eene Maatschappij, welke een Christenrijk moest vormen, openlijk de tempelen van het rijk der duisternis vertoont: wie ook die afdoende maatregelen mogte voorstaan, het voorbeeld van *Berlijn* zij hem tot waarschuwing. — Wat hierin de bedachtzame Staatkunde vermeene te moeten toegeven aan de ontwijding der zedelijkheid en der Goddelijke wetten; — noch dit, noch hare kweekscholen van volksonderwijs en opvoeding, noch hare onderlinge verbonden van wederzijdsche magtbetooning, om, in de oogenblikken van rust, de Maatschappij tot herädeming te brengen, geven eenen waarborg van duurzaamheid.

Al wordt de geest des opstands in *Frankrijk* heden op nieuw met kanonnenvuur bestookt, wie zal iets met zekerheid omtrent den toekomstigen toestand der Maatschappij däår en elders kunnen voorspellen? — Neen —

Uit *Frankrijk* roept een stem: » Wat is er van den nacht?
o Wachter! welk een dag wordt aan de kim verwacht?"

De Theorist verwacht ter overwinning van het zedelijk bederf, schier alles van de menschelijke Natuur-zelve; volgens hem zal de volmaakbaarheid der menschelijke Natuur eene Maatschappij voortbrengen, die in de schoonste harmonie alle zedelijke ellende buitensluit.

Dat de mensch door het beoefenen der deugd zichzelven tot eenen God kan maken, die leer het eerst door PLATO verkondigd, zal bewonderenswaardig genoemd kunnen worden alleen voor de Heidensche wereld, uit welke zij haren oorsprong nam; maar is in tegenspraak met Hem in Wien alleen de Godheid konde zigtbaar zijn.

Waar de menschheid zich aldus in de Maatschappij door feiten heeft geopenbaard, zoo als wij 't aanschouwelijk hebben voorgesteld: daar zal ook de theorie van de volmaaktbaarheid der menschelijke Natuur voor het licht der waarheid ondergaan, en ook dit geneesmiddel tot herstelling der Maatschappij te vergeefs beproefd worden. — Evenmin als de wijzigingen in de vormen van den eeredienst, hetzij deze in uitwendigen luister verhoogd, of, van allen praal ontdaan, tot zuiveren eenvoud terug gebragt worden — noch de eenheid of de verscheidenheid der vormen, noch de bescherming en begunstiging van het hooge Staatsgezag aan den een of anderen vorm verbonden, zullen een afdoend middel voor de hartekwaal zijn.

Wij schroomen niet alle de middelen, die wij tot hiertoe met elkander overwogen hebben, gezamenlijk ontoereikend en alleen *palliatief* te noemen.

III. Dat wij ons dan nu bepalen bij eene Maatschappij in gezonden staat; die met zekerheid van de toekomst is te verwachten.

Staan die geneesheeren niet hoog in onze schatting, die hunne kunde en ervaring, met opoffering van eigen genoegen en levensgenot, aan de lijdende menschheid wijden? Is het niet alsof onze ingenomenheid met hen, eene grootere kracht geeft aan hunne geneesmiddelen, en alsof wij er door met meer hoop bezield worden op eene gelukkige herstelling? Zien wij, eindelijk, hunne pogingen falen, en de geneesmiddelen geene gewenschte

uitwerking doen, ook dàn nog behoudt de regtschapen geneesheer onze achting en ons vertrouwen, en hij kan daarenboven op onze dankbaarheid rekenen, vermits wij van zijne kunde, belangstelling en ijver gedurende de ziekte op nieuw overtuigd worden; wij gevoelen er ons des te meer door verpligt.

Zoo achten wij die braven en edelen, rijk in wetenschap en ervaring, die, in onderscheidene Maatschappelijke betrekkingen, met zelfverloochening zich gewijd hebben aan de belangen der menschheid, die hare zedelijke ziekten en kwalen met de naauwlettende deelneming van den menschenvriend gadeslaan, en ál hunne kennis en ondervinding aanwenden, om wijziging in de krankte, leeniging van smart, zoo mogelijk herstelling te bewerken. Al zien wij ook bij hen de menschelijke wijsheid falen; al blijft de zedelijke krankte der Maatschappij hardnekkig in haren aard: voor elke verzachting toch van haar zedelijk lijden brengen wij hun dank toe, en hun goeden wil heeft aanspraak op onze duurzame erkentenis.

Vinden wij in deze kern van het beste en edelste gedeelte der Maatschappij het verlangen uitgedrukt naar eenen beteren toestand, naar eenen staat van gezondheid, die thans onder zoo veel ellende gemist wordt; streeft zij er naar, om, volgens de regelen en eischen eener gestrenge zedeleer, tot zulk eènen toestand te geraken — dát verlangen èn streven echter kan ons geen waarborg van zekerheid zijn.

De verwachting der *optimisten* van vroegere en latere tijden is altijd jammerlijk te leur gesteld. Hunne denkbeelden, hetzij in de taal der Poëzij of der Wijsbegeerte gekleed, mogen waarachtige belangstelling in het heil der menschheid ademen, en de verwachting van een bijzonderen zegen aan hunne Maatschappij verbinden; — de ondervinding van alle eeuwen heeft het bewezen, hoe onvermogend steeds der menschen wil en pogingen zijn geweest, al waren zij met den geest der Godheid als bezield en al spraken zij als op diens last.

Maar hoewel dat verlangen en streven van het beste

deel der Maatschappij voor ons geen waarborg van hun slagen zijn kan, doen zij evenwel de vraag oprijzen: is het mogelijk, dat er eenmaal eene Maatschappij in volkomen gezonden staat aanwezig zij? — Als zoodanig eene zouden wij, naar de volgende grondtrekken, eene Maatschappij beschouwen waar de Godsdienst, in volkomen reinheid en zuiverheid, als het levensbeginsel van den Staat erkend, en alles bezielend zijn zal.

In de tegenwoordige Maatschappij wordt vaak een strijd op leven en dood gevoerd ter oorzake van den vorm van regering, zoodat men het gekletter der wapenen hoort: hier om eenen Constitutionelen, dáár om eenen Monarchalen, ginds om eenen Hiërarchischen regeringsvorm. — In die toekomstige Maatschappij zou de Theocratie eenen troon moeten bekleeden, welks regt door hemel noch aarde konde worden miskend.

Koningen, Vorsten, Staatsmagten mislukt het bewaren van den uit- en inwendigen vrede, veelal door omstandigheden onafhankelijk van hunnen wil, en die uit den bedenkelijken toestand der tegenwoordige Maatschappij voortvloeijen. — In de toekomstige zou daarom, naar Theocratische wetten, alles buiten gesloten moeten zijn, wat slecht, misdadig of gruwelijk is, en de magt volkomen moeten bestaan om deze wetten te handhaven en te doen ontzien; zóó, dat het ideaal van de vrienden des vredes wierde verwezenlijkt — dat er geen strijd meer gevoerd wierd, en dat men den oorlog verleerde. — Die magt zou dermate overtuigende kenmerken van regt en geregtigheid moeten hebben, en zóó geheel in overeenstemming moeten zijn met den zedelijken toestand dier Maatschappij, dat allen zich daarbij voldaan en hoogst gelukkig gevoelden.

Daarbij moest de onwankelbaarheid dier Theocratie eene duurzame orde van zaken voor altijd kunnen doen hopen en verwachten, om allen leden dier Maatschappij moed, vastberadenheid en volharding in te boezemen. — Belemmeren inwendige beroeringen, verandering van regeringsvorm, en de onzedelijke gesteldheid van vele leden der tegenwoordige Maatschappij den bloei en voortgang

in alles wat zedelijk, goed en nuttig is, en tot het geluk van het geheel en de bijzondere deelen kan strekken — zoodanige hinderpalen zouden dan niet meer moeten bestaan. De nieuwe Maatschappij zou eene Maatschappij des vredes moeten zijn, om al dat goede en heilzame tot stand te kunnen brengen, wat hare zedelijke gesteldheid zal vorderen.

De stoffelijke wereld zou, onder den invloed van zulk eene Maatschappij, eene gansch andere gedaante kunnen aannemen, dan waärin wij haar nu aanschouwen. — Want heeft de tegenwoordige Maatschappij, in haren ziekelijken en gebrekkigen toestand, de stoffelijke wereld reeds dermate aan haren invloed onderworpen — dat het voorgeslacht de voortbrengselen van kennis en wetenschap, van den tegenwoordigen tijd, als wonderen zoude beschouwen — wat zou men dan in de toekomst niet mogen verwachten van eene Maatschappij zóó geordend in haar geheel en in alle hare deelen!

Wij voor ons gelooven op de vraag naar de mogelijkheid eener Maatschappij volgens de opgegevene grondtrekken gevormd, met zekerheid bevestigend te kunnen antwoorden.

Eenmaal toch, wanneer de volken, toornig geworden, alle banden van wet en tucht verbreken, en de schepters den Vorsten uit de handen vallen — zal de troon van den Koning der Koningen, den Heer der heerlijkheden, gevestigd worden. — Zijn rijk zal het ware rijk des vredes zijn. — Van die toekomstige Maatschappij zijn de grondtrekken bepaald in dat wetboek hetwelk eenmaal het wetboek van alle volkeren zijn zal — en die Koning is Hij Dien de hemelen hebben opgenomen tot de tijden van de wederoprigting aller dingen, en Zijne belofte: »Ik maak alle dingen nieuw" is ons daarbij, als Koninklijk woord, een genoegzame waarborg van zekerheid.

PARAGUAY.

I.

Geen enkele gebaande weg voert naar dit *Zuid-Amerikaansche* binnenland. Woestenijen omringen het aan alle zijden, en twee diepe stroomen omgorden het; namelijk: de *Parana* (*) en de *Paraguay.* (†) De Noordelijke grens verliest zich in streken, overvloedig door beken en meeren besproeid. Ten Westen is de woestijn *Chaco,* die tot nog toe voor alle bebouwing ontoegankelijk, gelijk *Germanië* ten tijde van AUGUSTUS, met ondoordringbare wouden en *savanen* (moerassige grasvelden) overdekt is, en zich tot aan *Bolivia, Tucuman* en *Santa-Fé* uitstrekt. Ten zuiden zijn de Lagunen van *Corrientes* en de voormalige bezittingen der Jezuïten; thans weder woest. Eindelijk vindt men ten Oosten de nog onbezochte bosschen van *Brazilië,* benevens een bergketen, van welke stroomen en rivieren, met menigvuldige watervallen, over rotsruggen voortschieten en in afgronden nederstorten.

Om in *Paraguay* door te dringen kan men dus alleen den waterweg volgen der eerste veroveraars; namelijk: de *Parana,* den hoofdstroom, in welken al de rivieren van de *Zuid-Braziliaansche* bergen zich ontlasten. Hij is nog heden de groote binnenlandsche waterweg van de *Argentijnsche Confederatie.* In de drie eeuwen na de verovering is er nog niets, of bijna niets, aan de verhevene over- en vergezigten langs dezen stroom veranderd. Hij bezit steeds dezelfde overgroote hoeveelheid water, dat hier een peilloos diep bed graaft; ginds zich uitbreidt tot eene onmetelijke kom, waarvan het oog te vergeefs de grenzen zoekt; dáár zijne wateren in enge

(*) Dat beteekent in de taal der inboorlingen: *magtig als de zee.*

(†) De rivier der *Payaguas; Indiaansche* visschers, die op het water of langs de rivieren leven, en naar welke 't land genoemd is.

doorgangen tusschen de eilanden ophoopt, en, boven de oevers rijzende, het omgelegen land met zijne baren bedekt; elders langs steile wanden van meer dan honderd voeten hoog, plotseling nederschiet, om in een afgrond als te verzinken. — Zoo loopt de *Parana*, even breed als de *Mississipi*, omtrent drie honderd mijlen ver, van het punt af waar de *Paraguay* hare boezem doet zwellen, tot aan de *Rio de la Plata*, in welke zij op hare beurt zich verliest.

De eerste zeevaarders stonden verbaasd over de elf monden van dezen stroom, en over het hooge oeverriet, in hetwelk, te midden van bloemen, de verslindende jaguars hunne prooi bespieden en gereed zijn om hunne klaauwen naar den roeijer, die onder hun bereik komt, uit te strekken. Doch hoe majestueus de stroom zich aan 't oog vertoone, voor een schip van acht voet diepgang biedt hij slechts een naauwen doortogt tusschen zandbanken, die van tijd tot tijd van plaats veranderen en een wezenlijken doolhof vormen, in welken men, ondanks een gestadig gebruik van 't dieplood, gevaar loopt vast te raken en te stranden. — Verder volgt men zestig mijlen ver, tot aan *Sint Nicolaas* (een lief stadje, op eene zachte glooijing, aan twee beken gebouwd) een rotsige baan, en heeft men een frisschen *pampero* (oostenwind?) noodig, om dezen stroom, die eene snelheid van drie à vier knoopen heeft, op te varen.

Het oog wordt hier vermoeid door de eenvormige *Pampaas* en de verdronkene landen der provincie *Entre-Rios*, bekend wegens hare waterige grasvelden, waarop 't sterkste paardenras van *Amerika* weidt, en wegens de muilezels, die door de kooplieden van *Santa-Fé* bij duizendtallen naar *Peru* worden gezonden.

Hier en daar ziet men eene wrakke schuit van *Italiaansche* kustvaarders, die van punt tot punt hunne schrale koopwaren van geringe waarde verruilen tegen leder, wol en paardenhaar, 't welk zij naar *Buenos-Ayros* voeren. Deze handel echter is voor de behoeften der dun gezaaide bevolking van deze gewesten (toch de bloeijendste van het Bondgenootschap) voldoende. Men zou

er zich in eene woestijn wanen, zoo schaarsch zijn er de sporen van menschen en beschaving. Slechts nu en dan hoort men de klokjes van een span ossen, dat langzaam door de vlakte trekt. Soms ziet men, door een woud van eikenhooge distelen heen, een troep rheebokken huppelen, of een struisvogel vlugten, door eenen *Indiaan* gejaagd, of, op den kruin van eene *barranca*, een ruiter (*gaucho*), even onbewegelijk als de gems, op een top der *Alpen*.

Bij gebrek aan handelsbelangen, hebben de *Fransche* zeelieden, op de oevers van de *Parana*, vrij wat krijgsherinneringen nagelaten. De provincie *Santa-Fé* heeft de sporen des burgerkrijgs, die haar zoo lang beroerde, nog niet geëffend. Aan hare grenzen begint de golvende grond van den grooten *Chaco*, op welken nog stammen van wilde *Indianen*, zonder nijverheid, enkel van jagt, vischvangst, roof en de bittere vruchten der woestenij levende, bijkans naakt rondzwerven. Dit is een onbebouwd, ongezond, met moerassen bedekt oord, geheel met boomen, doornige heesters, wilde slingerplanten en digte varenkruiden begroeid; door welken men zich een pad als eene loopgraaf moet banen, en waar de handel vruchteloos een punt zoekt om er in door te dringen.

Zelfs de stroom schijnt hem te ontvlugten. Hij vloeit, zijne bedding naar de overzijde gravende, langs den voet der *barrancaas* van de provincie *Corrientes;* insgelijks door een twaalfjarigen inwendigen krijg en Staats-omwentelingen verarmd. Langs eenen oever van honderd-dertig mijlen lengte ziet men, behalve het dorp *Goya*, met omtrent vijfhonderd zielen bevolkt, noch stad noch vlek, en naauwelijks eenig kenteeken van woning; doch daarentegen vlakten vruchtbaar in katoen, tabak en koorn, en bevallige heuvelen, wier vlakke toppen, gelijk de kelken van sommige bloemen, waterverzamelingen bevatten, die de helling der hoogten vruchtbaar zouden kunnen maken, doch thans slechts ter verfrissching dienen van *tapirs* en *caimans*, de schrik der drinkplaats van de wilde paarden.

Na eene moeijelijke vaart van verscheidene weken bereikt men eindelijk het geheimzinnige *Paraguay*. De

rivier, naar welken het landschap heet, is geheel verschillende van de woeste *Parana*, en voert zachtkens en rustig haar helder en zuiver nat zeewaarts. Niets is zoo afwisselend als het voorkomen harer boorden; niets zoo frisch als de half tropische plantenschat van hare oevers. Noch de hooge pluim van den bamboes, noch het golvende gewelf van den palm, noch de sombere waaijer van den ceder wordt er gemist.

De eerste plaats waar men aanlandt is *Villa del Pilar de Néembucu*, een dorp met omstreeks vierhonderd inwoners, op twintig mijlen afstands van *Corrientes*. Elders te landen is verboden. De tolbedienden en de wachtboden, langs de kusten kruizende, beletten dat verbod te overtreden. Jammer, dat de slechte woningen den reiziger niet aanmoedigen om er te toeven, en echter is het de eenige stapelplaats voor den buitenlandschen handel, alsmede de voornaamste post van toezigt op de rivier en der grensbewaking; want: zoo heeft de President FRANCIA het gewild, en zoo wil het nu de President LOPEZ. Ook ontbreekt het niet aan drokte in den omtrek der landingsplaats; schier bij elke schrede wordt men er gestooten door een koopman, lastdrager, spion der politie, of soldaat. Wie gij ook zijt, zaakgelastigde uwer regering of eenvoudig handelaar, gij moet de toestemming van den President der Republiek afwachten, om verder te komen; alle toegangen des lands zijn als die eener gevangenis bezet. Niets komt er in, niets gaat er uit, zonder de opzettelijke vergunning van het hoofd van den Staat; en daar alles in de hoofdplaats behandeld wordt, kan men er somtijds eene geheele maand wachten eer de verzochte toestemming komt, of, zoo deze, 't zij uit grilligheid 't zij om Staatsredenen, geweigerd wordt, kan men maanden lang te vergeefs op antwoord hopen, totdat verveling of verontwaardiging tot den afreis doet besluiten.

Te water is de reis naar *Assomption* gemakkelijk. De rivier heeft overal eene aanzienlijke diepte, zonder klippen of draaikolken; de roeijers (*payaguas*) werken ligtelijk tegen den stillen stroom op; behalve in de engte

van *Angostura*, negen mijlen van *Assomption*, waar de afloop meer bekneld en sneller is. Dit geeft echter maar een uur opönthoud, en daarbij, als om het ongeduld te temperen, is de plantenweelde er overheerlijk schoon. Het oog rust er alom op beemden en boschjes van schitterende verscheidenheid en schoonheid.

Te land zijn er twee wegen, naar het jaargetijde te kiezen. In den zomer reist men langs de rivier, en heeft, een veertigtal mijlen ver, een lagen, moerassigen grond; maar in den regentijd is dat pad, door de buiten zijne oevers getredene rivier, onbruikbaar: dan moet men het dubbel van den tijd tot dien togt besteden, en een langen omweg door de binnenlanden maken, wanneer men zich niet als een *Esquimaux* in eene *pelota* (eene soort van lederen zak, door een zwemmend paard getrokken) wil wagen, met gevaar van bij de minste kanteling een bad te nemen. Ook op deze landen, aan overstrooming blootgesteld, zijn de woningen schaarsch; doch op de heuvels, boven den hoogsten waterstand gelegen, ontdekt men eenige hutten en kudden.

Eene der hier lastigste plagen zijn de wolken van muskieten, die den slaap beletten en niet zijn te ontwijken, dan boven de omlaag drijvende dampen. Uit dien hoofde worden eene soort van kooijen hoog aan den stam der palmboomen, aangebragt.

Omtrent tien mijlen van de hoofdstad begint het bosch van *Assomption*. De grond rondom genoemde plaats, een mengsel van roode klei en zand, is zeer vruchtbaar, en de bevolking bestaat uit landbouwers, die manioc, maïs, suikerriet, tabak en katoen teelen.

Het is FRANCIA, die aan den landbouw de tegenwoordige vlugt gaf; hij dwong de arbeiders om den grond twee oogsten 's jaars te doen geven. De wèl bewerkte moestuinen zijn er omringd met oranjehagen; de dampkring is er heerlijk, de gezondheidstoestand als die der *Kanarische Eilanden*. Men gevoelt er zich van hoogst aangename gewaarwordingen doordrongen. De lucht heeft er de zuiverheid en helderheid der *Ionische Eilanden*; doch de winter is er overkoud en de zomer brandend

heet. In Julij ziet men er wel rijp, en in de valleijen niet zelden, bij zuiden wind, sneeuw. Evenwel verliezen de boomen er nooit hun gebladerte, de bloemen blijven er steeds den grond versieren, en een overvloedige dauw onderhoudt er de aarde in eenen gematigden graad van vocht en warmte.

Ik vond er de inwoners (eene mengeling van *Spaansch* en *Indiaansch* bloed) volmaakt overeenkomende met het boven beschreven luchtgestel: zacht, zorgeloos, vredelievend; geheel doordrongen van eerbied voor hunne regering; de bevelen des Presidents, als Gods geboden, gehoorzamende, en welwillend en vriendelijk jegens de gasten, hun door het toeval gezonden. Zij hebben weinig behoeften en zijn dus spoedig voldaan. Missen zij de *Europesche* weelde, zij verlangen die ook niet. Palen in den grond geslagen, met bladeren en klei aangevuld, eene enkele gelijkvloersche verdieping, een dak van stroo; ziedaar hunne woningen, die inderdaad van de hutten hunner *Guaranische* voorouderen weinig verschillen.

Hunne kleeding is almede hoogst eenvoudig. Voor de vrouwen bestaat zij uit een hemd zonder mouwen, om den middel gesloten. De mannen dragen een hemd en een lange broek en allen de *poncho;* alles van katoen, in het land geweven. De kinderen gaan er, tot zekeren leeftijd, geheel naakt. Even weinig kunst wordt hier aan de werktuigen voor den landbouw besteed. Een puntig stuk hout dient tot ploeg; van een been maakt men een houweel of eene spade; de ruimte rondom de woning wordt door jonge palmboomen, over twee stukken gevorkt hout gelegd, afgesloten. Met de hand zuiveren zij het katoen van de pitten, spinnen het van de spil, en doen 't weven door eenig rondgaanden wever, die zijn getouw op een ezel met zich voert, en 't aan een boom of muur opstelt. Hun suikermolen is niets dan een stuk hout, door ossen in beweging gebragt, en het sap kooken zij in aarden potten. Misschien heeft alleen de hoeve, door Mevrouw de Presidente beheerd, koperen ketels. Planken worden met de hand gezaagd; het koren in een blok gestampt, en de rijst nagenoeg op dezelfde

wijs schoon gemaakt. De run wordt bereid door een steen op een houten schijf te rollen. — 't Is jammer, dat de inwoners geen beter gebruik maken van hunnen heuvelachtigen grond, waar bronnen en beken in overvloed zijn, en dus gemakkelijk watermolens zouden zijn te plaatsen. Liever dan kunstmiddelen aan te wenden, verlaten zij zich op de vruchtbaarheid van den bodem, en wiegen zich, in hunne hangmatten van netwerk, tusschen een paar boomen, of onder de open gaanderijen, en brengen er uren lang in door, met den hemel, door wolken van tabaksdamp heen, te beschouwen; — want, grijsaards, vrouwen, kinderen, allen hebben hier steeds een sigaar in den mond.

De rum, dien zij uit het suikerriet distilleren; een aftreksel van zekere inlandsche plant; honigkoeken en gekonfijte vruchten maken de weelde hunner feesten uit. De avond-uren worden gesleten met de guitar of de mandoline. De aartsvaderlijke zeden heerschen hier nog: elken avond verzamelt zich het gezin rondom den vader en ontvangt, met gevouwen handen, zijnen zegen.

De stad *Assomption* is tegen eenen berg, aan den linkeroever der *Parana*, gebouwd. Men nadert haar onder digte bladgewelven, door welke zelfs op den middag de regt nedervallende stralen der zon niet henen dringen. In weerwil van de gril van FRANCIA, die de stad, om haar een geregelder aanzien te geven, met regte straten van zes-en-dertig voeten breed, wilde doorsneden hebben — een plan hetwelk hij met ongehoorde gestrengheid heeft willen doordrijven — is zij nog altijd een zelfde doolhof gebleven. De huizen zijn er van gebakken steen, gelijkvloers zonder hoogere verdieping, en op verre na niet allen met pannen gedekt. De straten zijn naauw en bogtig, zonder voetpaden; het water der bronnen baant zich door dezelve, in tallooze over de keijen stroomende beken, een weg naar de rivier. De voorsteden vertoonen niets dan strooijen hutten, door afzigtelijke *Indianen* bewoond. Het getal der inwoners bedraagt geene tienduizend zielen. Vroeger staken de rijkdom en pracht der kerken aanmerkelijk af bij de eenvoudigheid en armoede

der bevolkin ; doch na de verdrijving der Jezuïten heeft éérst de heb icht der Regenten, en daarna de Staatkunde van FRANCIA, ook in de kerken alle soberheid terug gebragt. Aan nbachtslieden is hier geen gebrek; men vindt er vele bekwame goudsmeden, metselaars, timmerlieden, smeden, enz., waaronder er zijn, die een merkwaardig talent van navolging bezitten.

Aan gene zijde van het woud van *Assomption* zijn de weilanden of grasvelden, en de groote hoeven (*estanciaas*), waar men de veeteelt drijft. Dáár waren vroeger tot aan de *Parana* de *missiën* der Jezuïten, nu Lands eigendom, en liggen de bosschen, waarin de *yerba*, het vermaarde *Paraguaysche* kruid wast. De veeteelt was bijna geheel verwaarloosd toen FRANCIA zich tot alleenheerscher verhief, en haar een nieuw leven gaf, dewijl hij runderen tot voeding van zijne krijgslieden, en paarden voor zijne ruiterij behoefde. Binnen weinige jaren kon *Paraguay*, hetwelk ze eerst uit *Entre-Rios* moest trekken, nu zelve paarden, huiden, en gedroogd vleesch uitvoeren.

Is de leefwijze der landbewoners hier eenvoudig, die der herders is het nog meer. Een stuk ossenhuid dient tot huisdeur en vensterluik; het huisraad bestaat uit een net tot hangmat; een kookpot op twee steenen aan den haard; een waterketel voor de aftreksels van de *yerba*, en eene *maté* (kleine kalbas), met hare *bombilla*, of met gaten voorziene buis, om het aftreksel te begieten. Kleederen dragen de *Indianen* niet; alleen de opzigters hebben de *poncho*. Weleer gaven de Jezuïten hun eenige bedekselen; maar thans gaan vaders, moeders, jongens en meisjes, allen in den oorspronkelijken natuurstaat rond. — Gaarne voegen zij zich bijeen, en wonen met verscheidene gezinnen te zamen in dezelfde hut. Misschien uit zuinigheid, daar één vuur hen dan verwarmt en licht geeft, en in één pot hun aller eten kookt; doch vermits die eenige ruimte hun keuken, eetzaal en slaapkamer is, wordt zij een hol van vuilhuid, waaruit onafgebroken stinkende walmen en wolken van kleverigen rook opstijgen.

Vroeger bestonden er geregelde planterijen van *yerba:*

het blad van een' boom, die veel naar den oranjeboom gelijkt en welks bladeren als thee gebruikt worden. De inzameling geschiedde gemakkelijk, gelijk de pluk onzer vruchten in de boomgaarden; thans echter moet men ze van de helling van den *Maracayou*, op 60 of 80 mijlen afstands, ten Noord-Westen van *Assomption* gaan halen. De bereiding er van is nagenoeg dezelfde als die van de thee. Men haalt de takjes door de vlam om de bladeren even te schroeijen, dan doet men die roosten en krullen, en perst ze in lederen zakken ter verzending. De *Indianen* moeten dezen oogst voor de Regering volbrengen, onder het toezigt van agenten, die voor zeer hard te boek staan. Men hoort treffende verhalen van de ellende en het lijden dier naakte, onder eene brandende zon, dag en nacht door stekende insecten geplaagde, tot den arbeid gedwongene menschen; die geen ander voedsel hebben dan de wilde vruchten, die zij vinden, en de adders, welke zij vangen kunnen. De *yerbalen* van *Paraguay* boezemen dus denzelfden afkeer in als de mijnen van *Braziliё* en *Peru*. Men verhaalt, dat omtrent 't jaar 1594, toen de oogst van de *yerba* aanving, een door de *Indianen* beminde Gouverneur, een zak met deze bladeren in hunne handen vindende, die op de markt deed verbranden, en tegen hen zeide: »Mijn hart zegt mij, dat dit gewas eenmaal het ongeluk van uwe natie zal zijn." — Behalve tot binnenlandsch gebruik dient dit blad in den handel met *Buenos-Ayros*, *Peru* en *Chili*. Bij de inzamelingen voor bijzondere rekening vindt men niets van die wreedheid; alles geschiedt daar op de grondslagen van vrijwillige overeenkomst tusschen den kapitalist te *Assomption*, de werklieden of *péons* en den opziener van de werkplaats, *habilitado*. Evenwel bereïken ook deze de bosschen, waar de *yerba* groeit, niet zonder moeijelijkheden, die den koensten *Europeaan* zouden afschrikken; maar deze koperkleurige lieden schijnen ongevoelig voor de ons onverduurbare beten der muskieten. Eene lange snede gedroogd rundvleesch met eene teug waters is tot hunne voeding genoeg. Zingende gaan zij, in het branden der loodregt schijnende zonnestralen,

boschwaarts; zingende keeren zij met hunne bladervracht terug, en des avonds, als zij, na volbragte taak, in hunne rustplaats bijeen zijn, verlevendigen een sigaar en een rondgaande horen met brandewijn hunne vrolijkheid. Bij de teedere klanken hunner mandoline, vertrouwen zij aan het koeltje der woestijn den naam der geliefde, te *Assomption* gebleven, met welke zij, even als de matroos van eene lange reis teruggekomen, in één' dag al de winst van een geheel jaar zullen verteren.

Door geheel het land, behalven te *Assomption*, waar men met vreemdelingen *Spaansch* spreekt, heerscht de *Guaranische* taal zóó uitsluitend, dat men op 't land een tolk noodig heeft, om een glas water te vragen; hoewel al de kinderen gedwongen zijn om ter schole te komen, waar zij in het *Spaansch*, als de taal der Regering, onderwezen worden. 't Blijkt hoe ras zij die vergeten; daar de dienaren van 't bestuur, ten hunnen nadeele, van de Gouvernements-acten kunnen maken, àl wat zij willen. Het afgezonderde leven draagt er veel toe bij. Een *Paraguaysch* dorp bestaat slechts uit eene kapel, een pastoorshuis, eene herberg, eene grofsmederij en een kruidenierswinkel: de overige woningen zijn op het land verspreid. Men vindt hier dan ook eene nog maar dun gezaaide bevolking, in 1780 op 98,000, in 1818 op 300,000 en in 1846 op 750,000 zielen geschat. Men wil, dat ze thans een milloen zoude te boven gaan; doch de berekening der reizigers loopt zeer uiteen. Waar men naauwkeurige waarnemingen heeft kunnen verzamelen, toont de uitslag, dat het getal weinig vermeerderd is. Zoo veel is zeker, dat het leger, de weerbare actieve manschap, geene 20,000 koppen te boven gaat.

Het land heeft gebrek aan zout; maar brengt, behalve de *yerba*, tabak (op de *Europesche* markten niet gewild), timmer- en kastenmakershout van voortreffelijke hoedanigheden voort; benevens huiden, suiker en rijst tot uitvoer.

II.

Paraguay heeft een groote rol gespeeld in de vestiging

der *Spaansche* overheersching van *Zuid-Amerika*. *Santa-Fé*, *Buenos-Ayros*, *Corrientes*, thans hoofdsteden van Staten, waren, oorspronkelijk, slechts volkplantingen van *Assomption*. In 1527 voer de gelukzoeker SEBASTIAAN CABOT de *Parana* en de *Paraguay* op, en vond daar *Indianen*, die plaatjes zilver aan den hals droegen: dit zilver kwam, zoo als men sedert vernam, uit *Peru;* toen hield men het voor inlandsch. CABOT zond er van naar *Spanje;* zijne berigten ontvlamden de verbeelding; de rivier werd *Rio de la Plata* (zilver-rivier) genoemd, en in 1535 snelden zevenhonderd *Spanjaarden* er henen, om den *Rey Plateano* (zilver-Koning) ten onder te brengen. Deze lieden landden, waar nu *Buenos-Ayros* is; voeren, kostbare metalen najagende, de *Parana* op, steeds roepende: »*Plata! Plata!*" en trokken, naar de aanwijzing der *Indianen*, noordelijk. Zij bouwden, in 1536, aan den oever van de *Paraguay*, te midden van eenen stam *Guaraniërs*, eene sterkte, *Assomption* (MARIA hemelvaart) geheeten, welke de eerste rustplaats werd op hunnen togt tot opsporing van den Zilverkoning, die, als een dwaallicht, in de *lagunen* van *Xarayes* steeds ontsnapte, waar telkens zijn paleis van goud en robijnen met de purperen dampen van den morgenstond verdween. Altijd hoop voedende hem te bereiken, trokken zij voort tot in de doodende poelen van *Chiquitos*, en vandaar, onder duizend gevaren en onbeschrijfbare afmattingen, tot de grenzen van *Peru*. Hier stuitten zij op een andere hoop veroveraars, van een tegenovergesteld punt aangekomen. De gouddroom was verdwenen; geen enkele korrel had men gevonden in de onmetelijke uitgestrektheid tusschen de *Chilische Cordillières* en de *Braziliaansche* bergen. Zij weken dus naar *Assomption* terug. *Buenos-Ayros* was in 1539 reeds verlaten, en sedert konden zij zien, dat dit land hunne doodsbaar was; want van de drieduizend *Spanjaarden* waren er slechts zeshonderd overig. Hunne aanvoerders bezweken zijnde, kozen zij een schrander krijgsman tot hoofd; deze toonde hun den bodem als het middel om hunne nog ijdele droomen van rijkdom te verwezenlijken.

De Natie der *Guaraniërs*, een onkrijgshaftig en gedwee volk, bezette toen bijkans al het land langs de oevers der *Parana* en *Paraguay*. IRALA, het nieuwe opperhoofd der *Kastilianen*, vervormde zijn bewind in eene soort van militaire aristocratie; hij stelde zijne landgenooten in de plaats der *Caciken* en gaf hun kommanderijen, met lijfeigene of aan den grond verbondene *Indianen*, ten getale van zes-en-twintig duizend koppen. Weldra droomden deze gelukzoekers, die in *Spanje* houthakkers, tuinlieden of visschers waren geweest, van niets dan van heerlijkheden, groote hoeven en vette landbezittingen; zoodat er, tegen het einde der eeuw, in een omtrek van zes of zeven mijlen, rondom *Assomption*, twee honderd twee-en-zeventig boerderijen waren, en honderd vier-en-tachtig wijngaarden, met achttien honderd duizend druivenstokken. Voorts handelde IRALA als ALEXANDER: de overwinnaars met de overwonnenen vermengende. Ook waren de *Guaraniërs* gretig naar die verbindtenissen, en naijverig om hunne dochters of zusters met den Heer verbonden te zien, om dien *neef* te kunnen noemen; terwijl ook de meisjes geen afkeer hadden van den *Spaanschen* echtgenoot. Uit deze door den tijd gewettigde vereeniging is de *Paraguaysche* bevolking ontstaan, waarvan IRALA als de wezenlijke stichter in vereerend aandenken is gebleven. De *Parana* en de *Paraguay* tot den grooten gemeenschaps-weg tusschen *Spanje* en *Peru* willende maken, ging hij, om dien daar te stellen, maar kwam met zijn geheele gevolg bij de gemelde moerassen en poelen bijkans om.

JUAN DE GARAY, een van IRALAAS opvolgers, aan de Staatkunde van dezen getrouw, legde den grond tot de stad *Santa-Fé*, om tot een schakel op den ontworpen weg te strekken, en verdeelde weder vijf-en-twintig duizend *Indianen* onder zijne landgenooten. Zeven jaren later, in 1580, bouwde hij de stad *Buenos-Ayros;* doch alvorens moesten de *Querendiërs*, een meer krijgshaftig volk der *Pampaas* worden ten onder gebragt. De strijd duurde drie jaren, en de overwonnene *Querendiërs*, werden met hunne gronden, onder zijne soldaten verdeeld. De acte

van verdeeling, in 1582 geschied, is als een merkwaardig stuk bewaard gebleven. Onder den titel van vergoeding van kosten en belooning voor hunnen arbeid, zijn hun de kommanderijen *van wege den Koning* geschonken. Wijders werd, altijd met hetzelfde doel, de stad *Siete-Corrientes*, in 1588, aan de zamenvloeijing van de *Paraguay* en de *Parana* gesticht. *Buenos-Ayros*, *Santa-Fé*, *Corrientes* en *Assomption* moesten allen schakels zijn van den weg om *Peru* met *Spanje* te verbinden, terwijl *Paraguay* tot de stapelplaats van den handel was bestemd; maar onoverwinnelijke zwarigheden, van de zijde van *Opper-Peru*, verijdelden alle pogingen: *Paraguay* werd een plaats van zoete afzondering, rijke boerderijen en vette abdijen. De magt der omstandigheden maakte *Buenos-Ayros* tot hoofdplaats van geheel de streek.

In denzelfden tijd en door gelijken aandrift gespoord, waren de veroveraars van *Peru* van de toppen der *Andes* gedaald. Hadden de *Spanjaarden* van *Paraguay* de schaduw des Zilverkonings nageloopen, die van *Peru* zochten dwazelijk in de *Pampaas* naar de hersenschimmige Keizerstad (*Trapalanda*) met zilveren muren, gouden daken en vensters van diamant. Elken dag rees en verdween de denkbeeldige stad als eene luchtverheveling voor hunne verbeelding, en lokte hen tot in de wildernissen van *Patagonië* voort. Even als aan de *Parana* verkeerde hun gouddroom in 't bezit van rijke kommanderijen, en een tegenovergestelden weg inslaande, bouwden de *Peruaansche Spanjaarden*, om de tot slaven bestemde *Indianen* voor 't mijnwerk dienstbaar te maken, in 1553, *Santiago del Estero*, in 1565 *San-Miguel de Tucuman*, in 1573 *Cordova*, in 1582 *Salta*, in 1583 *Catamarca*, in 1592 *Jujuy*, in 1595 *Rioja*, en in 1607 *San-Juan;* in één woord: tegen het einde der 16de eeuw bouwden zij alle de hoofdsteden der Staten, die thans 't *Argentijnsche Bondgenootschap* uitmaken.

Die eeuw was voor *Amerika* een tijdkring van wapengeweld: onder voor- en tegenspoed werd het land onderworpen. De veroveraars bedwongen aanvankelijk eene algemeenen en vurigen tegenstand, en later afzonderlijke,

telkens zwakkere opstanden; bij welke de Burgerlijke en Militaire besturen der inboorlingen te niet gingen. Toen de overwinnaars ook de priesters en toovenaars bedreigden, barstte er, voor tempelen en altaren, nogmaals een algemeene opstand uit, die echter almede werd gedempt. De krijgslieden waren reeds vroeger gesneuveld, en men had toen nog slechts met de reeds gedunde bevolking te doen. Nu begon de *Latijnsche* Kerk hare rol te spelen; de prediking van *Romes* eeredienst ving aan; de *missionarissen* snelden toe.

De Jezuïten hebben door geheel *Amerika* hunne nederzettingen gehad; doch in *Paraguay* stichtten zij een wezenlijk Rijk. Dit is ontegenzeggelijk een der merkwaardigste tusschenbedrijven in de nieuwe geschiedenis. Toen zij er in het begin van de 17de eeuw kwamen, vonden ze in de kommanderijen eene aan persoonlijke dienstbaarheid onderworpene bevolking: wezenlijke slaven, ofschoon men er geen handel in dreef. Buiten die kommanderijen zwierven wilde stammen in de bosschen, van den eenen kant door de *Spanjaarden*, van de andere zijde door de *Portugezen* van *San-Pablo* ingesloten. Deze laatsten waren bekend onder den naam van *Mammelukken*, vrijbuiters, uit allerlei bandieten verzameld, die de wouden van *Amerika* doorkruisten om er *matocaas* of rooftogten op menschen te doen, die zij op de *Brazilische* markten verkochten.

Ondersteund door Koninklijke bevelschriften en de gunst van het Hof, predikten de Jezuïten tegen de persoonlijke dienstbaarheid en de verbondenheid aan den grond. Zij dwongen de Gouverneurs van *Paraguay* tot besluiten ten nadeele van de kommandeurs, die hen echter door allerlei middelen wederstonden. Vervolgens deden zij zich de geheele streek, tusschen de *Brazilische* bezittingen en de *Paraguaysche* kommanderijen afstaan, en stichtten er *missiën* om de schuwe inboorlingen, zoo 't heette, te beschaven. Zij bouwden kerken en schaarden daar de woningen der *Indianen* om heen, die nu in gemeenschap onder een Jezuït-bestuurder leefden. Deze vereenigingen hadden verschillende lotge-

vallen: die, welke aan de *Spaansche* bezittingen grensden, bloeiden van den aanvang af; maar dezulken, waar de *Mammelukken* invallen konden doen, werden dikwerf onbarmhartig verwoest en gedwongen te vlugten. De Jezuïten van de *Guayra* zakten daarom met hunne getrouwen op zeven honderd *balsaas* of vlotten de *Parana* af tot aan de watervallen, waar de stroom zich van afgrond tot afgrond nederstort, en zij drie honderd *balsaas* verloren. Op dien togt waren zij genoodzaakt door nog nimmer bezochte wouden, vol netten van klimopplanten, en over rotsen en afgronden heen, zich eenen weg te banen.

Intusschen volgden de vrijbuiters de vlugtelingen aanhoudend, als uitgehongerde wolven eene schapenkudde: de vlugt beveiligde niet tegen hunne woede, en er bleef alzoo niets anders over dan om met de wapenen te wederstaan. De naauwe toegangen tot de *missiën* werden versterkt; de nieuwe bekeerlingen tot krijgslieden gevormd, en men leverde gevechten, die met zege werden bekroond. Van toen af waren de grenzen der *missiën* de veiligste. — Nu werd er inwendig de levenswijze der kloosters ingevoerd: dertig vereenigingen, aan de vrijbuiters ontkomen, onderwierpen zich aan eenen *superieur*, die in 't midden-collegie, *candelaria*, woonde. Hem waren twee *vice-superieurs* toegevoegd: de eene voor de *missiën* aan de *Parana*, de andere voor die aan de *Ruguay*. Elke vereeniging had haren priester, geholpen door een broeder der orde. De eerste was met het beheer der zielen, de tweede met wereldsche belangen belast. Onder deze beiden stond het burgerlijk beheer, zamengesteld uit een *corrégidor*, twee *alcaden* en andere ambtenaren uit de *Caciken* gekozen. Alle *missiën* waren op denzelfden voet ingerigt. In het midden van het plein stond de kerk, ter regterzijde was het collegie, de woning der vaders, en het voorraadhuis der gemeenschap, met zijne kloosters, graspleinen, tuinen en boomgaarden; ter linkerzijde de begraafplaats, waar de kruizen der graven door oranjeloof beschaduwd werden. Het geheel vormde een langwerpig vierkant, welks regte straten elkander van 't Noorden naar 't Zuiden en van

't Oosten naar 't Westen doorsneden. Rondom lagen de landerijen van elk gezin, de weiden en de groote boerderijen der gemeenschap.

Bij het aanbreken van den dag riep de klok de geheele bevolking ter kerke; daarna gingen allen aan den arbeid: de landbouwer naar 't veld, de herder naar de kudden, de ambachtslieden naar hunne werkplaatsen, en de kinderen naar de school. Elk had naar zijne bekwaamheid eene bestemming: die, welke grooten aanleg voor muzijk hadden, werden op het orgel en in den zang geoefend; doch er heerschte niettemin volkomene gelijkheid tusschen allen voor zoo veel den arbeid betreft, en allen deelden ook gelijkelijk in de voordeelen. (*) Des middags kondigde de klok eene rust van twee uren aan, en bij zons-ondergang eindigde het dagwerk met het *Angelus*, na hetwelk ieder ter ruste ging.

Van de zes dagen der week werden er drie ten algemeenen nutte, en drie ten eigen voordeele gewerkt. De Bestuurder zorgde evenzeer voor het algemeene eigendom als voor het bijzondere, en deelde aan ieder zijn deel uit in de veldvruchten. (†) Het overschietende werd naar de markt te *Bueno-Ayros* gevoerd en daar geruild tegen *Europesche* voortbrengselen: priesterkleedingen, gewijde vaten, wapenen, en voorwerpen geschikt om de wilden naar de *missiën* te lokken. De Zondag werd aan de eeredienst gewijd, en voorts met dansen, ring- en steekspelen en stiergevechten doorgebragt. De wapenen werden dan ook voor den dag gehaald en ruiterij en voetvolk geoefend, hetzij door een der Vaders, hetzij door eenigen militairen gelukzoeker in de *missie* toegelaten; want het bezoeken er van was zelfs den *Spanjaarden* gestreng verboden. De krijgstucht der troepen was zóó volkomen, dat zij de beste hulpbenden der Gouverneurs van *Buenos-Ayros* tegen de *Portugezen*, of tegen de on-

(*) Dit strijdt eenigzins met het gemelde, dat elk gezin eigen land had en er verder algemeene hoeven waren. Waarschijnlijk was het genot in de theorie gelijk, maar niet in de praktijk. De paters bewaarden ook het gemeenschappelijk magazijn. De Vert.

(†) Dezelfde aanmerking.

afhankelijke *Indianen*, of tegen de *Creolen* als die in opstand kwamen, uitmaakten. Hunne onderwerping was daarbij zóó groot, dat zelfs een Kolonel, bij eene belegering, nadat hij met zijn regement de bestorming met de grootste onversaagdheid had helpen volbrengen, zich op den wenk eens priesters nederboog, om, tot straf voor eene kleine overtreding, twaalf zweepslagen te ontvangen, en na die straf de hand des priesters kuste, met de woorden: »God loone u, mijn Vader! want gij hebt mij mijne overtreding doen zien!"

De Regering had in den aanvang veel tegenstand te lijden. De geschiedenis der 17de eeuw getuigt van de worstelingen der Jezuïten tegen de *Spanjaarden* te *Assomption* en de kommandeurs aldaar, die hunne regten voet voor voet verdedigden. In het begin der 18de eeuw barstte er een geweldig onweder tegen de vaders los: de inwoners verjoegen hen uit *Assomption* en, en riepen met den kreet: »*Commune! Commune!*" de Republiek uit. De opstand duurde twaalf jaren, en het gelukte den Gouverneur van *Buenos-Ayros*, niet, dan met de hulp van vijf regementen, uit de *missiën* der Jezuïten, dien te dempen. Eindelijk ging dit Rijk der Jezuïten, dat anderhalve eeuw heeft bestaan, door den adem der wijsbegeerte te niet. De Orde werd, gelijk bekend is, op de klagten der *Europesche* Vorsten, door den Paus ontbonden; en een *Franschman* is heden de eigenaar van de omstreeks duizend vierkante mijlen lands, der opgehevene *missiën*. De leer van volstrekte onderwerping, door de Jezuïten diep in de zielen hunner onderdanen geprent, maakt nog heden den grondslag der zeden van de *Paraguaysche* bevolking uit. Dr. FRANCIA heeft daarin het beste middel gevonden, om zijne heerschappij te vestigen.

Toen in 1811, *Paraguay*, door de gewapende propaganda der vrijheid van *Buenos-Ayros* tot rust gebragt, den *Spaanschen* Gouverneur schorste, was de revolutionnaire Junta te *Assomption* de eerste, die in *Amerika* het regt van Souvereiniteit en de onafhankelijkheid des Lands verkondigde. Het was FRANCIA, haar Secretaris, die er het voorstel toe deed, en dat voorstel met een koppel geladen

pistolen ondersteunde. Als regtsgeleerde had hij zich, in dit land der onwetenden, eene groote mare van geleerdheid verworven. Zijne belangeloosheid en zeldzame eerlijkheid verschaften hem daarbij een onbeperkten invloed. Verdrukten konden steeds op zijne bescherming rekenen. Heerschzuchtig, en gestreng als eene wiskundige stelling die niets toegeeft, en met beginselen voor welke het regt alles, de menschheid niets was, heeft hij daden gedaan den alouden BRUTUS waardig. Zoo verdedigde hij b. v. de zaak van zijnen doodvijand, door een magtigen, veilen regter onderdrukt, tegen zijnen boezemvriend, won het geding, en weigerde evenwel de aangebodene verzoening. Met zijn vader in onmin, stootte hij, even onverbiddelijk elk denkbeeld aan verzoening, door den stervenden grijsaard als eene gunst gebeden, van zich af. Voor den geestelijken stand opgevoed, haatte hij evenwel de kerk, de geestelijkheid en het monnikenwezen; maar de kloostertucht en die der kazerne, en de leer van volstrekte onderwerping behaagden den man boven alles, voor wien de minste wanorde in het openbaar bestuur een afschuw was.

Drie zeer verschillende klassen van inwoners verdeelden het land, namelijk: de *Spanjaarden* in *Europa* geboren, de *Paraguaysche Creolen* of stedelingen, en de landlieden. De eersten vormden eene soort van adel, niet omdat zij uit oude geslachten waren gesproten, maar omdat zij de beste ambten bezaten, de *cabildos* (plaatselijke besturen) uitmaakten, en door de vrouwen boven de landskinderen verkozen werden. — De tweeden haatten natuurlijk de *Spanjaarden*, die hunne eigenliefde kwetsten, en waren overigens bevallig, welsprekend, en hadden, bij een dubbelzinnig gevoel voor eerlijkheid en regt, zekere neiging tot losbandigheid. — De landlieden, integendeel, waren aan tucht en onderdanigheid aan de Regering gewoon, en daarbij heimelijk afkeerig van vreemde inmenging en tusschenkomst in 's lands bestuur. De eigenschappen van FRANCIA bragten hem, als van zelf, aan het hoofd dezer laatste klasse. Wel hadden de *Creolen* de omwenteling bewerkt, doch FRANCIA, afkeerig van

alle wanorde, verachtte hen en hunne leidslieden: advocaten zonder praktijk, bankbreukigen, en avonturiers zonder middelen. De *Spanjaarden* waren overwonnen en bekommerden hem niet. Zijne ambtgenooten, doordrongen van den smaak en de zeden der *Creolen*, bragten het bewind in minachting, en FRANCIA, die hun zijn afkeer niet verborg, week naar het veld, onder de hoevenaars, wier ziel hij werd.

Het Congres, in 1813 vergaderd, benoemde twee Consuls: FRANCIA en YEGROS. De laatste was een rijk *Creool*, de type van zijne klasse, op vertooning, pracht in kleeding en weidsche titels gesteld. Zijne onkunde, zorgeloosheid en nalatigheid zouden het land aan verwarring ter prooi hebben gegeven. Tusschen deze twee mannen, CAESAR en POMPEJUS, gelijk men hen noemde, kon geene overeenstemming bestaan. De worsteling was kort: YEGROS scheen reeds van den beginne af niets te beteekenen. In 1814 werd het Congres weder bijeengeroepen; maar om de stedelingen te overstemmen, deed FRANCIA het uit duizend leden bestaan. Het benoemde hem tot Dictator voor drie jaren, en droeg hem, in 1817, de onbepaalde magt voor zijn leven op. Oppermagtig alleenheerscher geworden, regeerde hij naar zijnen lust en stelde orde.

Gelijk de Jezuïten, om onbepaalde meesters der *missiën* te blijven, alle gemeenschap met anderen hadden uitgesloten, zonderde FRANCIA, in zijne buitenlandsche Staatkunde, zijn gebied van de andere gemeenebesten geheellijk af. Hij schuwde vooral de *Atheners* van *Buenos-Ayros*, bevallig, ijdel, ongeregeld, vlugtig, afkeerig van elken breidel; revolutionairen, die den opstand door geheel *Amerika* aanstookten, zonder bekwaamheid om eenig Gouvernement te vestigen. Nimmer wilde hij een soldaat tot de onafhankelijkheids-oorlog leenen, of zich met het *Argentynsche* Congres inlaten, en dáárin, het moet worden erkend, volgde hij den geest zijns volks.

Daar de Wilden herhaalde invallen deden, omringde hij, naar het voorbeeld der Jezuïten, het land met een gordel van kleine vestingen, en deze posten, naar welke zich de militie op het eerste kanonschot begeeft, maken de grenzen onschendbaar. Om zich wapenen te verschaffen, zou hij gaarne een bevoorregten handel met *Europa* hebben onderhouden, maar ziende dat de kustbewoners van de *Parana* den toevoer van krijgstuig aanhielden, verbande hij alle vreemdelingen uit *Paraguay*.

Inwendig had hij, in de eerste plaats, een hem verknocht leger noodig. Daartoe zette hij de *Creoolsche* burger-

officieren af, en verving die door mannen uit de hem genegene landlieden. Zelf vormde hij een korps van omstreeks vijf duizend wèl geoefende krijgslieden, op welke hij volkomen kon rekenen; sloot de burgerstand uit de regering, de plaatselijke besturen, de politie, de distrikt- en ring-commandementen, in één woord: buiten allen invloed, en koos zijn gezaghebbers in het andere gedeelte der bevolking, dat geheel van zijne fortuin afhankelijk was. Alleen het regt om van eigen bezittingen te leven, liet hij den rijken en welvarenden over; doch verstoken van handel en invloed op den Staat. Hij ontnam hun dus als 't ware de ziel van hun bestaan, en strafte den minsten tegenstand met zware, verarmende boeten. Van het oogenblik af, dat hij aan het hoofd van den Staat trad, werd zijne levenswijze kloosterachtig gestreng. Eerst regeerde hij met onvermurwbare hardheid, die aan onregtvaardigheid en wreedheid grensde. Zijne vreeselijke logica deed hem in de menschheid niets dan zichzelven, den Dictator (*el supremo*) zien, en hij smoorde, zonder eenig gevoel, elke zamenzwering in bloed. De schrik werd zijn eenigste bondgenoot, en zijne politie bespiedde elk gezin. Niets is gemakkelijker dan aldus de volkeren te beheerschen. — Weinige woorden zijn voldoende om een overzigt van zijn beheer te geven. De vruchten van den grond werden op de plaats verteerd; alle handel was vernietigd; de nijverheid spoorde hij aan door b. v. te zeggen tot een kleedermaker: »Maak mij zulk eenen rok of ik doe u ophangen"; tot een wapensmit: »Maak mij een goed geweer of gij zijt des doods." Aldus handelde FRANCIA vijf-en-twintig jaren lang met *Paraguay*. Hij beroemde zich de eenige man te zijn, die de *Amerikanen* naar hunnen aanleg kon regeren. »Zie" — sprak hij — »de uitkomsten. Vergelijk *Paraguay* met de Staten van het *Argentijnsche Verbond*. *Paraguay* vloeit over van welvaart: de bevolking leeft er in overvloed en rust. Wat heeft dit gekost? Niets anders dan het leven en de vrijheid van een handvol warhoofden. En de *Atheners* van *Buenos-Ayros*, de *Porbinos* (gelijk hij met een verachtende glimlach hen noemde), wat hebben zij gesticht? Zij hebben alle winden der *Pampaas* den kreet: »*libertad!*" doen ronddragen, en alom hebben zij wildernissen gemaakt, en bouwvallen, en de beenderen van bedrogene en vermoorde bevolkingen gezaaid. Er zijn geene gehuchten, geene hutten die er niet de bewijzen van dragen.

FRANCIA stierf in September 1840 aan eene beroerte, in den ouderdom van 85 jaren. Zijn overlijden werd

eenige uren geheim gehouden. De eerste *Alcade* van *Assomption* deed zich als President of Gouverneur erkennen; maar een sergeant der bezetting had de gril om hem van den zetel te stooten, en een ander te doen benoemen die vijftien dagen regeerde. Don MARIANO ROQUE ALONZO, bevelhebber van eene afdeeling ruiterij zette hem af, voegde zich Don CARLOS LOPEZ, een *estanciëro*, toe, en herstelde het Consulschap in het begin van het jaar 1841.

Deze Don LOPEZ was, even als FRANCIA, voor den geestelijken stand opgevoed, en had ook den doctoralen graad in de regten verkregen. Het eerste Congres werd in 1842 bijeengeroepen, en men zag hem de oude kunstgrepen aanwenden. LOPEZ gaf alle ambten aan zijne getrouwen. Deze zonden hem afgevaardigden naar zijnen wil. Zij kwamen in de hoofdstad aan: de een op eene kar met ossen bespannen, de ander te paard, de derde barrevoets, zijne mondbehoeften op het hoofd dragende. Binnen drie dagen was de zitting afgeloopen, en LOPEZ en ALONZO waren Consuls. Een tweede Congres vergaderde in 1844; hetwelk: besliste, dat één President beter is dan twee Consuls; LOPEZ voor tien jaren met een inkomen van 10,000 piasters (*f* 25,000.—) 's jaars, tot President benoemde, en de Grondwet bekrachtigde: alles op éénen dag. Den 16 Mei 1844 nam de President plegtig bezit van het paleis; de lijfwacht presenteerde het geweer voor voor Zijne Excellentie, en Mevrouw zijne echtgenoote keerde met hare kinderen, even als de Afgevaardigden, tot de kudden terug.

FRANCIA is door een man zijner waardig opgevolgd. Het stelsel dat hij grondde, is, volgens het nieuwe *liberalismus*, een monster in de orde der Staatkunde, maar het is ook eene regering geworteld in de belangen van de minste, doch talrijkste klasse der bevolking. LOPEZ zet de handelingen des Dictators voort. Het verbodstelsel is weder ingevoerd: de vreemdelingen, die van FRANCIA's overlijden en de daaruit gesprotene vrijheid gebruik hebben gemaakt om zich in *Paraguay* te vestigen, moeten *Assomption* weder verlaten; de handel wordt op nieuw bemoeijelijkt, en het gezag neemt weder zijn toevlugt tot gestrengheid en doodvonnissen. Het minste verzuim van eerbied jegens den President wordt met den kogel gestraft. Elke zucht over een regeringsmaatregel die tot armoede brengt, wordt met verbanning gevolgd.

»Het volk is nu sedert lang aan afsluiting en schrik gewoon, en de inwoners kunnen onder dezen regeringsvorm even gelukkig als onder eenen anderen leven." —

Zóó is het stelsel van LOPEZ. Om zijn gezag nog beter te vestigen, heeft hij een zijner broeders, als Bisschop van *Paraguay*, aan het hoofd der Kerk geplaatst; aan een anderen broeder het bevel over de binnenlanden, en aan zijnen zoon, een jongeling van twee-en-twintig jaren, het opperbevel over het leger opgedragen. De opvolging van dien zoon in het Presidentschap wordt voorbereid. Nimmer bezat FRANCIA eene grootere magt.

Naar TH. PAGE.

J. FENIMORE COOPER.

Wien zijn de Werken van COOPER geheel onbekend? Gewis niemand. De volgende korte levensschets van den onlangs overleden Schrijver en Dichter kan dus velen welkom wezen.

Hij werd den 15 September 1789 te *Burlington*, in den Staat *Nieuw-Jersey*, in *Noord-Amerika* geboren. Op het Collegie te *Yale* gaf hij minder blijken van aanleg en lust tot letterkundige oefeningen, dan tot het edele boksen. Om die reden werd hij tot de zeevaart bestemd en meer bepaald met wiskundige wetenschappen bezig gehouden. Een goede vriend zijner familie, de Heer M. DE LANCEY, noodigde hem, gedurende de vakantien, bij zich, en diens dochter trof 't hart van den jongeling, die eerst half in scherts haar zijn hof maakte, doch welhaast in goeden ernst om hare hand verzocht.

De jongman, met zijne fraaije gestalte en aangenaam gelaat, beviel beter aan het meisje dan aan den vader; althans deze riep uit: »Gij mijne dochter huwen!? Zij heeft, even als ik een afkeer van cijfers. De romans van WALTER SCOTT zijn beter naar onzen smaak. Weet ge wanneer ik u hare hand zal geven? — als gij een boek gemaakt hebt, als de *Waverley!*" — Met deze uitvlugt dacht de oude Heer hem voor altijd af te wijzen.

Eene maand later verliet COOPER het Gymnasium, en ging kort daarop als adelborst scheep. Zijn naam, de gegoedheid zijns vaders en zijn karakter voorspelden hem in deze loopbaan alles goeds; maar zij stond hem tegen en hij keerde tot de beoefening der letteren terug,

In 1810, vijf jaren na zijn bezoek bij den Heer DE LANCEY, bood hij zijner geliefde het opstel van den roman *de Spion* aan. De vader dacht te droomen... maar de dochter vond het boek overheerlijk, en zeide dit aan den ouden Heer, en herinnerde hem 't aan COOPER gegeven.

woord. Weldra kwam deze zelf om het oordeel over zijn werk te vernemen, en de hand der jonkvrouw te verwerven, als hij geoordeeld wierd die verdiend te hebben. De Heer LANCEY las het handschrift en liet het lezen. Elk vond het een meesterstuk. COOPER huwde met zijne beminde den 1 Januarij 1811, en gaf spoedig daarna den *Spion* in het licht, die algemeen bewondering verwierf.

Het geval toonde, dat een groote aanleg niet altijd vroegtijdig blijkt, en dat een Romanschrijver van genie ook wel in een zeerob kan schuilen.

De laatste vertoonde zich dikwerf in COOPERS volgende schriften. De *Loods* kwam door eene weddingschap in de wereld. Men verhief, in een gezelschap, den lof van den *Zeeschuimer* van WALTER SCOTT hemelhoog. — Die man, zeide men, kent alles, zelfs de zeevaartkunde en 't zeeleven. Toen deed zich een spottend gelach hooren, en een der aanwezigen verklaarde, dat WALTER SCOTT geen titel noch jota van zeezaken wist, en nam, getergd, in weddingschap aan, een roman te schrijven, die, voor den zeeman, SCOTTS werk zou overtreffen. De lagcher was COOPER, en de weddingschap werd gewonnen.

De gezamenlijke werken van COOPER zouden eene kleine boekenkast kunnen vullen. Op het *Amerikaansche* gebied was hij vol waarheid en diepe opmerking, en onovertrefbaar als dichter en schilder. Buiten zijn Vaderland gaande, sloeg hij den bal wel eens mis. Evenwel zijn ook eenigen van die werken, in welke hij zich elders waagde, zeer verdienstelijk, en al wat hij geschreven heeft is in de hoogste mate aantrekkelijk.

Zijne levensbeschrijvingen en proeven in 't Staatkundige, hebben, in weerwil van hunne uitmuntende gedeelten, minder opgang gemaakt.

De werken van COOPER zijn in alle beschaafde talen overgezet, en alom als meesterstukken geacht; ook omdat hij, even als WALTER SCOTT, vrij is van onzedelijkheid, en bekoort en boeit, zonder iemand te doen blozen.

Hij was gesproten uit een oud geslacht van *Pensylvanië*. Een zijner voorouderen werd, in 1681, te *Nieuw-Jersey* tot afgevaardigde der Kolonie verkozen. Zijn vader, Regter en bezitter van een overgroot landgoed, bij het meer *Ostigo*, in den Staat van *Nieuw-York*, heeft het eerste huis van *Coopers-town* gebouwd. FENIMORE leefde daar, en is er, den 14 September 1851, in den ouderdom van eenen-zestig jaren en elf maanden overleden.

Eene zijner dochters schijnt van den geest haars vaders doordrongen, en heeft reeds eenige vermaardheid verworven.

DE DICHTER EN ZIJNE MUZE. (*)

> Elke stap, dien de Heer VAN DAM VAN ISSELT deed op letterkundig gebied, was eene struikeling.
>
> *De Gids*, Jan. 1852.

DE DICHTER.

Zoo 'k iemand ooit heb lief gehad,
Gij waart het, Muze! die mijn pad
Door 't wisselend en woelig leven,
Zoo vaak met bloemen hebt bestrooid.
U had ik hart en ziel gegeven,
En ontrouw, waarlijk, pleegde ik nooit.
Ofschoon ik soms mijn hof mogt maken
Aan dochterkens met u verwant,
Die woonden buiten 't Vaderland,
Geen deed mijn liefde mij verzaken:
U heb ik steeds, slechts u bemind.
Helaas! bij 't klimmen van mijn jaren,
Moest ik de waarheid nog ervaren
Der droeve spreuk: »de liefde is blind."

De schaar woele in uw blonde lokken;
Leg af dat sierlijk Nymphenkleed,
Waarin ge u, soms, bewondren deed!
U voegen diemette onderrokken: -
Een zwarte jurk van merinos,

(*) Deze poëtische ANTIKRITIEK had, als gewoonlijk, aan het MENGELWERK vooraf moeten gaan; doch wij ontvingen haar eerst van den hooggeachten Dichter toen het MENGELWERK bijna was afgedrukt. Dáárom sluiten wij er dit N°. mede. Eene zoo geestige aanleiding tot opheldering kan niet te spoedig worden geplaatst; want dat het aangehaalde gezegde uit *de Gids* ernstig gemeend zou zijn geweest, is niet te denken. DE RED.

Een omslagdoek, met breede randen,
Een knijpmuts, met karkassen tanden,
  Zij, arme Deern! voortaan uw dos!
Een hooge schoen, met dubble zolen,
  Verhelpt, misschien, dat droef gebrek,
Te lang, helaas! voor mij verholen!
  Niet, dat ik u mijn liefde onttrek,
Die 'k reeds zoo lang en hartlijk minde;
  Maar 'k wil niet, dat al 't volk, langs straat,
  Bij schimpscheut en bij beuzelpraat,
En u en mij belachlijk vinde,
  En spotte met mijn zielsverdriet.

DE MUZE.

Ik zit, verbaasd, u aan te hooren,
  En, wat ik peins, 'k begrijp u niet.
Wat, Dichter! kwam uw zielsrust storen?
  Welk droef gebrek ontdekt ge in mij,
Die nooit mijn vrienden heb bedrogen?
  Wat dreigt ge met die spotkleedij,
Die mij onkenbaar in elks oogen,
  Die mij belachlijk maken zou?
'k Ben nimmer in den waan vervallen,
  (Zoo ligt vergeeflijk bij de vrouw)
Dat ik de schoonste was van allen;
  Dat ik mijn zustren overtrof
In al die zoete aanvalligheden,
Waardóor men knielend aangebeden,
  En 't voorwerp wordt van ieders lof.
'k Heb niemand ooit op zij gedrongen,
Maar ook geen lauwren afgedwongen:
  'k Heb nooit mij tot die soort verneêrd,
  Die, schaamteloos, om gunst boeleert.
Geen kransjes konden me ooit bekoren,
  Waar m' onophoudelijk klappeit,
  Waar de eene de andre streelt en vleit,
Waar eigen lof zich steeds doet hooren,
En waar men oogen, hart en ooren

Voor lof en roem van vreemden sluit.
Maar zoo 'k niet vraag te zijn geprezen,
Ik spreek het, rond en open, uit,
Toch wil ik niet vernederd wezen.
Ik eisch, in 't vol gevoel van regt,
'k Eisch, in 't gevoel van eigenwaarde,
Dat ge óók mij, rond en open, zegt:
Welk grof gebrek zich openbaarde;
Waarom ge mij, zoo lang beproefd
In zoete aanhanklijkheid en trouwe,
Wilt kleeden in dat kleed van rouwe;
Waarom ge mij zoo wreed bedroeft.

DE DICHTER.

o, Zwijg! Gij doet mij 't harte breken!
'T Vermeerdert slechts mijn zieleleed,
Zoo lieflijk u te hooren spreken,
Nu 'k, lacy! toch de waarheid weet.
Al hebben Engelschen en Franschen,
Al hebben Duitschers u gevleid;
Wie lof u gaf en bloemenkransen,
Toch zijt gij kreupel, lieve Meid!
Steeds homplend zijt gij voortgeschreden,
Op 't grootsch en heerlijk kunstgebied;
Een struikling kenmerkte ál uw treden.
Zóó is 't, helaas! en anders niet!

DE MUZE.

Ik kan mijn lagchen niet weêrhouden,
Vriend Dichter! bij die hartepijn.
Spreek! zeg mij wie de orakels zijn,
Die 't droef geheim u toevertrouwden.

DE DICHTER.

POTGIETER, SCHIMMEL, Doctor RIEHM,
Of hoe die groote mannen heeten,

Die álles kennen, álles weten;
  Die 't goed of kwaad, reeds in de kiem,
Beschermen of met schand bedekken;
  Die, toegerust met hoogre kracht,
  Steeds werken hebben voortgebragt
Bevrijd van rimpel, smet of vlekken.
  Verheven roeping, grootsch en stout,
  De schuim te scheiden van het goud,
En, onderling, bij 't geestverrukken,
Een kroon zich op de kruin te drukken,
  Uit oogverblindend diamant
En fijne paarlen zaâmgeweven!
  Driewerf gelukkig Vaderland,
Waar zulke groote mannen leven!

  Wat ook begoochling heete of schijn,
Welzalig hij, wien 't is gegeven
  Een Schrijver in *de Gids* te zijn!

DE MUZE.

Kom, lieve Dichter! tot bedaren!
  Vervlogen is mijn toorn en leed,
Nu 'k d' oorsprong van uw zielsbezwaren
  En de oorzaak van uw droefheid weet.

Was alle hoflijkheid verbannen,
En hadden die doorluchte mannen
  Aan *u* dat boos verwijt gedaan:
Dat *gij* met struiklen en met stomplen,
Met treurig sukklen en met homplen
  Op 's Heeren wegen voort moet gaan...
't Zou niet beleefd zijn, maar waarachtig.
Maar *ik*, *ik* voel mij fiks en krachtig:
  'k Ben regt van lijf en vlug ter been.
'k Moog niet van de allerfraaiste wezen,
Toch vind ik wel, gelijk voordezen,
  Een enklen vriend, ligt meer dan één,

Die mij vereeren zal en prijzen,
En die mij hulde zal bewijzen.
  Laat, laat dan de uitverkoren trits
  Der puikpoëten uit *de Gids*
Haar eigen lof en roem vermelden!
Wij zullen kwaad met goed vergelden;
  Wij zeggen 't na of zeggen 't voor,
Wanneer die Letterhelden schrijven:
  »Dat hun geschrijf, alle eeuwen door,
Een heerlijk monument zal blijven
  Van 't geen de Kunst, bij ons, vermag."
  En als gij 't merkte, of als ik zag,
Dat tusschen *doen* en tusschen *willen*,
Dat tusschen *handlen* en *bedillen*,
  Voor hen, een peillooze afgrond lag...
Toch blijv' de booze geest verbannen,
Geen smaad vervolg' die groote mannen,
  Geen wrevel wone in ons gemoed.
Wij noemen, zonder zamenspannen,
  Wat schoon is: schoon; wat goed is: goed.
Zóó rollen, zacht, de laatste dagen
  U nog bestemd, in vrede voort,
Bij zoete rust en welbehagen.

DE DICHTER.

  Neen! Muze! neen! ik ben verstoord!
  Gij toondet me aan, in 't krachtig woord,
Dat wij gehoond zijn en beleedigd. —
Een lafaard die zich niet verdedigd!
  'k Waag, stout, me in 't heetste van 't gevecht!
'k Wensch óók een maandwerk op te rigten;
  'k Heb even goed als andren regt,
Bij proza-stukken of gedichten
  Te roepen: »kreupel! aaklig! slecht!"
'k Wil óók beschimpen en verguizen;
'k Wil heeklen, ziften, raaklen, pluizen;
  'k Verdraai den zin, 'k misken den geest,
En 'k zeg, aan wien me óók moog mishagen:

»Uw Muze is, van haar vroegste dagen,
Een schandvlek voor de Kunst geweest!"

DE MUZE.

Waarom, mijn Vriend! u-zelv' te plagen?
Verhoor die booze lusten niet!
Wie pluizen, raaklen, heeklen, ziften,
Doen niets dan eigen vreugd vergiften.
Bespaar u 't grievend zielsverdriet!

Wij zullen, rustig en tevreden,
Den verdren levensweg betreden,
Met opgeruimden geest en zin.
Die raad houdt levenswijsheid in.
Maar wordt de roem, wordt de eer der Vaadren,
Wordt regt of waarheid aangerand,
Dán zullen we onze kracht vergaadren:
Dán zingen wij voor 't Vaderland,
En 't hartig lied zal weêrklank vinden,
Al riep *de Gids*, met al zijn vrinden:
»Ze is even kreupel als weleer!"

En nu geen woord van *Gidsen* meer!
Ons blijv' de zachte band verbinden,
Trots spot en hoon, trots schimp en blaam!

DE DICHTER.

Fiat! dan, Meisje! in vredesnaam!

's Hage, Maart 1852. E. W. VAN DAM VAN ISSELT.

MENGELWERK.

OVER DE KEUZE EN OPLEIDING VAN KWEEKELINGEN VOOR HET NATIONAAL TOONEEL.

DOOR

C. G. WITHUYS. (*)

Geachte Hoorders!

Oude boomen en bejaarde menschen gelijken wel iets op elkander. Zij kunnen behalve hunne eigene waarde, ook nog eene ontleende of betrekkelijke waarde hebben. In het *Haagsche* bosch, bij voorbeeld, staan bezijden een der hoofdlanen, op eene kleine, opene plek, drie boomen, die hunne takken van der jeugd af dooreenstrengelden, en in den ouderdom elkander nog vertrouwelijk omhelzen. Voor gewone beschouwers zijn 't eenvoudig boomen, die, in de jaren van hunne kracht, uitstekend schoon kunnen zijn geweest; maar thans — in den zomer zelfs half dor, half bladerloos — alleen nog de aandacht trekken door hun contrast tegen het omringende jonge, frissche hout. Dat zijn de JACOBA's-boomen. Doch met hoe veel belangstelling, met welk een eerbied worden die zelfde boomen door de gevoelige maagd, den gevoelvollen dichter, den navorscher van geschiedenis en oudheid aangezien, wanneer zij hooren, dat die opene plek de geliefkoosde zitplaats is geweest van JACOBA *van Beijeren*, *Hollands* ongelukkigste Gravin; en dat die boomen, wanneer zij met zintuigen waren begaafd, en het vermogen hadden om van herinneringen te gewagen — de teedere namen zouden kunnen melden door de jonge

(*) Voorgelezen te *Amsterdam* in FELIX MERITIS den 10den en in DOCTRINA ET AMICITIA den 15den Maart 1852.

Vorstin en haren beminden *van* BORSELEN, onder hun loof gewisseld, als zij de rust van den avond genoten, onder zoeten minnekout, in de eenzaamheid van het stille bosch. — Hoe méér de bezoeker van de lotgevallen der minnenden weet, hoe méér hij deel neemt in hunne trouw en rampen, des te merkwaardiger en dierbaarder worden hem die boomen, onder wier bladerdos, hoe armelijk die nu zij, hunne geesten nóg schijnen te verpoozen, en de verbeelding hun teeder gefluister nóg hoort als de suisende avondkoelte het loof doet ritselen. Hoe jonger en frisscher het hout is dat hen omringt, des te eerwaardiger en belangrijker zijn zulke oude stammen, om de verheven betrekking, die hunne jonkheid verheerlijkte. — Met bedaagde menschen gaat het éven zoo. Zij sympathiséren maar half met hunnen tijd; hunne antieke begrippen en versleten gesprekken harmoniëren niet met de nieuwere denkbeelden en spraakvormen van 't omringende, jongere geslacht. Al plaatst verworven achting hen zóó, dat zij in het oog moeten vallen: al tooit hen een overschot van begaafdheid, dat van vroegere verdienste getuigt, voor de gewone menigte onderscheidt hen hunne grijsheid alleen. Doch, hoe twijfelachtig hunne eigene waarde voor velen moge zijn, hunne ontleende waarde kan groot zijn voor enkelen. — Er zijn, bij voorbeeld, vakken van kunst, in welke, ten allen tijde, mannen van uitstekende begaafdheid en ontwikkeling uitblinken; maar 't toch niet mogelijk is de wijze *waarop* en *hoe* zij uitblinken aan latere tijden te doen kennen. Het is niet mogelijk door middel van 't geschreven of gedrukte woord een denkbeeld te geven van de voordragt eens toonkunstenaars of zangers. Evenmin van de voordragt eens dichters of redenaars. Den onsterfelijken VAN DER PALM hebben wij méérmalen in dezen tempel van Kunst en Wetenschap gehoord. — Wij kunnen zeggen, dat zijne voordragt — zoo eenvoudig en grootsch, zoo waardig en vertrouwelijk — alles te boven ging in schoonheid en verhevenheid; maar te beschrijven HOE zijne voordragt is geweest; HOE de algemééne toon; HOE de overgangen en buigingen der stem; HOE de stem-

zelve, gaat alle menschelijke magt te boven. — Binnen vijftig jaren zal ook niemand meer eenige voorstelling kunnen geven van de zin- en zielboeijende en verheffende voordragt der kanselredenaren, die de tempelen Gods voor u, en voor mij, nog heden maken tot de plaatsen van het dierbaarste en hoogste genot. Bewondering en dankbaarheid mogen de wanden der Konsistoriekameren met hunne beeldtenissen versieren; maar het nageslacht zal te vergeefsch vragen: HOE dan toch hunne voordragt zij geweest — die voordragt tot wier beschrijving geene middelen bestaan, geene woorden zijn te vinden. — De mondelinge voordragt moge de snaren des gevoels aandoen, dat haar indruk op geest en hart nimmer wordt uitgewischt: zij-zelve gaat, even als de toon en galm van een speeltuig, te niet. Wie zou aan den klank eener snaar of aan den klank van een woord een bestaan kunnen geven, langer van duur dan de trilling der bewogen lucht, die 't geluid voortplant? En gelijk elk muzijk-instrument zijn eigen toon heeft, zóó heeft elke spreker zijn eigen stem en trant, die met hem sterven; gelijk de toon weg is, wanneer het speeltuig breekt. — Welnu, HOE onderscheiden, in stem en voordragt, redenaars en dichters mogen zijn — een wijle NA hen leven er nog van hunne tijdgenooten, en onder dezen enkele begaafden, die beiden hunne stem en voordragt opnamen en bewaren in hun geheugen en gevoel, en ze ook, geheel of ten deele, door gelukkige nabootsing, aan 't opkomend geslacht kunnen doen kennen.

Als personen van die begaafdheid, in hunne jeugd en kracht, de getrouwe volgelingen van zulke uitmuntende sprekers zijn geweest, en met die onuitwischbare voorstelling van hunne voordragt, lang NA hen gespaard blijven — onberekenbaar groot is dan de betrekkelijke waarde van zulke personen voor anderen, die van de mondelinge voordragt hun werk maken. — In HEN leven dan de modèllen van vervlogen dagen nog eene wijle voort, en DOOR hen kan, ten minste eenigermate, aan latere geslachten 't geheim worden overgedragen VAN die mondelinge welsprekendheid, door welke beroemde vóórzaten

op den kansel, op de tribune, in de pleitzaal, of op den katheder hebben uitgemunt.

Deze half poëtische, half prozaïsche bespiegeling vestigde onlangs mijne aandacht, toen mij het toeval, op eene wandeling door het *Haagsche* bosch, voorbij de JACOBA's-boomen voerde. Het grillig spel van zwevende gedachten deed mij — ik weet niet hoe — bij *hun* gezigt, denken aan de voorgenomen hervorming van het Vaderlandsche Tooneel, en aan de moeijelijkheid der opleiding van jonge acteurs en actrices, voor het hooge treur- en blijspel. — De hervorming van dat Tooneel, wanneer zij met kennis van zaken, goeden smaak, en maar *eenig* geluk wordt tot stand gebragt, is eene voor Kunst en Letteren nuttige en noodige zaak. — Zij zal het répertoire en het personeel — dat is: de keus der stukken en de voordragt der spelers moeten betreffen. De keus der stukken, niet omdat ook in ons Vaderland, gelijk sommigen beweren, de zeden der Natie van de keuze der vertoonde tooneelwerken of van hunne uitvoering afhangen. Dát kan ik niet gelooven. Veeleer zou ik denken, dat het voor de zeden der Natie onverschillig is, wát er in de grooten schouwburgen vertoond worde; wijl geen vijftiende gedeelte van 't volk die schouwburgen bezoekt, en er, in 't geheele Land geene twee duizend, misschien geene duizend familiën zijn, die er jaarlijks méér dan twee of drie voorstellingen bijwonen. Maar de keuze der stukken, 't zamenstel der répertoires van de groote *Nederduitsche* schouwburgen, kan een zeer gunstigen of ongunstigen invloed hebben op de Vaderlandsche letterkunde. Als er dikwerf oorspronkelijke stukken, en bij voorkeur stukken in verzen worden vertoond, zal dat voor de Vaderlandsche Schrijvers en Dichters een prikkel en spoorslag zijn, om voor het tooneel te arbeiden. — Evenwel, in de verbetering van het répertoire ligt niet de hervorming. Wat zou de vertooning baten, zelfs van meesterstukken van vinding, schikking en stijl, wanneer de voordragt te gebrekkig of te slecht ware om te treffen, te behagen, te voldoen? Eene meesterlijke uitvoering kan wel somwijlen een middelmatig stuk

opluisteren en staande houden, maar de verdienste van een stuk kan nimmer het gebrekkige of middelmatige der uitvoering vergoeden. De hervorming van de voordragt der spelende personen is dáárom 't voornaamste. Eerst dán wanneer de spelers in 't hooge treur- en blijspel weder een onberispelijk geheel uitmaken, en er in hun midden, voor de hoofdrollen, weder uitstekend begaafde en ervarene acteurs en actrices zijn, eerst dán mag men hopen weder met goed gevolg de vertooning van verheven tooneelwerken te kunnen beproeven. — Maar die herschepping van de voordragt, HOE haar te bereiken? HOE een tooneelgezelschap te vormen in alle deelen voor die verhevene werken van tooneelpoëzij berekend? — Omtrent de eischen van het spel zullen de begaafdste leden der bestaande tooneelgezelschappen veelal kunnen voorlichten; voor de zuiverheid van taal en uitspraak, voor de naauwkeurigheid en welluidendheid der voordragt zullen de verdienstelijke Rederijkers kunnen zorgen; maar NOCH de tooneelspeler, NOCH de Rederijker heeft den acteur en de actrice bij uitnemendheid, in hunne kracht gekend, die de *Nederduitsche* tooneelspeelkunst, eenen tijd lang, tot eene alles overtreffende volmaaktheid bragten. (1) Hoe zal men van kweekelingen, zelfs van den uitstekendsten aanleg, eene ontwikkeling kunnen wachten, die 't volmaakte in *Nederduitsche* tooneelspeelkunst nabij komt, daar de modèllen ontvallen zijn, en de overleveringen ontbreken?... Doch wát zeg ik?... Toen ik in 't *Haagsche* boch, onder de JACOBA's-boomen nederzat, en die vraag, omtrent eene kunst welke ik lief heb, in mij oprees, werd de zwarigheid minder en minder. Immers, gelijk die stammen, in hunne oudheid, nog krachtige getuigen zijn uit een lang vervlogen tijd, en nog heden tot het gevoel en de verbeelding des nakomelings, met nadruk verhalen, van *Hollands* teederste Gravin en haren dierbaren FRANK, zóó zijn er, onder onze hoog bejaarde tijdgenooten, gewis nog krachtige getuigen uit de dagen van WATTIER en SNOEK; getuigen, die hen gehoord, gezien, gekend hebben, én van de Natuur waren toege-

rust met dat gevoel voor het schoone en groote, maar inzonderheid met dat gevoel voor het verschrikkelijk verhevene, zonder 't welke zij maar ten halve werden doorgrond, en begrepen; — bedaagde mannen en vrouwen, voor welke WATTIER en SNOEK nog niet gestorven zijn; neen — die nóg hen hooren, nóg met hen omgaan, nóg met hen raadplegen, en wien ook nóg de gave niet ontzonken is, om de geheimenissen van hunne goddelijke talenten, voor het navorschend jeugdig genie, immers voor een gedeelte, te ontraadselen. (2)

Het zamenstel der Commissie aan welke de vaderlandsche kunst die hervorming van het tooneel, indien zij bereikt wordt, in de éérste plaats zal te danken hebben, heeft ergens doen zeggen, dat het beter ware, wanneer zij ook bedaagder voorstanders van het tooneel, onder hare leden telde. — Men kan, geloof ik, met evenveel, zoo niet met méér grond beweren, dat het Hoofd van den Staat, hetwelk, door edelmoedige aanbieding van het grootste gedeelte der tot de hervorming verlangde gelden, zich aan de spitse dezer beweging heeft geplaatst, de Leden der Commissie met véél geluk heeft gekozen (3). — Om te hervormen moet men kennis van zaken hebben; maar ook durven en kunnen aangrijpen, doortasten en volhouden. De man van jaren is daartoe te rustlievend; hij ziet op tegen moeite, die meer kans geeft op teleurstelling dan op voldoening; hij is te naauwgezet in 't ontzien van strijdige belangen; zijn geest is ook reeds te zeer met ernstiger zaken dan tooneelzaken bezig; óf hij lijdt aan eene kwale van vooringenomenheid met het oude, die hem te eenzijdig maakt in 't willen en wenschen, en ongeschikt om in alles overeen te stemmen met de eischen van een tijd van vooruitgang, en de inzigten van een geslacht nog in de volheid van de krachten des levens en van den geest. Daar komt bij, dat de hervorming eene zaak is van langen adem; niet binnen een of twee jaren tot stand te brengen. Er zullen welligt tien jaren verloopen, eer zij ten volle zal zijn bereikt. — Zij wordt ook aangevangen in 't vertrouwen op de *duurzaamheid* van hare gewenschte

vruchten. Alleen jeugdigen van dagen hebben er dus een wezenlijk belang bij; de bedaagden zullen hare voltooijing waarschijnlijk niet beleven; of, indien zij haar nog beleven, de ouderdom en zijne gebreken zullen hun 't genoegen van den schouwburg toch ontzeggen. Slechts kort en karig zal hun genot zijn van de herboren kunst. — Maar, gelijk er aan de wedergeboorte dier kunst véle jaren van beleid, kracht en volharding besteed moeten worden; zóó is zij-zelve ook bestemd om hare hervormers te beloonen, en geheel het nog lange leven te veraangenamen van de thans nog jeugdige of mannelijke vrienden van dichtkunst en tooneel. — Was het dan niet redelijk en oordeelkundig, was het niet wijs en geheel zoo als 't behoort, dat het werk der hervorming wierd opgedragen aan mannen, die, naar menschelijke berekening, haar kunnen ten einde brengen, en voor welke 't van belang is, dat zij geschiede in *hunnen* geest, en naar *hunnen* smaak en zin; — omdat *zij* 't zijn, die den schouwburg nog zullen bezoeken, jaren lang *nà* dat zelfs de laatste van allen die WATTIER en SNOEK hebben gekend, zal zijn ten grave gebragt en vergeten? — En mag men niet véél, mag men niet álles verwachten van eene Commissie, die in de meerderheid van hare dichterlijke leden, ALLE *genres* van tooneelpoëzij, van het hooge Treurspel af tot de Parodie en het Kluchtspel toe, loffelijk vertegenwoordigt? — Het éénige dat zij te wenschen laat, betreft het éénige dat haar ontbreekt: het is: de levendige voorstelling van hetgeen in *Nederduitsche* tooneelspeelkunst het volmaakte nabij komt; zoo als dat, in den bloeitijd van WATTIER en SNOEK, tusschen 1803 en 1817 *Amsterdam* heeft verheerlijkt en verrukt.

Hoe vreemd 't moge zijn, zich ouder te wenschen dan men reeds geworden is, ik betreur het toch inderdaad, niet éénige jaren vroeger te zijn geboren; want dan hadde ook ik een grooter gedeelte van het schitterendste perk van dien bloeitijd gezien, en 't nu grondiger kunnen waardeeren. — Toen ik den schouwburg met eenige kennisse des onderscheids begon te bezoeken, was er nog maar een derde gedeelte van over; want reeds in 1813 werd

de gezondheid van WATTIER geknakt. Mijne vroegste herinneringen dagteekenen slechts van 1810; maar onwaardeerbaar zal 't mij toch blijven zoo lang ik de kunst hoogacht, dat schitterende tijdperk nog in al de volheid van zijnen glans te hebben gekend. — Toen in 1811 de voornaamste leden van het *Théatre Français*, en daaronder TALMA en Mme DUCHESNOIS, de beroemdste acteur en actrice van *Europa*, den wereldveroveraar te *Amsterdam* vergezelden, werden meermalen dezelfde treurspelen door het *Fransche* en *Nederduitsche* gezelschap, als in wedstrijd, opgevoerd. — Ik had toen 't geluk, het treurspel *Hamlet* éérst door het *Parijsche*, en, een paar dagen daarna, door het *Amsterdamsche* gezelschap te zien vertoonen. De rollen van HAMLET en zijne moeder werden in het *Fransch* door TALMA en Mme DUCHESNOIS, in het *Hollandsch* door SNOEK en Mr WATTIER vervuld. Het is bekend, dat TALMA, toen hij SNOEK den *Hamlet* had zien spelen, vol geestdrift achter op het tooneel kwam, en zijnen mededinger met vervoering in de armen sloot en aan zijn hart drukte; maar nooit vergeet *ik* den heiligen indruk van het spel van WATTIER op mijn nog jeugdig, maar voor Kunst en Vaderland gloeijend hart. Dát gevoelde ik diep, tusschen SNOEK en TALMA was geen beslissend oordeel te vellen: doch 't was ook reeds eere genoeg voor *Holland* een acteur te bezitten, die *Frankrijks* beroemdsten tooneelspeler evenaarde; — maar zóó verre stond Mme DUCHESNOIS beneden Mr WATTIER, dat de zegeraal der laatste volkomen was, en het innig besef van HAREN triomf mij tranen deed storten van verrukking en fierheid over de nederlaag, die de alom zegevierende Natie, in hare eerste *Tragédienne*, leed, op het tooneel van ons kleine, als een wingewest vernederde Vaderland. — En toch is het de GEERTRUIDE niet, die de levendigste herinnering van de onvergelijke WATTIER bij mij heeft nagelaten. Het duidelijkste zie en hoor ik haar nog als FREDEGONDE en als BADELOCH.

De *Macbeth* is dikwerf een gedrogtelijk stuk genoemd; maar wie gevoel hadden voor het verschrikkelijk verhevene (en hun getal was groot) verzuimden nimmer,

de uitvoering van dat ontzettende treurspel bij te wonen. Ik heb 't wel zes of meermalen gezien, maar altijd met dezelfde diepe gewaarwordingen van schrik en medelijden. Als 't gegeven werd, was er, reeds vóór den aanvang van het stuk, iets plegtigs in de zaal. Het publiek bevond zich reeds dán onder den indruk van het vreeselijke schoon, dat aanstaande was, en van de hooge kunst die gehoord en gezien zou worden, in ál de majesteit van haar ontzagchelijk wezen. Een uitmuntender geheel dan toen in dát treurspel kan ik mij niet voorstellen. — Het verschrikkelijke der fabel, de sombere schoonheid der verzen, het wegslepende spel der twee hoofdpersonen, bragten, beiden de acteurs en de aanschouwers, in ééne zelfde zwaarmoedige stemming en verwachting, die elk — zelfs op de minste rangen — als den adem deed inhouden, en, in de doorgaans eivolle zaal, een stilheid bewerkte, bijkans even indrukwekkend als het stuk en 't spel-zelven. — Maar hoe klom de ontroering in het laatste bedrijf, als de heerschzuchtige FREDEGONDE slapende optrad, door wrekende goden bestemd om den dolk, waarmede zij *Schotlands* Kroonprins wil treffen, in den slaap te stooten in de borst van haren eigen zoon! De opkomst tot die slaaphandeling, zóó bestudeerd en natuurlijk, dat zelfs de minst opmerkzame aanschouwer, nog eer zij verscheen, aan hare luide ademhaling, het naderen van eene slapende vrouw reeds vernam, en de handeling-zelve in dien sprekenden droom, in welken zij als tooverende met die ademhaling, met hare sprekende gelaatstrekken en gebaren, en vooral met de schilderende toonen en buigingen van hare zielvolle stem, de afwisselende haat en teederheid, bloeddorst en vrees, zegepraal en wroeging van het vrouwelijke monster voorstelde, was een meesterwerk van genie en studie, zóó verheven, volmaakt en éénig, dat ik nimmer eene buitenlandsche actrice, hoe beroemd ook, in die rol heb gezien, welke in 't laatste bedrijf haar nabijkwam, of ook maar eene poging deed, om den slapenden van den wakenden toestand der handelende persone te onderscheiden.

Welk een afstand en verschil tusschen de heerschappij en moordädemende FREDEGONDE, en de teedere, lijdende, hoewel moedige BADELOCH, in VONDELS *Gijsbrecht!* — Die rol, zoo als zij nog heden, doch nu minder zielvol gespeeld wordt, is door WATTIER geschapen. Vóór haar werd zij verwaarloosd, en zat BADELOCH als versteend op haren stoel. Toen zij de eerste maal door WATTIER was vervuld, werd den dichter BARBAZ, door een ander dichter, gevraagd: »of hij ooit gedacht had, dat er in die rol zóó veel schoons was?" — en BARBAZ antwoordde met reden: »dat *nog* niet te denken; wijl WATTIER er schoonheden in had gebragt, aan welke VONDEL nimmer gedacht kon hebben, en die alleen door háár waren ontstaan." — Maar uit die rol is mij boven alles onvergetelijk, hare voordragt van den bekenden Lierzang of *rei*:

Waar werd opregter trouw
Dan tusschen man en vrouw
Ter wereld ooit gevonden?

Ook dát meesterstuk van zoetvloeijende, gevoelvolle dichtkunst, nam zij in hare bescherming. — Zij kon 't niet aanhooren, hoe die rei door gevoelooze en gekunstelde middelmatigheid, koud en jammerlijk werd uitgegalmd, en besloot haar zelve uit te spreken. — De verrassing was groot, maar onuitsprekelijk groot was het genot en de geestvervoering van het opgetogen publiek, dat niet wist, wie of wat méér te bewonderen, de bekoorlijke schoonheid der moedertaal, of de gedachten en kunst des dichters, of de stem, en 't gevoel en de kunst der actrice, toen vooral zonder wedergade. Nooit klonk ons Nederduitsch zóó wegslepend, liefelijk, schilderachtig, en krachtig als uit hare melodieuse, alles verēdelende en bezielende lippen; maar nooit sprak zijzelve iets uit, dat in schilderachtige, wegslepende liefelijkheid en kracht de voordragt van dien lierzang overtrof. — De onkunde heeft wel eens, latere voorname actrices met WATTIER gelijk gesteld, maar voor hen die haar gezien en gehoord hebben is zij éénig, en zal 't immer blijven: die majestueuse vrouw, van welke de

uitmuntende HELENA SNOEK — ofschoon door hare verdienste overschaduwd — in verrukking getuigde: »dat zij het voortreffelijkste modèl was, voor beeldhouwers en schilders," en die, in haren bloei, geacht werd als een idéaal van verheven schoonheid, gelijk de VENUS DE MEDICIS, de APOLLO VAN BELVEDÈRE, en de JUPITER VAN PHIDIAS! — Die natuurgaven echter welke, nog véél meer dan deze, haar onderscheidden, waren: haar alles omvattend inzigt, begrip en gevoel; haar vermogen om, zelfs de tegenstrijdigste karakters, beurtelings in zich op te nemen; de schilderkracht van hare doordringende, snelvliegende oogen, en sprekende trekken; en hare schier bovennatuurlijk schoone, klinkende, zielvolle, buigzame stem; altijd vol waarheid van uitdrukking en altijd welluidend, zoo wel in de zielverscheurende kreten van afgrijzen en wanhoop, als in 't zoete gefluister van liefde en teederheid. — Aan dat alles paarde zij eene naauwgezette studie van den mensch, van het leven, en van de geschiedenis, in verband met elke van hare rollen. Zoo verhaalde zij mij, als FREDEGONDE niet te zijn opgetreden, zonder eene slaapwandelende te hebben waargenomen; noch als PHEDRA, zonder alvorens, met bevoegde mannen van wetenschap, geraadpleegd te hebben, over de vergiften der Ouden en de waarschijnlijke werking van dát, waaraan PHEDRA sterft. — Zij was dan ook nimmer onnatuurlijk, onwaar, of overdreven; ten ware zij dat wilde zijn, om een slecht stuk te doen mislukken, of in de parodie misschien. — Dat verband van zoo velerlei voortreffelijkheden is in haar van de aarde verdwenen. — Meer dan dertig jaren zijn er voorbij gegaan, sedert zij het tooneel geregeld betrad, en wij hebben nog niemand aanschouwd, die haar evenaarde. — Waarschijnlijk zal óns kleine Vaderland ook niet ten tweedenmale zulk een wonder voortbrengen van schoonheid, begaafdheid, studie en voordragt; — maar wij hebben, ook met betrekking tot háár, nog reden om ons te verheugen. Zij heeft ons niet verlaten, zonder ten minste hare gedachten over de tooneelspeelkunst in het algemeen, en hare opvatting van éénige moeijelijke

karakters, en hare lessen over derzelver uitvoering, mondeling te hebben medegedeeld! — Mogen wij dan niet hopen, dat de begaafde erfgename dier onwaardeerbare schatten van genie, wetenschap en talent, wier naam de kieschheid mij verbiedt uit te spreken, nog achting genoeg zal hebben voor hare onsterfelijke leermeesteresse, en liefde genoeg voor de kunst in welke zij-zelve heeft uitgemunt, om 't licht- en hulpezoekend genie — wanneer 't tot haar komt — deelgenoote te maken van die schatten; opdat zij niet verloren gaan, maar bewaard en aan latere tijden overgedragen worden!

De onsterfelijke SNOEK heeft insgelijks getracht, voor 't bewaren van zijne studiën te zorgen. — Reeds in 1816 bood hij zich eenen jongeling, later als dichter bekend geworden, in wien hij een méér dan gewonen aanleg opmerkte, uit eigen beweging tot leermeester aan: wanneer deze zich aan het tooneel wilde verbinden. — Die jongeling deinsde voor de zaak terug; zijne godvruchtige ouders hadden een afschrik van het tooneel, en SNOEK oogstte van zijn vereerend aanbod, zelfs geen dank in. Eenige jaren later genoot de acteur ENGELMAN zijn onderwijs: maar de verdienstelijke leerling volgde den grooten meester te spoedig in het graf. — Zoo leeft dan *zijne* kunst nog maar alleen in het geheugen van bedaagde aanschouweren. Hij stierf in 1826, en het getal dergenen die hem gezien hebben kan groot zijn; doch maar weinigen zijn er nog, die hem aanschouwden in zijne kracht, aan de zijde van WATTIER, en met haar wedijverende. — Toen zij in 1815 het tooneel verliet, moest hem dat wel een gedeelte van zijn lust en vuur benemen; verkoeling van hart en geest, bij 't klimmen der jaren, deed, van lieverlede, het overige. Aldus was SNOEK, na 1820, nog altijd een groot acteur; maar op verre na niet meer, dien hij tot in 1815 was geweest. De indruk van zijn natuurlijk (4), kunstig, aangrijpend spel en van zijne ongekunstelde voordragt kan echter zóó oppervlakkig niet zijn geweest, dat er, onder de nog levende schouwburgbezoekeren uit het tijdperk zijner kracht — dat tijdperk, waarin de *Nederduitsche* tooneel-

speelkunst aan het volmaakte grensde — niet nog mannen zouden zijn, bekwaam en begaafd genoeg, om er gewigtige herinneringen uit mede te deelen; behalve, dat er ook nog een tweetal in leven is van de tooneelkunstenaren, die met WATTIER en SNOEK in het treurspel gewerkt, en roemrijk bijgedragen hebben tot het zoo schoon geheel, in de uitvoering der voornaamste stukken. (5)

Zulke mannen mogen nu hoog in jaren zijn, hunne eigene waarde moge, door den tijd, zijn verminderd — onschatbaar groot is hunne betrekkelijke waarde voor de hervorming van het tooneel, om hunne innige bekendheid met het gouden tijdvak der kunst. — Die waarde is te grooter, vermits de tijd niet verre is, dat ook de laatste hunner van de aarde zal worden weggenomen. Zoo zijn de JACOBA's-boomen in het *Haagsche* bosch te merkwaardiger, nu zij in hunne stervende takken meer en meer teekenen dragen van de vergankelijkheid, die hen bedreigt.

Ook van SNOEK kan gezegd worden, dat hij van nature voor de hooge treurspeelkunst was bestemd. Een enkele blik op zijn portret in het karakter van ORESTES, uit de dagen zijner kracht, of op dat in het karakter van SYLLA, uit gevorderden leeftijd, is voldoende om een denkbeeld te geven van zijne athletische gestalte, die hem zoo geschikt maakte om helden, van vroeger en lateren tijd, met waardigheid voor te stellen. Zijne ongemeen zware, als metaal klinkende, hoogst buigzame, altijd welluidende stem, was aan die gestalte evenredig. Had zijn talent mij niet reeds met eerbied en ontzag vervuld, die stem zou 't gedaan hebben, toen ik hem eenmaal in zijne niet zeer ruime woning bezocht, en hij, van boven komende, op den trap eenige woorden tot eene dienstbode sprak. Met mij sprekende had echter zijne stem niets meer van hetgeen zoo even de vensterruiten in het kleine huis had doen rinkelen. In àl hare ontzettende kracht klonk die stem, onder anderen, in den *Othello*, waar de jaloersche Moor aan de trouw zijner jonge gade twijfelt, en met klimmende

weede schetst, welk een lot haren verleider wacht, en uitroept:

'k Zal hem vaneen gescheurd met wond op wond doorboord,
Dan bloedend slepen tot voor 't oog, dat hem bekoort!

Niet minder geschikt om te doen sidderen was de nadruk dier stem, wier zwellende kracht die van den donder nabijkwam, in de verzen met welke MAHOMED beproeft den grijzen ZOPIRE te verschrikken:

'k Zou, als ge een ander waart, na zulk een onbescheid,
Gewis, alleen den geest doen spreken, die mij leidt;
De Koran en het zwaard in mijn bebloede vuisten,
Zou hen verstommen doen, die stout daartegen druischten;
Mijn vreeselijke stem, die niemand kan weêrstaan,
Zou als de donder hen ter aarde nederslaan.

In zulke oogenblikken was het soms of de zaal op hare grondvesten schudde, zonder dat ooit het geluid schreeuwende werd, of iets van zijne muzijkale welluidendheid verloor. SNOEK beheerschte die alvermogende stem zóó volkomen, dat hare modulatiën de gewaarwordingen zijner ziel, van de verschrikkelijkste tot de liefelijkste, immer met getrouwheid uitdrukten. Hoe teeder en goedig schetste zij in de ZAÏRE het gevoel van den *Turkschen* Sultan, waar hij zijne liefde aan de Christinne, de eenige vrouw die hij beminnen wil, openbaart:

Ik zweer bij u, bij de eer, en bij mijn zuivren gloed,
Ja, bij al 't geen mijn hart het hoogst waardeeren moet,
Dat gij alleen zult zijn mijn wettige Vorstinne,
Mijn lieve zielsvoogdesse, en waarde gemalinne.

— — — — — — — — — — —

Denk ook niet, dat ik ooit de minnelijkste aller vrouwen
Aan de eerelooze wacht van monsters zal vertrouwen,
Die 't dwangziek Vorstendom van 't Oosten hoog waardeert;
Verachte uitvinders van vermaak voor die regeert....
Is mijne liefde groot, niet minder is mijne achting;
Uw deugd strekk' mij ten borg van uwe pligtbetrachting.
Na die bekentenis kent gij mijn hart en trouw,
Al mijn geluk bestaat alleen in u, Mevrouw.

En voor welke toonen van smart, die tot in het diepst der harten drong, was zij vatbaar! — Hoe smartelijk vertolkte zij het zieleleed van den ongelukkigen HAMLET:

Met welk een teederheid, met hoe veel zorg te gader
Werd mijne jeugd gevormd door dien rampzaalgen Vader!
Kon ik vermoeden, dat het noodlot, gruwzaam straf,
Zoo schielijk, tot mijn smart, hem domplen zoude in 't graf!
Helaas! hij leeft niet meer! en ach! het volk, vermeten,
Vergaârde naauw zijne asch of 't heeft zijn vorst vergeten!
Zijn nagedachtenis verdwijnt hoe langs hoe meer.
Mijn hof, het rouwen moê, keert tot den wellust weêr;
En ik, daar niets mijn smart kan stillen of bedaren,
Blijf nog op 't voetspoor van mijn droeven vader staren,
En lees op elken wand van 't haatlijk hof, alom
Ontmenschten last bij last van 't grimmig godendom.

Hoe statig verheven klonk zij, daarentegen, als eene stem uit den hemel, met méér dan natuurlijken gloed, in de profetie van JOJADA, den Hoogepriester der Joden, waar hij, in de *Athalia*, RACINES meesterstuk, aan *Jeruzalem* den bijstand van JEHOVAH verkondigt:

Gij, aardrijk, leen uwe ooren!
o JAKOB! zeg niet meer: God slaapt, en kan niet hooren.
Zwijgt, zondaars! Isrels God is wakende, als te voren.

———

Wat nieuw, wat groot Jeruzalem
Zien we uit het smokend puin van 't oude op 't schoonst verrezen!
Zingt, volkeren der aard! verheft alom uw stem!
Jeruzalem verrijst veel grootscher dan voordezen!

Doch wáár zou 't ons heenleiden, als wij de verschillende toonvallen dier buigzame, alles vermogende stem, getrouwe tolk van ontelbaar vele, dikwerf snel afwisselende aandoeningen en driften wilden opnoemen! — Alleen nog dit! — Nooit zal ik den indruk vergeten door den grooten Meester met de éénige letter »O!" voortgebragt, in »*Vader en Dochter*", een Drama slechts, doch waaraan zijn spel waarde gaf. Hij stelde den krankzinnigen vader voor, die ten slotte herstelt, en bij 't wederkeeren van zijn verstand, deed hij dat »O!" hoo-

blik bezwaarlijk gelet worden; — dáár dient terstond die School te worden ingevoerd, welke de Letteren het meeste dient, en de tooneelspeelkunst vestigt op dégelijke studiën, met het schoone en verhevene, in waarheid en eenvoudigheid tot doel. Zóó is de School van WATTIER, en als men niet trachten wilde die zoo veel mogelijk te herstellen, zou de heerschende smaak voor declamatie gevaar doen loopen, dat de kunst terugging tot haar eerste tijdperk, waarvan een ongenoemd Schrijver zegt: »*Une figure heureuse, une taille imposante, un organe sonore, suffisaient alors en effet à un acteur pour réussir. — Un bel homme arrivait sur la scène, scandait harmonieusement des vers, et se retirait au bruit des applaudissemens. Il pouvait, en sûreté de conscience, laisser reposer son ame: on n'exigeait pas qu'il fît preuve d'en avoir une.*"

(2) Bladz. 230. Hier wordt gedoeld op eenige hoogbedaagde, doch naar geest en gemoed nog krachtige Vaderlandsche Dichters te *Amsterdam*, die, als WATTIER en SNOEK speelden, den schouwburg zeker niet verzuimd zullen hebben. Hunne namen behoef ik niet uit te spreken.

(3) Bladz. 230. Eerst ná den afloop der voorlezing vernamen wij, dat Z. M. de oprigting van het Nationale tooneel een jaar heeft uitgesteld. Dat uitstel kan zeer mogelijk goede vruchten dragen, omdat de bedoelde oprigting een gewigtig iets is, wel waardig dat men er rijpelijk over denke, en zich niet overhaaste. — De vereeniging van de *Amsterdamsche* en *Haagsche* gezelschappen tot één enkel tooneelgezelschap, om alleen treur- en blijspelen te vertoonen, komt velen onnoodig en niet raadzaam voor. Het tooneel om den broode, en het tooneel om de Kunst en de Letteren, hebben niets gemeens met elkander: het eene is een zaak van ontspanning en vermaak, het andere eene zaak van inspanning en leering; het eene van weelde, het andere van nut; het eene gaat het publiek, het andere de Regering aan; het eene behoeft noch behoort aan het andere te worden opgeofferd; beiden kunnen, hier te Lande zoo wel als elders, naast elkander bestaan: het eene door de gunst van het publiek, het andere door de zorg van de Regering. — In het jaar dat nu nog voorhanden is, kan dat alles nogmaals worden overdacht, en misschien het inzigt nog duidelijker worden, dat de goede keuze en doelmatige opleiding van jeugdige acteurs en actrices de hoofdzaak is.

(4) Bladz. 236. Al wat SNOEK op het tooneel sprak en deed, was in de hoogste mate natuurlijk en ongedwongen. De onërvarenen beoordeelden hem dáárom wel eens verkeerd. Zelfs nu hoorden wij, na de voorlezing, een anders begaafden, schranderen mond

zeggen, »dat SNORK merkwaardig is geweest om zijne gestalte en stem; maar van studie en kunst NIETS heeft geweten." — Van Mevrouw WATTIER werd dat óók wel eens gezegd. — 't Is om dezelfde reden, waarom men den stijl van VAN DER PALM zoo natuurlijk kan vinden, dat men te goeder trouw zou denken: zóó kan ik 't óók.

(5) Bladz. 237. De Heeren WESTERMAN en EVERS. — Helaas, een paar dagen na de voorlezing werd ons de hoogbedaagde verdienstelijke WESTERMAN reeds door den dood ontnomen. — Herdenkende wat hij, in de jaren zijner kracht, voor het tooneel is geweest als acteur en als dichter, en wat hij, voor de zaak des algemeenen Vaderlands en van 't beminde Vorstenhuis, gedaan en geschreven heeft in de benarde tijden van 1813, 1815 en 1830, kunnen wij den wensch niet onderdrukken, dat eene onpartijdige pen aan zijne nagedachtenis regt doe wedervaren, en een welverdienden lauwer legge op zijn eenvoudig graf.

(6) Bladz. 241. Wij vereenigen ons ten volle met déze uitspraak van Mlle CLAIRON: »*Il y a une éloquence des sons, et celui qui n'a que la voix de tout le monde doit s'en faire une qui lui soit propre, ainsi qu'au personnage qu'il veut remplir: cette voix doit avoir de la rondeur, du mordant; mais, quand une expression est énergique par elle-même, c'est une exagération que de la renforcer; on doit s'appliquer à soutenir les sens suspendus, et à changer de sons à chaque changement de sens, car la variété des intonations fait le charme de la diction.*"

W. BILDERDIJK — ROBERT SOUTHEY IN HOLLAND.

Onder dit opschrift vinden wij in N°. I der *Revue Britannique* voor 1852, een Artikel hetwelk in velerlei opzigten aandacht verdient. Het bestaat *a.* uit een voorwoord, welks Steller (BOWRING misschien) voorlichting verzoekt, om de Redactie bekend te maken met de werken van onze voornaamste dichters en schrijvers, sinds het begin der loopende eeuw; *b.* uit aanteekeningen des stellers van het Artikel, over het leven, de werken en de verdienste van BILDERDIJK, en *c.* uit de vertaling der brieven door den *Engelschen* Hofdichter ROBERT SOUTHEY geschreven in 1825 aan zijne familie uit *Leyden*, alwaar hij toen, ten huize van BILDERDIJK, een goed gedeelte van den zomer heeft doorgebragt, en in 1826 aan den Bisschip van *Limerick* over een tweede bezoek bij BILDER-

DIJK. — Wij laten dat Artikel, voor zoo ver 't *Nederland* en *Nederlanders* betreft, in zijn geheel volgen. — Als uit het Buitenland de stem opgaat van een begaafd en bekwaam man, die zijne landgenooten met onze Letterkunde wenscht bekend te maken, is het pligt te helpen zorgen, dat die stem alom vernomen worde, opdat zij niet blijve als die eens roependen in de woestijn. — Wij onthouden ons overigens van alle aanmerkingen, dewijl zij overbodig zouden zijn voor den landgenoot, en doelloos voor het Buitenland, dat geene *Hollandsche* tijdschriften leest. — Aanmerkingen zouden ook den indruk benadeelen van een Artikel, hetwelk door ieder die er prijs op stelt, dat onze Dichters en Schrijvers ook buiten ons kleine Vaderland bekend en gewaardeerd worden, met genoegen zal worden gelezen, en gewis algemeen belangstelling zal opwekken, om den blik dien men, met de brieven van SOUTHEY in de hand, werpen kan in de huiskamer en het huiselijke leven van den onsterfelijken BILDERDIJK.

Voorwoord.

»Toen wij voor de eerste maal *Rotterdam, 's Gravenhage Amsterdam* en andere steden van *Holland* bezochten, waren wij zoo gelukkig, ons dadelijk te midden van een welwillend publiek te bevinden, en wij hopen er bij een tweede bezoek eenige betrekkingen van vriendschap te versterken, wier bescherming, die ons vereert, wij nu met hartelijkheid inroepen. Mogen bekende en niet bekende vrienden 't ons vergeven, dat wij over beroemde *Hollanders* van den laatsten tijd een zeer onvolledig Artikel plaatsen. Om de waarheid te zeggen, het is geen Artikel, maar slechts eene onder de pen des Redacteurs uitvoerig geworden aanteekening. — Er is niets gebrekkigers dan halve kennis, en men moet er dus niet anders in zien, dan eene zedige uitdaging aan de *Nederlandsche* beoordeelaren en levensbeschrijveren gerigt, om een ledig aan te vullen, dat sedert 1829 in de *Revue Britannique* bestaat. In dien Jaargang vindt men een beknopt overzigt van de geschiedenis der *Nederlandsche* Letterkunde, hetwelk de voorgangers van BILDERDIJK en

zijne tijdgenooten vlugtig schetst, en te naauwer nood een paar regels aan elk hunner toewijdt. De tegenwoordige aanteekening dient alleen tot eene historische inleiding, van eene *épisode* uit het leven van ROBERT SOUTHEY, die uit zijne briefwisseling letterlijk is vertaald. Wij hebben die *épisode* moeten nemen uit een Artikel over het leven van den gelauwerden *Brit*, hetwelk te uitvoerig is om in eens te worden opgenomen. Moest ook de geestdrift van SOUTHEY voor hem die zijn gastheer was, niet vooraf aan onze lezers worden verklaard? Dat de aanteekening geen bepaald oordeel over dezen man bevat, ligt aan het, naar ons gevoelen, zeer onvolledige en tegenstrijdige der berigten, die wij geraadpleegd hebben over het karakter en het genie van dien man, door SOUTHEY als volmaakt beschouwd; maar die, zoo wij ons niet bedriegen, in *Holland*, gelijk SOUTHEY-zelf in *Engeland*, al te zeer is gemengd geweest in den hevigen, dikwijls hatelijken pennestrijd van het hedendaagsche liberalisme. Maar het onzekere, onderstellende, en gissende van onze aanteekening laat alle ruimte voor de *Nederlandsche* beoordeelaren en levensbeschrijveren, die ons een volledig berigt aangaande hunnen landgenoot gelieven te zenden. Mogen zij ons tevens behulpzaam zijn, om de werken te waardeeren van TOLLENS, DA COSTA, de twee BAREND (B. en H. H. KLIJN), LOOTS, VAN LENNEP, zoon van een merkwaardigen vader, KINKER, WILDENBOSCH (STARINGH VAN DEN WILDENBORCH), SPANDAW, WITHUYS, W. MESSCHERT, BOXMAN, Dichters in de *Revue* van 1829 vlugtig genoemd; en van de Dichters die hen zijn opgevolgd en tegenwoordig bloeijen; ook van VAN DER PALM, HAMAKER, VAN KAMPEN, SCHELTEMA, DE JONGE, WESTENDORP, en de overige prozaïsten, geschiedschrijvers of beoordeelaren, die toonen dat *Holland* zijnen wetenschappelijken en letterkundigen roem steeds waardig blijft. Hunne mededeelingen, aanmerkingen en teregtwijzingen zullen met dankbaarheid worden ontvangen."

Daarna gaat de *Revue* dus voort:

I.

» — And who is BILDERDIJK?'' *Me thinks thou say est*
A ready question; yet which, trust me, ALLAN,
Would not be asked, had not the curse that came
From Babel, clipt the wings of poetry. (*)

(SOUTHEY, *Ep. to* ALLAN CUNNINGHAM.)

In de briefwisseling van ROBERT SOUTHEY vindt men het volgende fragment van een schrijven aan zijn vriend GROSVENOR C. BEDFORD, gedagteekend 17 Maart 1825.

Mijn waarde GROSVENOR!

Ik heb heden het eerste deel ontvangen van *Roderick*, in *Hollandsche* verzen vertaald door de echtgenoote van BILDERDIJK, een der voornaamste Letterkundigen van dat Land. Die vertaling, zoo veel ik er over kan oordeelen, komt mij voor goed te zijn; dat wil zeggen: ik kan zien aan de moeijelijkste gedeelten, dat de dichteres het oorspronkelijke volkomen heeft begrepen. Van hare verdienste in hare eigene taal overtuigt mij de goedkeuring van haren man, die een van de strengste beoordeelaars en tevens een ervaren dichter is. BILDERDIJK moet nu omtrent tachtig jaren oud zijn, want hij zegt, dat hij sedert zestig jaren als auteur is bekend. Zijn brief is in het *Latijn*, het boek is in een rood marokijnen band, en de vertaling is aan mij opgedragen in een lierzang, en wel zeer fraaijen lierzang, die het genoegen schetst door Mevrouw BILDERDIJK bij het lezen van het dichtstuk gesmaakt, en den troost, dien zij er in gevonden heeft, in oogenblikken van grievend zieleleed, waarin sommige gedeelten al de gevoelens van haar gemoed uitdrukten.

Zij noemt mij dichter van de Kroon (*crown poet*). Ik ben voornemens haar een stel der platen van den *Roderick* te zenden, zoo ras ik maar weet hoe haar die te doen toekomen. Het boek heb ik ontvangen door tusschen-

(*) En wie is BILDERDIJK? vraagt ge, zoo mij dunkt: natuurlijke vraag; maar die, geloof mij, ALLAN, niet gedaan zou worden, als de vloek van Babel niet de poëzij hadde gekortwiekt.

komst van een *Amsterdamsch* koopman, met een brief van dezen in 't *Hollandsch-Engelsch*, en een opstel over het karakter van mijn *Cid*, hetwelk hij heeft doen drukken, na 't in eene Letterkundige Maatschappij te hebben voorgelezen. Men overlaadt mij, in *Holland*, met lof. Ik wenschte wel een gedeelte er van voor haringen en Rijnwijn te kunnen verruilen.

R. S.

Op dien tijd zeide SOUTHEY van den *Hollandschen* Dichter en zijne gade niets anders dan dit; maar hij verlangde zijne nieuwsgierigheid naar de vertaalster en haren echtgenoot te voldoen; daar hij, van toen af, het voornemen koesterde om in *Holland*-zelf kennis met hen te maken. Waarschijnlijk kon de *Poet laureate* ook niet gemakkelijk de narigten inwinnen, die hij omtrent zijn *Hollandschen* kunstbroeder wenschte te bekomen, daar zelfs nog heden, zoo wel in *Engeland* als in *Frankrijk*, de naam van BILDERDIJK schier geheel onbekend is. Intusschen heeft BILDERDIJK niet alleen in *Engeland* en *Frankrijk* gewoond, maar door zijne studiën, door de verscheidenheid zijner talenten, en door zijne vertalingen en oorspronkelijke werken, ook gedurende geheel zijn lang leven bestendig met de Letterkunde, zoo niet persoonlijk met de Letterkundigen der beide Landen, in betrekking gestaan.

Men heeft BILDERDIJK beurtelings bij MILTON, GOETHE en BYRON kunnen vergelijken; maar wie kent in *Engeland* of *Frankrijk* zijn gedicht: *De ondergang der eerste wereld*, en weet te zeggen of dat heldendicht inderdaad schoon is, en waardig beneden of boven *Het verloren Paradijs* te worden geplaatst. Reeds VONDEL, een *Hollandsch* Dichter, en tijdgenoot van MILTON, had in zijn treurspel *Lucifer* den *Britschen* HOMERUS ontmoet. Een ander bejaard Dichter, onze tijdgenoot, JAMES MONTGOMERY, heeft een zelfde onderwerp als W. BILDERDIJK behandeld in zijn dichtstuk: *De wereld vóór den zondvloed*. De *Engelsche* beoordeelaars, die de twaalf Bijbelsche zangen van MONT-

GOMERY ontleed hebben, spraken van *Den dood van Abel*, door GESSNER, van den *Noach* van RODMER en van andere *Duitsche* dichtstukken, vertaald en te *Londen* uitgegeven; maar niemand maakte gewag van het *Hollandsche* heldendicht, dat niet te min óók, naar 't schijnt, eene grootsche schildering van de voorwereld bevat, en episoden in welke de personen overeenkomstig de eenvoudige en verheven gedachte der Heilige Schrift zijn voorgesteld.

Gelijkt BILDERDIJK in zijn romantisch gedicht: *Elius*, of in zijne *Affodillen* naar GOETHE? — of naar BYRON in zijne *Ziekte der geleerden* — eene sombere stof, daar ook wel iets in is van DANTE? — of is 't niet veeleer in *De winterbloemen* (*); zwaarmoedige zangen, ingegeven door den dood van een zoon die zijn hoogmoed was, en van twee beminde dochters?

Maar BILDERDIJK was niet uitsluitend romantisch dichter; niemand eerde het schoone klassieke méér dan hij. Eerst vertaalde hij de *Edipus, Koning*, van SOPHOCLES, in edele en stoute verzen; vervolgens, om te bewijzen dat de *Hollandsche* taal keurig en bevallig genoeg is om met de meesterstukken der oudheid te kunnen wedijveren, vertaalde hij BIAS, THEOCRITUS en ANACREON.

Doch de vereering der *Grieksche* en *Latijnsche* dichters deed BILDERDIJK nooit de *Hollandsche* dichters minachten. De letterkundige Nationaliteit van *Holland* had in hem een vurig verdediger. Hij was fier op den roem zijner voorgangers, en droeg veel bij om den ouden CATS, somtijds den *Hollandschen* LAFONTAINE genaamd, bij zijne landgenooten weder bemind te maken. Het is den *Franschen* een roem, dat de beoordeelaren buiten 's lands bij hunnen grooten fabeldichter elken dichter vergelijken, wiens naïfheid zij met een enkel woord willen uitdrukken. Achtervolgens Gezant in *Engeland* en Raad-

(*) Hier moeten we toch aanmerken, dat de Schrijver zegt: *Les Fleurs d'hiver et les Adieux.* Waarschijnlijk heeft hij met deze laatsten geen bundel, maar eenige gedichten uit een der Bundels bedoeld. Wij kunnen niet gissen welke. DE VERT.

pensionaris van *Holland*, was de oude JACOB CATS in zijn leven een gansch ander personaadje dan de goede man, die altijd bleef »*Gros Jean comme devant.*" Enkele vertalingen geven ons het regt niet te oordeelen in welke mate hij, strevende naar eenvoudigheid, somwijlen — gelijk 't hem onder zijne landgenooten verweten wordt — zijn anders zuiveren, helderen stijl, bevallige beelden, en ongezochte zedeleer, door stopwoorden en herhalingen bedorven heeft. LAFONTAINE, men kan 't niet ontkennen, had ook zijne stopwoorden en onnaauwkeurigheden. Die van JACOB CATS regtvaardigden, volgens BILDERDIJK, geenszins de kunstkeurige geesten, die zijne Fabelen, Sinne- en Minnebeelden, Klachten, Liederen enz. ter vergetelheid wilden verwijzen. Hij oordeelde de gedichten van den Raadpensionaris inzonderheid geschikt, om aan zijne kinderen te worden voorgelezen, en was tot oordeelen bevoegd, vermits hij-zelf, om ze door zijne zonen te doen afschrijven, gedichten gemaakt had, voor hunne jeugd berekend. Daar hij slechts één gebrek aan de werken van CATS vond, namelijk: van gedrukt te zijn in groote zware folianten en kwartijnen, naar de mode van de XVIIde eeuw, bezorgde hij er eene uitgave van in een klein formaat, (*) waardoor zij weder in zwang kwamen.

Als BILDERDIJK niets anders ware dan een *Hollandsch* Dichter, uitgever van oude *Hollandsche* dichtwerken, zou men zich over zijne weinige bekendheid buiten 's lands minder hebben te verwonderen; maar hij was tevens een universeel geleerde. Welnu, vraag eens aan een lid der Koninklijke Societeit te *Londen*, of aan een lid van de Akademie van Wetenschappen te *Parijs*, of zij wel eens hoorden spreken van een *Hollander*, hunnen tijdgenoot, die verhandelingen geschreven heeft over de geologie, in welke men over de ontleding des aardbols denkbeelden vindt, die met denkbeelden van CUVIER zonderling

(*) Heeft BILDERDIJK inderdaad van eenig werk van CATS eene nieuwe uitgave bezorgd? — In onze tamelijk volledige verzameling van BILDERDIJKS werken is zij niet bekend. DE VERT.

overeenkomen, en, met dezelfde schranderheid, het geheele anatomische zamenstel van een dier uit de voorwereld, uit een enkel van zijne opgedolven wervelbeenderen bepaalde. Die *Hollander* heeft bestaan en heette BILDERDIJK. CUVIER zag hem te *Parijs* komen, om zijne lessen bij te wonen. CUVIER onderhield zich somwijlen met hem, en ontving hem in den Plantentuin. Bij dit bezoek te *Parijs* bewees de dichterlijke geoloog, dat hij ook de geneeskunde had bestudeerd, en een hoogleeraar, die gaarne alle soorten van denkende geesten, alle soorten van vermaardheden rondom zijnen disch verzamelde, de geestige en minzame Dr. ALIBERT, noodigde BILDERDIJK meer dan ééns ten eten, en stelde hem met dezelfde gerustheid voor aan de dames als dichter, aan de oudheidkundigen als archeoloog, aan de klassieke geleerden als uitlegger van HOMERUS, aan de philologen als mededinger van HASE en BOISSONADE, aan de advokaten als regtsgeleerde, en aan de abten, die verdraagzaam genoeg waren om in de *Rue de Varennes*, tusschen eene tooneelkunstenares en een romanschrijver aan te zitten, als een godgeleerde, die de verborgenheden van alle godsdiensten had nagespoord.

De levensbeschrijving van BILDERDIJK is nog minder bekend dan zijne werken, waarvan men ten minste de titels kan noemen, die de groote verscheidenheid der onderwerpen doen vermoeden. Zijn vader, practiserend geneesheer, schijnt een voorstander van het aderlaten te zijn geweest, en zijnen zoon dikwerf aan die kunstbewerking te hebben onderworpen. (*) BILDERDIJK schreef daaraan toe, dat hij zijne gezondheid door geregelde latingen moest onderhouden, en eene bijkans onafgebrokene koortsachtigheid, die nog op zijn zeventigste jaar zijnen pols als dien van een zesjarig kind deed kloppen.

(*) In het oorspronkelijke volgen hier eenige volzinnen van ontijdige spotternij over den zoogenaamden smaak des vaders van B. voor het gebruik der laneet. Wij hebben die weggelaten uit achting voor dezen, en uit achting voor den Schrijver.

DE VERT.

Hij was niet ouder toen een speelmakker hem den voet vermorselde. De toekomstige *Hollandsche* BYRON hinkte dus, even als de dichter van *Childe-Harold*. Dit gebrek had invloed op zijne bestemming. Te vergeefsch dreef zijn smaak voor het heldhaftige hem aan om de krijgsdienst te omhelzen, zijne kreupelheid dwong hem eene burgerlijke loopbaan te kiezen, en hij beproefde er onderscheidene, eer hij zich tot de letterkundige bepaalde. Het schijnt, dat hij in 1795 aan het Hof was verbonden door eenigerlei ambt, of door familiebetrekking, of misschien alleen door Staatkundige denkwijze. De omwenteling behandelde hem als een vijand, en hij zag zich gedwongen om in de ballingschap der Prinsen van Oranje te deelen, en stak over naar *Engeland*, alwaar hij aanvankelijk ging wonen te *Hampton-court;* maar welhaast in die residentie van Prins WILLEM V geene genoegzame middelen hebbende om te bestaan, verliet hij haar, om zich te *Londen* te gaan vestigen. Daar gaf hij les in het teekenen, les in vreemde talen, en les in wetenschappen; want onvermoeid werkzaam, en niet langer slapende dan vier uren in het etmaal, was hij spoedig op de hoogte van al wat hij onderwijzen wilde.

Te *Londen* ontmoette hij den niet onverdienstelijken graveur SCHWEICKHARDT, zijn landgenoot, die eene dochter had, KATHARINA WILHELMINA genaamd, met welke BILDERDIJK in het huwelijk trad. Zijne ballingschap duurde slechts tot de vestiging eener *Hollandsche* Monarchij, ten behoeve van LODEWIJK NAPOLEON, broeder des Keizers, en vader van den tegenwoordigen President der Republiek. Alvorens naar zijn vaderland terug te keeren, had BILDERDIJK eene reize door *Schotland* gedaan, en de herinneringen aan OSSIAN hadden hem aangevuurd, om eenigen der gedichten van MACPHERSON te vertalen. Toen hij zich te *'s Hage* nederzette, zag Koning LODEWIJK, die er prijs op stelde een *Hollandschen* Koning te zijn, naar een man om, die hem in de taal zijns volks onderwijzen, en tevens met hem spreken kon over andere zaken dan enkel spraakkunst en woordvoeging. BILDERDIJK werd

hem voorgesteld, en hij moest wel aan Koning LODEWIJK behagen, die een man was van kennis, de letteren, de wetenschappen, en de dichtkunst beminde, en zelf als auteur de pen voerde. Zijn leermeester werd spoedig zijn vriend; maar niemand mispreees het ook toen de Vorst hem tot Voorzitter van eene der Klassen van het *Hollandsche* Instituut benoemde. Om de oogmerken des Konings te dienen, die de *Nederlandsche* Nationaliteit meer voorstond dan zijn broeder den Keizer lief was, schreef BILDERDIJK verschillende tooneelstukken, waarvan de meeste onderwerpen aan de geschiedenis des Lands of aan Vaderlandsche overleveringen waren ontleend. Hebben die stukken grooten bijval gevonden? Dat is nog twijfelachtig. Wij hebben vooral een treurspel *Cinna* hooren noemen, in hetwelk de Dichter bewezen heeft CORNEILLE te hebben bestudeerd. Zoo veel is zeker, dat de Koninklijke kroon des leerlings niet langer duurde dan de dramatische kroon van den meester. *Holland* werd spoedig eene provincie van het groote Rijk.

Waarschijnlijk is het in de dagen geweest van het bezoek des Keizers en der Keizerinne in *Holland*, dat aan dezen de man werd voorgesteld, door wien zijn broeder zich in het *Hollandsch* had doen onderwijzen. Het behaagde den grooten NAPOLEON niet altijd jegens letterkundigen minzaam te zijn; meer dan eenen heeft hij door de barschheid zijner vragen overbluft, als hij geen tijd had om over OSSIAN, den dweependen zanger, of over CORNEILLE, den Staatkundigen dichter, te spreken, uit welken hij later, in het ledige der ballingschap, zich inbeeldde, wel een Staatsraad te hebben kunnen maken. BILDERDIJK dan, werd hem als dichter voorgesteld. Op den naam, dien hij misschien voor het eerst goed hoorde, fronste hij de wenkbraauw, en vroeg hem: »Zijt gij in de letterkundige wereld bekend?" — BILDERDIJK antwoordde met Bataafsche koelbloedigheid: »Sire! Ik heb ten minste gedaan wat ik kon, om te verdienen in *Holland* bekend te zijn." De voorstelling had geene andere gevolgen. Misschien ware het goed ge-

weest den Keizer vooraf te zeggen, dat BILDERDIJK eenigen der Ossiaansche gedichten vertaald, en een treurspel, *Cinna*, gemaakt had. Hij had beter gedaan hem ten minste met een genegen lachje te ontvangen; want in de Catalogus der honderd deelen van zijne werken vinden wij ook eene *Ode aan Napoleon*. Het is echter ook waar, dat BILDERDIJK, gelijk zoo vele andere dichters, tegen den man heeft geschreven, dien hij bezongen heeft. In 't kort, de Keizer kan zijne redenen gehad hebben om niet zoo geheel minzaam te zijn. Laten wij, Letterkundigen, regtvaardig zijn, zelfs jegens de Monarchen, wanneer ook zij, gelijk NAPOLEON beweren, de voorstanders te zijn van de Nationale eer, en zelfs van de letterkunde van het volk, dat zij regeren. — Was hij inderdaad onwetend, dien men van onwetendheid beschuldigde? Wie weet of men NAPOLEON niet van den leermeester zijns broeders gesproken had, als van een dichter die de *Nederlandsche* Nationaliteit wel eens opwond tot naijver jegens de *Fransche* letterkunde, en in een zeer onwijsgeerigen uitval de taal van VOLTAIRE had uitgekreten voor »*eene bastaardtaal, gesproken door jakhalzen en hyena's, bestemd om de goddeloosheid voort te planten, en de algemeene taal geworden door de hulpe des Satans.*" Wij vragen er onzen *Hollandschen* lezers verschooning voor, maar de Keizer kon, zelfs in *Holland*, niet instemmen met JAN VAN GORP, die een boek schreef om te bewijzen dat de *Hollandsche* taal de oorspronkelijke taal van ADAM en EVA is geweest. Deze VAN GORP evenwel, gaf, even als ERASMUS en zijne andere tijdgenooten, aan twee *Latijnsche* namen de voorkeur boven die, welke zijne vaderen hem, in de taal van het Paradijs, hadden nagelaten.

BILDERDIJK nam een levendig deel in hetgeen hij oordeelde *Holland* te vernederen. Ter zelfder tijd troffen hem die huiselijke rampen, waarop wij zinspeelden bij 't noemen van zijne »*Winterbloemen*." — Om zijne gade afleiding te verschaffen, of om zich aan Staatkundige vervolgingen te onttrekken, verliet hij nogmaals zijn Vaderland

en ging (N.B.!) te *Groningen* wonen. Bij zijne terugkomst vond hij Oranje op den troon, en Koning WILLEM, naijverig op de gunst hem door Koning LODEWIJK bewezen, deed hem eene plaatsing aanbieden, die hij niet aannam. De dichters hebben, zelfs in *Holland*, somtijds wonderlijke gemoedsbezwaren. Intusschen beschuldigde men BILDERDIJK, een voorstander van achteruitgang, een *anti-liberale* dweeper te zijn.

In 1819 deed BILDERDIJK eene reize naar *Frankrijk*, en wij hebben reeds gezegd hoe hij zich bekend maakte aan CUVIER, die, naar zijne waardeering, de meest omvattende geest was van den lateren tijd. (*)

Wij onderstellen, dat hij later nog eene tweede reis naar *Parijs* heeft gedaan. Vervolgens in *Nederland* teruggekomen, bleef hij bestendig alle de Muzen beurt om beurt huldigen, onder 't genot van het huiselijk geluk, dat zijne dierbare gade hem verschafte. Toen hij, den 18 December 1831, te *Haarlem* stierf, was hij meer dan tachtig jaren oud, en Schrijver van omstreeks honderd boekdeelen.

Er zijn vele afbeeldingen van BILDERDIJK bij zijn leven geschilderd, geteekend en in plaat gebragt. Het schijnt echter, dat de dichter, hoewel er altijd uitmuntende schilders en graveurs in *Holland* zijn geweest, zich verpligt achtte om alle die portretten, als hem niet gelijkende, te verwerpen. SOUTHEY haalt een dichterlijken uitval van hem aan, tegen de kunstenaars, die hem het voorkomen gaven, de eene van een ontsnapten uit het gekkenhuis, de andere van een verschrokken gans; de

(*) Op die reize, zegt de Schrijver, ontmoette B. op de diligence van *Antwerpen* naar *Brussel* eene dame, die bij elken schok van het rijtuig een schreeuw gaf en in onmagt dreigde te vallen. Deze teedere dame bleek hem naderhand niemand anders te zijn dan de weduwe BLANCHARD, de moedige luchtreizigster, wier ongelukkig uiteinde vervolgens beschreven wordt. B. zou ook dat hebben gezien, en er weken lang onder geleden hebben. Wij hebben gemeend dit reeds van elders bekende, 't zij dan ware of verdichte verhaal, achterwege te kunnen laten. DE VERT.

derde van een aap of potsenmaker. BILDERDIJK was ook niet beter voldaan over zijne borstbeelden (*bustes*) en over een boetseersel van zijn hoofd, in was gegoten als voor de pop eens paruikenmakers.

II.

Het was in 1825, toen ROBERT SOUTHEY eenige weken ten huize van BILDERDIJK heeft doorgebragt. Wij zullen met den *Engelschen* Dichter den *Hollandschen* Dichter bezoeken, door die brieven mede te deelen, in welke de eerste zijn togtje door *Holland*, en zijn verblijf te *Leyden* verhaalt.

Eenige weken vóór zijn vertrek (2 Mei 1825) schreef de *laureat* aan zijnen vriend HENRY TAYLOR, die hem zou vergezellen:

Mijn waarde H. T.!

Gij hebt te weinig verwachting van *Holland*. Het is een wonderland in zich-zelven, én door zijne geschiedenis, én door de menschen en de werken die 't heeft voortgebragt. Het bestaan zelfs van den grond is eene natuurlijke en zedelijke zeldzaamheid. Hoe zeer ik de bergen bemin, ik denk toch meer aandoening te zullen ondervinden in *Holland*, dan in *Zwitserland*. In plaats van bergen te bestijgen zullen wij de trappen van torens en kerktorens beklimmen. Het algezigt van den toren van *Haarlem* is, zegt men, een van de indrukwekkendsten der wereld. Des avonds vertoont het zich 't voordeeligst.

Ik heb de belangstelling, welke mij, toen ik nog een kind was, WATSON's geschiedenissen van FILIPS II en FILIPS III inboezemden, nog niet kunnen vergeten. Wel heb ik die sinds toen niet herlezen, maar ik heb vele andere werken gelezen, waarin de krijg der *Hollanders* tegen de *Spanjaarden* uit de twee tegenovergestelde gezigtspunten wordt beschouwd, en geen land in *Europa* is mij, als geschiedtooneel, belangrijker dan dit. Misschien hebben mijne gewone letteroefeningen mij, meer dan een ander, tot die soort van sympathie gestemd; maar ik

zou geene verre reize ontzien om de plaats te beschouwen, waar eene gebeurtenis, onverschillig welke, is voorgevallen, die mijn hart van grootmoedig gevoel deed kloppen, of het graf te bezoeken van iemand, dien ik hoop te ontmoeten in eenen anderen toestand van bestaan.

Mijne vertaalster, KATHARINA WILHELMINA BILDERDIJK, is bedaagd genoeg om uwe moeder te zijn. Zij heeft hare vertaling aan mij opgedragen, in zeer aandoenlijke verzen, op den dood van haren zoon, dien zij op zee verloor, en herdenkt daarin, hoe zij, eer het doodberigt tot haar gekomen was, eenige plaatsen uit den *Roderick*, op zich had toegepast. God zegene u!

R. S.

ROBERT SOUTHEY voegde zich te *Londen* bij de Heeren HENRY TAYLOR, NEVILLE WHILE en ARTHUR MALLET, en stak met hen over van *Douvres* naar *Boulogne*, om vandaar naar *Brussel* te gaan, na het slagveld van *Waterloo* nog eens bezocht te hebben.

Een onaangenaam toeval verstoorde het reisplan eenigermate. SOUTHEY had, vóór zijn vertrek uit *Engeland*, aan den voet eene kleine wond gekregen, door 't knellen van een te naauwen schoen. De hitte had deze anders onbeduidende kwetsuur reeds doen ontsteken, toen, te *Bouchain*, een van die diertjes, welke men ongaarne ruikt en ongaarne noemt, juist het zieke deel voor zijnen beet verkoos, en het op eene onrustbarende wijze vergiftigde. SOUTHEY schreef te *Antwerpen* in zijn dagboek: »Daar zit ik nu gevangen, met den voet in pap, en van ganscher harte wenschende weder te huis te zijn." Na verloop echter van eenige dagen vergunde hem de chirurgijn om de reize voort te zetten. Hij deed dat, in weerwil van zijne smarten, maar te *Leyden* moest hij nogmaals een heelmeester te hulp roepen. Toen BILDERDIJK en diens echtgenoote zijne aankomst vernomen hadden, drongen zij er dadelijk op aan, dat hij bij hen zoude komen. Zijn eerste schrijven uit hun gastvrije huis is aan Mistress SOUTHEY:

Leyden, Donderdag 30 Junij 1825.

Waarde EDITH! Mijn voet is tamelijk wel en zal, naar alle waarschijnlijkheid, in drie of vier dagen geheel genezen zijn. Na met dit berigt begonnen te zijn »*tot uwe geruststelling*", zoo als de herbergiers te *Besançon* om het andere woord zeiden, heb ik u te melden, dat ik bij den Heer BILDERDIJK aan huis ben, waar men alle mogelijke zorge voor mij draagt, mij alle mogelijke goedheden bewijst, en ik al de gemakken heb, die *Leyden* kan opleveren.

Nu moet gij weten, hoe ik hier gekomen ben. Mij tot den Heer BILDERDIJK gewend hebbende met verzoek om, voor TAYLOR en mij, eene woning te doen zoeken, antwoordde hij, dat het niet gemakkelijk was er eene te vinden, en stelde ons beiden voor om bij hem te komen. Van zulk een aanbod mogt niet ligtvaardig worden gebruik gemaakt. HENRY TAYLOR ging zelf aan 't zoeken, en zag eenige kamers, die zeer wel voor ons geschikt waren; doch als men hem vroeg: voor hoe lang wij wilden huren? — en hij dan antwoordde: voor acht of tien dagen misschien, zeide ieder: dat hij voor zulk een korten tijd in een logement moest gaan. Dit eindigde zóó, dat ik de gastvrijheid aannam, die mij met zoo vele blijken van opregtheid werd aangeboden, dat dááraan niet viel te twijfelen; maar TAYLOR bleef in het logement. Dus gingen NEVILLE WHILE en ARTHUR MALLET, dingsdag morgen, naar *dèn Haag*, en des avonds deed ik mij, met mijn kreupel been, mijn koffer en reistasch naar 't huis van den Heer BILDERDIJK overbrengen.

Gij kunt u wel voorstellen hoe verlangend ik was om de meesteresse van het huis te zien (*), en toch zag ik haar niet terstond, door de schaduw der boomen en mijn slechte gezigt. Zij was voorkomend en hartelijk, sprak

(*) »Mevrouw BILDERDIJK — zegt de zoon van SOUTHEY — was niet minder verlangende om hém te zien. Toen de Heer BILDERDIJK uit het logement terugkwam, vroeg zij hem haastig: »Welk voorkomen heeft hij?" — »»Het voorkomen dat SOUTHEY moet hebben."" — was het antwoord. Deze afbeelding deed mijn vader veel genoegen."

uitnemend goed *Engelsch*, zonder veel te haperen, en zonder eenigerlei vreemde uitspraak. Den eersten avond vlotte alles nog zoo niet van zelf. Men had een *souper* gereed gemaakt, dat zóó laat werd opgezet en, dank zij het langzame dat alle verrigtingen in dit land schijnt te kenmerken, zóó lang duurde, dat ik eerst ten een ure in mijn bed kwam. Mijne slaapkamer is gelijkvloers, naast de eetkamer, die mij is ingeruimd. Alles is er zeer behagelijk (*comfortable*) en zindelijk. Des morgens bij 't opstaan vroeg ik mijne melk om te ontbijten (*), en toen de Heer DROESA (?) de heelmeester kwam, had ik het genoegen te hooren, dat hij de wond eerst des avonds zou verbinden, en 't verband dan vier-en-twintig uren laten blijven, wijl er een begin van genezing was. — De Heer BILDERDIJK bragt mij eenige zeldzame handschriften van oude *Hollandsche* dichters, en de ochtend ging genoegelijk om. TAYLOR at met ons te half drie. Het middagmaal duurde, ik weet niet hoe, tot zes of zeven ure. Ik verzocht om een avondeten zoo als ik 't te huis gewoon ben, gebruikte dus een weinigje koud vleesch, en lag vóór elf ure te bed. Mijn slaap was goed, en de voet gaat voort te genezen. De Heer DROESA verliet mij, eer ik de pen opnam om aan u te schrijven. Aanstaanden Zondag hoop ik door het huis te wandelen, en dan is mijne gevangenschap spoedig uit. Pijn heb ik niet en ook geen ander ongemak dan mijn been altijd uitgestrekt te houden op een stoel of zitbankje.

Gij wenscht zeker, mijne lieve EDITH! dat ik u iets melde van de familie, bij welke ik — moet ik zeggen zoo ongelukkig, of zoo gelukkig? — ben ingeleid. Het huis is aangenaam gelegen, in eene zeer levendige straat, (?) met eene rij boomen en eene gracht er voor, en is groot genoeg, en bevat alles wat de bewoners voor hun gemak en genoegen noodig hebben. De eenige zoon van mijn gastheer, LODEWIJK WILLEM, is bij zijne ouders te huis.

(*) De zoon van SOUTHEY teekent hierbij aan, dat zijn vader sinds vele jaren niets anders tot zijn ontbijt gebruikte dan een grooten kop warme melk.

De Heer BILDERDIJK is, even als ik, geen voorstander van de openbare scholen. Dit kind heeft een bijzonder gelaat, hetwelk mij belang inboezemt. Het is blijkbaar van eene zwakke gezondheid. Zijne kleeding is net, maar stijf (*grave*), en ik schep vermaak in zijne ongemeene beleefdheid jegens mij, en in 't genoegen, dat hij aan tafel toont, zoo vaak ik hem aanspreek of eenige oplettendheid bewijs. — Aan tafel worden wij door eene jonge vrouw bediend. Ik wenschte, dat gij haar eens zaagt, want het is eene figuur nog vreemder dan die van de *Portugesche* meid MARIA ROSA, toen gij ze voor de eerste maal gezien hebt. Evenwel, zij is minder vrolijk. Hare kleeding bestaat uit zwart en wit, is volmaakt zindelijk, en geeft haar precies de treurige bevalligheid van een bagijntje. Haar muts is zeêr klein, en van voren met een smallen rand, die naauwelijks zoo ver uitsteekt als het groene oogenscherm, dat ik soms opzet. Van achteren rust die muts op de wortels der hairen, die geheel naar het voorhoofd zijn gekamd (?). Zij is even blank als hare muts, en slank en welgemaakt; in één woord: ware zij niet zoo uitermate bleek, dan zou ze tamelijk aardig zijn. Eene andere vrouw, die zeldzamer voor den dag komt, draagt eene minder stemmige kleeding, maar ziet er toch ook niet minder vreemd uit, in hare soort.

Niets is mij zoo aangenaam als een gesprek met den Heer BILDERDIJK. Dr. BELL zelfs is niet zóó vol leven, vuur en geestdrift als hij. De Heer BILDERDIJK doet mij telkens aan hem denken; ofschoon zijn *Engelsch* veel minder zuiver is dan dat van Dr. BELL. (*) Hij schijnt er van opgetogen te zijn een gast te hebben, die hem kan verstaan en die naar hem luistert; te meer omdat hij vele trekken van overeenkomst tusschen ons vindt, want hij is werkzaam, gelijk ik 't geweest ben; hij heeft over eene menigte onderwerpen geschreven; hij wordt even gestadig aangevallen door de liberalen van zijn land, als ik door de liberalen van het mijne, en hij lacht om de aanvallers even hartelijk als ik: even hartelijk en even

(*) Dr. BELL, bekend door zijn stelsel van opvoeding, had eene sterke *Schotsche* uitspraak.

vrolijk. — Met Mevrouw BILDERDIJK word ik regt vertrouwelijk. Haar echtgenoot spreekt steeds over haar met al het vuur van zijnen geest. Hij bemint haar innig en is trotsch op haar, en heeft reden om dat te zijn. Ook zij, van haren kant, is niet minder trotsch op hem. Het leven van Mevrouw BILDERDIJK schijnt bijkans een wonder te zijn, na alles wat zij heeft geleden.

Vrijdag morgen. Mijn voet wordt beter en beter; de genezing zal niet uitblijven. Met behulp van een rotting wandel ik nu kamer uit, kamer in. Mijn tijd gaat zeer aangenaam voorbij. Nooit in mijn leven heb ik iemand ontmoet, zóó merkwaardig en zóó belangrijk als mijn gastheer. Mevrouw BILDERDIJK is 't niet minder dan haar echtgenoot. Ik zal u bij mijne terugkomst veel te vertellen hebben. In de eerste dagen der volgende week hoop ik weder vrij te zijn, en zal te ligter kunnen reizen, daar men hier reist per trekschuit; zoodat mijn been in rust kan blijven. Kwel u dus niet meer met eene kwaal die voorbij is, en zulke gelukkige gevolgen heeft gehad. Nogmaals, God zegene u!

R. S.

Leyden, Donderdag 7 Julij 1825. (*)

Waarde EDITH!

Zie hier hoe wij dagelijks leven. Des morgens ten 8 ure klopt LODEWIJK aan mijne kamerdeur. Al mijne bewegingen om mij aan te kleeden zijn zoo geregeld als die van een uurwerk, en als ik in het naaste vertrek kom, staat het ontbijt gereed op eene tafel, die, tot mijn gemak, bij de sofa is geplaatst. Ik neem plaats en zit op een kussen, met mijn kranke been op een ander. De sofa is met zwarte trijp bekleed. Het gezin ontbijt met

(*) Tusschen dezen en den voorgaanden brief staat in het oorspronkelijke een brief van SOUTHEY aan zijn toen zevenjarigen zoon CHARLES CUTHBERT, waaruit men zien kan met hoe veel gemak en geluk de beroemde heldendichter afdaalde zelfs tot den kinderlijken stijl; maar die niets bijdraagt tot de kennis van het huiselijke leven van BILDERDIJK, of van diens omgang met den *Engelschen* hofpoëet.
DE VERT.

koffij en ik met een grooten kop warme melk. Op de tafel zijn twee soorten van kaas, waarvan de eene, die men *Leydsche* kaas noemt, zeer sterk met kruidnagelen en komijn is toebereid; zij wordt aan het ontbijt, in zeer dunne sneedjes, op brood met boter gebruikt. Het brood is zeer zacht, gekneed, en in kleine rollen met een dunne korst gebakken. De boter is overheerlijk, maar zoo week, dat men die brengt in een potje(?). Eer wij beginnen neemt de Heer BILDERDIJK zijn kleine grijze mutsjen af en bidt stil, niet langer dan noodig is. Dan vat hij gewoonlijk de hand zijner gade, en zij zetten zich naast elkander, tegenover mij; LODEWIJK zit aan het eind der tafel. Tegen twee ure komt de Heer DROESA mijn voet verbinden, die met een mijner zijden doeken omwonden is. Als het koud is, wind ik er, over mijn pantalon, nog een tweeden om, en zelfs nog een derden; zoodat mijn been niet slechts een welvoegelijk, maar zelfs een prachtig voorkomen heeft. Na het ontbijt en de thee wascht Mevrouw BILDERDIJK-zelve de schoteltjes, den trekpot en de kopjes. De Heer BILDERDIJK brengt een gedeelte van den ochtend met mij door. Het overige besteed ik aan 't *Hollandsch* lezen, of, gelijk heden, ga ik naar mijne kamer om te schrijven. HENRY TAYLOR bezoekt mij des namiddags, en hij wordt telkens ten eten gevraagd; dat hij twee of drie malen 's weeks aanneemt. Wij eten te half drie of drie ure, en het behaagt mij zeer, dat de maaltijden geheel *Hollandsch* zijn. Gij weet, dat ik een sterk eter ben, en den eetlust, zoo wel als den moed, in mijne gevangenschap behouden hebbende, eet ik van alles wat er gediend wordt. Varkens- of schapenvleesch komt er niet op tafel, omdat men 't schadelijk acht voor mijne wond, en om dezelfde reden is men zeer zuinig met peper. Overigens zijn de spijzen sterk gekruid. De saus bij de visch heeft meer van eene taart dan van gesmolten boter, en is insgelijks prikkelend van smaak. Men zet de baarsen op, als zij klein zijn — de kleinen worden voor de besten gehouden — in eenen schotel, waarin zij schijnen te zwemmen; zij zien er dan smakelijk uit en zijn inderdaad heerlijk. Bij gebraden vleesch (dat klein van stuk is) biedt men de sjeu aan in eene sauskom, die den vorm van eene schuit heeft. De verscheidenheid van groenten is zeer groot: jonge erwten, peulen, porselein, bloemkool, groote boonen, wortelen, rapen, aardappelen, enz. Maar behalve dit eet men nog zonderlinge dingen bij het vleesch. Gisteren had ik zeer zoete en sterk gekruide gebakken appelen, met gebraden gevogelte; een anderen

dag kweepeer uit eene *compotte* op mijn bord gekregen hebbende, zag ik met verwondering, dat het was om gegeten te worden met ossenragout. Als ik iets van een schotel neem, weet ik nooit of het gesuikerd is, of nog zout behoeft; evenwel smaakt alles zeer goed, en zijn de puddingen uitmuntend. De maaltijd duurt lang en wordt altijd gevolgd door aardbeziën en kersen. Tweemaal hebben wij room met aardbeziën gehad, de room was zeer dik en op het punt van zuur te worden. Ook hebben wij meloenen en bessen, de eersten van het jaar, gehad. Na de koffij laat men mij een uurtje slapen. Vervolgens komt de thee. Te half tien soupeert men. Dan gebruikt de Heer BILDERDIJK melk, en ik een weinig koud vleesch, met groente in zuur, of gestolde vleeschsjeu in den vorm van gelei (*gelée*). Men zet ook olijven, als augurkjes of groente in azijn. Ten half elf ga ik te bed. De Heer BILDERDIJK, die bijkans geheel niet slaapt, blijft dan nog drie of vier uren op.

Tweemaal hebben wij hier een *Fries* gehad, dien wij wel eens te *Keswick* kunnen zien, daar hij spreekt van naar *Engeland* te gaan, tot het doen van letterkundige nasporingen. Hij heet HALBERTSMA, en is predikant bij de Doopsgezinden te *Deventer*. Ook de jonge Graaf HOOGMANDORP (*) is hier tweemaal geweest; een schoon jongman; een der acht *Hollanders*, die, toen de Heer BILDERDIJK ziek was, zes weken lang bij zijne sponde wilden waken. Een ander maal kwam Dr. BURGMAN, een jonge man, met een bijzonder gelaat en zeer geleerd, thee met ons drinken. Nooit hoorde ik iets aangenamers, dan het spreken van mijn gastheer, en ik zie geene mogelijkheid om er u een denkbeeld van te geven. Het onderwerp, waarover hij spreekt, is altijd zóó belangrijk, dat 't alleen reeds voldoende zou zijn om de aandacht der hoorders gaande te houden. Voeg daarbij zijne niet te beschrijven levendigheid en allerbijzonderste taal. Ik ben er zeker van, dat ik niet half zoo koddig ben, wanneer ik *Fransch* wil spreken. Hij spreekt 't *Engelsch* als *Hollandsch* uit, en vermengt het met ik weet niet hoe vele andere talen: nu met een woord *Latijn*, dan met een *Fransch* woord, straks met een *Hollandsch* woord, die hij allen tot *Engelsche* woorden maakt. Vandaar de wonderlijkste gezegden. Zoo b. v. in plaats van: *ik heb dat genoegen gehad*, zegt hij: ik ben aangenaam geweest (*I was pleasant*, in plaats van *I was pleased*); en in stede van te zeggen:

(*) Waarschijnlijk zal men hier moeten lezen: VAN HOOGENDORP, en iets verder: BRUGMAN. DE VERT.

dat eene arme vrouw, die met hem in eene diligence zat, bij 't omvallen gewond werd (*wounded*), zal hij u zeggen, dat zij erg gezegend werd (*blessed*). In weerwil daarvan, is er in alles wat hij zegt zóó veel kennis, vernuft, afwisseling en rijkdom van gedachten, en in hem zóó veel goedheid, welwillendheid en opregtheid, dat ik mij nooit met iemand onderhouden heb, die mij grooter belangstelling inboezemde. Hij herinnert mij elken dag meer aan Dr. BELL.

Ik heb, uit een woord dat hem ontviel, vernomen, dat Mevrouw BILDERDIJK zijne tweede echtgenoote is. Zij zijn trotsch op elkander, en hebben ook regt dat te wezen. Zij heeft een aanzienlijk getal dichtstukken gemaakt, waarvan eenigen met gedichten van hem, en anderen afzonderlijk, zijn uitgegeven. Velen er van zijn godsdienstige verzen en daaronder zulke, die hare innigste gemoedsaandoeningen in verschillende beproevingen en levenssmarten uitdrukken. Eenigen hebben mij somtijds aan zekere van mijne eigene gedichten, anderen aan die van Miss BOWLES doen denken. Men zou het bijna onmogelijk achten, dat eene vrouw, zoo zacht, zoo kalm, zoo stil, zoo zedig en zonder de minste gemaaktheid, eene toegejuichte Schrijfster is, en als dichteres zelfs de hoogste plaats in haar land bekleedt.

De geldelijke voordeelen der letterkunde zijn hier ellendig; in dat opzigt sta ik tot den Heer BILDERDIJK, zoo als Sir WALTER SCOTT staat tot mij.

LODEWIJK (zoo wordt die naam gespeld) is een beminnelijk kind, de eenig overgeblevene van zeven kinderen. Hij is zeer gevoelig, en ik kan hem niet aanzien zonder eene heimelijke vrees; want hij is niet sterk, en ik ben bang, dat het klimaat, zoo gunstig voor zijn vader, voor hem nadeelig zal zijn.

De *Engelsche* boeken zijn hier zoo zeldzaam, dat de BILDERDIJKEN geen ander werk van mij gezien hebben dan de *Roderick*. Ik heb natuurlijk geschreven, dat men mij eene volledige verzameling mijner gedichten, benevens de geschiedenis van *Braziliё*, moet zenden, en daar E. MAY thans te *Londen* is, heb ik hem verzocht, als een geschenk van zijnentwege aan Mevrouw BILDERDIJK, er een exemplaar der *Restes poétiques de Kirke White* (*) bij te voegen. Ik zal nooit erkentelijk genoeg kunnen zijn voor de goedheden, waarmede ik hier overladen wordt. Verbeeld u eens het onderscheid tusschen een logement met alle zijne ongemakken, en het leven in een gezin als dit,

(*) De *Engelsche* titel wordt niet genoemd. DE VERT.

hetwelk mij in al zijne woorden en handelingen bewijst, dat het er vreugde in vindt mij onder zijn dak te hebben.

Het meest sukkel ik met mijn bed. Er zijn, ik weet niet hoe veel hoofdkussens, maar bovendien een klein, daar ik óók mijn hoofd op heb gelegd, tot ik ontdekte, dat het dienen moet om de lenden te ondersteunen. Omtrent alle dingen kan ik hier goed onderrigt bekomen, maar er is niemand om mij te leeren hoe men in een *Hollandsch* bed komt, en hoe men er zich in nederlegt. — Op de waschtafel staat een flakon met brandwijn, om den mond te spoelen.

In sommige soepen en sausen doet men hier safraan. Gisteren kwam er merg uit eene terrine, om op sneedjes geroosterd brood gegeten te worden. Ik eet van alles, maar leef in gestadige vrees voor iets als pens (?) of pudding in reusel (?). Omtrent een uur vóór het middagmaal brengt men een fraai mahoniehouten likeurkistje binnen; daaruit neemt men een kristallen blaadje en kleine glaasjes met vergulde randen, en wij gebruiken een weinig likeur met een beschuitje. Deze beschuit heet *Deventer beschuit* (*), en men verhaalt er eene oude historie van. Het deegmengen voor deze beschuit werd gewoonlijk alleen aan den Burgemeester dier stad toevertrouwd, en als de bakker de bestanddeelen er voor gereed had, zond men om dat hoogste regeringslid. Aan hem behoorde het regt of de ambtspligt, om in het deeg datgene te doen, wat de *Deventer* beschuit zoo uitmuntend maakt, en haar dien bijzonderen smaak geeft.

Ik zal u veel kunnen vertellen: want ik weet niet. ooit zoo vele vermakelijke, leerzame, treffende en belangrijke dingen vernomen te hebben, als sedert ik in dit huis gevangen ben.

God zegene u, mijn waarde EDITH.

R. S.

Aan Miss KATHERINE SOUTHEY.

Amsterdam, Zaturdag 16 Julij 1825.

Mijne lieve KATE!

Dingsdag hebben wij een genoegelijken dag op het water gesleten, en wij zagen genoeg van de Rijnsluizen om van eene dwaling terug te komen, wegens de natuurlijke gesteldheid des lands. Het is volstrekt onwaar, dat de zee hooger is dan de torens van *Leyden* (!!). De waarheid is, dat de waterspiegel in *Holland* gemeenlijk

(*) Waarschijnlijk is hier bedoeld: *Deventer koek*.

DE VERT.

iets boven den stand der eb, en een weinig beneden dien des vloeds is. Dat de landerijen lager liggen dan de rivieren en kanalen, komt dáárdoor, dat de beddingen der rivieren verhoogd zijn, door het slijk dat hunne wateren aanvoeren, of omdat de landerijen vroeger meren of moerassen waren, die droog zijn gemaakt.

Woensdag ging ik met HENRY TAYLOR naar *den Haag*, alwaar ik het Museum van schilderijen bezocht, en een bezoek bragt aan een *Hollandschen* letterkundige, den Heer DE CLERCQ, een *Improvisator*. Des avonds keerde ik terug. Donderdag bragt ik mijne zaken van boekhandel ten einde. o Wat vreugde als mijn kist met grootsche folianten te *Keswick* zal aankomen! Welk een lust hen uit te pakken en op de nieuwe planken te zetten, die er voor noodig zullen zijn! Wat genoegelijke avonden zal ik er, 't geheele jaar, aan te danken hebben!

Na het middagmaal deden wij wat de Heer BILDERDIJK eene wandeling met rijtuig noemt, en dronken thee in een dorp, waar wij een aardige ontmoeting hadden met de herbergierster, eene vrouw van een allerzonderlingst voorkomen. Zij was, eenige dagen te voren, jarig geweest, en bij die gelegenheid had de leerling van den Chirurgijn een vers op haar gemaakt. Dat bragt zij den Heer BILDERDIJK, die 't voorlas, zoo als WORDSWORTH een kreupeldicht zou hebben voorgedragen, als men 't hem, onder zulke omstandigheden, in eene herberg ter lezing gegeven had. De vrouw stond overeinde, en hoorde in sprakelooze verrukking, haren lof, op gezwollen toon, met een daverende stem, onder de noodige gebaren uitgalmen. Mevrouw BILDERDIJK behield wonder wel hare bedaardheid. Ik zat naast haar, niet wetende of de verzen goed of slecht waren, maar oneindig door het tooneel vermaakt, en de meid, door de niet gewone galmen aangelokt, stond tusschen de bessenboomen in den tuin te luisteren, gelijk MILTON's EVA in het aardsche Paradijs.

Gisteren vergezelden onze goede vrienden ons een eind wegs in de trekschuit, en wij namen, met veel leedwezen aan weêrszijden, afscheid van elkander. Als de Heer BILDERDIJK, gelijk hij mij heeft beloofd, een zomer bij ons kan komen doorbrengen, zal dat voor mij de aangenaamste zaak ter wereld zijn, want nooit heb ik ergens een welwillender en hartelijker onthaal gevonden, en nooit heb ik twee menschen ontmoet, met welke ik in de meest gewigtige opzigten zoo zeer overeenkom. — Ook LODEWIJK is een beminnelijk kind, dat zich inder-

daad aan mij gehecht heeft. Hij is de eenig overgeblevene van acht kinderen, die de Heer BILDERDIJK bij zijne tegenwoordige gade, en van zeven, die hij bij zijne eerste gade heeft verwekt. In weerwil van het spijtig ongeval, dat mij onder hun dak heeft gebragt, is geen enkel tijdvak mijns levens zoo genoegelijk omgegaan als dat hetwelk ik doorbragt bij hen.

Wij bleven te *Haarlem* eten, en kwamen daarna te *Amsterdam*.

God zegene u — mijn lieve kind!

Uw liefhebbende Vader

R. S.

In Junij van het volgende jaar ging SOUTHEY nog eens naar *Holland*, alleen om den Heer en Mevrouw BILDERDIJK te bezoeken. Dit tweede bezoek was kort, en heeft niets bijzonder merkwaardigs opgeleverd. Wij zullen er niet anders over mededeelen dan SOUTHEY's brief, van April 1826, aan den Bisschop van *Limerick*, om zich te verontschuldigen, dat hij aan een uitstapje naar *Holland* de voorkeur gaf boven een uitstapje naar *Ierland*, dat de prelaat hem had voorgesteld.

— — — »De Heer en Mevrouw BILDERDIJK kunnen mij niet komen zien, ik ga dus hén nog eens bezoeken. Al lag *Leyden* tien maal verder af, zou ik de reize toch doen, om het genoegen dat ik er mede geven en er zelf door smaken zal. Ik kende BILDERDIJK niet anders dan uit zijne brieven, toen ik aan zijn mededoogen werd overgeleverd. Maar hij is een dier menschen, wier opregt en open hart men dadelijk doorziet. Sedert ik hen (DE BILDERDIJKEN) ken, heb ik dikwerf tot mij-zelven gezegd, dat ik eene reis rondom de wereld had kunnen doen, zonder twee personen te ontmoeten van eene geaardheid zoo zeer in harmonie met de mijne; met uitzondering van dit, dat mijn gastheer een ware *Hollander* is van den ouden stempel, en den Vaderen van de *Dordsche* Synode waardig.

Hij is over de zeventig jaren oud, en alles wat hij naar ziel en ligchaam geleden heeft, in aanmerking genomen, is het wonder dát hij nog leeft. Van de vroegste jeugd af ziekelijk, werd hij, nog kind zijnde, door de geneeskundigen opgegeven, doch gered door een wanhopigen maatregel van zijn vader, die 't waagstuk ondernam, door herhaalde aderlatingen zijn bloed te vernieuwen. Dit heeft echter ten gevolge gehad, dat hij op geregelde tijden zijn toevlugt tot het lancet moet blijven nemen; zóó, dat men hem nog op de jaren die

hij bereikt heeft, van zes tot zes weken den ader moet openen. Zijn pols is altijd als die van een mensch, dat koorts heeft. Nooit heeft hij langer dan vier uren in het etmaal geslapen, en hij ontwaakt altijd met hetzelfde gevoel van vermoeijenis, alsof de slaap hem meer afmat dan de gestadige arbeid van den geest, waaraan hij zich overgeeft. Niemand zijner landgenooten heeft zoo veel, over zoo velerlei onderwerpen, en zoo goed geschreven; — dit erkennen zelfs zijne vijanden, en vijanden van hem zijn alle de liberalen en afvalligen (?). — Zijn vermogen is in de revolutionaire schipbreuk geheel vergaan, en daar hij de vertrouwdste en getrouwste vriend des Stadhouders was geweest (?), ontving hij die belooning, welke de getrouwheid, na eene omwenteling, gewoonlijk ontvangt. Het Huis van ORANJE gelijk al de herstelde Huizen, heeft het Staatkundig geoordeeld zijne vijanden te bevoordeelen en zijne vrienden te veronachtzamen. Een klein jaargeld van (omstreeks) 140 pond Sterl. (*f* 1800.—) is alles wat hij bezit. Den Hoogleeraarstoel, dien de Koning hem beloofd had, geeft men hem niet, uit vrees van de liberalen te mishagen.

Onder de Staatkundige beroeringen is zijn leven bedreigd geweest; in de ballingschap was hij op het punt geen brood meer te hebben. Na acht kinderen bij zijne eerste gade, en zeven bij zijne tegenwoordige te hebben verwekt, blijft hem slechts een zoontje van twaalf jaren over; een kind zoo rijk begaafd als mogelijk is, maar zoo zwakkelijk van gestel, dat men 't niet zonder bekommering kan aanzien. Zijne echtgenoote is vier-entwintig jaren jonger dan haar man en dien in alle opzigten waardig. Nooit heb ik eene vrouw gezien, die, als vrouw, meer achting en bewondering verdient. Wie haar niet kennen, zouden nimmer vermoeden, dat eene zoo eenvoudige persone eene dichteresse is van groote vermaardheid. — De gelaatstrekken van BILDERDIJK doen, bij den eersten blik, zijnen verstandelijken rang kennen, maar hij vereenigt daarmede verhevenheid van geest en nederigheid, in de beste beteekenis dier woorden. De man en de vrouw zijn beiden zóó volmaakt voor elkander geschikt, en zóó gelaten in hun lot, zóó innig en zóó kalm godsdienstig, bij gevolg zóó gelukkig en zóó dankbaar aan God, dat de schuld aan *mij* ligt, wanneer ik door hunne kennismaking niet beter ben geworden. — —

R. S.

Toen ROBERT SOUTHEY deze gemeenzame brieven schreef, dacht hij er niet aan, een oordeel over BILDERDIJK en diens echtgenoote voor de nakomelingschap uit te spre-

ken. Om zich van zijne verpligtingen aan hen plegtig te kwijten, vlocht hij den lof van het echtpaar in een dichterlijken brief aan ALLAN CUNNINGHAM. In dien brief, in September 1828 uitgegeven, noemt hij zijnen *Hollandschen* gastheer: een geleerde, een dichter, een wijze, een waar patriot, een menschenvriend, een onderworpen Christen, en een man van genie, aan wien, om een *Europeschen* roem te verwerven, niets anders ontbroken heeft, dan te schrijven in eene in *Europa* meer bekende taal.

Ondanks dien brief echter bleef BILDERDIJK, in *Engeland*, zóó zeer onbekend, dat nog in het vorige jaar zijn naam in den vorm van eene vraag werd voorgesteld aan de lezers van een weekblad, getiteld: *Notes and Querries*, hetwelk aan zijne vrijwillige medewerkers, letterkundige raadsels opgeeft, waarvan de oplossingen korte, inlichtende artikels vormen. De vraag naar BILDERDIJK heeft naauwelijks eene halve bladzijde druks ten gevolge gehad, nog geteekend met den *Hollandschen* naam JAMES DOUZA, en die kwalijk een drietal regels tot onze eigene aanteekeningen heeft bijgedragen. Wij herhalen dus voor onze vrienden in *Holland* de vraag der *Notes and Querries*, wel wetende, dat wij er niet op hebben geantwoord, dan met eene zeer onvolledige levensschets. De brieven van SOUTHEY echter oordeelden wij wèl geschikt om door de *Hollanders*-zelven met belangstelling gelezen te worden, wegens de huiselijke bijzonderheden, die zij bevatten.

Hiermede eindigt het Artikel in de *Revue Britannique*, die tot ons leedwezen den titel niet opgeeft van het *Engelsche* Tijdschrift, waaruit het is overgenomen.

Wij zijn den ongenoemden *Brit*, die 't heeft zamengesteld en wereldkundig gemaakt, grooten dank schuldig; want hij doet er eene eerste, gewigtige poging mede, om den éénigen BILDERDIJK den *Europeschen* roem tè doen verwerven, dien hij verdient. De aanteekeningen en brieven zijn wèl berekend om de aandacht in het Buitenland op hem te vestigen, al vinden wij, *Nederlanders*, die beiden niet geheel naauwkeurig en ten deele zelfs niet gegrond.— Maar het is nu ook te hopen, dat de Heer DA COSTA, of eene andere bevoegde pen er door zal worden opgewekt om den Schrijver van het Artikel, overeenkomstig zijn verzoek, behulpzaam te zijn tot het doen van verdere mededeelingen omtrent den grooten Meester en zijne verschillende werken, opdat hij spoedig meer algemeen gekend en erkend worde in zijne waarde.

DE VERT.

MENGELWERK.

MIJMERING.

O Die Theoriën! o Al dat zwart op wit, om voor allen, hoe ongelijk, gelijkelijk te dienen! Het is waar, er moet Wetboek, Staatsregeling, grondslag, algemeen beginsel, regelmaat, regt zijn; maar er mag toch wel iets vaderlijks blijven. Alles is en kan voor allen, overal, zoo maar niet gedijën: groot en klein, verschillen. *Amsterdam* is geen *Sloterdijk* of *Buiksloot*. Al wat regterlijk, al wat wettelijk is, rust op de eeuwige, goddelijke beginsels van Godsdienst, zedelijkheid, gezond verstand en juist gevoel. In letters is niet alles te omvatten en te omschrijven. De woorden vormen zinnen. Zij drukken denkbeelden uit, die, niet altijd op het naauwkeurigst, door woorden worden vertegenwoordigd, waarmede men schermen, waaraan men knagen, waaraan men plukken en pluizen, waarover men pleiten kan. Door menschen moet alles gesteld, uitgelegd, toegepast en uitgevoerd worden, en menschen zijn en blijven menschen, in en met zich-zelve, en onderling verschillende, veranderlijke, afhankelijke wezens in den volsten zin des woords. In Regtbanken, in Staatsvergadering zitten

niet altijd dezelfde eveneens gestemde leden. Een vonnis van den Hoogen Raad zelfs kenmerkt zich als uitspraak van bepaalde menschen, die als regters, op de zaak, op dat oogenblik, gezeten hebben; vandaar, zelfs in de hoogste Regtbanken wel eens tegenstrijdigheid van uitspraak. Iedere mensch of magt moet ook niet buiten zijnen kring gaan. Eigenlijk mag of moet ook geen magt of gezag zich zóódanig boven alle andere verheffen, dat zij boven alle eene *dwingende* magt wordt, daar, gelijk al het menschelijke, ook zij, aan dwaling en willekeur onderworpen is. Moet dan het geweld de baas of een dwingeland zijn? HOMERUS zeide wel: »Één moet de baas, één moet Koning zijn," — maar er moet toch een waarborg zijn, dat Koningen geene dwingelanden worden. Wel! — daarom heeft men de *Constitutionele* Mogendheden, Wetgevende Vergaderingen, die zijn met, en als tegenover de Uitvoerende Magt bij Koningen of Prinsen, te zamen de eigentlijke en geheele Magt. Maar geeft dat ook niet weder eenige belemmering? bevordert dat vlugheid? tijdige uitvoering? Zitten de gelijkheid en waarheid in die groote talrijke volksvergaderingen van zoo vele feilbare menschen steeds vóór? En klimmen zij met hen ten spreekgestoelte? Zijn zij beter? Is men zoo veel gelukkiger, wanneer alles als overgehaald, gedistilleerd en gefiltreerd wordt door Raden, Staten, Ministers, Kommissiën, Afdeelingen? Door overhalen en weder overhalen vervliegt niet zelden de kracht, de *spiritus*, de geest, en blijft er niet zelden *caput mortuum*, doode stof, over, of komt er veelal onevenredigheid, verlamming, uitstel, somwijlen afstel. Zoo is het in het hooge en groote; niet anders in het kleine en mindere. Ieder mensch wordt gezegd een wereld te zijn. Hoe

zullen die werelden zich onderling bewegen? hoe geregeld wentelen, rollen? hoe zich aantrekken en terugstooten, zonder elkander te raken, buiten Hemelsch Bestuur? Zonder invloed van Boven gaat het niet; maar wie berekent ook hier het meerdere en mindere? het middellijke en onmiddellijke? het noodzakelijke? en niet stuitende met wil en vrijheid? Het regeren is waarlijk geene zoo gemakkelijke zaak, als men oppervlakkig wel denken zou. Ieder gevoelt het in hooger en lager kring. Die zijne eigene feilbaarheid gevoelt, en zijn eigen geweten raadpleegt, is er misschien het beste aan; maar ook dát geweten heeft zijn voorspraak, zijnen advocaat niet zelden en bij velen. Ootmoed, kleingevoeligheid bij zich-zelven, kweeken het waarachtig vertrouwen, maar dégelijkheid, grondigheid, éénheid, vastheid moeten er niet te zeer onder lijden, of men wordt zwak en flaauw.

Maar, eilieve, waartoe leidt zulk eene redenering, vraagt men, waarvan het één het ander als omver stoot? Waartoe het bij anderen leidt: weet ik niet juist; maar dit weet ik, dat alle reglementaire en instructieve bepalingen zoo éénvoudig mogelijk zijn moeten. Op het *personele* komt het toch aan. Een goed, braaf, eerlijk Staatsman of Ambtenaar zal, door handeling en gedrag, aanvullen, wat ten beste dient; en een kwade en onwillige zal van de meest uitgebreide en ontwikkelde kennis, voorschrift en instructie, welligt een verkeerd gebruik maken, en het, naar zijn doel en oogmerk, ten kwade kunnen wijzigen; — dit weet, dit gevoel ik, dat men zich niet te wijs moet achten bij zichzelven; dat men alles zoo op de *doode* letter niet moet laten aankomen, ook niet te redeneerziek en te beslissend moet zijn; maar billijk en toegevend in het beoordeelen

van anderen; niet zoo zeer op het gebrekkige van anderen, als op 't gebrekkige in zich-zelven moet zien. Zelfbeproeving, poging tot verbetering van zich-zelven; vrede houden met zich-zelven en, zoo veel mogelijk, met anderen; gemoedelijk en beraden *handelen;* aan velen wèl te *doen*, omtrent allen wèl te *willen*, ziedaar eene studie van het hoogste belang, waarin ieder zijn eigen Professor, met het groote wetboek vóór zich, en de hand op zijn hart, zijn kan en moet, en waartoe geene hooggeleerdheid, uitpluizing, diepte en uitgebreidheid van letterkennis of dogmatiek noodig zijn. Dit is de ware *vormleer;* te weten, de leer, om zich-zelven te *vormen*, te verbeteren, te heiligen, en te doen streven naar de volmaaktheid; waartoe te geraken, ons wel hier beneden niet gegund is, maar waarnaar wij toch jagen moeten. Met dit hooge doel voor oogen, zullen heiligmaking en voorbereiding dat doel voor het minst kunnen naderen. Zóó; met het oog naar boven gerigt, zullen wij de wereld gebruiken en niet misbruiken, ons meer en meer van hare begeerlijkheden losmaken, meer en meer gevoelen en beseffen, hoe hoogst gewigtig, ja, beslissend het verband is van onze stemming en gedrag *hier*, met onze uitzigten *hiernamaals*, vooral wat de beginsels en bronnen betreft, waaruit wij handelen; zóó zullen wij hier rustiger en betere reizigers zijn naar ons eigenlijk Vaderland, waar wij toch maar te huis behooren. Het is toch niet te bereiken in eigene kracht alléén, en met een zwaar pak van wetenschap en kennis, geput uit loutere Statistiek en Tabellen, krioelende van cijfers. — Afgelegd dan alles, wat op die reis al te zeer hindert, tot al te grooten overlast strekt, onzen geest al te zeer knelt, boeit en bezwaart, al te zeer belemmert, om het *éène noodige* te veel achterwaarts, en het min noodzakelijke te zeer vóórwaarts

te brengen! Alles dient toch op zijne eigenlijke plaats en waarde terug gebragt, juist geschat, voor het minst niets bovenmate geliefd en geëerd te worden. Zóó zullen wij met onze reisgenooten in vrede leven en verkeeren: en, hoe digter wij naderen tot den voor allen zoo stellig zekeren eindpaal, dien kalm en moedig tegentreden; wel nederig en ootmoedig, bewust van ons verzuim en veelvuldig te kort komen, maar toch ook vertrouwend; niet haastende, maar wachtende; niet te traag noch te smachtend of te hijgend, maar toch dorstig en verlangend, om ons te laven aan die bron van licht, leven en liefde, die wij reeds hier steeds in het oog en hart hielden, en vurig beminden, hoezeer eigenliefde en zelfzucht meestal de overhand bij ons hadden. Wij zullen, om met Vader CATS te spreken, *als een eerlijk* (honét) *man, van den waereldschen maaltijd opstaan, niet zat, edoch verzaad.*

ô, Die Theoriën! ô, Dat bespiegelen! Dat willen kennen en weten, waarmede ons geluk en welzijn toch in geen regtstreeksch verband staan! Véél weten kan ons zoo wel ongelukkig als gelukkig maken. De ware wijsbegeerte eindigt en lost zich op in het besef en gevoel van *armoede des geestes.* Dit is tevens het eerste en hoofd-artikel van het Christelijk Wetboek, daaruit vloeijen en ontwikkelen zich Geloof, Hoop, Liefde, Rust en Vrede, die ons *wél willen*, *wél denken* en *wél handelen* bevorderen, ten beste van ons-zelven en anderen.

November 1851. J. D. V.

DE ALBIGENZENSTRIJD.

DOOR

J. H. SONSTRAL.

DE CHRISTELIJKE OPPOSITIE IN DE KERK.

I.

»Denkt niet, dat ik gekomen ben, om vrede te brengen op aarde; ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard." Dit woord van den Hervormer der wereld, in wiens vergoten bloed Zijne Kerk is gegrondvest, heeft weerklank gehad door al de eeuwen heen, welke de Christelijke Gemeente heeft doorleefd. Dit woord bevat eene ernstige en sombere, maar ook verheffende en bemoedigende waarheid. Het Christendom was, en is, en zal op de aarde blijven een werk Gods, doch door middel van menschen op menschen. Het nam de opvoeding en vorming op zich van een geslacht in de school der zonde aangetast en bedorven. En nu vrage men niet langer naar den oorsprong, voortgang en duur van den strijd tusschen waarheid en opvatting, tusschen gezag en zucht naar onafhankelijkheid.

Het Christendom heeft zich oorspronkelijk geopenbaard als het leven, en Hij die het uit den hemel bragt, noemde zich-zelven: de opstanding en het leven. Toen dit leven zich ontwikkelde en verspreidde, en in onderscheidene vormen werd opgevat, zonder dat men er zich helder van bewust was, werden het uitgesproken woord en de niet uitgesproken feiten in officiëel schrift nedergelegd, en werd het aan dat schrift toevertrouwde vastgesteld als wet en besluit door eene *meerderheid*, die zich voor *het geheel* aanzag en gehouden wilde hebben. Zoo kreeg de kerk eene geformuleerde leer, en het levensbeginsel was, in plaats van uit zich-zelve ontwikkelend, stationair geworden door den wil van hen op wie het werken moest. Het Christendom, of geheele

ligchaam der gemeente, wies nu niet verder op in de waarheid, maar kreeg telkens nieuwe bekleeding van buiten. De Kerk werd niet ruimer van binnen, maar men zette er torens op, plaatste er bijgebouwen naast, en het bijgeloof betimmerde rondom het voorwerp des geloofs.

De Kerk nam ook eenen vorm van bestuur aan, doch dit bestuur maakte weldra, omdat het behoudend was, het grootste, doch, omdat het elke poging tot vooruitgang onderdrukken moest, het ligtst kwetsbare gedeelte der Kerk uit. Maar juist omdat het zoo ligt kwetsbaar was, omhulde het zich met eene heiligheid, die bedwelmde; met een schijn van onfeilbaarheid, die tegenspraak deed verstommen; met eene magt die ontzag en huivering inboezemde.

De Kerk, eenmaal de gansche Maatschappij in haren boezem opgenomen hebbende, kon niet buiten aanraking en betrekking met het wereldlijke bestuur blijven. Maar, dewijl zij vroeger dan de *Europesche* regeringen gevestigd was, en deze onder haar oog, leiding en invloed georganiseerd werden, wist zij weldra zich alzoo te doen eerbiedigen, dat de Staat zich gelukkig rekende als eene maan naast of onder de zon — door de Kerk geduld te worden, en het licht, somtijds ook het vernielende vuur, dat hij van haar ontving, te verspreiden.

Men zou dwalen en onbekendheid met de geschiedenis verraden, als men meende, dat de bij meerderheid vastgestelde leer, de regelen van inwendig bestuur, en de verhouding der Kerk tot den Staat, nimmer en niet al vroeg tegenspraak hebben uitgelokt. Zelfs de titel van *Katholiek*, *Algemeen*, welken de Kerk aannam of zich aanmatigde, ontstond uit *niet algemeenheid*, uit verdediging tegen verzet van hen, die zich, evenzeer als de vergaderde Vaders, in CHRISTUS Gods kinderen en leden der gemeente wisten. En elk verzet sprak zoo niet algemeen dan toch krachtig genoeg, om er algemeen werkende maatregelen tegen te nemen. De oppositie, het protesteren, het protestantisme is ouder dan de door kerk-besluiten geproklameerde katholiciteit. De oppositie

greep nu eens de leer aan, die als gemeen goed was aangenomen of opgedrongen, tastte dan weder het wezen, den vorm of den gang van het Kerkbestuur aan. Op een anderen tijd liet zij strenge berispingen hooren tegen het zedelijk leven voor het altaar én in het gezin.

Nog nooit evenwel had de Kerk zich zoo hoog geplaatst vertoond als onder het alvermogend Episkopaat van den Derden INNOCENTIUS; maar ook nooit was de oppositie zoo scherp geweest als toen. Geheel anders was nu de strijd als in de dagen van GREGORIUS, toen de Vorsten voor hunne kroon, de priesters voor het huwelijk of voor hunne bijzitten streden. De strijd had thans een geheel ander karakter aangenomen. Er werden krachten ontwikkeld, die eeuwen lang gesluimerd hadden, en er werd een aanval beproefd op de zwakste zijde van dat gevaarte, aan hetwelk acht eeuwen hadden gearbeid.

Zelfs buiten die aanvallen van het verzet des opgewakkerden Christelijken levens, ontbrak het aan wezenlijke eenheid onder hen, die, vormelijk vereenigd, tegen elk verzet te velde trokken. Onderscheidene rigtingen botsten tegen elkander. Hier bekampten de wijsgeeren elkander met al de scherpzinnigheid der scholastieke wetenschap, of zij voerden de wapenen tegen het honigzoete mysticisme, terwijl zij vrede hielden met de Kerk, door fijne onderscheiding van kerkelijke en wetenschappelijke waarheid; — dáár deden de Mystieken hunne gemoedsbezwaren gelden tegen het dorre leerbegrip der scholen, die het verstand tot hoogmoed vervoerden, maar den akker des harten braak lieten liggen, en met hare onderscheiding van kerkelijke en wetenschappelijke waarheid zich gedroegen als de valsche moeder voor SALOMO, die er in berustte, dat het levend kind in tweeën gehouwen en tusschen haar en de echte moeder gedeeld zoude worden. Wel behoedde deze onderlinge geschilvoering de Katholieke Kerk voor eene oplossing in wijsgeerige vraagstukken, en voor een wegzinken in een donker, onbestemd gevoels-leven, maar toch is het zeker, dat die tegenstrijdige rigtingen voor een welberaamden aanval op de waarde en bruikbaarheid van hetgeen de

Kerk als waarheid geformuleerd had, een gunstig terrein open stelden.

Wij weten, dat *Rome* zich bepaaldelijk den naam van Katholiek toegeëigend, en het gezag dat er uit voortvloeide aangematigd heeft, ook toen nevens haar, en later (1054) buiten haar, de *Grieksche* Kerk met al hare fractiën stond. Het Westersche *Rome*, dat vele verliezen geleden, en in *Afrika* alleen, door den inval der *Saracenen* zeshonderd bisdommen verloren had, ontving door de toetreding der *Germaansche* volkstammen eene rijke vergoeding en schadeloosstelling. In die winst evenwel lag de kiem van volgende verliezen, die zich het meest pijnlijk hebben doen gevoelen in en sedert de zestiende eeuw, toen de *Romanische* kracht van het Vatikaan gebroken was, om het *Germaansche* element te dempen. De *Germanen* hebben tot hoofdkarakter: vrijheid, en onafhankelijkheid der regten van elk individu. Vandaar reeds in de vroegste tijden versnippering; vandaar geene *Duitsche* eenheid dan in beginsel. Dit beginsel bestuurde de *Germaansche* Christenen tegenover het absoluut monarchaal despotisme van *Rome*, en de oppositie had zoo veel kracht, als die ze voerden intellectuële en zedelijke waarde hadden.

Het is bekend, dat de *Gothen*, *Wandalen*, *Bourgondiërs*, *Longobarden* en meer andere takken van den *Germaanschen* volkenboom het Arianisme omhelsden, en bij gevolg zich buiten de Katholieke Kerk plaatsten.

Maar toen het Arianisme te *Konstantinopel* gevallen was, miste het eenheid en een hiërarchischen band; daarenboven had het geene wetenschappelijke ontwikkeling. Vandaar kostte het *Rome* geene sterke inspanning — zoodra het de Vorsten dier volkstammen gewonnen had, en de magt in handen kreeg om de bisschoppelijke zetels in hunne landen te bezetten — de *Germanen* in den schoot der moederkerk over te brengen. Maar de *Germanen*, weinig werk makende van afgetrokkene begrippen, mogten nu Katholiek heeten, op gezag hunner Vorsten en nieuw aangestelde geestelijke voogden, zij waren even zoo Roomsch geworden als de *Nederlander* in 1811 een

Franschman. Wel bragt de gewoonte, door langen duur bevestigd, hen tot onderworpenheid en gehoorzaamheid; wel verdwenen de wanbegrippen der Arianen uit hun hoofd, maar de zucht tot zelfstandigheid ging niet geheel en al onder; van tijd tot tijd deed zich eene oppositie hooren, nu eens tegen het Hoofd der Kerk-zelven, dan tegen het min Christelijke leven, dat priesters en monniken leidden, of tegen de instellingen, waarmede de waarheid overstelpt werd.

Die oppositie, ofschoon van meer dan eenen kant, en op onderscheidene tijden gevoerd, stond verbrokkeld tegenover de gesloten eenheid der Katholiciteit. Natuurlijk, zij was geene zamenzwering, waarbij verschillende inzigten en belangen zich gezamenlijk verbonden, maar zij ging uit van individuën, en ieder tastte aan, wat hij in de Kerk onwaar en schadelijk, dus onhoudbaar oordeelde. Vond zij bij de gemeente, in grooter of kleiner getal bijval, dan maakten hare aanhangers eene bijbijzondere partij uit, naast, somtijds ook tegenover eene andere partij. Of deze partijen kerken uitmaakten buiten de Kerk, kan bevestigend en ontkennend beantwoord worden. Zij wilden, zonder twijfel, voor zich geene afscheiding van de Kerk, maar drongen aan op hare zuivering van valsche en verderfelijke bestanddeelen. Dat zij als scheurmakers uitgeworpen, als ketters gebrandmerkt en ter dood vervolgd werden, lag niet in het regt maar in de magt der Kerk, die steunde op de meerderheid in getal en op het wereldlijke zwaard. Had de oppositie de meerderheid erlangd, dan zou zij de Katholiciteit, in de gewone beteekenis van het woord, verkregen, maar *Rome* zou haar verloren hebben, en zich, op zijne beurt, een sekte- of ketternaam hebben moeten getroosten.

Die Kerkelijke oppositie werd in de laatste en eerste helft der twaalfde en dertiende eeuw met verschillende, weinig vereerende benamingen begroet. Over het algemeen noemde men hare aanhangers *Manicheën*, om hen prijs te geven aan verachting. Beter middel is er niet, om hetgeen men haat te vernietigen, althans onschadelijk

te maken. Anderen droegen den naam van *Katharen* — vanwaar het woord ketter ontleend is — *fijnen*, *puriteinen;* en zij werden toen in hetzelfde licht van kwezelarij en dweeperij geplaatst, als tegenwoordig zij, wier invloed men wil tegenwerken. In *Vlaanderen* werden zij *Piphles*, in *Frankrijk* *Texerans*, *Tisserands*, *wevers* genoemd, omdat onder die arbeidende klasse vele afkeerigen van de Hiërarchie gevonden werden. In *Italië* heette men ze *Patarins*. Elders droegen zij den scheldnaam van *Insabbatés*, eene woordspeling van *Fransch* vernuft, waarmede te gelijk werd uitgedrukt, dat zij ongeschoeid liepen, en den Sabbat, dat is, de kerkelijke feesten niet vierden. Behalve vele andere benamingen naar bepaalde personen, die zich door hunnen invloed hebben onderscheiden, is die van *Waldenzen* meest algemeen bekend. De kruisvaart tegen de bewoners van het zuidelijk deel van *Frankrijk* was oorzaak, dat de aanhangers van alle die onderscheidene fractiën der oppositie, welke zich daar ophielden en werkten, den naam kregen van *Albigenzen*, naar het landschap *Albigeois*.

Mannen van naam en heiligen ijver hadden zich aan den moeitevollen strijd gewaagd. Wie heeft nooit gehoord van eenen CLAUDE, den verlichten en vromen Bisschop van *Turin?* Wie kent niet een PIETER DE BRUYS, een HENDRIK, ARNOLD van *Brescia*, en den ootmoedigen PETRUS WALDUS van *Lyon?*

II.

Hoe ver de rigting dier mannen uiteen liep, van hoe vele verschillende kanten zij tegen de Kerk opkwamen, in den boezem der *Waldenzen* was het groote vereenigingspunt, waar het geestelijk en zedelijk verzet zich het duidelijkst uitsprak, het best verstaan, het meest gevreesd, maar ook het felst bestreden werd.

Hunne hoofdbezwaren kwamen hierop neder: »De Roomsche Kerk is de Kerk van CHRISTUS niet meer, maar sedert het Pausschap van SYLVESTER verontreinigd. — De Paus is geen plaatsbekleeder van CHRISTUS, maar de bron van alle dwalingen. — De prelaten zijn niet de grond-

zuilen en steunpilaren der Kerk, maar aan de Farizeën en Schriftgeleerden gelijk. Onregtmatig bezitten zij aardsche rijkdommen en heffen tienden, in plaats van, gelijk de Apostelen, te arbeiden. Met aanmatiging verheft zich de een boven den ander, terwijl in de ware Kerk allen gelijk zijn. — Ten onregte dwingt men ons, armen van geest, ons geloof te verzaken, en belet eene heilzame uiteenzetting van onze leer; of staat er niet geschreven: »die het goede weet, en het niet doet, zal dubbel slagen lijden?" Was MOZES niet blijde, dat velen profeteerden, en wenschte hij niet het gansche volk daartoe in staat? CHRISTUS deed den man, die noch in Zijnen naam de duivelen uitdreef, noch de Apostelen volgde, geen leed geschieden, maar zeide: wie niet tegen u is, die is voor u. — De Apostelen, hoe scherp de wereldlijke overheid en de priesters hun het prediken verboden, gingen de wereld in en leerden, gelijk de Heer hun bevolen had, allen volken — en zoo hebben na hen vele leeken, en niet wetenschappelijk gevormden den bedrukten, behoeftigen en zwakken met goed gevolg het Woord verkondigd; terwijl gij, met bijoogmerken, alleen tot de schranderen der wereld spreekt. — De geestelijke stand heeft door zedeloosheid en hebzucht alle achting verloren; en echter meent gij, dat een onzedelijk priester betamelijk zijn heilig ambtswerk verrigten kan, maar dat een vrome leek daartoe in geen geval bevoegd is. Dit is de waarheid nader bij, dat een godvruchtige leek veeleer een priester is, en meer bevoegd het Avondmaal te bedienen en de absolutie te geven, dan een priester vol zonden.

Even als de Kerk-inrigting, zoo is ook de leer vol gebreken, en in alles met dwalingen vermengd: de kinderdoop baat niet; — de duivelsbanning is eene dwaasheid; — het vormsel is tegen alle regt uitsluitend in de handen des bisschops; — niet door den uitdeeler volgt de broodverandering, maar alleen door hem, die waardig ontvangt; — de Mis is om het gewin ingevoerd, en het geestelijk gezang gelijkt naar een lied der hel; — de klokken en 't orgelspel herinneren aan de

bazuinen des satans; — de harde en openbare boetedoeningen, inzonderheid die welke vrouwen worden opgelegd, zijn onchristelijk; — het huwelijk is den priesteren niet ongeoorloofd, maar de bijslaap, zonder oogmerk om 't kroost; — na den dood gaat de ziel ten hemel of ter helle, het vagevuur is enkel eene uitvinding der baatzucht, zonder eenigen schriftuurlijken grond; — een waar geloof en opregt berouw zijn genoeg ter zaligheid: CHRISTUS beloofde den boetvaardigen kruiseling niet het vagevuur, maar het paradijs; — aalmoezen geven, vasten, zielmissen en gebeden baten den afgestorvenen niet; integendeel, de meening, dat het werk eens anderen onze zaligheid kan bevorderen, leidt tot traagheid, onverschilligheid, en het verzuim van innerlijke heiliging; — de leer der erfzonde dient alleen om aan eigen zonden eene volstrekte noodzakelijkheid toe te dichten; — de eene plaats is niet heiliger dan de andere voor de uitoefening der godsdienst, en een gebed uit het hart is Gode in de open lucht, of in de binnenkamer, ja, zelfs in den stal even zoo behagelijk als in de Kerk; — de ware Kerk bestaat niet in opgetaste steenen, maar in de gemeenschap der heiligen; — de vasten, die niet het vleesch dooden, maar den rijken een voorwendsel geven, om iets beters en zeldzamers te eten, zijn nutteloos en overtollig; — de vereering van beelden en schilderstukken leidt tot afgoderij; — aflaat, wijding, wijwater en dergelijke gebruiken meer, hebben geene beteekenis; — de ban is onchristelijk; — God alleen is het ware licht; — de wonderen der heiligen, de legenden en reliquiën zijn meer bespottelijk dan stichtelijk; — gij wilt die Heiligen met uwe aanroeping eeren, maar zet vooruit, dat hun doel en wil niet in overeenstemming zijn met den wil en het doel van God, of dat God-zelf onverbiddelijker en onbarmhartiger is dan zij; — gij brengt hun gaven, sticht hun altaren, looft en prijst hen om hen daarmede om te koopen, gelijk gij-zelve voor de ontvangen biechtpenningen aan verstokte zondaren de absolutie geeft; — wat uit den Bijbel niet te bewijzen is, behoort tot de fabelen; — de overzetting des Bijbels in de landtaal heeft

dezelfde waardij als het *Latijnsche* woord; — de leer van CHRISTUS is ter zaligheid genoeg, zonder Kerkelijke wetten en overleveringen; — daaraan is het werk van den Antichrist te herkennen, dat hij niet enkel Gode maar ook het schepsel de eére geeft; — de Antichrist leidt de godsdienst tot uiterlijke vormen terug, en heerscht niet door den Heiligen Geest, maar roept de wereldlijke magt op tegen de leden van CHRISTUS ligchaam, en verbergt zijne streken achter het gesprokene door deze of gene jonge dochter of grijze best; doch de Goddelijke openbaring heeft met zulk een bijgeloof niets gemeens; — in kloosterregelen en monnikskappen ligt geene heiliging, en de gemeenschap der monniken is ook niet de gemeenschap der heiligen. — Vandaar de afgoderij, en dat gij van genade, waarheid, kerk, aanroeping en voorbede slechts dwaalbegrippen hebt. — Wij zonderen ons van u af, om het wezen des geloofs te behouden: namelijk, de innerlijke kennis Gods, de vaste hoop op CHRISTUS, de wedergeboorte door geloof, hoop en liefde, de ware gemeenschap der uitverkorenen, het echt berouw; de ware volstandigheid, en het eeuwige leven. — De vergeving der zonden berust alleen bij God door JEZUS CHRISTUS, voor alle degenen, die in het geloof, de hoop en de liefde deelen. De Heiligen moogt gij wel navolgen, maar niet aanroepen; allerminst ten koste van CHRISTUS, onzen eenigen, algenoegzamen Middelaar, onzen Heer, die zich voor ons opöfferde, den alleen heiligen, onbevlekten, reinen, eengeboren Zoon des Vaders. Gij knakt en verzwakt de liefde, die alleen aan Hem behoort gewijd te zijn, en geeft aan afgeleide, onreine beeken de voorkeur boven de reine bron des oorsprongs. — Zoo ras men in het ware Christendom het middelpunt van elk streven van 's menschen hoop en uitzigten gevonden heeft, wijzen de regelen van eén betamelijken levenswandel zich van zelf aan: hebt de wereld niet lief: vliedt den lediggang en kwaad gezelschap; bewaart den vrede; wreekt u niet; weest lijdzaam; koestert mededoogen; strijdt tegen uwe begeerten; kruisigt uw vleesch;

hoort naar de stemme van het geweten, en reinigt uwen geest van het kwade." (*)

Ziedaar wat de oppositie aan de Kerk ten laste legde. Het mag ons niet onverschillig zijn ook de wederpartij te hooren. Wij geven haar gaarne het woord, en schrijven 't hier uit, zoo als een man boven velen met die tijden bekend, het uit de geschriften verzameld heeft dergenen, die in naam der Kerk en voor haar tegen de opposanten de pen voerde. (†)

»Door vele eeuwen heen heeft de regtzinnige Kerk zich zelfstandig, aan zich-zelve gelijk blijvende, en zegevierende gehandhaafd; terwijl allen die van haar afweken, zijn vervallen en te niet gegaan. Op welken grond kan dan een naauwelijks ontstane partij beweren, dat de Ware Kerk eerst met haar ontstaat, en dat het Christendom der gansche Christenheid tot hier toe geen Christendom zij geweest? — De geestelijke stand is op de Schrift gegrond, en die hem tracht op te lossen, zal daardoor den leeken geene hoogere wijding geven, maar hen wel brengen tot diepere onkunde, onverschilligheid en ongeloof. — Met de armoede der Kerk (die men aanprijst, om hare bezittingen te rooven en den geestelijken te onthouden wat hun toekomt) kan niet hare heiligheid, maar alleen haar nood wassen; — ook zien wij niet in, waarom de leken alleen bevoegd zouden zijn om naar magt en rijkdom te streven, daar toch de Kerk evenzeer aan magt en aanzien behoefte heeft, en een lofwaardig gebruik van aardsche goederen, eer van haar dan van een leek is te wachten.

»Even zoo partijdig en verkeerd schijnt het, burgerlijke graden en rangen voor groote wereldlijke Staten als heilzaam te achten: de betrekking van Keizer, Koning, Hertog, Graaf enz. noodwendig te keuren, en toch de Kerkelijke betrekkingen van Paus, Aartsbisschop, Bisschop enz. als dwaas en ongerijmd aan te tasten. — Gelijk de geest een ligchaam behoeft, om in het leven

(*) Von Raumer, *Geschichte der* Hohenstauffen. III. 277.
(†) Von Raumer, III. 284.

te werken, zoo behoeft de Godsdienst de Kerk. Hunne scheiding is een verzinsel ten verderve der Christenheid. Welke teugels bleven er over om de wereldlijke magt, die zoo dikwijls in het booze valt, te breidelen, wanneer de Kerk wierde omvergeworpen? Inderdaad dan zou een juk van ijzer het juk van hout, en geeseling met schorpioenen de vaderlijke kastijding vervangen.

»Het verlangen, dat de geestelijken arbeiden, gelijk de Apostelen hebben gearbeid, is ongepast; of vorderen de bezigheden van hunnen stand geen arbeid? en zou een stil, godzalig, voor anderen onschadelijk leven niet zoo veel waarde hebben, als de rampzalige bedrijven op het oorlogsveld, die in de schatting der wereld het hoogste kan zijn van alle menschelijke werkzaamheid?

»De Kerk beweert niet, dat een zedeloos priester voor God beter is dan een regtschapen leek, of dat aan elken hoogeren kerkelijken rang eene grootere innerlijke heiligheid zou verbonden zijn: maar even zoo min als een Graaf bevoegd is de regten eens Keizers uit te oefenen, ofschoon hij ook braver zij dan deze, even zoo min is een lager geestelijke bevoegd tot de ambtsverrigting van den hooger geplaatsten geestelijke, en even zoo min mag een leek zich een Kerkelijk regt aanmatigen. Het zou er treurig uitzien, als de waarde en werking der Sakramenten afhing van de persoonlijkheid des priesters, en elke vermoeide en beladene, in plaats van zich daarmede te verkwikken, eerst onderzoeken moest naar de hoedanigheden des uitdeelers. Gelijk het edelgesteente evenveel waarde heeft in de hand des haveloozen bedelaars als in die van den Koning, zoo heeft ook het heilig Sakrament evenveel waarde in de hand des goddeloozen als in die des vromen priesters.

»Gij zegt, dat ieder geroepen is te leeren en te prediken: maar MOZES verheugde zich alleen over de gave der voorspelling, in zoo ver zij waarlijk voorhanden was. CHRISTUS gaf iemand, wien het niet ganschelijk aan geloof mangelde, de magt om wonderen te verrigten, maar geenszins stond Hij iedereen het leeren toe, en ook gij zoudt bij wat strenger zelfbeproeving ervaren,

dat slechts de satan u daartoe aandrijft. Derhalve doet het goede en laat het spreken na! Zeker hebben enkele vrome leken met gunstig gevolg gepredikt, doch niet voor geloovigen, maar voor ketters en ongeloovigen; ook zeiden zij, als tot een teeken dat de Geest Gods hen bezielde, nooit der Kerke de verschuldigde gehoorzaamheid op. Waar, zoo als bij u, geene Goddelijke zending te bewijzen is, kan de Kerk alleen, als ter vergoeding, getuigenis van beroep geven. Gij echter toont, door deze te versmaden, hoe al uw doen op aanmatiging rust; te meer strafbaar, omdat gij huiselijke en wereldlijke aangelegenheden onbetamelijk vermengt, zonder kennis van het heilig ambt leeraart, en, zonder eene bestemde plaats te hebben in den kerkelijken kring, als kwakzalvers indringt, onreine handen aan vreemde giften en arbeid slaat, en, alles verwarrende, het geestelijk leeraarambt zelfs aan vrouwen toestaat, die, naar de wijze les des Apostels, in de gemeente behooren te zwijgen. Gij werpt ons voor, dat wij slechts tot de schranderen der wereld spreken, maar veeleer kunnen wij het verwijt tegen u omkeeren, dat gij zwakken, kwaadwilligen, onnoozelen en vrouwen verleidt, terwijl uwe kracht en wijsheid tegenover den geloovige en de Kerk te schande wordt.

»De diepzinnige geheimenissen der Christelijke leer betrekt gij, in uw onverstand, voor den regterstoel van het alledaagsche oordeel, en gelooft met oppervlakkige bewijsvoering, die alleen de moedwillige en onverschillige toejuicht, alle bewijzen en verklaringen overwonnen, en hetgeen te gelooven is, voor bijgeloof uitgemaakt te hebben.

»Hoe wijs heeft TERTULLIAAN daartegen gezegd: (*) de denkbeelden van het goddelijk verstand zijn in de diepte, niet op de oppervlakte te zoeken, en staan gewoonlijk met den schijn dier oppervlakte in tegenspraak. Goedkeuring der Kerk, overeenstemming van vele geslachten gelden niets voor het nieuws dat gij uitvindt. Gij ver-

(*) *De resurrectione*, cap. 3.

werpt al het vasten, als ware de daarbij voorgeschreven zelfbeheersching en onthouding niet eene betere voorbereiding tot groote opöfferingen, dan een bloot uitwendig, zonder regel en teugel daarheen loopend leven. Gij verwerpt de missen en gebeden voor de dooden, alsof de beperking van alle werkzaamheid tot deze aarde en tot den tijd van dit ondermaansche leven de voorkeur verdient boven het geloof, dat de Christenen, als leden van één ligchaam, door den dood niet gescheiden worden. Gij verwerpt de aanroeping der heiligen, alsof hunne voorbede God in een gruwzaam of zwak licht stelde, terwijl gij toch op de voorbede van CHRISTUS en op Zijn middelaarsambt vertrouwt, en van Hem de verlossing van het kwade verbeidt. Gij drijft den spot met de erfzonde en deelt toch, even als ieder ander, in de oorspronkelijke, door eigen kracht niet te herstellen zwakheid der menschelijke Natuur. Gij belacht de wonderen der heiligen, en gelooft, in uw bijgeloof, aan de wonderen van ketters. Gij loochent het vagevuur, zonder te bedenken, dat voor het groot aantal menschen, die van den roest der wereld niet rein, doch er ook niet geheel door verteerd zijn, een sprong ten hemel niet mogelijk, maar een tusschenkomende, voorbereidende, zuiverende toestand zoo natuurlijk en noodwendig is, als de wetten der Kerk dien hebben vastgesteld.

»Beelden, schilderstukken en heilige muzijk krijt gij uit voor onstichtelijk en goddeloos, en toch wilt gij aan alle dingen op de aarde eene *gelijke waarde* tot godsdienst en heiliging toekennen. Niet alzoo CHRISTUS: Hij verdreef de kooplieden uit den tempel en scheidde het heilige van het wereldlijke. — Hebt gij niet huizen in de steden, hutten op het land, kamers om te eten, er in te slapen en tot ander gebruik? Waarom misgunt gij het dan den Christenen, dat zij een Godshuis hebben, en liever in heilige gemeenschap bidden en God aanroepen, dan in eene hulpelooze of zelf aangematigde afzondering, waarbij ieder op zich-zelven staat? Wij weten het óók, dat God overal is, dat hij overal kan aangebeden worden; weshalve wij geene wijze van vereering uitsluiten; gij daar-

entegen, onze wijze van bidden verwerpende, staat niet op een hooger algemeen, maar op een lager, eenzijdig standpunt. Hetzelfde kan gezegd worden van uwe schatting des Bijbels en der heilige overleveringen: want wij blijven niet bij u achter in vereering van den eersten, maar staan boven u in de echte waardering van de laatste. 't Is zonderling, dat uwe nieuwe verklaringen meer zouden moeten gelden, dan wat al de heilige Kerkvaders geleerd hebben; dat uwer uitlegging grooter gezag zou toekomen, dan dat der gansche Kerk; dat hare wel bevestigde inrigtingen minder met het Evangelie zouden zamenstemmen, dan uwe eenzijdig afwijkende stellingen!

»De Heer heeft Zijn volk niet geheel verlaten, maar eenen plaatsbekleeder op de aarde ingesteld, die, onder den bijstand der Kerk, en naar de voorschriften des Bijbels, alles bepaalt en beslist, wat in den loop des tijds stoorends of dwalends voor den dag treedt; en verordent, wat het over de aarde verspreide Christendom tot zijne onderhouding en ontwikkeling behoeft. Alleen door deze goddelijke inrigting staat de regtzinnige Kerk vast en zegevierend, terwijl gij, naauwelijks ontstaan, reeds aanstonds onderling verbrokkeld, en aan onbegrensde willekeur prijs gegeven zijt; omdat gij het schadelijke naar geen afdoenden regel weet te beteugelen, noch het heilzame op eene boven twijfel verhevene wetgeving weet te vestigen.

»Daaraan herkent men het wezen der ketters, dat zij naast God, niet den heiligen, maar zich-zelven de eere geven; onder voorwendsel van innerlijk licht alle uitwendige inrigtingen en hulpmiddelen der heiliging versmaden; slechts dat geloovig aannemen wat hun bevalt, maar verwerpen wat hun mishaagt, en dat ieder zijne eigen wetgeving hooger schat dan die der Algemeene Kerk."

III.

Ziedaar eene onzijdige voorstelling van den stand der partijen. Men ziet het, de strijd grijpt in het uit- en inwendige leven der Kerk. Van de zegepraal hangt

het grootelijks zoo niet geheel af, hoe er de waarheid zal opgevat en nageleefd worden. Ach, dat het een strijd des geestes gebleven ware! Maar hoe was dat mogelijk in de twaalfde en dertiende eeuw, toen de stoffelijke kracht van het vuistregt voor verstandelijk en zedelijk bewijs gold? Het geweten zag in het moorden van de bestrijders der Kerkleer evenmin eene misdaad als het *Fransche* Schrikbewind van 1793 in de planting der guillotine, en hoe werden de gruweldoeners van *Nantes* en *Lyon*, de Septembermannen in *Duitschland*, *Engeland* en elders, als helden der beschaving toegejuicht.

De dood van hem, dien men 't leven onwaardig achtte, werd een zoenöffer voor de Kerk. Men stortte een traan van mededoogen als een roover of moordenaar het schavot betrad om het verbeurde leven te verliezen, doch men juichte, als de houtmijt den ketter verteerde, dien men aan iets veel ergers dan eenen aanslag tegen de veiligheid der Maatschappij schuldig achtte. Het was eene wraakoefening voor de geschonden eer van God. Wij bedroeven er ons meer over dan 't ons verwondert. Of zouden er onder die mannen, die voor het *pretorium* van PILATUS schreeuwden: »Zijn bloed kome over ons en over onze kinderen!" niet geweest zijn, die zich overtuigd hielden, dat zij, voor de eere Gods, tegen een Godslasteraar in de bres stonden? Wel mogt de Heer daarom tot de dochteren van het Profetenmoordend *Jeruzalem* zeggen: »Zoo men dit doet aan het groene hout, wat zal dan niet aan het dorre geschieden!"

Geen gevaarlijker bodem voor opgewonden hartstogt dan in het heiligdom der godsdienst. Geene wraak, geene woede zoo onmenschelijk, als die, welke zich het karakter van heilig aanmatigt. Zoo ras een afwijkend gevoelen voor vijandschap tegen God doorgaat, treedt de godsdiensthaat in het leven en men vervolgt ten bloede dien, dien men reeds voor eeuwig verloren waant; als zuiverde men door het schavot de aarde van onkruid en schadelijk gedierte. Elke doodstraf schijnt dan een triomf op het rijk der duisternis, en wij kunnen het zeer wel begrijpen en verklaren, dat de mensch somwijlen te gelijk bidt en moordt.

Hoe schrikkelijk in de eerste helft der dertiende eeuw die strijd met stoffelijke wapenen gevoerd zij, toch is het van belang hem met kalmte gade te slaan. Wij kunnen er uit leeren te zijn voorzigtig in het beoordeelen van andersdenkenden, dankbaar voor het licht waarin wij wandelen, verstandig, ijverig in liefde voor waarheid en geregtigheid. De blik op die worsteling zal ons van eenzijdigheid vrijwaren en, als wij het tegenwoordige met het verledene vergelijken, ook de overtuiging bij ons vestigen, dat het nooit aan tegenspraak zal ontbreken, waar en zoo dikwijls de waarheid, hetzij dan in het belang van Kerk of School, wordt beneveld of achteruitgedrongen. Vandaar ook dat het verzet, hetzij men 't oppositie of Protestantisme noeme, even zoo oud is als de misvatting en 't misbruik in de Kerk. Vraagt men: of het noodzakelijk zij voor de Christelijke waarheid, dat het tegenwoordig Protestantisme, zoo als het geformuleerd is, als zoodanig blijve bestaan? Ik antwoord: ja, zoo lang het verzet voor en uit Gods woord noodzakelijk is. Houdt die noodzakelijkheid eenmaal op, dan zal het van zelf wegsmelten. Het Protestantisme heeft eene groote roeping, verliest het die uit het oog, dan wijkt 't van de baan, waarop het vooruit moet, en verstomt zich zelf. Vandaar, dat het geene veroveringen meer gemaakt heeft, sedert het in *Saksen* een formulier van eenigheid, te *Dordrecht* en elders vaststaande geloofsregelen heeft vastgesteld. Vandaar dat men de oppositie van buiten in den eigen boezem verplaatste, en, meenende tegen *Rome* genoeg gedaan te hebben, op eigen bodem eene ketterjagt begon. Voorwaarts is de weg van het Protestantisme. Het kent geen stilstand op den weg der waarheid, doch ook geen afbreken der waarheid. Wie zal, wanneer hij een toren moet bouwen, 't werk aanvangen met den grondslag te verzwakken, waarop het rust? — Wij nemen hier eene wijle afscheid van onze lezers, om hen eerlang aan de oevers van de *Durance* en de *Rhone* weder te ontmoeten.

MISTRESS SIDDONS.

Miss SARA KEMBLE werd in 1755 te *Brecknok*, in het Prinsdom *Wallis*, geboren. Zij was de dochter van ROGER KEMBLE, die van zijne vrouw een troep reizende tooneelspelers als huwelijksgift had ontvangen. Zeker wel 't ongelukkigste huwelijksgoed dat eene vrouw kan aanbrengen.

KEMBLE speelde van dorp tot dorp in de van *Londen* verwijderde Graafschappen. Ofschoon hij een slecht acteur was, vervulde hij toch de eerste rollen, daar zijne medgezellen niet beter speelden dan hij.

Het gezelschap was te *Brecknok* in eene herberg, en terwijl in de grootste kamer, die tot eene tooneelzaal was ingerigt, de man voor HAMLET speelde, beviel er zijne vrouw, op den zolder, van de kleine SARA, de toekomstige glorie van het *Engelsche* tooneel. KEMBLE besproeide, tusschen de bedrijven, zijne nieuwgeboren spruit met tranen van vadervreugde, en vloog dan weder naar het tooneel om het publiek te doen schreijen over het lot van den door geesten vervolgden prins.

Zoo ras de kleine SARA loopen en spreken kon, wisten de ouders van hare groote oogen, en eenigzins fier gelaat tot hun voordeel partij te trekken. — Het was toen in *Engeland* de mode om treurspelen door kinderen te doen opvoeren.

Zulk een kleine acteur, BOOTH genaamd, had ergens het publiek bewogen of vermaakt, en nu zag men alom kleine BRUTUSSEN kleine TARQUYNEN doen sidderen, en kleine OTHELLO's DESDEMONA's van acht of negen jaren doorstooten. SARA KEMBLE werd ook aan die vlugtige luim opgeofferd. Zij trad op met een kroon op 't hoofd, een schepter in de hand, en werd jammerlijk uitgefloten. Het lieve kind liep schreijend achter de schermen naar hare moeder. Deze nam haar bij de hand, bragt haar weder op het tooneel, en deed haar de fabel opzeggen van de kikvorschen die een koning begeeren. 't Publiek begon te lagchen; naarmate de angst van het

meisje voor 't gezag der moeder week, klom de goedkeuring, en — 't zij de fabel aardig werd voorgedragen, of dat men medelijden kreeg met het bevende kind — de kleine tooneelspeelster werd aangenomen.

Zij speelde dan *Lady* MACBETH, HOTSPUR, en RICHARD II en andere Koningen en Koningen, naar de behoefte van 't oogenblik, en meestal met veel goedkeuring; hoewel SHAKESPEARE's stukken er deerlijk om verminkt werden, daar men uit elke rol wegstreek wat de kinderlijke bevatting te boven ging.

CHARLES LAMB heeft eene zeer aardige beschrijving van dit eerste tijdperk van Mistress SIDDONS leven nagelaten; hij zegt er onder anderen dit van:

»Ik herinner mij in hare boekverzameling de handschriften van hare eerste rollen gezien te hebben, door de bevende hand des ouden souffleurs uitgeschreven en met inkt bevlekt en door hare kinderlijke vingeren gehavend en vuil geworden. Hoewel hun uiterlijk niet fraai was, bewaarde zij die handschriften zorgvuldig, en het was een vermaak hen te zien zoo als zij gebonden waren, rijk verguld, in rood marokijnen banden, met gouden sloten en beslag. Zij had voor die overblijfselen van hare jeugd een zwak, men kan zeggen een bijkans afgodischen eerbied.

Maar bragten zij ook niet het eerst de beginselen en grondstoffen van haar genie in beweging? Bestuurden zij niet hare eerste schreden op den weg naar roem en rijkdom? — Zij had ook wel zorg gedragen, dat hunne eerbiedwaardige morsigheid niet ware weggenomen. Ik beminde die herinneringen. Er was dankbaarheid, hooge zedelijkheid in dien eerbied voor eene armoedige, maar in eerlijkheid en vlijt doorgebragte jeugd. Als men met brood of *gomme-élastique* hen gewreven of door middel van *chlorure* misschien hun graauw en bevlekt papier wit had gemaakt, zouden zij 't grootste deel van hunne belangrijkheid voor SARA SIDDONS hebben verloren.

Een dezer in marokijn gebondene kwartijnen openslaande, dacht ik sporen te zien van olie, die de

inkt der letters had doen vloeijen en eenigen er van had uitgewischt.

— Het zijn mijne kindertranen — sprak SARA — tranen, die ik geschreid heb toen ik de rol van DESDEMONA leerde; ik was er zoo bij aangedaan, dat mijne tranen de verzen uitwischten, gelijk gij ziet.

— En hebt gij in lateren tijd die levendigheid van gevoel, die welige tranenschat behouden?

Deze vraag was belangrijk; zij betrof een geheim der kunst; namelijk 't geheim, of de kunstenaar de aandoeningen, die hij opwekt, gevoelt, dan of hij die doet ontstaan, zonder er in te deelen? Is de herinnering aan een eersten indruk voor den tooneelspeler voldoende? Teert hij op zijn geheugen? Maakt de gestadige herhaling van dezelfde bewegingen en toonvallen hem eindelijk ongevoelig voor de smarten die hij schildert? — Of bestaat zijn talent in die bewegelijkheid des gevoels, die zich naar alle toestanden schikt, en door eene mededeelende kracht op anderen werkt?

— Altijd. — antwoordde SARA.

Zoo was de meening niet van DIDEROT, en ofschoon CHARLES LAMB dezen niet bevoegd acht om beslissend over de zaak te spreken; daar hij — zegt LAMB — geene andere dan slechte tooneelstukken gemaakt en nimmer op een tooneel gespeeld heeft, zouden wij toch met het oordeel des *Engelschen* Schrijvers niet onvoorwaardelijk instemmen.

Keeren wij tot SARA KEMBLE terug!

Op veertienjarigen leeftijd was zij reeds groot en schoon: hare gestalte was majestueus en welgevormd; doch 't belang verzette zich tegen hare neiging voor 't treurspel. Haar vader ontnam haar SHAKESPEARE en gaf er haar liedjes en rollen uit kluchtige zangspelen en balletten voor in de plaats. Zij zong en danste. Hare moeder was niet minder gestreng, en verzette zich ook met hevigheid tegen eene liefde, die hare dochter had ingeboezemd en beantwoordde, en in alle opzigten onberispelijk was.

Onder de kweekelingen van M. KEMBLE was een voor

hem, als directeur, bijkans onmisbaar jongeling: M. SIDDONS, die, jong, welgemaakt en beminnelijk, in elke jeugdige rol te gebruiken was. Hij zong en danste; speelde voor CORIOLANUS en PALJAS, BRUTUS en ARLEKIJN; sprak zuiver en schreef nog beter; maakte verzen, en verstond het boekhouden zoo goed als de beste kantoorklerk te *Birmingham* of *Manchester*. Deze laatste bekwaamheid was M. KEMBLE bijzonder nuttig, daar diens geldelijk beheer, tot op de komst van den jongen SIDDONS, ongemeen slordig en verward was geweest.

De bekwame maar schroomvallige acteur durfde alleen tot het voorwerp zijner min van liefde spreken; maar SARA, stoutmoediger dan hij, sprak er over met hare ouders, en verklaarde, zonder omwegen, dat zij M. SIDDONS beminde en nimmer een ander huwen zou.

— Den armen SIDDONS!? — riep hare moeder uit.

— Gij zijt te schoon voor hem! — voegde de vader er bij.

Een acteur, die eene schoone dochter heeft van gelukkigen aanleg, denkt al ligt in haar 't hoen te bezitten dat gouden eijeren legt, en heeft ook niet zelden gelijk. Miss SARA, met hare fraaije, gitzwarte oogen en haren, schitterend blanke tint, en verheven gestalte, kon de gemalin van een Lord worden, of, binnen weinige jaren, eene schitterende ster zijn op het tooneel van *Drury-lane*. Het was dus voor de ouders niet mogelijk zulk een schat aan SIDDONS, een armen reizenden tooneelspeler, weg te geven.

— Nooit! Nooit! — zeiden vader en moeder.

De jonge lieden werden wanhopend. Miss SARA kwam niet op 't tooneel, dan met de oogen vol tranen. PALJAS was treurig. ARLEKIJN had niets aardigs meer, en het publiek, dat zich, in kleine steden, uit verveling, met de bijzondere belangen van anderen gaarne bemoeit, nam deel in de ongelukkige liefde van het jonge paar, welks verdriet het onderwerp werd van alle gesprekken. Nu eens had KEMBLE zijne dochter in een donkere kamer opgesloten, waaruit zij niet anders komen mogt dan om het tooneel te betreden; dán weder had zijne vrouw,

wier driftig karakter bekend was, het arme kind mishandeld, en zelfs SIDDONS niet gespaard.

Daar trad eens de jonge acteur, na den afloop van het stuk, op den voorgrond en zong, op aandoenlijke wijze, een lied van eigen maaksel, over zijne liefde en lijden; het publiek werd opgewonden, trok partij voor de minnenden, en eischte, met groot getier, hunne vereeniging.

Terwijl M. KEMBLE voortrad en met bescheidenheid te regt beweerde, dat die vereeniging eene huiselijke zaak was, welke aan hem en zijne echtgenoote diende overgelaten te worden, werd SIDDONS achter de schermen ontvangen door Mistress KEMBLE, die hare nagels zeer gevoelig in zijn gelaat zette, en hem vervolgens op eene goede dragt vuistslagen onthaalde. — De *coup* was mislukt. — Miss SARA werd als voorlezeres bij eene voorname familie geplaatst, en M. SIDDONS nam zijn afscheid.

Maar de twee gelieven vonden elkander weldra terug, en den 26 November 1773 werd Miss SARA KEMBLE Mistress SIDDONS.

Van dien tijd af kwam SIDDONS niet meer op het tooneel. De man, die tot hier toe geschikt was geweest voor alles, deugde verder tot niets; zijne gade scheen zelfs niet meer op bijdragen van hem te rekenen tot 't bestrijden van de huiselijke behoeften. Alles moest komen, en hing af van de bekwaamheden der jonge vrouw, die echter tot dus verre noch ontwikkeld, noch erkend waren.

Te *Bath* was zij lid van eene slechten en zeer armoedigen troep. Eens in een mannenrol moetende optreden, waren er zelfs voor haar geene kleederen. Een der aanschouwers moest het gezelschap uit die verlegenheid redden. Hij kwam achter de schermen, ontkleedde zich, en woonde daar de uitvoering van het stuk in *deshabillé* bij.

Lang dwaalde zij van *Birmingham* naar *Chestenham*, van *Liverpool* naar *Manchester*, altijd miskend, en verloren onder de onbekwaamste spelers van geheel *Engeland*.

Eens zou de troep, te *Chestenham*, het *Verlost Venetië*

geven, en Mistress SIDDONS voor BELVIDERA spelen; de zwaarste rol der nieuwere *Engelsche* tooneeldichtkunst. *Chestenham* was toen het vereenigingspunt der hoogere klassen, die de loges afhuurden, niet om het meesterstuk van OTWAY te bewonderen, maar om te spotten met de arme halzen, die zulk een treurspel aankondigden, en van spreken, gaan, noch *gesticuleren* wisten. Maar Mistress SIDDONS verscheen, en, op de spotternij volgde bewondering; alles stond verbaasd, alles juichte haar toe. Men merkte de schamelheid van hare kleeding op, en den volgenden dag voorzagen de aanzienlijkste dames in hare behoefte.

Lord AYLESBURY schreef aan GARRICK, toen Directeur van *Drury-Lane*, dat hij te *Chestenham* eene parel, een diamant, wel waardig om voor het *Londensche* publiek te schitteren, gevonden had; de Heer GARRICK zond een deskundige om te oordeelen, en Mistress SIDDONS werd aangenomen.

Wie zou nu niet gedacht hebben, dat hare kwade dagen voorbij waren? — Dat zulk een nooit overtroffen talent, nu met edelen, duurzamen luister kon schitteren? Hct tegendeel gebeurde. GARRICK onthield haar alle gelegenheid om te spelen, en Mistress SIDDONS geeft er in hare *Herinneringen* openhartig en bescheiden reden van.

»Men bood mij — zegt zij — 5 pond Sterl. (*f* 60.—) 's weeks; ik was jong en werd schoon gevonden; dat was ik dus wel waardig. De Heer GARRICK ontving mij allerbeleefdst; hij overlaadde mij met voorkomenheid en lof; maar al die goedheid had geen ander degelijk gevolg, dan misleiding. De groote kunstenaar weigerde mij steeds de gelegenheid, om mijne krachten te beproeven in die hoofdrollen, welke alleen met den aard van mijn talent en met mijn uiterlijk overeenkwamen. Dikwerf heb ik over de redenen van dit gedrag nagedacht.

Zijn voornaamste wensch was: twee actrices, wier trotschheid en naijver hem groote moeiten veroorzaakten, te vernederen. Daarbij begon hij zijne belangen van die des tooneels te scheiden; hij had geene de minste reden

om mij te verpligten. Inderdaad — 't zij de voorspoed hem baatzuchtig had gemaakt, of dat de besmettelijke vereering, die men hem bewees, zijne natuurlijke eigenschappen had bedorven, of dat eene andere oorzaak op hem werkte — hij was mij meer schadelijk dan gunstig. Ik zag met verwondering, dat hij het meest mijne vergankelijke schoonheid beminde, en dat mijn slagen op het tooneel hem volstrekt niet ter harte ging. Zijne loftuitingen hielden niet op, en zijne overdrevene beleefdheden maakten mij zelfs tot een voorwerp van nijd en laster. De rol van VENUS behoorde mij, als die voorkwam; mijne mededingsters lieten dan ook niet na, mij *de Venus van den Heer* GARRICK te noemen. Ik zal van de kleine boosaardige streken, waaraan zijne handelwijze mij blootstelde, niet gewagen. Koningen en Prinsen maakten het hof aan den Heer GARRICK, wiens roem door *Europa* weêrklonk; zijne wezenlijke bekwaamheden drukten het zegel op zijn grooten naam; elk dong naar een woord, naar een glimlach van hem; en hij... ontzag noch bespaarde vleijerij, noch voorkeur jegens mij, en ik geloof dat sterkere geesten dan de mijne er door bedwelmd hadden kunnen worden; maar... ik had twee kinderen en beminde mijn echtgenoot."

Het gevolg van dit deugdzaam gedrag was, dat GARRICK aan Mistress SIDDONS slechts onbeduidende rollen gaf, en toen haar tijd om was, haar bedankte.

»Mijne vernedering — zegt zij — was wreed en bitter! Helaas! het was niet alles. Mijne twee lieve kinderen gingen den hongerdood te gemoet. Gedurende anderhalf jaar waren mijne wanhoop en neerslagtigheid zoo groot, dat mijne gezondheid er onder leed. Eindelijk vatte ik weder moed, en verhief mij, en tartte den tegenspoed. Van *Drury-Lane* verbannen, vernederd, verlaagd, ving ik mijnen leertijd weder aan, als rondreizende provincie-actrice."

Mistress SIDDONS verbeeldde zich niet reeds bekwaamheden te bezitten, maar wel, dat zij die, door ernstige oefening en inspanning, zou kunnen verkrijgen. Zij studeerde dus vlijtig, en nam dagelijks nieuwe proeven.

Zij trad op in het blijspel, doch zonder geluk; daarna tot de Muze van het treurspel terugkeerende, gevoelde zij, die nooit te hebben moeten verlaten. Zij begreep, dat 't van belang was naar talenten te streven, welke niemand in hare nabijheid bezat: naar natuurlijkheid en eenvoudigheid; twee eigenschappen, die het moeijelijkst zijn te verkrijgen en op het tooneel naar waarde te doen gelden. De eenvoudigheid van haar spel, zegt een harer levensbeschrijvers, de diepte en waarheid van hare voorstellingen, werden door het publiek naauwelijks opgemerkt. De gansche wereld wil waarheid en eischt die; doch wanneer zij verschijnt, miskent men haar, of gevoelt haar niet. Het was eerst in 1777, na zeven jaren arbeids en inspanning, dat het publiek, niet van *Londen*, maar van *Birmingham* en *Manchester* de oogen opende, en eindelijk hare voortreffelijkheid erkende; en nog was daartoe eene gelukkige omstandigheid noodig: eene stem die te midden der menigte uitriep:

— Nooit heeft deze kunstenares eene mededingster gehad! Nooit zal iemand haar evenaren!

Het was de acteur HANDERSON die dus sprak, en het licht brak door. Een dagbladschrijver deelde in de geestdrift des tooneelkunstenaars: »Ik begrijp 't niet" — schreef hij in zijn blad — »dat *Londen* zulk eene actrice niet tot zich roept, en haar, zonder eer en fortuin, in de provincie haar leven laat verslijten." GARRICK las dat verwijt; maar trok 't zich niet aan, en *Londen* stelde weinig belang in eene daar onbekende kunstenaresse. Het hield zich bezig met hanengevechten, en een zeer grooten olifant, die er de bewondering van al de lieden van stand en smaak tot zich trok. Intusschen leefde Mistress SIDDONS in kommer en ontbering.

Te *Bath* — zegt zij in hare *Herinneringen* — begon ik eindelijk de vruchten mijner onverpoosde inspanningen te oogsten. Tot nu toe was ik zeer ongelukkig geweest. Het hooge treurspel, het eenige waarvoor ik natuurlijken aanleg had, was sedert lang van het tooneel verbannen. Ik droeg misschien het mijne bij, om het weder in zijne eere te herstellen; maar met hoe veel moeite! Men oor-

deele. Des maandags morgens repeteerde ik eene treurspelrol te *Bath*, des namiddags moest ik te *Bristol* in een blijspel optreden, dan naar *Bath* terugkeeren en nog den eigen avond het treurspel helpen uitvoeren. Mijne grootste grieve echter was 't spelen van bijrollen in blijspelen en kluchten. Al die arbeid bragt mij slechts drie pond Sterl. (*ƒ* 36.—) per week op; maar een kring van vrienden begon mij te omringen; men begon mij te achten en aan te moedigen; ik voedde hoop op de overwinning, en wijdde mij met moed aan een onvermoeiden arbeid. Als ik de onbeschrijfelijke inspanningen des verstands en de ligchamelijke vermoeijingen, die ik, zonder klagten, verduurde, herdenk, weet ik niet vanwaar ik de kracht en den moed er toe heb bekomen. Moederlijke zorgen drukten mij bovendien en hinderden mijne tooneelstudiën. Dikwerf was ik genoodzaakt mijne kleinen stilte te gebieden om de rollen te kunnen leeren, die het dagelijksche brood moesten opbrengen."

Doch haar roem nam toe. Zij werd de afgodesse van *Bath;* en stil, eerbaar en zedig levende, beoefende zij alle kunsten, van de dichtkunst af tot de beeldhouwkunst toe. Zoo verliepen er vijf jaren. Endelijk, in 1782, ontving zij het aanzoek om te *Londen* op nieuws in *Drury-Lane* ten tooneele te verschijnen. Zij weifelde; maar GARRICK had de magt niet meer om haar te onderdrukken, en eene innige stem fluisterde haar toe, dat haar nu te *Londen* eer en loon wachtten. Zij nam dus de roeping aan. Moeijelijk viel haar het scheiden van *Bath*, welks inwoners het eerst haar talent erkend en toegejuicht hadden. Het scheen haar zelfs eene soort van ondankbaarheid te zijn. Den avond vóór haar vertrek, toen de gordijn, na den afloop van het stuk, nog eens was opgehaald, verscheen zij voor de verzamelde menigte, met oogen vol tranen en eene stem door aandoening gesmoord. Zij kwam nu niet om verzen van SHAKESPEARE, maar om hare eigene verzen voor te dragen: — verzen vol zachtheid en teederheid, waarin zij hare droefheid over de scheiding, en hare vrees voor de toekomst schilderde. — Het was de dankbaarheid —

sprak zij — die haar tot dichten gedrongen had; zij kwam afscheid nemen van hen, wier goedkeuring het eerst haren naam had bekend gemaakt! Doch waarom dan heengegaan? Waarom zich verwijderd van een jegens haar zoo goedgunstig publiek, van de aanmoedigers harer pogingen? Waarom zekere beschermers verlaten en opgeofferd aan eene onzekere toekomst? Wat was de oorzaak van dat besluit? Om welke reden, onder welk voorwendsel ging zij?

Toen traden hare drie jonge kinderen op, en zij stelde die aan het publiek voor. Elk wist dat zij arm was; dat knellende zorgen hare studiën bemoeijelijkten en dat deze aandoenlijke tooneelvertooning niet anders was dan eene spiegel van harde, folterende waarheid.

— Zietdaar degenen — vervolgde zij — die mij aan u ontrukken! Zietdaar de teedere schepsels, die mij nieuwe gevaren te gemoet drijven. Arme kinderen! Gij alleen waart in staat mijne ranke hulk op nieuws in die onbekende zee te stooten. Gij alleen vermogt het, mij den wensch naar roem in te boezemen, en tot ballingschap te dwingen. Was de koelte mij hier niet zoet, en de hemel mij niet gunstig? Wat zal ik elders vinden? Woeste stormen misschien? Moge dit mij verontschuldigen bij hen, die zich mijner aannamen! — En gij, wien ik noch de verheffing des dichters, noch de welsprekendheid des redenaars kan aanbieden, ontvangt ten minste de opregtste, vurigste, innigste hulde van mijne dankbare ziel!"

Wij zullen hier de dichtregelen van Mistress SIDDONS niet beoordeelen; maar zij mogen goed of slecht zijn, de zuiverheid en adel van hare gevoelens schitteren er met vollen glans in door.

Zoo sprak Mistress SIDDONS in September 1782 tot het publiek te *Bath*, en den 10 October was hare fortuin reeds gemaakt. Zij werd de eerste tooneelkunstenares te *Londen;* en het drievoudig verbond van arbeid, schranderheid en schoonheid, verzekerden haar eene langdurige toekomst van zegepralen en vereeringen. De vervulling eener enkele rol was genoeg om de aanschouwers in

verrukking te brengen, en om jubelkreten van bewondering aan de verbaasde menigte te ontlokken. Die rol was de *Isabella* in het *Noodlottig huwelijk* van SOUTHERN. Het schijnt, dat die uitslag niet alleen haar moed verhief, maar ook een kunstvermogen in haar opwekte, grooter dan zij dacht te bezitten. Het gedeelte harer *Herinneringen*, waarin zij van die gebeurtenis spreekt, is even merkwaardig als treffend.

— Ik kwam — zegt zij — te huis onder de luidruchtigste bravo's, en bijkans gedragen. De vreugde overstelpte mij; ik was half dood. Mijn eenvoudig vertrek binnen getreden, zette ik mij tusschen mijn vader en echtgenoot aan een sober maal. De stilte van den maaltijd werd alleen door uitroepingen van blijdschap van M. SIDDONS afgebroken. Mijn vader, reeds hoog bejaard, at zwijgend; maar lag van tijd tot tijd zijn vork neêr, hief zijn waardig hoofd in tranen op, wierp zijne lange grijze haren naar achter, en zag mij dan aan onder woorden die mij sterk aandeden. Door inspanning uitgeput verviel ik in eene doffe mijmering. Ik herdacht mijn afgelegden moeijelijken weg en gaf mij aan bepeinzingen van 't verledene over, die niet wel zijn uit te drukken. Toen overmeesterde mij een alles verdoovende slaap, die eerst den volgenden middag tegen een ure eindigde. Ik ontwaakte toen met het gevoel van kracht, leven en gezondheid."

Mevrouw DE STAËL, die haar in de *Isabella* heeft gezien, noemde haar de eerste actrice der wereld.

»Zij was" — zegt zij — »de edelste, majestueuste, volmaaktste vrouw, die ik ooit heb gezien. De eenige, die niets van hare waardigheid verloor, zelfs als zij smeekte en knielde. De Natuur had haar tot een toonbeeld van grootheid geschapen; zij behield dat karakter ook in de hevigste tooneelen."

»Voor *Lady Macbeth* spelende" — zegt Lord BYRON — »scheen zij een bovennatuurlijk wezen, uit hoogere gewesten gedaald, om de wereld te verbazen. Magt, grootheid, hartstogt schitterden in haar-zelve en in haar spel. Wie haar het tooneel der *nachtwandelares* heeft

zien uitvoeren, vergeet nooit die starre oogen, bij de werkeloosheid der zinnen, dat schimachtig rondwaren, en de sprakelooze beweging harer lippen. (*) Zij is een tijdperk in het leven van elk, die haar gezien heeft."

Wij kunnen hier eene persoonlijke ondervinding bijvoegen, ten blijke dat Lord BYRON de zaak niet heeft overdreven, maar dat de indruk van het spel van Mistress SIDDONS bij de kenners lang heeft voortgeduurd. Wij zaten in 1840 in het orkest van het *Théatre Français*, (†) en een bejaard Heer zette zich naast ons. Hij was een uitgewekene, doch, bij den terugkeer der BOURBONS, in *Engeland* gebleven, alwaar hij gehuwd en gevestigd was. Om *Frankrijk* nog eens te zien, was hij toen naar *Parijs* gekomen, in 't voornemen er eenige maanden door te brengen. Wij raakten spoedig met elkander in gesprek.

— Het is mij veel waard — zeide hij — ook Mlle. RACHEL nog te zien.

De toen nog jonge treurspeelster moest dien avond optreden als ROXANE in den BAJAZET. — Ik vroeg hem naar eenige acteurs en actrices van vroegeren tijd.

— Mlle. DUMESNIL heb ik nog gezien — antwoordde hij — maar zij was de grootste niet der actrices, die ik gezien heb.

— Gij hebt dan Mlle. CLAIRON ook nog gezien? — vroeg ik.

— Och wat! — Mlle. CLAIRON, eene actrice uit de oude school, vol gemaaktheid; die alle natuurlijkheid miste; die de verzen niet sprak, maar declameerde, en zelfs zong!... Neen, ik heb Mistress SIDDONS gezien; zij was reeds bedaagd — maar hoe schoon, majestueus, eenvoudig en waar!... Ik heb nooit een tred, een stand, of gebaren gezien meer aan het treurspel voegende; nooit

(*) Als Mlle. RACHEL speelde werden ook de plaatsen in het orkest verhuurd.

(†) De lezer zie, wat over de uitvoering dier rol door Mw. WATTIER gezegd is in de Voorlezing van den Heer WITHUYS, in ons laatst vorig N°., bl. 233. BYRON zegt niets van de ademhaling. Ook Mistress SIDDONS heeft alzoo het eenige middel om den slapenden van den wakenden toestand te onderscheiden niet gekend. DE RED.

eene stem gehoord, die zoo de harten trof en vervulde met medelijden, schrik, ijzing, of welke andere gevoelens hare rollen moesten opwekken. Maar laten wij spreken van Mlle. RACHEL! Bezit zij alle de gaven en verdiensten, die men haar toekent?

— Hare houding is edel, en zij spreekt met eene merkwaardige natuurlijkheid en juistheid. Het overige moogt gij-zelf beoordeelen. De gordijn gaat op. De ROXANE is eene van hare beste rollen.

De oude *Emigrant* was in de drie eerste bedrijven zeer oplettend; toen 't derde uit was stond hij op, en sprak:

— Gaat gij mede een glas limonade gebruiken? — dan praten wij nog eens over Mistress SIDDONS.

»Op het toppunt van hare grootheid" — zegt een *Engelsch* Schrijver — »moet men haar gezien hebben, zoo als zij toen was: rijzig; slank, het hooge voorhoofd vol verheven rust, in een levende lijst van hairen zwart als ebbenhout; met oogen die beurtelings verontwaardiging, teederheid en smart uitdrukten. — De rol van JULIA in den ROMEO was de eenige waarin zij niet uitblonk. De zachte, teedere liefde, 't bijna kinderlijke wegslepende der jonge *Italiaansche*, waren minder voor haar geschikt. (*) Tot aan het einde der 18de eeuw heerschte zij onverdeeld op het tooneel: haar Koninklijk rijk. De geestdrift des publieks had geene grenzen, en verkoelde nooit. Van alle zijden ontving zij rijke geschenken, en zij leefde veeleer als vorstin dan als kunstenaresse."

Mistress SIDDONS was evenwel niet onvermengd gelukkig. Haar beker was niet immer met nektar gevuld. Na de zegepraal kwam de laster.

Er was te *Londen* eene vrouw, eerst meid geweest in eene herberg, maar door hare ongemeene schoonheid en vrije zeden tot eene dame gemaakt. Zij heette LEEDS, ten minsten indien zij iemands naam voerde; want het schijnt dat zij vader noch moeder gekend, en hare jeugd

(*) Ook in dat opzigt heeft dan onze Mr. WATTIER Mistress SIDDONS nog overtroffen. De Red.

eerst in bedelarij, gelijk later in dienstbaarheid en ontucht gesleten heeft.

Een rijke *Brit* zag haar in die herberg, en werd hartstogtelijk op haar verliefd. Het viel hem niet zwaar de ligtzinnige deerne het wijnhuis te doen verlaten, om met een rijken minnaar naar *Italië* te reizen. Hij had echter geene reden om over zijne beminde voldaan te zijn. Geldzuchtig, behaagziek, en zonder eenige beginselen, pleegde zij tallooze trouweloosheden aan den man, wiens hartstogt, als gewoonlijk, bij elke trouwloosheid vermeerderde. Hij had de kracht niet om zijn minnenijd te dragen, en werd zelfmoorder.

Miss LEEDS keerde, met eenige honderden guinjes, en 't voornemen om zich door hare noodlottige schoonheid te verrijken, naar *Londen* terug. Naauwelijks aangekomen werd zij door jicht zoo hevig aangetast, dat hare beenen als verlamd bleven.

Even als Mistress SIDDONS was zij rijzig, en had zij fraai zwart hair; ook 't volmaakt ovale van haar gelaat, herinnerde aan de kunstenaresse. Op deze niet volmaakte, maar toch merkwaardige gelijkenis, bouwde zij eene lasterlijke maar winstgevende bedelarij, en slaagde volkomen. Zij kon niet anders dan op krukken gaan. Om in de huizen der aanzienlijken door te dringen, gaf zij den portier een kaartje, waarop geschreven stond:

»De oudere zuster van Mistress SIDDONS, van *Drury-Lane*, verzoekt een oogenblik gehoor."

Elk ontving de bedriegster terstond, die zich Miss LUCY KEMBLE noemde.

— Mistress SIDDONS — zeide zij — is mij eene liefhebbende zuster geweest zoo lang zij-zelve arm was; maar de fortuin heeft haar hart bedorven. In den omgang met Lords en Lady's vergeet zij hare arme bloedverwanten. Aan de eene zijde schaamt zij zich voor mijne ellende, en aan den anderen kant beletten haar gierigheid en hebzucht mij bij te staan.

Er is in 't menschelijk hart een verborgen kiem van afgunst, die ons gaarne op verheven talenten een vlek doet werpen. Hoe velen zoeken zelfs naar hunne zwakke

zijde. Men wil, dat het uitmuntende zijn tegenwigt, de deugd hare geheime fouten, het genie zijn zwarten kant hebbe. Het was voor velen niet onaangenaam te kunnen zeggen:

— Die schoone Mistress SIDDONS, met dat verheven voorhoofd en edele gelaat, die, met zoo veel waarheid en kracht, de grootmoedigste gevoelens vertoont, is, van het tooneel af, een gewoon, inhalig, gierig wezen, dat de heiligste pligten van bloedverwantschap veracht.

Men gaf aan hare voorgewende zuster rijke aalmoezen, en beklaagde en troostte haar. Men bewonderde hare gelijkenis, en de bedelares gaf niet onduidelijk te kennen: dat ook zij, als God haar niet met eene ongeneeslijke kwaal had bezocht, op het tooneel had kunnen schitteren, en dat Mistress SIDDONS welligt dáárom haar overliet aan haar lot.

Die laster bleef niet in de binnenkamers, maar werd openbaar. Miss LEEDS sleepte zich naar *Hyde-park*, en daar, aan een boom gezeten, strekte zij de hand uit, om medelijden in te roepen voor de zuster van Mistress SIDDONS. Toen mengde zich het publiek in de zaak, die een algemeen onderwerp der gesprekken was geworden. *Londen* trok zich die aan.

— Welk een schandaal! — riep men uit. — Eene actrice die schatten op schatten stapelt, die paarden op stal, livereiknechts in dienst heeft, en aan hare gebrekkelijke zuster een schamel stuk broods weigert!

Afgunstige tooneelspeelsters, en ligtvaardige dagbladen, wierpen den schandelijksten laster op haar gedrag en huiselijk leven:

Mistress SIDDONS weigerde ten voordeele van hare arme kunstgenooten te spelen, en liet hare zuster verhongeren!

Het publiek floot zijne afgodesse uit.

— Weg met haar! Weg van het tooneel! Weg! — schreeuwde de menigte.

Bij die onverdiende beleediging zag de kunstenares met waardigheid rond, en zich toen in haren Koninklijken mantel wikkelende, verliet zij met deftige schreden het tooneel.

De familie KEMBLE was talrijk. Twee broeders van Mistress SIDDONS waren ook aan *Drury-Lane* verbonden. JOHN KEMBLE was toen op den hoogsten trap van zijn talent, en CHARLES de jongere begon, door zijn aangenaam uiterlijk, bevallige houding, en natuurlijk spel naam te krijgen. JOHN vooral was door de diepte van zijn geheel *Engelsch* talent, een zeer merkwaardig kunstenaar; even hoog geacht om het edele van zijne gevoelens, als om de strenge naauwkeurigheid van zijn spel. Men noemde hem den wijsgeerigen acteur. Hij was de eenige die nog bezat hetgeen men de SHAKESPEARSCHE overlevering noemde.

Achter de schermen viel Mistress SIDDONS aan de borst van haren oudsten broeder. Maar deze bragt haar voor het publiek terug en opende den mond om te spreken, toen de beleedigde kunstenares, ál hare bedaardheid verzamelende, zelve het woord nam. Zij trad tot voor het voetlicht, en verklaarde daar, met kalmte en vastheid, dat alles wat men haar ten laste legde valsch was; dat de bedelaarster, misbruik makende van eene bedriegelijke gelijkenis, de wereld misleidde; dat zij nimmer tot hare familie had behoord; dat hare betrekkingen bekend waren; dat geen lid van hare familie ooit buiten *Engeland* was geweest; en dat al de KEMBLES, dank zij hun zuiver gestel en geregelde wijze van leven, door 's hemels gunst, in het genot waren van eene goede gezondheid en van 't onbelemmerd gebruik van al hunne ledematen. Hare kunstgenooten hoorden haar. Zij sprak in hunne tegenwoordigheid en riep hen op, tot hare regtvaardiging.

Meer dan een vierde uurs sprak zij alzoo, en verliet toen nogmaals het tooneel, maar nu weder onder daverende toejuichingen. — »Een merkwaardig voorbeeld" — zegt een harer levensbeschrijvers — »van de luimen der menigte, van de wisselvalligheid des geluks, en van 't vermogen der vastberadenheid in eene vrouw.

Later viel ook aan Mistress SIDDÓNS het lot van meest alle groote geniën te beurt. Zij werd, gelijk SHAKESPEARE-

zelf, verlaten. *Engeland* vergat, te gelijker tijd, zijn grootsten dichter en zijne grootste actrice.

»Het publiek begeeft ons" — schreef zij aan eene vertrouwde van hare smarten — »het veracht SHAKESPEARE. Noch de geheimzinnige HAMLET, noch de majestueuze JULIUS CAESAR, noch RICHARD III, noch MACBETH trekken het aan; en mij nietige, die mijn leven gewijd heb aan 't bestuderen des dichters, en JOHN zoo bekwaam om verschillende karakters van den grooten meester voor te stellen, wij spelen in de woestijn. 't Geluk heeft zijn staf gebroken en weggeworpen.

»Weet gij, wie ons, op *Drury-Lane*, hebben vervangen? Een olifant, die een stuk geschut afsteekt; een hond, die water put; ellendige tooneelspelen, uit het *Fransch* vertaald, en voor een gedeelte in de kleine schouwburgen te *Parijs* uitgefloten. Deze bekooren nu het *Londensche* publiek der half-betalers en zelfs der hoogere standen. Gisteren heeft *Drury-Lane* zijn tooneel geleend aan eene zeer aardige koorddanseres, die de menigte verrukt heeft door een aantal gevaarlijke sprongen. Men zegt, Lord W... is razend op haar verliefd. — Ik wensch, dat hij haar aan de bewondering van 't publiek ontschake; maar wat zeg ik?... dit zou toch niets aan onzen toestand veranderen. Na de danseres zullen er twee slangen van vijftien voet en zoo mak als schoothonden, worden vertoond."

Bij het verdriet der kunstenares kwamen de smarten der moeder. Van hare drie kinderen stierven er, kort achtereen, twee, en het derde werd gevaarlijk krank.

»Geloof aan geen geluk!" — schreef zij aan hare vriendin — 't Geluk is alleen hiernamaals te vinden. Zich te beheerschen, met weinig tevreden te zijn, is de uiterste grens van menschelijk heil. Dikwijls is men genoopt tot eene lijdelijke onderwerping. Twee mijner kleine lievelingen zijn reeds in den hemel, en de derde is van de school gekomen schitterende van die noodlottige schoonheid, welke, even als in hare zusters, krankheid en een vroegen dood voorspelt. Ik zweem naar

NIOBÉ, door de wraak des hemels getroffen en met schrik de laatste pijlen van zijnen toorn verwachtende."

Het publiek kwam na eenigen tijd van zijn wansmaak terug, en Mistress SIDDONS herkreeg de plaats, die zij geen oogenblik had moeten verliezen.

Dit was in den tijd, toen TALMA in *Frankrijk* schitterde in al den glans van zijnen roem. Een der vurigste wenschen van Mistress SIDDONS was, hem te zien, en met haren broeder JOHN het Kanaal over te steken, om bij TALMA van de haar reeds lang door hem aangeboden gastvrijheid gebruik te maken.

Tot die reize werd besloten; maar — de twee volken waren in oorlog. De *Britsche* kunstenaars hadden de vergunning noodig van hunnen Vorst om *Engeland* te verlaten, en van NAPOLEON om te *Parijs* te komen. De Keizer bewilligde op eene verpligtende wijze in het verzoek; maar niet alzoo GEORGE de Derde. Die Vorst had veel van Koning LEAR; zijn verstand was verward; zijne doolende rede bragt hem maar zelden een bezoek, en verliet hem altijd weer spoedig, om plaats te maken voor duizende schrikbeelden, van welke NAPOLEON de ijselijkste was.

Eerst wilde hij volstrekt niet, dat zijne twee geliefdste acteurs zich van *Londen* zouden verwijderen. Hij vreesde, dat de Keizer hen zou terughouden: JOHN KEMBLE om hem in zijne garde te steken, en Mistress SIDDONS tot eene nog minder eervolle bestemming, hoewel zij reeds in den herfst van hare schoonheid was. Het was onmogelijk hem van dit laatste denkbeeld af te brengen. JOHN KEMBLE alleen verkreeg het gewenschte verlof.

— Hij zal een sergeant van hem maken! — zeide de Koning.

Mistress SIDDONS moest blijven. Tot vergoeding maakte Koning GEORGE haar voorlezeres van de Koninklijke familie: eene bijzondere eer, nooit te voren aan eene actrice bewezen. Ook werd zij dikwerf geroepen om dien post te vervullen, en de Vorst, die de *Duitsche* uitspraak behouden had, doch in weerwil van zijne moeite om zich verstaanbaar uit te drukken, voor welsprekend

wilde doorgaan, zeide haar eens in eene geestvervoering, die door zijn kromme uitspraak nog grappiger werd:

— Waarlik Misdriss ZIDDONS ik hep gedracht om een geprek in u te ontdekken, ik hep geene schlechte uitspraak in u gefonden, nich eene; ik heb ál meine moeite ferloren. (*)

Eens speelde zij te *Manchester*, door ongelukkige brekebeenen bijgestaan, wier nietigheid tegenover haar gevoel- en kunstvol spel nog te sterker uitkwam. Eensklaps begonnen de aanschouwers onderling te spreken: er kwam beweging in al de loges, die met het *parterre* schenen te raadplegen. Mistress SIDDONS werd ongerust en angstig, en de acteurs, die haar omringden, zwegen eensklaps stil. Daar stond een spreker op (in *Engeland* vindt men altijd iemand gereed om den wensch van 't algemeen te doen kennen), en zeide:

— Mistress! de inwoners van *Manchester* hebben maar zelden 't geluk u te zien en u te hooren; zij weten zelfs niet of gij er ooit weder komen zult, en zij wenschen uw talent te genieten in al zijn glans; dat wil zeggen: onverduisterd door de schaduwen die u omgeven.

— Hoerrah! Hoerrah! — schreeuwde de menigte.

— Gij zijt daar als een engel, onder de duivelen van MILTON! — vervolgde de spreker — Weg met de komedianten van den *Deenschen* Koning! Wij wenschen *Ophelia* te zien geheel alleen!

Mistress SIDDONS deed een stap voorwaarts:

— Mijne Heeren! — sprak zij — ik ben u dankbaar voor die eerbetooning aan mijn gering talent; maar vergunt mij u te doen opmerken, dat gij zeer gestreng zijt jegens mijne kunstgenooten.....

— Neen, Mevrouw! wij zijn regtvaardig; want zij verduisteren uwe bekwaamheden: zij doen ons lagchen, terwijl gij ons tot tranen toe beweegt.

(*) De lezer zal wel zonder toelichting begrijpen, dat de Koning geen *Hollandsch* maar *Engelsch* sprak. DE VERT.

— Maar, mijne Heeren! — hernam Mistress SIDDONS — Ik alleen kan toch het geheele treurspel niet uitvoeren!...

— Zeker niet — antwoordde de spreker — maar wij verlangen ook niets te hooren dan uwe rol. En daarom weg met de slechte spelers, die de ster van *Albions* tooneel in het licht staan!

De acteurs traden af, en nu droeg Mistress SIDDONS, onder daverende toejuichingen, alleen de schoonste plaatsen voor uit hare rol.

Met de jaren vermeerderden hare bekwaamheden; maar gelijk altijd, begon de Natuur ook bij haar de verdere ontwikkeling te verhinderen der heilige aandrift, die steeds voorwaarts streeft.

»Volmaakte tooneelkunstenaars zullen er nooit zijn" — zegt DIDEROT — »omdat de kunst lang en 't leven kort is. Als een tooneelspeler, na twintig of dertig jaren van studie, het toppunt van zijn vermogen heeft bereikt, wordt hij oud en gaat terug; daar zijne krachten verminderen. Dan verliest de stem hare frischheid en buigzaamheid; het oog zijn glans, en de vorm des ligchaams zijne fraaiheid, zoo noodig tot de begoocheling des tooneels. In één woord: dan ontvallen hem van lieverleê de middelen der uitvoering."

Mistress SIDDONS, ofschoon zij het tooneel verliet, eer de ouderdom zich deed gelden, had toen door de magt des tijds, toch ook reeds in één opzigt geleden: hare slankheid was verloren gegaan. Evenwel, toen zij voor het laatst in den MACBETH optrad, was de geestvervoering, na het tooneel der *slaapwandeling*, nog zóó levendig, dat het geheele publiek als een eenig man opstond en begeerde, dat men het stuk däármede zoude eindigen.

Nu wijdde zij zich geheel aan haar huiselijk leven. Onder de kunsten, die zij in hare latere jaren beoefende, komt het eerst de beeldhouwkunst in aanmerking; want zij maakte eene buste van ADAM.

— Ik weet niet — was het oordeel van den beeldhouwer CHARTREY — of hij gelijkt; maar op dát gelaat is wel de kracht en de majesteit van den vader der menschen.

Mistress SIDDONS stierf in haar 68ste jaar. Haar leven, ofschoon met wereldsche smarten en beproevingen vermengd, was immer rein en in alle opzigten rijk aan roem. Men gaf haar overschot eene rustplaats in de *West-minster* abdij, in de afdeeling der Dichters, niet verre van den onsterfelijken SHAKESPEARE, van wiens genie zij eene der waardigste tolken is geweest.

REMBRANDT.

Si la peinture n'eût existé, REMBRANDT *l'aurait inventée.*

A. BARON.

Vóór dat deze vlugtige regelen de pers kunnen verlaten, zal het groote *Nederlandsche* schildersfeest, bij de onthulling van het standbeeld van den éénigen REMBRANDT, reeds tot de geschiedenis behooren. Wij kunnen evenwel den lust niet onderdrukken om een paar invallende gedachten omtrent den grooten meester op te schrijven, wiens geschiedenis tot aan het einde toe naar zijne eigene schilderstukken gelijkt, door het effect van licht en donker waarvan zij vol is.

PAUL REMBRANDT HARMENSZ., de zoon van een korenmolenaar tusschen *Leijerdorp* en *Koukerk* aan den *Rijn*, zag op den vaderlijken molen het eerste levenslicht op den 15den Junij 1606. Naar de ligging van dien molen heet hij REMBRANDT VAN RIJN. Van zijne jeugd en opvoeding is weinig bekend; maar zij zullen wel geweest zijn gelijk die van andere molenaarskinderen. De jonge REMBRANDT zal een goed gedeelte van zijne kindschheid op den maalzolder hebben gesleten; eerst spelende en later zijnen vader helpende. Dikwerf zal hij ook met de kar zijn medegegaan, om 't graan bij de bakkers en boeren te halen, of 't meel dat hun toekwam te huis te bezorgen. Voor de boersche klanten zijns vaders zal hij dus eerst »'t jongetje van den molenaar" zijn geweest, en later »de molenaarsjongen" zijn geworden. Dit laatste vooral toen hij, na op de dorpschool in 't lezen en schrijven en den regel van drieën te hebben uitgemunt, door zijnen vader, dien 't wèl ging, op de *Latijnsche* school te *Leyden* werd gedaan. Over dat hoogvliegen zullen de buren de hoofden wel met wangunst en afkeuring bij elkander hebben gestoken. — Maar hoe zouden die goede menschen nu staan te kijken, als zij, na twee honderd jaren slapens, uit hunne graven eens konden opstaan, om onze standbeelden te zien, en dan bij 't laatst onthulde

vernamen, dat 't het beeld is van REMBRANDT, van den molenaar HARMENS' zijn jongen, die hun zoo dikwijls de zakken meel heeft te huis gebragt. Dat zouden ze onmogelijk kunnen gelooven! En die 't geloofden zouden in hunne eenvoudigheid toch zeker met verbazing uitroepen: »Wel, Heere! Heere! hoe of de jongen daartoe gekomen is!"

Dit mag ook wel een wonder heeten. Dat HARMENS niet wèl deed met zijn zoon naar de *Latijnsche* school te sturen, daarin hebben de menschen gelijk gehad; want er was lust noch geschiktheid in hem om een geleerde te worden. Maar de Natuur en het Lot hadden zich met elkander verstaan om den knaap te vormen tot een man, die 't Hoofd zijn zou van de *Hollandsche* schilderschool. Daartoe had de Natuur hem toegerust met het gevoel en genie van een SHAKESPEARE in het rijk des lichts en der kleuren, en had het Lot hem op dien molen doen geboren worden. Welk een geluk voor iemand van zijnen aanleg, om, van der jeugd af, dag aan dag, als gebonden te zijn aan eene werkplaats vanwaar het oog een onbelemmerd algezigt heeft op de omliggende streek! Hoe dikwijls zal de knaap met vorschende blikken den omloop, als de molen er een gehad heeft, zijn rondgegaan, of naar de kap zijn geklommen, om dat algezigt in volheid te genieten, en hoe moet dat op zijne ziel gewerkt, en den kring zijner inzigten verruimd hebben! Maar ook het inwendige van den ruimen maalzolder, waar 't nooit volkomen dag is; waar de invallende lichten van kleine, tegenover elkander staande vensters, in het midden der raadselachtige schemering elkander ontmoeten, en kruisen, en den vloer en de voorwerpen als betwisten. In zulk een *atelier* valt op ieder nieuw uur van elken nieuwen dag wat nieuws te leeren. En wij gelooven ook gaarne de overlevering, dat het lot hem geheel op den weg geholpen heeft, met eene kleine spleet of opening in de molenbekleeding, door welke het zonnelicht naar binnen schitterde, en op de omringende voorwerpen een toon wierp, die hem denkbeeld en inzigt gaf van 't effect eener zoo schitterende zamentrekking van licht. Wij zien in onze verbeelding den uitverkoren meester in dien molen zitten, zonder welken hij nooit REMBRANDT zou geworden zijn, en gevoelen 't verband tusschen die plaats en de plaats hem nu gegeven door de bewondering des volks. Er liggen twee honderd dertig jaren daar tusschen; doch voor de verbeelding zijn zij maar een oogenblik, niet langer dan noodig is voor REMBRANDT om aan den *Rijn* zijn molenaarspak af

te werpen, met zijn penseel de hem geopenbaarde geheimenis te verzinnelijken, en als vereeuwigd Kunstenaar aan den *Amstel* op het metalen voetstuk te stappen.
Arme, groote REMBRANDT!

Hoe hebben menschen, naast hem en nà hem, er den grooten meester voor doen boeten, dat de Natuur en 't Lot hem tot iets zóó zelfstandigs, zóó éénigs hadden gevormd, en hij hunne inspraak begreep, en zijne roeping volbragt! — O, »die eigendommelijkheid — die stempel van grootheid, aan niemand ontleend en door niemand na te volgen!" — Miskenning, wangunst, laster vergalden zijn genot, benadeelden zijne eer en bedierven zijn loon. Er staat wel geschreven, dat hij vrienden had, en zijn werk gezocht was: maar zijne vrienden waren van geen goed allooi, en zijn werk bragt hem niet bijster veel in de beurs. — Bij den dood zijner vrouw, in 1642, werd de gemeenschappelijke boedel op *f* 40,750 geschat; maar 't geen zij had aangebragt (vermoedelijk meer dan *f* 15000.—), en wat zijne ouders hem hadden nagelaten, was dáárin begrepen. In weerwil van zijn klein gezin, en eenvoudige levenswijze, en van 't leergeld zijner talrijke leerlingen, en van eene werkzaamheid zonder wedergade, kan hij dus in een 20 jaren maar omstreeks *f* 20,000.— hebben overgegaard. Blakend van kunstgevoel had hij zijn overwinst aan kunst, en voor hem nuttige oud- en zeldzaamheden besteed — en hoe raakte hij alles weder kwijt? De ziel des grooten mans moet bij 't geregtelijk verkoopen zijner bezittingen voor spotprijs, en bij 't scheiden van zoo vele dierbare voorwerpen onbeschrijfelijk veel hebben geleden. De rijke Burgemeester WITSEN was zijn crediteur; de rijke SIX, behuwdzoon van den rijken Burgemeester TULP was zijn vriend, en toch werd hij *insolvent*, en zijn boedel en kunstverzameling voor spotgeld verkocht! — En dat gebeurde in 1656 en 1657, toen de weelde te *Amsterdam* zóó verkwistend was, dat er eerst onlangs de overdaad in bruiloften en maaltijden bij eene Keure was beperkt geworden!! — Hoe gelukkig ware REMBRANDT-zelf door den tijdgenoot te maken geweest, in die treurige dagen, met maar één tiende gedeelte van 't geen de dankbare nakomeling nu voor zijn standbeeld heeft uitgegeven! — Jammer, helaas, dat door die erkentelijkheid van het nageslacht de onbarmhartigheid van den voorzaat niet geheel is uit te wisschen; maar jammer vooral, dat REMBRANDT niet terug kan komen, om zelf ten minsten óók eenig genot te hebben van zijn nu vereeuwigden roem!

MENGELWERK.

DE ROMEINSCHE SATIRE EN JUVENALIS.

(Verhandeling, voorgedragen in de Maatschappij DILIGENTIA, te *'s Gravenhage.*)

DOOR

Mr. *J. VAN GIGCH,*

Doctor in de Letteren en Regten, Advokaat te *'s Gravenhage.*

In het beoordeelen van geheele volken is het even gemakkelijk te dwalen, begaat men even spoedig eene onregtvaardigheid, als in het oordeelen over bijzondere personen. Hoe dikwerf toch misleidt ons niet de uiterlijke schijn? Hoe dikwerf meten wij hunne hoedanigheden niet af naar den indruk, welken zij bij eene eerste ontmoeting op ons maakten, en spreken wij na eene oppervlakkige beschouwing als of wij in ons oordeel door eene ondervinding van jaren geleid werden. Even zoo bij volken en natiën! Na de geschiedenis oppervlakkig te hebben doorbladerd, meent men dikwijls de zedelijke waarde van een volk te kunnen bepalen en het zijne plaats in de onafzienbare volkenreeks te kunnen aanwijzen; als of een volk alleen leefde in zijne daden en niet in zijne schriften; als of de kennis van feiten voldoende ware en men de verstandelijke ontwikkeling en de geestbeschaving voorbij mogt zien; als of het volk, wiens geschiedenis het grootst is, altijd juist daardoor het belangrijkste moest geweest zijn.

Maar men begaat evenzeer eene onregtvaardigheid, wanneer men het onnaauwkeurig en ligtvaardig oordeel van anderen onderschrijft. Dan wordt de onwaarheid als tot eene overlevering, en de kleinkinderen herhalen het gevoelen der grootouders, dat zij als door hun ge-

boorte schijnen geërfd te hebben: en alleen een opzettelijk daartoe ingesteld onderzoek kan de vooroordeelen wegnemen, welke door eenen enkelen somtijds in het leven worden geroepen.

Een dier historische onregtvaardigheden treft men meestal aan bij het oordeel over de *Romeinen*. »De *Romeinen*" — zegt men — »waren het grootste en magtigste volk der oudheid. Hun rijk ontwikkelde zich tot eene zoo ontzagchelijke uitgestrektheid, dat de onmogelijkheid om het wèl te besturen de oorzaak van zijn ondergang werd. Maar het was ook alleen de ontwikkeling der physieke krachten, die de *Romeinen* tot beheerschers der aarde maakte. Hunne verstandelijke vermogens waren niet krachtig genoeg om zelfstandig te werken, maar hunne letterkundige voortbrengselen dragen den stempel eener slaafsche navolging. Niets is in de *Romeinsche* litteratuur inheemsch — niets de uitsluitende eigendom van den *Italiaanschen* bodem. De blijspelen van PLAUTUS en TERENTIUS zijn *Grieksch* in aanleg, in taal, in karakterschildering: de oden van HORATIUS zijn *Grieksch* in gedachten, in uitdrukking, ja zelfs zoo verre, dat gij er gansche gezegden en spreuken uit het *Grieksch* vertaald aantreft. Zelfs de redevoeringen van CICERO, die meesterstukken van welsprekendheid, zijn naar het *Grieksch* gemodelleerd, dragen het kenmerk van zijne studiën van DEMOSTHENES en van zijn omgang met de grootste *Grieksche* en *Aziatische* redenaars van zijnen tijd. Niets is dus bij de *Romeinen* oorspronkelijk: maar alles bepaalt zich tot navolging van anderen."

Ziet daar, mijne geëerde Hoorders! een der bekendste, maar tevens een der onregtvaardigste oordeelvellingen. Doch meent niet, dat ik die in haren ganschen omvang wil of kan bestrijden. Zoo ik dat op mij nam, wat zoudt gij van mijne verdediging zeggen, indien ik met stilzwijgen voorbijging die bekende en beroemde schriften hunner regtsgeleerden, die, klimmende en toenemende in volmaaktheid, den grondslag hebben uitgemaakt van een wetboek, dat niet alleen de bewondering van alle volgende geslachten heeft opgewekt, maar ook

nog de rijkelijk vlietende bron is, waaraan de regtsgeleerden van onzen tijd de algemeene beginselen hunner wetenschap ontleenen? Of wanneer ik, van de wetten der twaalf tafelen af tot op den tijd van JUSTINIANUS toe, wilde nagaan wat er al voortreffelijks op dat gebied door hen verrigt is — dan zou een kwartijn op rug en randen en omslag volgeschreven — om met den *Romeinschen* hekeldichter te spreken (*) — nog niet voldoende zijn om mijn oogmerk te bereiken. Maar toch rijzen bij een zoodanige beschuldiging die trotsche gestalten voor mijne oogen op: een SERVIUS SULPICIUS, een PROCULEJUS, een SABINUS, en de vader der regtsgeleerdheid, PAPINIANUS, die aan zijne veelomvattende regtskennis een schitterende deugd paarde, — die, toen hij geroepen werd om in den Senaat den moord te verdedigen, door Keizer CARACALLA op zijnen broeder GETA begaan, de edele weigering van de woorden deed vergezeld gaan, dat het gemakkelijker was een misdaad te begaan, dan die te verdedigen, (†) PAPINIANUS eindelijk, die als voortreffelijke regtsgeleerde zoodanigen roem verwierf, dat zijn naam als het ware tot een spreekwoord werd.

Wanneer ik dan ook de schriften der regtsgeleerden, waarin zich de beginselen tot systemas ontwikkelden, of liever, waarin beginselen met logische gevolgtrekkingen tot in haar versten omvang werden uitgebreid, met stilzwijgen voorbijga, dan is het alleen omdat hunne litteratuur nog andere voorbeelden van oorspronkelijkheid aanbiedt. Bij hen treft men een dichtsoort aan, dat geheel hun eigendom, hun vinding, hun schepping was, en dat zich bij hen tot eene zoo groote volkomenheid verhief, dat in de 17de eeuw, een dichter, zoo al niet met veel gevoel, dan zeker met veel verstand, BOILEAU, zich volkomen naar hunne modellen vormde.

Gij hebt reeds lang begrepen, M. M. H. H.! dat ik het

(*) *Scriptus et in tergo, necdum finitus Orestes.*

(†) Over den dood van PAPINIANUS bestaat veel verschil van gevoelen: *aliis alia referentibus*, zoo als AEL. SPART. *in Carac.* VIII, uitdrukkelijk zegt. Men vergelijke deze plaats echter met AEL. SPART. *in Severo* XXI.

V 2

hekeldicht bedoelde, en in uwe gedachten hebt gij reeds de voortreffelijke mannen genoemd, die daardoor een onsterfelijken naam hebben verworven: LUCILIUS, HORATIUS, PERSIUS, JUVENALIS. Over den geest, den aanleg, den trant van dezen laatsten wenschte ik u eenige oogenblikken te mogen onderhouden, na vooraf kortelijk de geschiedenis der satire tot op zijnen tijd te hebben nagegaan. Daartoe roep ik uwe zoo vereerende aandacht in.

Het moge vreemd klinken, maar toch vermeen ik, dat het waar zij, dat het verschil van regeringsvorm te *Rome* en te *Athene*, ook het verschil heeft te weeg gebragt, dat er tusschen de satiren van die beide volken bestaat. In de *Atheensche* democratie bekleedde het volk de eerste plaats — het was eene volksregering. Wetgevende en uitvoerende magt was bij en in handen van de menigte. Zij maakte de wet en paste die ook toe. Ieder burger, die door bepaalde omstandigheden zijn burgerschapsregten of een gedeelte van deze, niet verloren had, was van zelf geregtigd om deel te nemen aan de regtspraak en als gezworene te oordeelen. De overheden waren door en uit het volk gekozen: en ieder klom in waardigheid en eer, naarmate hij die in de schatting der menigte verdiend had. Ieder uit het volk had een regt tot het geven van eereposten, maar kon ook tevens gebruik maken van zijne bevoegdheid om af te keuren en te berispen, indien eene persoon hem minder geschikt of eene onderneming hem minder verkieslijk scheen. In één woord: de opperheerschappij berustte bij het volk: van het volk hing iedere beslissing in zaken aangaande den Staat af.

En is het nu te verwonderen, dat dit regt van te oordeelen en te veroordeelen, zich niet beperkte tot de ernstige beraadslagingen in de volksvergadering, maar dat het tooneel zich ook van die groote vragen meester maakte. Immers het tooneel was een tweede plaats van bijeenkomst voor het *Atheensche* volk: het tooneel was bij hen een levenselement, eene onontbeerlijke behoefte, eene bevrediging van den geest, een toegeven aan eene

ingeschapen neiging. In het theater *moest* ieder *Athener* komen, zelfs de meest behoeftige: en om duidelijk te toonen van hoe veel beteekenis het was in hun volksleven, moesten de bijeenkomsten aldaar door andere plegtige handelingen worden opgeluisterd, en moesten ook daar de verdienstelijkste hunner medeburgers met de gouden kroon bekransd worden. Gij herinnert u bij die woorden, M. M. H. H.! den schitterenden wedstrijd wegens het bekroonen in het theater gestreden tusschen AESCHINES, en den vorst der redenaren, DEMOSTHENES, uit wiens redevoering over de kroon zoo zonneklaar blijkt, welk hoog gewigt zijne medeburgers aan het theater en hunne bijeenkomsten ter dier plaatse hechtten.

Dáár, waar de magtige wil der menigte gebood, daar traden — het is duidelijk — de belangen der enkele personen op den achtergrond. Bij die onbegrensde volkssouvereiniteit waren de overheidspersonen meer de uitvoerders van een algemeenen oppermagtigen wil, dan de leiders en bestuurders van het ligchaam van den Staat. Zij traden op het tweede plan van het groote Staatstooneel, terwijl de voorgrond door de talrijke en magtige massa der *Atheensche* Staatsburgers werd ingenomen. Maar daaruit volgt een tweede waarheid, dat, waar de wil van alle burgers ook alles beheerschte, bij iederen burger een levendig besef bestond van zijn gewigt, van zijne waarde: het gevoel, dat hij voor zijn aandeel, het roer van den Staat in handen had, dat hij, even als ieder ander, het regt had zijn stem te verheffen ter goedkeuring van het goede en tot berisping van hetgeen verkeerd was, en het is duidelijk dat, waar de ernstige spreker de Staatszaken in de volksvergadering behandelde, ARISTOPHANES die zelfde aangelegenheden op het tooneel bragt en het kwade aanviel met al het hevige, met al het bijtende der satire.

Dáár werden de gewigtigste belangen van Godsdienst, Wijsbegeerte, Letter- en Staatkunde beoordeeld, getoetst en veelal bespot. En het voorwerp der spotternij zat dikwijls in het theater en woonde de voorstellingen bij. Het is bekend dat verhaal, hoe SOCRATES zich aan het

volk vertoonde, terwijl zijne wijsbegeerte in een stuk: de wolken getiteld, voor het oog van allen werd bespottelijk gemaakt; het is bekend hoe in de blijspelen van dienzelfden ARISTOPHANES, CLEON, die destijds den meesten invloed bezat, op den duur wordt uitgekreten en ten toon gesteld; hoe EURIPIDES, de treurspeldichter, in diezelfde blijspelen wordt gehavend, en als een zeer middelmatig dichter, die alleen jagt maakt op effecten, en alles verwacht van costumen en decoratiën, wordt afgeschetst. Op die wijze werden blijspel en hekeldicht één: zij versmolten in elkander en waren vereenzelvigd. Het oude blijspel was eene handelende, een gedramatiseerde satire. (*)

Toen de magt van het volk allengskens verdween, ging ook die dichterlijke vrijheid verloren. Het ten tooneele voeren van levende personen, onverbloemd en onbedekt, werd bij de wet verboden, tot dat eindelijk de nieuwe comoedie zich tot idealen begaf, en toestanden schetste en algemeenheden tot voorwerp der satire koos. Zij is de moeder van ons hedendaagsch blijspel, dat aan de nieuwe *Grieksche* Comoedie zijnen vorm heeft ontleend.

Maar hoe lang heeft het bij de *Romeinen* niet geduurd eer de adel, de aristocratie, zich zijne voorregten liet ontwringen! Aan den adel alles — niets aan het volk: dat was de leer der oude Republiek. Adellijke, *Patricische* overheidspersonen, *Patricische* priesters, regtspraak door en van wege de *Patriciërs;* vermenging van standen werd onmogelijk gemaakt; geen *Plebejer* mogt eene *Patricische* huwen; de adel heerschte — het volk werd beheerscht, was slaaf. Ziedaar het verschil tusschen *Rome* en *Athene.*

Toen het blijspel te *Rome* opkwam, was de magt der aristocratie wel verminderd, maar nog niet verdwenen.

(*) Het gevoelen van een mijner vrienden moge waar zijn, dat het blijspel de parodie was der tragoedie, ik meen echter, dat het zich eigenaardig uit het leven en het karakter des volks ontwikkelde. Zie Dr. E. J. KIEHL, in de *Alg. Kunst- en Letterb.* 1852, N°. 20, bl. 3.

En wie zou het gewaagd hebben haar openlijk aan te vallen? Waren er dan geen dolken en geen wapenen meer om de al te ijverige voorstanders van de regten des volks in toom te houden? En was er niet de censuur van Staatswege door den *Aedilis* uitgeoefend, die al wat gevaarlijk was of scheen, van het tooneel weerde en de opvoering kon verbieden? (*)

Daar komt nog bij, dat het voorbeeld der nieuwe *Grieksche* Comoedie bestond: en is het nu te verwonderen, dat PLAUTUS en TERENTIUS liever hunne *Grieksche* voorgangers vertolkten en navolgden, dan zich bloot gaven door het inslaan van eenen oorspronkelijken, hun alleen eigenen weg? te meer, daar het *Romeinsche* volk ligt te bevredigen was, en in den schouwburg eerder een uitspanning zocht voor zijne bezigheden, dan eene herinnering aan zijne bemoeijingen in de Staatszaken. Vandaar dan ook dat toen het tooneel weinig hulpbronnen opleverde voor de satire, bij de *Romeinen* zich dat dichtsoort, geheel zelfstandig, geheel eigenaardig, ontwikkelde. Oorspronkelijk was het, zoo als de naam dat ook aanduidt, niets dan een mengsel van ernst en luim, een zamenstel van allerlei onderwerpen, zelfs de meest vreemdsoortige. Het is opmerkelijk, dat in beteekenis het *Latijnsche satura* en het *Fransche farce*, volkomen overeenstemmen, zoodat men daaruit wel eenigzins tot den geest en den aard der oudste *Romeinsche* satiren zou mogen besluiten. Doch hoe dit ook zij, het hekeldicht onderging bij hen eene volkomene verandering, toen een ridder uit *Suessa*, in *Campanië*, ongeveer 121 jaren vóór CHRISTUS, zich geheel en al aan dien dichttrant toewijdde. Hij was de stichter, de uitvinder van dat *genre*, zoo als de *Romeinen* het zelve erkenden, en verstond de kunst voortreffelijk om, zoo als HORATIUS dat uitdrukt, de stad met veel zout te schuren. Gij weet het reeds alle,

(*) Ik wil echter gaarne erkennen, dat mij tot nog toe niet regt duidelijk is, welk aandeel de *aediles* in de voorstellingen namen en welken invloed zij er op uitoefenden. Het aantal plaatsen, waarin van hunne magistratuur ten dien aanzien wordt gesproken, is, voor zoo veel ik weet, uiterst gering.

M. M. H. H., dat ik C. LUCILIUS bedoel, wiens werken, helaas! het lot van zoo vele meesterstukken der oudheid hebben ondergaan, zoodat niets dan losse en onzamenhangende fragmenten tot op onzen tijd zijn gespaard gebleven. Maar toch treffen wij bij de Ouden zelve zoo vele getuigenissen aan, zoo wel omtrent de manier, waarin hij schreef, als omtrent zijn aanleg en karakter, dat wij uit deze gerustelijk kunnen opmaken, en wat hij-zelf vermogt, en wat de lateren aan hem te danken hadden. VARRO haalde hem aan als een voorbeeld van bevalligheid, en men mag veel gewigt hechten aan dat oordeel, wanneer men denkt dat VARRO zich bij zijne medeburgers den bijnaam had verworven van den geleerdsten der *Romeinen*. Maar wat de verdiensten van LUCILIUS verhoogde, was zijn geleerdheid en zijn groote beschaving, welke hoogelijk door CICERO geroemd werden, en het was juist die kennis en die studie, die hem den hoogen trap moesten doen bereiken, op welken hij stond niet alleen in de schatting zijner tijdgenooten, maar ook der nakomelingschap. Want de *Romeinen* waren van oordeel, dat dichtkunst, hoewel een aangeboren gave, alleen door studie en vlijt veredeld en verhoogd kon worden: en dat de verzen van iemand, die zich onvoorbereid aan het dichten gezet had, iets duns, iets ledigs, iets hols behielden, waardoor zij veel, zoo niet alles van hunne waarde moesten verliezen. In onzen tijd denkt men er anders over.

De gave der poëzij was LUCILIUS aangeboren: waaruit kan dit duidelijker blijken dan uit het verwijt hem door HORATIUS gedaan, dat hij dikwijls twee honderd verzen maakte in één uur, dat wel een misslag scheen in de oogen van HORATIUS, den dichter die zijne werken afvijlde en afrondde, en ons den raad heeft gegeven onze werken negen jaren lang te bewaren en ze telkens te herzien en te beschaven, maar tevens een bewijs is voor de groote gemakkelijkheid, waarmede LUCILIUS werkte. En zoo hoog stond hij dan ook bij sommigen aangeschreven, dat zij hem niet alleen boven de andere hekeldichters, maar ook boven alle andere poëeten in het

algemeen pleegden te stellen: en QUINCTILIANUS, die dat gevoelen verhaalt zonder het zelf te deelen, voegt er bij, dat *hij* hem bewondert, omdat in zijne werken een bewonderenswaardige geleerdheid, een vrijheid, een scherpte en een geestigheid schitterde, die de ware eigenschappen zijn van het hekeldicht.

Uit die school trad JUVENALIS in lateren tijd te voorschijn, naar dat voorbeeld vormde hij zich.

Hij zal hetzelfde veld doorloopen, zegt hij, waardoor de groote voedsterling van *Aurunca*, LUCILIUS, zijne paarden heeft gejaagd; en op een andere plaats beschrijft hij zoo meesterlijk met breede trekken het karakter der Luciliaansche satire, dat men onmiddellijk gewaar wordt, door welke harer eigenschappen hij zich voornamelijk had aangetrokken gevoeld.

»Wanneer de ziedende LUCILIUS aanvalt als met uitgetogen zwaard, dan bloost de toehoorder, wiens hart koud is door misdaden, en zijn binnenste zweet door een heimelijk bewustzijn van schuld."

Bij die uitspraak over de zegskracht, waarmede LUCILIUS begaafd was, behoeven wij ons niet te verwonderen over de hulde, welke zijne landgenooten hem ten allen tijde bragten, en kan het ons niet bevreemden, dat JUVENALIS, door de natuur tot dichter gevormd, dit schoone model zich immer voor oogen hield. Ik zou onmiddellijk tot hem kunnen overgaan, hoewel er een groote tijdsruimte tusschen hen beide bestaat. Immers HORATIUS week geheel van dien weg af en teekende veeleer typen, toestanden, hartstogten, dan personen. In de eerste tijden van het Keizerrijk schrijvende, was hij òf medegesleept in die politieke afmatting, het gevolg der hevige voorafgegane schokken, of werd hij verblind door den nieuwen en ongewonen glans van het Keizerlijk purper. Beschermeling en vriend van MAECENAS was hij tevens hoveling en, hoezeer gematigd, vleijer. Bovendien was de regering van AUGUSTUS noch wreed, noch berispelijk, zoodat het satirische element zich niet als van zelf opdrong. Van PERSIUS hebben wij weinig, en dat is duister, gezocht en geheimzinnig. Maar hoe geheel anders was

de tijd van JUVENALIS! Daar gaf iedere schrede in *Rome* stof voor een satire, ieder uur aanleiding tot spot of geween. Hoe jammer, dat wij van het leven van JUVENALIS bijna *niets* weten, dat wij niet kunnen inzien, in hoeverre hij met den Staat of met de personen die hij bespot of beschimpt in aanraking is geweest. Er bestaat eene zeer korte schets van zijn leven, die men aan SUETONIUS wil toeschrijven. Maar niet alleen verraden taal en stijl een schrijver van veel lateren tijd dan SUETONIUS; ook de feiten die in die schets worden opgegeven, zijn ongeloofwaardig en verdicht. Wij kunnen alleen met zekerheid zeggen, dat hij een beschaafde opvoeding genoot en, even als alle andere jonge lieden van zijnen tijd, de scholen der redenaars bezocht, even als anderen daar declameerde, en dikwijls, zoo als hij dat uitdrukt, de hand van onder de plak wegtrok. Indien wij ons echter willen troosten met het gezegde van LESSING, dat het leven eens dichters in zijne verzen besloten ligt, dan kunnen wij dat geestelijk leven van onzen dichter met vrij groote naauwkeurigheid nagaan.

De tijd, waarin JUVENALIS leefde, was bij uitnemendheid geschikt tot de vorming van een satiricus, en *Rome* en het Keizerrijk leden aan zoo vele kwalen, dat de klagten, hetzij ernstig, hetzij hekelend, nimmer behoefden te verstommen: zéker is het ook, dat *en* de drijfveeren van zijn schrijven, *en* zijn geest in zijne eigene woorden besloten ligt, dat: de verontwaardiging leerde verzen maken, als de natuurlijke aanleg zelfs er niet toe brengen kon. En zoo was het inderdaad: ook hij trekt met uitgetogen zwaard tegen iedere misdaad, tegen iederen misdadiger te velde, hoe hoog die ook moge geplaatst zijn, en spaart zoo weinig de hovelingen, dat men in lateren tijd het vertelseltje verzon, dat JUVENALIS op tachtigjarigen leeftijd naar het uiterste gedeelte van *Aegypte* is gezonden, onder den schijn van eer, als aanvoerder namelijk van een legerbende, maar in wezenlijkheid als balling; en men verzon dit sprookje, de-

wijl men het naauwelijks kon gelooven, dat eene zoo groote vrijheid in het denken en in het uiten der gedachten, ongestraft zou gebleven zijn in een tijd, toen een keizer zoo zeer op moorden verzot was, dat hij, bij gebreke van menschen, de vliegen uit tijdverdrijf doodde, die zich in zijn vertrek bevonden.

Het was dan ook een gelukkig denkbeeld van onzen dichter om de redenen bloot te leggen, die hem het eerst tot het schrijven van satiren genoopt hadden. Verzen maken, zegt hij in de eerste satire, doet thans iedereen. De nietigste en de meest behandelde onderwerpen worden weder opgehaald en bezongen. De rijken leenen niet alleen gehoor aan die heeschgeschreeuwde zangers, maar staan hun hunne woningen af om daarin hunne verzen voor te dragen, en de zuilen, die hunne zolderingen schragen, zijn door dat aanhoudend declameren gebarsten en gescheurd. Ook ik, (gaat hij voort) ook ik ben op school gegaan, ook ik heb iets geleerd, dus heb ik ook het regt mij te laten hooren. Het zou dwaasheid zijn, nu men zoo vele zangers tegenkomt, het papier te sparen, dat toch vermorst wordt.

Maar nu, zoo gij hooren wilt, zal ik u zeggen, waarom ik het hekeldicht gekozen heb, (aldus gaat hij voort). Wanneer hij, die niet behoorde te huwen, zich in den echt begeeft; als MAEVIA met ontbloote borsten de jagtspriet zwaait en wilde zwijnen treft; als hij alle *Patriciërs* door zijne rijkdommen op den achtergrond plaatst, die zijn scheermes in mijn jeugd op mijn zware baard deed klinken; als CRISPINUS, een *Aegyptische* slaaf, den mantel van *Tyrisch* purper om zijne schouders trekt en ringen van ligt goud aan zijne zweetende vingers draait, omdat hij geen zwaardere ringen kan verdragen: dan is het moeijelijk *geen* satire te schrijven. Hier ontmoet gij den lijvigen MATHO, den processenmaker, in zijn door hem gevulde draagstoel; daar den aanbrenger van zijnen adellijken vriend, die van den verteerden adel spoedig zal verdelgen, wat er nog van over bleef; hier verdringen u de laaghartigen, die erfenissen beuren, door toe te geven aan de eischen eener oude

tooverheks. (*) Laten zij hun loon ontvangen en verbleeken, als hij, die met bloote voeten op een adder trad! Hier de voogd, die zijn pupil bestal en haar dwong uit armoede te zondigen; dáár de plunderaar van een provincie, tot ballingschap veroordeeld, maar zich daar aan zingenot overgevende; ginds de echtgenoot, die uit hoop op een legaat, de eer zijner vrouw verkoopt, en zich, uit winstbejag, ziende blind maakt; dáár een falsaris, die zich rijk wist te maken door het teekenen van valsche testamenten; hier de magtige matrone, die het vergif mengt in den beker van haren echtgenoot en hare nog onbedrevene nabestaanden leert, midden door de gesprekken van het volk, (†) hare mannen, zwart door het vergift, ten grave te brengen. Durf iets, waarmede gij ballingschap en kerker kunt verdienen, als gij iets zijn wilt; de eerlijheid wordt geprezen en lijdt gebrek. Aan misdaden hebben zij buitenplaatsen, eerambten, tafels, oud zilverwerk en fijn gedrevene bekers te danken.

En nu, als door den toorn gedreven, roept de dichter uit:

Als de Natuur het u ontzegt, dan maakt de verontwaardiging verzen: al zijn ze slecht, zoo als de mijne of die van CLUVIENUS.

Uit het weinige, dat ik u hier niet vertaalde, maar geheel vrij heb teruggegeven, ziet gij, mijne geëerde Hoorders, dat de satire van JUVENALIS een tragisch element in zich bevat: hij is eerder de wijsgeer, die tranen stort om de slechtheden der menschen, dan de philosoof, die met die verkeerdheden lacht. Gij ziet er tevens uit, dat de dichter geene idealen schept, maar grooten-

(*) Men lette wel, dat ik volstrekt geene *letterlijke vertaling* heb gegeven. Vele plaatsen zijn zóó sterk gekleurd, dat het onmogelijk zou geweest zijn die te vertolken, zonder het gevoel van hoorders en hoorderessen te kwetsen. Een voorbeeld: ieder beurt een gedeelte van de erfenis (zegt JUVENALIS) *ad mensuram inguinis heres*. Dat is thans onvertaalbaar.

(†) *Per famam ac populum:* een ἓν διὰ δυοῖν die moeijelijk weêr te geven is.

deels het volksleven schildert; gij ziet dat hij namen noemt en zijne personen als met den vinger aanwijst. (*) Zelden schetst hij gebreken in het algemeen of stelt hij eene dwaasheid of een ondeugd in het afgetrokkene ten toon. Maar toch zijn voorbeelden hiervan bij hem te vinden, en aan zulk een algemeen denkbeeld zijn wij een zijner schoonste satiren verschuldigd.

Zoo even heb ik gezegd, dat het ernstige, het tragische element in de satiren van JUVENALIS het meest ontwikkeld was. Denkt evenwel niet, M. M. H. H.! dat hij niet weet te schertsen en te lagchen; maar altijd is die scherts bitter en de lach pijnlijk: het is een zweem van een grimlach, die om zijne lippen speelt, maar onmiddellijk daarop teekent zich de ernst weder op zijn gelaat, en gelijkt hij eerder een dier deftige oude *Romeinen,* wier zeden verloren zijn gegaan, dan een zijner wufte tijdgenooten, die hij veracht.

In zijne derde satire vindt gij dan ook een veel luchtiger en schertsender toon, dan in de beide eersten. UMBRICIUS, een arm en eenvoudig man, wordt daarin voorgesteld, bezig te verhuizen. Hij heeft zijn geheelen inboedel op één wagen gepakt en staat gereed *Rome* te verlaten. Want hem bevalt die magtige Keizerstad niet meer, en hij geeft de redenen op, die hem genoopt hebben het verblijf binnen *Rome* met dat te *Cumae* te verwisselen. »Laten zij hier blijven, (zegt hij) die zwart wit weten te maken. — Wat zal ik te *Rome* doen? Ik kan niet liegen. Een slecht boek kan ik niet prijzen en bestellen. Van de beweging der sterren ben ik onkundig: aan een zoon den dood zijns vaders voorspellen, dat wil, of kan ik niet; de ingewanden van kikvorschen heb ik nooit onderzocht. Aan eene gehuwde vrouw te brengen wat een boeleerder haar zendt, dat mogen anderen kunnen. Ook zal door mijne hulp nooit iemand een dief worden. Maar wat ik het meeste schuw en ont-

(*) Men heeft onzen dichter echter nog duisterder gemaakt door op te sporen, welke personen er bedoeld werden, wanneer hij verdichte namen bezigde. Van al dien omhaal der Commentatoren moet JUVENALIS nog gezuiverd worden.

vlied, dat haast ik mij u te zeggen. Ik kan het niet dulden, *Romeinen*, dat uwe stad zoo *Grieksch* is geworden. Van alle kanten stroomen er de *Grieken* heen. Een vlug verstand, een verregaande onbeschaamdheid, een aardig praatje, vloeijender dan ISAEUS. Zeg eens, wat denkt gij wel dat die *Griek* is? Hij doet zich voor als wie of wat gij wilt: taalkundige, redenaar, wiskundige, schilder, zalfbereider, wigchelaar, koorddanser, geneesheer, toovenaar: hij weet alles; een hongerig *Griekje* kloutert, als gij het beveelt, naar den hemel.

Eerst dàn zal al het voortreffelijke in deze schildering geheel duidelijk worden, als men deze woorden van den dichter toetst aan de verhalen en getuigenissen der gelijktijdige schrijvers. Er bestaat een zamenspraak over de oorzaken van het verval der welsprekendheid bij de *Romeinen*, welke door sommigen aan TACITUS, door anderen aan QUINCTILIANUS wordt toegeschreven. Ook dáárin vindt gij hetzelfde beeld; ook dáárin, slechts in anderen vorm, die zelfde klagten, dat het kind reeds in zijn vroegste jeugd aan de zorgen eener *Grieksche* slavin werd toevertrouwd en de eenvoudigheid der voorouderen niet leerde kennen, maar reeds vroegtijdig gewend werd aan uitheemsche zeden en vreemde gewoonten. Dáár zult gij zien, dat de scherts van den dichter op een hechten grondslag rust; dáár zult gij het evenzeer verkondigd vinden, dat de zucht naar het vreemde de *Romeinen* op een dwaalspoor leidde. Deze bewondering van al hetgeen van buiten af hun werd aangebragt, deze bewondering tot uitersten gedreven, werkte dan ook in de eerste plaats mede tot hun ondergang: zoo als ieder volk zijn val voorbereidt, dat, zijne eigene krachten miskennend, zijn heil, en zijn toevlugt meent te kunnen vinden bij zijne naburen. Niet alleen toch dat de echt *Romeinsche* geest al meer en meer verdween, maar de vreemden vonden in die vereering een versterking voor hun egoïsme, en begonnen een volk te verachten, dat openlijk eene minachting van zich-zelf ten toon spreidde. En toen de *Romeinen* uit hun droom ontwaakten, toen was de stort-

vloed door geen dijken of dammen te beteugelen, en die zelfde barbaren maakten een einde aan hunne opperheerschappij, die zij bij gebrek aan eigen kracht tot hunne bescherming hadden geroepen.

Geen wonder dus, dat dit euvel het scherpziend oog en de geeselroede van den satiricus niet ontging; maar ook geen wonder, dat hij (om het beeld van eenen *Latijnschen* dichter te gebruiken) geen wonder, dat hij het strand beploegde met ossen die niet vooruitgingen, dat zijne woorden ijdel waren en zij doof bleven voor zijne vermaningen. Want ieder leefde voor zich-zelven alleen, en wanneer hij slechts tevreden was, bekommerde hij zich weinig om den Staat of het algemeen belang. Dat gemis aan eenheid leidde met de overige oorzaken het uitgeputte rijk ten verderve.

Doch keeren wij thans tot onzen dichter terug.

Wie de zesde satire gelezen en herlezen heeft, zal het met de beide nieuwe geleerden eens zijn, die deze satire goddelijk schoon niet alleen, maar ook de geleerdste en naauwkeurigste van allen noemen; en ik zou gerustelijk het gevoelen van HEINRICH, den nieuwsten uitgever van JUVENALIS, (*) tot het mijne maken, wanneer hij beweert, dat er niet alleen niet bij de *Romeinen*, maar nergens bij eenig ander volk, een dichtstuk in dat *genre* wordt aangetroffen, dat of door geestigheid of door verscheidenheid en bijna overvloed van zaken, dat gedicht van JUVENALIS ter zijde streeft. Het is gerigt tot zekeren POSTHUMUS, die op het punt staat van te huwen. »Hoe," roept de dichter uit, »zijt gij bij uw zinnen? Gaat gij huwen, POSTHUMUS? Zeg, door welke furie zijt gij bezeten, door welke slangen wordt gij gefolterd? Zijn er niet stroppen genoeg, dat gij geen meesteres behoeft te dulden? Als er hooge vensters zijn, die voor u open staan? Als de Aemilische brug in uwe nabijheid is?"

En dan ontrolt zich voor uwe oogen die heerlijke schilderij, waarop ieder beeld met de hand des meesters

(*) Dat was waar, toen ik deze Verhandeling schreef: nà dien tijd echter is het eerste deel van eene door OTTO JAHN bewerkte uitgave van onzen dichter in het licht gekomen.

geteekend is, dan ontvangt gij de beschrijving van de vrouwen van zijnen tijd, met al haar misdaden, al haar gebreken en al haar dwaasheden. Van de geringste maagd af tot de trotsche gemalin des Keizers — niemand blijft gespaard, niemand vergeten. Het geheel schijnt een groot doek in een-en-dertig verschillende vakken afgedeeld, in ieder van welke met vaste trekken een beeld is gepenceeld; een beeld, dat des te sterker uitkomt, naarmate het meer verschil oplevert met dat der schoonen van onzen tijd. Want zij strengelden voor hare echtgenooten de hemelsche bloemen niet in het aardsche leven, en ook werd de aarde geen Eden door haar zachtheid, door haar teerheid, zoo als dat door nieuwere dichters bezongen wordt.

Er was wel een tijd in den *Romeinschen* Staat, M. M. H. H.! dat men het METELLUS euvel duidde, toen hij de volgende woorden in een zijner redevoeringen uitte: Wanneer wij zonder vrouw konden zijn, *Romeinen*, zouden wij die last gaarne missen; maar daar de Natuur het nu eens zoo gewild heeft, dat wij *met* haar niet volkomen naar ons genoegen, doch *zonder* haar volstrekt niet kunnen leven, nu moeten wij een kortstondig genoegen aan een voortdurend heil opöfferen.

Maar thans kon men het den hekeldichter niet euvel nemen, dat hij de vrouwen van zijnen tijd verachtte of beschimpte; thans hadden zij zich van iederen band ontslagen en vierden zij aan hare lusten en booze neigingen den vrijen teugel: ontrouwe echtgenooten en slechte moeders verwaarloosden het geluk van hare mannen en kinderen, of heerschten in hun huisgezin zóó oppermagtig, dat zij geducht werden om hunne wreedheid. Daarom werd het huwelijk als een ondragelijke en al te zware last gehaat, en kon de dichter zijnen vriend den welgemeenden raad geven zich niet aan een zoo groot en dreigend gevaar bloot te stellen.

Niet alleen echter de vrouwen ondergingen de geeseling des dichters: met even groote waardigheid trekt hij in de achtste satire tegen den bedorven en ontëerden *Romeinschen* adel te velde: Al sieren de beelden van zoo

vele voorouders als gij wilt uwe zalen, de deugd alleen is de ware adeldom. Zie daar, M. M. H. H.! de stelling die in dit gedicht op den voorgrond wordt geplaatst en wier waarheid zeker onbetwistbaar is. Het eerst van allen vorder ik den adeldom der ziel, zegt de dichter, ik erken, dat gij edel zijt, indien gij verdient geëerd te worden door uwe regtschapenheid en regtvaardigheid, die gij door woorden en daden toont.

Het gedicht is tot zekeren RUBELLIUS PLAUTUS gerigt, die zich veel liet voorstaan op zijn aanzienlijke afkomst, maar niets zelf gedaan had, waardoor hij eenige onderscheiding van den kant zijner medeburgers verdiende. Gij roemt (voert hij hem te gemoet) op den stamboom van DRUSUS, als of gij-zelf iets gedaan had, waardoor gij bekend waart geworden; gij roemt op uwe afkomst van IULUS, en dat *zij* u niet heeft ter wereld gebragt, die als huurlinge spint in een tochtige hut. Gij, zoo spreekt gij tot de anderen, zijt laaggeboornen, het uitschot van het volk, van wie niemand zijns vaders vaderland kan aanwijzen. Maar ik ben nog van *Griekschen* bloede! — Leef en verheug u nog lang op uw afkomst. Maar onder het volk zult gij een welsprekend redenaar vinden: deze verdedigt de zaken van een dommen edelman; een ander uit het volk vliegt tot de adelaars naar den *Euphraat* of de ten onder gebragte *Batavieren*, kloek in het strijden, bedreven in den wapenhandel; maar gij zijt alleen van *Griekschen* afkomst, en gelijkt op een omgeworpen Hermesbeeld. Tusschen u en dat beeld is geen ander onderscheid, dan dat uw hoofd zich beweegt, het ander van marmer is.

Gelooft evenwel niet, M. M. H. H.! dat zich de dichter vergenoegt met den jongeling zijne dwaasheid te verwijten: geenszins. Weldra verheft hij zich, en leert hem wat er gevorderd wordt, opdat de edelman aanspraak moge maken op eer en roem. Want dat is een der voortreffelijkheden bij JUVENALIS, waarop ik uwe opmerkzaamheid moet vestigen, dat bijna iedere bladzijde lessen, voortreffelijke lessen en voorschriften van deugd en levenswijsheid bevat. Het is zóó duidelijk zigtbaar,

dat hij de kwalen kent, waaraan het ziekelijk ligchaam van den Staat lijdt, dat hij ieder der leden aan een naauwkeurig onderzoek heeft onderworpen, en dat hij de middelen heeft gevonden tot beterschap en herstel. Zoo heeft hij ook hier aangetoond, welke de gebreken, de misdaden waren, aan welke de edelen van zijn tijd zich schuldig maakten, en het is een edele ziel, die zich openbaart in de woorden, welke hij den jongeling toevoegt, tot welken dit gedicht gerigt is. »Wees een goed soldaat, een goed voogd, een eerlijk regter: als gij tot getuige geroepen wordt in een twijfelachtige en duistere zaak — al dwong u PHALARIS met de folteringen van zijn stier om valschelijk te verklaren — denk dat gij de wet van de Godheid overtreedt, door het leven boven uw eer te stellen, en wanneer gij om te leven, de reden waarom gij leeft uit het oog verliest. Als gij tot bestuurder wordt aangesteld van het zoo lang door u gewenschte wingewest, bedwing dan uwe opgewondenheid, en stel een perk aan uw hebzucht; heb medelijden met de arme bondgenooten; gij ziet het merg is uit de beenderen hunner vorsten gezogen; bedenk, wat de wetten u bevelen, wat de Raad van u eischt........ Zorg vooral, dat gij de dappere ongelukkigen niet beleedigt; want al ontneemt gij hun al het goud en zilver wat hun overig is, als gij hun een schild, een zwaard, een spiets en een helm overlaat — bedenk — de beroofden behouden wapenen. (*)"

En zich onmiddellijk verheffende tot een onnavolgbare hoogte, sluit onze dichter met de woorden:

»Wat ik daar zeg, is niet een bloote meening; maar weet dat het een goddelijke orakeltaal is, die ik u verkondig."

Ja, de bezielde zanger zag de toekomst; voor hem waren voor dat oogenblik de duistere en ondoordringbare nevelen weggevaagd, waarmede een voorzigtige godheid de toekomst omsluijerd heeft. Hij zag — wat

(*) De lezing op deze plaats schijnt mij hoogst twijfelachtig toe. Ik heb haar zóó vertaald, zonder evenwel die vertaling onbepaald te willen verdedigen.

ieder regtschapene vreesde; hij zag den val van *Rome*, den ondergang der wereldheerschappij; vandaar de heilige ernst, die in zijne woorden ligt, vandaar dat hij ophoudt voor dat oogenblik hekeldichter te zijn, en dat hij, met de waardigheid eens priesters, aanmaant terug te keeren en niet langer te zondigen. En dan eindelijk wijst hij hen op de goede dagen van vroegere tijden — alsof hij hoop had vonken op te wekken, die welligt nog in de asch lagen te sluimeren.

Zoo als in het algemeen de adel het onderwerp van zijne achtste satire uitmaakte, zoo rigt hij zich in de tiende niet bepaaldelijk tot bijzondere personen, maar grijpt daar eene stoffe aan, welke reeds eeuwen lang een strijdvraag in de scholen der wijsgeeren had uitgemaakt. Reeds in een zamenspraak, welke met den naam van PLATO als haren schrijver prijkt, hoewel PLATO de schrijver niet is, wordt gehandeld over de wenschen en gebeden der menschen. Ook PERSIUS had reeds daarop zijne oogen gevestigd. Maar onze dichter tast de vraag in het hart aan en schildert zoo treffelijk het ijdele van de meeste onzer wenschen, wenschen door wier vervulling wij zoo zelden gelukkig worden, dat alleen door de behandeling dezer stoffe hij den bijnaam zou waardig zijn, welken hij vele eeuwen lang gevoerd heeft, van den zedekundigen.

Met een mengeling van ernst en luim, den grootsten hekeldichter waardig, weet hij zijne stelling door voorbeelden uit de geschiedenis ontleend toe te lichten. SEJANUS had gewenscht te schitteren onder de hovelingen van Keizer TIBERIUS en had zijn wensch verkregen. Maar nu.....

»Vlecht lauriertakken in uwe woning, en brengt het schoonste en meest versierde offerdier op het outer! Het lijk van SEJANUS wordt aan een haak door de straten gesleurd. En wat zegt het volk? Het volgt de fortuin en haat de veroordeelden."

Hoe velen hebben niet gesmeekt om de welsprekendheid van CICERO? Maar zie... hem worden hoofd en handen afgehouwen... doch nimmer werd het spreekgestoelte bevlekt door het bloed van een middelmatigen redenaar.

En HANNIBAL! de groote HANNIBAL, de schrik der *Romeinen?* Ja, M. M. H. H.! het is mij onmogelijk de kracht dier verzen terug te geven, met welke de dichter het noodlottig uiteinde van dien voortreffelijken veldheer beschrijft. Dat leven, dat het menschdom weleer deed sidderen, wordt hem niet door het zwaard, door den slingersteen, door de werpspiets ontnomen. Maar een ring met vergift wreekt de verslagenen bij *Cannae* en zoo veel vergoten bloed. Ga, dwaas! en overschrijd de woeste Alpen, om — later aan schoolknapen te behagen en de stof eener declamatie te worden!

Doch waar zoude het heen, indien ik iedere schoonheid wilde aanwijzen, daar, waar de kracht van uitdrukking en de levendigheid der teekening door de vertolking schier verdwijnt? Kracht van voorstelling en trouwe schildering, ziedaar de eerste hoofdtrekken van de gedichten van JUVENALIS. Die kracht is zijne bijzondere, hem eigenaardige schoonheid. Zijne uitdrukking is meestal ongekunsteld, hoewel hier en daar de nadeelige invloed van die school-declamatiën, die hij-zelf bespot, vrij duidelijk zigtbaar is. Met treffende waarheid schetst hij ons de zeden van zijn tijd, en vandaar dan ook, dat in sommige verzen ons zedelijk gevoel geschokt wordt. Maar zeker is het, dat van het standpunt der zedelijkheid zijne satiren een zeer groote waarde hebben, en vinden wij ook hier en daar aanstoot door de onbewimpelde uitdrukkingen van den dichter, dan troost ons de overtuiging, dat hij de leer aankleefde der Ouden, dat, wanneer de dichter-zelf slechts kuisch en zedelijk was, zijne verzen het niet altijd behoefden te zijn. Maar hoe hij zijne gedachten ook moge uiten, het is eene onbetwistbare waarheid, dat hij zich altijd toont als de priester van deugd en als de vijand van al wat kwaad en berispelijk is.

Zoo vlei ik mij dan, mijne geëerde Hoorders! u den dichter te hebben geschetst, tot wiens beoefening het toeval mij gebragt heeft en die van lieverlede mijn lieveling werd. Ik hoop u, al is het ook slechts met enkele trekken, de reden van mijne voorliefde voor hem

te hebben doen kennen. Waarheen ik ook de oogen wende, hetzij in de tijden der klassieke oudheid, hetzij in onze verlichtere eeuwen, ik vind geen tweede om met hem gelijk te stellen, geen die hem evenaart. BOILEAU moge den roem der *Franschen* uitmaken, een kundig *Franschman* getuigt zelf van hem, dat hij JUVENALIS navolgt, maar verre beneden hem blijft. Waaraan het toe te schrijven zij, weet ik niet, doch het schijnt zeker, dat de satire in de moderne tijden minder gelukkig gedijt dan in de oudheid. Vergelijkt de nieuwere satire met die der Ouden, gij zult den hemelsbreeden afstand bespeuren, die tusschen beiden bestaat. Één slechts zou ik durven noemen, (want van den *Duitschen* RABENER zal ik liefst geen melding maken) één, die tot onzen tijd behoort, die aan de kracht van JUVENALIS ook zijn geest paart, ik bedoel PAUL LOUIS COURIER. Hij kende, even als JUVENALIS, het gebruik en het gevaar van het wapen der satire: ook hij bezigde het tot bestrijding van het kwade. Maar ook hem velde het pistoolschot van eenen onbekenden moordenaar, zoo als men zegt, dat de *Romeinsche* dichter van zorg en kommer in ballingschap verkwijnde. Want COURIER en JUVENALIS vergaten beide somtijds de definitie, welke de geestige *Franschman* zelf van de satire gegeven heeft: dat zij is als de *acetate de morphine*, waarvan een korrel in een kuip verloren gaat, in een kopje braken doet, maar in een theelepel doodelijk is.

U, ten slotte, mijn welgemeenden dank toebrengende voor uwe vereerende aandacht, mijne Hoorders! heb ik slechts nog één wensch: dat, wanneer gij deze voorlezing beoordeelt, gij mij niet moogt troosten met de woorden van onzen dichter: dat het dwaasheid zou geweest zijn het papier te sparen, dat anders toch zou zijn verloren gegaan!

DE PAREL DER VALLEI.

Indien er eene streek is waar de Natuur het penseel van den bekwaamsten schilder tart; waar de hand Gods al het schoone en verschrikkelijke der schepping heeft vereenigd; waar de reiziger, van wonder tot wonder gevoerd, door de grootschheid der gezigten, en door de scherpheid der kontrasten, bij elken stap verrast en verrukt staat, dan is het de vallei *Campan*, aan den voet der *Neder-Pyreneën*.

Steile rotsen, als op elkander gestapeld, en eeuwig met sneeuw bedekt, frissche dalen, met geurige kruiden bekleed en door digt geboomte beschaduwd; diepe afgronden, die het menschelijk oog niet zonder ijzing peilt; groene weiden, met madelieven, klaprozen en korenbloemen beschilderd, woeste bergëngten, door hangende steenklompen bedreigt; bekoorlijke bosschen, waar de geur der heesters met den wasem des bodems tot een wierook zamenvloeit; sombere holen, wier ingangen, met distels en rotsstukken beschermd, aan den ingang van den *Tartarus* doen denken; rijke heuvelen, waar de purpere druif en het gouden graan ten vrolijken oogst rijpen, die de hoop des landbouwers vervult. Dit alles vermengt zich en is dikwerf zoo nabij elkander, dat slechts een voetpad het Eden van den afgrond scheidt, terwijl 't geheel als bezield wordt door schatten van levend water, dat hier als beek voortkabbelt, dáár als bron ontspringt, ginds als waterval, kokend en brullend nederstort, en verderop als stroom voortschiet, en in tallooze bogten door de vlakte kronkelt. Zietdaar de natuurtooneelen, bij welke schilders en dichters hunne onmagt erkennen, en hunne penseelen en harpen nederleggen.

Deze ongelijke, wilde bodem schijnt zich ook in den inborst en de zeden der bewoners te hebben afgedrukt. Die kinderen eener zoo levendige natuur gevoelen niets ten halve. De hartstogten ontwikkelen zich daar met eene kracht in onze flaauwere luchtstreken niet bekend. De toewijding aan eene beminde verheft er zich tot helden-

moed, en geen offer is er te zwaar voor de liefde.

De beschrijving dezer bijzonderheden is geene alledaagsche voorafspraak; ook geene redekunstige figuur, maar eene wezenlijke inleiding tot mijn verhaal, waarin echter het belangwekkende der romantische verdichtselen niet gezocht moet worden. Het is de vertelling van eene eenvoudige geschiedenis, zonder opschik of kunst, gelijk mij die op de plaats-zelve is medegedeeld, en wier eenige verdienste in hare waarheid bestaat.

Op een schoonen herfstmorgen des vorigen jaars reed ik te paard van *Baguères-de-Regerre* naar de watervallen van *Grippe*. De lucht was helder, maar had de vochtige frischheid, die de voorloopster van den winter is; de zon ging op, in rooskleurige nevels met zilver gezoomd. — De leeraar van een naburig dorp, even als ik te paard gezeten, en met wien ik, op een mijner togtjes door die streken, had kennis gemaakt, was mijn gids en geleider. Wij reden op een kleinen draf, doch stonden dikwerf stil om de gezigten die zich aanboden beter te genieten. Verbeeld u onzen weg! Aan den eenen kant nu eens een muur, als door Cyclopen opgerigt, welks kruin, met wilde pijnboomen begroeid, aan de wolken schijnt te reiken; dan weder een rij van naakte, zwarte, op zich-zelve staande rotsen met ontzettende spleten, in welke hier en daar steenklompen hangen, die elk oogenblik dreigen neder te storten, — en, tegenover al dat wilde en woeste, vruchtbare vlakten vol graan, boomgaarden vol ooft, tuinen vol bloemen, in één woord: de bekoorlijkheden van 't Beloofde Land, naast de verschrikkelijkheden der wildernis. Zulke tegenstellingen houden vier uren lang aan, altijd verrasende, door nieuwe wendingen en onverwachte uitzigten. Na een poos in stille verbazing te hebben voortgereden, brak ik het zwijgen af:

— Welk een land! Hoe benijd ik hen, die 't leven te midden van deze wonderen kunnen doorbrengen!

— Maar wat zoudt gij wel zeggen — antwoordde de leeraar — als gij ook de bewoners eens kendet? — 't Zijn goede harten, met een ijzeren wil. Ik heb in de diepten dezer gebergten trekken van grootmoedigheid en stand-

vastigheid gezien, welke de Oudheid niet versmaad zou hebben. Wilt gij er een staaltje van? Zie dan den man eens aan, die daar vóór ons gaat.

Dit zeggende wees hij op een man, die vóór ons uit ging. Daar hij dezelfde rigting als wij volgde, kon ik hem niet in 't gelaat zien, maar zijne krijgshaftige houding en vaste tred, zijn grijze kapot en roode muts deden mij een soldaat in hem vermoeden.

— Is hij in dienst? — vroeg ik.

— Niet meer. Een zware wond, in *Afrika* gekregen, deed hem zijn ontslag, maar ook het eerekruis bekomen. Laten wij onze paarden wat aanzetten, dan kunt ge zijn gelaat eens zien, en daarna zal ik u zijne geschiedenis vertellen.

In een paar sekonden waren wij hem op zijde.

— Goeden dag, BELISARIUS! — sprak mijn geleider op gemeenzamen toon.

— Uw dienaar, Mijnheer! — antwoordde de gewezen *Afrikaansche* voetknecht, met de hand op krijgsmanswijze groetende, en ons aanziende. Van dat oogenblik trok ik partij om hem onopgemerkt te beschouwen. Hij was een schoon man van vijf-en-twintig jaren of daaromtrent, en zijn mannelijk uitzigt kwam met zijne houding volkomen overeen. Zijne kleur, door brandende zonnestralen gebronsd, paste goed bij de zware zwarte knevels, die zijn bovenlip bedekten. Maar geheel de uitdrukking van zijne trekken teekende evenveel goedheid als vastberadenheid en moed. Gaarne had ik hem ook in de oogen gezien; doch de klep van zijne muts, laag neêrgeslagen om de scherpheid van het licht te temperen, verborg die.

Toen wij ver genoeg waren om niet meer door hem gehoord te worden, hernam mijn vriend:

— Sla nu gij den man hebt gezien, ook eens een blik op zijn grooten witten hond, met die dikke vacht en korte, forsche pooten. Dat hondenras behoort in onze *Pyreneeën* te huis, en is blijkbaar aan het ras van den *St. Bernard* verwant. Die hond heeft, in de geschiedenis van zijn meester, eene gewigtige rol gespeeld. Wacht

ik zal hem eens roepen, dan ziet hij op. — CESAR! brave! kom hier!

Op dat bekend geroep hief de hond zijn breeden kop eens op, en stond een oogenblik stil om ons aan te staren, terwijl hij welwillend met zijn staart kwispelde.

— Nu gij — hernam de leeraar — met twee der hoofdpersonen van 't geval bekend zijt, zal ik u ook de derde doen kennen. Luister! JUAN RIGOYEN, zoo heet onze held, is geboren in het hart van deze gebergten, waar de man slechts te kiezen had tusschen de beroepen van herder of van jager. Eigenlijk zelfs kiest men er geen beroep, maar men erft dat. Het beroep gaat over van vader op zoon. JUANS vader was jager en dus werd JUAN ook jager. Weet gij wel, wat het te zeggen heeft jager van beroep op onze rotsen te zijn? Denk niet dat die jagt in eenig opzigt gelijkt naar uwe vermaakpartijen in eigen bosschen en velden, waar het wild, om zoó te spreken, den jager in den mond loopt. Hier moet hij in den nacht opstaan, in regen en wind, niet zelden in storm, met het geweer en levensmiddelen en kruid en lood en de waterflesch op den rug, rotsen beklimmen, wanden zóó steil, dat men ze niet bestijgen kan zonder de knieën, de nagels en zelfs de tanden te baat te nemen. Druipnat van sneeuw, regen en zweet, zet hij zich dan achter een rotsblok op den loer, en wacht onbewegelijk, soms uren en dagen op een wilde geit. Komt 't wild onder schot, dan moet hij bliksemsnel aanleggen en treffen, en daarna zijne prooi in de diepte der afgronden, uit het midden van sneeuwvallen of van stroomen, gaan halen, op het gevaar af van zelf in den afgrond te storten, of met een hongerigen beer, die op den bloedreuk afkomt, om het leven te moeten worstelen. Gij kunt nagaan, hoe zulk een bedrijf de kracht, den moed, het overleg, de vlugheid en de snelberadenheid moet oefenen. En toch ontkomen zelfs de onversaagdsten en behendigsten niet altijd aan de hen omringende gevaren. Ook de vader van onzen JUAN was daarvan een bewijs; want hij werd onder een sneeuwval bedolven. De arme man liet zijnen zoon niets anders na dan een geweer, een

hond, en de zorg voor zijne oude moeder GEERTRUIDA, die ziekelijk en buiten staat was om in hare behoeften te voorzien.

JUAN, toen zestien jaren oud en eenige verzorger van zijne grootmoeder, die hij met kinderlijke liefde beminde en zijne moeder noemde, daar hij geene moeder meer bezat, plaatste zich, in dien leeftijd, waarin de meeste jonge lieden-zelve nog verzorging behoeven, op de hoogte van de taak tot welke de Voorzienigheid hem bestemde. Meer dan eens had hij zijnen vader op diens jagttogten vergezeld: waarom zou hij den moed niet hebben van alleen te gaan? — Zijn voet was vast, zijn blik scherp en zijn hart onversaagd; hij vertrouwde zich-zelven en vertrouwde op 't woord van God, dat lengte van dagen belooft aan hen, die hunne ouders eeren. Hij ging er dus stout op af, en het geluk bekroonde zijne pogingen. Weldra verschaften hem zijne onverschrokkenheid, koenheid en behendigheid een naam onder de jagers. De wilde geiten niet alleen, maar ook arenden en zelfs beeren door hem geveld, getuigden van de deugdzaamheid van zijn roer. Er werd alom over zijne daden gesproken. Hij was de NIMROD van 't gebergte.

Zijne grootmoeder kende alzoo geen gebrek. De opbrengst der gevelde dieren, wier vleesch en huid hij in de naaste stad verkocht, was voldoende voor beider behoeften. Als zijn kleine buidel plat werd, deed hij zijne zolen van touwwerk aan, wierp den voorraadzak over den schouder, nam zijn geweer op, omhelsde de oude, en ging, zingend, nieuwe gevaren te gemoet. Als de brave vrouw somtijds zeide:

— JUAN! ga niet op de rotsen, of op 't gebergte! Gij zult nog omkomen gelijk uw arme vader! Gij zult sterven van vermoeijenis, of ook onder eenen sneeuwval begraven worden! — En wat zal er dan van mij worden, die niemand op de wereld heb dan u?

Dan antwoordde hij:

— Wees gerust moeder! God zal mij bewaren! — Met uitzondering van het leven ben ik immers al wat ik ben aan u verpligt. Laat mij een gedeelte van die schuld afdoen, door u mijn leven te wijden.

Inderdaad al den tijd, dien de jagt en de verkoop van het wild hem overlieten, bragt hij ook bij de oude door; haar opbeurende door zijne hartelijkheid, en haar 't huiswerk verligtende. Des Zondags ging hij trouw met haar in het dal ter kerke; maar als de Godsdienst geëindigd was, haastte hij zich steeds om weder met haar naar huis te keeren, niets was dan in staat hem langer in het dorp te doen vertoeven. Te vergeefs zeide de goede oude:

— Waarom neemt gij geen deel aan de vermaken der jeugd? Hoort gij de speellieden niet, die hunne violen stemmen? Ziet gij de meisjes en de jongelingen niet die aan den dans gaan? Waarom danst gij niet ook?

— Zou ik u dan alleen laten! En zou ik dansen, in mijn armelijk pak: met dit oude vest en mijn leêren slopkousen? Welke danseres zou zulk een danser begeeren?

— De kleeding doet er niet toe. — hernam de oude vrouw, haren kleinzoon met liefde en moederlijke teederheid aanziende — Zoo als gij daar zijt, mijn JUAN, zijt gij schooner dan alle de overigen, hoe fraai ook gekleed!

En zij sprak waarheid. In zijn oud maar zindelijk pak, dat zijne buigzame, krachtvolle gestalte deed uitkomen; met zijn rooden muts en scharlaken gordel; zijn grof maar helder linnen; zijn das, onder de omgeslagen kraag, die het naakt zigtbaar liet van een welgevormde en gespierde borst en hals; maar vooral met zijn edele houding en fiere gelaatstrekken, had JUAN in natuurlijke schoonheid geen mededinger te vreezen. De danseressen zouden hem niet ontbroken hebben, als hij die gevraagd had, en ik ken meer dan een gegoed meisje, dat geheel andere blikken dan van minachting op hem wierp. Maar hij dacht er niet aan zijn geluk te beproeven; zijn hart, voor de liefde nog koud, gloeide nog alleen van kinderlijke teederheid. Evenwel, het uur was nabij, waarin het ijs dat zijn gevoel omgaf, smelten zou voor het zachte vuur van een paar maagdelijke oogen.

JUAN was nu ruim achttien jaar. Toen kwam hij op een morgen van *Baguères*, waar hij den vorigen dag eenig wild had verkocht, en zijn trouwe hond CESAR was bij hem. Het was winter, de koude scherp, de wind fel,

en de aarde onder een dikke sneeuwlaag verborgen; maar tegen alles gehard ging JUAN, een deuntje neuriënde, vrolijk zijn weg, toen eensklaps hartbrekende kreten hem troffen.

— Waar? — CESAR! pas op! *allez!* — riep de jager, op het instinkt en den reuk van zijn hond vertrouwende.

Het gewillige dier snelde een nabijgelegen bosch in; zijn meester volgde hem; de kreten werden duidelijker, en JUAN hoorde aan de stem, dat eene jonge vrouw zich in gevaar bevond. Hij loopt niet meer, maar hij vliegt... CESAR is in het hout reeds verdwenen; maar zijn blaffen en een opgaand brullen wijzen den jager het spoor. Buiten adem bereikt hij de plaats van 't ongeval, en 't was hoog tijd; want de kreten hadden reeds opgehouden.... Welk een schouwspel! Hier de hond in gevecht met een woedenden wolf, dáár eene vrouw voorover op den grond geworpen, en eene grijnzende wolvin op haar, gereed om haar met de tanden vaneen te rijten.

— Houd moed! — riep JUAN met eene donderende stem — God zendt mij!

Op dien kreet zag de wolvin om, en liet hare prooi los, maar wierp zich met vlammende oogen op den jager. Van geene moeheid meer wetende ontvangt haar deze, grijpt haar met de eene vuist bij den keel, steekt de andere met zijn goed mes gewapend in den open muil van het monster, en... doch waartoe te zeggen wat er in dien muil gebeurde. Genoeg, dat na eene minuut van vreeselijke worsteling het verschrikkelijke dier stervend op den grond lag uitgestrekt, stikkende in het bloed dat met groote golven uit zijnen gorgel gudste.

Nu zag JUAN naar zijn getrouwen CESAR om, en ook de andere wolf bekocht zijn aanval met het leven. Toen dacht de wakkere jongeling aan de vrouw, die daar bezwijmd en van schrik verstijfd ter aarde lag. Hij hief haar met zijne krachtige armen op, zette haar tegen een boom, en streek haar de losgereten haren van het gelaat weg. Welk eene verrassing! Het was een jong, naauwelijks zestienjarig meisje: — doodsbleek, maar schoon als de engelen. Voor het eerst in zijn leven was hij alleen

met eene andere vrouw dan zijne grootmoeder. Hij beefde. Met eene sidderende hand nam hij sneeuw op en wreef er haar mede aan 't voorhoofd en de slapen, in de hoop haar zoo weder tot bewustheid te brengen. CESAR deelde in de angstige zorgen zijns meesters, en likte de handen der onbekende. Maar alles scheen te vergeefs. Er kwam geen teeken van leven, en JUAN sidderde. Hij, die zoo menigwerf den dood onder de oogen had gezien, beefde nu hij dacht, dat dit jeugdige, schoone schepsel een slagtoffer zou worden van den schrik. Met de eene knie op den grond, en met de andere het hangende hoofd steunende, voelde hij met de hand naar 't kloppen van haar hart, en met zijn gelaat, of hare lippen geen adem doorlieten.

— Zij stikt! — riep hij uit — Zij moet lucht hebben!

Nu poogde hij den veter van het keurslijf der maagd los te maken, en wilde dien breken, maar trok hem nog stijver aan. Zijn mes had hij in den strijd verloren, en het gevaar nam toe. Nog één oogenblik welligt, en het is te laat! Moest hij haar dan uit den muil der wolven redden, om haar in zijne armen te zien sterven!

— o, Doe haar ademen, o God! — smeekte hij in doodsangst — Doe haar ademen!

En toen, als door eene plotselinge ingeving, nam hij den veter tusschen zijne sterke tanden en beet hem door. Nu drong de weldadige lucht weder in de longen der bezwijmde; zij ademde diep en was gered! — Maar JUAN, de arme JUAN! Zijn hart was tegen zulk eene proeve niet bestand geweest; het was gedaan met zijne onverschilligheid; de liefde had haar verwonnen!

Over het hoofd der maagd gebogen, bespiedde hij, met een ongerusten maar verrukten blik, den terugkeer haars levens, en van den blos op haar leliewit gelaat. Allengs herkregen hare wangen die rozenkleurige tint, welke de blanke schoonheid, met gitzwarte lokken omlijst, zoo heerlijk doet uitkomen. Het liefelijke rood overtoog weêr de witheid der lippen, die zich ontsloten en twee rijen tanden toonden, aan parelen gelijk, tusschen welke een zachte zucht naar buiten drong, als de bode van herboren bewustheid en kracht. Eindelijk ontsloten zich

ook langzaam de leden der oogen, en als ontwakende uit een diepen slaap zag het meisje op met een blik vol hemelsche zachtheid, doch waarin verrassing en schrik zich afwisselden, toen zij meer en meer bekwam.

— Waar ben ik? — vroeg ze, zoo zacht en welluidend dat JUAN meende geene aardsche maar hemelsche toonen te hooren.

— Bij een vriend. — was zijn antwoord.

— Gij hebt mij dus gered?

— Zeg liever de Voorzienigheid, door mij.

Zij dankte hem met een blik, die, in des jagers schatting, honderd levens waardig was. Toen sloeg zij beschaamd hare oogen op het half geopende keursje en bloosde; maar JUAN werd bijkans nog rooder dan zij. Hij nam den witten halsdoek op, die haar in de verwarring ontvallen was, en sloeg dien om hare schouders. Toen glimlachte zij met kinderlijke onschuld, en bood hem hare hand, die hij werktuigelijk in de zijne drukte. Elke dier kleine gunsten vermeerderde zijne ontroering.

— Nu ben ik weêr beter — sprak de kleine, opstaande — ik kan nu naar huis gaan; want mijne boodschap is vervallen. Ik ging met melk naar de stad, toen ik de wolven ontmoette. Van schrik liet ik den melk vallen en vlood, maar gleed uit en... het overige weet gij beter dan ik. Gelukkig, dat ik er 't leven niet bij verloren heb! — Dat heb ik alleen aan u te danken.

Het gesprek eenmaal begonnen zijnde, volgden er, van zelve, allerlei vertrouwelijke mededeelingen. JUAN wist spoedig dat MARGARETHA (zoo was haar naam) in het dorp *Campan* woonde; dat zij eene weeze was, en niets bezat dan eene kleine hut, eene koe, en eenige kippen: de armelijke nalatenschap van hare ouders. Maar zij was eene goede huishoudster, en leefde zonder nijpende zorgen van de eijeren harer kippen, en van den melk van hare koe. Van den laatsten wist zij ook boter en kaas te maken, en haar spinnewiel deed zij in de tusschenoogenblikken rusteloos snorren. JUAN bewonderde zoo veel eenvoudigheid bij zoo groote bevalligheden, en hij had wel meester van al de schatten der aarde willen zijn,

om die aan de voeten van MARGARETHA te kunnen nederleggen.

Toen zij in het dorp kwamen zag JUAN aan den dank dien men hem toebragt, toen MARGARETHA haar gevaar en redding had verhaald, dat zij algemeen bemind werd. Weldra was de gebeurtenis alomme bekend. Mannen en vrouwen, grijsaards en jonge lieden, allen wilden haar zien, die zij bijkans verloren hadden, en haren dapperen redder begroeten. Men omringde hem, drukte hem de handen, en wenschte hem geluk. Ook CESAR, die niet zonder wonden had getriomfeerd, ontving zijn regtmatig aandeel in de dankbetuigingen.

— Eere zij u — sprak men — die haar bewaard hebt! Zij is de liefste en de braafste van allen! Wij noemen haar ook: *De parel der vallei van Campan.*

JUAN ontving die loftuitingen met het zedige voorkomen van iemand die zich verwondert geprezen te worden wegens de vervulling van een aangenamen pligt. Zich den blik van MARGARETHA herinnerende, gevoelde hij, dat 't hem een lust zou wezen voor zulk eene belooning, dagelijks zulk een waagstuk te mogen ondernemen.

Intusschen dacht hij, onder die eerbetooningen en in weerwil van zijne liefde, aan zijne grootmoeder, die hem wachtte. Hij nam dus afscheid:

— Vaarwel MARGARETHA! — sprak hij — mag ik nu en dan wel eens aankomen?

— Voor wien — was 't antwoord — zou mijne deur open zijn, als zij voor u gesloten ware? Voor den redder van mijn leven?

Zij bood hem, dit zeggende, nogmaals hare kleine hand, die hij nu minder beschroomd vatte en hartstogtelijk aan zijne lippen drukte; — toen vertrok hij; 't hart in vlam, door het vuur van den eersten kus.

Hij stapte met verhaaste schreden naar 't gebergte, en vloog meer dan hij ging; als wilde hij de onverklaarbare aandoeningen ontvlugten, waaraan hij ter prooi was en die zijn kinderlijk gevoel hem als zonde deed beschouwen; want hij gevoelde, dat zijne grootmoeder niet

meer alleen zijn hart vervulde, en dacht met smart aan het ledig, 't welk dit haar eens zou veroorzaken.

Onder zulke gedachten trad hij zijne hut binnen.

— Vanwaar komt gij, mijn jongen? — vroeg de oude GEERTRUIDE — Wat deert u? Goede Hemel! — riep zij uit, bij 't zien der bloedvlekken op zijne kleederen — Zijt gij gewond? JUAN!

JUAN glimlachte:

— Wees gerust, moeder! dat is niet mijn bloed, het is bloed van een wolf dien ik gedood heb. — En nu verhaalde hij haar, eenvoudig en opregt, wat er was voorgevallen, zonder haar zelfs de zondige gedachten, door de ontmoeting van MARGARETHA in hem ontstaan, te verbergen.

Toen glimlachte ook GEERTRUIDE.

— Mijn zoon! — sprak zij — gezegend zij de maagd, die dit gevoel in u heeft opgewekt! Dat zij u beloone naar verdienste; er zullen dan twee zijn die u beminnen!

Er ligt maar een kleine afstand tusschen de dankbaarheid en de liefde. Dit ondervond ook MARGARETHA al spoedig. Zij was te eenvoudig en opregt om het aan JUAN te ontveinzen. Beiden verdienden gelukkig te zijn, en zij waren ook reeds op het punt dat te worden, en hun huwelijk te doen afkondigen, toen, op een rampzaligen morgen, de Maire, bij trommelslag, den dag afkondigde op welken de loting moest plaats hebben voor de krijgsdienst, en JUAN behoorde tot de lotelingen. Dit trof hen als een donderslag! De arme kinderen! Aan die ramp hadden zij niet gedacht! Hoe konden zij er aan denken, zoo digt bij hun geluk! Helaas, de loting had plaats, en JUAN trok een laag nommer. *Frankrijk* was eene Republiek geworden en wapende zich tegen de wereld. Het had soldaten noodig, en er verliepen maar twee weken tusschen de loting en het vertrek.

Ofschoon aanvankelijk door den schok als verpletterd, gevoelde JUAN toch weldra, dat het zijn pligt was een voorbeeld van moed te geven. Hij maakte zich met onderwerping tot vertrekken gereed, en de dag vóór de scheiding sprak hij met ontroering tot zijne bruid:

— Gij hebt gezworen, MARGARETHA! geen ander dan

mij te zullen huwen; maar ik ga u voor zeven jaren... misschien voor altijd verlaten, en ik geef uwe belofte u terug, en ontsla u van uwen eed.

— Ik neem mijn woord niet terug, JUAN! — sprak zij — of wij elkander nog hier, op de aarde, of eerst in den hemel wederzien, nooit zal ik een ander toebehooren dan u.

Zij drukten elkander zwijgend de hand.

— Maar mijne moeder — vervolgde hij, terwijl groote tranen in zijne oogen blonken — zij is oud, gebrekkig, en buiten staat om haar onderhoud te verdienen!....

— Uwe moeder, JUAN! — Is zij niet de mijne geworden?... bij mij zal zij wonen... zoo lang ik leef zal 't onze moeder niet aan brood, niet aan verzorging ontbreken.

— Ik dank u, MARGARETHA!... nu vertrek ik ten minste gerust.... Als ik sneuvel zal de goedheid van God u beloonen.

Eindelijk kwam de noodlottige dag. Op de maat der trom trok JUAN, met den zak over den schouder en een stok in de hand, naar *Baguères*, de vereenigingsplaats der *conscrits*. CESAR, zijn getrouwen makker, nam hij mede, om toch ééne gedachtenis te hebben aan zijn geboortegrond, en aan den korten tijd van zijn geluk. Moeder en bruid vergezelden hem zoo ver mogelijk. Alle drie schreden zij voort, in 't hart bedroefd, en de oogen nedergeslagen. CESAR volgde de sprakelooze groep met hangenden kop, alsof hij de reden van zoo veel neêrslagtigheid begreep, en er in deelde.

Bij het boschje gekomen waar de liefde der verloofden ontstaan was, gingen zij het tooneel dier eerste en vreeselijke ontmoeting voor het laatst begroeten. JUAN had in zijne hoop- en gelukvolle dagen de plek van het gevaar en de redding zijner geliefde met eigen hand verfraaid. Onder eene digte loofhut van kamperfoelie en hagedoorn stonden een zodenbank en een godvruchtig teeken, ter gedachtenis aan 's Hemels wonderdadige tusschenkomst. Daarheen gingen de jonge lieden dikwerf, toen zij dachten hunnen heilstaat nabij te wezen, en

genoten dan in de schaduw van dat groen en dier bloemen den voorsmaak van het verbeide geluk. Helaas! het groen en de bloemen waren er gelijk altijd; maar het geluk was ontvloden.

MARGARETHA knielde er neder, en bad in tranen:

— o Mijn God! bescherm hem tegen alle gevaren, gelijk hij 't mij heeft gedaan! Elken morgen zal ik U hier om zijn behoud bidden, als hij nog leeft, en om zijne zaligheid, als hij niet meer is.

JUAN en de grootmoeder baden ook stil en met gebrokene harten. Daarna stonden zij op en kusten elkander ten afscheid, en gingen vaneen, elk zijnen weg; maar niet zonder telkens om te zien, en hunne harten, door blik op blik, nog dikwijls te hereenigen.

Hier zweeg de Leeraar, door zijn eigen verhaal bewogen. Na eene poos ging hij voort:

— Van den dag van JUANS vertrek af, woonde de grootmoeder bij MARGARETHA in. De goede oude nam de ligtere bezigheden van de huishouding waar, terwijl de maagd haar kleinen handel in de stad dreef, zonder ooit hare dagelijksche bedevaart te verzuimen. Des avonds, aan het spinnewiel gezeten, spraken zij van den afwezigen lieveling. Waar zou hij nu zijn? Wat zou hij nu doen? — waren telkens herhaalde vragen, en beide de vrouwen poogden naar heur vermogen elkanders verdriet en smart te lenigen. — MARGARETHA, door de bitterheid der scheiding, 't heimwee der liefde, en den invloed der vreeze gefolterd, werd droevig en mijmerend; en hare kwijnende blikken vertolkten zigtbaar het lijden van hare ziel. En toch was de parel der vallei nooit schooner dan toen.

De eenige balsem die haar bloedende hartewond eene wijle kon verdooven, was het ontvangen der brieven, door JUAN van tijd tot tijd aan zijne dierbaren gezonden, die alléén hem aan de aarde verknocht hielden. Hij sprak daarin van zijn nieuwe levensbetrekking, zijne herinneringen, zijne wenschen en verwachtingen, zijne teederheid en trouw, maar nooit van zijn eigen leed of onspoed; uit vrees van de smart zijner dierbaren te ver-

meerderen. En toch wat leed hij-zelf niet, die aan zijne betrekkingen, aan zijn beroep, en aan zijne gebergten zoo gehecht was, en nooit de minste neiging had gevoeld voor den soldatenstand. De tranen die het papier soms besproeiden, getuigden van zijn niet te overwinnen noch te bedwingen gevoel. Bij 't herkennen dier teekenen van verborgen wanhoop — want wat zou de liefde niet doorgronden — smolt de bewogen MARGARETHA dikwerf in tranen, en duizendmaal drukte zij vurige kussen op die kenmerken van de trouw haars geliefden.

Maar zelfs die treurige vertroosting hield op. Er kwam een brief met het postmerk van *Algiers*. JUAN schreef, dat zijn regement daar ontscheept was, en dadelijk tegen de opgestane *Arabieren* moest oprukken. Men zag een hevig treffen te gemoet, daar de opstandelingen besloten hadden om liever tot den laatsten man te sneuvelen dan de wapens neder te leggen. Bij die tijding dacht MARGARETHA te sterven. Zij ondervond nu, dat er iets is nog veel bitterder dan de scheiding van een geliefde: de wetenschap, namelijk, van het gevaar dat hem bedreigt. Hoe veel vuriger nog bad zij nu dagelijks voor zijn behoud! Elken avond, bij den eersten stap in hare hut, vroeg zij: of er geen tijding was van JUAN? — Dan schudde de grootmoeder het grijze hoofd, en zuchtte zwaar, alsof zij zeggen wilde: »JUAN zal ons nooit weêr schrijven, mijn kind!" Met' háár bewogen, trachtte MARGARETHA zich gerust te toonen en der goede oude eene hoop te geven die zij-zelve niet bezat. Hare ziel leed onder vreeselijke voorgevoelens van een groot ongeluk, en dat ongeluk kwam; doch het was niet dat, hetwelk zij verwachtte.

Eens keerde zij, neêrslagtiger en droeviger dan gewoonlijk, van *Baguères* terug, en de Natuur-zelve scheen met hare gedrukte gemoedsgesteldheid overeen te stemmen. De lucht was met dikke, zwarte wolken bedekt, die zoo laag hingen, dat zij de toppen der populieren schenen te raken. Alles verkondigde een onweder. Daar brak de bui ontzettend los! De wervelende wind schudde het woud, stormde met akelig geloei over de vlakte, en wentelde zware kolommen van warrelend stof en afge-

scheurd gebladerte voor zich heen. Voor de magtige vlaag gebogen kermde het geboomte met een buldrend geklag, gelijk aan het brullen eener fel bewogene zee. Nu schoot de bliksem uit en verblindende stralen op stralen vlogen door het zwerk, van donderslagen gevolgd, zwaar genoeg om het stoutste hart te doen sidderen.

MARGARETHA zocht en vond eene schuilplaats in een der holen van 't gebergte; doch zij was er naauwelijks in veiligheid, of daar vervulde een ontzettend geelachtig licht den dampkring, bij 't gelijktijdig knallen van een ratelslag, de gewone verkondiger van gestichten brand. »O Mijn God! dat slaat ergens in!" kermde MARGARETHA, en de weêrklank des noodlottigen donders galmde in het diepst van haar vóórgevoelend hart. Eene onbestemde geestvervoering joeg haar naar buiten, en zonder den regen, die in stroomen nederplaste, te ontzien, snelde zij, als eene waanzinnige, den afstand door, die haar nog van het dorpje scheidde. Welhaast hoort zij uit de verte reeds kreten van brandgerucht, en ziet wolken van rook opgaan, en aan de lucht de roode spiegeling van uitslaande vlammen.

Eindelijk zag het arme kind het tooneel van de ramp. Haar voorgevoel had haar niet bedrogen; de bliksem was ingeslagen; hare eigen hut stond in brand.

— Moeder! — riep ze — Moeder van JUAN, waar zijt gij?

Maar de moeder van JUAN was niet daar buiten, en niemand wist van haar.

En eer de omstanders er aan konden denken om haar te weêrhouden, vloog het heldhaftige meisje door de reeds blakende deur naar binnen. De angst des doods greep de omstanders aan. Allen verbeidden sprakeloos den afloop dier daad van méér dan menschelijken moed. Men hoorde het kraken der brandende binten, het knetteren des inwendigen vuurs, en zag stralen van vonken uit het verteerde dak opgaan. Er verliepen sekonden; nu eeuwen voor het ongeduld! Maar, God zij dank! daar komt MARGARETHA terug, den dierbaren last stuiptrekkend aan haar hart geklemd: zij heeft hare moeder, de moeder van JUAN gered; maar naauwelijks is zij buiten

het bereik des vuurs, of overwonnen door hare bovennatuurlijke inspanning stort zij uitgeput, ademloos, schier levenloos ter aarde.

In mijne pastorij opende zij het eerst hare oogen weder. Gedurende drie etmalen hadden deelnemende buren met mij aan hare sponde gewaakt. Hare eerste gewaarwording was 't gevoel van brandende pijnen in het aangezigt. Zij hief hare hand op en voelde 't met kompressen en zwachtels, die alleen de oogen en den mond vrij lieten, omwonden. Toen ontging haar een kreet: »Groote God!... o Ik herinner mij!... het onweder!... den brand!... de vlammen!... Ik ben geschonden!... is het niet waar?... Ik ben voor altijd geschonden!

Wij zwegen. Het was maar al te waar. Het vernielende vuur, dat op hare doornatte kleeding was afgestuit, had haar onbeschermd gelaat geblakerd. De ongemeene schoonheid, om welke MARGARETHA haren bevalligen bijnaam droeg, was voor altijd weg. De geneesheer, het eerste verband leggende, had zelfs niet durven bepalen hoe groot de verwoesting zijn zou. MARGARETHA leefde; maar de *parel der vallei* was dood.

Ons zwijgen en weenen lieten geen twijfel meer over omtrent haar ongeluk. Zij sloeg hare blikken met onderwerping ten hemel.

— Gij wilt het zoo, mijn God! — sprak zij — maar och! dat JUAN mij nooit zoo aanschouwe!

Toen zag GEERTRUIDA op. Zij — die de oorzaak was van de ramp, ofschoon geheel onschuldig, want de bliksem die de hut ontstak had haar bedwelmd, en bewusteloos ter aarde geworpen — de arme, oude GEERTRUIDA had verzonken in smart dit tooneel bijgewoond. De naam van haren kleinzoon door MARGARETHA uitgesproken, bragt haar weder de vreugde voor den geest, die eene blijde boodschap haar op den noodlottigen dag-zelven had geschonken.

— JUAN — sprak zij — komt welhaast terug.

— Komt hij terug? — vroeg de lijderes met een toon vol schrik en vol vreugde.

— In een paar maanden. Hoor maar!

En nu las zij MARGARETHA eenen brief voor, geschreven met eene onbekende hand, waarin gemeld werd, dat JUAN, zwaar gewond, het kruis van eer en zijn ontslag had bekomen; dat hij nog in het hospitaal was, maar beterde, en, door eenen krijgsmakker, moeder en bruid op zijne aanstaande wederkomst voorbereidde. Binnen een paar maanden hoopte hij weder bij haar te zijn.

Na het lezen van dien brief verviel MARGARETHA in een somber gepeins, waaruit onze redenen haar niet konden opwekken.

— Wees getroost, mijne dochter! — zeide ik — De schoonheid is eene bloem, welke de jaren of ziekten doen verwelken. Het edelste sieraad van eene vrouw is eene schoone ziel. Deze heeft tijd noch krankte te duchten.

— Och, Mijnheer! — was haar antwoord — denk niet, dat ik behaagziek ben. Indien ik waarde hecht aan hetgeen de Hemel mij ontnomen heeft, dan is het omdat zij het is geweest, die mij de liefde van JUAN heeft doen verwerven. Hoe zal hij mij kunnen beminnen, in dezen staat!!

De heelmeester trad binnen. Hij voelde haren pols en gaf een teeken van genoegen. Toen nam hij 't verband van de brandwonden af, en zoodra deze bloot waren vroeg MARGARETHA om een spiegel.

— Een spiegel! — smeekte zij — een spiegel, Mijnheer de doctor! ik bid er u om!

— Nog niet; — sprak hij — later, mijn kind!

— Dan ben ik zoo afschuwelijk geworden, dat gij niet wilt dat ik mij-zelve zien zal!

Dit zeggende wilde zij hare handen aan 't gezigt brengen.

— Houdt hare armen vast! — beval de geneesheer ons, die met smart de oogen van haar afwendden. MARGARETHA vergiste zich niet in de oorzaak van deze beweging.

— Ik zeide het wel! — riep zij uit met een hartverscheurenden zucht — Hoe is het mogelijk dat hij mij nog beminnen zou, als men schuw is mij aan te zien?

Negen dagen lang kwam de heelmeester dagelijks de wonden verbinden, en zij genazen. Aanvankelijk was de zieke steeds in eene koortsachtige spanning, maar van lieverleê werd zij kalmer, en sprak niet meer over haar ongeluk. Eindelijk herstelde zij geheel. Nu kwam er nogmaals een brief gelijk de vorige, waarin de dag werd gemeld op welken JUAN zoude aankomen. Op dien weleer gewenschten, nu door haar gevreesden dag stond zij vroegtijdig op, verzekerde dat zij zich wèl gevoelde, en dat eene wandeling haar goed zoude doen. Ik bood aan haar te vergezellen.

— o Ik dank u — sprak zij — ik voel mij sterk. Moeder GEERTRUIDA zal met mij gaan! — en zich tot deze keerende, vervolgde zij — Kom, lieve moeder! laten wij ons boschje eens bezoeken. Het is zoo lang geleden dat ik het niet heb gezien. Ik verbeeld mij dat het mij geluk zal aanbrengen.

Zij ging, met de eene hand op den arm der oude

vrouw leunende, en met de andere een klein pakje dragende, waarvan ik het doel niet begrijpen kon.

— Wat hebt gij daar, MARGARETHA? — vroeg de oude.

— Gij zult dat weten, lieve moeder! als wij in het boschje zijn. — was het antwoord.

Zoo gingen zij langzaam voort; want de heldhaftige lijderesse was nog zwak. Op de plaats gekomen knielde zij neder, en deed een vurig gebed, en sprak toen:

— Vergeef 't mij, moeder! dat ik u bedrogen heb!... Zegen uwe dochter. Gij zult mij niet meer zien.

— Wat zegt gij, MARGARETHA?

— De waarheid: ik vertrek. Hier moest ik hem afwachten; maar hier wil ik hem *vaarwel* zeggen. Breng hem mijn laatsten groet over, moeder! en zeg hem, dat het alleen mijne liefde is, die mij hem doet ontvlugten.

— Waar wilt gij heêngaan?

— Ik weet het niet: waarheen God mij geleiden zal.

— Maar gij hebt niets.

— In dezen doek heb ik eenige kleederen. 't Zal genoeg zijn voor den tijd dien ik nog te leven heb; wanneer de Voorzienigheid mij verhoort.

— En verlaat ge dan ook *mij*, ongelukkig, door mij ongelukkig kind!?

— Lieve moeder!... Uw zoon zal bij u zijn! Mij hebt gij niet meer noodig!

— Maar JUAN komt, en zal u niet vinden!

— Als JUAN mij wederzag zou hij mij dan herkennen? En indien hij mij herkende, zou hij dan geen afschrik van mij hebben!?

— Afschrik van u, edele ziel! Van u, die 't verlies uwer schoonheid alleen hebt te wijten aan uwen moed en aan de overmaat van uwe liefde! Van u, die, toen de stoutsten terug deinsden, u in de vlammen hebt geworpen om zijne moeder te redden! JUAN heeft een edel, standvastig gemoed, MARGARETHA! Uw ongeval-zelf is een regt te meer op zijne liefde.

— o Ja, ik weet het — sprak MARGARETHA — JUAN heeft een edel hart. In het eerst zal hij mij nog uit mededoogen beminnen, of ten minsten dat voorwenden... dán zal zijn tegenzin, door elks afkeer, worden opgewekt. — Mij zal hij niet ongelukkig maken, maar hijzelf zal ongelukkig zijn, en ik zal in zijn hart lezen, en toch met hem ongelukkig worden! Neen, moeder! voor mij alleen zij de smart! Ik zal minder lijden, wanneer ik alleen lijde... Vaarwel!

Zij deed een stap vooruit, maar stond bevend stil, op

het welbekende blaffen van een hond, en die hond drong door de struiken.

— Dat is CESAR! — riep GEERTRUIDA, van vreugde opspringende — en waar is uw meester?

— Hier! — antwoordde eene ontroerde stem.

De man die zoo sprak was een soldaat in reisgewaad, met een zwarten band voor de oogen, en wiens hand den hond, die op de vrouwen wilde toespringen, aan een koord hield. Het was JUAN.

— Waar zijt gij, moeder?! Waar zijt gij, MARGARETHA?! — Ik heb toch uwe stemmen gehoord!? Gij ziet, ik heb de ontmoetingsplaats niet vergeten... Hoe, gij werpt u niet in mijne armen?

De beide vrouwen stonden als aan den grond genageld. MARGARETHA verward, verstomd, bedekte haar gelaat met de handen. De oude, sprakeloos, hijgende, staarde haren zoon aan. Naauwelijks had zij kracht genoeg om te stamelen:

— JUAN!... die hand... wat beteekent dat?

— Dat beteekent, moeder! dat de oorlog zijne kwade kansen heeft; de een laat er een arm, de ander een been, en ik...

— Hemel! JUAN! zijt gij blind!

— Gij hebt het gezegd, moeder!

— Blind! o Voorzienigheid! — riep MARGARETHA uit, het hoofd opheffende en JUAN om den hals vliegende, dien ook GEERTRUIDE nu met kussen bedekte.

Hier dacht ik dat de geschiedenis ten einde was.

— Zulk eene tusschenkomst van de Voorzienigheid — sprak ik — is inderdaad aandoenlijk. Die minnaar, door blindheid getroffen, zoodat in zijne verbeelding de bekoorlijkheden, die zijne vriendin niet meer bezit, blijven voortleven!...

De Leeraar viel mij glimlagchend in de rede:

— Nog een weinig geduld; want ik heb nog niet gedaan.

— Wat kunt ge nog meer te verhalen hebben? Zij huwden.

— Ongetwijfeld, en ik-zelf heb hun huwelijk ingezegend. Maar toch heb ik uw geduld nog een oogenblik noodig. Laat mij tot het einde toe voortgaan. De jonge lieden bleven bij mij met hunne moeder inwonen, totdat hunne hut, aan wier opbouw alle de dorpelingen, als om strijd, het hunne toebragten, gereed was.

Des avonds hoorde ik met genoegen den jongen invalide spreken over de wapenfeiten des legers. Hij vertelde zoo levendig, dat ik als ware 't tegenwoordig was bij de belegering van *Zaatcha*, in den loopgraaf, in het nacht-

leger, in het vuur, en bij de bestorming in de bres. Toen wij zoo ver gekomen waren, sprak JUAN:

— En daarmede, halt! Verder weet ik niets, dan dat er eene mijn sprong en ik met haar. Een poos later nam men mij op; het lijf gewond, een arm in het gewricht gebroken, en 't hoofd onkenbaar van bloed en stof.

— En uwe oogen?

— Ja, mijne oogen: in de uitbarsting verbrand.

— En moet gij altijd dien band dragen?

— Volstrekt; ik mag en kan hem niet aflaten, want de minste aanraking met de lucht veroorzaakt mij hevige smarten.

— Ook niet des nachts?

— Nooit. Wie mij vraagt om mijne oogen te zien, is mijn vriend niet.

— Arme JUAN! Gij zijt nu als BELISARIUS.

— Wie is BELISARIUS?

— Een soldaat als gij, hoewel wat hooger in rang. Een legerhoofd van vroegeren tijd, maar die, van het gezigt beroofd, met zijn helm in de hand bedelde.

— Pardon, Mijnheer! — hernam hij met fierheid — hier houdt de gelijkenis op. Dank zij mijn pensioen en mijn kruis van eer, gebedeld brood zullen wij nooit behoeven te eten. Niet waar, vrouwtje? — vroeg hij, MARGARETHA op zijne knie trekkende en haar liefkozende.

Inderdaad zijn pensioen en riddersoldij, gevoegd bij hetgeen de beide vrouwen met de boerderij en den spinrok verdienden, verzekerde aan hun huisgezin eene welvaart, grooter dan men in deze streken gewoon is.

Alles scheen de jonge lieden nu toe te lagchen; hun welvaart en huiselijke vrede, de opgeruimdheid met welke JUAN zijn ongeluk droeg, zijne altijd toenemende teederheid voor MARGARETHA, alles voorspelde haar geluk en liefde tot het einde hare van dagen. En toch bleef zij ter prooije aan eene sombere droefgeestigheid. Een heimelijke kwaal ondermijnde hare gezondheid. Zij verging bij den dag.

Ik sprak daarover met den geneesheer, die bijna evenveel belang in haar stelde als ik.

— Mijne kunst schiet te kort — sprak hij, na haar gezien en ondervraagd te hebben — De bron der kwaal is in de ziel. Zij verzwijgt iets. Gij zult haar geheim beter dan ik, kunnen ontdekken. Doe er uw best toe; zonder dát kan ik voor niets instaan.

Maar, wat zou ik vermogen; daar over haar leed geen woord uit hare lippen kwam. Eens dacht ik, dat zij haar hart lucht wilde geven. Ik las op haar gelaat, dat

zij van haar geheim wilde spreken; doch JUAN kwam in, en de ontdekking, waarop ik hoopte, bleef op nieuw als in haar hart begraven.

Intusschen nam de verzwakking meer en meer toe. De bronnen des levens schenen bij het uur op te droogen. JUAN, voor wien men den toestand zijner gade niet had kunnen verbergen, verliet haar bed niet.

Eens, des nachts, daar de benaauwdheid mij voorkwam zeer te verergeren, zond ik om den doctor. Hij kwam, voelde den pols, en mij ter zijde nemende sprak hij:

— Zij heeft maar weinig uren meer te leven. De hulpmiddelen der wetenschap zijn uitgeput; eene *crisis* alleen zou haar misschien kunnen redden; doch vanwaar zou die komen? De kunst kan haar niet voortbrengen, en de tijd der wonderen is voorbij. Mijne taak is hier afgeloopen, en de uwe begint.

Hoewel op die droevige mededeeling voorbereid, schokte zij mij tot in het binnenste mijns harten. Nooit kwamen de pligten van mijn ambt, aan een sterfbed, mij zoo zwaar voor als hier. Evenwel, ik gevoelde ook hier de behoefte van mijn hart, om die in al hunne volheid te vervullen.

— MARGARETHA! — sprak ik, moeite doende om mijne aandoening te bedwingen — Gij zijt vrouw en zwak, maar ik ken u, en weet, dat gij gelooft en hoopt. Gij zult ook moeds genoeg hebben, om zonder schrik de waarheid van mij te vernemen. Het uur is gekomen, mijne dochter! om de aarde vaarwel te zeggen. De Heer roept u op.

— Ik weet het — fluisterde zij met kalmte — ik gevoel, dat de dood nadert, en ik wacht hem met onderwerping.

GEERTRUIDA snikte; de doctor-zelf, zoo gewoon als hij was aan zulke toestanden, had moeite om zijne tranen te weêrhouden; JUAN drukte krampachtig de koude hand der lijdende aan zijn hart, terwijl groote tranen van onder zijnen oogband neêrdruppelden; en ik, hoewel verdiept in de heiligheid van de dienst des leeraars aan de stervenssponde, was zoodanig ontroerd, dat ik niet dan bevende weder het woord opvatte.

— Ik ken de zuiverheid van uwe ziel, mijne dochter! maar indien eenige zonde uw geweten bezwaart, aarzel dan niet die in mijnen boezem uit te storten. De genade des Heeren.....

— Ja, mijn vader! — viel zij mij in de rede — ik, arme zondares, heb de genade Gods wèl noodig; een zware last drukt op mijn hart.

En daar zij elk beweging zag maken om ons alleen

te laten, ging zij luider voort, dan ik dacht haar mogelijk te zijn:

— Eene openbare belijdenis van schuld is niet te veel tot delging van eene zonde als de mijne. Blijft allen hier; ik eisch dat; ik bid het. Blijf gij vooral, JUAN! want van uwe vergiffenis hangt die des Hemels af.

Rondom haar bed geschaard zagen wij haar, vol verwachting, met verwondering aan. Er heerschte eene plegtige stilte. MARGARETHA had zich opgerigt. Hare vermagerde gedaante, hare vlechten in wanorde, hare bleeke trekken eensklaps met gloed overdekt, hare ingevallene oogen schitterend van een bovennatuurlijken glans; alles, in één woord, werkte op ons gevoel en gaf iets verhevens en huiveringwekkends aan hetgeen er gebeurde.

Na eenige oogenblikken denkens vatte MARGARETHA de hand van haren echtvriend, en sprak:

— JUAN! gij herinnert u den eed, dien wij op den dag van onze scheiding aflegden; den eed van voor elkander te zullen leven? o, Hij was wèl gemeend. Mijn hart was het uwe, gelijk uw hart het mijne. Helaas! de vrees van het uwe te verliezen, heeft mij jegens u misdadig gemaakt. Toen ik vernam, dat mijne vroegere schoonheid verloren was; toen ik u, in mijne gedachten, verstomd, verschrikt zag staan bij het aanschouwen van 't misvormd gelaat der verloofde, die in de dagen van haar geluk de parel was der vallei, steeg mij het bloed kokend naar de hersenen. Ik had een afschrik van mijzelve. Eene koortsachtige hitte greep mij aan, mijn denkvermogen was bedwelmd en verward, en... ik verdedig mij niet, JUAN! ik beschuldig mij-zelve... in mijn wanhoop, in mijn waanzinnigheid riep ik uit: »o Mijn God! Als hij terugkomt, geef *mij* dan de schoonheid weder, of ontneem *hem* zijn gezigt!... De Hemel weet, hoe ik mij, over die bede in krankzinnigheid, heb geschaamd, zoo ras ik haar had uitgesproken.... Naderhand heb ik mij willen verwijderen en u ontvlugten; maar... het was te laat! — o Mijn JUAN! die noodlottige bede werd verhoord, en... ik sterf van wroeging over haar, en van smart over hare vervulling.

— Hoe — stamelde JUAN — MARGARETHA! Is dat de reden van uwen dood!

— Zonder dat ware mijn geluk volkomen geweest.

— Welnu, leef dan, mijne lieve! want God heeft uwe bede niet vervuld!

En zijn oogband afrukkende zag hij haar aan met oogen aan welke nimmer eenig gebrek was geweest, en viel aan de borst zijner vrouw, die verschrikt, geschokt, hem

aanstaarde, en toen, in tranen smeltende, hem in de armen drukte.

De *crisis* was daar, en de jeugd der lijderes deed, onder Gods zegen, het overige. Toen de doctor den volgenden dag terug kwam, zeide hij met een glimlach, die niets dan goeds voorspelde:

— Ik heb mij bedrogen, waarde Heer! — De Hemel doet nog wonderen!

— Ja, wel doet hij nog wonderen — zeide ik — want een wonder is de man, die zich aldus levenslang voor blind wil doen doorgaan, om de vrouw die hij bemint, nadat zij hare schoonheid verloor, gelukkig te maken in weerwil van haar-zelve.

Hier zweeg de verteller stil; het verhaal was ten einde. Zulk eene ontknooping had ik niet verwacht.

— En was MARGARETHA inderdaad zoo misvormd van trekken als zij dacht? — vroeg ik.

— Gij kunt er aanstonds over oordeelen. — was 't antwoord.

Wij vonden een eind wegs verder een eenvoudig, wit, net huisje, schitterende van zindelijkheid, het sieraad der buitenwoningen. Een wijngaard met druiven beladen, versierde de pui. Eene oude vrouw zat voor de hut in den koesterenden zonneschijn te spinnen In de deur stond eene jeugdige vrouw, met een zogend kind aan hare borst. Zij was rank, welgemaakt, bevallig en vriendelijk. Haar gelaat was niet schoon, maar ook niet afzigtig. Men kon er zelfs de sporen van hare vroegere schoonheid nog zeer wel aan ontdekken. In één woord, zij was niet lelijker dan andere zoo knappe vrouwen, die door de kinderziekte hebben geleden, en 't was alsof zij aan hare misvorming-zelve eene aandoenlijke uitdrukking van gelatenheid had te danken, die 't hart voor haar innam; zoo als zij daar stond, in den glans des gevoels van haren moederlijken rijkdom.

De Leeraar groette de oude vrouw met een vriendelijk hoofdknikje, en zeide toen:

— Hoe gaat het met de kleine, MARGARETHA?

— Hoe langer zoo beter. — sprak de gelukkige moeder, en toonde hem de roode, ronde wangen van haren zuigeling.

— Welnu, MARGARETHA! — hernam hij, en gaf een frisschen kus aan het bloeijende wichtje dat hem toelachte — Mij dunkt, ik zie ook u nog zóó, heel klein, toen ik u doopte. Nu, *de vallei van Campan heeft haren parel* nog niet verloren; zij heeft die wedergevonden in uw kind.

MENGELWERK.

DE DOOD VAN MONTIGNY.

(VOLGENS DE OORSPRONKELIJKE, IN SPANJE GEVONDEN STUKKEN.)

(*Ingezonden.*)

In een tijd, waarin men een verkeerd begrepen kerkelijken ijver zoo ver drijft, van een der jammerlijkste namen der geschiedenis met den glans van zielen-adel en zedelijke grootheid te omgeven, kan het niet ongepast zijn, het gekroonde voorwerp dat hem droeg, in al zijne naaktheid, volgens het getuigenis zijner eigenhandige brieven, ten toon te stellen. Er is tot in de laatste jaren altijd onzekerheid gebleven nopens het uiteinde van den ongelukkigen broeder des Graven van *Hoorn;* men wist niet of hem het zwaard des beuls of de giftbeker van zijn leven beroofd had, en voorstanders van zijn koninklijken moordenaar konden zelfs staande houden, dat zijn gewelddadige dood vrij verre van bewezen was. Vóór niet langen tijd echter hebben de oorspronkelijke stukken van het regtsgeding en de strafoefening, in de Archieven van *Simancas* ontdekt, de zekerheid van dezen bewezen, en tevens, dat noch gift, noch zwaardslag, maar verworging aan FILIPS het meest gepaste middel scheen om zijn slagtoffer van kant te helpen. Naar dezen werd het kort verhaal, met inlassching der voornaamste stukken, te zamengesteld, welks bewerking in het *Nederlandsch* wij hier onzen lezers aanbieden.

FILIPS II was voorzeker een der afzigtelijkste toonbeelden van wreede en ondragelijke dwingelandij. Er zijn tirannen geweest heviger en woester in hunne wreedheid dan hij, maar die drift en hevigheid, die òf

uit hunne wilde hartstogten òf uit hunne magtsbegoocheling voortkwam, kan in zeker opzigt tot hun verontschuldiging strekken. FILIPS echter kende die begoocheling, die mildheid niet. Koel, en zich-zelven meester, waren alle zijne handelingen de uitslag van soms verkeerde, maar altijd rijpelijk overlegde berekening. De kerkelijke onverdraagzaamheid, die hij zeker verder dreef dan eenig ander Vorst, die hem zelfs soms zoo zeer scheen te beheerschen, dat hij op het punt raakte zijne rust en deftigheid, zijne gewone geveinsdheid te verliezen, was bij hem niet met de ingetogenheid van zeden vereenigd, zonder welke zij onmogelijk iets anders dan verachting en haat kan inboezemen; aan de zwakheden der menschelijke natuur, aan die zelfs, welke door de minst strenge zedeleer veroordeeld worden, onderworpen, schijnt hij de bezadigde en bezonnen gemoederen tot twijfel te moeten brengen aan de opregtheid der dweepzucht, die hem zonder mededoogen zoo veel slagtoffers heeft doen vallen.

Niet dat ik hem van huichelarij in den volstrektsten zin des woords zou willen beschuldigen. In *Spanje* was, in de 16de eeuw, ieder geloovig, en niets dat ons regt geeft bij zijn Vorst eene uitzondering te stellen. Volkomen huichelarij is, daarenboven, gewis even zeldzaam als volkomen opregtheid. Maar iets anders is die halve huichelarij, waardoor men, omtrent de drijfveeren zijner handelingen, zich-zelf tot op eene zekere hoogte bedriegt vóór men het anderen doet, en, zijnen hartstogten en zijner baatzucht voldoening gevende, zich diets maakt, en anderen zoekt diets te maken, dat men een pligt vervult, en het algemeen belang bevordert. Zonder eenigen twijfel van de waarheid der Roomsch-Katholieke Kerkleer overtuigd, die allergelukkigst overeenstemde met zijne beginselen van oppergezag, en in het Protestantisme zoowel de misdaad der ketterij als de zucht naar Staatsvrijheid hatende, meende hij met niet genoeg strengheid tegen de gehate nieuwigheden te kunnen ijveren. Zoo meende hij de vermaningen van zijn geweten op te volgen, wanneer hij slechts zijne persoonlijke vooringe-

nomenheid en slechte driften gehoor gaf. — Er moet dus ook onder zijne talrijke slagtoffers menigeen zijn, wiens ongeluk aanspraak heeft op onze deernis en deelneming, omdat het niet verdiend en alleen het gevolg was der redeneringen van een baatzuchtig en bedorven overleg, dat zich dikwerf liet meêslepen om, in het belang van het doel, dat het zich, bewust en onbewust, voorstelde, de minst schuldige handelingen als de schandelijkste misdrijven te straffen. Onder al die slagtoffers is er echter misschien geen, dat meer onze aandacht verdient, als toonbeeld van een onregtvaardige en wreede behandeling, dan de Heer van *Montigny*, door de jammerlijke wijze, waarop deze veroordeeld en gedood werd; geen dat meerder verontwaardiging en medelijden wekt. De bijzonderheden dezer vreemdsoortige regtszaak zijn lang verborgen gebleven, totdat zij onlangs uit het stof der Archieven van *Simancas* aan het licht zijn gebragt. Zij zijn eene niet onbelangrijke proeve tevens van den loop van een Staats-regtsgeding in *Spanje* onder FILIPS II.

FLORIS VAN MONTMORENCY, Heer van *Montigny*, jongste broeder des ongelukkigen Graven van *Hoorn*, was uit een tak van het geslacht der MONTMORENCY's gesproten, die zich, in de 15de eeuw, uit *Frankrijk*, in de *Zuid-Nederlanden* was komen vestigen, waar hij uitgebreide bezittingen verkregen had. MONTIGNY bekleedde een der eerste rangen onder den adel des lands. Hij had het bewind in het *Doorniksche*, en was door FILIPS tot Ridder der orde van het Gulden Vlies benoemd geworden. Toen MARGARETHA van *Parma*, de Gouvernante, eene vergadering van Grooten en Vliesridders bijeen had geroepen, om maatregelen te beramen tegen de toenemende onrust, werd MONTIGNY gekozen om naar *Madrid* te gaan en den Koning van den stand van zaken te verwittigen.

Deze deed hem een zeer goed onthaal. Aan zijne geslotene manieren getrouw, trachtte hij hem te overreden, dat de ongerustheid, die men had opgevat omtrent de bedoelingen van het *Spaansche* Hof, ongegrond was,

en hij beloofde weldra zelf in de *Nederlanden* te zullen komen, en beijverde zich vooral hem tot zijne Staatsinzigten over te halen en hem te bewegen, al zijn invloed te gebruiken, om die bij zijne landgenooten ingang te verschaffen. MONTIGNY bleef niet lang in *Spanje*. Waarschijnlijk was hij door de woorden des Konings weinig overtuigd geworden; en hadden deze ook al eenigen indruk op zijn gemoed gemaakt, dan moest die, tegenover de sprekende feiten, ras zijn uitgewischt. Althans hij scheen weinig ijver aan den dag te leggen om aan anderen eene zekerheid in te boezemen, die hij-zelf niet deelde. FILIPS, door zijne spionnen, tot in de kleinste bijzonderheden, van alles wat er in de *Nederlanden* voorviel, onderrigt, toonde er zich gevoelig over; hij beklaagde zich, in een brief aan MARGARETHA, dat MONTIGNY zich niet zoo gedroeg als men regt had van hem te verwachten, na de stellige verklaringen hem te *Madrid* gegeven. Die ontevredenheid scheen echter niet blijvend, en de Koning liet zich overreden, en schreef later aan de Gouvernante, dat hij over de diensten diens Heeren voldaan was, en hij willigde hem, ter belooning, zelfs eene gunst in, waarom hij verzocht had.

Naarmate de toestand des lands verergerde, en de onrust en geest van vijandelijkheid van den adel op de andere klassen overging, wijzigde zich ook de persoonlijke toestand van MONTIGNY. Hij was in voortdurende betrekking tot de voornaamste hoofden van den adel, zijne vrienden en verwanten, welker tegenstand en geheime zamenkomsten het *Brusselsche* en *Spaansche* Hof zoo verontrustten. Als de meeste Gouverneurs der verschillende gewesten, eindigde hij met te verklaren, dat hij noch in de mogelijkheid was, noch den wil had om de edicten tegen de ketterij ten uitvoer te leggen, en met zijn ontslag aan te bieden, dat niet werd aangenomen. Toen de gezamenlijke lagere adel de Hertogin van *Parma* om vrijheid van godsdienst kwam vragen, sloot hij zich aan den Prins van *Oranje*, aan *Egmont*, *Hoorn*, en *Bergen*, om te vragen, dat men den verzoekers een gunstig onthaal gaf, en ze niet, als anderen riedden,

met geweld zou afwijzen. Geen enkele handeling wordt er echter van hem gemeld, waaruit men kan opmaken, dat hij eenig deel nam aan de zamenspanningen, die de omwenteling in de *Nederlanden* voorbereidden.

De Gouvernante, besloten hebbende om, als zij reeds vroeger gedaan had, eenige aanzienlijke personen naar *Spanje* te zenden, om den Koning van den loop der zaken kennis te geven, koos daartoe MONTIGNY met den Markgraaf van *Bergen* uit. Hij aarzelde ditmaal het aan te nemen, en BERGEN, aan een kwetsuur lijdende, die hem eenigen tijd het bed deed houden, maakte hij daar gebruik van, om zijn vertrek te vertragen. De herhaalde aansporingen der Hertogin bewogen hem echter op zijn ambtgenoot niet langer te wachten, en den 17 Junij 1566 kwam hij te *Madrid* aan. De afschaffing der Inquisitie, de verzachting der edicten tegen de ketters, de uitbreiding van de magt des Staatsraads, de bijeenroeping der algemeene Staten, de reis eindelijk van den Koning naar *Brussel*, waren de maatregelen die hij belast was te vragen. FILIPS ontving hem ook thans weder minzaam, en gaf hem menig gehoor, waarbij hij steeds zijne ergernis ontveinsde. Hij hield zich alsof hij hem zijne geheele briefwisseling met de Gouvernante liet zien, en riep hem dikwijls in den bijzonderen raad, waar de *Nederlandsche* zaken heetten behandeld te worden. MONTIGNY bepleitte er, met warme vastberadenheid, de zaak als welker advokaat hij gekomen was, en hij drong aan op toegevendheid en goedertierenheid, middelen, naar zijne meening, die den Koning de liefde en de onderwerping der *Nederlanders* verzekeren zouden. Al die besprekingen bleven echter zonder gevolg. Men wachtte, naar men zeide, de aankomst van BERGEN af, om ernstig te onderhandelen. Deze kwam eindelijk, en nu schenen de zaken meerder spoed te erlangen.

Onderwijl braken de eerste ongeregeldheden uit, die het Hof te *Madrid* deden besluiten eindelijk het masker af te werpen, en den Hertog VAN ALVA naar *Nederland* te zenden. De beide onderhandelaars, den keer bespeurende, dien de zaken namen, betuigden hun verlangen

om naar huis te keeren, waar de staat van zaken inderdaad de tegenwoordigheid van twee zulke aanzienlijke mannen, beide bewindhebbers van een gewest, scheen te vereischen. Dit stemde echter weinig met FILIPS' bedoelingen. De Kardinaal GRANVELLE hem in het geheim geschreven hebbende om MONTIGNY en BERGEN in *Spanje* te houden en hunne briefwisseling te bespieden, antwoordde FILIPS hem, dat beiden, zoo lang noodig, in *Madrid* zouden gehouden worden.

Zoo bevonden zich de twee Heeren in eene soort van eervolle gevangenschap, die hen onrust begon te baren. Hunne vrienden en verwanten wendden zich tot de Hertogin, om van den Koning hun spoedige wederkomst te verkrijgen. Zij stemde er in toe om den stap te doen, dien men van haar verzocht, maar werd niet gehoord. De Hertog van ALVA, die, over *Italië* en *Duitschland*, met zijn leger reeds in aantogt was, den stap der Hertogin vernomen hebbende, schreef den Koning in de dringendste bewoordingen, om er hoegenaamd geen acht op te slaan. Toen die brief bij FILIPS kwam, was de Markgraaf van BERGEN juist gestorven; men verdacht den Koning hem te hebben doen vergiftigen, maar dit te onregt.

MONTIGNY zocht zich goed te houden. Den 20 Junij 1567, toen hij reeds meer dan een jaar te *Madrid* geweest was, stelde hij den Koning een geschrift ter hand, waarin hij zijne inzigten omtrent de middelen ter bevrediging der *Nederlanden* bloot legde. De Hertog van ALVA kwam niet lang daarna in *Brussel* aan, en opende zijn schrikbewind, den 9 September, met het in hechtenis nemen der Graven van EGMONT en HOORN. Weinig dagen later werd MONTIGNY, die het lot zijns broeders nog niet kende, zelf gevangen genomen, en in het slot van *Segovia* opgesloten, dat de gewone kerker der Staatsgevangenen van zekeren rang was.

Hoewel men reeds besloten was hem voor den regter te dagen, was er echter nog niets bepaald omtrent den weg, dien men zou inslaan. Verscheiden zinsneden uit de briefwisseling van ALVA met den Koning toonen, dat

men zich toen voorstelde hem in *Spanje* te doen vonnissen. De Hertog dringt er althans, in een schrijven van 18 September, op aan, om bij de zamenstelling der regtbank die over zijn lot zou beslissen, geen acht te slaan op de uitdrukkelijke voorwaarde der regelen van de Vlies-orde, dat de ridders slechts voor hunne genooten konden te regt staan. Het is verwonderlijk om te zien tot welke spitsvindigheden hij zijn toevlugt neemt, om aan de onwettigheid, die hij zocht te doen gelden, een schijn van regt te geven; gedrongen te erkennen, dat, volgens de woorden der wet, het verraad onder de misdaden behoorde, aan die bijzondere regtbank onderworpen, die hij zocht te ontduiken, beweerde hij, dat het aldus niet was met het misdrijf van gekwetste majesteit, waarover de insteller der orde, FILIPS van *Bourgondië*, zijne gedachten niet had kunnen laten gaan, daar hij-zelf de koninklijke waardigheid niet bekleedde. FILIPS teekende, na het ontvangen van dit stuk, op den kant aan, dat hij verlangde spoedig de betrekkelijke stukken te ontvangen, daar hij, in die zaak, geheel in den blinde rondtastte.

Desniettegenstaande verliep er meer dan een jaar, vóór het geding van MONTIGNY in ernst geopend werd, hetzij men te zijnen opzigte geen enkel bepaald feit kon ontdekken, hetzij andere zaken den Hertog van ALVA beletten er zich eerder mede bezig te houden. De toestand van den armen gevangene was verschrikkelijk. Geheel onbekend, niet slechts met hetgeen men omtrent hem voorhad, maar ook omtrent hetgeen in de *Nederlanden* voorviel, de dood zijns broeders zelfs niet uitgezonderd, vroeg hij te vergeefs, dat men eindelijk beslissen zoude omtrent zijn lot, en hem althans de misdaad doen kennen, waarvan hij beschuldigd werd. Hij wendde zich achtervolgens tot de invloedrijkste personen van het Hof: RUY GOMEZ, den Hertog van FERIA, den Bisschop van CUENÇA. Toen hij geen antwoord kreeg, ontwierp hij, in zijne wanhoop, een plan tot ontvlugting; maar een onderschepte brief deed het geheim aan zijne bewakers kennen, en een der medepligtigen aan zijn plan

werd met den dood gestraft. MONTIGNY had toen reeds tien maanden gevangen gezeten.

Ondertusschen had men de wijze van regtshandel bepaald, waaraan men hem onderwerpen wilde, en men had besloten hem in de *Nederlanden* te doen vonnissen, maar hem in *Spanje* gevangen te houden, waar men hem ondervragen zoude volgens een ontwerp door den *Brusselschen* raad overgezonden. Dit plan deed reeds genoegzaam zien, dat men zich in een geheimzinnigen nevel hullen wilde. De Procureur-fiskaal bij den Raad te *Brussel* droeg den Hertog van ALVA, voorzitter of liever eenig regter in een lichaam, welks andere leden slechts bijzitters waren zonder beslissende stem, een akte voor, waarin de hoofdpunten der beschuldiging werden opgesomd.

„Het is bekend," zoo sprak de fiskaal, „dat MONTIGNY en zijn broeder de Graaf van *Hoorn*, met den Prins van *Oranje*, den Graaf van *Egmond*, den Markgraaf van *Bergen*, en andere Edelen, overeengekomen zijn om zamen te spannen, en een verbond te beramen en in te stellen, onder strikten eede, opzettelijk en bepaaldelijk tegen een dienaar (*) van Zijne Majesteit, maar op een geheimzinnige en bedekte wijs, en werkelijk tegen dezes gezag en oppermagt gericht; zoodat er besloten werd dien dienaar persoonlijk geweld aan te doen, of ten minste hem uit de *Nederlanden* te doen verwijderen....... om zich aldus meester te maken van het bewind....... waarin zich gezegde MONTIGNY met de anderen aan de misdaad van gekwetste Majesteit heeft schuldig gemaakt, al had ook de gezegde zamenspanning geene andere uitwerking gehad dan de verwijdering van dien Staatsdienaar, om aldus Zijne Majesteit van diens diensten te berooven, en zoo te eerder tot hunne verderfelijke doeleinden te geraken. Daarop hebben zij een andere zamenzwering gemaakt, strekkende, onder andere zaken, om de voornaamste raden des bewinds te doen opheffen, om aldus tot den raad van State de kennis der zaken te brengen, die van justitie zoowel, als van finantiën, en om in het algemeen de zegels en het gezag over alle zaken in hunne

(*) GRANVELLE namelijk.

handen te spelen, waardoor gezegde raden zeer in minachting geraakt zijn....... een zaak, die blijkbaar tot oproer noopte, te meer daar ten zelfden tijde goede en lofwaardige overheidspersonen werden afgezet en slechten in de plaats geroepen, ook goede wetten en bevelschriften afgeschaft en vernietigd;...... en, begeerende daarenboven het volk tot hunnen dienst te krijgen, dat reeds grootelijks door hunne knoeierijen en opstoking was opgezet, hebben zij op velerlei plaatsen het gerucht verspreid, dat Zijne Majesteit de *Spaansche* Inquisitie in het land wilde brengen...... en Zijne Majesteit, vervolgens aan de Hertogin VAN PARMA zijne brieven van 17 October 1565 gezonden hebbende, om de Inquisitie te doen voortgaan en de ten uitvoerbrenging der edicten te verzekeren....... heeft gezegde MONTIGNY, onder andere praatjes meer, door hem gehouden, aan ALONZO LALOO, geheimschrijver des Graven van *Hoorn*, geschreven, dat ieder zich over een dergelijk besluit van Zijne Majesteit ergerde, vooral wat de ten uitvoer legging der edicten aanging;...... en door middel van deze en dergelijke geruchten, rondgestrooid en verspreid door gezegden MONTIGNY en zijne vertrouwden, heeft het volk sinds lang door de dienaren en handlangers dier heeren bewerkt, begonnen zich van alle zijden te verheffen....... en hoorde men van alle kanten de vreemdste en verschrikkelijkste klagten, niet slechts tegen de Inquisitie, maar ook tegen het bewind, de politie en het gezag Zijner Majesteit....... en de heeren zijn zoo ver gegaan van te zeggen, dat zij noch de magt noch den wil hadden om de edicten in al hunne gestrengheid ten uitvoer te leggen, of de behulpzame hand te bieden aan de Inquisitie....... Eindelijk, de Prins van Oranje zich in zijne stad van *Breda* teruggetrokken hebbende, waar hij eene vergadering en zamenkomst hield, is MONTIGNY met de overigen daar tegenwoordig geweest, en heeft men daar besloten de wapenen tegen Zijne Majesteit op te nemen, wanneer deze niet mogt besluiten inquisitie en edicten terug te nemen, of ten minste te verzachten en wijzigen; aldus om de vrijheid der sekten te verkrijgen, en te dien einde, in *Duitsch-*

land, 4000 ruiters en vier regimenten infanterie gereed te houden.......”

Zoo begint de eisch van den fiskaal. Het verdient opmerking, dat de laatste aantijging, de eenige die werkelijk ernstig luidt, zonder eenig bewijs wordt aangevoerd, en zonder eenig getuigenis zelfs. Geheel de rest is van zoodanigen aard, dat men niet vatten kan, hoe de Hertog VAN ALVA en zijn aanhang er de beginselen der misdaad van gekwetste Majesteit in gevonden hebben; er is toch enkel van gesprekken, geuite meeningen, gegeven raad, en dergelijke sprake. Het vervolg van het stuk beantwoordt volkomen aan dit begin. MONTIGNY en de overigen, zegt het, hebben dien stap van den adel, om met het verzoekschrift tot de regentes te komen, in dreigende houding (?), goedgekeurd en aangemoedigd; zij hebben den tekst van dat verzoekschrift zelfs verbeterd, en MONTIGNY heeft niets strafwaardigs gevonden in den maatregel, waarvan sprake is. Hij heeft *verderfelijke* gesprekken tegen den Koning gehouden, zeggende, dat Zijne Majesteit den *Nederlandschen* Heeren groot ongelijk aan deed door er *Spanjaarden* te zenden; dat men ze daardoor tot opstand drijven zoude; dat men hier niet moest willen heerschen als in *Spanje*, daar men dit nimmer zoude veroorloven. MONTIGNY wordt verder beschuldigd dikwijls eene groote verbittering te hebben aan den dag gelegd, omdat de Koning naar zijn raad niet luisteren wilde; de sterkte des Konings te hebben verkleind en die zijner vijanden vergroot; zich in het begin der onlusten zeer gunstig te hebben getoond voor de Sectarissen, met name in zijn Gouvernement van *Doornik*; en, ten steun dezer beschuldiging, gaat er de fiskaal toe over, om, tegen zijne gewoonte, feiten aan te voeren en op een getuige te verwijzen:

„De beheerder van het kerspel,” zegt hij, „hem (MONTIGNY) herhaalde malen gewaarschuwd hebbende, dat de sectarissen openlijk dag en nacht zongen, en dat wel psalmen en andere verboden liederen, en hem gevraagd hebbende waarom hij daarover geen regt deed, heeft hij geantwoord, dat het de lieden der kerk zelf waren, die

de eerste oorzaken waren der onlusten, door de plegtigheden, die zij in hunne kerken vierden; en dat, zoo men het volk de vrijheid liet, het avondmaal onder beiderlei vorm te gebruiken, zoo als de Hertog van *Kleef* in zijne Staten gedaan had, men alles herstellen kon;... en gezegde geestelijke hen hebbende doen opmerken, dat dat weinig waarschijnlijk was, daar het meerendeel der sectarissen van zijn Gouvernement Calvinisten waren, heeft hij geantwoord, dat de een en de ander leven moesten, als wilde hij te kennen geven, dat men aan beide secten gelijke vrijheid geven moest; gezegde MONTIGNY had ook de gewoonte aangenomen ieder dag, wanneer hij met gezegde geestelijke sprak, netelige vragen met betrekking tot de oude godsdienst op te werpen, en die godsdienst met minachting, vooral in betrekking tot het offeren den kerkdienst, in het bijzijn van leken — edelen, soldaten, en anderen — te behandelen; en hij deed dit zóó sterk, dat gezegde geestelijke, het niet langer kunnende aanhooren, zich dikwijls aan zijne tafel en zijn gezelschap onttrok; hij (MONTIGNY) gaf zich veel moeite om de ketters in de regtsambten te plaatsen, en de kanonniken hem gewaarschuwd hebbende..... dat men, op vele punten, begon te preêken en oefeningen te houden, hij hun toevoegde: woudt gij de preêken beletten? — neen, neen; ik zeg u dat er veertig of vijftig duizend menschen zijn om ze te verdedigen."

Wij zullen den fiskaal niet volgen in de langwijlige optelling van al die kleine feiten, al die praatjes, die hij bijeengeraapt heeft om de beschuldiging te staven. Uit dat alles echter besluit hij, dat MONTIGNY beschouwd moet worden, als verantwoordelijk voor de onlusten, die zijne schuldige toegevendheid aangemoedigd heeft, en voor al de zielen die hij ten verderve heeft gebragt. Tot aantijgingen van een anderen aard overgaande, verwijt hij hem, gewoonlijk eene oneerbiedige en verachtende taal omtrent de persoon des Konings gebezigd te hebben, te *Parijs* te hebben gezegd, dat de edelen der *Nederlanden* in staat waren een sterke afdeeling ruiterij tegen den Hertog van *Guise*, tot ondersteuning van den

connetable DE MONTMORENCY te zenden, die hun, zonder twijfel, zoo het noodig zijn mogt, denzelfden dienst zou bewijzen; te *Madrid* in den vollen raad te hebben verklaard, dat geen dier edelen de wapenen tegen de rebellen zoude opvatten, zoo Zijne Majesteit niet eerst aan het verzoek der verbonden edelen voldeed; diezelfde verklaring in de tegenwoordigheid Zijner Majesteit herhaald te hebben, waaruit het duidelijk bewijs voortvloeit, dat hij niet alleen van die oproerige praktijken kennis droeg, maar er zelfs in deelde; ze niet bij tijds te hebben aangegeven; eindelijk, op bevel des Koning gevangen gezet, alles aangewend te hebben om uit zijne gevangenis te ontsnappen, zoodat hij de noodige toebereidselen reeds gereed had gemaakt, daar hij zich, door tusschenkomst van zijn schrijver en zijn hofmeester, vijlen en andere werktuigen had aangeschaft, en een zijner wachters door beloften en goede woorden had aangezocht, wat zijne overige misdaden zeer verzwaarde. — In dit alles de bewijzen vindende voor de misdaad van oproer, zamenzwering, en gekwetste goddelijke en menschelijke Majesteit, eischt de fiskaal, dat MONTIGNY van zijne eerambten en waardigheden ontzet, en aan den lijve gestraft worde, met verbeurdverklaring zijner goederen, en alle straffen als naar regten.

De Hertog VAN ALVA zond, bij een voorschrift van onderzoek, uit zijn leger bij *Luik* gedagteekend, dezen eisch naar den regter van het Crimineele Hof te *Madrid*, hem verzoekende MONTIGNY nopens de uitgedrukte feiten te ondervragen, en hem uit te noodigen een of meer gevolmagtigden aan te wijzen, om zijne verdediging voor te dragen. — Een dier regters, SALAZAS, begaf zich diensvolgens naar het slot van *Segovia*, en ging daar, den 7 Febr. 1569, tot de ondervraging van den gevangene over. De tekst dezer ondervraging is onder de te *Madrid* uitgegeven stukken, en zou alleen reeds volstaan kunnen om MONTIGNY's onschuld ook voor hen te bewijzen, die, zich op het standpunt van het Hof te *Madrid* stellende, er de vooroordeelen en vreemde stellingen van aannamen. Op de veelvuldige en beuzelachtige vragen hem achtervolgens

gedaan, en die niet anders waren dan de ontwikkeling van den eisch, antwoordde hij voortdurend met de stelligste ontkenning, zonder dat de regter immer in de gelegenheid scheen hem in het naauw te brengen en hem te verrassen of met zich-zelf in tegenspraak te brengen. Hij beweerde dat de vereenigingen, waarbij hij met de andere edelen tegenwoordig was geweest, festijnen geweest waren, en men er, wel verre van zamen te zweren tegen de oppermagt van den Koning, nimmer over Staatkunde gesproken had, dan bij toeval en altijd in welgezinden geest, dat hij voor zich nimmer deel had genomen in het verbond der edelen; hij verklaarde op de natuurlijkste en voldoendste wijze de betrekking waarin hij stond tot den connetable DE MONTMORENCY, het hoofd van zijn geslacht, eene betrekking, die men voor verdacht hield, om de eenige reden dat hij daardoor, en bij dien connetable den omzegger van den bekenden Amiraal DE COLIGNY had ontmoet; hij ontkende verder ten sterksten alle gezegden, die men hem verweet tegen het gezag des Konings, tegen diens persoon, en de Katholieke Kerk. Wat het verwijt betrof van de ketterij bevorderd te hebben, viel het hem slechts al te gemakkelijk dat te weêrleggen; hij bekende wel eenigen twijfel geopenbaard te hebben, omtrent de doelmatigheid der invoering van de Inquisitie in een land, waar haar naam zoo gehaat was, maar, verre van te erkennen dat hij er godsdienstige vrijheid had willen vestigen, betuigde hij, als Christen en Katholiek, eerder zijn eigen broeder te zullen hebben aangegeven, zoo die ongeloovig geworden was; en herinnerde met ophef aan de straf, den ketters in zijn Gouvernement van *Doornik* opgelegd, de brandstapels daar soms voor hunne predikanten opgeregt. De kleine feiten, die men bijeengezocht had om hem van de misdaad van verdraagzaamheid te overtuigen, werden òf als geheel onwaar bewezen, òf verloren alle gewigt door de ophelderingen die hij gaf, om ze in hun werkelijken aard te leeren kennen. De aantijging van den bisschop vooral waren van zijne zijde het onderwerp van een volstandige en krachtige ontkenning;

verre van te erkennen dat hij zijne gasten ooit tot een onderhoud zou hebben uitgelokt, waarover zich de meest angstvallige ooren zouden hebben kunnen ergeren, hield hij staande, dat hij nimmer had nagelaten om ieder tot stilzwijgen aan te manen, die dergelijke praatjes wilde houden. Toen de alcade hem gevraagd had, waarom hij geen harder woorden had doen hooren aan hen, die die onvoegzame praatjes hielden, waarom hij hen zelf niet gestraft had zoo als zij verdienden, antwoordde hij, dat het in die gesprekken nimmer de godsdienst gold, wat hij nooit geduld zoude hebben, maar algemeene opmerkingen omtrent het al te vrije leven van zekere geestelijken, en de eerzucht van sommige bisschoppen. Hij gaf eindelijk de hooge verbazing te kennen, die hem beving, van zich aldus door een geestelijke te zien aanklagen, die altijd zijne vriendschap had schijnen te zoeken.

Zoodanig is de hoofdinhoud van het eerste verhoor dat MONTIGNY onderging. Zeven dagen later, den 14 Febr., verscheen hij op nieuw voor den alcade, die hem den eisch van den fiskaal deed lezen, en hem onder eede uitnoodigde te verklaren, of hij niets bij zijne eerste antwoorden had te voegen. MONTIGNY bepaalde zich er bij, er de naauwkeurigheid van te verzekeren; waarop hem de alcade een afschrift van den eisch gaf, opdat hij zich over zeven weken daar over verantwoorden mogt bij den Hertog VAN ALVA, terwijl hij hem tevens uitnoodigde om zes of meer personen te magtigen om in zijn naam het regtsgeding te volgen, op gevaar van bij verstek gevonnisd te worden. MONTIGNY wilde, zoo als hij van den eersten dag af gedaan had, de regtmatigheid der regtbank, waarvoor men hem stelde, betwisten; hij kon, zeide hij, den Hertog VAN ALVA niet als zijn regter beschouwen; de eenige, dien hij als zoodanig erkennen kon, was de Koning, het hoofd der Vliesorde, zelf, voor dezen wilde hij zich tegen zijne beschuldigers verantwoorden. De alcade hernam echter, dat de Hertog hierin uitdrukkelijk last had van den Koning, en hij-zelf evenzeer krachtens eene koninklijke boodschap handelde. MONTIGNY

bleef er op staan om in *Spanje* door den Koning-zelf geoordeeld te worden; hij bragt in het midden, dat hij den Hertog van ALVA als zijn persoonlijken vijand beschouwde. Wel inziende echter, dat het nutteloos zou wezen langer tegen een onherroepelijk besluit te strijden, stemde hij toe om volmagt te geven aan Graaf PIETER van *Mansfelt*, even als hij ridder van het Gulden Vlies, aan den Prins van *Epinoi*, den Burggraaf van *Gent*, en zes anderen, zijne verwanten, vrienden, of dienaars, om hem in regten te vertegenwoordigen, hetzij gezamenlijk, hetzij afzonderlijk, hetzij zelfs door hen, die zij in hunne plaats daartoe zouden magtigen.

Een jaar ongeveer na dit laatste verhoor, den 4 Maart 1570, werd te *Brussel*, door den Hertog van ALVA, het doodvonnis tegen den ongelukkigen gevangene uitgesproken. De Markgraaf van *Bergen*, drie jaar vroeger in *Spanje* overleden, werd even zoo ter dood veroordeeld; het doel van welke veroordeeling de aanwinst zijner verbeurdverklaarde goederen was; een overleg, waarvan zich, volgens TACITUS' getuigenis, TIBERIUS zelf eerst vrij laat leerde bedienen. Wat MONTIGNY aangaat, het door den Hertog van ALVA uitgesproken vonnis „gehoord, als het heette, te eenerzijde den Procureur-Generaal des Konings in de *Nederlanden*, van de andere de gevolmagtigden der beschuldigden", verklaarde hem schuldig aan de misdaad van majesteitschennis en oproer, als medepligtige en hoofdwerktuig van het verbond en de zamenzwering des Prinsen van Oranje: als hebbende begunstigd en ondersteund de verbonden edelen in de zaak van het verzoekschrift, en ook wegens de slechte diensten, door hem beschuldigde, in *Doornik* bewezen, waar hem de regentes ter onderdrukking der onlusten en uitspattingen der sectarissen tegen de katholieke godsdienst gezonden had. MONTIGNY werd, dien ten gevolge, veroordeeld tot onthoofding met den zwaarde, openbare tentoonstelling van zijn hoofd, en verbeurdverklaring zijner goederen.

Een vreemde omstandigheid bij dit proces is de geheimzinnigheid, waarin ALVA dit vonnis wist te hullen;

hij vond middel om het voor de leden van den Raad geheim te houden. Zie hier wat hij deed: hij vroeg hunne schriftelijke en onderteekende meening omtrent MONTIGNY's schuld, zonder hen te waarschuwen dat het dezes regtspraak gold. De meerderheid tot die schuldigverklaring en de lijfsverbeuring besloten hebbende, deed hij het vonnis dien ten gevolge opmaken, en het door zijn geheimschrijver in eene zamenkomst voorlezen, tot welke hij slechts twee der regters, met een onbepaald vertrouwen door hem bedeeld, geroepen had. Hij zond het vervolgens aan den Koning, te gelijk met de tegen den Markgraaf van *Bergen* uitgesproken veroordeeling, en begeleid van een brief, waarin hij met zelfvoldoening den listigen aanleg ontvouwde, dien hij gemeend had te moeten te baat nemen.

„Ik wilde niet," zoo schrijft hij, „dat de veroordeeling van MONTIGNY aan iemand anders bekend was, totdat ik ingelicht zou zijn omtrent de bedoelingen en inzigten Uwer Majesteit. Zoo deze strekken om haar ten uitvoer te doen leggen, voeg ik hierbij het oorspronkelijke stuk met een vraagschrift, om het den veroordeelde te doen bekend maken. Daar Uwe Majesteit de doodstraf waarschijnlijk in *Spanje* zal willen laten voltrekken, *omdat dit hier te lande moeielijk gaan zou*, zal zij haar koninklijken lastbrief ter hand stellen aan wie haar goed zal dunken, opdat de daarmeê verwaardigde kennis neme van het vraagschrift en er gevolg aan geve."

Deze brief draagt de dagteekening van den 18 Maart. Toen zij FILIPS gewerd, reisde hij in *Andaluzië*. Hij antwoordde eerst den 30 Junij, na zijne terugkomst in *Castilië;* dat antwoord luidde als volgt:

„Ik keur de voorzorg goed door u ter geheimhouding der zaak genomen, totdat ik u mijne bedoeling kon doen kennen. Want inderdaad, hoewel de misdaad zoo duidelijk bewezen is, dat er, met opzigt tot het regt, geen oogenblik omtrent de ten uitvoer legging behoefde geaarseld te worden, hebben de drukten mijner reis en eenige consideratiën, die zich aan mijn geest opdeden, mij gedreven, die voltrekking uit te stellen tot mijne

aankomst alhier, en óok heden heb ik geen vast besluit, omtrent tijd en wijze waarop, genomen. Het is dus van belang in de *Nederlanden* nog niets bekend te maken, voor ik u daartoe last geef;... maar wat de zaak van BERGEN aangaat, staat er niets in den weg haar zoo spoedig mogelijk te eindigen; — draag tevens zorg mij de lijst zijner goederen te geven, die thans mijne domeinen vergrooten zullen."

Vóór wij van deze vreemdsoortige briefwisseling verder kennis nemen, moet ik doen opmerken, dat de brieven van FILIPS niet slechts de algemeene uitdrukking zijner denkbeelden zijn, door zijne ministers op schrift gebragt en van hem blootelijk onderteekend; zijne brieven werden allen volgens de aanteekeningen, door zijne hand bij den brief des Hertogs van ALVA gevoegd, opgemaakt; het ontwerp werd hem vervolgens, vóór de afzending, ter hand gesteld, en hij maakte daar dikwerf nog veranderingen in. Het is dus steeds FILIPS die spreekt, en, tot in de minste bijzonderheden van dit regtsgeding, onmiddellijk handelt; op hem rust dus ook alle verantwoording.

Een later brief dan de straks in uittreksel medegedeelde, doet ons zien welke de consideratiën waren, die den Vorst beletten terstond de voltrekking van het vonnis te gelasten. FILIPS vreesde, dat de bekendmaking van MONTIGNY's lijfstraf in de *Nederlanden* eene beroering deed herleven, die men voorshands onderdrukt waande, en dat zij zelfs in de naburige landen een nadeeligen indruk zoude maken. Ieder ander Vorst had daaruit het gevolg getrokken, dat dit aanleiding tot gratie geven moest; maar FILIPS besloot er uit, dat men het vonnis *met zoo weinig opschudding en zoo geheim mogelijk* voltrekken moest; zoo luiden zijne eigene woorden. De volgende bijzonderheden zijn getrokken uit een vertrouwelijk relaas, op bevel des Konings, aan ALVA gezonden en aan een der Koninklijke brieven gehecht. Daaruit blijkt ons tevens, dat er werkelijk raad gehouden werd om middelen te beramen, waardoor men het aangegeven doel het best bereiken kon.

„Allen waren het geheel eens, dat het niet verstandig ware op nieuw bloed te storten, of aanleiding te geven tot pijnlijke en smartelijke aandoeningen, die, als men opmerkte, niet slechts de verwanten en vrienden van MONTIGNY, maar ook al de ingezetenen der *Nederlanden* getroffen zouden hebben, wier misnoegen en gemor des te grooter zou geweest zijn, als men, daar de schuldige zich in *Spanje* bevond, niet nagelaten zou hebben te beweren, dat alles bij afspraak gegaan was, en hij opgeofferd was zonder geregtelijke verdediging. De meerderheid was dus van oordeel, dat het beste was hem vergiftigde spijs of drank toe te dienen, die hem allengs zou doen sterven, zoodat hij tevens gedurende zijne ziekte nog den tijd had, de belangen zijner ziel te behartigen; maar Z. M. oordeelde, dat men, door dezen weg in te slaan, geen regtvaardige handeling plegen zoude, en dat het dus beter ware hem in de gevangenis zelf de straf van den strop (door verworging) te doen ondergaan, en dat wel op genoegzaam geheime manier, om er niemand ooit kennis van te doen dragen, en iedereen te doen gelooven, dat hij zijn natuurlijken dood gestorven was. De zaak aldus besloten zijnde, alsmede, dat *het huwelijk Zijner M. te Segovia zou plaats grijpen*, beval Zijne Majesteit om gezegden MONTIGNY van het slot dier stad naar dat van *Simancas* te vervoeren."

Zoo, en nog naiver zelfs, luidt woordelijk het verhaal, aan ALVA gezonden. Ik twijfel of de geschiedenis van eenig beschaafd bestuur iets behelst, dat met deze gruwelijke beraadslaging, die met zulk een koelbloedigheid verteld wordt, vergeleken kan worden. De wettelijke naauwgezetheid, die FILIPS belette in eene vergiftiging toe te stemmen, is vooral een treffende karaktertrek. De bijtendste hoon had niets beters kunnen verzinnen.

Ten gevolge dezer beraadslaging werd nu de Gouverneur van het slot te *Simancas*, Don EUGENIO DE PERALTA, een verstandig man, zegt het verhaal, aan wien men eene dergelijke zaak kon toevertrouwen, en die toen te

Madrid was, op den 17 Aug. een bevelschrift ter hand gesteld, om zich naar *Segovië* te begeven, zich den gevangene te doen uitleveren, en hem naar *Simancas* te brengen om hem daar wèl te bewaken. Dit bevel werd met eene stipte naauwgezetheid ten uitvoer gelegd. MONTIGNY werd per as naar de gevangenis vervoerd, waaruit hij nimmer geraken zou, onder geleide van twee geregtsdienaars en vier haakschutters. PERALTA had hem, om hem te zekerder te bewaken, in boeien gesloten. Het relaas voegt er bij, dat de Koning er de order niet toe gegeven had, daar het niet noodig was; „maar die omstandigheid kwam niet te onpas bij het doel dat men voor oogen had, daar de kwelling er MONTIGNY door veroorzaakt, hem ziek maakte." Het vervolg der geschiedenis zal de treurige strekking van dit berigt nog meer doen uitkomen.

Er verliepen nog verscheiden weken vóór FILIPS begreep dit verschrikkelijke spel te moeten eindigen. Ongetwijfeld had dat uitstel ten doel om den argwaan te voorkomen, waartoe al te veel overhaasting ligt had kunnen aanleiding geven. Onderwijl was MONTIGNY, dien men sedert zijne komst te *Simancas* met meer zorg behandeld had, er toe gekomen om zich met de hoop te voeden, dat FILIPS, toen gereed om zijn vierde huwelijk aan te gaan, daaraan eene handeling van genade wilde verbinden, en hem bij die gelegenheid in vrijheid stellen. Den 1en October kwam er eindelijk een Koninklijke brief, van het Escuriaal gedagteekend, te *Simancas* aan, die den Gouverneur gelastte, den veroordeelde terstond ter beschikking van Don ALONZO DE ARELLANO te stellen, alcade ter audientie van *Valladolid*, en afgevaardigd, om het vonnis ten uitvoer te leggen. Instructiën, van dienzelfden dag geteekend, schreven dien Magistraat, in de kleinste bijzonderheden, den gang voor, dien de zaak moest hebben. Die instructiën droegen de handteekening van Doctor VELASCO, een der leden van den raad des Konings. Zij luidden als volgt:

„Hoewel, krachtens den inhoud van het vonnis de vol-

trekking in het openbaar zou moeten plaats hebben, heeft Zijne Majesteit echter, bewogen door juiste consideratiën, begeerd, en begeert als nog, dat zij in het geheim en binnen het kasteel plaats grijpe. Zij wenscht, dat men op geenerlei wijze wete dat FLORIS van *Montmorency* door lijfstraffelijke handeling gestorven is, maar dat men geloove dat hij zijn natuurlijken dood is overleden, en dat men het aldus zegge en openbaar make... Daartoe is het noodig, dat men van deze zaak niemand verwittige en er niemand bij doe werkzaam zijn, dan hen, die volstrekt noodzakelijk zijn, en dat men hun bevele alles ten strengste geheim te houden.......

„De licenciaat Don ALONZO zal dus ten spoedigste van hier gaan, en zich onmiddellijk naar *Valladolid* kunnen begeven, daarvan kennis gevende aan Don EUGENIO DE PERALTA, opdat hij zich ter plaatse genoemd *El-Abrojo* vinde, waar de gezegde Don ALONSO overreizen zal, om er zich met hem te beraden..... over alles wat er te doen is: de wijze waarop, de tijd, en alle andere dingen, die de gezegde strafoefening moeten voorafgaan, begeleiden en volgen; ten einde aldus het doel te bereiken, dat zich Zijne Majesteit voorstelt, dàt, van alles geheim te houden.

„Aldus alles met gezegden Don EUGENIO geregeld hebbende, zal hij naar *Valladolid* gaan, waar hij zich in het bezit van zijn post gesteld hebbende, zijne boodschap aan den voorzitter ter audientie zal mededeelen, aan wien afzonderlijk geschreven wordt, om hem, zoo noodig, bij te staan, vooral met betrekking den geestelijke, en de andere personen, wier bijzijn volstrektelijk vereischt wordt.

„Wat de tijd en het uur aangaat, waarop zich gezegde Don ALONSO naar het slot van *Simancas* zal begeven, en wat de strafoefening betreft en de wijze waarop daarbij zal worden te werk gegaan, zullen gezegde Don ALONSO en Don EUGENIO kunnen overeenkomen omtrent datgene wat het doelmatigst zijn zal voor de geheimhouding. Het denkbeeld, dat zich hier voordoet, is, dat het het

best zou zijn, zoo hij van *Valladolid*, den dag vóór een feestdag vertrok, en wel des avonds, om met het vallen van den nacht te *Simancas* aan te komen, met zich voerende niemand dan een vertrouwd schrijver en den *persoon, van wien men zich ter voltrekking van het vonnis zal moeten bedienen*, met zoo weinig bedienden mogelijk, en dat Don EUGENIO, vóór dat tijdstip, de plaats bereid houde, waar zij in het fort moeten komen, en dàt deel van het fort, waar zij zich moeten ophouden, opdat alles geheim blijve. Dadelijk na hunne aankomst zullen zij in de kamer treden, waar zich gezegde FLORIS van *Montmorency* bevinden zal; waar men hem, in tegenwoordigheid van Don EUGENIO en een of twee vertrouwde personen, en van den schrijver, dien men zal medebrengen, het vonnis zal bekend maken, met het vraagschrift, den hier diensvolgens gedanen eisch van den fiskaal met de ontvangst van dien eisch; waarvan procesverbaal opgemaakt zijnde en alle beschikking genomen, om gezegden FLORIS van *Montmorency* te beletten op eenigerlei wijs de hand aan zich-zelven te slaan, zullen gezegde Don ALONSO en Don EUGENIO, na hem bemoedigd, vertroost, en opgewekt te hebben met alle goede woorden, die zij kunnen vinden, hem met den of de geestelijken laten, die hem moeten bijstaan, zoo als aanstonds gezegd zal worden.

„Dien nacht en den geheelen volgenden feestdag, tot middernacht toe, zal men de strafoefening kunnen uitstellen, opdat gezegde FLORIS van *Montmorency* den meest mogelijken tijd hebbe om te biechten en het avondmaal te ontvangen, zoo dat noodig geoordeeld wordt, om zich te bekeeren, en in dit opzigt het uiterst mogelijke te doen; op een zoo gewigtig punt is het noodig dat er niets verzuimd en hem alle gemak gegeven worde.

„Te middernacht of een paar uur daarna, al nadat dit het voegzaamst geoordeeld zal worden, opdat de licenciaat nog vóór den dag, te zijnent, te *Valladolid*, terug zij, zal men tot de ten uitvoerlegging van het vonnis

kunnen overgaan, in tegenwoordigheid van den of de geestelijken, die hem moeten helpen om wèl te sterven, van gezegden Don EUGENIO DE PERALTA, den schrijver, *den persoon, die het voltrekken moet*, en, zoo men het noodzakelijk en voegzaam acht, van een of twee vertrouwde personen, wier bijstand noodig mogt worden geoordeeld; men moet vooral zorg dragen, dat de voltrekking op zoodanige wijze plaats grijpe, dat zoo veel mogelijk zij, die het lijk moeten begraven, niet tot het getal der getuigen van den dood behoord hebbende — zoo men, *om te beter te veinzen*, meent er andere personen bij te moeten gebruiken — niet bemerken, dat de dood gewelddadig is geweest.

„Wat den geestelijke betreft, die in deze zaak zal moeten deel nemen, in het belang van de ziel des veroordeelden, is het noodig, dat hij een geleerd en beraden man is, en dat men hem doe kennis dragen van het vermoeden, dat er bestaat, tegen gezegden FLORIS van *Montmorency*, op het punt des geloofs; opdat hij, ten gevolge dier kennisgeving, zich beijvere hem te ondervragen, te verlichten, en hem te doen terugkomen van de dwalingen en verkeerde meeningen, waarin hij geweest mag hebben of nog zij; dat alles met het beleid en de goede zorg, die hij in acht zal weten te nemen; de gezegde geestelijke zal hem de biecht afnemen en zien, of hij hem het heilig avondmaal geven kan.

„Het schijnt noodig, dien geestelijke te nemen uit de stad *Valladolid*, en men zou daartoe kunnen kiezen broeder FERDINAND DEL CASTILLO, van het Sint PAULS-Collegie, of een ander van die hoedanigheid, van dezelfde orde, of de orde van Sint FRANCISCUS, naar willekeur van den voorzitter der Cancellarij..... die hem zal doen roepen en die zaak ten zeerste aanbevelen, zoowel met betrekking tot de zorg voor de ziel van den veroordeelde te dragen, als van de geheimhouding.

„Ingeval gezegde FLORIS van *Montmorency* een testament zou willen maken, mag men dat niet toestaan, daar alle zijne goederen verbeurd zijn verklaard......

zoodat hij niet kan testéren en niets heeft om te testéren. Zoo hij echter eenige schulden of andere geldelijke verpligtingen wilde aanwijzen, kan men hem daartoe magtigen, mits er in die alle geene melding gemaakt worde van de strafoefening die welhaast zal plaats grijpen, en dat hij er zich bij uitdrukke als een zieke, die aan zijne ziekte meent te zullen sterven; men zal hem evenmin veroorloven brieven te schrijven of eenig geschrift te vervaardigen, tenzij op dezelfde voorwaarde.

„Het vonnis eenmaal voltrokken en de dood bekend geworden zijnde, met alle die maatregelen van voorzorg, die boven zijn aanbevolen, opdat men niet wete dat hij in regten heeft plaats gehad, zal men zich met de begrafenis bezig houden, die openlijk geschieden moet, met tamelijke plegtigheid en in de orde en de vorm bij personen van den stand des veroordeelden gewoon.... met hoogmis, vigiliën, en andere dergelijke in voegzaam aantal...... ook zal het niet ongepast zijn, zijnen bedienden rouwkleêren te geven, te meer daar zij klein in aantal zijn."

Zou men, bij het lezen dezer instructiën, aan een Magistraat gegeven ter voltrekking van een regtsvonnis, meenen, dat men het plan eener zamenzwering, of veeleer dat van een muichelmoord voor zich had? Welk een vreemd mengsel van de koelbloedige wreedheid, die er de hoofdbeschikkingen van heeft voorgeschreven, met die aanhoudende, levendige, vurige, ik had bijna gezegd liefderijke zorg voor het zieleheil des gevonnisden! — Is dat huichelarij? — Ik geloof van neen. Het is enkel een nieuw en sprekend voorbeeld van de monsterachtige, verachtelijke gevolgen, waartoe de mensch zich laat medeslepen, wanneer hij, door de dweepzucht verblind en door zijne driften vervoerd, in zijne ziel het goddelijke licht der rede en die beginselen van menschelijkheid uitdooft, die de eerste grondslag, de zekerste bron der zedelijkheid zijn.

De bevelen van FILIPS werden stiptelijk uitgevoerd. De alcade, Don ALONSO DE ARELLANO, zich naar *Valladolid*

begevende, ontmoette onderweg, op de aangeduide plaats, den slotvoogd van *Simancas;* en bij die geheimzinnige zamenkomst legden beide agenten de laatste hand aan het plan hun door den Koning ontworpen. Om de strafoefening zoo geheim te kunnen houden, als het bevolen was, moest MONTIGNY afgezonderd en naauwer bewaakt worden; maar daar die strenge maatregelen zelfs argwaan konden geven, was het van belang ze door de eene of andere bepaalde beweegreden te verklaren. Men nam daarom tot een zeer vreemde streek zijne toevlugt. Een in slecht *Latijn* geschreven briefje, dat op verstandhouding des gevangenen met personen buiten het fort scheen te wijzen, werd voor de deur der kamer van MONTIGNY geworpen. Een der officieren van het fort liet niet na het te vinden en bragt het aan zijn *chef.* Men gaf tevens voor, dat eenige als monniken verkleede mannen nabij het fort waren gezien geworden, die den toegang schenen te verkennen om tot de ontvlugting mede te kunnen werken. MONTIGNY mogt zijne geheele onkunde van al die ware of valsche feiten betuigen, de slotvoogd gaf geen gehoor aan zijne ontkenning, en zich uiterst getroffen veinzende door zulk eene beantwoording zijnes vertrouwens en zijner goede diensten aan den gevangene bewezen, verklaarde hij, dat, van dit oogenblik af, de zorg voor zijne eigene verantwoordelijkheid ieder andere overweging bij hem zou verdringen. MONTIGNY's bedienden, die tot dus ver in zijne dienst hadden kunnen blijven, werden hem nu, onder het voorwendsel van verdenking aan medepligtigheid in zijne plannen, ontnomen, en hij-zelf in een verwijderde kamer gesloten, terwijl hem tevens de vrijheid ontnomen werd om zich door geheel het kasteel te bewegen.

Hij was over deze verandering zeer getroffen, zóó zelfs, dat zijne gezondheid er min of meer door leed; van deze omstandigheid maakte men gebruik. De arts van *Simancas,* dien men wel in het geheim moest nemen, werd op het fort ontboden. Men droeg zorg hem er dagelijks meer dan eens te doen terugkomen, als

ware de toestand van den zieke ernstig genoeg om die vele bezoeken noodig te maken. De doctor schreef telkens dranken en geneesmiddelen, die bij slepende koortsen plegen gebruikt te worden, voor en deed die openlijk op het fort brengen; en wanneer hij in de stad terug kwam, verzuimde hij niet iedereen te vertellen, dat MONTIGNY, naar alle waarschijnlijkheid, binnen een week aan die hevige koortsen bezwijken zou.

Toen de toebereidselen geheel gereed waren, trad de alcade, die zich reeds heimelijk met een schrijver en beul op het kasteel vervoegd had, op Zaturdag 14 October, tusschen 9 en 10 uur 's avonds, de kamer binnen, waar de gevangene te bed lag. De schrijver gaf hem daarop kennis van het door ALVA tegen hem uitgesproken vonnis, waarna de alcade hem verklaarde, dat de Koning, hoewel van de regtvaardigheid van dat vonnis overtuigd, zijn hoogen rang in aanmerking nemende en hem genade willende bewijzen, goed geoordeeld had om de straf te verzachten, door te bevelen, dat de voltrekking niet in het openbaar, maar heimelijk zou plaats grijpen, zoodat zijn eer niet bevlekt, en men gelooven kon, dat hij aan eene ziekte overleden was. MONTIGNY, op alles behalve zulk eene ontknooping verdacht, werd, bij het vernemen dier tijding, vrij heftig aangedaan. Ondertusschen betuigde hij, zoo men het reeds aangehaald relaas gelooven mag, eene levendige dankbaarheid voor de gewaande verzachting hem als eene gunst voorgehouden; zelfs deed hij der billijkheid zijner regters hulde, verklarende, dat zij door zijne vijanden misleid waren. Daar hij vervolgens om een priester vroeg, werd hem FERDINAND DEL CASTILLO gebragt, dien men van *Valladolid* had ontboden, en daarop met hem alleen liet. Hij besteedde voorts den geheelen Zondagnacht met den Zondag en het begin van den volgenden nacht om zich tot den dood voor te bereiden. Eindelijk Maandags, ten twee ure in den ochtend, nadat hij zich, luidens het verhaal, zoo lang hij wilde Gode bevolen had, deed de beul, in het bijzijn van den alcade, den schrijver, en de andere tot het geheim toegelaten personen, zijn

pligt. Terstond daarop vertrokken alcade, schrijver, en beul weder naar *Valladolid*, waar zij vóór den opgang der zon aankwamen. Men had den beiden laatsten gezegd, dat zij met den dood zouden gestraft worden, zoo er iets van het gebeurde door hen uitlekte.

Luidt dat niet geheel als het verhaal van een sluipmoord in de duisternis bedreven, door booswichten, die zoo haastig mogelijk van elkander scheiden, vóór de dag hun misdaad aan het licht kan brengen, en die zich daarbij door eeden en bedreigingen tot geheimhouding verpligten? Komen er niet regter en beul bijna als medepligtigen voor, door de verantwoordelijkheid van een gevaarlijk geheim vereenigd?

Het aangevoerde verhaal geeft ons over MONTIGNY's laatste oogenblikken slechts onvolledige berigten; men vindt er uitgebreider in een ander stuk, een brief aan Doctor VELASCO, die de instructiën voor den alcade geteekend had, door den monnik geschreven, die den veroordeelde de godsdienstige hulp had verleend. Ziet hier wat hij schrijft:

„De zaak heeft heden, Maandagochtend ten 2 ure, haar einde genomen..... Zaturdag, omtrent 10 ure in den avond, is het vonnis aan den veroordeelde bekend gemaakt, die er volstrekt niet op bedacht was, daar hij op de komst der Koningin rekende en op zijne onschuld vertrouwde; ook heeft hij op het eerste oogenblik van eene ontroering doen blijken, die zelfs allengs scheen toe te nemen..... Ik heb mijn dienst begonnen en hij hoorde mij met veel kalmte, bedaardheid, en geduld, zoowel van toon als houding, aan, en is zich daarin geheel gelijk gebleven. Hij beklaagde zich zeer over Don EUGENIO, den slotvoogd, die hem, gedurende eenige dagen zoo veel naauwer bewaakt had; maar toen hij vernam, dat deze alleen op hoog bevel aldus gehandeld had, toonde hij zich voldaan. Men heeft zich beijverd hem in den pijnlijken toestand, waarin hij verkeerde, zoo veel mogelijk verzachting te verschaffen; en hij heeft zich eindelijk zoeken te overtuigen, dat Zijne Majesteit, door de zaak op deze wijze te behandelen, hem genade bewees.

Ik heb van dat oogenblik af tot Zondagsmorgens ten twee ure toe, al den tijd besteed, om mij van zijne stemming met opzigt tot het heilig geloof te vergewissen en ben daarover voldaan, zeer voldaan geweest. Hij heeft eene schriftelijke memorie opgesteld, die ik bij dezen brief voeg, en die mede strekken moet om mij van de commissiën, mij door hem opgedragen, te ontlasten, zoo Zijne Majesteit mij daartoe de vergunning wel wil leenen. Daar ik mij innig verbonden gevoelde, om openlijk voldoening te geven nopens de hatelijke vermoedens, te zijnen opzigte met betrekking tot de godsdienst gekoesterd, heeft hij mij eene verklaring ter hand gesteld met eene geloofsbelijdenis, die u tevens hierbij geworden zal, en die ik niet gewild heb, dat met een andere dan zijne hand geschreven werd, omdat, zoo Zijne Majesteit misschien mogt noodig oordeelen, die te eenigen tijde te doen openbaar maken, men niet zal kunnen zeggen, dat hij die in zijne ziekte geteekend heeft zonder haar gelezen te hebben, of misschien zelfs te weten wat zij inhield. Wat de memorie, waarvan ik daar aanstonds sprak, aangaat, zij is geschreven in den trant van iemand, die een aalmoes vraagt. Hij heeft uit zich zelf de opmerking gemaakt, dat hij, onder den dwang van het vonnis dat hem trof, over geen penning beschikken mogt, maar men heeft gemeend hem de beschikkingen, die gij zult zien, te mogen doen maken, omdat zij geene betrekking schenen te hebben op dingen van zulk een aard, dat een zoo ongelukkig mensch ze van zijn Katholieken Koning niet zou mogen verkrijgen. Hij begeert, dat zijne kleederen, linnen, bed, en andere dergelijke, aan zijne dienstboden gegeven worden; wat zijn zilver aangaat, waarvan hij evenzeer melding maakt, dit is zoo luttel, dat het naauw den edelman uit het jammerlijkst dorp van de *Campos* zou voegen. De overige beschikkingen, die kleine verpligtingen en bekende schulden betreffen, beloopen ook zeer weinig..... Gij hebt mij geschikt geacht om tot bijstand des hulpbehoevenden te strekken; wij hopen dan, dat gij ons de gunst

zult bewijzen aan Zijne Majesteit de deernis te herinneren, die de natuur ons omtrent de dooden afvergt, wanneer er geene bekende redenen bestaan om ook op dit punt een streng voorbeeld te geven. Tot dusver is er diepe stilte omtrent het gebeurde. Het eenige wat men verneemt is een strenge blaam op Don EUGENIO's wreedheid, die, door zijn hardvochtige behandeling, het einde heet verhaast te hebben van een bestaan, dat buitendien aan een zijden draad hing....... Wat het hoofdpunt aangaat, heeft de veroordeelde zich zoo wèl gedragen, dat wij hem allen mogen benijden. Hij is gister om zeven uur begonnen te biechten; om tien ure heb ik de mis voor hem bediend, en hem het heilig avondmaal uitgereikt. Onder beide die handelingen heeft hij al die verzekeringen van een Katholiek en Christelijk geloof gegeven, die ik voor mij-zelven zou kunnen verlangen. Het overige gedeelte van den dag en geheel de nacht is in gebeden en boetedoening doorgebragt, en met het lezen van zekere stukken uit LUÏS VAN GRENADA, aan wien hij zich gedurende zijn gevangenhouding sterk gehecht had. Van uur tot uur zag men zijn geduld, zijn gelatenheid, en zijne berusting in den wil van God en den Koning toenemen. Hij heeft steeds erkend, dat zijne veroordeeling regtvaardig was; maar tevens zijne onschuld in alles, wat de beschuldiging met betrekking tot den Prins van Oranje en den opstand betrof, volgehouden, zeggende tevens, dat hij nimmer van God vergiffenis erlangen wilde, zoo hij tegen zijn Vorst schuldig was, maar dat hij vijanden had, die zich, bij zijne afwezigheid, zonder hinder, op hem hadden kunnen wreken; en hij heeft dat alles zonder wrevel en eenig blijk van ongeduld gesproken, als gold het dingen een derden belangende, terwijl hij, vol moed en met al het voorkomen van een voorbestemd Christen, aan iedereen vergiffenis schonk. Hij heeft mij een kleine, zeer fijne gouden ketting, waaraan een gouden ring hangt, zijn zegelring, en een ander met een turkoois, toevertrouwd, zegelring en ketting om aan zijne echtgenoote te zen-

den, en den anderen ring voor zijne schoonmoeder, daar zij hem die kleinoodiën in de eerste tijden van zijn huwelijk geschonken hadden. Ook heeft hij mij bevolen aan zijne vrouw te schrijven, hoe het Gode behaagd had hem uit deze wereld weg te nemen, op een tijd, waarin hij de vrijheid niet kon hebben haar te dienen en te eeren, en dat hij haar dat kleinood toezond omdat hij het altijd gedragen had, en tot zijn aandenken; dat hij haar smeekte zich het bloed te herinneren waaruit zij sproot, even Katholiek te zijn, als hare voorouders, en zich niet tot de nieuwe meeningen en secten te laten medeslepen, die Keizer KAREL V, onze Heer, bij de wet verboden heeft; maar in het geloof te blijven door de Roomsche Kerk geleerd, zoo als ook om altijd aan den dienst des Konings getrouw te zijn, als hij dat van haar en hare moeder verwacht. Al die voorwerpen zijn onder mijne handen om er over te beschikken als Zijne Majesteit zal willen, en ik van u hoop te vernemen; en in geval gene mij vergunnen mogt te schrijven, verzoek ik u mij een model van brief te doen toekomen, opdat de bedoelingen van Zijne Majesteit geheel vervuld worden, en ik mij van de verpligting kwijte mij door dezen man opgelegd. Deze brief is langer dan ik eerst gewild had, vreezende, als ik doe, u te zullen vermoeien, doch gij moet niet mij daarin beschuldigen, maar u-zelven, die gewild hebt dat ik getuige was van dat droevig tooneel."

Zoo luidt het verslag van den monnik. Het lezende zal men verklaarbaar vinden, dat wij het in zijn geheel medeelden. In zijne argelooze en ongekunstelde voorstelling, draagt het een geheel ander karakter dan alle de overige stukken, die wij tot dusver onder de oogen hebben gehad; het is het eenigste waarin het gevoel van menschelijkheid niet door de vooroordeelen des tijds schijnt beneveld te zijn. Blijkbaar in de gevangenis gekomen, in de meening er een oproerling en ongeloovige te zullen vinden, verwondert zich de goede geestelijke over de voorbeeldige vroomheid, de onwraakbare

regtzinnigheid van zijn boeteling; en hij voelt zich gelukkig er getuigenis van te geven. Zijn ijver voor het eeuwig heil des veroordeelden is zeker niet minder groot dan die van hen, die hem tot den ongelukkige hebben gezonden, maar deze hoofdzorg neemt niet zoo geheel zijne aandacht in, dat hij ongevoelig zou zijn voor het tijdelijk lijden van MONTIGNY en niet zou trachten dit te leenigen. Men ziet met een innig genoegen, in de 16de eeuw, in het land der Inquisitie, een monnik deze meêwarigheid met een ongelukkige toonen, dien meêdoogenlooze Staatslieden volstrektelijk in de verdenking van ketterij wilden brengen, en dien zij veroordeeld hadden, als schuldig aan de begunstiging der ketters. De Christelijke liefde, zich openbarende door de nevelen der wreedste dweepzucht heen, verzacht min of meer de tinten van dit verschrikkelijk tafereel, en verkwikt de ziel door zoo veel jammers vermoeid. In het diepe mededoogen, door het lot van MONTIGNY ingeboezemd, gevoelt zij eenige vertroosting in het denkbeeld, dat hij de smart van zijn doodstrijd in een zoo teeder en meêwarig hart heeft kunnen uitstorten.

De moord was volbragt, er bleef dus het spoor slechts van weg te nemen. Wij hebben gezien met welke middelen men beproefd had zich van het stilzwijgen der noodzakelijke getuigen te verzekeren. Naar eene kerkelijke gewoonte dier tijden werd het lijk in het kleed van een Franciscaner monnik gehuld, welks aard namelijk het geschiktste was om de teekenen der verworging te verbergen. Daarop kondigde men openlijk den dood van MONTIGNY aan, en ging tot de lijkplegtigheden over. De Gouverneur, Don EUGENIO, schreef ten slotte aan den Koning, onder dagteekening van 10 en 17 October, twee brieven, welker hoofdinhoud, en misschien zelfs hunne uitdrukkingen, hem van *Madrid* uit waren voorgeschreven, en die in zeker opzigt het dagboek der laatste oogenblikken van den gevangene zijn, volgens de officiële voorstelling ingerigt, dat is in de logenachtige veronderstelling, dat hij aan eene uit de verveling zijner lange gevangenschap ontstane ziekte, en uit het verdriet

over het mislukken zijner poging tot ontvlugten, gestorven was.

Deze brieven werden den Hertog van ALVA tevens met het waarachtige verhaal toegezonden. De vertrouwelijke brief des Konings, waaraan deze verschillende stukken gehecht zijn, en die de dagteekening van 3 November draagt, bevat de volgende zinsneden: „de zaak is zoo wèl gelukt, dat tot nog toe iedereen gelooft dat MONTIGNY aan eene ziekte is overleden. Men moet dit ook in de *Nederlanden* te kennen geven door, als ongedwongen en in vertrouwen, de beide brieven van Don EUGENIO DE PERALTA te laten lezen.... Indien MONTIGNY gestorven is in zulke Christelijke gevoelens, als waarvan hij uiterlijk heeft doen blijken, dan mag men gelooven, dat God zich over zijne ziel erbarmd zal hebben." De steller van den Koninklijken brief had gemeend eene bepaling bij die liefderijke hoop te moeten voegen: „van de andere zijde," had hij gezegd, „zien wij, hoe in onze dagen de Booze de gewoonte heeft den ketters zulk een vertrouwen in te boezemen, dat, zoo deze man dit werkelijk was, de moed hem wel niet ontbroken kan hebben." Deze opmerking van een minder hoog gesteld ijveraar kwam FILIPS II minder gepast voor. Zij is daarom door zijne hand, op het ontwerp, dat hem, volgens gewoonte, vóór de afzending werd voorgelegd, geschrapt, en om die bekorting te verklaren, schreef hij deze bondige aanteekening op den kant: „Wisch dit uit; de dooden moet men altijd gunstig beoordeelen." — De brief eindigt met de volgende zinsnede, die in weinig woorden, als geheel het denkbeld van het proces hervat: „Gij moet thans de zaak van MONTIGNY, als ware hij zijn natuurlijken dood gestorven, even als vroeger die van BERGEN, doen oordeelen. Op die wijze zal, mijns inziens, het doel bereikt worden, dat men zich voorstelde, daar aldus regt gedaan is, en alle gerucht en noodlottig gevolg van eene openbare teregtstelling vermeden wordt." Men zal zich herinneren, dat zulke vonnissen na den dood de verbeurdverklaring der goederen ten doel hadden.

Wat het meest in dit geheele verhaal moet treffen, is niet de onregtvaardigheid juist van het vonnis tegen MONTIGNY uitgesproken; de geschiedenis van bijna alle landen en tijden geeft maar al te veel voorbeelden van onschuldigen, die den Staatsdriften, onder nog minder bepaald voorwendsel, ten offer zijn gevallen; maar altijd heeft men die driften, waarbij men, in plaats van tot een eenvoudigen moord over te gaan, regtsvorm voorwendde, de hulpbronnen der sophisten, om het algemeen te bedriegen, zien uitputten; misschien ook om zichzelf te begoochelen, en dit wel, door zich òf achter de noodzakelijkheid van een voorbeeld te verschuilen, òf door den onweêrstaanbaren aandrang van de verontwaardigde algemeene meening tegen den gewaanden misdadiger als drangrede aan te voeren. Maar in de zaak van MONTIGNY komt niets dergelijks voor; niet alleen dat FILIPS II en zijne raadslieden niet beweren, dat de straf des veroordeelden een noodzakelijk of nuttig voorbeeld zijn zal, maar zij herhalen het daarenboven telkenmale, dat men haar geheim moet houden, om de *Nederlanden* niet op nieuw in opschudding te brengen; niet alleen dat zij zich zelf niet voordoen, als wijkende voor den drang der volksopgewondenheid, maar zij erkennen zelfs, dat de dood van MONTIGNY algemeen leed zal doen. Daar het van den anderen kant niet schijnt, dat FILIPS eenige beweegrede van persoonlijke wraak had, kan men zich naauwelijks verklaren, welke de reden zijner wreede handeling was, die, naar het schijnen moet, alle belangen kwetste, zonder er één voldoening te geven. Wil men niet gelooven, dat hij alleen met het doel handelde om door de verbeurdverklaring zijne schatkist te verrijken, dan moet men aannemen, dat hij, in zijn jammerlijk en stroef karakter, gewoon om de volstrektste koningsmagt als een uitvloeisel der Goddelijke te beschouwen, zich geroepen voelde om meêdoogenloos de minste poging tot weêrstand tegen die magt te straffen, en daarin een heilige pligt te zien. Zulk eene meening, hoe beklagenswaardig ook, kan dan echter altijd nog een zekere zedelijke verheffing in zich sluiten; maar wat FILIPS

daarbij kenmerkt, wat hem, in deze omstandigheid, op gelijke lijn plaatst met de meest gewone misdadigers, is de aard der middelen, die hij daarbij in het werk stelt, zonder er in het minst de laagheid van te vermoeden. Niemand vóór of nà hem, die uitgedacht heeft om aan de voltrekking van een regtsvonnis den vorm van een muichelmoord te geven, met behulp van een lange reeks van leugens, treken, en valsche stukken, ten uitvoer gebragt. Nooit heeft, in spijt der valsche waardigheid, waarin FILIPS gewoon was zich te hullen, om al de ellende zijner zedelijke natuur te bedekken, de misdaad zoo zeer het kenmerk van alle schijnbare grootheid uitgewischt, dat zij soms in de spheer der hoogere magtsbetrekkingen nog bewaart, en dat maar al te vaak geschikt is, om de gemoederen, die slechts met een oppervlakkig gevoel van goed en kwaad bedeeld zijn, te bedriegen.

De hoop door FILIPS gevoed, dat het publiek zich van MONTIGNY's natuurlijken dood zou overtuigd houden, werd door de uitkomst niet vervuld. In de *Nederlanden* twijfelde bijna niemand aan zijn gewelddadig einde, en hoewèl men, tot op den laatsten tijd, altijd onzeker bleef, op welke wijze hij dat einde gevonden had, de hoofdzaak, de moord zelf, werd weldra, zelfs in *Spanje*, voor zeker gehouden.

MINNENIJD EN LIEFDE.

— Herkent ge mij niet meer, KAREL?

— Of ik u herken? — mijn ouden vriend HENRY!

Zoo vernieuwden twee jonge mannen eene studentenvriendschap, drukten elkander de hand, en begonnen dadelijk het tijdvak hunner scheiding door een wederzijdsch verhaal van 't gebeurde aan te vullen.

KAREL had niet veel te vertellen. Hij was rijk en onafhankelijk. Zijn leven was zacht en genoegelijk voorbijgegaan. De vermaken der hoofdstad in den winter; pleiziertogten of verblijf in drok bezochte badplaatsen

gedurende den zomer, hadden hem steeds voor verveling bewaard.

Henry daarentegen, had met verkregen bekwaamheden fortuin moeten zoeken. Na in de heelkunde met lof te hebben gestudeerd, was hij naar *Algiers* gegaan. *Algerië* dacht hij, is een nieuw land, en nog niet met allerlei kunstenaars en wetenschappelijk gevormde mannen overvoerd. De gedurige gevechten zullen er, onder de *Franschen* en onder de Inlanders, praktijk en inkomsten genoeg voor mij opleveren. — Zijne geschiedenis was dus rijker aan stof, en minder geschikt voor mededeeling in eene gezelschapszaal. Ten slotte verzocht hij zijnen vriend tegen den volgenden dag op een *Arabischen* maaltijd ten eten.

Karel verzuimde niet tegen het bepaalde uur naar de aangewezen woning te gaan. Hij kwam aan een niet groot maar smaakvol nieuw *hôtel*, waarin alles van weelde en rijkdom getuigde. Aan het einde van den tuin vond hij den gastheer in een fraaije, ruime stookkas aan het verzorgen van eenige *Arabische* planten: gedachtenissen aan zijn verblijf in de heete luchtstreek.

— Is dit huis het uwe? — was de eerste en de natuurlijke vraag.

— Ja, mijn vriend! Ik kocht het van een bankier, die 't, tot zijn leedwezen, niet langer kon bewonen; ongelukken noopten hem zijne zaken buiten 's lands te gaan voortzetten — als dat gelukken wil.

— Maar gij zijt dan rijk, en hebt niet te vergeefs op de beurs van abd-el-kader en der zijnen gespeculeerd?

— Geen *sequin* — antwoordde henry — heb ik van hem of de zijnen genoten.

— Dat is onbegrijpelijk. Ik ben dol nieuwsgierig naar uwe historie.

— Aan het nageregt. — hernam de gastheer, dien men juist kwam zeggen dat er gediend was.

Karel vond een, in alle opzigten, *Arabischen* of liever *Turkschen* maaltijd. Een reusachtige *pilau* (schotel gekookte rijst met veel safraan) stond in het midden. Aan de eene zijde was een gans geplaatst, met azijn, honig, rozijnen,

erwten en gedroogde vijgen toebereid, en, aan den anderen kant, een gebraden schapenbout, in gepelde gerst. Daarna volgden nog een schapenstaart, in gember, kruidnagelen, muskaat, amber, peper en geurige kruiden, en een stuk lamsvleesch, door de *pistaches*, waarmede het dier gevoed was, bijzonder aangenaam van smaak. Ten slotte kwamen de vruchten en zoetigheden, zoo als die bij de Oostersche volken in gebruik zijn, benevens *compottes* met ingelegde abrikozen en granaten, en vervolgens ijs. Dat de fijne merken van wijn niet ontbraken, spreekt van zelf.

— Waarachtig — riep KAREL uit — ik wed dat niemand anders te *Parijs* een maaltijd doet als deze! Ik zet het den besten kok om zulke schotels te leveren! Als CARÊME nog leefde zou hij een lesje kunnen halen.

— Gij schertst. — was 't antwoord.

— Neen, waarlijk. Behalven uwen gember, muskaat en amber, die voor een *Europeesch* gehemelte wat sterk zijn, verklaar ik u nooit iets zoo lekkers geproefd te hebben als die lamsbout met *pistaches*. Gij hebt een kok, die waard is het grootkruis van St. LOUIS' te ontvangen. Welken Dey of Bassa hebt ge dat juweel ontroofd?

— Aan een *Turk*, den boezemvriend van den Scheik van *Bélida*. Maar dat brengt ons juist op mijn verblijf te *Algiers*. Het ging er mij niet meer dan tamelijk; maar toen ik, op zekeren morgen mijmerend door de straten van *Algiers* ronddwaalde, werd ik door een Israëliet aangesproken. »Een woord, Heer! als 't u belieft" — sprak hij in slecht *Italiaansch* — »zijt gij niet een geneesheer?"

— Ja. — antwoordde ik.

— Welnu, Heer! Het is om eene genezing te doen, die, zoo gij slaagt, u meer *sequinen* zal opbrengen dan uw hoed kan bevatten.

Dat was mij ten hoogsten welkom. Bij 't woord *sequinen* gevoelde ik eene ligt te begrijpen aandoening.

— Spreek verder. — zeide ik tot den Jood, die nederig voor mij stond.

— Buiten de poort staan twee *Turken* met de noodige

paarden, om u naar het kasteel van ABOU-ABDALLA te geleiden, die de hulp van een *Fransch* geneesheer verlangt.

— Kom dan! — hernam ik.

De Jood volgde mij naar mijne woning. Ik nam mijn doos met instrumenten en eenige geneesmiddelen mede, en hij bragt mij toen naar de gemelde poort, waar ik de twee opgezeten *Turken* vond, met een handpaard, dat ik dadelijk besteeg. De togt ging naar *Doucra*, acht mijlen van *Algiers*, die onze vlugge paarden in vrij korten tijd aflegden. Welhaast kwamen wij op den vijandelijken bodem; eerst in een eikenwoud, en daarna op een zandvlakte, aan wier einde ik, als eene oasis, een bosch zag uitgestrekt, in hetwelk, te midden van een weligen en welriekenden plantengroei, ABDALLAH woonde.

— Maar — viel KAREL in — ik wilde gaarne weten, hoe ge aan uwen kok kwaamt!...

— Geduld, mijn vriend! gij zult het hooren. Ofschoon in vijandelijk land, was ik onder het geleide mijner twee *Turken* zeer gerust. Zoo mijne hoedanigheid van geneesheer niet elk gevaar van mij afwendde, kon ik toch op de gastvrijheid vertrouwen van ABDALLAH, wiens brood en zout ik ging eten. Eindelijk bereikten wij het doel van den rid, en stegen af voor eene sterke poort, die dadelijk geopend werd. Nu gingen wij door eene laan van oranjeboomen en jasmijnen, en toen gaven mijne geleiders mij over aan een paar gesnedenen, die mij naar het bad bragten. Daar werd mij een *Turksch* gewaad aangedaan, en mijn haar onder een mousselinen tulband geborgen. Zoo, in een *bournous* en kamermuilen gestoken, bragt men mij naar eene met marmer bevloerde zaal, waar een tafel met spijzen stond.

— Zeker een maaltijd als deze? — vroeg KAREL.

— Volstrekt niet. Gedroogde vijgen, amandelen, koekjes met kruidnagelen bestoken, en eene flesch met dadelwijn, die door onze slechtste brandewijn wordt overtroffen. Toen ik gegeten had bragt men mij koffij, echte *Mokka*, zonder suiker en dus eenigzins bitter. Daarna kon ik mij op eene *sofa* uitstrekken en tabak van *Tatakié*, uit eene lange pijp met een amberen mondstuk rooken.

— Dan kon de zieke intusschen wel gestorven zijn. — hernam KAREL.

— o Ja — antwoordde HENRY — maar de *Turken* zijn niet anders. Zij houden langzaamheid voor deftigheid, en daarbij: wat geschreven staat, dat staat geschreven, en ALLAH *al herim:* God is groot en genadig. De vermoeijenis van den togt en de zachtheid der kussens deden mij spoedig insluimeren, de pijp ontviel mij, en ik sliep zeer gerust tot in den nacht. Ontwakende, zag ik een slaaf met een zilveren lamp voor mij staan. Hij gaf mij een teeken, ik stond op en volgde hem door eene reeks van vertrekken tot in eene achterkamer, waar ABOU-ABDALLAH zich bevond. Hij was een schoon man, wien de ruime, deftige *Turksche* kleeding nog schooner maakte. In zijnen gordel van gouden vlechtwerk stak een kleine dolk met elpenbeenen greep, en een krom slagzwaard hing op zijn witten tabberd. Hij stond naast eene soort van bidbank, op welke een geopende Koran lag. Hieruit besloot ik, dat hij tot de geletterde en vroome Muzelmannen behoorde. Hij was omtrent dertig jaren oud. Zijn gelaat was schrander, en niets verwonderde mij later zoo zeer als zijne grove vooroordeelen.

— *Giaour!* — zeide hij in de *Turksche* taal.

Ik zeide hem daarop in het *Italiaansch*, dat, wanneer hij niets anders dan *Turksch* of *Arabisch* kon spreken, alle onderhoud tusschen ons onmogelijk was. Gelukkig sprak hij ook *Italiaansch*.

— Ongeloovige! — hernam hij — de Jood ISAÄC heeft mij gezegd, dat gij een groot *Fransch* toovenaar zijt; dat gij aan uwen vinger een ring draagt, die u eene volkomene magt over de geesten geeft, en u in staat stelt om, naar welbehagen, den engel des doods te verdrijven. Kan ik den Jood ISAÄC gelooven?

Ik glimlachte bij die aanspraak. ABOU-ABDALLAH gaf daar, waarschijnlijk, eene verkeerde uitlegging aan, en hield het voor eene toestemming. Zonder mij den tijd tot eenige verklaring te laten, ging hij voort:

— Doe uwe bezweringen! Roep den magtigsten der geesten op! Dwing hun aan AYOUBA de gezondheid weder

te geven! — Zij is mijne gazelle, mijne sultane. Door den geest des kwaads met zijn onreinen vinger aangeraakt, kwijnt zij sedert eene maand. Als door de kracht uwer tooverkunsten AYOUBA herstelt, kunt gij mij vragen wat uw hart begeert, en ik zal u boven uwe wenschen beloonen.

— De Jood ISAÄC heeft u bedrogen — antwoordde ik — er zijn geene toovenaars, en wie er zich voor uitgeven, gelooven het minst van allen aan hunne zoogenaamde magt. Ik ben geen wonderdokter en geef mij ook niet daar voor uit. Ik geloof niet aan booze of goede geesten, en bezit geen bovennatuurlijk vermogen; maar ik heb de kunst geleerd om zieken te genezen en hunne kwalen te doen ophouden, niet door tooverspreuken, maar door de kracht der planten en geneesmiddelen, die het bloed zuiveren.

Nu toonde ik hem mijne handen, die tot nog toe door mijn opperkleed waren bedekt geweest, en, bij toeval, dien dag geen enkelen ring aan hebbende, ging ik voort:

— Zie, ABOU-ABDALLAH! ik heb noch ring, noch talisman.

— Ik weet — hernam hij, met een gebaar van ongeloof — dat gij, Christenen, den eigenwaan hebt van te beweren, dat gij alles uit u-zelven weet...... doch, mij is dat onverschillig. Genees AYOUBA en ik houd mijne belofte.

Nu wilde ik mij tegen hem bedienen van de leer des noodlots, die den grond van het Mohamedaansche geloof uitmaakt, en sprak dus:

— Ik zal alles doen wat ik kan om AYOUBA te genezen; ik zal mij de lessen mijner leermeesters herinneren, en al de wetenschap uit boeken getrokken overpeinzen; doch ik stel mij niet verantwoordelijk voor den goeden uitslag. Er zijn ziekten magtiger dan alle kruiden en die de kennis der geneesheeren beschamen...... *Wat geschreven is, dat is geschreven.*

ABOU-ABDALLAH boog zich over den Koran, en las eenige verzen.

— Doe wat gij kunt. — sprak hij.

— Welnu, ABOU-ABDALLAH! doe mij dan naar de zieke geleiden.

— Naar de zieke? Wat zegt gij, Christen?

— Ik vraag AYOUBA te zien.

— AYOUBA te zien!? — riep hij uit, de hand aan den dolk brengende — Hond van een ongeloovige! Gij haar zien; die parel van de woestijn! Dien diamant van *Visapour!* Die roos uit het paradijs van MOHAMED!

— Gij zijt er meester van — hernam ik — ABOU-ABDALLAH! om mij al dan niet bij de zieke te laten; maar zonder dát ben ik buiten staat om haar eenig geneesmiddel voor te schrijven.

— Gij zult haar dan zien — antwoordde hij na eenige aarzeling — Een der gesnedenen zal u in de gallerij brengen, langs het vrouwenverblijf; hij zal eene gordijn opligten en gij zult de meesteresse van mijn hart aanschouwen, daar het alleen tot dien prijs is, dat gij haar genezen wilt.

— ABOU-ABDALLAH! — sprak ik — doe de paarden weêr voorbrengen en mij weder naar *Algiers* geleiden. Wij verstaan elkander niet.

— Hoe! is hetgeen ik u vergun niet genoeg?

— Neen, zoo als ik u heb gezegd: wij *Europesche* geneesheeren zijn geene toovenaars; wij hebben geene geesten onder onze bevelen. Wij moeten de ziekten gadeslaan, de verschijnselen waarnemen, de veranderingen opmerken, om de genezing te beproeven, die ons niet altijd gelukt. Ik moet dus bij de zieke gelaten worden, haren pols voelen, hare oogen, hare tong zien, haar, door u-zelven, die mij ten tolk moet zijn, de noodige vragen doen, om met haren toestand bekend te worden.

Nu deed ABOU-ABDALLAH eene groote schrede achterwaarts, en verklaarde dat dit nooit zou gebeuren.

— Doe mij dan weder naar *Algiers* terugbrengen. — hernam ik.

Reeds meende ik, dat hij daartoe zou besluiten, toen er een slaaf in het vertrek kwam, zich aan zijne voeten wierp, en eenige woorden in 't *Turksch* tot hem zeide. Het gesprek werd levendig: de eene bad, de andere weigerde; de naam AYOUBA werd telkens herhaald, en ik

meende te kunnen begrijpen, dat de jonge vrouw, door pijn gedrongen, mijne hulp verlangde.

Intusschen verwenschte ik den Jood, die mij in de handen van dien koppigen Muzelman had overgeleverd.

— Geneest men daar — vroeg KAREL — de zieke vrouwen, zonder haar te zien?

— De mindere klassen maken er zoo vele omstandigheden niet mede — hernam HENRY — maar de voorname Heeren hebben er veel tegen, eenen Doctor, vooral een Christen Doctor, en inzonderheid een Doctor die jong is, in hunnen harem toe te laten. De zieke wordt dan, meestal, aan de behandeling van een gesneden gunsteling, of de bezweringen van een oud wijf, dat zich voor tooveresse uitgeeft, overgelaten; sterft de zieke, dan is het EBLIS, de geest des kwaads, die den engel des levens verdreven heeft.

Het gesprek hield eenigen tijd aan; eindelijk nam ABOU-ABDALLAH, door de smeekingen van den slaaf verwonnen, zijn besluit.

— Christen! — sprak hij — volg mij, ik sta toe wat gij verlangt.

Wij gingen naar de vrouwenvertrekken. Ik zag toen, dat men zich, in *Europa*, een geheel verkeerd denkbeeld van de *Turksche* harems maakt. Wij stellen ons die voor als versierd met marmeren en albasten kolommen, ingelegd met goud en robijnen. Dat is eene dwaling; uitgezonderd, misschien, in dien van den Grooten Heer. De weelde in de kamers is zeer matig, ten minsten zoo was zij in dien van dezen zeer rijken *Turk*. De Oosterlingen hebben weinig meubelen; de muren zijn er wit, met kalk bepleisterd: een voor de gezondheid, in die luchtstreek, zeer goede bouwtrant. Eenige sofa's, kussens, matten, beschilderde schermen, die soms de eenige afscheiding tusschen het eene en het andere vertrek uitmaken, is alles wat men er ziet. De gouden reukvazen, de diamanten alom op dadelhouten huisraden, de met schepels te meten robijnen, bestaan alleen in de *Arabische* vertellingen en *De duizend en ééne nacht*. Wat een harem zeer kostbaar maakt is, dat de Sultanen, de

Odalisken, de *Georgische* meisjes volstrekt niets doen; zij leven op hare sofa's, en hebben slavinnen noodig om haar te bedienen, en gesnedenen om haar te bewaken. Vier of vijf vrouwen hebben een talrijken stoet van dienstdoenden. ABOU-ABDALLAH had er vijftien, en het getal zijner slaven was ongemeen groot.

Ik volgde zijne schreden en wij kwamen in de geheimzinnige plaats, waar ik-zelf de merkwaardigste bijzonderheid was.

— Ongeloovige! — zeide nu de *Turk* — Gij zijt de eerste vreemdeling, die in dezen harem, de plaats der verrukking mijns harten, doordringt. MOHAMED en de profeet ALI mogen het mij vergeven!

Wij gingen langs verscheidene gesloten deuren. Een gesnedene, met een sabel in de hand, liet ons eindelijk in eene kamer, tot stikkens toe benaauwd van muskuslucht. De schoone AYOUBA, op eene sofa gelegen, met cachemieren shawls bedekt, en door een aantal vrouwen omringd, scheen stervende, en hoopte nog alleen op de magt van den *Franschen* geneesheer, wiens aankomst haar gemeld was. Ook zij geloofde aan goede en booze geesten.

— Dus hebt gij — riep KAREL uit — die parel van *Circassië*, die roos der woestijn, die *houri* gezien!

— Zoo als ik u zeide; maar beteugel uwe hollende verbeelding, mijn vriend! — AYOUBA was niet eene dier *Circassischen*, blank en rooskleurig, die de trots van de harems in *Stamboul* zijn, noch eene dier *Griekschen*, met bleeke tinten en gitzwarte lokken. Zij was eene *Haïdée*, geboren aan de kust van *Malabaar.*

— Dus eene *Negerin?*

— Neen, eene koperkleurige; doch zeer schoon en nog jong, hoewel zij reeds niet vrij was van de haremkwaal, die de Oosterlingen bevorderen en als eene schoonheid beschouwen, namelijk: zwaarlijvigheid.

— Als een ton alzoo? — vroeg KAREL.

— Niet zoo erg — hernam HENRY — alleen het teedere der vormen begon verloren te gaan. Het amandeldeeg, de *pilau*, de *couscoussou*, de geheele voedingswijze was

haar nadeelig. Zij had gezouten spijzen en bruin vleesch noodig. Hare schoone zwarte haren, in lokken afdalende, hare groote oogen, van jeugd en koorts schitterende, en de kleine mond, die zich opende en eene dubbele rij parelen liet zien, regtvaardigden ABOU-ABDALLAHS hartstogt.

Ik begon met de deur en de vensters te openen en zoo de lucht van bedwelmende reukwerken, die AYOUBA benaauwden, te zuiveren; eischte verder dat al de vrouwen, op ééne na, zich verwijderden; bezag daarna de tong; voelde den pols; nam uit mijne doos eenige greinen braakpoeder, die ik haar deed innemen, en bepaalde hoe veel water zij drinken mogt. Toen ik mij verwijderde, geleidde ABDALLAH mij in het naaste vertrek en gaf daar een proefje van 't geen gekwetste hoogmoed, minachting, vooroordeelen en verschil van geloof kunnen bewerken.

— Christen! — sprak hij — Ik heb nu alles toegestaan wat gij gewild hebt. Gij hebt gevraagd AYOUBA te zien en hebt haar aanschouwd. Gij hebt haar willen aanraken en uwe onreine handen hebben haren arm omvat; moge de Profeet mij die laffe toegevendheid kwijtschelden! Maar, nu ik alles heb gedaan wat *gij* begeerdet, zult gij ook *mijn* besluit hooren. Als gij AYOUBA geneest zal ik mijne belofte houden; maar zoo zij, in weerwil van uwe geneesmiddelen, sterft, zal uw hoofd door mijn zwaard vallen en uw bloed mijnen harem verwen!

Op deze woorden trok hij zijn zwaard en zwaaide 't over mijn hoofd dat het gonsde. Na die niet geruststellende pligtpleging verwijderde hij zich.

— Gij moest dus de zieke genezen, op verbeurte van uw leven?

— Ja, mijn vriend!

— De handelwijze is *Turksch;* maar heeft wel iets goeds.

— Gij schertst; doch ik verzeker u: toen ik mij omringd zag van zwarte slaven, die meenen een verdienstelijk werk te doen als zij den Christen een hoofd kleiner maken, was het avontuur mij gansch niet vermakelijk. ABOU-ABDALLAH scheen mij allezins berekend, om zijn woord te houden. Ik was in zijne magt. Hoewel slechts

acht of tien mijlen van een *Franschen* post verwijderd, was ik toch in vijandelijk land; bezat geene vrienden te *Algiers*, en niemand had er eenig belang bij mij op te eischen; ook was 't mogelijk, dat mijn vertrek niet eens was opgemerkt: ik, ten minsten, had niemand kennis van mijnen togt gegeven, en de weinigen die mij mogten missen, zouden waarschijnlijk mijn verdwijnen daaraan toeschrijven, dat ik door een *Arabier* gedood, of door een leeuw verslonden was.

Dit alles bedenkende wilde ik ABDALLAH zoeken om hem de zaak nog eens uit te leggen; maar een gesnedene hield mij de punt van zijn dolk voor, zoodat ik op de plaats moest blijven, om AYOUBA te genezen of te sterven. De draad van ons leven werd gelijktijdig door de schikgodinnen gesponnen, en — om eens gelijk die *Turk* te spreken — de engel des doods zou zich in denzelfden oogenblik van ons verwijderen, of ons met denzelfden slag treffen.

— Welke ziekte had de schoone AYOUBA? — vroeg KAREL — Als 't noch de gele koorts, noch de typhus, noch de pest, noch eene dier kwalen was waaromtrent de geleerden 't niet eens zijn, hadt ge toen toch eene fraaije gelegenheid, om uwe kunde te toonen.

— Mijn waarde vriend! — antwoordde HENRY — de geneeskunde is eene gissende wetenschap. Hare bekwaamste beoefenaars werken nog bij den tast, en het is niet in den toestand waarin ik mij bevond, dat men kalm genoeg is om op zijne kunst of op zich-zelven te bouwen. Daarbij komt, dat ik geen Medicinae Doctor ben. Ik ben maar chirurgijn, en nog wel een onwaardig chirurgijn; want er is een groote afstand tusschen mij en wijlen den beroemden .... (*). Voeg daarbij, dat ABDALLAH mij had laten staan te midden van slaven, die alleen *Turksch* of *Arabisch* spraken, met welke ik evenmin een woord kon wisselen als met de zieke. Ik kreeg derhalve berouw, dat ik deze het braakmiddel had toegediend, hetgeen spoedig zoo begon te werken, dat AYOUBA zich als vergiftigd beschouwde. Zij vervulde den ge-

(*) De lezer vulle hier een naam in naar welbehagen.

heelen harem met haar angstgeschreeuw. De slaven keken bijster zwart, en ik meende mijn laatste uur nabij te zijn. Gelukkig hielden de vlagen allengskens op, en AYOUBA viel in een verkwikkenden slaap.

— Was zij toen genezen?

— Volstrekt niet.

— Maar nog eens, wat scheelde haar?

— Opregt gesproken, ik weet het niet.

— En gij hebt haar hersteld?

— Zeer zeker. Gelijk gij ziet ik ben hier. Ook ben ik niet de eerste, wien zoo iets is overgekomen. Des avonds bragt een slaaf mij een schralen maaltijd, bestaande uit vijgen, dadels en safraankoekjes.

— ABDALLAH hield er dus geene lekkere keuken op na?

— Integendeel, doch ik begreep de reden van mijn zeer matig onthaal. De *Turken* en *Arabieren* beoefenen met naauwgezetheid de wetten der gastvrijheid. Een man die hun zout met hen heeft gedeeld, is hun heilig, en daar ABDALLAH ernstig had besloten om mij een hoofd korter te maken, wanneer ik zijne geliefde AYOUBA niet genas, deed hij mij niets voorzetten dat mij den titel van gast kon verschaffen. Dit was eene slinksche uitlegging der wet. Het was naar den letter, die doodt, in plaats van naar den geest, die levend maakt. — Daarna werd het mij vergund om, vergezeld van den gesnedene, die mij als lijfwacht onafscheidelijk ter zijde bleef, AYOUBA te bezoeken. Ik bleef bijna den geheelen nacht bij haar. Het ging haar niet beter. Geheel van zedelijken moed ontbloot, slechts half op mij, den vreemdeling, vertrouwende, was zij een prooi van de zotste inbeeldingen. Terwijl ABDALLAH mij als met klaauwen vasthield, bleef zij mij voor een toovenaar houden. Er waren oogenblikken waarin zij meende dat ik mij op haar zou werpen en haar verwurgen. Zij geloofde, dat ik mij onzigtbaar kon maken, en dat ik dus van de wraak haars minnaars niets te vreezen had. Wij spraken beiden, zonder elkander een woord te verstaan. Niets hebbende om hare benaauwdheden te matigen, wijl mijn medicijnkoffer gansch niet volledig was, deed ik haar met warm

water wasschen, en vervolgens met een berg van shawls digt dekken. Toen begon zij uit te wasemen; maar naauwelijks had ik eenige hoop, of zij begon te ijlen, en andere verontrustende verschijnselen deden zich op. Zij wierp zich op de sofa heen en weder, en schoon ik haar niet verstond, deed toch een gestadig herhalen van de namen van MOHAMED, ALI, FATIMÉ, *Medina* en *Mekka* mij begrijpen, dat zij bad. Na lang beraad, besloot ik tot eene lating. Toen ik de lancet opnam, hief de slaaf een krijschend geschreeuw aan, en hield mij vast. Na veel moeite gelukte het mij toch hem te doen begrijpen wat ik wilde, dat 't geen ik wilde volstrekt noodig was, en ik zonder vrij te kunnen handelen ook geene hulp kon geven. Een der gesnedenen ging nu naar ABDALLAH, die billijk genoeg was om mij meester te laten van mijne handelingen, en toen de aderlating volbragt was, legde ik, afgemat van angst en waken, mij neder, vast besloten om de zieke te blijven laten en te doen purgeren tot zij-zelve of de ziekte bezweek. Ik sliep in zonder te weten hoe ik ontwaken zou: om de goedkeuring van ABDALLAH te winnen, of om mijn hoofd te verliezen. Bij mijn ontwaken vond ik AYOUBA aanmerkelijk beter. Het ijlen en de koorts hadden opgehouden, en in hare oogen was iets dat kalmte, wederkeering in het leven, en nieuwe gezondheid teekende. Eere zij de aderlating! Eere het braakmiddel! Zij deden haar 't leven en mij 't leven en mijn hoofd behouden. AYOUBA herkreeg hare krachten, en na weinige dagen was alle gevaar voorbij. Toen veranderde alles om mij heên. ABDALLAH kwam zelf mij afhalen om mij aan zijne tafel te geleiden; hij brak zijn brood en deelde zijn zout met mij. Ik was nog wel een ongeloovige, maar: »een gunsteling van den Profeet van *Nazareth*", dien ook de Muzelmannen eeren, en niet dan met eerbied noemen. Toch scheen ABDALLAH nog door iets gedrukt; het verrukte hem, dat de doodsëngel van AYOUBA was geweken, en toch sprak hij niet meer van zijne liefde voor de *Malabaarsche;* hij verhief hare schoonheid, hare elpenbeenen tanden, hare gitzwarte haren, niet meer. Aan mij alleen verkwiste hij ál zijnen lof. Hij toonde

zich verbaasd over eene wetenschap, die ik, gelijk hij 't noemde, alleen uit mij-zelven en niet door tooverkracht bezat. Zoo verliepen er eenige dagen; toen scheen 't als had ABDALLAH eensklaps den kommer van zich geworpen.

— Christen! — sprak hij, mij een gouden keten met robijnen om den hals hangende — hebt gij wel eens van den beroemden IBN-SINA hooren spreken! Ik meen, dat gijlieden hem AVICÈNE noemt?

— Ja — antwoordde ik — hij was van *Schiraz*, en leefde in den tijd toen *Europa* nog in onwetendheid begraven lag. Hij was een der lichten van het Oosten.

— In die dagen — hernam ABDALLAH — werd de dochter van een magtig Emir gevaarlijk krank. IBN-SINA of AVICÈNE genas haar, en de edelmoedige Emir gaf hem de geredde ter vrouwe. Ik wil niet minder grootmoedig zijn. Gij hebt AYOUBA genezen; AYOUBA zij de uwe. Ik schenk haar aan u; dat zij uwe echtgenoote zij. Ik weet, gij zijt een Christen, een ongeloovige; maar dat zij zoo. MOHAMED heeft gezegd, dat ondankbaarheid het afschuwelijkste is in de oogen van ALLAH. Wees gelukkig, man mijner geliefdste odaliske!

Hoewel de rijke *Turk* meende mij een kostelijk geschenk te doen, omdat hij AYOUBA vurig beminde, was het echter niet de dankbaarheid die hem aldus deed handelen. Het was de gekwetste hoogmoed. Een man, een ongeloovige, een vijand was in zijnen harem geweest, had de geliefdste zijner odalisken gezien, aangeraakt, en eenen nacht in haar vertrek doorgebragt. Die vrouw was in zijne oogen bezoedeld, en hij moest dus een voorwerp verwijderen, dat hem steeds eene vernedering en beleediging moest herinneren. Daarom lieten zijn eergevoel en ijverzucht die vrouw aan mij over, welke hij misschien aan een vriend, aan zijn broeder, of zelfs aan den Sultan zou geweigerd hebben. Ik zag hoe hij met zich-zelven worstelde, en zijn hartzeer in al de trekken van zijn gelaat.

— Heer! — sprak ik — behoud AYOUBA! Ik verdien zulk een kostbaar juweel niet. Zij is de sultane van uw hart, de parel uwer oogen, doch *ik* voed geene liefde voor haar. Ook bemint de jonge vrouw niet mij. Gij zult haar, door ze aan mij te geven, ongelukkig maken... Gij zijt rijk; ik ben arm: zij zal dus niet alleen uwe liefde, maar ook uwe schatten, uwe magt, te betreuren hebben; want hier zijt gij, door de achting der uwen, door uwe bezittingen en door uwe slaven, oppermagtig.

Doch ABDALLAH hoorde niet naar mij; hij bragt zich-zelven dit offer, en dat besluit, eenmaal genomen, kon

hij 't niet te snel uitvoeren. In stede van mij te antwoorden, klapte hij in de handen; twee slaven verschenen; hij gaf eenige bevelen, en de geleiders, die mij herwaarts gebragt hadden, vertoonden zich met een derden *Turk*, die AYOUBA achter zich te paard had zitten... Wij draafden naar *Algiers*.

— Hoe! Gij hebt AYOUBA bezeten?! — riep KAREL uit.

— Ik heb haar nog — hernam HENRY — maar laat mij eindigen. AYOUBA scheen zonder tegenzin den harem te verlaten. Niet wijl zij voor mij eenige neiging had, zoo als gebleken is, maar omdat zij, aan de slavernij gewoon en steeds aan de grillen van haren meester onderworpen, niets anders was dan een lijdelijk, onverschillig wezen. Zij veranderde nu van betrekking, en werd vrij van de altijd sombere bewaking der gesnedenen. Dat was haar genoeg, en verder gingen hare gedachten niet. — Bij de poort te *Algiers* steeg ik af; AYOUBA werd van het paard geholpen, en mijne geleiders reden onmiddellijk heen.

De eerste dien ik ontmoette, was de Jood ISAÄC. Hij had op mijne terugkomst gewacht en kwam nu zijne *courtage* vragen. Ofschoon het avontuur, waarin hij mij had gewikkeld, mij bijkans 't hoofd had gekost, was ik hem toch eene belooning schuldig, en in mijn behoeftigen toestand kwam de gelegenheid mij geschikt voor om mij te ontslaan van eene vrouw, die een drukkende last voor mij zou kunnen worden. Ik wilde toonen niet minder edelmoedig te zijn dan ABDALLAH en de magtige Emir. Mijne blikken gingen alzoo van ISAÄC naar AYOUBA en van deze weder naar ISAÄC. Beiden begrepen wat ik dacht. De wanhoop der jonge vrouw was buitensporig; zij rilde van afschuw, wendde zich met schrik van den grijzen handelaar af, wierp zich voor mij neder en smeekend het pand van mijn rok.

— Kom morgen terug — zeide ik tegen den Israëliet — dan zal ik u twintig *sequinen* geven.

— Hoe — riep KAREL uit — Gij wildet deze gazelle met duivenöogen, deze parel der woestijn, wegschenken?!

— Mijn vriend! ik bezat immers geen harem om haar te bergen, geene slaven om haar te dienen, en achtte mij zelfs te arm om haar te onderhouden.... Maar te huis komende, vond ik brieven uit *Frankrijk!*... en welke brieven! Een mijner ooms, een rijke, oude vrijer, was gestorven en had mij, aan wien hij bij zijn leven geen vijffrankstuk zou gegeven hebben, tot zijn eenigen erfgenaam benoemd. — Dat veranderde de zaken. Met de eerste gelegenheid verliet ik *Algiers* en nam AYOUBA mede.

— Dat begrijp ik — riep KAREL uit — dat gij zorgdet spoedig in 't bezit der nalatenschap te komen! Als men in 't Oosten heeft gereisd, of een poos in *Algerië* is geweest, en zoo wat van de zeden en gewoonten aldaar heeft overgenomen, is eene slavin geen last.

— Ik weet 't niet, mijn vriend! in *Frankrijk* zijn geene slaven. AYOUBA was regtens vrij; de atmosfeer der vrijheid doet het verstand ontluiken en opent het hart. Zij begon te begrijpen hare eigene meesteresse te zijn, en dat niemand, zelfs ik niet, eenig regt op haar had. Toen ik haar op zekeren dag tot mij riep, en herinnerde aan 't geen er, tusschen ABDALLAH en mij, omtrent haar, was voorgevallen, antwoordde zij mij in het slechte *Fransch* dat ze had aangeleerd: »Toen was ik slavin, en had JOZEF nog niet gezien!"

JOZEF is een knapgebouwde jonge man van zes-en-twintig jaren; bij den stal hebt gij hem kunnen zien. Hij is mijn koetsier, en AYOUBA, nu vrij, beminde hem met vervoering. Zij gaf om hem aan stal en keuken boven *salon* en eetzaal de voorkeur. Misschien zou ik haar niet gehuwd hebben, maar zij heeft dat kunnen denken, en toch heeft niets haar weêrhouden. Ook JOZEF zag de gewezene gunstelinge van ABDALLAH niet met onverschilligheid. Ik heb dus bewilligd in hunnen echt, en nu is zij, om wier leven eens het mijne aan een zijden draad hing, de vrouw die weleer in eenen harem heerschte, niet alleen de vrouw van mijn koetsier, maar nu en dan zelfs mijn keukenmeid.

— Wat zegt gij! — riep KAREL uit.

— Het was AYOUBA, die de gans met amber en kruidnagelen en de *pilau* bereidde, waarop ik 't genoegen heb gehad u te onthalen.

KAREL vertrok, doch niet zonder de schoone te hebben gezien, om welke een magtige *Turk* welligt nog heden treurt, en vond haar, in weerwil van hare koperkleur, overwaardig de voornaamste in eenen harem te zijn. Hij billijkte de fierheid van den gelukkigen JOZEF op de schoonheid zijner vrouw, en bewonderde de edele gevoelens van AYOUBA, die zich, in nederigheid en ontbering, gelukkig gevoelde, door 't volgen van de neiging haars harten. Toen hij haar een poos had aangezien, riep hij op *Turkschen* trant uit: »*Wat geschreven is, dat is geschreven, en* ALLAH *is groot!*"

Naar MARIE AYCARD.

MENGELWERK.

DE ALBIGENZENSTRIJD.

DOOR

J. H. SONSTRAL.

(*Vervolg van bladz.* 289.)

DE STRIJD VAN HET WOORD.

I.

Mild en vruchtbaar was de landstreek onder de vriendelijke Zuiderzon van *Frankrijk*. De *Garonne* bevochtigde den weelderigen grond, en verspreidde heinde en ver zijne aderen. Het volk had er eene geaardheid aan den grond die het voedde gelijk. Kloek en ijverig repte er zich de nijvere hand, zoo lang de zon aan het uitspansel stond, maar als des avonds de maan haar schijnsel over de velden wierp, klonk het vrolijk lied der landelijke jeugd in de valleijen, aan de oevers der *Durance*. De bewoners van *Languedoc* waren vroom, goedhartig, werkzaam en opgeruimd; maar — zij waren ketters.

Zóó werden zij althans genoemd door hen, die zich het regt toekenden oppermagtig over de gewetens van anderen te gebieden. Hunne ketterij lag niet enkel in begrippen, door redenering te wijzigen of te vernietigen, maar greep de Kerk als in merg en been. Zij was een werk van 't hart méér dan van 't verstand, en vandaar de bijnamen van: »zuiveren", en van: »goede lieden" hun door den een, uit besef dat hij-zelf niet goed en zuiver was, met minachting en spot, door den ander uit hoogachting en eerbied, tot hunnen lof, gegeven.

Met elken dag wonnen zij veld. Zij maakten waarschijnlijk de meerderheid uit in de landen van ROGER, Burggraaf van *Albi*, *Beziers*, *Carcassone* en *Rases*, *Nar-*

bonne en *Avignon.* Even zoo hadden zij het overwigt in het Graafschap *Tholouse*, en vonden ook genegenheid in het Koningrijk *Arragon;* terwijl de *Italianen* van *Germaanschen* oorsprong, die zich tegen het Romanisch beginsel in Kerk en Kerkbestuur verzetteden, aan hunne *Zuid-Fransche* broeders luiden bijval schonken. Hoewel dezen onder verschillende benamingen — die van *Albigenzen* was nog niet bekend — tegen de Hiërarchie opkwamen, schijnen zij toch onderling elkander verstaan te hebben. Buiten twijfel was de Waldenzische rigting de heerschende of althans de toongevende. Overigens leefden zij met de Katholieke burgers, en land- en edellieden in de beste verstandhouding, zoo als dat sprekend uitkwam, toen de beide partijen de handen ineen sloegen tegen het woedende kruisleger, dat de rust dier opgeruimde kinderen eener vrolijke Natuur zoo verschrikkelijk kwam storen. Allerwege genoten zij achting en vertrouwen, om hunne ingetogenheid en echt Christelijk leven. Zij bezaten landgoederen, wijnbergen en fabrieken; kerkelijk hadden zij een wèlgeordend bestuur.

Hoogst ongunstig staken daarbij de gevoelens af, welke de toenmalige geestelijken inboezemden, die, hunne oorspronkelijke bestemming uit het oog verliezende, alleen bedacht waren op het vermeerderen hunner inkomsten. Weelderig en kostbaar gingen zij gekleed, zoo als 't vrome monniken van dien tijd met ergernis getuigen. — Hoe kon men ook, vooral in de hoogere rangen, priesterlijke bedieningen heilig achten, die men als winstgevende titels en ambten gekocht en betaald had, zonder bekwaam of geschikt te zijn om aan hare eerwaardige eischen te beantwoorden! De gevolgen daarvan bleven niet achter. Op den avond vóór de Kerkelijke feestdagen vermaakte zich het volk in de kerken, met den dans en het zingen van onstichtelijke liederen. De hoogere en lagere geestelijken schenen 't eens te zijn, om de schapen der kudde in het wild te laten zwerven; maar als het tijd van scheeren was, stond elk op zijnen post. Béranger, de Aartsbisschop van *Narbonne* verlustigde zich met zijne Kanunniken maanden achtereen op groote jagt-

partijen, en zij, die zulk een duur vermaak niet konden bekostigen, zochten vergoeding in spel en drinkgelagen. Is het dan wonder, dat de kerken ledig stonden, en de geestelijkheid niet geacht werd, maar dat, daarentegen, de ernstige, ingetogen bestrijders van hare verkeerdheden bij velen hoogachting en goedkeuring verwierven, en de nadenkenden onder het volk tot het besluit kwamen, dat wie in de waarheid leeft ook de waarheid predikt?

De geringschatting der geestelijkheid ging zoo ver, dat men in het dagelijksch leven de soort van verwensching: »nog liever ware ik een Jood, veranderde in deze: »nog liever ware ik een Kapellaan." Om zich tegen onaangenaamheden te beveiligen, lieten de geestelijken de haren groeijen om hunne tonsuurkroon te verbergen. De adellijken hielden 't voor schande hunne zonen tot den geestelijken staat op te leiden, en bestemden alleen kinderen van lijfeigenen voor den priesterlijken stand. Zelfs die Bisschoppen, welke nog met een Christelijken zin bezield waren, namen de Kerkelijke dienst waar, niet zoo als het behoorde, maar zoo als het kon; want zij hadden alle gezag en invloed verloren. »De afvalligen", zegt PUYLAURENS, een Katholiek tijdgenoot, »goldden alles, en de meeste edellieden begunstigden hen en gordden zich aan om hen te beschermen. Graaf ROGER stond de belangen zijner kettersche onderdanen voor, en RAYMOND van *Tholouse* verbond, hoewel méér uit nooddwang en Staatsbelang, zijn lot met het hunne."

RAYMOND was een der magtigste vorsten van *Frankrijk*, een achterneef van een der helden uit den eersten der kruistogten, van welke hij bestemd was den wrangen nasmaak te proeven. Vijftig steden had hij onder zijn gezag; meer dan honderd edellieden waren van hem afhankelijk. Hij muntte uit door buitengewone bekwaamheden, en was het toonbeeld eens middeleeuwschen ridders. Der Roomsche Kerk opregt toegedaan, had hij eerst zich vijandig tegen de ketters getoond, en in het Generaal Kapittel van *Citeaux*, in September 1177, zelfs verzocht, dat hem de hand mogt geboden worden, tot het uitroeijen der

ketterij. »Zij heeft" — sprak hij toen — »dermate de overhand genomen, dat er verdeeldheid door gebragt is tusschen den man en de vrouw, den vader en den zoon, de schoonmoeder en de schoondochter. Zelfs zij die het geestelijk gewaad dragen, hebben zich laten medeslepen. — Wat mij betreft, die twee zwaarden mag voeren; die in mijn Graafschap over het geestelijk (?) en wereldlijk gezag te beschikken heb, en er eene eer in stel, als ik het werktuig van de wraak en de tuchtiging Gods zal mogen zijn — ik zoek te vergeefs naar een middel krachtig genoeg om aan zulk een groot kwaad paal en perk te stellen, en erken, dat ik mij niet sterk genoeg gevoel om daarin te slagen, dewijl de aanzienlijksten mijner onderdanen zijn verleid geworden, en op hunne beurt weder een groot gedeelte des volks hebben medegesleept. Daarom roep ik, nederig maar dringend, uwen raad, uwe hulp en uwe gebeden in, om deze ketterij, kan het zijn, uit te roeijen." (*) — Maar toen de Vorst naderhand de stille deugden der menschen die hij vervolgen wilde, had leeren kennen, toen hij ondervond, dat zij de welvaart des lands tot eene vroeger niet gekende hoogte opvoerden, en aan den anderen kant, zag hoe nietswaardigheid, logen en laster tegen hen wedijverden, koos hij ridderlijk partij voor hunne belaagde en belogen onschuld. Wij zullen zien, hoe hij het slagtoffer er van geworden is.

II.

Het kan geene bevreemding baren, dat het toenemen der oppositie en de bijval dien zij ook bij de edelen ontmoette, een diepen, angstvollen indruk maakte op hen, die, met hooge waardigheden in de Kerk bekleed, zich bedreigd zagen met verlies van rang, en vermindering, of mogelijk wel geheel verlies van inkomsten. Zij waren ook blindelings gehecht aan de leerstellingen en inrigtingen, door Conciliën als waarachtig en proefhoudend

(*) Monastier, *Gesch. der Waldenzen*. I. 76.

aangenomen en vastgesteld; elke twijfel daaraan moest dus wel bij hen voor ketterij, elk verzet daar tegen voor godslastering gelden. Vasthoudend aan de overtuiging van de alleen-zaligmakende kracht der Kerk, die haar orgaan in den Bisschop van *Rome* had, leidde, naar hun begrip, elke rigting van geest en gemoed die haar vijandig was, of zelfs maar van haar afweek, ten eeuwigen verderve. Geen werk alzoo noodiger, verdienstelijker en Gode méér behagelijk, dan die gevaarlijke en heillooze oppositie te fnuiken. Schoot daartoe het woord der overtuiging en overreding te kort, de Overheid, als dienaresse Gods, was dan gehouden het halstarrig verzet met het zwaard des gewelds tot zwijgen te brengen. Het mogt voor sommigen hard zijn, dat de dwalenden have, vrijheid en leven zouden verliezen; de zorg voor de toekomst met al hare opvolgende geslachten, gebood immers de opöffering van het tegenwoordige verkeerde geslacht. Voor de onwetendsten en ijverigsten, die ver de meerderheid uitmaakten, mogten, konden — wij hebben 't reeds opgemerkt — ketters volstrekt geene voorwerpen zijn van mededoogen. Voor hen waren zij niet beter dan het ongedierte in eene korenschuur, dat men, zonder genade, opvangt en doodt.

Vandaar dat de oppositie niet ongemoeid bleef, en de Kerk van *Rome*, op haar standpunt, kon haar ook niet lijdelijk blijven aanzien. Menigeen nam de pen op, om haar in geschrifte te wederleggen. De Kerk-zelve wederlegde niet, maar sprak met gezag, en bragt terug of strafte. Daarvan hadden de onderscheidene partijen in *Gascogne* en *Languedoc* reeds harde bewijzen ontvangen; maar nooit werd de beteugeling, en verdelging der ketterij met zoo veel kracht en gestrengheid ondernomen, dan toen de Graaf van *Segnia*, als INNOCENTIUS de Derde in 1198 den Pauselijken zetel beklom. Niemand begreep beter dan hij zijnen tijd; en wie verstond gelijk hij, in wien ridderzin en kerkelijk leven te zamensmolten, de kunst, om de gebeurtenissen tot het bereiken van zijne oogmerken te gebruiken? Wie achtte méér dan hij zich geroepen, om de Kerk, en in haar het Pauselijk gezag

alvermogend te maken? Kon hij, die Koningen voor zijn gewijden pantoffel zag knielen, en vrijmagtig over de kroon der Caesars beschikte, oppositie gedoogen in de Kerk, die enkel geloof, gehoorzaamheid en onderwerping vordert? Zij was hem een gruwel, en al ware zij dat niet geweest, hij gruwde van tegenspraak; want de Kerk alleen was tot spreken bevoegd: zij was de mond des Heeren.

INNOCENTIUS III had dan ook naauwelijks met de eene hand de Pauselijke sleutels aangenomen, of hij greep naar het zwaard.

Hij begon met eene Kerkelijke policie in het Zuiden van *Frankrijk* in te voeren, uit welke de gehate Inquisitie is ontstaan, die zoo veel bloed heeft doen vlieten, hoewel nog te weinig misschien als men er alle de vonnissen mede beschrijven wilde, met welke zij de oude en nieuwe wereld getroffen heeft.

INNOCENTIUS zond twee monniken van *Citeaux*, RAINER en GUY, als zijne Legaten, of liever als kommissarissen dier policie, naar de, met dwaling besmette landstreken, om de verdoolden teregt te brengen, de halstarrigen uit te roeijen en den ouden bloei der Gemeente te herstellen. Zóó nam de strijd van het woord een aanvang.

Hoe INNOCENTIUS over de zaak dacht, gaf hij aan de Aartsbisschoppen, aan de hun ondergeschikte Bisschoppen, en aan de Vorsten, Graven en Baronnen in een rondgaanden brief ondubbelzinnig te verstaan. Met innig leedwezen betreurde hij, dat, hoewel de Heer zich eene Kerk zonder vlek of rimpel uitgekozen had, eenigen het opzet smeedden, om den rok zonder naad aan flarden te scheuren, en Synagogen des Satans op te rigten. Zij waren het, die de Apostel bedoeld had, toen hij in den geest der voorzegging getuigde, dat er in de laatste tijden zouden opstaan, die van het geloof afvallig zouden worden. »Zulke lieden" — schreef hij — »zijn er vele in uwe landen, onder de namen van Waldenzen, Katharen, Patarini en anderen, zoodat het getal niet te berekenen is dergenen, die zij in hunne netten verstrikt hebben. Ten einde nu de vossen, die des Heeren

wijnberg verwoesten, en wel verschillende gedaanten hebben, doch met de staarten aan elkander gehecht zijn, op te vangen, heb ik de broeders RAINER en GUY, beide godvruchtige mannen, tot hen gezonden." Hij noodigde elk uit om deze gevolmagtigden bij te staan, opdat de dwalenden van den doolweg op het regte pad terug gevoerd, doch de onverbeterlijken, om verdere besmetting te voorkomen, van hun erf verdreven wierden. Den geestelijken beval hij aan, zich aan de beschikkingen der Legaten te onderwerpen, en vermaande elk, op de stem dier gevolmagtigden, gereed te zijn tot het opvatten der wapenen, om het gevaar, dat het geloof bedreigde, af te wenden. Daarvoor bood hij elk vergiffenis van zonden aan, in gelijke mate als de pelgrimmen naar de graven van PETRUS en JAKOBUS die verwierven. Ten slotte gaf hij kennis, aan broeder RAINER ten sterksten bevolen te hebben, om elk en een iegelijk, die aan ketters een toevlugt bood, of handel met hen dreef, of met hen zamenwoonde, of hen op eenigerlei wijze ondersteunde, met den banvloek te treffen.

Aldus werd de wereldlijke magt geroepen om *Romes* Kerkelijke en Staatkundige belangen te dienen, en waren zelfs de aanzienlijkste waardigheid-bekleeders in de Kerk afhankelijk gesteld van de onbepaalde magt der twee afgevaardigden.

III.

In 1199 verschenen de Legaten te *Embrun, Aix, Arles,* en *Narbonne*, en begonnen er hunne taak te volbrengen, met een ijver boven hunne kracht. RAINER althans verloor welhaast zijne gezondheid en werd om die reden in 1203 vervangen. Zijn opvolger was PIERRE *de Châteauneuf* (*de Castronovo*), theologisch Doctor en aartsdiaken te *Maguelone*, later monnik van de Cisterciénser-orde. Met eenen broeder uit *Citeaux*, RAOUL genaamd, trok deze door het land, alle verdedigers der ketterij verklarende voor eerloos, en onbekwaam eenig ambt te bekleeden. In den omtrek van *Tholouse* sloegen zij hun hoofdkwartier op, en deden de Overheid zich met eede te verbinden, om

aan de belangen der Kerk getrouw te blijven en geene ketters te dulden. Het geweld werkte echter gelijk veelal slechts voor het oogenblik; want zoo ras de plotselinge schrik tot bedaren kwam, hernam en handhaafde de bezadigde overtuiging hare regten. Wat in het openbaar geweerd werd, geschiedde met te meer geestdrift in het verborgen, en in het nachtelijk uur zonden nu de vervolgden, even als vijf eeuwen later hunne afstammelingen, hunne gebeden op tot Dien, wiens oogen ook zien in de duisternis. Hunne lijdzaamheid en geduld bleven niet onopgemerkt, en zelfs zij, die hunne rigting niet geheel goedkeurden, lieten toch hunner standvastigheid in, en getrouwheid aan hunne belijdenis regt wedervaren.

Dat bleef voor INNOCENTIUS geen geheim, die nu een nog zwaarder gewigt op de schaal wierp. Hij gelastte den Bisschoppen zich onvoorwaardelijk aan zijne Legaten te onderwerpen, en eischte daartoe eenen eed; hoezeer het de Kerkvoogden kwetste aldus onder de bevelen van eenvoudige monniken gesteld te worden. De Aartsbisschop van *Narbonne*, die veel liever ter jagt reed dan te redetwisten, weigerde den eed, en de Legaten zetteden hem af; doch hij stoorde er zich niet aan. In 1204 kwam uit *Rome* nog een derde Legaat: AMAURY, abt van *Citeaux*, en het driemanschap verruimde zijnen weg, door nu alle niet ijverige Bisschoppen af te zetten.

Deze daden van geweld bragten hen echter niet nader tot hun doel. Zij moesten tot hun leedwezen ondervinden, dat de geestelijkheid van hare heilige bestemming ontaard was, terwijl de ketters wat de priesters hadden doen vervallen, weder opbouwden. Vooral de *Waldenzen* boezemden hun ontzag in, »vermits deze" — zoo als zij-zelve dat erkenden — »een grooten schijn van godzaligheid hadden, en regtvaardiglijk voor de menschen leefden, in alle dingen regtmatig van God dachten, ook alle de artikelen des geloofs [zeker de Apostolische belijdenis] hielden, maar de Kerk van *Rome* belasterden, terwijl hunne beschuldigingen bij het volk ligtelijk geloofd werden." — Dit laatste was niet onnatuurlijk,

daar aan de beide kanten het gedrag uitdrukte, wat de mond als waarheid beleed.

Het wangedrag der verwende geestelijken, die elke teregtwijzing in den wind sloegen, omdat men hun geene ketterij konde aantijgen, dreef de Legaten schier tot wanhoop, en waarschijnlijk zouden zij hunne zending opgegeven hebben, en onverrigter zake zijn terug gekeerd, indien zij niet met nieuwen moed waren bezield, door DIEGO van *Azebes*, den godvruchtigen Bisschop van *Osma*, en den subprior zijner Kathedraalkerk, de later befaamd geworden DOMINIKUS DE GUSMAN.

Deze twee mannen ontmoetten in den jare 1206 de Legaten te *Montpellier*, en vonden hen mismoedig en neêrslagtig. IJverig en vroom als de eersten waren, gaven zij hun den echt Apostolischen raad, om »vermits de maatregelen, tegen de afvalligen beproefd, slechts gediend hadden om hen te verbitteren; — de weelde en wereldgezindheid der regtzinnigen bij vrienden en vijanden gelijkelijk reden tot aanstoot gaven, terwijl de dwalenden door hun vertoon van vroomheid en nederigheid het vertrouwen des volks wonnen, en de achting der grooten verwierven; — de schraapzucht en zedeloosheid der geestelijken, die verpligt waren naar ingetogenheid en heiligheid te streven, een reuk des doods mogt heeten, welke aanleiding gaf, dat de godsdienst gelasterd werd, en dat de ketters te ligter de onkundigen houden konden in verwijdering van en verzet tegen hunne wettige priesters en leeraars — alsnu aan te wenden: overreding, een goed voorbeeld en zachte middelen, in stede van bedreiging en straf. Zij voegden er nevens: dat men daartoe moeste doen gelijk de Apostelen hebben gedaan, en prediken en leven, gelijk zij gepredikt en geleefd hebben, en alzoo — om iets te noemen — even als de Apostelen PETRUS en PAULUS, te voet behoorde te reizen, zonder geld, zonder voorraad. DOMINIKUS hield het voor zeker, dat zulk een echt Apostolisch voorbeeld het volk behagen en winnen zou, en ook, langzamerhand, eene *gewenschte hervorming* in het gedrag der geestelijken zou

uitwerken, en de schijnheilige godsvrucht der afvalligen doelloos zou maken." (*)

De Legàten waren aanvankelijk niet gezind zich naar dezen, meer verlichten dan gemakkelijk te volbrengen raad te schikken, doch het voorbeeld van DIEGO en DOMINIKUS werkte met beschamende kracht, en allen togen barrevoets op weg: de *Spanjaarden* uit overtuiging, de Legaten uit Staatkunde.

De toon, dien men nu aansloeg, was gematigd, en de handelwijze waardig. Het was nu, alsof het Christelijk liefdebeginsel zoude zegevieren. De afgevallenen werden allerwege met minzaamheid opgezocht en met het woord bestreden. Openbare twistgesprekken, ongelukkige spiegelgevechten in de Christelijke Kerk, die meest allen op vervolging zijn uitgeloopen, werden nu gedurende 1206 en 1207 op de kasteelen van *Verfeuil*, *Caráman*, *Pamiers* en *Montreal* gehouden.

Te *Pamiers* vooral werd met de *Waldenzen* zulk een woordenstrijd gevoerd, waaraan ook de zuster en de gemalin van Graaf ROGER deelnamen, die de wederpartij zoo zeer in het naauw bragten, dat zekere broeder STEVEN zich niet wist te redden, dan met te zeggen: »Gaat heen, en houd u met het spinrokken bezig, want het betaamt u niet in zulk een belangrijken strijd het woord te voeren." Te *Montréal* stonden de Bisschoppen van *Villeneuve* en *Auxerre* als bemiddelaars aan de zijde van *Rome;* voor de *Waldenzen* waren het RAINAUD DE BOT en ANTOINE RIVIÈRE.

Gewigtige punten werden daar behandeld. RAINAUD DE BOT onder anderen beweerde de Mis en de leer der broodverandering in het Avondmaal te zijn strijdig met de Heilige Schrift. Zijn schriftelijk betoog werd in handen gesteld van Bisschop EUSUS, die een ijverig deel aan den strijd nam. Deze verzocht veertien dagen tijd om te antwoorden. Op den bepaalden dag bragt hij zijn antwoord, dat uitvoerig bewerkt was, en vier dagen duurde toen de mondelinge strijd, bij welken ook de *Waldenzer* Spreker

(*) TOURNON, *vie de Saint Dominique.*

groote eer verwierf, door de helderheid en juistheid zijner redenen. Hij verlangde ten slotte, dat, indien er geene dwaling bestond, 't hem bewezen wierde uit den Bijbel; maar dat bewijs zou niet met mond of pen, maar met vuur en zwaard gegeven worden; want eensklaps werd het gesprek afgebroken door eene tijding die elk verschrikte en den mond sloot: »De Kruisvaarders zijn in aantogt!"

HET ZWAARDGERIGT.

I.

De gewapende bedevaarten naar het Heilige Land, en de moorddadige oorlogen tegen de Muzelmannen, met het teeken des kruises geheiligd, door de Kerk als verdienstelijk geroemd, en door hen, die men geloofde de sleutelen des Hemelrijks te bezitten, met de toezegging van schuldvergiffenis en van de erfenisse des eeuwigen levens beloond, hadden de Kruisvaarders in den waan gebragt en bevestigd, dat het regt en pligt was, hen, die zich niet aan de uitspraken der Kerk onderwierpen, of zich daartegen verzetteden, te vuur en te zwaard te verdelgen. INNOCENTIUS wist die meening aan te moedigen, en tot daden op te voeren; hetgeen hem te gemakkelijker viel, daar hij zonderling gelukkig was ten opzigte van den tijd, waarin hij zijn werk begon, en der omstandigheden onder welke hij handelde, en der personen, van welke hij zich bediende. Het doel werd dan ook bereikt. De driften werden opgewekt, en brandstichting, marteling noch moord ontzien; maar de Kerk werd tegen afval en aanranding versterkt en de oppositie vernietigd, of ten minste voor eenige eeuwen tot zwijgen gebragt. Dat heeft tranen en bloed gekost; maar wie het doel wil, moet niet terugdeinzen voor de middelen. Zoo dachten de mannen van het Schrikbewind in de vorige eeuw; zoo dacht vroeger LODEWIJK *de Groote;* niet anders dacht reeds de Derde INNOCENTIUS.

Hij had het toegelegd op de vernedering van Graaf ROGER, maar nog meer op die van zijnen oom, den mag-

tigen RAYMOND, Graaf van *Tholouse*. Den laatsten viel hij in 1207 in een schrijven met groote hevigheid aan. Onder bittere scheldwoorden in vromen stijl, verweet hij dien zijne verdraagzaamheid, en bedreigde hem met een gewapenden inval in zijne Staten. RAYMOND getroostte zich dat, gaf den Heiligen Vader voldoening, en boog het hoofd voor zijnen Legaat.

Eene onbezonnen daad echter deed het vuur uitbarsten, waartoe uit het Vatikaan de brandstoffen waren aangevoerd. Waanwijs en trotsch, niet meer getemperd door RAOUL en den braven DIEGO (beiden toen reeds ontslapen), schold DE CHÂTEAUNEUF, in het begin van 1208, den magtigen Graaf te, *St. Gilles*, in diens aangezigt voor een meineedigen en dwingeland, en deed hem in den ban. RAYMOND in toorn ontvlamd, dreigde hem en zijnen vriend ARNAUD met den dood, en ongelukkiger wijze werd de Legaat, korten tijd daarna, op de reize aangevallen en door een onbekende vermoord.

Zoo ras de tijding van deze wandaad het Vatikaan bereikte, besloot INNOCENTIUS het vergoten bloed met bloed te verzoenen. RAYMOND werd met den moord des heiligen mans beticht, en het geschikte oogenblik was alzoo gekomen tot eene kruisvaart tegen den moordenaar en tegen de zijnen.

De Paus riep de Bisschoppen, alle geestelijken, en den geheelen adel ten heirtogt op, om het onschuldige bloed op den KAÏN der Kerk en diens afvallige onderdanen te wreken. De Paradijspoorten werden opengezet voor allen, die gedurende veertig dagen in dezen strijd de wapenen zouden voeren, en aan allen die deelnamen aan den togt werden dezelfde aflaten aangeboden, waarmede zij begiftigd werden, die naar *Palestina* ter kruisvaart togen. »Wij beloven" — dus luidde onder anderen de Pauselijke bul — »aan al degenen, die de wapenen zullen opvatten, om den gezegden moord te wreken, vergiffenis en kwijtschelding van hunne zonden; en daar wij geene trouw behoeven te houden aan degenen, die het niet jegens God doen, willen wij allen te verstaan geven, dat een iegelijk, die aan gezegden RAYMOND bij eede leen-

pligtig is, of op eenige andere wijze aan hem verbonden, op Apostolisch gezag van elke verpligting ontheven wordt. Het is pligtmatig dat ieder Katholiek den genoemden Graaf vervolge, en zijn gebied overvalle. Wij vermanen u, dat gij trachtet de snoode ketters uit te roeijen, en dit met meer gestrengheid doet, dan waarmede gij de *Saracenen* zoudet behandelen. Vervolgt hen met onverbiddelijke hand. Berooft hen van hunne landen en bezittingen; verbant hen en stelt regtgeloovigen in hunne plaats."

De Koning van *Frankrijk* werd ernstig uitgenoodigd zich aan de spitse van het magtige geloofsleger te plaatsen, maar FILIPS AUGUST werd, door zijnen oorlog met JAN *zonder land* en Keizer OTTO, weêrhouden aan den kruistogt persoonlijk deel te nemen. Evenwel met de verzwakking van een zoo magtigen vasal als RAYMOND gediend, voegde hij vijftien duizend man bij het vrome, met zwaard en vuur op den Graaf en diens bezittingen losstormende leger.

ARNAUD, de abt van het klooster te *Citeaux*, trok daarenboven met vele monniken het land door, vergeving van zonde en de zaligheid aanbiedende, om het leger te versterken. Gemakkelijker dan nu kon niemand de belooning verdienen; want voor den gevaarvollen togt naar *Palestina* deinsden velen terug. Toen *Jeruzalem* door de ongeloovigen hernomen was, zonk de moed, en lieten slechts weinigen zich bewegen om het kruis aan den schouder te hechten; de meesten althans bleven liever met hunne zonden te huis, dan den aflaat zoo ver te halen. Maar aan deze oproeping was ligter te voldoen, en ieder wilde ook gaarne toonen een getrouw dienaar van zulk een ijverigen Kerkvoogd te zijn.

Van alle kanten, uit *Vlaanderen*, *Normandië*, *Aquitanië* en *Bourgondië* stroomden strijdlustigen te zamen, die — tot onderscheiding van de Oostersche heirvaart — het kruis op de borst droegen. Meer dan honderd duizend mannen rukten tegen het Zuiden op, om de ketters — die sedert dezen kruistogt, naar het landschap waarop de eerste aanval geschiedde, zonder onderscheid *Albi-*

genzen zijn genoemd — te verdelgen, en den verwaten moordenaar te straffen.

Deze onheilige bende onder de heilige banier van het kruis, werd bestierd en bezield door den abt ARNAUD. Aan zijne zijde waren de Aartsbisschop van *Sens*, de Prelaten van *Clermont* en *Nevers*, de Hertog van *Bourgondië*, de Graven van *Nevers*, van *St. Paul* en *Auxerre*, benevens een menigte van Tempelieren en Johanniter ridders; allen van wrok en haat tegen RAYMOND nog meer dan tegen de ketters doordrongen. Maar niemand die feller hem haatte dan SIMON van *Montfort*, de Graaf van *Leycester*. De blik diens eerzuchtigen vlamde bovendien naar de rijke bezittingen zijns vijands, welke hij nu, onder den schijn van een heilig werk te doen — kon meester worden. Zijne gehoorzaamheid aan de Pauselijke oproeping was de dekmantel zijner onbegrensde heersch- en hebzucht, aan welke alleen hij de heldenmoed en schranderheid, die hem onder de ridders van zijnen tijd deden uitblinken, dienstbaar maakte.

Het jaar 1208 verliep met de noodige toebereidselen; doch in het volgende werd de groote slag toegebragt.

II.

De Graaf van *Tholouse* stond bij die schrikwekkende uitrustingen verplet. Het Hof van *Rome* wees hem aan als een moordenaar en pest der menschheid, en alles wapende zich. De moed om den opkomenden storm des gewelds het hoofd te bieden ontzonk hem. Vastheid van beginselen lag niet in zijn karakter. Eerst had hij de uitroeijing der ketterij voorgenomen, daarna haar ongehinderd laten opwassen, toen hij eindelijk had ingezien, dat zij, die voor de vrijheid van hun geweten goed en bloed veil hadden, het meest Christelijke leven leiden; en dat die braafsten in wandel zijne beste onderdanen waren. Thans echter, daar 't Staatsbelang zijn hoofd en hart overheerschte, wilde hij niet zich wapenen en met die onderdanen den aanval te keer gaan, maar den storm verbidden door demoedig het hoofd in den schoot

te leggen, en zich tot elken prijs met *Rome* te verzoenen. Hij doorzag de ware oogmerken van MONTFORT, en achtte die verijdeld zoodra hij met het Pauselijke hof den vrede zoude getroffen hebben. Liever vernederde hij zich voor het Hoofd der Kerk, daar boetedoening geen schande was, dan den Graaf van *Leycester* in het bezit zijner Staten te zien, en als balling in ellende en schande om te zwerven.

INNOCENTIUS liet zich gemakkelijk tot eene onderhandeling bewegen, die de kracht der afvalligen verbrak. Vereenigd konden zij den triomf van het kruisleger onzeker maken, doch hunne versnippering maakte de verovering der gewesten van Graaf ROGER gemakkelijk, en bereidde die voor van *Tholouse;* welks verdediger zich nu bij voorbaat reeds zedelijk vernietigd had. De Paus roemde zelf het sluw beleid bij de onderhandeling, in welke hij zijn slagtoffer verstrikte.

Het is wel de moeite waardig als uit den eigen mond des Heiligen Vaders te hooren hoe krijgskundig hij te werk ging, om de overwinning te verzekeren. »Hoewel" — schrijft hij aan zijne Legaten (*) — »de Graaf van *Tholouse* ons over het leengoed van *Melgeuil* smeekbrieven toegezonden heeft, kunnen wij toch zijn verzoek niet inwilligen; maar nadien wij behoorlijk en naauwgezet overwogen hebben, hoe het leger der kruisdragers tegen dit Graafschap dient te handelen, hebben wij gemeend u dezen raad te moeten geven, dat gij de les volgt van den Apostel, als hij zegt: (†) *dewijl ik slim was, heb ik u met list gevangen,* en hen, die de eenheid der Kerk verdeeld hebben, ook, door hen onderling te verdeelen, tracht meester te worden. Wanneer gij ziet, dat de Graaf zich onthoudt van anderen bij te springen, en voor zijne eigene belangen minder ijvert, zult gij niet aanstonds met hem beginnen; maar, terwijl hij door schrandere kunstgrepen om den tuin wordt geleid en bedrogen, op de andere ketters losgaan. Gij zoudt, om de trawanten van den Antichrist ten onder te brengen, met te vele

(*) INNOC. III. Lib. XI. Epist. 3.
(†) 2 *Cor.* XII: 16.

zwarigheden hebben te worstelen, indien de Leviathan alle zijne vinnen te gelijk uitsloeg, en die allen op eens moesten aangegrepen worden."

Dit is meer dan genoeg om een denkbeeld te geven van de goede trouw van *Rome*, bij deze handelingen over de verzoening met den boetvaardigen RAYMOND. Hoe de zaak afliepe, alles was zóó berekend, dat zijn ondergang in elk geval zeker was.

INNOCENTIUS zond MILO, een zijner geheimschrijvers, naar *Frankrijk*, schijnbaar met volledige volmagt, doch inderdaad onderworpen aan den Abt ARNAUD, die meer wist dan de geheimschrijver-zelf. Te *Montelimar* belegde deze eene vergadering van Bisschoppen en daagde den Graaf om voor haar te verschijnen. Eenmaal zijn eigen magt hebbende afgelegd, stond RAYMOND in die van anderen. Het ging hem als ieder die zich-zelven wegwerpt: hij moet afwachten wie en hoe men hem opraapt. De Legaat deed het den Graaf tamelijk onzacht, en ten voordeele van zijnen zender. Hij eischte, dat RAYMOND zeven zijner kasteelen aan INNOCENTIUS zoude overgeven tot een onderpand van zijne trouw, en deed de Magistraten van *Avignon*, *Nismes* en *St. Gilles* zweren, dat zij zich van hunnen eed jegens hem als landsheer zouden ontslagen rekenen, indien hij zijn woord verbrak. Daarenboven moest het Graafschap *Melgeuil*, van dat oogenblik af, aan den Heiligen Stoel terugvallen.

De verootmoedigde RAYMOND gaf alles toe en wierp zich boetvaardig in de nu opene armen des Pausen en van den Legaat. De laatste nam onverwijld de kasteelen in bezit, als nieuwe erfgoederen van PETRUS op den *Franschen* bodem, en ontbood den *begenadigde* tegen de maand Junij 1209 ter openbare verzoening naar *St. Gilles;* waarbij zeker LUKAS XV niet is nagelezen. Misschien ook meende de Kerkvoogd, die zich boven het geopenbaarde woord verhief, dat de broeder van den verloren zoon, als hem de verzoening diens boetvaardigen zondaars ware opgedragen geweest, gansch anders en beter zou hebben gehandeld dan de vader 't gedaan heeft. Geen wonder; want Farizesche beginselen, door een gemomd Pelagianisme ver-

christelijkt, zaten ieder als in merg en been.... Maar laten wij op het godsdienstig verzoeningsfeest een blik werpen.

Half ontkleed, als boeteling, staat de ridderlijke Graaf in het voorportaal der Kerk in welke CHÂTEAUNEUF begraven ligt. De trotsche Legaat nadert en neemt hem eenen eed af, dat hij aan den dood des heiligen, nabij wiens graf hij staat, geene schuld heeft; alle de schaden door de geestelijkheid geleden vergoeden en nimmer aan een Joodengenoot eenig ambt vertrouwen zal. Daarop ontsluiten zich de kerkdeuren voor den boeteling, en hij treedt binnen. Valt MILO hem nu om den hals, en drukt hij op dat hooge, maar doodsbleeke voorhoofd den kus der verzoening? — Neen, de Legaat werpt den Graaf een priesterlijken stool, als een koord om den hals, vat de beide einden in de linkerhand, en drijft hem voor zich heen, terwijl hij, half scherpregter half herder, hem met een bundel rieten op den rug kastijdt. Zoo wordt het offer gereinigd. Eerst daarna worden treurtoonen, die in de hooge kerkgewelven weêrgalmen, door het woord: »vergeving" uit den mond van MILO vervangen.

Nu de Graaf eenmaal als gebonden lag aan de voeten des Legaats, moest hij lijdelijk alles verdragen, en doen, wat hem werd opgelegd. Den volgenden dag moest hij zich verbinden, om alle voorstanders der ketterij gevangen te nemen, hunne have en goederen aan de kruisvaarders over te leveren, en voor ketter te houden elk dien de geestelijkheid als zoodanig zoude aanwijzen. RAYMOND verzocht nu, als eene gunst, zelf het kruis te mogen aannemen. Waarschijnlijk was dit eene Staatkundige handeling van den vernederden Vorst, om aldus het verdere kwaad, zoo mogelijk, af te leiden. De Legaat hechtte hem daarop het wollen kruis op de borst; maar zorgde behendiglijk voor de inzigten der Kerk, en deed hem zweren de aanvoerders van het kruisleger, ook op zijn eigen gebied in alles te zullen gehoorzamen. Wat bleef den armen Graaf nu over? De zoogenaamde verzoening van *St. Gilles* beschaamde en verbitterde den verguisden RAYMOND, wiens gehoorzaamheid aan den Heili-

gen Stoel nu zeker niet opregter zijn kon dan die van den Vierden HENDRIK na de verguizing te *Canossa*. INNOCENTIUS daarentegen was verheugd, dat zijn plan zoo uitmuntend was geslaagd. Ingenomen met de volledige onderwerping van den Graaf, en misschien zelfs vertrouwen stellende in diens beloften, gaf hij hem schriftelijk zijne blijdschap te kennen, dat de magt des Heeren zoo wonderbaar op zijn gemoed had gewerkt, en zijne hoop, dat hij zich de pauselijke genade verder zou waardig toonen. Maar INNOCENTIUS voorzag niet, dat de Vorsten, die schijnbaar als zijne gehoorzame dienaren te velde waren getrokken, voor hunne eigene rekening zouden handelen, en den buit, dien zij voor de Kerk moesten veroveren, aan een ander geven.

GEDACHTEN OVER DE ZELFSTANDIGHEID VAN DEN GEEST.

DOOR

L. H. V E R W E Y,

Med. Doctor te Voorburg.

De zelfstandigheid van den geest der menschen is, sedert de vroegste tijden, een onderwerp van redenering en twist geweest.

Men bedoelt met die zelfstandigheid niet zoozeer eene zoodanige, die aan alles toekomt, wat meer of min duurzaam is; maar die den geest maakt tot een wezen op zich-zelven (*ens sui generis*).

Bij de aanneming eener onstoffelijkheid der krachten blijft, voor ons begrip, het bestaan van den geest, zonder zijn ligchaam, onaannemelijk; altans even moeijelijk te verklaren als het bestaan b. v. eener zwaartekracht zonder stof, eener levenskracht zonder organisme. Heeft men al aangetoond, dat de geest het werkzame beginsel des ligchaams is, en dus niet het uitvloeisel der chemisch-physische combinatie, die wij een organisme noemen, dan ontbreekt toch nog het bewijs voor eene zelf-

standigheid buiten dat ligchaam; ofschoon niet kan worden ontkend, dat de eerste schrede tot erkenning der mogelijkheid en waarschijnlijkheid van dat afzonderlijk bestaan is gedaan.

Reeds ARISTOTELES, die 384 jaren vóór CHRISTUS werd geboren, zegt, »dat de ziel dat beginsel der werkzaamheid is, 't welk in een, voor het leven geschikt ligchaam, hetzelve werkelijk leven geeft." Hij zegt verder, »dat de ziel der dieren gevoelt, aan die des menschen daarenboven ook het denken toekomt, en dat, in betrekking tot hoogere werkzaamheden (het verstand of vernuft, λογος,), ook diens geest de onsterfelijkheid toebehoort.

SOCRATES, 469 jaren vóór CHRISTUS geboren, hield de geest des menschen voor de beheerscher des ligchaams, zoo als God de beheerscher is der wereld. Hij nam zijne goddelijke Natuur aan en geloofde hem onsterfelijk. Het leven namaals hield hij voor een toestand van vergelding van goed en kwaad, en hij dronk met kalme gelatenheid den giftbeker, overtuigd dat hij dit leven met een beter verwisselde.

PLATO, geboren 430 jaren vóór CHRISTUS, hield den menschelijken geest voor bevrucht met een goddelijk vermogen door God, dien hij zich als de Geest des heelals voorstelde, en hij geloofde, dat de geest, na een deugdzaam leven, op eene volmaaktere; na een zondig leven, op eene nog onvolmaaktere planeet, dan de onze, (of ster) zoude overgaan.

De zelfstandigheid van den geest was dus in die tijden reeds bij deze drie der voornaamste Wijsgeeren aangenomen, en in lateren tijd werd zij eveneens b. v. door RENÉ DESCARTES, SPINOZA en anderen, als onbetwijfelbaar voorgesteld.

Latere Wijsgeeren, zoo als SCHELLING, KANT, HEGEL, KRAUSE (uit de 18de eeuw en de eerste helft der 19de) hebben zich evenmin van eene zoodanige zelfstandigheid des geestes afgescheiden.

Slechts sommige Wijsgeeren, en vooral die van den laatsten tijd, hebben de zelfstandigheid willen wegnemen,

door den geest te verklaren voor een product der organische krachten (het gevolg der ontwikkeling van de physisch-chemische wetenschappen).

De Hoogleeraar SCHROEDER VAN DER KOLK heeft onlangs, door de zelfstandigheid van den geest (de ziel) uit de verschillende ontwikkelings-tijdperken af te leiden, met het hem eigene talent getracht, de dwaasheid eener zoodanige stelling aan te toonen. Nogtans is menige bedenking daartegen in het midden te brengen. Wij willen slechts ééne aanvoeren.

De Heer VAN HALL, die op vier-en-tachtigjarigen leeftijd, in een lierzang vol frischheid en gloed, aan den genoemden Hoogleeraar opgedragen, (zie het laatstvorig Nommer van dit Tijdschrift, bladz. 416) de zelfstandigheid en onvergankelijkheid der ziel bezongen heeft, is veeleer aan te merken als een man, in den krachtvollen leeftijd, dan in dien van den grijsaard. Dat is het deel van hen, die hunne hartstogten in de jeugd beteugeld en in den mannelijken leeftijd gematigd hebben; die het leven in zekere kalmte hebben doorgebragt, zoowel naar ligchaam als naar geest (gezondheid en deugd).

De gelatenheid van SOCRATES was niet zoozeer het gevolg van zijnen leeftijd, daar hij, den giftbeker ledigende, niet meer dan 69 jaren oud was, maar van de, uit zijne wijsgeerige denkbeelden voortvloeijende overtuiging, dat na dit leven een beter leven zoude volgen; van zijne verontwaardiging over de ondankbaarheid en verwatenheid des volks, en van zijne 30 dagen lang gerekte uitstelling van het doodvonnis, terwijl hij zich waardig betuigde de eervolste belooning te *Athene* te genieten; namelijk: op kosten van het algemeen in het *Prytaneum* onderhouden te worden.

In den hoogsten ouderdom, die de *senectus decrepitus* wordt genoemd, nemen de faculteiten van den geest niet slechts af, maar begint zich eene zekere kindschheid in alles te openbaren, hetwelk niet zeer voor eene toenemende zelfstandigheid getuigt; terwijl het niet moeijelijk zoude vallen vele voorbeelden aan te halen, die in volstrekte tegenspraak staan met deze hoogere, in zich-zelve gekeerde rigting van den geest op lateren leeftijd.

Zal de zelfstandigheid van den geest in de ontwikkelings-tijdperken blijken, dan moet dit zijn als de vermogens van het werktuig, waardoor zij haar aanwezen openbaart, hun toppunt van kracht hebben bereikt. In dien krachtvollen tijd moet ook de geest het toppunt dier zelfstandigheid op aarde bereiken, vermits alsdan de strijd tusschen goed en kwaad het meest van den wil vordert.

De zelfstandigheid van den geest is echter van twee zaken onafscheidelijk, namelijk: van persoonlijkheid en onafhankelijkheid; want zonder deze is de zelfstandigheid van den geest aan ieder voorwerp gelijk. Deze persoonlijkheid en onafhankelijkheid verschaft niet slechts den geest een eigen bestaan, maar daarenboven een voortdurend en eeuwig bestaan.

Een persoon is een vrij en vernuftig wezen.

Men kan eene in- en uitwendige vrijheid aannemen.

Men noemt de eerste ook de vrijheid van den wil (wilsvrijheid). Daar nu de daden van den mensch van zijnen wil uitgaan en het vernuft ten opzigte van deze daden of handelingen wetten geeft, die men *wetten der zedelijkheid* noemt, zoo wordt ook die vrijheid eene zedelijke, morele of ethische geheeten. Tot het begrip der vrijheid behooren de volgende kenmerken of vereischten: de wil moet in zijne besluiten onafhankelijk zijn van eene bloote natuurdrift of instinct, vermits anders de mensch, evenmin als het dier, zich boven de eischen der drift zoude kunnen verheffen; — de wil moet zich-zelven een doel van werking kunnen kiezen en elke daad uitvoeren of laten kunnen. Niet slechts het *goede* te willen behoort tot het denkbeeld van vrijheid, maar ook het *kwade* te willen; daar anders het zondigen eene onwillekeurige handeling zoude zijn; — de wil moet de middelen kunnen kiezen om een doel te bereiken en daartoe moet het vernuft den weg wijzen. Wel is het waar, dat men een *vernuftig* doel met slechte middelen kan bereiken, maar een *goed* doel wordt slechts met goede middelen verkregen. Men moet zich hier geenszins beroepen op de Godheid-zelve, die het kwade toelaat, of waarvan men zegt, dat Hij door het kwade soms het

goede tracht voort te brengen; want dit ware ons op het standpunt der Godheid te plaatsen, terwijl er bovendien zonder kwaad geene beproeving en dus ook geene deugd zoude zijn. Ons vernuft, dat in het geweten een wachter heeft, zegt ons, als van zelf, dat slechte middelen verwerpelijk zijn. Het vernuft stelt het doel en kiest de middelen, de wil beslist over het doen of laten.

Het vernuft omvat de waarneming of beschouwing van datgene wat wij niet met de zintuigen, oog, oor, enz. waarnemen: het boven zinnen, tijd en ruimte verhevene, eeuwige enz. De voorstellingen van het vernuft zijn daarom niet zinnelijk waarneembaar of aanschouwelijk, maar beelden van het denkvermogen: idéën.

Het vernuft is de hoogste magtsontwikkeling onzer werkzaamheid, het edelste kleinood der menschheid, het ware evenbeeld Gods, waardoor de mensch zich van den eenen trap van volmaaktheid tot den anderen kan verheffen. De gelijkenis van den mensch op God is dus niet in zijn ligchaam gelegen maar in den geest, wiens kern het vernuft, het verstand of het denkvermogen is. Geen dier kan aanspraak maken op dat vernuft: dáárom blijft het steeds op denzelfden trap van volmaking, en is 't, niettegenstaande den invloed des menschen, in volmaking niet geklommen; dáárom bouwt het nog op dezelfde wijze zijn nest, en bezigt nog dezelfde middelen tot bevrediging van behoeften of begeerten; dáárom deelt het niets van aangeleerde eigenschappen aan zijne natuurgenooten mede; dáárom geeft het paard in de weide, onder zijne gelijken, geene teekenen van zijne *dressure*; dáárom eet ook de kunstigste hond de uitwerpselen, die hij op zijnen weg aantreft; en evenmin als dit geeft ook het verbergen van voedsel hem op vernuft aanspraak. Maar groot is ook het verschil tusschen het vernuft der menschen en dat van God. *Ratio*" — zegt SENECA — »*diis hominibusque communis, haec in illis consummata est, in nobis consummabilis.*" De vraag of der godheid vernuft of verstand toekomt, is ongerijmd, daar zoodanige onderscheidingen op God niet van toepassing zijn.

Het vernuft is den mensch gegeven, ingeschapen; het

kan aan den Oorzaak aller dingen door niemand gegeven zijn.

Vernuft nu en vrijheid drukken de persoonlijkheid uit, en daarom mist ook het dier, ofschoon hem eene zekere mate van vrijheid, b. v. van beweging enz. toekomt, het kenmerk der persoonlijkheid. Daarom heft ook de wet de persoonlijkheid op van hen, die waanzinnig zijn of op eenige andere wijze toonen onvernuftig te handelen; zij stelt hen onder curatele.

Daarom houdt een slapende of een kind, hoewel tijdelijk van het gebruik des verstands en de vrije beschikking van den wil verstoken, niet op een persoon te zijn; want gedurende den slaap kan er geene sprake zijn van onvernuftige handeling, en bij het kind, wiens vernuft ontwikkelt, wordt de geheele persoonlijkheid meer en meer geldend, terwijl de wet hetzelve den tijd zijner persoonlijkheid aanwijst, door de meerderjarigheid.

Onafhankelijkheid noemt men de magt om over de met vernuft gekozene middelen te beschikken en het met vrijheid gestelde doel uit te voeren. Met andere woorden: wat besloten is gedaan te zullen worden, te *kunnen* uitvoeren.

Heeft toch al het vernuft een doel gesteld, en de middelen opgespoord om het te bereiken, en heeft de wil over het al of niet ten uitvoer leggen van dat doel, en het al of niet beschikken over de aangewezene middelen beslist, dan faalt nog de bereiking, zoo de magt, om over die middelen te beschikken, ontbreekt. Hier wordt de onafhankelijkheid vereischt, die verzekert, dat niets zich tegen de bereiking van het doel eener handeling zal verzetten.

Zonder vrijheid en vernuft is geene onafhankelijkheid denkbaar; zoo als ook gene zonder deze van geene waarde zijn.

Men neemt b. v. het besluit, zich naar eenige plaats te begeven en kiest tot dat einde, als middel om er te komen, het rijtuig. Dat is eene wijze en vernuftige handeling. De daad echter is daarmede niet volbragt, aangezien zich honderde hinderpalen tegen de bereiking

van het voornemen kunnen opdoen. Hier moet de onafhankelijkheid de magt geven, om de hinderpalen weg te nemen òf zich daar boven te stellen. De onafhankelijkheid moet dus de handelingen en hare uitkomsten verzekeren; want dat is onafhankelijkheid: dat men een doel stelt en het, trots alles, bereikt. Voorzeker valt al spoedig in het oog, dat niet zoo zeer de vrijheid en het vernuft, maar de onafhankelijkheid van den mensch beperkt is. Slechts het Hoogste Wezen is onafhankelijk in den hoogsten graad, nademaal Hij niet slechts de middelen kiest, maar schept, en er geene magt boven Zijne onafhankelijke daden gaat; niets zich dus kan verzetten tegen Zijnen wil; niets in den weg staat tegen Zijne absolute beschikking over de middelen tot bereiking van een doel.

De mensch heeft het vernuft en den wil ontvangen, maar de onafhankelijkheid moet hij verwerven en kan hij meer en meer deelachtig worden, naarmate hij zijnen geest vormt, en, vooral in een zedelijk opzigt, in heerschappij over zich-zelven toeneemt.

Zelfstandig is alzoo de geest, wanneer hij persoonlijk en onafhankelijk tevens is. Dán eerst bestaat hij voor zich als een zelfstandig wezen en bezit de vereischten om eeuwig te leven; want de onafhankelijkheid verzekert, als van zelve, de duurzaamheid.

De geest is zelfstandig, als iedere andere kracht of stof; hij is vrij en vernuftig, maar de onafhankelijkheid moet hij verwerven, om daardoor eene niet tijdelijke maar eeuwige zelfstandigheid te bereiken. De middelen om die onafhankelijkheid te bekomen, zijn de wil en het vernuft.

De kiem nu der onafhankelijkheid is het vermogen om te denken.

Omdat de mensch denkt is hij onsterfelijk.

Er is aan geen vrij en vernuftig handelen te denken, zonder dat denkvermogen. Dat vermogen is ook de heerlijkste en hoogste gaaf. Zij, die van bijna alle zintuigelijke gewaarwordingen verstoken waren, hebben nogtans duidelijk getoond, dat een denkende geest in hen

zetelde; de slapende denkt zelfs in den droom; de ijlende, ja zelfs de krankzinnige denkt, al is het vernuft gekrenkt, de wil gebroken, de onafhankelijkheid gefnuikt. Nog in schijndooden toestand, als het geheele ligchaam de kenmerken des doods vertoont, als iedere beweging is belemmerd, dán nog denkt de geest. Wanneer alles rondom ons stil en eenzaam is, als bijna iedere prikkel des ligchaams rust, dán, en dán bovenal, is het denken inniger, zuiverder, verhevener, dieper, en in zulke oogenblikken gevoelen wij, dat wij geen ligchaam behoeven om te denken; dán zweeft de geest reeds in verre gewesten en dringt tusschen de wereldbollen door, zoekende naar dien Geest, die met geene oogen kan worden aanschouwd; maar waarnaar het verlangen (*Sehnsucht*) onafwendbaar is.

Reeds in de zigtbare wereld neemt de onafhankelijkheid met de meerdere volmaaktheid der wezens toe. De beschaving, de ontwikkeling van kunsten en wetenschappen, alle uitvloeisels van het denken, vermeerderen onze onafhankelijkheid. Hoe veelvuldig is het voedsel; hoe veelzijdig de beweging van de eene naar de andere plaats; hoe uitgebreid zijn de middelen tot welvaart en geluk; hoe nemen zij allen toe!

Maar de onafhankelijkheid, die eeuwig is, is niet op het gebied der stoffelijke, maar der zedelijke wereld te zoeken. De geest kwam tot tijdelijke zelfstandigheid in het ligchaam; hij bekwam in de persoonlijkheid, of de vrijheid en het vernuft, de middelen om onafhankelijk te worden en daardoor eene eeuwige zelfstandigheid te bereiken, of, wat hetzelfde is, eene eeuwige duurzaamheid.

Onafhankelijkheid wordt bereikt door middel van vrijheid en vernuft; de wil besluit het goede te doen en het kwade te laten, het vernuft geeft de middelen aan de hand, of, met andere woorden: de wil besluit den geest onafhankelijk te maken, en het vernuft wijst daartoe het middel aan in de deugd.

Die zedelijke onafhankelijkheid, of volmaaktheid, of zaligheid, is het hoogste doel des strevens van den den-

kenden mensch; het is niet mogelijk zich een verhevener doel voor te stellen.

De bereiking van dat doel heeft de Schepper niet buiten ons bereik gesteld, door er middelen voor te verleenen, die voor een eenig wezen ontoegankelijk zouden zijn, geenszins! de deugd is een middel in ieders hand. Omdat de deugd niet zoude afhangen van eenige zaak, heeft Hij het denken, dat de grondslag is der deugd en dezelve als middel doet erkennen tot eeuwige onafhankelijkheid, vrij gemaakt; want wat de mensch denkt kan slechts God weten. Opdat het denken zoude gerigt zijn op de deugd, heeft Hij eene stem, het geweten, in ons geplaatst, die 't ons zegt als wij het kwade denken. Zoo is er een onzigtbare beoordeelaar van het onzigtbare denken.

Wij gevoelen het, dat dit ligchaam eene geheele onafhankelijkheid in den weg staat, daarom wordt ook eenmaal déze hinderpaal weggenomen.

De gezondheid des ligchaams te bewaren is, zoo lang wij dat ligchaam bezitten, een dure pligt; want hoe gezonder het is, des te langer behoudt het zijne krachten, als werktuig van den geest, om hem zoo volkomen en zoo lang mogelijk te dienen: tot bereiking eener eeuwige onafhankelijkheid, duurzaamheid of zelfstandigheid.

Daarom grijpt de zorg voor de gezondheid van ligchaam en geest veel dieper in ons eeuwig welzijn, dan men gewoonlijk gelooft.

Daarom zijn krachtvolle grijsaards zoo eerwaardig, en is hunne stem zoo veelzeggend en gewigtig, omdat zij, van der jeugd af, het streven naar die eeuwige zelfstandigheid hebben begrepen, door beoefening van de deugd, die leert, dat, om het goede te bereiken, ook de middelen goed moeten zijn.

In den hoogsten ouderdom, als het ligchaam geen dienstig werktuig meer is voor den geest, dan blijkt het, dat de geest ook aan den eindpaal des levens rust, en terwijl hij, gelijk een slapende, slechts nog duistere voorstellingen heeft, wordt zijne kracht verjongd en

verzameld. De kalmte des ouderdoms verleent de verfrissching van een kalmen slaap, en als de geest, bijna onmerkbaar, de bouwvallen verlaat, ontwaakt hij met nieuwe krachten om een anderen en meer verheven werkkring in te treden, waar de bereiking van het doel wordt verzekerd door onafhankelijkheid.

Onder de rimpels van den ouderdom blaakt niet een vuur en een gloed, maar de kalmte, die gelijk is aan rust. Die kalme en eerbiedwekkende rust is slechts het deel van hen, die den goeden strijd hebben gestreden, en door heerschappij over zich-zelven in den krachtvolsten leeftijd tot eene onafhankelijkheid zijn geklommen, welke alleen in staat is de vrede van den ouderdom te schenken.

Zoo bereikt de, in het ligchaam tot zelfstandigheid gekomen geest, door persoonlijkheid de onafhankelijkheid, en door deze eene eeuwige zelfstandigheid.

Nooit echter kunnen wij opklimmen tot de onafhankelijkheid van het Hoogste Wezen; niemand zal ook wenschen afgescheiden te worden van eene eeuwige en grenzelooze liefde.

DE SPEELMAN IN 'T WOLVENBOSCH.

(Eene bijdrage tot de geschiedenis van de uitwerkingen der muzijk.)

In den laatstverloopen zomer werd ik door een alles overweldigende zucht gedreven, om te gaan reizen. Ik was het leven in de stad, de bals, de concerten, en de kaartpartijen moede; de bloeimaand verscheen in al haren luister, de boomen herkregen hun jeugdig groen, de vogelen onthaalden den wandelaar op hunne melodieën. Elken morgen en avond, aan de roepstemmen mijner gepluimde zangers gehoor gevende, ging ik naar buiten, en luisterde naar de kleine, kunstelooze concertgevers, en 't speet mij, dat het getal der *choristen* niet nog grooter ware; want de nachtegaal, die *sopraan* der bosschen, ontbrak nog aan den beminnelijken troep.

Nu maakte ik de zeer eenvoudige aanmerking, dat, als ik mijne bosschen, valleijen en wouden, voor meer zuidelijke verwisselde, zeer waarschijnlijk mijne liefhebberij nog meer zou worden voldaan. Dus nam ik op een goeden morgen afscheid van mijne vrienden, die, minder gelukkig dan ik, de grenzen der hoofdstad niet mogten overschrijden, en begaf mij naar *Parijs* en vandaar naar *Touraine*. Stel u gerust, vriendelijke lezer of lezeres! ik ben niet voornemens u de steden welke ik bezocht heb te beschrijven, en de zandkorrels voor te tellen, over welke ik ging; nog minder om u de oevers van de *Loire* af te teekenen, die ik tweemaal op eene met rook bepluimde boot ben langs gevaren. Als gij mij vergezellen wilt, zal ik u, regt uit, vóórgaan naar de eenvoudige herberg in het dorpje *Herbot*, op zestien mijlen van *Blois*. Daar aangekomen was mijne eerste gedachte aan de keuken; want het reizen maakt mannen tot huishouders; maar terwijl ik mij met de zorg voor mijn avondmaal bezig hield, werd ik door een vrolijk gezang en de scherpe toonen eener viool in mijne gastronomische overleggingen gestoord. Ik opende den mond om naar de oorzaak dier gedruischmakende vrolijkheid te vernemen, toen de deur der groote kamer met drift opengestooten,mij den aanblik vergunde van eene frissche maagd, door het woordje »Ja", waaraan het heil of onheil van een geheel leven hangt, zoo even in eene huisvrouw herschapen. Het bruidje, de dochter van den huize, was nog versierd met den bloemruiker en de maagdelijke kroon. Op dat gezigt begon ik te beven van vrees; niet voor de verschijning, maar voor mijn avondmaal. Wat toch kon ik, op eene bruiloft gekomen, voor mij nog goeds verwachten? — Met angst deed ik navraag en kreeg het gevreesde antwoord: »Er is niets meer..."

Reeds begon ik mij-zelven af te vragen, of ik 't met eenige eijeren en een stuk kaas zou kunnen stellen, toen de bruid een knappen jongen man bij de hand nam, mij dien voorstelde als haren wettigen echtgenoot, en er bijvoegde:

— Daar wij al den voorraad in beslag hebben geno-

men, zullen mijn man en ik zeer gelukkig en er hoogst vereerd mede zijn, als gij u aan onze tafel wilt nederzetten en in onzen maaltijd deelen.

Deze uitnoodiging werd, door de jonge echtelingen, met zoo veel eenvoudigheid en gulheid gedaan, dat ik, zonder pligtplegingen, het vrouwtje mijnen arm bood en zoo gingen wij naar de feestkamer. Men was er juist aan tafel gegaan; doch ieder schikte wat op, en ik kreeg niet verre van de Koningin van den dag, een plaatsje tusschen eene schalksche boerin en een ventje, van wien ik tot in bijzonderheden zal spreken; want hij is de held van deze geschiedenis. De gasten, over mijne onverwachte inkomst verbaasd, beschouwden mij met die starende blikken, welke aan boeren en kinderen eigen zijn, en zoo veel de beleefdheid 't mij vergunde nam ik weêrwraak door hen ook eens op te nemen; hoewel 't mij anders onverschillig was of de gasten bruin of blond, jong of oud, schoon of lelijk waren. Om die reden keer ik dan ook maar dadelijk tot mijn buurman terug, dien het toeval zoo gelukkig naast mij had geplaatst, alsof 't mijn smaak daarin had geraadpleegd. Hij was een man van omstreeks veertig jaren; door de zon gebronsd, met diepliggende zwarte, door zware wenkbraauwen beschaduwde oogen van merkwaardige levendigheid, die hij, alsof de Natuur in hare voorzorgen ze nog niet genoeg beveiligd had, na elken opslag, met eene stuipachtige beweging telkens weêr nedersloeg. Misschien waren ze te zwak om den glans van 't licht lang te kunnen verduren. Die beweging gaf hem een onrustig en bijna woest voorkomen. Zijn beroep, als speelman van het dorp, bragt mede, dat vermaak en vreugde steeds met hem binnentraden; maar toch was hij ernstig. Door een der knoopsgaten van zijn blaauwen rok waren lange, roode linten gestrikt, en dat zinnebeeldig teeken van vrolijkheid maakte eene zonderlinge tegenstelling met het geheel van zijne eenigermate neêrslagtige persoon. In 't kort: hij droeg kenmerken van zonderlingheid, en dat boeide mijn aandacht.

Toen ik mij nederzette had ik reeds opgemerkt, dat

hij, zelfs aan tafel, het onmisbaar werktuig, maar ook ondubbelzinnig kenteeken van zijn bedrijf niet aflegde, daar ik onder zijn servet duidelijk den vorm der viool onderscheidde, die, gelijk bij vele reizende muzijkanten, aan een koord hing, dat hij om den hals droeg. Een poosje later had ik gelegenheid nog iets anders in hem op te merken, dat vooral aan lieden van zijnen stand niet eigen is. Als vreemdeling was ik het voorwerp der oplettendheden van mijne vrolijke buurvrouw, en daar zij, gelijk ieder op het land, oordeelde eenen gast niet beter te kunnen onthalen, dan door hem te overladen met spijs, en te dwingen een flesch wijn per uur te ledigen, zat ik, van 't begin van den maaltijd af, op een wezenlijke pijnbank. Er waren oogenblikken, dat ik voor 't gezigt van den beruchten TORQUEMADA minder bevreesd zou zijn geweest, dan ik 't was voor den hals der flesch, die zich van vijf tot vijf minuten over den rand van mijn kolossale drinkglas boog. In een vlaag van wanhoop ontwapende ik mijne al te gulle plaaggeest, en zelf de flesch in bezit nemende, wendde ik mij naar den speelman, wiens glas ledig stond, en begon 't in te schenken.

— Schenk niet! Neen, om 's hemels wil, schenk niet! — schreeuwde hij met een stentorstem.

Verwonderd zag ik op. De man was bleek als een doode, en beefde als een popel in den storm.

— Geef mij een ander glas! — riep hij dof — ik wil water drinken!

En meteen, alsof hij een verdedigend wapen zocht, zag ik hem zijne viool aanvatten; zijne oogen waren star, en geheel zijn voorkomen teekende een angst zóó vreeselijk, dat ik, de nietige oorzaak in aanmerking genomen, hem voor krankzinnig hield. Na eenige minuten ontspanden zich zijne wezenstrekken, zijne hand liet de viool weder los, en zijn stoel nader aan de tafel schuivende ging hij weder aan 't eten; zoo als iemand weêr inslaapt nadat hij, door den nachtmerrie gekweld, in doodsangst is wakker geworden.

Mijne verbazing over die wijnvrees was zoo groot, dat

ik er zelfs niet aan dacht om mijn wonderlijken buurman eenig leedwezen te betuigen over den hem aangejaagden schrik. Waarschijnlijk ook waren mijne blikken toen minder bescheiden dan mijne lippen; want de bruidegom moet er mijn verlangen in gelezen hebben om de oplossing van het raadsel te vernemen. Zich tot den speelman wendende, zeide hij:

— Kom, RABOULOT! ofschoon wij uwe geschiedenis weten, vertel ze nog eens; dat zal Mijnheer de grillen, die gij vertoont hebt, ophelderen, en goed zijn om u vergiffenis te bezorgen. Nu, kom aan, laat u niet bidden! Vertel 't geval nog eens, gij moogt dan een flesch water extra drinken, als ge wilt.

— Ik zal 't doen, plaaggeest! — antwoordde hij, nog meer dan anders met de oogen knippende — als gij dien nacht waart bij mij geweest.... maar, kom aan, daar ge 't toch wilt, zal ik vertellen.

Zich nu tot mij wendende, ving hij aan:

— In den verleden herfst was ik, even als nu, hier op een bruiloft, en na den maaltijd moest er gedanst worden; en ik — zoo als ge reeds weet — ben de man die de muzijk daar bij levert. Ik was op een ton gaan staan en riep onvermoeid, al strijkende op de viool, met luider stemme: *La queue du chat! — En avant deux! — Balancez à vos dames!* zóó ijverig, dat mijn keel ruwer werd dan een rasp. Daarom verzocht ik een glas wijn om mijne spraakdeelen te verfrisschen, en vermits 't een rijke bruiloft was, kreeg ik, in plaats van een glas, twee volle flesschen. Van tijd tot tijd, zonder erg daarin te hebben, dronk ik, en dronk ze ledig; zoodat ten twee ure in den morgen, toen ik van mijn voetstuk afdaalde en naar huis wilde gaan, het gebouw nog harder voor mij danste dan de gasten 't hadden gedaan, en de weg als een slang vóór mij uit kronkelde. Zonder 't te bemerken, zwaaide ik, in plaats van den gewonen weg te volgen, het *wolvenbosch* in. U, die hier onbekend zijt, moet ik zeggen: dat niemand, die wèl bij 't hoofd is, zich des avonds in 't *wolvenbosch* waagt; want dát wij 't zóó genoemd en zijn wezenlijken naam, *'t bosch van*

Guérinet, bijkans vergeten hebben, heeft zijne reden.

Geen tien minuten misschien was ik er in of ik viel over een steen en kon maar niet weêr overeind komen; mijne beenen weigerden mij verder te dragen, en als een dronken mensch, mijn besluit nemende, strekte ik mij uit op de bladeren, die er wel een voet dik liggen, en sliep welhaast even goed alsof ik tot aan den neus in dons had gelegen. Ik weet niet hoe lang dat geduurd had, toen 't mij voorkwam, dat ik om en om werd gekeerd. Ik wilde eene poging doen om op te staan, toen mij een warme, vochtige adem tegenkwam, en van 't hoofd tot de voeten deed rillen. Die is te zwaar om van een mensch te komen — dacht ik, en bedroog mij niet; want ik werd als een stuk vleesch aan het braadspit rondgedraaid, door een verschrikkelijk grooten wolf, die nu het eene dan het andere gedeelte van mijn ligchaam berook.

In één oogenblik was ik nuchter en kreeg zoo veel verstand terug als noodig was om te begrijpen, dat de minste beweging mij doodelijk zou wezen. Ik weet niet of ik zou hebben kunnen schreeuwen; maar beproefde dat niet... de schrik had mij als verlamd... Er was één oogenblik waarin ik mij vrij waande, en den adem van het monster zich niet meer met den mijnen voelde vermengen; toen opende ik behoedzaam de oogen, maar zag hoe gruwelijk ik mij bedroog. Het verschrikkelijke dier was aan mijne voeten, en begon nu de boombladeren met zijn snoet op te hoopen en mij daaronder te begraven. Eerst mijne voeten, toen mijne beenen, vervolgens mijne borst. Meer dood dan levend hield ik mijn adem in; want het beest begon nu aan mijn hoofd. Hoe lang deze begraving duurde kan ik niet zeggen, evenmin als mijnen angst beschrijven. En toch, zoo lang als 't dier zich met mij bezig heeft gehouden, werd ik met tand noch klaauw beschadigd, en zelfs naauwelijks aangeraakt. Toen 't mij voldoende bedekt achtte, zag ik tusschen de bladeren door, die op mijn gezigt lagen, mijnen vijand zich naast mij nederzetten en met bloedroode oogen zijn werk beschouwen. In zijn open muil zag ik

twee rijen tanden, die mij in de verbeelding reeds een voorgevoel gaven van het kraken mijner beenderen onder zijne beeten.... Eensklaps stond hij op; toen dacht ik dat mijn laatste oogenblik daar was, en beval mijne ziel in Gods genade; maar in plaats van zich op mij te werpen, keerde hij zich tot mijne groote verbazing om, bleef nog een poos onbewegelijk staan, alsof hij eenig plan overdacht, sloeg toen nog een blik op mij, en nam vervolgens in ééns, onder een afgrijselijk gehuil, zijnen loop naar het diepste van het woud. Naauwelijks was hij een paar honderd passen verwijderd, of ik wierp, met één sprong, mijn bladeren lijkkleed af, en zocht mij te redden.

Angstig luisterend tastte ik rond en trachtte in de duisternis den weg te vinden; bij elke schrede vreezende weder in den muil mijns afschuwelijken vijands te vallen. Ik hoorde altijd zijn gehuil, en dat, na eene poos, telkens weêr luider; maar het scheen mij nu toe, dat ook andere stemmen er op antwoordden. Het hart digtgeschroefd en met het koude zweet des doods op mijn voorhoofd bleef ik staan. Met ingehouden adem en uitgerekten hals plaatste ik mij achter een paar boomstammen, luisterde scherper en hoorde nu duidelijk een ander gehuil zich met dat hetwelk ik reeds kende vermengen. Nu ontzonk mij alle moed; want ik hield mij verzekerd, dat de tweede stem die was van de wolvin. — »Dus zullen er nu" — dacht ik — »twee in plaats van een u aangrijpen en verscheuren!" — Maar 't behaagde Gode anders! Bij de twee stemmen voegden zich, dacht mij, ook nog andere, en begrijpende dat ik, voortgaande, stellig verloren zou zijn, beklom ik den eersten boom den besten, zonder op diens hoogte of dikte te letten, en in het vaste besluit om dien niet te verlaten eer het dag was, en de wolven in hunne holen zouden zijn teruggekeerd.

Naauwelijks ter halver hoogte gekomen, zag ik, tot mijne verbazing, dat ik nog steeds op dezelfde plek was, en onder mij een viertal wolven verschijnen. Zij renden naar de plaats waar ik had gelegen, en daar gekomen liep de grootste vooruit, en regt er op aan. Deze was 't,

denkelijk, die mij vroeger zoo goed bezorgd had. Ontdekkende dat zijn prooi verdwenen was, vertoonde hij eene ijzingwekkende woede, en woelde brullend met zijne pooten den grond om, en de anderen kwamen hem daarbij te hulp; doch niets vindende staakten zij hunnen arbeid en begonnen met kracht, naar alle rigtingen, de lucht in te snuiven. Eensklaps zag ik de vier neuzen zich naar de kruin van een boom wenden, en sidderde op het denkbeeld van ontdekt te worden. Zij beschouwden al de boomen tusschen hen en mij naauwkeurig, waarschijnlijk de rigting volgende die ik genomen had, stonden nu en dan een oogenblik stil, maar vervolgden dan weder het onderzoek, dat mij de haren te bergen rezen.

Ik telde eindelijk maar drie boomen meer tusschen hen en mij; toen maar twee; toen maar één;... en toen... was de geheele afstand verdwenen. Ik ademde bijna niet; mijn denkvermogen verliet mij; mijne beenderen kraakten reeds bij voorraad: een verdubbeld gehuil verkondigde mij, dat ik ontdekt was. Toen zag ik het schrikkelijke viertal zich oprigten, den boom omringen en mij den dood aankondigen, die onvermijdelijk scheen. De schrandere gedrogten traden eenige schreden terug, om een krachtigen sprong te doen en zich gezamenlijk tegen den boom, dien ik omkneld hield, te werpen. Zoo deden zij, en herhaalden 't, en bij elken aanval voelde ik den boom meer en meer waggelen. Nog weinige minuten, en dan, ontworteld neêrstortende, zou hij mij aan hunne woede overleveren.

Met eene uiterste inspanning van krachten beklom ik een hoogeren tak, in de flaauwe hoop van op een nabij staanden eik te kunnen overstappen, die meer veiligheid aanbood; maar toen ik de gevaarvolle overklimming beproeven wilde, raakte een der takken met mijne viool verward, die ik, even als nu, aan den hals had hangen, en deed, hoe meer ik poogde haar los te krijgen, hare vier snaren toonen voortbrengen, wier gezamenlijke klank afgrijselijk mogt heeten; ofschoon ik daar op dat oogenblik geen hinder van had. Wanhopend over de hindernis, die ik in mijne vlugt ondervond, trok en rukte

ik met kracht aan het koord, om de viool los of het koord stuk te krijgen; en hoe feller ik trok, des te akeliger klonken de vier snaren. Maar ik voelde geene schokken, meer van aanvallen op mijne schuilplaats: de boom stond en bleef onbewegelijk. Aan een wonder geloovende, daar ik de reden niet gissen kon van die eensklaps gevolgde stilte, op zulk eene geweldige bestorming, zag ik naar beneden en rondom; maar wat ik staarde, er waren geene wolven meer, en ik zag niets onder mij dan den omgewroeten grond, en de ten deele blootliggende wortelen van den boom, die mij droeg. De dieren waren verdwenen, slechts nu en dan hoorde ik hen nog huilen, en 't gehuil bewees mij dat zij vloden: mijne viool had mij gered. Ik kon naauwelijks aan mijne redding gelooven; maar toen ik de zaak begreep, en mijn instrument eindelijk loskreeg, verkeerde mijn pijnigende angst in de levendigste vreugde, en greep ik de viool op, waaraan ik mijn leven te danken had, en streek en kraste over de snaren, zonder mijn verheven zitplaats te verlaten, als een razende dolleman. Na eenigen tijd in dien half krankzinnigen toestand te hebben doorgebragt, keek ik nogmaals naar omlaag, en drong met mijne blikken rondom zoo ver mogelijk in de diepte, maar alles was rustig en stil; alles was eenzaam.

Toen klom ik af; doch zoo ras ik beneden op vasten bodem stond, vervolgde ik op nieuw, en al vlugtende, de helsche muzijk, die ik boven begonnen was. Nooit in mijn leven heb ik mijn arm instrument zoo mishandeld; want ik zaagde, dat het gekras en gepiep mij deed rillen en mijne tanden deed klapperen. Eindelijk bereikte ik den zoom van 't bosch en vervolgens den weg. De zon was inmiddels opgegaan, en daar ik mij nu als gered kon beschouwen, zonk ik op mijne knieën en dankte God, en deed eene gelofte van nooit weêr een droppel wijn aan mijne lippen te zullen brengen, en nooit van mijne viool te zullen scheiden, bij dag noch bij nacht.

Dat afschuwelijke geval is mij nog altijd levendig voor den geest, zoodat ik schier overal wolvenkoppen zie grijnzen, en elke poging van anderen om mij te doen

drinken van den drank, die mij in een toestand bragt afgrijselijker dan ooit, gedurende eene eeuwigheid van een paar uren, door iemand buiten mij ondervonden is, gewaarwordingen in mij opwekt, die aan doodschrik grenzen. Ik hoop, Mijnheer! dat gij, de geschiedenis nu kennende, mij de onbeleefde wijze vergeven zult, waarop ik uwe goedheid heb beantwoord.

Ik verzekerde hem in allen ernst, dat hij volkomen geregtvaardigd was. Zijn verhaal had een diepen indruk op mij gemaakt.

— »Kom aan, jongelui!" — riep hij, opstaande, uit — »al lang genoeg gekeuveld en geschranst! Moeten we heden niet dansen?" — en op een stoel springende, schreeuwde hij, dat het huis er van klonk: »*En place!*" — Ik vatte de hand der bevallige bruid en danste de eerste contre-dans met haar. Tegen middernacht bedankte ik haar en den bruidegom heilwenschend voor 't gulle onthaal, groette den speelman met onderscheiding, en begaf mij ter rust, in het vaste voornemen om den volgenden dag, maar in vollen zonneschijn, het *wolvenbosch* te gaan bezoeken.

(Naar LIA MULLER.)

OVER DE TITELS MEVROUW EN JUFVROUW.

Het is zonderling, dat in ons Land de gewoonte bestaat, om eene gehuwde vrouw Jufvrouw te noemen, wanneer haar echtgenoot niet tot de aanzienlijken behoort. Dat gebruik zondigt eigenlijk tegen de taal. *Jufvrouw* is eene verbastering van *jonkvrouw*, en dit weder van *jonge vrouw*. Bij gevolg is het onjuist eene gehuwde vrouw, vooral wanneer zij van zekere jaren is, Jufvrouw te noemen. Bij eene ongehuwde kan 't er meê door, daar de ongehuwde dames gewoonlijk zich gaarne als jong blijven voordoen, maar eene gehuwde vrouw, vooral wanneer zij moeder is, en reeds vele kinderen heeft, kan door niemand meer voor bijzonder jong worden gehouden. — Het woord *mevrouw*, daarentegen, is eene verbastering van *mijne vrouw*, en heeft twee beteekenissen.

Neemt men *vrouw* in de beteekenis van *meesteres*, dan komt deze naam alleen aan vrouwen toe die meer of minder heerschappij voeren; maar neemt men *vrouw* in de beteekenis van *huisvrouw*, dan hebben alle gehuwde vrouwen regt op dien titel, die haar oorspronkelijk door haren man gegeven wordt, en vervolgens ook door anderen wordt gebezigd, om hare waardigheid van *huismoeder*, *mater familias*, aan te duiden.

Vanwaar mag het dan wel komen, dat de gehuwde vrouw, wanneer zij geen patriciër of regeringslid, advokaat of doctor, officier of burgerlijken hoofdambtenaar tot echtgenoot heeft, Jufvrouw genoemd wordt? Wij vinden de verklaring van die gewoonte in een oude barbaarsche instelling, die zoo wel bestond bij de heidensche *Romeinen* als bij onze voorouders, in de dagen van hunne onbeschaafdheid: slaven en lijfeigenen toch konden oudtijds geen wettig huwelijk aangaan (zie b. v. VON ROTTECK, II, 3, § 24, 25, V, 3, § 15), en bij gevolg werden hunne vrouwen ook niet als getrouwd aangemerkt. Dat heeft natuurlijk invloed gehad op de vorming der taal; en de toepassing van het woord *matrona*, *mevrouw*, tot die klassen beperkt, waarin een wettig huwelijk geoorloofd was. Tot die klasse behooren eigenlijk alle vrije menschen; maar een geest van slaafsche afhankelijkheid aan den éénen, een geest van onderdrukking aan den anderen kant, heeft het gebruik van dien titel aan de vrouwen van niet aanzienlijken rang ontzegd. Dat zulk een ontaalkundig, slaafsch spraakgebruik in *Nederland* nog voortduurt is alleen daaraan toe te schrijven, dat wij vasthoudender van karakter zijn dan onze naburen, bij welke deze dwaasheid reeds lang is afgeschaft.

N. N.

EENE ROOS.

(*Staaltje van Fransche zeden.*)

Ons verhaal heeft ééne verdienste: 't maakt geen aanspraak op lof, en wenscht zelfs niet langer te leven dan

de bloem wier naam 't draagt: een enkelen dag; een enkelen morgen.

't Betreft de roode of de witte roos niet, door HENDRIK VAN LANCASTER en den Hertog van *York*, op de *Engelsche* slagvelden rondgevoerd, alsof die welriekende bloemen alleen op lijken konden ontluiken.

Ook niet de *Bengaalsche* roos, door eene dichterlijke, edele jonkvrouw, als een bewijs van diep medelijden, gereikt aan KAREL I, toen hij naar 't schavot ging.

En ook niet de roode roos, welke een edeldenkend republikein, de Generaal MARCEAU, uit de hand van eene liefdevolle, jeugdige maagd ontving, die hem, volgens DUMAS, hare redding had te danken.

Evenmin de pomponroos, welke de Dichter HEINE zegt te gelijk met een kus geroofd te hebben, van een venster uit hetwelk een rozenstruik en een zestienjarigjarig meisje, dat hij de eer niet had te kennen, hem toelachten.

Eindelijk ook niet de gele muskaatroos aan welke CHARLES DE BERNARD de geestige *intrigue* geknoopt heeft van een gemaskerd bal; — een bal, waar de rozen zoo spoedig verwelken, dat zij zelfs den dageraad niet beleven.

De roos die wij bedoelen, is eene agaat-provincie-roos, vol digt gebladerte en in 't hart gekreukt: eene verscheidenheid van de *Fransche* roos. Wij hebben haar bijzonder gadegeslagen en beschrijven haar naauwkeurig; want wie schrijven wil moet tegenwoordig geleerd schijnen: *doctus cum libro* (zoo geleerd als een boek).

Onze roos ontluikt aan een heester van naauwelijks anderhalven voet hoog, die de schaduw bemint en geene bijzondere kweeking vordert. Zij heeft dus geene voorname *airs*, maar is toch zeer bevallig en sierlijk. Rond en vast is haar kelk uit acht of tien bladerkringen gevormd, van kleur als violet-purper; eerst donker, doch wat bleeker in haar volkomensten bloei. Hoe vrolijk en levendig de bloem er ook uitzie, bemint zij toch de eenzaamheid; want zelden vindt men twee bloemen aan denzelfden tak.

Vóór eenige jaren was er, tegen het einde van den bloeitijd, maar ééne enkele roos van die soort te *Chennevières* aan de *Marne*, en deze bevond zich in den bekoorlijken tuin van een rijken *Brit*, WILLIAM COPE genaamd. Die roos, de laatste van het jaargetijde, scheen ook de schitterendste. Zij prijkte aan een stengel met zeven bladeren, en zag er zoo bekoorlijk en maagdelijk uit, dat de bijen er gretig om heen fladderden; maar vooral was zij een voorwerp van hevige begeerte voor EDMOND ESTEVAL, een der vele jeugdige advocaten te *Parijs*.

Deze wandelde langs een heg van hagedoorn, over welke heen hij de roos ontwaarde. 't Was duidelijk, dat hij haar in zijn bezit wenschte, maar geen middel zag om haar te bekomen, toen toevallig de eigenaar, in een wijden kamerrok gewikkeld en eene sigaar rookende, aan een der vensters van het landhuis verscheen.

EDMOND ging stout de plaats op, trad op het huis af, groette met koelheid den eigenaar, en zeide:

— Mijnheer! ik heb dezen morgen de bloemmisten, twee uren in 't rond, vruchteloos bezocht om eene agaat-provincie-roos te bekomen.

De *Engelschman* blies een rookwolk uit, en antwoordde even koel:

— Als ge tien uren in 't rond zoekt, zult ge misschien beter slagen.

EDMOND hernam, met eenige ontroering:

— Dat wilde ik doen, toen ik zag dat er zulk eene roos in uwen tuin is; en ik dacht, dat gij wel zoo goed zoudt willen zijn om mij die af te staan.

De *Brit* blies nu een dikke rookwolk uit, en zeide met dezelfde koelheid:

— Ik zal die roos aanbieden aan Mejufvrouw LEONIE BELLANGER.

— Maar dat wensch *ik* te doen, Mijnheer WILLIAM COPE!

— Dat is niet mogelijk, Mijnheer EDMOND ESTEVAL! Reeds langer dan eene maand biedt gij dagelijks Mejufvrouw LEONIE die bloemen aan, welke zij bijzonder bemint, en 't is billijk dat nu eens de beurt aan mij kome.

— Dan zullen wij elkander daarover nader moeten spreken.

— Gaarne, ik ben terstond tot uwe dienst. Wees zoo goed binnen te komen.

De *Engelschman* rookte bedaard voort, kleedde zich even bedaard aan, en ging toen, met een paar degens onder den arm, in het vertrek waar EDMOND hem wachtte.

— Zijn die wapens naar uw genoegen?

— Volkomen.

— Ik zal mijn bediende meênemen. Gij kunt den uwen in 't voorbijgaan afhalen. Andere toeschouwers hebben wij niet noodig.

— Zal de roos den overwinnaar behooren?

— Zeker.

Zij gingen. Na verloop van een half uur stonden zij met hunne bedienden in een boschje, op eene opene plek.

COPE trok zijn rok uit; zijn breede borst, een MILO van *Crotona* waardig, werd zigtbaar onder het fijne batisten hemd, en zijn regelmatig en schoon gelaat droeg geen schijn van eenige aandoening. De blikken van ESTEVAL, daarentegen, fonkelden en drukten hevige ontroering uit. Hij was minder forsch dan de blonde zoon van *Albion*, maar slanker van gestalte.

De tegenstanders stelden zich *en garde;* doch COPE deed eene schrede terug, en sprak:

— Nog een woord, Mijnheer ESTEVAL! Ik zou geen rust hebben als ik u doodde zonder u vooraf gezegd te hebben, dat gij vruchteloos hoopt de hand van Mejufvrouw LEONIE BELLANGER te verkrijgen; want *ik* ben met haar verloofd.

— *Gij!* — schreeuwde EDMOND.

— Ik. De zaak is gisteren avond tusschen haar, en haren vader en mij besloten.

— Dat is niet mogelijk. — hernam EDMOND. — Zij bemint u niet... Zij...

— Zij ziet u niet met onverschilligheid. — ging COPE voort — Ik weet dat; zij heeft 't mij gezegd; want zij is even opregt als bekoorlijk. Maar zij heeft er bijgevoegd, dat zij zal trachten mij te beminnen als haar echtgenoot, en dat is alles wat ik van haar verlang. Ik ben er zeker van, dat zij mij eenmaal beminnen zal.

— Hoe hebt gij haar die belofte kunnen ontrukken?

— Ik heb haar niets ontrukt. — sprak hij, en na den knechts bevolen te hebben zich een oogenblik te verwijderen, ging hij voort — Haar vader, in ongelukkige ondernemingen gewikkeld, heeft, om staande te blijven, tweemaal honderd duizend francs noodig. Ik verschafte hem die, en verkreeg er voor wat ik verzocht: de hand van zijne grootmoedige dochter, die ik bemin.

Edmond was als versteend. Aan de waarheid der mededeeling twijfelde hij niet; want hij kende william cope voor een man, die tot geen logen in staat was. Tranen sprongen hem uit de oogen, hij kon geen woord uitbrengen.

— Gij ziet — hernam william — het is nutteloos dat wij vechten. Ik alleen heb voortaan 't regt Mejufvrouw bellanger bloemen aan te bieden.

Die woorden gaven edmond zijne bewustheid terug; hij deed zich geweld aan, en riep:

— *En garde*, Mijnheer! *En garde!*

— Gij wilt dan volstrekt!?

— *En garde!* — riep edmond in wanhoop.

De degens kruisten zich, en edmond zeeg, zwaar gekwetst, ineen. De knechts droegen hem in een rijtuig en bragten hem naar zijne woning, waar hij verbonden werd. De wond was gevaarlijk, vooral wanneer de ziel des lijdere niet tot rust kwam.

Leonie bellanger was een bekoorlijk meisje van zeventien jaren. Sedert een jaar had edmond haar gekend en reden gehad om zich met wederliefde te vleijen; terwijl hij haar beminde met die hartstogtelijke, innige aanbidding, welke òf het hoogste geluk òf de onlijdbaarste smart in haar gevolg heeft. In de hitte der koorts uitte hij geen ander woord dan de naam: leonie.

Bij 't bedaren der koorts verwijderde hij onder een voorwendsel den knecht, die hem bewaakte; stond op, kleedde zich aan, en sleepte zich — hoe 't mogelijk is geweest blijft een raadsel — naar den tuin van william cope.

De roos zat nog op haren steel; de gelukkige *Brit* had haar nog niet geplukt.

De koorts moet de krachten des lijders bovennatuurlijk hebben opgewonden; althans het gelukte hem door de heg te dringen, zich van de roos meester te maken en met den geroofden schat te ontkomen. Maar nu met elken stap verminderde zijn overspannen kracht, en toch bereikte hij een klein bloemperk, onder de vensters der woning van den Heer BELLANGER: daar zonk hij bewusteloos neder.

Het geluid eener welbekende stem deed hem, als door tooverkracht, herleven. Kruipend kwam hij onder een openstaand venster en daar, verscholen achter een welige bremstruik, hoorde hij LEONIE spreken met haren vader, die als oud-Kolonel den ruwen maar hartelijken toon had der oude krijgslieden.

— Waarachtig, lieve! ik herhaal het — sprak de vader — dat offer is boven uwe kracht! De verbindtenis die gij uit liefde voor mij hebt aangegaan, maakt u ongelukkig. Dat zie ik en, duizend bommen! dat moet niet zijn. Ik stel mijn geluk niet boven het geluk van mijn kind.

— Vader! — antwoordde LEONIË met hoorbare aandoening — als gij maar gered zijt! Wat mij betreft — ja, ik heb 't u gezegd, dat ik vertrouwd was met de gedachte de echtgenoote te worden van EDMOND....

— Die goede jongen! Die brave! Een jongeling vol talenten en moed!

— Ik ontveins niet dat het mij zwaar valt....

— Onmogelijk is 't woord!....

— die hoop,... die mij dierbaar was, vaarwel te zeggen, maar dat zal slijten.... zeker... de Heer COPE is een goed en edelmoedig mensch.... Ik zal trachten hem te beminnen.... De dienst die hij u bewijst, mijn vader! is immers van zoo groot gewigt!

— Gewigtiger dan gij kunt berekenen, mijn kind! maar voor niets ter wereld zou ik toch u willen opöfferen. Neen, ik bemin u meer dan al de schatten der aarde. Liever dan u op te offeren trotseer ik de schande die mij bedreigt!

Dit zeggende sloot hij haar in vervoering aan zijne borst.

EDMOND hief smartelijk zijn hoofd op, en zag voor het venster het edele meisje aan de vaderlijke borst leunen, gelijk eene bloeijende klimplant aan den krachtigen eik. Zóó was zij vol engelachtige schoonheid. Hij zonk weêr neder en groote tranen vloeiden langs zijne wangen.

— o Mijn hart! Hoe bemin ik haar! — zuchtte hij.

LEONIE hernam:

— Het is besloten, mijn vader! ik huw met den Heer COPE; maar verzoek u mij te helpen bewerken, dat ik, met of zonder mijnen echtgenoot, eenige maanden bij mijne tante in *Tourraine* doorbrenge; want ik moet EDMOND vergeten, en daarom niet meer hem zien.

Dit zeggende voelde LEONIE haar hart te zamenkrimpen.

— Ik begrijp dat; hem te zien zou u grieven... Inderdaad, ik heb grooten lust om de tweemaal honderd duizend francs terug te zenden.

— Vader! neen, dat niet; want *uw* ongeluk zou ik besterven.

— Nu dan, 't is goed. Daar gij mij geholpen wilt zien, blijve 't zoo — ik zal er mij in schikken, en voor u bidden, mijn kind!

Naauwelijks was dat gezegd of de Heer COPE werd aangediend.

De rijke *Brit* had iets van zijne gewone bezadigheid verloren; zijn gelaat teekende zelfs eenige ontroering, hetgeen gelijk stond met geheele verwarring van geest bij anderen; — te naauwer nood groette hij.

— Is hij hier? — was zijn eerste woord.

LEONIE en haar vader zagen hem verwonderd aan.

— Wie? — vroeg de Heer BELLANGER.

— De Heer ESTIVAL.

Die naam deed LEONIE onwillekeurig schrikken.

— Neen. — sprak ze bevend. — Hij is niet hier.

— Dat is zonderling, zeer zonderling! — riep COPE uit — Verbeeldt u dat ik eene roos had; een heerlijke agaat-provincie-roos, de laatste van hare soort, misschien, in 't geheele land. Die roos wilde ik u komen aanbieden; welnu, zij is verdwenen, en de Heer ESTIVAL is ook verdwenen. Ik verklaar u, dat het zonderling is.

— Maar wat wilt gij zeggen, Sir WILLIAM? — vroeg de Heer BELLANGER met ongeduld — Verklaar u nader!...

— Wat ik zeggen wil, mijn waarde Heer? — Ik wil zeggen, dat men mij eene roos heeft ontvreemd, om welke ik dezen morgen heb moeten duëlleren met den Heer ESTEVAL, en dat ik die roos nu zoek, en haar hier dacht te vinden.

— Hoe! Gij hebt met EDMOND geduëlleerd! — riep LEONIE uit, verbleekt als een lijk.

— Hij wilde volstrekt; hij heeft er mij toe gedwongen, en ik meende hem goed genoeg getroffen te hebben, om hem een paar weken te bed te houden. Maar ik kom nu van zijne woning en hij is weg.

LEONIE begreep alles; zij kruiste hare handen over de borst alsof zij het zwoegen van haar hart wilde bedwingen, en zonk jammerend bij het venster op een stoel neder.

— o Die ongelukkige! — riep zij uit — Waar mag hij zijn?

Toen rees een man, wit als een geest, achter de bremstruik op, en stak haar eene roos toe.

— Ik vergeef u, LEONIE! — stamelde hij — Bewaar deze bloem, tot eene gedachtenis aan hem, die u meer lief had dan het leven.

COPE trad toe om de bloem te grijpen, maar LEONIE voorkwam hem, doch slaakte tevens een gil; want zij had EDMOND gezien, en gezien dat hij den dood nabij was, en bezweek zelve, en viel in eene ziekte, die haar weken lang aan den oever des doods deed zweven.

Toen zij beter werd lag EDMOND reeds lang in het graf.

Eerst een jaar daarna werd zij de gade van COPE.

De *Engelschman* was goed, en beminde haar, en gaf haar reden om ook hem te beminnen. Zij was niet ongelukkig, en toch bleef haar steeds eene onverwinnelijke droefgeestigheid bij. Zij bewaarde een geheim, dat in verband stond met hare eerste, altijd heilige liefde, waarvan de indruk voortleefde in haar hart; gelijk eene vaas altijd doortrokken blijft van den geur der kostbare specerij, die er eenmaal in was besloten.

Niet vele jaren overleefde zij haren trouwdag, en toen zij den dood voelde naderen, deed zij zich een ebbenhouten kistje brengen, waarvan zij den sleutel immer had bij zich gedragen, en opende het, en nam er een verdroogde bloem uit, en drukte die aan hare lippen.

Dat was de door ESTEVAL geroofde agaat-provincie-roos.

MENGELWERK.

DE ALBIGENZENSTRIJD.

DOOR

J. H. SONSTRAL.

(*Vervolg en slot van bladz.* 422.)

HET ZWAARDGERIGT.

III.

Toen de magtige Graaf van *Toulouse* zoo niet vernietigd, dan toch onschadelijk gemaakt was, rukte het kruisleger naar *Languedoc* op. Aan het hoofd stond de Abt van *Citeaux*, met een staf van andere hooge Kerkvoogden, en onder dezen ook de eerst zachtmoedige DOMINIKUS. Den vrede niet kunnende bewaren, scheen hij den krijg tot razernij te willen opvoeren, en hief het kruis ten verderve omhoog, gelijk MOZES zijnen staf in den slag tegen AMALEK. Als een duivel in de gedaante des lichts, elk met woede en moordzucht vervullende, snelde hij, in een lang wit kleed en zwarten mantel, van bende tot bende, en schreeuwde wraak over de veroordeelden.

De ongelukkige Graaf van *Beziers*, op wiens grondgebied het goddelooze plonderplan volvoerd zou worden, spoedde zich naar *Lyon* in het leger en bad om vrede, maar hij vond geen gehoor, en zijne ontschuldiging werd met versmading afgewezen. De Kruisvaarders waren gekomen om te kastijden en voordeel te behalen: genade bewijzen doet niemand die voor de Kerk strijdt. Er bleef ROGER dus niet anders over, dan zich tot het uiterste te verdedigen, en, zoo hij voor de overmagt bezwijken moest, met eere te vallen.

Het eerst plantte het leger de bloedvlag voor de wallen van *Beziers*, en riep het Katholieke gedeelte der inwo-

ners op om de ketters uit te leveren, of, daartoe buiten staat zijnde, de stad te verlaten. De mannen van *Beziers* echter wilden tot geen van beide overgegaan, en alle de ingezetenen, Katholieken en ketters, sloegen de handen ineen tot dappere tegenweer.

De stad bezweek op den een-en-twintigsten Julij 1209. Stormenderhand drongen de belegeraars over de met dapperheid verdedigde wallen. De moord werd algemeen, de gruwel niet te breidelen. De duivelen schenen uit de onderwereld opgedoemd met het kruis in de hand, om zich met helsche woede aan bloed te verzadigen. Onverantwoordelijk inderdaad, dat ten minste de geestelijkheid geene maatregelen had genomen, om zoo groote bloedvergieting te verhoeden. Maar de wraakzucht was bij haar nog feller dan bij den gemeenen soldaat, omdat zij op rede steunde, en wien is 't onbekend, dat de rede, wanneer de hartstogten woeden, naar hunne bewegingen draait, gelijk de wêerhaan op den toren, wanneer de orkaan uit alle windstreken loeit. CAESARIUS een monnik van *Heysterbach*, verhaalt, dat de aanvoerders der kruisdragers vóór den aanval aan den Legaat ARNAUD vroegen: hoe te handelen bij 't nemen der stad, om te voorkomen, dat niet de Katholieken te gelijk met de ketters gedood werden; maar dat de Abt — waarschijnlijk uit vreeze dat, indien er uitzondering wierd gemaakt, eenige ketters zouden ontkomen, door zich voor Katholiek uit te geven — kortaf antwoordde: »Slaat maar dood; de Heer kent de Zijnen!" — Zoo bitter heeft zelfs een VOLTAIRE nimmer geprofaneerd. Twintig duizend lijken lagen in de leêg gemoorde huizen uitgestrekt. Kunne noch ouderdom werd ontzien; geene schuilplaats beveiligde tegen het bloeddronken zwaard. Zeven duizend menschen hadden in de MAGDALENA-kerk eene schuilplaats gezocht. De priesters hieven voor het altaar, dat het heilig ligchaam bevatte, hunne smeekende handen op tot God; maar de soldaten van het kruis staken de kerk in brand, en de ongelukkigen vonden den dood in de vlammen.

Van daar trok het leger op naar *Carcassonne*, in welke

plaats Graaf ROGER zich geworpen had, en die zich aanvankelijk met meer geluk verdedigde. In zijn prangenden nood riep ROGER de hulp en tusschenkomst in van zijnen bloedverwant, en voor een gedeelte zijnen leenheer, PEDRO I, Koning van *Arragon.* Deze ridderlijke Vorst, de schrik der *Saracenen* op het schiereiland, snelde dadelijk, in persoon, doch ongewapend, als een bode des vredes, zijnen benarden vriend, bloedverwant en vassal ter hulp. De Graaf zeide hem, met grond, dat het geloof slechts een voorwendsel was, om hem en zijnen oom RAYMOND van hunne Staten te berooven; zoo als dat genoegzaam bleek uit den gruwel, dat bij 't uitmoorden van *Beziers* zelfs de priesters in hun outergewaad niet waren ontzien. Hij verklaarde uit dien hoofde voornemens te zijn om met het zwaard in de vuist te sterven, liever dan zich over te geven aan bloedhonden, zoo als de Legaat getoond had er een te zijn. »Ofschoon" — voegde hij er bij — »velen mijner onderdanen in *Carcassonne* eene belijdenis aankleven, die met de leer der Roomsche Kerk strijdt, zijn zij echter menschen, die mij nimmer hebben verongelijkt, maar integendeel in dagen van nood mij altijd trouwhartig hebben gediend. Om deze hunne diensten zal ik hen dan ook nimmer verlaten, gelijk ook zij beloofd hebben hun goed en bloed te zullen opzetten voor mij. Ik hoop, dat de Redder der verdrukten ons zal bijstaan tegen deze kwalijk beraden menigte, die, onder voorwendsel van den Hemel te dienen, eigene woningen verlaten hebben, om die van anderen, zonder reden, regt en barmhartigheid, te plunderen, verwoesten, verbranden en uit te moorden."

Na dit gesprek begaf de Koning zich tot den Legaat, bij wien hij vele edelen en prelaten vereenigd vond. »Ik heb" — sprak hij daar — »den Graaf, mijnen bondgenoot, in hooge mate geërgerd gevonden over de onmenschelijke handelwijze met zijne onderdanen van *Beziers;* hij is van de overtuiging doordrongen, dat, vermits noch Roomsch-Katholieken, noch zelfs priesters verschoond worden, de aangevangen oorlog geenszins de godsdienst tot oorzaak heeft. Ik hoop, dat het Gode behage, hem

zoo gunstig te zijn, dat hij zijne onschuld, en de billijkheid zijner reden om zich te verdedigen, voldoende in het openbaar kunne staven. Rekent er volstrekt niet op, dat hij en de zijnen zich op bescheidenheid zullen overgeven; daar zij uit ervaring weten, dat gij allen, die in uwe handen vallen, van kant maakt. Het is nimmer gebleken goede Staatkunde te zijn, een wederpartij tot wanhoop te drijven. Als de Legaat tot eene dragelijke overeenkomst met den Graaf en zijne onderdanen besluit, zal die zachtheid veel eer de *Albigenzen* in den schoot der Kerk terugbrengen, dan buitensporige gestrengheid. Bedenkt bovendien, dat de Graaf, nog jong en Roomsch-Katholiek, ongetwijfeld goede diensten bewijzen kan, om zijne onderdanen, die een onbepaald vertrouwen in hem stellen, tot gehoorzaamheid aan de Kerk te bewegen.".

Toen de Koning had uitgesproken verzocht hem de Legaat zich te verwijderen, opdat men konde beraadslagen over hetgeen in het belang der zaak noodig en dienstig was. De raadpleging duurde niet lang, en de Koning weder binnen geroepen zijnde, antwoordde hem de Legaat als volgt: »Uit aanmerking van uwe tusschenkomst zal ik den Graaf in genade aannemen. Hij kan met elf der zijnen uitgaan met zijne goederen. Het overige volk echter, dat zich in *Carcassonne* bevindt, moet aan mijne bescheidenheid worden overgegeven. Maar niemand behoeft zich deswege te bezwaren, daar ik de Legaat van den Paus ben [eene zorgelijke geruststelling na zijn advies over de Katholieken in *Beziers*]. Allen moeten naakt uittreden, zonder hemd, of eenige andere bedekking. Graaf ROGER zal in goede bewaring gesteld, en zijne bezittingen zullen overgegeven worden aan den toekomstigen Heer van zijne landen, die tot hunne welvaart zal gekozen worden."

De man die zoo sprak, moet zonderlinge begrippen van genade hebben gehad; maar hij dreigde niet met plundering en moord, en dat was inderdaad reeds veel.

De Koning, die andere denkbeelden van genade had, poogde meerdere zachtheid te verwerven; doch te ver-

geefsch. De Legaat noemde zijne bepalingen gunstig; wel wetende, dat een toeleg door hem gesmeed, alle onderhandeling weldra overtollig zou maken. Hij had een verrader gevonden, die den Graaf bepraatte om gehoor te geven aan een voorstel om zelf in het leger te komen, ten einde, zoo 't heette, te onderhandelen in persoon. De Graaf liet zich vangen; te ligtgeloovig vertrouwende op het woord, dat hij onverlet kon terugkeeren, indien de handeling niet tot wederzijdsch genoegen afliep.

Roger verscheen dan in tegenwoordigheid van den Legaat, en bepleitte met warmte de zaak der belegerden. Hij hield mede hem voor, dat verschoonende maatregelen beter doel zouden treffen bij de *Albigenzen*, dan gestrengheid; zachtmoedigheid, geenszins verbittering, zou hunne harten tot bekeering openen. Zeker wist hij, dat de belegerden zich veeleer zouden laten begraven onder de puinhoopen der stad, dan onteerende voorwaarden aannemen. — De Legaat antwoordde hem met ijskoude onverschilligheid, in de zegepraal des verraads: »Met volle gerustheid omtrent den uitslag, laat ik het volk van *Carcassonne* beslissen wat het wil aannemen of verwerpen. Maar gij hebt er, van nu af aan, niets meer mede te maken; want gij zijt mijn gevangene, en zult dat blijven, totdat de stad zal zijn ingenomen en teruggebragt tot haren pligt."

De Graaf had zijne vrijheid verloren, en weldra ook zijn leven; want zijne vijanden deden hem omkomen in den kerker. Koning Pedro keerde teleurgesteld en verbitterd naar zijne Staten terug. De stad werd in de maand Augustus ingenomen, doch de ingezetenen bleven van het bloedbad, waartoe het zwaard gewet was, verschoond; vermits 't hun gelukte aan de woede der moordenaren door onderaardsche gangen te ontsnappen.

IV.

Den misleiden Graaf meester zijnde, had men gewonnen spel. De hoofden van den togt kwamen bijeen, en

beraadslaagden, onder de leiding van ARNAUD, over de benoeming eens nieuwen beheerschers van het overheerde gewest. De Hertog van *Bourgondië* en de beide andere Graven waren òf te naauwgezet om hunne handen uit te strekken naar den overweldigden eigendom eens anderen, òf gewonnen voor de bedoelingen van SIMON van *Montfort*, die onbegrensde eerzucht aan ridderlijken heldenmoed paarde, en voor list, bedrog noch wreedheid terugdeinsde, indien zij hem de vervulling zijner begeerte nader bragten. Deze mensch vlamde op de bezittingen van den verraden Vorst en bereikte zijn doel. Hij werd tot Heer der landen van Graaf ROGER benoemd, en de magt van het kruisleger was zoo groot, dat zelfs de Koning van *Arragon* aan SIMON van *Montfort* de beleening van *Carcassonne* niet durfde weigeren.

Nu begon het werk der vervolging met nieuwe kracht. Wat het zwaard niet versloeg, verteerden de brandstapels. Moord en brandstichting ontvolkte de bloeijende streken aan de milde oevers der *Rhône;* paradijzen verkeerden in puinhoopen en wildernissen.

Maar tegenover die wreedheid prijkt de trouw; de trouw tot in den dood, die liever onder de folteringen bezwijkt, dan een haarbreed afwijkt van 't geen gemoed en geest als waarheid erkennen en belijden. Moge men aan den eenen kant roem dragen op mannen, moedig genoeg om ter dienste van de denkbeeldige of vormelijke eenheid der Kerk het geluk van Staten en Volken te vernietigen, aan de andere zijde staan de STEFANUSSEN en PAULUSSEN, die met het zwaard aan den hals juichen: »Ik heb het geloof behouden!" en in den verstikkenden walm der blakende houtmijt Hem in gezangen verheerlijken, Dien zij als hunnen Heiland en Heer erkennen.

De onvermoeide Legaat, geholpen door SIMON van *Montfort*, die nog meer te veroveren zag, dan hij bereids verkregen had, achtte niets gedaan, zoolang er nog iets te doen overbleef. Hij rustte niet voordat elke versterkte plaats aan de Kruisvaarders was onderworpen, en de ketterij, zoo hij dacht, met wortel en tak uitgeroeid.

Het kasteel *Minerbe* hield het lang tegen de belegeraars uit, die maanden lang hunne opgewonden kracht er aan verspilden; maar de brandende dorst verlamde eindelijk de kracht der verdediging en dreef de versmachten tot overgaaf.

Nu wapperde de kruisbanier buiten op het kasteel, en daar binnen trachtten vrome monniken de gevangenen te overreden, dat zij dwalen. Een hunner predikt voor hen over de onfeilbaarheid van het Hoofd der Kerk en zijne oppermagt in zaken des geloofs. Zij luisteren met onwil, en verzoeken hem te eindigen. ARNAUD hoort dat, het bloed stolt hem in de aderen, zijn hart gruwt van hunne godslastering, die geene vergiffenis gedoogt. Hij drijft den nieuwen Graaf van *Beziers* aan, om een groot vuur te ontsteken, gelijk NEBUKADNEZAR den oven zevenmaal heeter deed stoken, toen drie Hebreeuwsche jongelingen weigerden de knieën te buigen voor zijnen god BEL. De wreede Graaf doet allen ten vuurdood bijeenbrengen, maar zijn geweld vervaart hen even weinig als de banvloek, welken de Legaat over hen heeft uitgesproken. »Gij zult" — roepen eenigen den Graaf toe — »als op den laatsten der dagen de boeken geopend worden, het regtvaardig oordeel des levenden Gods ondervinden!" Maar SIMON wijst hen ten antwoord naar de brandstapels. Eenige monniken, in wier harten de stem der menschelijkheid zich doet gelden, staan innig met hen bewogen, en betreuren hunne standvastigheid, die zij voor hardnekkigheid aanzien. Zij bezweren hen medelijden met zich-zelven te hebben, en beloven hun levensbehoud, indien zij maar verklaren zich aan den Paus te willen onderwerpen. Maar te vergeefsch: zij verachten de verschrikkingen des doods; zij erkennen geen anderen Heer dan hunnen Verlosser, en juichen blijmoedig, dat zij gewaardigd worden voor den naam des Heeren te lijden. Honderd en veertig menschen, van beiderlei kunne, sterven in de breed golvende vlammen den dood des geloofs. De vrome Katholiek FLEURY zegt, dit verhalende, dat hij in het gedrag van den Legaat den geest der Christelijke Kerk niet meer herkent; wij, daarente-

gen, als wij de belijdenis des geloofs tot in de vlammen bewaard zien, weten zeer wel, dat die geest zich sprekend en zigtbaar openbaarde in het gedrag zijner slagtoffers.

VERRAAD EN VERNEDERING.

I.

Sombere dagen sleet de Graaf van *Toulouse*, vroeger ontzien, geëerd, gevreesd, de stoutste en dapperste onder de *Frankische* ridders, thans geknakt en weerloos onder de tooverbezwering der geestelijkheid. Hij zag de vuurzuilen rondom zich; zijn oor werd verscheurd door 't noodgeschrei der onschuld, slechts verdoofd door het woest getier der moordzieke baldadigheid. RAYMOND gevoelde zijne onmagt en diepe vernedering. Hoe krenkend was zijne teleurstelling, hoe wreed de ontdekking, dat hij bedrogen werd, dat hem de handen gebonden waren, dat hij buiten staat was zijnen bloedverwant en bondgenoot bij te springen, en zelf bewaard werd, gelijk ULYSSES in het hol van POLYFEEM den *Cycloop*, om als een laatste prooi verslonden te worden door de dweep- en Staatzucht, die beiden voor hare eigene belangen werkten, méér dan voor de eenheid der Kerk, véél meer dan voor de eere Gods.

De vreugde was verdwenen uit de feesthallen, waar zuidelijke opgeruimdheid de snaren tokkelde, en de zwevende reijen in den dans bezielde, of dichterlijke troubadours, die echte zonen van *Languedoc*, de avonturen der ridders bezongen. Het donker van den nacht der rouwe had zijne doodsche schaduwen op het gelaat van ridder en zanger geworpen. RAYMONDS gade, JOHANNA, vroeger de weduwe van *Siciliëns* Tweeden WILLEM, stak naar *Engeland* over, om bij haren broeder RICHARD LEEUWENHART hulp te zoeken tegen het geweld des verraads; maar zij vond hem gestorven. De droefheid overstelpte de brave vrouw en sleepte haar ten grave. RAYMOND troostte zich in een tweede huwelijk met de schoone ELEONORE, zuster des Konings van *Arragon*, en die verbindtenis gaf hem

eenen krachtigen bondgenoot; maar ook dit kon den gruwel der verwoesting niet bezweren.

Nog altoos waarde de schim van CHÂTEAUNEUF tusschen RAYMOND en zijne belagers, en de laatsten gebruikten den moord voortdurend tot een welkom voorwendsel om hem te ontrusten, met de wapenen in zijne Staten te vallen, en er kettergerigten uit te oefenen. Als de sprinkhanen uit de *tien plagen* vielen zij in de landen van *Foix*, *Bearn* en *Toulouse*, ofschoon meer naar buit dan naar ketterij ziende, en SIMON van *Montfort* vergrootte met den dag zijne heerschappij, terwijl zijn roof door het kruis dat hij op de borst droeg, geheiligd werd.

De ongelukkige bewoners van *Toulouse*, die de buitensporige eischen der Kruisvaarders niet konden bevredigen, en te Christelijk dachten om medeburgers aan hunne beulen over te leveren, droegen hunne klagten voor aan Koning PEDRO. Deze Vorst, die de goede trouw der geloofstrijders had leeren kennen, trok zich hunner aan. Hij bezwaarde zich bij den Heiligen Stoel over SIMON van *Montfort*, die zijne regten als leenheer verkortte, en wederregtelijk anderer eigendom in bezit nam. INNOCENTIUS had te veel menschenkennis, om niet zelf de geheime drijfveeren van Graaf SIMON te doorgronden; maar hij was te ver gegaan, om terug te keeren. Bij zulk eene algemeene zuivering moesten ook enkele onregelmatigheden over het hoofd worden gezien. Men kan het water dat een brand bluscht, niet beletten het een en ander te bederven, dat men anders gaarne gespaard zoude hebben. De hoofdzaak was de uitroeijing der ketterij, en daarin diende hem het zwaard; de Staatszucht van *Montfort* zou hij wel weten in het gareel te houden, en, ging zij te ver, ter bekwamer tijd weder te besnoeijen: magtiger vorsten dan dezen vassal had hij gebogen naar zijnen wil. Hij scheepte derhalve den Koning af met dubbelzinnige verklaringen, en de verzekering, dat voor zijn belang als leenheer in elk geval zou gezorgd worden.

Toen de Graaf van *Toulouse* van alle kanten werd bestookt, zocht hij toevlugt bij den Heiligen Vader, en

deed het niet ten eenemale vruchteloos, ten minsten wat den Paus-zelven aangaat. INNOCENTIUS was wel van oordeel, dat hij den moord eens vertegenwoordigers van zijne waardigheid niet ongestraft moest laten; maar bedoelde toch niet den geheelen ondergang van RAYMOND; vooral niet toen hij meer en meer overtuigd werd, dat diens handen niet besmet waren met het bloed des verslagenen. Hij gelastte dus zijnen Legaat den Graaf in het bezit van 't hem ontnomen goed te herstellen, zoodra hij zich van den moord en de beschuldiging van ketterij voldoende gezuiverd had.

Dat bevel tot matiging viel niet in den smaak van *Montfort*, en evenmin van den Legaat-zelven. Het viel hen ook niet moeijelijk den last des Heiligen Vaders te ontduiken; daar de behandeling der zaak aan hunne leiding was opgedragen, en zij dus voorwaarden konden stellen voor den eerlijken man niet aannemelijk. Al zuiverde dan RAYMOND zich van den moord en de ketterij, het weigeren der gestelde voorwaarden zou hem op nieuw strafschuldig maken, en de zaak voor hen doen blijven in haar geheel.

II.

In het jaar 1211 werd te *Arles* een Concilie gehouden, en den Graaf van *Toulouse*, onder anderen het volgende opgelegd:

»RAYMOND legt de wapenen neder, ontbindt zijn leger, en geeft der Kerke schadevergoeding.

»In zijne bezittingen mogen slechts twee soorten van vleesch gegeten worden.

»Het is zijne onderdanen verboden kostbaar gekleed te gaan; ten teeken van boetvaardigheid draagt elk hunner voortaan slechts een gemeen zwart gewaad.

»De Graaf drijft alle ketters uit zijn land, en levert aan den Legaat uit, wien hij opëischt.

»Hij slecht alle zijne kasteelen.

»Aan de edelen is het verboden in kasteelen of in steden te wonen; zij houden als de boeren hun verblijf op het land.

»Elk huisvader betaalt jaarlijks aan den Legaat vier *Toulousaansche* denariën.

»Zoo dikwijls de Graaf van *Montfort* door het gebied van *Toulouse* trekt, betaalt hij noch iemand van zijn gevolg hetgeen hem verstrekt wordt.

»Graaf RAYMOND gaat als pelgrim naar *Jeruzalem*, en keert niet terug zonder daartoe bekomen verlof.

»Na alle deze bepalingen volbragt te hebben, zullen hem zijne bezittingen door den Legaat en den Graaf van *Montfort* worden teruggegeven, wanneer hun dat behaagt."

Toen RAYMOND die schandelijke voorstellen vernam, zwol zijn borst van verontwaardiging. De hooghartige man barstte in tranen uit; maar die tranen waren zijnen vijanden welkom; want zoo hadden zij 't bedoeld. Het was ijdel met smart en verontwaardiging op booswichten te willen werken, wier toeleg het was hem te folteren en tot uitersten te drijven, en, ondanks den Paus, hun helsch opzet te volvoeren en met schijn van regt te bewimpelen. Toen de burgers van *Toulouse* buiten hem verklaarden, liever tot den laatsten man te willen sneuvelen, dan zich over te geven onder zulke barbaarsche voorwaarden, grepen de onmenschen dit aan om den ongelukkigen Vorst deswege schuldig te verklaren aan de misdaad van heiligschennis. Dien overeenkomstig werd hij nu door den Legaat op nieuw in den ban gedaan, en kerkelijk en maatschappelijk dood verklaard.

De verdelgingskrijg ontstak nu in volle, nog niet alzóó gekende woede. Hardnekkig werd wederzijds gestreden. Waar strop en houtmijt het gevolg der genade is, worden strijd en dood een spel. De een gaf den ander niet toe; wreedheid werd met wreedheid vergolden. Wat aan het zwaard ontkwam, verging op de brandstapels. Men was in het kruisleger zoo belust op de laatsten, dat men de *Albigenzen*, al zwoeren zij de ketterij af, evenwel ten vure verwees. »Zij zweren maar af uit angst!" — riep men spottend uit — »Zoo niet, dan komt hun de brandstapel voor 't vagevuur ten goede!"

Heinde en ver klonk de weergalm dezer ellende, die

de Katholieken niet minder dan de *Albigenzen* trof. SIMON maakte zijnen roof volkomen, en ARNAUD wist den Aartsbisschoppelijken zetel van *Narbonne* meester te worden, en matigde zich tevens het wereldlijk gezag aan over dat gewest. De geestelijken van die dagen waren in 't algemeen goede visschers, en ARNAUD vooral was een meester in de kunst om zijn vischwater troebel te houden.

Maar nu liep de zaak den Paus te ver, die aan SIMON van *Montfort* en den Legaat zijn ongenoegen in ronde woorden te kennen gaf. Hij zond hun een scherpen brief, welks uitwerking echter getuigt, dat de mensch de kracht verloren heeft om goed te doen, als hij eenmaal het kwade heeft in de wapens geroepen. INNOCENTIUS schreef hun onder andere: »Ofschoon men het bedorven vleesch uitsnijdt, om het gezonde tegen ontsteking te behoeden, moet toch de geneesheer daarbij voorzigtig en bedachtzaam te werk gaan, opdat niet hij-zelf in het onaangetaste het bederf brenge. Graaf RAYMOND is zekerlijk in alle opzigten gehouden zich te zuiveren van de verdenking van moord en ketterij, wanneer een bevoegde aanklager tegen hem optreedt; maar hoe wij, eer hij gehoord en veroordeeld is, het regt zouden hebben hem en zijne kinderen, zoo als gij verlangt, zijn land te ontnemen en 't aan anderen te geven, kunnen wij niet begrijpen; te minder nog, omdat wij daardoor den schijn op ons zouden werpen, alsof wij arglistig ons zijne zeven kasteelen hadden doen inruimen, met het oogmerk, om op onbetamelijke wijze de Kerk met vreemd goed te verrijken. Men moet zich, gelijk de Apostel beveelt, niet slechts van het kwade, maar ook van den schijn des kwaads vrijhouden. Handelt dus billijk, met ter zijde stelling van haat en vrees, van voorliefde, gunst en eigenbaat; geeft de gewesten, die gij den Katholieken en den Koning wederregtelijk ontnomen hebt, en wier hulde gij niet verlangen kunt, onmiddellijk terug; opdat de vrede in deze streken zoo spoedig mogelijk hersteld, en de oorlog tegen de in *Spanje* met overmagt doordringende *Saracenen* gevoerd kunne worden."

De verbondenen moesten op deze ernstige aanschrijving weder eene bijeenkomst houden, om het *Toulouser-Albigensch* vraagstuk op nieuw te behandelen. Tot dat einde werd in 't jaar 1213 te *Lavaur* eene vergadering belegd. Koning PEDRO trad bemiddelend op voor zijnen zwager RAYMOND en voor zijne vasallen: de Graven van *Foix*, *Cominges* en *Bearn*, en drong ten sterksten aan op hunne ontheffing van den banvloek. Maar de Vergadering, die, door deze tusschenkomst aan te nemen, zich de handen zou binden, wees haar zonder omwegen af met kennisgeving, dat de gebannen Vorsten, door 't afwijzen van vroeger aangeboden voorwaarden, door 't herhaald beschermen der ketters en vervolgen der geestelijken, en vooral door eedbreuk, in een toestand waren gekomen, die hunne herstelling, op nieuwe eeden zonder zekerheid, niet toeliet. De Koning verzocht toen ten minste opheffing van den ban voor RAYMONDS zoon, een knaap van zestien jaren; maar de lasthebbers van den Paus scheepten ook nu hem af met dit ijskoud, logenachtig bescheid: »INNOCENTIUS heeft de eindbeslissing aan zich-zelven voorbehouden." Zij wisten zeer wel in den geest van hunnen zender te handelen, wanneer zij het laatste verzoek inwilligden; doch waren ook zéker dáárvan, bij den Paus eene uitspraak naar hunnen zin te kunnen uitlokken, en dat er zich van zelve omstandigheden konden opdoen, die hem zouden dwingen om alles goed te keuren wat hun behaagde. Zoo geschiedde het ook. De Paus gebood eene wapenschorsing; maar zij kwam niet tot stand.

Zoo veel trouweloosheid, vuige eigenbaat, en schijnheiligheid verbitterde het gemoed van den *Spaanschen* Vorst. Zelf goed Katholiek had hij menigwerf op het schiereiland het Kruis over de Halve Maan doen zegevieren, en een belangrijk aandeel gehad aan de schitterende overwinning bij *Tolosa;* doch nu gordde hij, ofschoon met tegenzin, de wapenen aan tegen Christenen, die 't geloof misbruikten en door hunne snoodheid ontheiligden. Aan het hoofd zijns legers verscheen hij voor *Muret*, eene kleine vesting, die echter voor zijne

ontwerpen van 't hoogste belang was. Dit wist de scherpzinnige MONTFORT, en snelde met de bloem zijner krijgsmagt tot haar ontzet. Op den twaalfden September 1213 viel hij den Koning aan. Heldenmoed en ervaring bestuurden den aanval; de bevreesd- en ongeoefendheid van eenige aanvoerders bragten verwarring in de gelederen der *Arragonnezen* en *Albigenzen*. Hun leger vlood, en Koning PEDRO viel met het zwaard in de hand; zes-en-dertig jaren oud. De overwinnaar stond den *Arragonnezen* toe, hem onder de gesneuvelden op het slagveld te zoeken. Zij vonden zijn lijk, en bragten het ter ruste in het graf zijner Vaderen. Zoo viel deze held, die een schrik was der Muzelmannen, en de laatste hoop der verdrukte Christenen, in de overweldigde landstreken. Zijn dood was verpletterend voor de *Albigenzen*; zij hadden nu op de aarde geen hoop of toevlugt meer.

III.

Wat den triomf van het geweld nog in den weg stond werd door list weggeruimd. In 1214 verscheen een nieuwe Legaat van het Vatikaan op het tooneel der verwarring. Hij begon met eenen wapenstilstand te gelasten. RAYMOND nam dien met vreugde en ook met vertrouwen aan; want hij was immers een zoon der Kerk, en verwachtte, zoo afgemat als hij was, aan den boezem dier moeder troost en heul. Men noeme hem daarom zwak, maar bedenke tevens, dat hij van kindsbeen af niet anders geleerd had. Zijn misdaad was ook maar alleen, dat hij niet had kunnen besluiten brave onderdanen, om des geloofs wille, met eigen hand in het verderf te storten. Evenwel beschouwde de Legaat hem als een verworpeling; te schuldiger, dewijl hij zich voor Katholiek uitgaf, en met dit al aan het hoofd stond der ketters. RAYMOND en zijne vrienden togen naar *Narbonne* en stelden zich daar onvoorwaardelijk in de magt des Heiligen Vaders, op wiens barmhartigheid zij rekenden. In de opgegane schemering van hoop, meenden zij het morgenlicht der redding te aanschouwen. Maar terwijl

zij met den Legaat handelden, en de eindschikking niet verre meer scheen, viel de Graaf van *Montfort* met versche troepen, juist aangekomen, in RAYMONDS gebied, en veroverde *Toulouse.* Het schandelijk bedrog zegevierde op de ligtvaardige goede trouw. In zijne eenvoudigheid schreef PETER van *Val Sarnay:* »Zoo goedgunstig beschikte het de Goddelijke Voorzienigheid, dat terwijl de Pauselijke Legaat de vijanden des geloofs te *Narbonne,* door een vroom bedrog, in het net lokte en bezig hield, de Graaf van *Montfort* juist gelegenheid had om met versche troepen, zijne, ja CHRISTUS vijanden te bestrijden." en roept dan in onnoozele verrukking uit: »o Vroom bedrog des Legaats! o Bedriegelijke vroomheid!" — Men moge dat verontschuldigen en zeggen: »de man wist niet beter!" — Dat zij zoo. Maar wij vragen hun die deze tijden en dus ook zulke daden en beoordeelingen terug verlangen, of zij wel weten wát zij willen?

Het verwondert ons niet, dat een Synode in 1215 te *Montpellier* gehouden, den verraderlijken SIMON van *Montfort* in het bezit bevestigde der landen van RAYMOND en der drie andere Graven. Hoe weinig echter die verrader te vertrouwen was, en om de Kerk en de geestelijken gaf, bewees hij, ten slotte, ook aan zijn ouden bondgenoot den Legaat ARNAUD, nu Aartsbisschop van *Narbonne,* dien hij op zijne beurt van het aangematigd wereldlijk gezag in het Aartsbisdom beroofde, om er zich-zelven mede te bekleeden.

IV.

Nog eene, en wel de grievendste maar ook laatste vernedering wachtte den vervolgden RAYMOND te *Rome.* Hij begaf zich derwaarts, om regt en genade te smeeken van den Paus, die, niet onregtvaardig van hart, wel te veel magt en vertrouwen schonk aan zijne Legaten, maar hunne boosheid, wanneer die aan het licht werd gebragt, niet goedkeurde.

In November 1215 werd in het Lateraansch paleis eene algemeene Kerkvergadering met buitengewonen luister en

plegtigheid geopend. INNOCENTIUS blonk daar met al den stoffelijken glans van zijnen rang. Het ideaal waarvoor GREGOOR tot in ballingschap had gestreden, was in hém beligchaamd. Het was, of ál de heerlijkheid, welke *Romes* Kerk ooit bezeten had en verder bezitten kón, in vollen glans hem bestraalde, die daar zat niet alleen als het opperhoofd der algemeene Kerk, maar ook als de voogd en tuchtmeester der wereldgebieders: die het lot der Vorsten bepaalde, hen wetten stelde op den troon, en niet uit het oog verloor in hunne slaapkamers. De Oostersche en Westersche Keizers, de Koningen van *Engeland*, *Frankrijk*, *Sicilië*, *Hongarijë*, *Arragon*, *Cyprus* en *Jeruzalem* werden er vertegenwoordigd. Een-en-zeventig Aartsbisschoppen, ruim vier honderd Bisschoppen, meer dan achthonderd Abten waren er vereenigd.

In deze vergadering verscheen de Graaf van *Toulouse*, nederig, ootmoedig, biddende om genade en bescherming. Zijne verschijning maakte indruk op het gemoed van INNOCENTIUS, die voldaan was, als maar de grooten der aarde zich voor hem vernederden. Ook eenige Prelaten hadden deernis met zijne gevallen grootheid, maar de meerderheid bevestigde bij *acclamatie* de uitspraak van *Montpellier*. INNOCENTIUS werd zijns ondanks medegesleept, en het vonnis uitgesproken: SIMON van *Montfort* werd in 't bezit gesteld van hetgeen hij feitelijk zich reeds had toegeëigend. Alleen het huwelijksgoed der Gravin werd uitgezonderd, om haren neef, den Koning van *Arragon* niet te kwetsen. *Provence* en *Venaissin*, als niet veroverd, zouden van wege de Kerk bestuurd en bewaard worden voor des Graven zoon, die ze, als hij meerderjarig werd, en 't verdiende, in eigendom zoude bezitten.

Aldus beschikte *Rome;* doch boven *Rome* viel de beslissing anders uit. Aan den schrik gewoon geraakt, putte het volk kracht uit de nieuwe verdrukking, en de wanhoop verstaalde zijn moed. De *Provençalen* schaarden zich rondom de banier van den jongen RAYMOND, en de steden van het graafschap openden de poorten voor zijnen vader. Wel wreekte zich de Graaf van *Montfort*

met kannibalenwoede op de burgers der hoofdstad, maar dat voerde de verbittering ten top. Hij verloor alles nog veel spoediger dan hij 't gewonnen had, en de *Toulousanen* haalden hunnen ouden landsheer met gejuich weder binnen.

MONTFORT verscheen in 1218 met een leger voor de wallen van *Toulouse;* maar vond er, bij een uitval der belegerden, den dood. Wij geven het den onnoozelen Schrijver toe, die zich in het vroom bedrog des Legaats te *Montpellier* verlustigde, dat hij den gevallene als een martelaar voor CHRISTUS verhief, en merken alleenlijk aan, dat de heerschzuchtige wreedaard in zijnen val het woord des Heeren bevestigde: »Wie het zwaard neemt zal door het zwaard vergaan!"

V.

Van tijd tot tijd stapten zij van het bloedig tooneel af, die er de hoofdrollen op vervulden. INNOCENTIUS verwisselde in 1216, in de kracht zijner jaren, de Pauselijke kroon met het lijkgewaad. In 1220 voleindigde DOMINIKUS zijne loopbaan, en liet zijn naam aan eene Orde, wier geschiedenis eene breede rol beslaat, waarvan menig vak met bloed is geschreven. RAYMOND, die van de wisselvalligheden van het lot zoo veel geleden had, mogt op zijne stervensponde in 1222 schier al zijne Staten aan zijnen opvolger, RAYMOND den Zevenden, overdragen, die ze trouwens zelf veroverd had.

Jammer, dat de jonge Graaf ook erfgenaam werd van den haat, die zijnen vader het leven verbitterde. Hij had AMAURY, den broeder en opvolger van SIMON, alle diens veroveringen ontnomen, doch daarmede niet tot verzoening gebragt, en toen AMAURY de onmogelijkheid inzag om het verlorene weder in bezit te krijgen, droeg hij zijne vermeende regten over aan Koning LODEWIJK den Achtsten, die ze als wettig verkregen aannam, en den milden schenker van eens anders goed met den hoogen rang en titel van *Connetable* des rijks beloonde.

RAYMOND zag dadelijk in, dat die overdragt hem don-

kere dagen voorspelde. Om het dreigend onweder af te leiden, zocht hij — hoe kwalijk 't zijnen vader bekomen ware — een toevlugt bij het Roomsche Hof. Honorius was niet ongenegen tot eene schikking; want de jonge Graaf stond bekend als een goed Katholiek, en onder het toezigt des Heiligen Stoels kon hij gewis de ketterij met wortel en tak uitroeijen. Maar Staats- en eigenbelang stonden de verzoening in den weg, die alzoo niet tot stand kwam. Lodewijk wilde geene uitzigten opgeven, wier bewaring voor zijne kroon van het grootste aanbelang was. De eenheid van 't onder Hertogen en Graven versnipperde *Frankrijk* lag de Dynastie van capet naauw aan het hart, en bijgestaan door menig, voor de terugvordering van oneerlijk verworven goed beducht prelaat, wist de Koning behendiglijk in *Rome* te doen gelooven, dat raymond, even als zijn vader, de ketters begunstigde, en den Kardinaal romanus, naar *Frankrijk* gezonden om eene eindschikking te treffen, zoodanig te bewerken, dat er, in plaats van verzoening, een nieuwe kruistogt tegen de *Albigenzen* werd afgekondigd.

Lodewijk-zelf stelde zich aan het hoofd van dien togt. Maar — zegt een bevoegd Schrijver — de geestelijken die er deel aan namen, deden 't meer uit vrees voor den Koning, of om den Legaat te behagen, dan uit ijver voor de zaak; want het scheen allen een verfoeijelijk misbruik van magt, dat men een geloovig Christen aanviel, die op het Concilie te *Bourges* de meest voldoende bewijzen van regtzinnigheid gegeven en alles aangeboden had, wat van een eerlijk man te verwachten is; en dien man geene genade wilde betoonen, dan wanneer hij ál zijne bezittingen in wettige vormen afstond voor zich en voor zijne erfgenamen.

Met vijftigduizend man verscheen lodewijk de Achtste te velde in 1226, en sloeg het beleg voor *Avignon*. Na eene hardnekkige verdediging van eenige maanden bezweek de stad; doch het Koninklijk leger had zoo veel geleden, dat lodewijk het beleg van *Toulouse* tot het volgend jaar moest uitstellen. Hij beleefde dat niet; want op zijn terugtogt door *Auvergne* werd hij, ten gevolge

van zijne doorgestane vermoeijenissen, door eene hevige ziekte aangetast, die hem op den zevenden November van hetzelfde jaar ten grave sleepte.

De beide volgende jaren werd de krijg met afwisselend geluk gevoerd, totdat eindelijk de Paus in vollen ernst tot vrede aanmaande; wijl hij ongaarne Keizer FREDERIK in den strijd gemengd zag, die nu geheel en al een staatkundig karakter aannam. Deze Vorst eischte *Avignon* terug, als behoorende tot het rijk van *Bourgondië*. De strijders waren aan de beide zijden wel afgemat; doch zij hadden meer behoefte aan rust dan aan vrede: want voor afmatting wijkt geen haat. RAYMOND echter gaf toe, wat hij eindelijk toch zou moeten verliezen.

In het jaar 1229 werd de vrede gesloten. Behalve het Bisdom *Toulouse* en *Cahors* en *Agen* schoot de Graaf er schier alle zijne erflanden bij in. *Narbonne* en 't geen verder aan den regteroever van de *Rhône* lag, viel der *Fransche* kroon ten deel; wat aan den linkeroever was gelegen nam de Legaat in bezit voor de Kerk. Daarenboven werd *Frankrijk* 't uitzigt geopend op 't geen RAYMOND nog overhield, door de echtverbindtenis van diens dochter met des *Franschen* Konings broeder ALFONS, na wiens kinderloos overlijden, daar RAYMOND geene andere erfgenamen achterliet, al wat de Graven van *Toulouse* bezeten hadden, met uitzondering alleen van hetgeen de Kerk zich had toegeëigend, aan *Frankrijk* overging.

Zorgde het *Fransche* Hof voor zijn belang, de Kerk vergat ook het hare niet. RAYMOND verbond zich, alle ketters en kettervrienden in zijne Staten, naar het voorschrift van den Legaat, te doen opsporen en straffen, en het gevangennemen van elken veroordeelden ketter te beloonen, gedurende twee jaren met twee, en daarna met één mark zilver. Behalve dit, en nog velerlei meer, werd hem ook de verpligting opgelegd, om, zoo ras hij de absolutie zoude ontvangen hebben, ter boetedoening het kruis op te nemen, en vijf jaren lang tegen de *Saracenen* te strijden.

VI.

Te *Parijs* werd de verzoening voltrokken. Toen de Graaf voor den hoofdingang der Kathedrale Kerk de hem opgedrongen voorwaarden bezworen had, bragt de Legaat hem, tot op het hemd ontkleed en barrevoets, voor het hoog-altaar, en nam daar den arm gemaakten zondaar op, die niet alleen zijne kleederen, maar ook zijn land en goed op het altaar der Staats- en hebzucht had moeten afleggen. Te regt merkte een tijdgenoot, die de geschiedenis van *Languedoc* beschreven heeft, met zijn gewone naïviteit op: »Men ziet uit de bepalingen van dezen vrede, dat de voornaamste aanleggers van den krijg tegen RAYMOND minder bedacht zijn geweest op zijne Katholiciteit, dan wel om hem van zijne erflanden te ontzetten, en zich-zelven daarmede te verrijken; want hij heeft bestendig den vrede gezocht, en steeds aangeboden alle bevelen van den Paus en van den Legaat omtrent de ketters te vervullen. Ook is hij-zelf nooit van ketterij verdacht geweest. Alleen dáárom werd hij met den banvloek geslagen, dat hij zijne regten op het erfgoed zijner Vaderen niet wilde loslaten; toen hij 't grootste gedeelte er van had afgestaan, werd hij aanstonds voor regtzinnig erkend, en niemand heeft ooit 't afzweren van dwalingen van hem gevorderd."

Aldus eindigde deze langdurige, bloedige oorlog, maar niet de gruwel der vervolgzucht, die hem ontstoken had. De Inquisitie, in de Lateraansche Kerkvergadering ontworpen en voorbereid, werd in het Concilie van *Toulouse* in dit vredejaar voltooid, en eene voorname aanleiding tot verzet tegen de leer en 't gezag der Kerk werd geweldig gesmoord door 't met zware strafbepalingen ondersteund gebod: *den Bijbel niet te lezen, noch dien in de landtaal over te brengen.*

Vragen wij of het doel was bereikt, waartoe de oorlog werd aangevangen en volgehouden — dan is het antwoord: neen, voor zoo veel de verraderlijke en roofzieke Staatszucht betreft; want een ander dan de schijnheilige en wreede SIMON van *Montfort* oogstte de vruchten in

van den boom, dien hij ontwortelde, maar die hem ook 't hoofd verpletterde in zijnen val. De Kerk had haar oogmerk in zoo verre bereikt, dat het zwaard en de bloedgerigten de oppositie in het Zuiden van *Frankrijk* hadden tot zwijgen gebragt. Maar het was ijdel te meenen, die oppositie door vuur en zwaard voor altijd te kunnen vernietigen: het bestaan der *Waldenzen*, de latere verschijning der Wicklefieten, en Hussieten, en eindelijk de Hervorming der zestiende eeuw, die alleen door geweld belet werd algemeen, en dus in den vormelijken zin van het woord Katholiek te worden, hebben dat bewezen. Zoo lang eene Kerk met gezag handelt, en het Goddelijke in menschelijke vormen uitspreekt, moet de oppositie noodwendig voortduren. Al verdwijnt eenmaal het Protestantisme, dat zijne oorspronkelijk aanvallende rigting verloren heeft — dezelfde oppositie zal toch weder in andere vormen te voorschijn treden. Zoo dikwijls en zoo lang het onrein menschelijke het zuiver Goddelijke in de Kerk verdonkert, of met vreemde stoffen vermengt, zal de geest des Heeren die oppositie in het leven roepen, en behouden, welke de leer der Kerk zamentrekt tot het rustpunt, waarop de waarheid eenig en alleen onwankelbaar blijft: »het onfeilbaar woord van God!"

HERINNERINGEN. (*)

Met levendige belangstelling heb ik onlangs in het Mengelwerk der *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1852, N°. VI) gelezen de Verhandeling van den Heer WITHUYS »over de keuze en opleiding van kweekelingen voor het Nationaal Tooneel", bepaaldelijk omdat daarbij vele beelden uit mijnen vroegeren leeftijd te voorschijn traden. Dewijl ik in de jaren mijner jongelingschap met het treurspel hoogelijk ingenomen was, en het tooneel mij een wezenlijk kunstgenot verschafte, zal het niemand

(*) Op 't stellig verlangen des geëerden Inzenders, van wien wij meer bijdragen mogen verwachten, plaatsen wij deze Herinneringen zonder eenige verandering. DE RED.

verwonderen, dat het zoo wèl geschreven stuk van den begaafden Dichter, mij WATTIER, SNOEK en andere groote tooneelspelers, uit den aanvang dezer eeuw, voor den geest tooverde. Ik bewonderde op nieuw de diepe opvatting der verschillende rollen, de menschkundige en verheven natuurlijke voorstelling van de aandoeningen en driften door de groote tooneelkunstenaars ons in die jaren te aanschouwen gegeven. Ik gevoelde echter tevens de waarheid van hetgeen wij (N°. VI, bl. 227) lezen: »gelijk »elk muzijk-instrument zijn eigen toon heeft, zóó heeft »elke spreker zijn eigen stem en trant, die met hem »sterven, gelijk de toon weg is, wanneer het speeltuig »breekt." Immers niet ieder spreker, niet ieder tooneelspeler drukt dezelfde aandoening met dezelfde houding en gebaren uit, maakt dezelfde woorden op dezelfde wijze zich eigen. Dit blijkt vooral wanneer men hetzelfde stuk èn in het land èn in de taal, waarin het geboren is, ziet ten tooneele voeren, èn in een ander land èn in eene andere taal dan waarin de oorspronkelijke dichter het schiep. Elke taal en elke landaard *ontneemt* iets aan het voortbrengsel, maar *geeft* ook wederom iets aan hetzelve dat niet tot de eerste opvatting van het beeld behoorde.

Daarover nadenkende en bij mij-zelven vergelijkende hoe de *Othello*, de *Hamlet*, de *Mahomet* enz., op het *Fransche*, *Hollandsche*, *Hoogduitsche* en *Engelsche* tooneel, mij op geheel andere wijze hadden getroffen, geroerd, en met bewondering vervuld, of mij hadden koud gelaten — ontwaakte de lust in mij om eenige Herinneringen betreffende het tooneel, uit mijnen vroegeren leeftijd, op te teekenen, en van tijd tot tijd mede te deelen. De begaafdheid om dit naar eisch te doen, ken ik mij-zelven niet toe, en toch verbeeld ik mij, dat er wel iets in die Herinneringen van een oud man zijn zal, hetwelk tot aanvulling kan strekken van dat tijdvak van luister, toen het treurspel niet alleen hier, maar ook bij onze naburen, groote, uitstekende tooneelspelers had aan te wijzen.

Tot eene nieuwe aansporing strekten mij de levensbij-

zonderheden van *Mistress* SIDDONS, welke hetzelfde Tijdschrift zijnen lezers schonk, in N°. VII, bl. 290—310. Ook haar, en KEAN, en KEMBLE, en *Miss* O'NEIL heb ik meermalen met hun verrukkelijk spel, in de voornaamste treurspelen van SHAKSPEARE zien optreden. Voor mij zijn ze evenmin »gestorven"; evenmin als WATTIER, SNOEK, WARD BINGLEY, JELGERHUIS enz. En toch, wat niet door het lange tijdsverloop is uitgewischt, zal, ik gevoel zulks, in mijne Herinneringen, slechts onder flaauwe verwen te voorschijn treden.

Gaarne neem ik de tijdsbepaling van den Heer WITHUYS aan, dat de »bloeitijd van WATTIER en SNOEK tusschen 1803 en 1812 moet geplaatst worden." Sedert dien tijd heeft eene zamenloop van omstandigheden mij uit den *Amsterdamschen* Schouwburg verwijderd gehouden tot nu voor weinige jaren. Doch daarover nader. Na 1812 ben ik in de gelegenheid geweest buiten 's lands tooneelspelers te zien optreden, die algemeen bewonderd werden. Niet altijd evenwel werd die bewondering door mij gedeeld. Meermalen echter kan òf mijne indvidualiteit, òf mijn gebrek aan innige kennis van taal of zeden, daarvan geheel of ten deele oorzaak geweest zijn.

Onder de Herinneringen die zich steeds aan mijnen geest opdringen, behoort de opvoering van de *Maria van Lalain*, weinige dagen voor dat de Raadpensionaris SCHIMMELPENNINCK de teugels van het bewind moest laten slippen, wijl eenige *Nederlandsche* Staatsmannen 't zich lieten welgevallen dat, aan onzen Staat, een broeder van den *Franschen* Keizer, door dien werelddwinger als Souverein werd opgedrongen. Het was in den *Haag* waar het Treurspel van NOMSZ werd ten tooneele gebragt. Of het stuk »op verzoek" werd vertoond, weet ik niet; doch ik meen mij te herinneren, dat de vertooning door Mevrouw SCHIMMELPENNINCK en hare dochter werd bijgewoond. De zaal was eivol. Het was een hoog kunstgenot, WATTIER gezamenlijk met WARD BINGLEY te zien optreden. Evenwel golden de daverende toejuichingen niet enkel hun voortreffelijk spel, maar ook die klanken van vrijheid en onafhankelijkheid, welke, op de lippen

van den *Nederlander*, onder het ijzeren juk van den nooddwang bukkende, weldra als hoogverraad zouden worden beschouwd.

Zoo als de Heer WITHUYS (VI, bl. 232) wèl zegt, was Mlle DUCHESNOIS, in het treurspel *Hamlet*, bij WATTIER niet te vergelijken. Dat zelfde en meer andere treurspelen, in een *Duitsch* kleed gehuld, heb ik ook in *Duitschland* zien opvoeren. Zonder mij de namen der gevierde acteurs of actrices te herinneren, kan ik toch zeggen, dat het spel van geen hunner zich in mijne Herinneringen heeft gehecht. Er was geene tooneelspeelster, die onze WATTIER nabij kwam; en ook in de rollen, waarin ik SNOEK had zien optreden, verbeeldde ik mij, dat de *Duitsche* kunstenaars voor hem de vlag moesten strijken.

SNOEK kon, in den *Hamlet*, de vergelijking zoo wel met TALMA, als met KEAN en KEMBLE, op glansrijke wijze doorstaan. Steeds bewonder ik hem in zijne opvatting en uitvoering van die rol. In den *Othello* moest SNOEK het den *Engelschen* acteur gewonnen geven (*). Er waren onderscheidene rollen, met name b. v. de *Nero*, waarin TALMA, boven allen, die ik gezien heb, uitmuntte. *Frankrijk* had regt op hem trotsch te zijn; evenwel ontbrak aan hetzelve eene *Tragédienne*, die geplaatst kon worden nevens de WATTIER van het nietige *Nederland*, of de SIDDONS van dat *Engeland*, door BONAPARTE steeds gehaat, doch hem steeds te groot.

Tijdens het mij gegund was de opvoering der beroemde treurspelen van SHAKSPEARE te *Londen* bij te wonen, speelde *Miss* O'NEIL de rollen van DESDEMONA, JULIET en dergelijke; *Mistress* SIDDONS trad toen niet dikwijs

(*) KEAN en KEMBLE waren tijdgenooten, en mededingers naar den roem van den grootsten tooneelspeler van *Groot-Brittanje* te zijn. De een speelde in *Drurylane–*, de ander in *Coventgarden-theatre*. Zonder mij stellig te herinneren wie van beide de kleinste was van gestalte, ik meen KEAN, weet ik nog, dat deze als OTHELLO in stemleiding en gebarenspel uitmuntte, ofschoon het costuum in deze rol hem op het tooneel ongemeen klein deed schijnen; een misstand die zeer in het oog liep wanneer de acteur die voor JAGO speelde, eene gewone lengte had.

op, en dan steeds als FREDEGONDE, GEERTRUIDE, enz. — Ten opzigte van de laatste beroemde actrice, als *Lady* MACBETH, ben ik er verre af de bewondering van Lord BYRON te deelen. Zijn oordeel luidt (*Vaderl. Letteroef.* 1852, VII, bl. 300) als volgt: »Voor Lady MACBETH spelende, »scheen zij een bovennatuurlijk wezen, uit hoogere ge»westen gedaald, om de wereld te verbazen. Magt, »grootheid, hartstogt schitterden in haar-zelve en in haar »spel. Wie haar het tooneel der *nachtwandelares* heeft »zien uitvoeren, vergeet nooit die starre oogen, bij de »werkeloosheid der zinnen, dat schimachtig rondwaren, »en de sprakelooze beweging harer lippen." Haar optreden liet mij in twijfel of zij waakte of sliep. Misschien hadde het mij meer getroffen, ware mij niet onze onovertreffelijke WATTIER voor den geest geweest. Ja, hier muntte WATTIER uit, ook boven SIDDONS. Bij WATTIER's optreden in het tooneel der slaapwandeling, ben ik meer dan eens, op mijne zitplaats ineengekrompen, vreezende dat de bloeddorstige, doch slapende vrouw, inderdaad met hare dolk een ieder treffen zou, die in hare nabijheid zich bevond. — Ik kan mij niet verbeelden, dat het minder bewonderen van de *Engelsche*, en het meer bewonderen van de *Hollandsche* FREDEGONDE, enkel aan mijne individualiteit is toe te schrijven. Lord BYRON had nimmer WATTIER als de heerschzuchtige Lady MACBETH kunnen gadeslaan; hem ontbrak derhalve de gelegenheid tot vergelijking.

Het hinderde mij altijd, onder de vertooning van den *Macbeth* op het *Londensche* tooneel, dat, bij het feestmaal, de geest van den vermoorden BANQUO zich op den ledigen zetel plaatst, om alleen door MACBETH, in zijne verbeelding, en ook door de toeschouwers, doch niet door de overige spelers op het tooneel gezien te worden. Mij scheen het wansmaak, die met wonden en bloed bedekte schim van BANQUO zigtbaar te zien, en wel voor de toeschouwers, maar niet voor Lady MACBETH en de aanzittenden. De schim, die enkel spoken moest in het kranke brein van den sluipmoordenaar, aldus te zien optreden, bedierf voor mij de illusie. — Mogelijk nogtans

dat dit gezigt mij alleen stuitend voorkwam dewijl ik geen *Engelschman* ben. Elders had ik ook geesten op het tooneel gezien, maar dan toch zigtbaar voor alle de personen, die op het tooneel waren, en dit was mij minder aanstootelijk voorgekomen.

Terwijl ik mij, in mijne gedachten, in die lang verloopene jaren verplaats, mag ik van *Miss* O'NEIL niet geheel zwijgen. De *Juliet* heb ik nimmer gezien, zoo als zij die rol opvatte en uitvoerde: Liefde, niets dan liefde, en toch fijn gevoel en kieschheid. Haar zeggen, tegen ROMEO, in de nacht-scène in haars vaders tuin: »*Good night, good night. I could say, good night, 'till it be morrow*" (*), was betooverend, liefde en teederheid ademend, om nimmer te worden vergeten.

Ik moet hier nog bijvoegen de indruk, welken de vertooning van den *Gijsbrecht van Amstel*, weinige jaren geleden, op mij heeft gemaakt. Voorzeker er waren meer dan een dertigtal jaren verloopen sedert ik de *Amsterdamsche* schouwburgzaal had betreden; nu trof het, dat zich de gelegenheid voordeed, dat VONDEL's *Gijsbrecht* zou gespeeld worden, tijdens mijn verblijf te *Amsterdam*. Ik wilde dat treurspel nog eenmaal zien opvoeren, ofschoon zij, die ik in jongeren leeftijd daarin had bewonderd in hun zielvol spel, van het wereldsch schouwtooneel bereids, sedert korter of langer tijd, waren afgetreden. Die met mij jong geweest zijn en in dien leeftijd gewoon waren het *Amsterdamsch* tooneel te bezoeken, zullen zich herinneren, dat wij de schoonste plaatsen van VONDEL's treurspel van buiten kenden, en dat de *Gijsbrecht* steeds eenige reizen achter elkander werd gespeeld, ten einde SNOEK en de andere tooneelspelers in de gelegenheid te stellen, om in onderscheidene rollen op te treden. Steeds was dan de zaal met kunstliefhebbers gevuld. — Voor mij, die den *Gijsbrecht* in eene reeks van jaren niet had zien opvoeren, moest elke afwijking van de traditie, scherp in het oog vallen, veel scherper dan aan zoodanigen mijner tijdgenooten, die later nog

(*) In de uitgave van SHAKSPEARE's *Dramatic Works*, staan die woorden niet zóó gerangschikt.

van tijd tot tijd het treurspel hadden zien vertoonen. — Hoe miste ik WATTIER, HELENA SNOEK, SNOEK, JELGERHUIS, en anderen, die ons in de eerste jaren dezer eeuw door stem, houding en gebaren wisten te betooveren! Nimmer welligt, drong zich het: *sic transit gloria mundi* sterker aan mijnen geest op. Dikwijls had ik moeite mij-zelven te overtuigen, dat ik eene vertooning van den *Gijsbrecht* bijwoonde. De zaal was ook naauwelijks half vol. Alles was mij veranderd, doch niet vooruitgegaan; behalve in één opzigt — maar ten onregte: van een sluwe boef, die zich het voorkomen wist te geven als ware hij een gooische boerenkinkel, was de spie VOSMAER toen een soort van moderne politicus geworden.

Hooimaand 1852. L.

DE ENGELSCHE LIJKÖPGRAVERS EN BURKENISTEN.

Een *Londensch* hospitaal is eene geneeskundige Faculteit. Elke der daaraan verbonden geneesheeren onderwijst er eenig bepaald vak van wetenschap: de plantenkunde, de natuurkunde, de gezondheidsleer, de ontleedkunde. Deze laatste is in *Engeland* tot eene voorbeeldelooze graad van volkomenheid gebragt, en het vreemdste is, dat die volkomenheid is toe te schrijven aan de moeijelijkheid om voorwerpen ter ontleding te bekomen. Daar men geen lijk dan voor veel geld kan verkrijgen, tracht elk, die er een bekomt, de meest mogelijke partij er van te trekken, en zoo komt men tot opmerkingen en waarnemingen, die bij minder naauwkeurige beschouwingen aan de aandacht moeten ontsnappen.

De afkeer der *Engelschen* van het ontleedmes is zóó diep ingeworteld, dat er te *Londen*, onder de werklieden, verscheidene Vereenigingen bestaan, die ten doel hebben om, uit de opbrengst van maandelijksche bijdragen, diegenen te doen begraven, die in de gasthuizen sterven, doch door hunne arme bloedverwanten niet worden opgeëischt. Alleen zij de geheel verlatenen, en zulke zijn er maar weinige, kunnen derhalve aan de ontleedkun-

dige wetenschap worden overgegeven. Zij die haar beoefenen worden bijkans met afschuw beschouwd.

Wel hebben volken, in den aanvang hunner beschaving, doorgaans een afkeer van de ontleedkunde. Eenige veroordeelden haar zelfs, gelijk b. v. de *Romeinen*, die ook de eerste *Grieksche* ontleedkundigen, welke tot hen kwamen, als heiligschenners weder van hunnen grond verdreven; maar nergens anders dan in *Engeland* hecht men 't denkbeeld van eerloosheid aan de nagedachtenis dergenen, wier ligchamen zijn ontleed geworden. De *Engelschen* beschouwen dat zelfs als eene verzwaring van straf. Dus wordt in elk doodvonnis opzettelijk bepaald, dat de veroordeelde zal worden opgehangen en zijn lijk daarna aan de heelmeesters worden overgeleverd.

Men heeft alle middelen aangewend om dit volksvooroordeel te bestrijden, maar in weerwil van 't geen ook de schranderste mannen hebben aangevoerd; in weerwil van de uiterste wilsbeschikking van den Hertog VAN SUSSEX, die uitdrukkelijk beval, dat zijn lijk ter dienste van de ontleedkunde zou strekken, blijft het volk zich zware offers opleggen, om na den dood de schande te ontgaan van op de marmeren tafel te liggen, en door het ontleedmes gevild en gekorven te worden.

Er is dus in *Engeland*, niettegenstaande het veelvuldig gebruik van de galg, steeds gebrek aan menschelijke ligchamen voor de *anatomie*. Vandaar dat eenigen uit de heffe des volks op het denkbeeld zijn gekomen, om daar hun voordeel mede te doen.

Te *Londen*, gelijk op vele plaatsen, zijn de kerkhoven in het midden der stad. Elke wijk heeft hare parochiekerk, en elke parochie heeft hare bijzondere begraafplaats. Deze zijn met eene eenvoudige, ligt over te klimmen heining of afschutting omgeven, en daardoor is het voor bandieten mogelijk den afschuwelijksten roof te plegen, dien men zich denken kan. Zij graven de pas ter aarde gebragte ligchamen op, om die aan de heelmeesters te verkoopen. Zulke misdadigers zijn te *Londen* bekend onder den bijnaam van *resurrection man*,

dat wij niet beter weten te vertalen dan door lijköpgravers.

De lijköpgraver werkt des nachts, in die uren in welke de ronden der politiemannen 't minste zijn. Als hij verneemt, dat er ergens een jonkman of eene jonge vrouw aan een toeval, of aan eene korte ziekte is overleden, volgt hij, als een onverschillig wandelaar, den lijkstoet, maar let wel op waar de kist wordt nedergelaten, om den volgenden nacht het doode nog ongeschonden lijk weder te kunnen opdelven. Gelukt hem dit, dan plondert hij de kist, en dekt de groeve weder zoo als hij die vond, en belet dus zoo veel mogelijk de ontdekking der volbragte schennis en roof. Den volgenden dag doet hij zijne aanbiedingen aan de hem bekende geneesheeren, en vindt er altijd een die gaarne een lijk wil hebben. De koop gesloten zijnde — dikwerf tegen 20 à 25 pond (*f* 240 à *f* 300) — wacht hij den volgenden nacht af, om zijne koopwaar te leveren.

In alle landen worden de begraafplaatsen geëerbiedigd, en het is ook in *Engeland* niet zonder gevaar, dat de lijköpgravers hun misdadig bedrijf uitoefenen. De straffen er op gesteld zijn zeer gestreng, en het getal der lijköpgravers is daarom niet zeer groot; want maar weinige hebben den moed tot dien walgelijken roof, met braak en heiligschennis, onder 't bereik der onverbiddelijke wet; daar zij, ofschoon niet betrapt, evenwel niet onbekend zijn aan de politie, die hen steeds in het oog houdt, en op zijne beurt belaagt. Ten gevolge van de moeijelijkheden der opgravingen heeft de geest des kwaads, omtrent dertig jaren geleden, eene verbetering van die afschuwelijke broodwinning gezocht en uitgevonden, die den aard der misdaad veranderde.

Londen, gelijk men weet, is eene stad van overgrooten omvang, met eene bevolking van meer dan twee millioen zielen. Niet alle straten zijn er zoo breed als de *Regent-street*. Er bestaan naar den kant van *Chilsea* en in *Westminster* zeer naauwe, naauwelijks begaanbare stegen, met eene menigte kleine van elkander af staande huizen, in welke alles gedaan kan worden zonder dadelijk

de opletlendheid der politie te trekken. Het ronddwalend gedeelte van de bevolking dier hoofdstad is daarbij zeer talrijk, en bestaat grootendeels uit arme vreemdelingen, die er bloedverwanten noch bekenden, noch zelfs een tehuiskomen hebben.

In 1820 bragt dit zekeren BURK, een lijkdief, die er reeds een paar malen harde straffen voor had ondergaan, op de gedachte, om die nieuwe ontzettende rigting aan zijn beroep te geven. Deze booswicht, die voor de wereld het uiterlijke had van een eerlijk werkman, was gehuwd; maar ook zijne vrouw vond niets stuitends in zijne *industrie*, dan die lastige waakzaamheid van 't gehate geregt, en genoot overigens de vruchten van den roof met een onbezorgd geweten.

Op zekeren nacht, toen de waakzaamheid der politie hem verhinderd had het lijk van een, den vorigen dag begraven meisje te rooven, keerde hij, teleurgesteld en spijtig, huiswaarts. Hij had aangenomen aan een der ontleedkundigen een vrouwelijk lijk te leveren, en vond »t beneden zijne waardigheid geen woord te houden. Het lijk, dat hij had willen opgraven, was bestemd geweest om zijn woord in te lossen; maar hij moest nu zijnen klant op nieuw weder uitstellen. Zoo verdrietig naar zijne woning keerende, werd hij door eene jonge *Iersche* vrouw aangesproken, die hem bad haar voor éénen nacht onder dak te helpen. Zij was, hoewel armelijk gekleed, van een goed voorkomen, en blijkbaar wèl gemaakt. Haar gelaat, waarop kalme onderwerping te lezen stond, droeg sporen van zielelijden en verduurd gebrek. BURK aarzelde een oogenblik. »Neen" — dacht hij — »neen, dat zou te gruwelijk wezen!" Maar de smeekende hield zoo dringend om een nachtverblijf aan, dat hij zich bedacht. De duivel voer in hem, en medelijden huichelende, zeide hij tot de jonge vrouw, die zijne hand er voor kuste, dat zij hem maar volgen moest.

Te huis gekomen stelde BURK haar aan zijne vrouw voor, die haar welwillend ontving. Het beklagelijk uiterlijke der vreemdelinge trof haar inderdaad. — »Gij hebt zeker dezen avond nog niet gegeten" — sprak zij

— »welnu ga zitten en eet; als men honger heeft slaapt men niet." — En zij gaf haar brood; doch BURK voegde er een paar glazen porter bij, in welke hij een krachtig slaapmiddel mengde.

Het arme schepsel dankte den hemel, dat zij zoo gelukkig was zulke goede menschen te vinden. De vrouw van BURK, nog onbewust van 't misdadige voornemen van haren man, toonde haar wezenlijke belangstelling.

— Gij moet — zeide zij — dat zwervende leven vaarwel zeggen, mijn kind! Ik zal u wel helpen om geschikt werk of eene dienst te zoeken, en zoo lang wij niets gevonden hebben, kunt gij hier komen, gij zult altijd wèl ontvangen worden. — Na gedronken te hebben voelde de *Iersche* zich afgemat, en zonk de ongelukkige op de legerstede, die haar werd aangewezen, zeer spoedig in een diepen slaap.

Twee uren later stond BURK van de zijde zijner vrouw op, die mede zeer rustig sliep, en ging naar het bed der ongelukkige, ontkleedde haar, en droeg haar naar zijne plaats; daar bond hij hare beenen met een koord bijeen, bevestigde dat aan het touw van de waterput, en liet haar zoo in de put zakken, tot hij 't nederwaarts hangend hoofd in het water hoorde plompen. De verstikking volgde spoedig, en de maag ontlastte zich van de gebruikte vochten. Er was dus ook van 't slaapmiddel, dat hij haar had ingegeven, geen blijk meer, toen hij 't ligchaam der vermoorde, drie uren later, uit de put optrok. Toen zuiverde hij 't van modder, en wentelde 't in aarde om, ten einde 't geheel naar een opgedolven lijk te doen zwemen.

Wij weten niet wat er, tusschen BURK en zijne vrouw, over die afschuwelijke misdaad is voorgevallen; maar indien zij haar niet goedkeurde, zij werd en bleef niettemin de medepligtige aan deze en verdere misdaden, door hare geheimhouding en deelhebbing aan de vruchten.

BURK ontving den koopprijs, de heelmeester ontdekte niets, en nu zette BURK gedurende verscheidene jaren zijn helsch bedrijf voort, zonder door iemand bemoeijelijkt te worden. De slagtoffers die hij aan de ontleed-

kunde leverde, wekten geen argwaan op, daar zij geenerlei spoor droegen van een geweldigen dood. Eindelijk echter trok het de aandacht van de politie, dat hij niet meer, gelijk voeger, rondom de begraafplaatsen zwierf, en toch voortging met leveren. Men deed onverwacht eene huiszoeking bij hem. en vond er een lijk, waaraan men de soort van misdaad, sedert lang door hem gepleegd, kon herkennen. Met het bewijs der gruweldaad voor zich, kon hij den arm der geregtigheid niet ontkomen. Hij beleed alles, werd tot de galg verwezen, en aan het ontleedmes, dat hij zoo lang van voorwerpen had voorzien, overgeleverd.

Tot dien tijd was de uitvinding van BURK een geheim geweest. Maar het regtsgeding, dat veel opzien baarde, maakte de zaak algemeen bekend, en vereeuwigde zelfs zijn aandenken, daar de bandieten, zijne vroegere makkers, die haar als eene welkome erfenis beschouwden, welhaast naar zijnen naam, of leerlingen van BURK werden genoemd. Het woord is zelfs in eenige woordenboeken opgenomen en heeft dus het burgerregt verkregen in de taal. Dat is de oorsprong geweest van het *Engelsche* werkwoord *to Burk,* hetwelk beteekent: vermoorden om lijken te verkoopen.

Wij gelooven — dank zij der waakzame politie — dat het *Burken* tegenwoordig niet meer geschiedt; maar weinige jaren geleden was het nog anders, en de galg te *Newgate* droeg daar de bewijzen van. Toen zwierf door de straten van *Londen* een kleine *Savoijaard*, van omstreeks tien jaren oud, die den voorbijgangeren eene marmot en eene witte muis vertoonde. Een wezenlijk kind der *Savooische* gebergte is te *Londen* geen zoo alledaagsch verschijnsel als elders: de noodzakelijkheid om de zee over te steken, doet het in *Engeland* eene soort van zeldzaamheid zijn. Daarbij had de kleine CARLO FARIÈRE — zoo heette de knaap — een schrander, levendig en frisch gelaat, dat alle oogen trok, en ieder belangstelling inboezemde. In weinig tijds was zijn naam, zelfs in de zalen der groote wereld, op alle tongen. De dames prezen zijne zwarte oogen en witte

tanden. De heeren zijn sterk gestel, dat — het was winter — van de koude geen hinder had, in weerwil van zijne armoedige en ligte kleeding. In één woord: elk vond hem knap en aardig, men was hem genegen en gaf hem gaarne een aalmoes. — Maar eensklaps verdween hij.

Een tijd lang dacht men daarover en vroeg naar hem; maar het publiek van eene stad als *Londen*, denkt niet lang over zulke dingen, en 't geval zou dus geen gevolg hebben gehad, wanneer niet door die belangstelling de policie was wakker gemaakt; — deze vergat hem niet. Twee mannen, WILLIAMS en BISHOP, die zij als stoute lijkdieven kende, werden nu als BURKERS bij haar verdacht. Zij deed dus geheel onverwacht eene huiszoeking in de kleine, uiterlijk schamele woning, die hun verblijf was in *Chelsea*. Dat huisje, gelijk de meeste huisjes aldaar, had twee verdiepingen. Een oud wijf opende de deur en ontstelde bij 't zien der bezoekers, naar wier last en oogmerk zij niet behoefde te vragen. De policiebeambten, zwijgend en ernstig, als het geregt, welks voorloopers zij zijn, traden zonder eenige uitlegging of pligtpleging binnen. Hunne nasporingen begonnen natuurlijk in het benedenhuis. Ter regterzijde was eene kleine keuken, ter linkerzijde eene kleine kamer, en daarachter eene tweede kamer, het minst havelooze vertrek der woning.

In die tweede kamer was eene bedstede, die er vrij wel uitzag, en waarschijnlijk was 't dáár, dat de ongelukkigen, die te ligtvaardig op de aangeboden gastvrijheid vertrouwden, eene laatste rustplaats vonden. Er was daar ook eene deur naar de plaats, tusschen muren ingesloten, zoodat men van de naaste gebouwen niet kon zien, wat op die plaats gedaan werd. In een der hoeken van de plaats was een put, waarvan de wèl onderhouden toestel met een hooghangende katrol en stevig touw alle reden gaf om hare vreeselijke bestemming te vermoeden. Het onderzoek echter bragt hier geen enkel bewijs aan het licht.

Terwijl de nasporingen beneden plaats hadden, waren

ook twee der policiemannen naar boven gegaan en vonden daar WILLIAMS en BISHOP rustig zittende onder een glas porter en een pijpje, met al het voorkomen van lieden hunner onschuld bewust.

— Wat is er van uwe dienst? — vroeg WILLIAMS, een reusachtige kerel, die zich in zijne volle lengte voor de geregtsdienaren plaatste.

— Wij zijn hier — was 't antwoord — omdat gij beiden verdacht wordt dén kleinen CARLO FARIÈRE te hebben vermoord.

BISHOP, niet minder sterk dan WILLIAMS gebouwd, rees mede dreigend op, en te zamen zouden zij misschien wel in staat zijn geweest om de agenten uit hun huis te jagen. Mogelijk bekroop hen daartoe, in dit gevaarlijk oogenblik, ook wel de lust: want op de beschuldiging van moord deden beiden een stap vooruit, met de geduchte beweging van schouders eens worstelaars, die zich tot den aanval gereed maakt; doch zij stonden dadelijk stil, en wankelden bijna, op het gezigt van het stokje waarmede de policiedienaren zich nu haastten hen aan te raken.

Dat stokje bezit eene tooverkracht, van welke men elders geen denkbeeld heeft. In andere landen hebben de wèlgewapende *gendarmen* dikwijls groote moeite om gevangennemingen te volvoeren. In *Engeland* is de levende wet met niets anders gewapend dan met een eenvoudig stokje van 45 duim lang, ter dikte van een middelmatigen rotting, en voorzien van een handvatsel. Op het einde van dat stokje is het wapen van *Engeland* afgebeeld, en daarmede aangeraakt, staat de stoutste bandiet, de wreedste moordenaar als verstijfd. Hij is dan geen man meer, maar slechts ėene zaak.. Niet aan den agent der policie, maar aan dat stokje, het zinnebeeld der wet, geeft hij zich over. Een kind, dat er hem mede aanraakt, kan hem wegleiden.

Een naauwkeurig onderzoek bragt ook hier aanvankelijk niets aan het licht; maar de muur tegen welken een der dienaars toevallig stootte, gaf op dat punt een hol geluid, alsof hij van hout, en alsof daar eene deur ware.

Er was daar werkelijk eene, doch die met verwonderlijk veel kunst was onzigtbaar gemaakt. Door deze verborgen deur, die meer ingetrapt dan ontsloten werd, kwam men op een zolder, en daar hingen allerlei mannen- en vrouwenkleederen door elkander, en daaronder ook een vest, broek en hoed, gelijkende naar die van den vermisten kleinen *Savoijaard.*

WILLIAMS en BISHOP betuigden hunne onschuld, doch werden niettemin naar de gevangenis gebragt, voor de regtbank gevoerd, en veroordeeld als moordenaars, ook van den kleinen CARLO.

Men stond hun eenige dagen toe om zich ter dood te bereiden. Dikwerf dient dit uitstel ook om de overtuiging des regters, die soms nog wankelt, te bevestigen. Als de misdadiger weet, dat hij hopeloos verloren is, komt hij ligter tot bekentenissen. Hij openbaart dan van zelf veelal nog méér dan men reeds wist, en verhaalt honderden omstandigheden, die 't geen nog duister was, ophelderen.

Het is verbazend welk eene menigte groote misdaden, in weerwil van de waakzaamheid der policie en Justitie, in een geordend Land nog gepleegd worden, zonder vermoedens te wekken, en waarvan 't geheim in het graf bedolven blijft, als 't toeval dat niet ontsluijert. Zoo openbaarden WILLIAMS en BISHOP, dat zij zestig menschen hadden *geburkeerd*, voor welker lijken zij omstreeks *f* 15,000.— hadden ontvangen. Intusschen bleven zij volstandig loochenen den *Savoijaard* te hebben vermoord, en als men hen tot bekentenis dier misdaad trachtte te brengen werden zij ongeduldig. Tot op het laatste oogenblik hielden zij hunne onschuld ten dezen vol, en in weerwil van de bij hen gevonden kleedingstukken, zwoeren zij nimmer aan dien jongen gedacht te hebben.

Ondertusschen brak de dag tot hunne straf bepaald aan. Eene onoverzienbare menigte vulde het plein van *Newgate.* Het aantal moorden door deze misdadigers erkend, maakte hun die belangstelling wel waardig. Zij waren in hunne afgrijselijke soort twee uitstekende

mannen; twee groote figuren in de geschiedenis van 't regt, aan welke de misdaad zoo vele verschrikkelijke bladzijden heeft geleverd. Ook de vensters der huizen waren bezet met aanschouwers, en zelfs de daken waren er mede bedekt.

De veroordeelden gaan nimmer *uit* de poort der gevangenis van *Newgate*, die zich alleen opent om beschuldigden te ontvangen. Zij die schuldig worden bevonden komen niet weder over haren drempel. Binnen de poort is een hoog, ruim portaal, waarin al de werktuigen der pijnbank, weleer in gebruik, ter regter- en linkerzijde staan gerangschikt, en daar boven is een groot raam. Men rigt gedurende den nacht, vóór de strafoefening, een vierkant getimmerte op, even breed als de poort, die daarachter geheel wordt verborgen. Dit getimmerte springt eenige ellen op het plein vooruit, en onderschraagt een planken vloer, ter hoogte van het raam, dat daardoor een tijdelijke deur wordt voor den veroordeelde, die alzoo regtstreeks uit de gevangenis naar de galg gaat; want op dien vloer staat de galg, boven een valluik en een stoel voor den patient.

Op den gemelden dag waren er twee galgen en twee stoelen, elk boven een valluik geplaatst, en naauwelijks sloeg het tien ure op de klok der gevangenis of het groote raam werd geopend en de beulsknechten traden buiten met WILLIAMS en BISHOP, vergezeld van twee geestelijken en gevolgd door den scherpregter. De misdadigers hadden witte mutsen op, en de handen op den rug gebonden. Zij plaatsten zich op de voor hen bestemde stoelen, en terwijl de leeraren van de godsdienst vurige gebeden uitspraken, deed de scherpregter de noodlottige strikken om hunne halsen. De knechts trokken hen daarop de mutsen, tot aan de kin, over het aangezigt, om voor de menigte de stuiptrekkingen des doods te verbergen, en terstond daarna gaf de uitvoerder van het vonnis een teeken en de valluiken met de stoelen vielen neder, en de veroordeelden hingen in de opengevallen ruimte. Naauwelijks sidderden hunne leden van eenige trekkingen des doods, of zij bestonden

niet meer. Hunne lijken bleven hangen tot des avonds, toen liet men ze tot in de onderste binnenruimte van het schavot neder in eene kist, en bragt ze naar een kelder van het *Kings-college*, voor de tentoonstelling van den volgenden dag.

Op dien dag stroomde het volk van alle zijden toe, om de lijken te zien. Men komt in den kelder twee aan twee achter elkander, en gaat zóó verschillende lage deuren door, en onderscheidene naauwe trappen af. De kelder heeft twee uitgangen: door den eenen komt men er in, en door den anderen gaat men er uit. De bezoekers gaan langzaam voorbij de lijken zonder te mogen stilstaan. Twee policiedienaren zorgen voor de orde en dat niemand de lijken aanrake, waartoe het volk anders zeer geneigd is, en vooral de vrouwen grooten lust hebben, omdat zij er bijgeloovige denkbeelden aan hechten. Vooral nu was de verzoeking groot, om de menigte moorden door die twee misdadigen gepleegd. Doch hetgeen ook nu de gemoederen nog het meest met afgrijzen vervulde was het ontleedmes, dat de gehangenen na de tentoonstelling wachtte. Het woordje ontleding werd aanhoudend met huivering uitgesproken.

Maar toen de bezoekers wêer buiten op de markt kwamen, wie stond daar? — De kleine *Savoijaard*, CARLO FARIÈRE, in eigen persoon, volmaakt gezond en vol levenslust gelijk vroeger. Hij wist niets van 't aandeel, dat hij aan de zaak had gehad, en was door den oploop uitgelokt, om daar te gaan zingen en springen, en zijn marmot en muis te vertoonen, in de niet ongegronde verwachting er méér *penny's* te zullen krijgen dan elders; vooral van hen die de lijken der gehangenen hadden gezien, en wier gevoeligheid dáárdoor was opgewekt. — Hij was juist dien dag van een reisje door de omstreken teruggekomen, en WILLIAMS en BISHOP hadden dus wat hem betrof niet gelogen.

De wederkomst van den knaap maakte het geval nu ten hoogste merkwaardig; want de booswichten hadden zestig arme menschen geburkeerd, die volstrekt niet

waren vermist geworden; maar een veronderstelde moord, waaraan zij onschuldig waren, bragt hen aan de galg.

EEN BED EN EEN SCHAAKBORD.

(*Eene Indiaansche legende.*)

Te *Tehina-Patnam* leefde een *Indiaan*, AZEB genaamd, die, ofschoon hij wel eens vergat de kralen van zijn bidsnoer te tellen, om zijne deugd beroemd was, daar hij nimmer verzuimde de armen bij te staan.

Echter had hij ééne zwakheid: hij vreesde te sterven, in weerwil der overtuiging, dat eene goede plaats hem wachtte in den heerlijken hof *Mandana*, die dagelijks bezocht wordt door INDRA, den God des sterrenhemels.

Den dood voelende naderen, riep hij de godinne SURSUTÉ, de tweede gemalinne van VISCHNOU aan. Zij kwam, gezeten op haren geliefkoosden tijger en met een tak van een Magasboom in de hand.

— Aanbiddelijke gade van den God des firmaments! — riep AZEB — sta eene gunst toe aan den ijverigsten vereerder der tien menschwordingen.

— Welke? — vroeg de godin.

— Verleng mijn leven met tien jaren.

— Onmogelijk, mijn zoon! — sprak SURSUTÉ — Uwe dagen zijn sedert uwe geboorte geteld. Gij moet sterven, zoodra de eerste straal der zon op de pagode van *Wiliakania* zal schijnen, en de dageraad breekt reeds aan.

— Sta mij dan tien dagen toe! — smeekte AZEB met gevouwen handen.

— Ik kan u maar éénen dag schenken. — antwoordde de godin — Den dag van heden geef ik u, omdat ge wijs en goed zijt geweest; maar denk er aan, dat gij, aan het einde van dezen dag moet sterven.

SURSUTÉ verdween.

AZEB, die reeds de werking des doods gevoelde, stond langzaam op, kleedde zich, deed zijne wasschingen, voelde

zijne krachten terugkeeren, en sprak: — Mijn leven is verjongd; ik wil het genieten en niet verspillen.

Hij ging uit en ontmoette een Bramin.

— Azeb! — sprak deze — als gij de geschiedenis van Aurang, den roemrijken stichter van het Rijk der *Maratten*, wilt schrijven, zal ik u een veld met betel, een palmbosch, en zes oncen goud geven.

— Het leven is kort. — antwoordde Azeb — Ik heb geen tijd om geschiedenissen te schrijven. Ik wil *leven*, laat mij gaan.

Toen sprak een krijgsman, die soldaten zocht:

— Azeb! onze verheven Keizer trekt op tegen den Koning van *Elephrata*, wilt gij boog en pijlen nemen?

— Welk eene dwaasheid — riep hij — menschen te gaan dooden, die toch moeten sterven. Ik wil geen dienaar des doods zijn.

De vader van negen overschoone dochters, bronskleurig en met goud overdekt, bood Azeb de jongste, met een bruidschat van twee olifanten, ter vrouwe aan.

— Ik heb geen tijd om te huwen. — sprak Azeb — Ik moet den God des blaauwen hemels aanbidden. En wat uwe olifanten betreft: de last des levens is mij reeds zwaar genoeg, zonder dat ik daar nog twee olifanten heb bij te voegen.

Verontwaardigd, overlaadde de vader der schoone maagden Azeb met beschimpingen; doch deze zeide:

— Het leven is kort, ik heb geen tijd om mij te wreken.

Nu sprak een geleerde Bramin hem aan:

— Wijze Azeb! de Braminen van *Tchina-Patnam* noodigen u uit om met hen twee weken in de zwarte zaal te komen doorbrengen, ten einde de oorzaken der eklipsen te ontdekken.

Maar Azeb antwoordde:

— De eklipsen mogen komen zoo als zij willen, mij is dat onverschillig. Na mijn dood zal ik tijd genoeg hebben om tusschen vier muren opgesloten te blijven. Laat mij nu rustig de lucht der bergen inademen, en het blaauwe gewelf van den hemelschen Indra aanschouwen.

— Maar — hernam de Bramin — gij zult dan uw leven lang onwetende blijven.

— 't Zal niet lang duren. — voerde AZEB hem te gemoet — Ik sterf morgen. Gij en de anderen overmorgen.

Met het geven van al die antwoorden had AZEB een uur verloren en was daar treurig over.

— Wat is de tijd kostbaar. — dacht hij — Elk oogenblik is als een onwaardeerbare parel, die uit mijne hand in de diepte van den stroom *Triplicam* valt!

Toen spoedde hij zich naar de vallei *Tchoultry*, tusschen de brug der Armeniërs, in de voorstad van *Tchina-Patnam*, en de onderaardsche tempels van ELORA gelegen, en snelde voort, als iemand die eenig vermaak najaagt; maar had geen doel. Hij zocht slechts een middel om de nog overige parelen van zijn kort bepaald leven wèl te besteden, en wist niet aan wie, of waarvoor ze weg te schenken.

Hij zette zich neder tusschen twee boschjes van geele tulpenboomen, en dacht — maar betreurde al spoedig den tijd, dien hij in overdenkingen had verloren.

— Groote SIVA! — riep hij uit — Gij, die de menschheid in uwe menschwordingen als dwerg hebt gekend, schenk mij toch eene goede ingeving tot regt gebruik van mijn tijd!

Toen stond hij op, en zag aan de overzijde van den stroom zeven Braminsche schoonen, die, onder begeleiding van een *Bin*, den strijd van RAVANA en RAMA bezongen. Deze maagden riepen hem bij zijn naam, en wenkten hem om den stroom over te steken; maar AZEB dacht: — »Ik zou veel tijd met overvaren verliezen en daarna verpligt zijn mijn leven bij die zeven Braminschen te eindigen, die, gelijk al de vrouwen van *Tchina-Patnam*, wel veel beloven doch weinig geven, zelfs dàn, wanneer zij wèlgezind zijn." — en hij wendde zich van haar af.

Toen ontmoette hij een *Jedimar*.

— AZEB! — sprak deze — indien gij honger of dorst hebt, kom dan in mijne hut; zij is dáár, voor den water-

val van *Elora;* ik zal u een schotel met vleesch van *Labjala* voorzetten, en gij zult lekkeren *wunupi* drinken!

— Houdt gij mij voor dwaas? — was AZEBS antwoord — meent gij, dat ik den tijd zal verliezen met mijn maag te overladen en mijn hoofd zwaar te maken? Zie, daar gaat eene arme *Beraïde* voorbij; deze heeft honger; geef aan hem uw eten en drinken en neem gij deze once goud!

Twee rondzwervende *bayadères*, een zanger en een *sarada-caren*, met zijne lange mandoline, AZEBS gulheid ziende, naderden en vroegen hem ook om eene once goud, met aanbod om daarvoor de beroemde idylle *Guita-Govinda*, over de liefdesgevallen van KRICHNA (den *Indischen* APOLLO) en RADNA te dansen en te zingen.

En AZEB gaf eene once goud, en sprak tot de *bayadères:*

— De liefde van KRICHNA heeft *Indië* bevolkt, en het verhaal er van is te lang om door een stervende gehoord te worden.

Inmiddels zag AZEB, dat hij, door elk aanbod te weigeren, meer tijds verwaarloosde, dan hij verloren zou hebben door eenig vermaak aan te nemen, en toch gevoelde hij tot niets eenige neiging, daar de gedachte aan zijn naderend einde hem geheel overmeesterde.

Zoo vervloog nog een uur van zijn vernieuwd leven; en in het derde verveelde hij zich doodelijk.

— o BRAMA! — zuchtte hij, diep geeuwende — o BRAMA! wat is het leven lang en zuur! Het verwondert mij volstrekt niet, dat gij tienderlei menschwordingen hebt aangedaan, om den tijd te korten!

Bij deze uitboezeming was hij voor den tempel van *Tin-Tauli* gekomen, die twee portalen heeft, en als een wonder der wonderen van *Elora* beroemd is. Hij plaatste zich op den staart van een aap, in de schaduw van den os *Wandy*, uit één stuk steen in de granietmijnen uitgehouwen, en at gedachteloos en zonder lust eenige betelnoten. Zijn blik ten hemel heffende maakte hij eene smartelijke opmerking: hij had nog maar twintig uren op de aarde te blijven, eer de zwarte YAMA, de God der begrafenissen, hem den doodelijken slag zou toebrengen.

Toen nam hij zijn toevlugt tot het eenige middel, dat allen aanwenden, die door de verveling gemarteld worden: hij strekte zich uit op den grond, en sliep in.

Daar werd hij door een verrukkelijken droom gestreeld. Hij zag ROUDRA, den God des doods, die hem de blaauwe poort opende van het schoone paleis *Kaïlaça*, welks gangen van edelgesteenten, naar den tuin *Mandana* geleiden, die door *bayadères* bevolkt is. SIVA, de magtigste der goden, sprak tot hem:

— AZEB! gij zijt regtvaardig geweest, ik wil u beloonen. Wees Koning der *Maldiven* aan den ingang der *Arabische Golf*. Zij zijn twaalf duizend in getal, en hebben allen grotten van parelen en koraal, en in elke der grotten is eene Koningin; dat zijn de schoone LATCHMI's, de godessen van het vermaak. Die twaalf duizend Koninginnen zullen uwe gemalinnen zijn, en gij zult een drijvenden harem bezitten, heerlijker dan die van den grooten SEVADJY, den stichter van het Rijk der *Maratten*.

In dien droom daalde AZEB van uit den sterrenhemel langs een trap van goud en azuur, en onder het rijk der nevelen gekomen, ontdekte hij zijne *Maldivische* heerschappij, die naar twaalf duizend zeeschelpen, onder pluimen van palmen drijvende, geleek. — Daar gekomen, scheen het hem als zong de oceaan eene hemelsche symphonie, die zich twaalf duizend malen verdeelde in azuren beekjes, welke levendig en vrolijk tusschen de eilandjes kronkelden.

Met die snelheid, welke ons in den droom ten deel valt, sprong AZEB luchtig van 't eene eiland op het andere, en zag telkens, tusschen de palmenbladeren, twee zwarte oogen, onder ebbenhoutkleurige lokken schitteren, uit een gelaat zacht en gebronsd als dat van de schoone RADNA.

De droomen hebben, zoo als men weet, onder anders onverklaarbare eigenschappen, ook het eigenaardige, dat zij ons de bewustheid van tijd en ruimte ontnemen. Zoo had AZEB, ontwakende, de herinnering van vele jaren, gelukkig, te midden zijner twaalf duizend Konin-

ginnen, in den *Arabischen* zeeboezem, op legersteden van paarlen, amber en koraal, doorgeleefd.

Maar al te spoedig kwam hij weêr tot het bewustzijn der wezenlijkheid. Naar zijne berekening had hij acht uren gesluimerd, en zou, zonder de verwenschte steek eens adders, zijn ingebeeld geluk nog eenige jaren langer hebben genoten.

Zuchtende sprak hij: — »Nu heb ik nog twaalf uren te leven, en bij POUDHA-COURA zweer ik, met dat overschot verlegen te zijn. Twaalf uren, twaalf eeuwen! Ware ik niet zulk een goed en vurig aanhanger van SIVA, dan zou ik mij van de hoogte dier veranda, op de rots werpen, om aan die twaalf lange uren, die mij door hunne zwaarte onlijdelijk drukken, een einde te maken. Kon ik" — voegde hij er bij — »kon ik ten minste maar weêr inslapen, misschien zag ik mijn schoon rijk terug; mijn harem met al die Koninginnen, en mijn eigen frisch en jeugdig gelaat in den spiegel der beken! Helaas! als de natuurlijke behoefte aan slaap wederkomt zal ik dood zijn. o, Nu heb ik het raadsel des levens begrepen. Wij hebben maar oogenblikken van betwistbaar geluk, en voor het overige onloochenbare zorgen en smarten. Het beste gedeelte van ons leven is dat waarin wij slapen. Indien de God des azuren gewelfs, de hemelsche INDRA, mij een derden levensloop wilde schenken, zou ik dien niet aannemen dan onder voorwaarde van altijd te kunnen slapen.

Toen hij deze alleenspraak, elke sylabe rekkende, zoo langzaam mogelijk had uitgesproken, om toch eenige minuten meer van de eeuwige twaalf uren te besteden, kwam er een Bonze der groote pagode van *Nagpour*, die van zijn olifant steeg om voor den tempel der tien menschwordingen te knielen.

Deze priester heette DHÉALY, en had de rijke hofplaats *Bhezar*, met zijn gevolg van mannelijke en vrouwelijke Jemidaas verlaten, om, op het schierëiland van *Bengale*, zich met de beroemdste schaakspelers van *Indostan* te meten.

AZED knielde neder voor den Bonze DHÉALY, en sprak:

— Straal van den zevenden schedel van SIVA, die nederzit in den raad van INDRA, en met één woord den toorn van de eeuwige slang ARNANTA hebt overwonnen, leer mij het geheim om tien uren te leven zonder door de verveling gepijnigd te worden.

— Gij vraagt mij om de liefdegift eener afleiding? — vroeg de Bonze.

— Ik smeek ze u knielend, o ster van *Nagpour!* — hernam AZEB.

— SHEGMADID, de vermaarde bouwmeester des tempels van *Elora*, die tot den rang der goden verheven is, en den blaauwen sterrenhemel op den wagen van den *douriak* doorrent, heeft den priesteren steeds aanhevolen, om den ongelukkigen weldadig te zijn. — antwoordde DHÉALI.

— Ik zal u tien uren vermaak schenken, waardig om door SITA benijd te worden. Ik zal vijf partijen schaak met u spelen.

AZEB zag verwonderd op, gelijk iemand die een middel erger acht dan de kwaal. Hij stamelde halfluid eenige woorden, welke de Bonze voor de nederigste dankbetuiging hield; zoo als men onverstaanbaar spreekt, wanneer de woorden van erkentenis ontbreken.

AZEB was misschien de eenigste *Indiër*, in deze geletterde eeuw, die het schaakspel niet verstond; maar hij had in zijn droom vergeten, dat de godin SURSUTÉ, hem een toegevoegden dag levens schenkende, hem tevens een alles bevattend en op alles toe te passen genie had gegeven, Voor het schaakbord gezeten ontwaarde hij dadelijk in zich de schranderheid van den schaakspeler en alle bekwaamheid tot eene diep zamengestelde berekening.

Het was een bewonderenswaardig schaakbord. De kundigste *Chinesche* werkman van *Ponjab* had, verhaalde men, zeven jaren aan dit meesterstuk uit paarlen, elpenbeen, ebbenhout en parelmoer gearbeid. De witte koning was de wèlgelijkende afbeelding van den toen regerenden Vorst van *Lahore*, GOALA-SING (Leeuwenherder) genaamd, wijl hij moed en zelfbeheersching in zich vereenigde. In den zwarten koning herkende de onder-

daan van het Hemelsche Rijk zijnen geërbiedigden Keizer, den grootmoedigen FO-HI, den Vorst-landbouwer, die twee heesters en drie bloemen door eene bewonderenswaardige enting uitvond. De zestien boeren van ivoor en ebbenhout, waren met een uitmuntenden smaak gesneden; hunne kleine oogen glinsterden als karbonkels; zij zetteden een voet voorwaarts, en mikten met hunne pijlen op bogen van gouden vlechtwerk.

De Bonze DHÉALY had dit bord en de stukken in een speelstrijd van den kleinzoon des grooten KOSROU's gewonnen, en hij was er trotsch op, gelijk de tempel van *Nagpour* trotsch is op zijnen voorhof van brons, het meesterstuk van den beeldhouwer EL-MANOUSSI.

De spelers plaatsten zich op den grond voor het half verheven beeldwerk dat IRIARTE verbeeldt, den olifant van INDRA.

Naauwelijks waren de eerste zetten gedaan of de Bonze bemerkte, dat hij met den geduchtsten schaker uit geheel *Azië* te doen had; echter wanhoopte hij niet hem te zullen overwinnen, wanneer hij hem bewegen kon om iets te spelen; want zelfs de beste spelers begaan, als er een gedeelte van hunne bezitting mede gemoeid is, dikwerf de grofste fouten, en verliezen de partij door schroomvalligheid.

— Ik waag al wat ik heb. — zeide AZEB glimlagchend.

— Is dat veel of weinig? — vroeg de priester.

— Een rijstveld, een huis aan de *Tiplicane*, eene woning te *Tchina-Patnam*, en een kattamaram, die de reizen doet naar *Taragambour*, de stad aan den oever der zee, de parel van *Coromandel*. Hier in deze doos van sandelhout zijn mijne bewijzen van eigendom. Allen dragen het zegel van onzen Groot-Regter.

— Neem u in acht! — hernam de Bonze — Houdt gij niets verholen? En bedenk dat gij, verliezende, de ossen aan den Tandigel zult moeten spannen! Bedenk, dat gij armer zult zijn dan een beradje of een rijstdorscher!

— Zon van *Nagpour!* — antwoordde AZEB, weder glimlagchende — ik heb aan alles gedacht.

— Welnu — sprak de Bonze — ik zet, tegen uw goed, iets voor u van grooter waarde. Hoor! — de bouwmeester der tempelen van *Elora* werd hier, op deze plaats, door eene slang gebeten. De doorluchtigste mijner voorvaderen bediende den tempel van *Wililakarma*, hij snelde op den kreet des bouwmeesters toe, en zeven bladen van de Tody op een keisteen kneuzende, legde hij ze op de doodelijke wond en genas alzoo den gekwetsten. Toen nu de bouwmeester tot den goddelijken rang verheven was, verscheen hij mijn voorvader, en sprak: — »Ik heb van SIVA het vermogen verkregen om u en uwen afstammelingen eene gunst, welke gij en zij, eenmaal in hun leven, 't zij voor zich of voor een ander, zullen smeeken, toe te staan. Zelfs al ware die gunst het verplaatsen van den nabijgelegen waterval, uit eene traan der kuische SITA ontsprongen, naar het midden der vallei van *Tchoultry*." — Ik heb nog niets aan den glorierijken bouwmeester gevraagd; want ik ben gierig met de gunst die hij mij voorbehoud; doch ik zet haar op dit schaakspel.

— Aangenomen — sprak AZEB — laat ons voortgaan! — Op die woorden schudde de olifant IRIARTE zijn geduchten kop en zijne groote ooren, en slingerde majestueus zijn granieten snuit boven zijn bronzen schedel; daarna hernam hij zijne monumentale houding en eeuwigdurende onbewegelijkheid.

— Gij ziet — sprak de Bonze — de goddelijke bouwmeester heeft zijn werkstuk bezield, om mijne woorden te bevestigen.

— Laat ons voortspelen! — antwoordde AZEB, zich buigende — Straal van *Bhezar!* ik heb uwen inzet aangenomen.

De dienaren hadden zich uit eerbied verwijderd, zoodat geen menschelijk oog dezen onvergelijkelijken speelstrijd aanschouwde, die geene andere getuigen dan de goden van *Indië* had. Door de gunst van SURSUTÉ was

AZEB, gelijk gezegd is, in de geheimen van het spel doorgedrongen. Zijn hoofd, door de *Indische* zon geroost, werd nog meer verhit door het vuur der berekeningen. Naarmate hij zijne elpenbeenen stukken voorwaarts bragt, scheen het hem toe alsof het schaakbord overgroote vormen verkreeg, en alsof een helsche of hemelsche adem al de figuren bezielde, en haar de houding en driften gave der personen, die zij verbeeldden. In deze vervoering van brandende drift was 't hem als ware hij tegenwoordig bij den strijd van RAMA en RAVANA, vereeuwigd in het dichtstuk, dat door de zon met letters van parelen, tusschen het eiland *Ceilon* en de Kaap *Coromandel* (het schitterend tooneel van den oorlog der *Indostansche* monsters), geschreven schijnt. De schaakspeler werd in zijne eigene oogen grooter; zoo groot als AURANG-ZEB; hij meende om een Koningrijk te kampen, en met den vingertop een leger van reuzen voort te drijven; hij dacht de aarde te doen daveren, door den schok van eene onmetelijke magt, en verbeeldde zich in het rond de toejuichingen van al de marmeren goden, in *bas-relief* op de tien tempels van *Elora* gebeeldhouwd, te hooren.

De Bonze, gewoon zijne tegenstanders te overwinnen, en die zelfs zijn doorluchte ambtgenoot van de pagode van *Djagernat* had *mat* gezet, beefde van toorn en verbaasdheid bij elk zijner nederlagen; maar soms, door eerbied overmeesterd, dacht hij, dat zijn bewonderenswaardige speelgenoot VISCHNOU-zelf ware, als schaakspeler, in eene elfde menschwording, op aarde gekomen. Dit denkbeeld vleide zijne eigenliefde, en weêrhield hem zich 't hoofd tegen den granieten olifant te vermorselen.

De zon daalde in den *Bengaalschen* zeeboezem, en AZEBS leven moest eindigen met haar laatste straal, in den oogenblik toen een beslissend *mat* zijne overwinning voltooide. De overwonnen Bonze deed zijn gebed aan SIVA, en de vergoode bouwmeester daalde in een lichtkring van azuur en goud.

— Bonze DHÉALY! — sprak hij — welke gunst wenscht gij van den God des blaauwen gewelfs?

De Bonze pleegde raad met zijnen verwinnaar AZEB. Deze zeide:

— Vraag voor mij nog vijftig jaren levens op deze verrukkelijke aarde.

— Toegestaan! — hernam de hemelling, en steeg weder naar boven, om zijne plaats onder de palmen in den hof *Mandana* te hernemen.

AZEB voelde in hetzelfde oogenblik een verjeugdigd leven door zijne aderen vloeijen. Hij kuste de voeten van den Bonze DHÉALY, en deed een gebed van dankzegging aan den bouwmeester en den God SIVA.

— Gij schijnt het leven wel boven alles te beminnen. — sprak nu de priester — Wat zult ge met die halve eeuw doen?

— Ik zal slapen — was het antwoord — om te leven in droomen, en wakker worden om te schaken.

— Gij doet wèl daaraan — sprak de priester — ik geloof, dat het leven alleen daartoe gegeven is. De mensch heeft maar twee dingen noodig: een bed en een schaakbord.

DE VLINDER.

Ontluiken met de lente, en met de rozen sterven,
 Op zefirswieken zich door 't helder luchtruim spoên;
Van de een naar de andre bloem, in 's werelds lusthof zwerven,
 Met balsemgeuren, licht, en hemelsblaauw zich voên;
Nog jong, het poederwaas van zijne vlerkjes kleppen,
En onbevredigd zich naar hooger luchten reppen,
 Ziedaar des vlinders, ons zoo heerlijk schijnend lot:
Hij is het evenbeeld van 't rusteloos verlangen,
Dat, nooit voldaân, een poos aan elke zaak blijft hangen,
 Tot ze eindlijk opwaarts stijgt, en vrede vindt bij God.

Naar DE LAMARTINE. A. VAN WECHEL.

MENGELWERK.

DE HEER VAN KESSEL OP HET KASTEEL TE HEUSDEN, IN 1623. (*)

Van oude herkomst is 't Kasteel
Van Heusden; doch het grootste deel
Verdween in puin, en wat nog rest,
Is schaduw slechts van de oude vest.
Lang was zij 't magtigst van het land,
Tot uitgebarsten buskruidbrand
't Verwoestte; slechts een enkle muur
Weêrstond het alvernielend vuur.
De bouwval werd geslecht, de gracht
Met puin gedempt. — Eene eeuwenvracht
Had nog 't gebouw niet afgemat;
Nu was 't op eens uiteen gespat.
Lig vrij daar, gij, o Heusdens vest,
Gij romp der oude: 't gansch gewest
Vereeuwigt u! In stad en land
Van Heusden hebt ge een onderpand,
Dat in hun naam uw naam beklijft,
Hoe weinig van u overblijft!

Klink schel mijn toon, ruisch luid mijn lied,
Verhef wat eens daar is geschied,
In zangen! — 't Oude Vaderland
Juichte in 't geval.
De Spaansche schand
Bekampte Neêrlands eer — Verga,
Wie ooit die eere komt te na! —
Maar Hollands eer en mannentrouw,
In voorspoed kalm, bedaard in rouw,

(*) Eene Nuts-bijdrage, met wier inzending de Eerw. Dichter ôns en de lezers grootelijks heeft verpligt. Aan de opdragt, om 't werk hier en daar na te zien, voldeden wij gaarne. De Red.

Hield onverpoosd, onwrikbaar stand:
Geen wonder, 't gold dat Vaderland.
Zwaar klemde Spanje's slavenjuk
Om hals en schoudren; bange druk
Benaauwde ons edel voorgeslacht,
En FILIPS had zóó ver 't gebragt,
Dat wanhoop heul zocht in 't besluit:
Aan de oceaan het land ten buit
Te laten; aan een vreemde kust
Te zoeken voor het ligchaam rust,
En ruste voor de ziel, om vrij
Haar God te dienen, en daarbij
In onafhanklijk volksbestaan
Te leven, of — te grond te gaan.

Wél was het toen een bange tijd,
Welks lijden nóg de ziel doorsnijdt:
Een tijd van bloed, van brand, van moord,
Van euveldaden ongehoord.
En nergens is in 't Vaderland
Eén plek, waar zelfs geen menschenbrand
Ontstoken werd door 't bijgeloof,
Voor deernis en voor liefde doof.
Ook hier had zich het Spaansch gebroed
Genesteld, en met goed en bloed
Van dorp- en stedeling gemest.
Maar wijkende uit de stedevest,
Werpt zich een dappre vrijheidsschaar
In Heusdens burg. Hoog wappert dáár
Der Geuzen vlag, van torentrans
En spits, en muur, en wal en schans. —
Dat steekt den Spanjaard: — »Neêr dat doek
Des oproers!" — is het schreeuwen — »vloek
Treffe ieder die ORANJE noemt!
De vrijheid zij ter hel gedoemd!
't Schavot zij harer knechten loon;
Want Heusden hoort aan Spanjes kroon!" —
Een digte kogelregen snort
Uit ijzren muilen; — neêrgestort

Is dra een deel des burgs. De muur
Weêrstaat geen kogelreegnend vuur,
Maar lokt, met bressen breed en wijd,
Tot stormen uit. Nu komt de strijd! —
In digte rijen — lid aan lid
Van strijders, op triomf verhit —
Stormt bende aan bende; staat; dringt voort;
Wint veld, en nadert de ijzren poort
Der sterkte: maar — de diepe grond
Is ondermijnd, en barst in 't rond.
Nu woedt de dood: een talloos tal
Van Spanjerds sneeft: in gruwbren val
Gekneusd, verminkt, geknot, verschroeid,
Door 't vuur, dat uit den afgrond loeit,
En met een donderend gerucht
Hun lijken slingert door de lucht.

De storm des vijands is mislukt;
De zegepraal is hem ontrukt;
Het burgplein drijft van 's vijands bloed,
Dat plast om 's overwinnaars voet.

De Heer VAN KESSEL was de held,
Die niet terugweek voor 't geweld
Van overmagt; maar kalm en groot
Dien mannelijken weêrstand bood.
Hier was de grens van 't Vaderland;
Hier houdt hij onverwrikbaar stand.
Ontbloot hij 't zwaard — wie hém bespringt
Ontkomt de neêrlaag niet; maar zinkt
Verslagen neêr! Een lijkental
Omringt den held, als muur en wal.

Te regt was hem 't Kasteel betrouwd,
Had MAURITS op zijn woord gebouwd;
Want wie zich buig voor Spanjes trots —
Niet hij — de onwrikbare als een rots.

Maar, afgemat heeft hem de strijd:
Het zweet, dat van zijn slapen glijdt,

Zijn bleek gelaat, zijn moede stap,
Zijn hijgen op den burghoftrap
Getuigen, dat geen medicijn
Voor hem zoo nut als rust zal zijn.

Hij zet zich neder: »Knaap! kom hier,
Ontgesp mij 't zware borstpantsier," —
Dus spreekt hij — »'t drukt, het doet mij pijn.
En haal mij ook een beker wijn,
'k Ben dorstig, — haast u!" — Naauwlijks heen,
Keert ook de rappe knaap; meteen
Schenkt hij, en reikt zijn Heer den drank
Tot lafenis: »Mijn hartedank
Zij U, o God! dat ik nog leef!" —
Sprak KESSEL vrolijk. — »Geef, o geef,
Dat ik 't Kasteel behouden mag,
Of — sterven bij de vrijheidsvlag!"

»Trek uit het stalen wambuis, knaap!
'k Verlang naar rust, 'k verlang naar slaap!" —
't Geschiedt ook. Maar geronnen bloed
Kleeft, onder 't zware kleedinggoed,
Aan 's jonkers vingren. »Heer, gewond,
Zijt ge in de borst! Trek uit, terstond!
Laat zien wáár of de kwetsing is!
Wijn is niet de eenge lafenis,
Die thans u past: een arts bezie,
Hoe hij hier beter hulpe biê." —
't Was waar: een dolksteek had de wond
Veroorzaakt; want een Spaansche hond
Zocht, waar het harnas zamensloot,
Den weg naar 't hart. Een wisse dood
Was 't doel; maar Hij, die alles wikt,
En weegt, en stuurt, had zóó 't beschikt,
Dat bij de kwetsing geen gevaar;
Slechts bloedverlies het eenigst waar.
Dát was nu van zijn loomen stap,
Zijn hijgen op den burghoftrap,

Zijn bleek gelaat, zijn fellen dorst
De reden. — Maar de wond der borst
Is dra geheeld, het lang beleg
Wordt opgeheven, en de weg
Om Heusden schijnt weêr veilig. Toch
Waakt Heer VAN KESSEL; 't vuig bedrog
Des Spanjaards kent hij, en 't Kasteel
Bevestigt hij te meer: een deel
Des muurs wordt spoedig opgehaald,
En rondom alles zóó bepaald,
Dat, wordt een aanval weêr hervat,
Hij anderwerf in duigen spat;
Maar — 't wijs beraad was thans onnut:
Geen Spanjaard wil met krijgsgeschut
Weêr Heusden naadren; neen: verraad
Moet hem dat leevren. Tot die daad
Leent (denkt hij) KESSEL, door de magt
Van goud en eer van 't spoor gebragt,
Hem binnen kort de sterke hand. —
Wie 't goud mint heeft geen Vaderland.

Wat doet het goud niet?! Wat bedrog
Werd vaak gepleegd om geld: en toch
Stoot soms een bod van rang en eer,
Nog eer dan goud, de trouw omveer.
God lof! waar 't Neêrlands krijgsliên geldt,
Dáár — 't zij in gouden schrift vermeld! —
Dáár is geen schat, hoe groot op aard,
Zoo veel als krijgsmans trouwe waard!
Dáár is geene eer, dan in de deugd! —
God lof! zoo ver het menschen heugt
Is — mét beleid en moed — de trouw
Hun eigenschap. Daarom ook zou,
In later tijd, eens Konings hand
Die eerespreuk van Nederland
Hun hechten op de fiere borst. —
Eer onzen braven! Eer den Vorst!

Daar zat VAN KESSEL, in de zaal
Des burgs, aan 't sober middagmaal,

En las een brief: 't was vrouwlijk schrift;
Schrift van zijn moeder! Diep gegrift
Stond ouderliefde in 's helden ziel:
De vrouw die hem te beurte viel
Als moeder, was van eedlen aard;
Was hem, gelijk hij harer, waard.
Wat schreef zij? Na veel anders, dit:
»Mijn Zoon! uwe oude moeder zit
»Hier eenzaam; maar geen uur vergaat,
»Dat gij niet levend voor mij staat.
»Ik zie u, midden in 't gevaar
»Op Heusdens burg: ik zie, zoo klaar,
»Als ware ik bij u, 't Spaansche rot
»U teistren op dat wrakke slot,
»Met kogelregen, vlam en vuur.
»Ik droom er van in 't nachtlijk uur.
»Mij dunkt, ik zie het, hoe de nood
»Ten toppunt stijgt; ja, hoe de dood
»Rondom u waart, uw leven dreigt;
»Zoo ge al niet stervend nederzijgt.
»Maar hoor, mijn Zoon! o, Houd den naam
»Van KESSEL onbevlekt; beschaam
»Uw moeder niet, dat gij ontëerd
»Van Heusden herwaart wederkeert! —
»Sterf liever dan voor 't Vaderland! —
»Dat schrijft mijn moederlijke hand.
»Maar neen, gij keert weldra tot mij
»Terug, en zittend aan mijn zij
»Verhaalt ge ons, hoe gij, ongedacht,
»Minst door uw moed, meest door Gods kracht,
»'t Kasteel van Heusden hebt bewaard,
»En hoe ge in 't leven bleeft gespaard.
»'k Bid dagelijks voor u, mijn kind! —
»Gij weet niet hoe een moeder mint! —
»'k Bid daaglijks: »Koom mijn WILLEM weêr,
»»En spoedig!" Amen, lieve Heer!" —
Hij las dat moederlijke schrift
En sprak, terwijl zijn aangezigt
Van geestdrift gloeide: »Eedle vrouw!
Gij steunt te regt op mijne trouw

Aan Nederland: bij vaders graf
En uwe liefde zweer ik 't. Straf
Gods ongenâ mijn schuldig hoofd,
Indien men ooit met grond gelooft,
Dat ik mijn duren pligt en eed
Voor Spaansch, voor vreemd belang vergeet!
Neen, moeder! neen, ik ben een zoon
Van KESSEL; neen, geen slavenloon
Verlokt mij. Wat me ook verder wacht,
Vrees niet voor de eer van ons geslacht.
't Verraad wone in het Spaansch gebied;
Maar hier, in Heusden, woont het niet."

Zoo sprak hij — toen, van muur en wal,
En aan de poort, trompetgeschal
Gehoord werd. Op den muurkant trad
De wacht, pinkoogend naar de stad.
Wie nadert? Wat bezoeker komt?
Een monnik: werklijk of vermomd.
Is 't vriend of vijand? Maar hij draagt
Iets wits als vredeleus, en vraagt
Gehoor en toegang. — »Koom hij vrij" —
Zegt KESSEL — »schoon, een monnikspij?
Wat moet dat? Is 't geen Spaansche list?
Zendt Spanje boden, maar vernist
Met heilgen glans? — Doch 'k hoor weldra
Wat hij begeert. 'k Geloof bijna,
Dat ik het rade: 't Spaansche zwaard
Is op deez' muren bot geschaard;
Geen zengend vuur, geen stormgeloop,
Geen schutgevaarte en kogeldoop
Veroverde den burg. Misschien
Wil men de kracht van 't wóórd nu zien;
Beproeven of niet gladde taal,
Veel beter is dan lood en staal,
Tot landveroovren." — Met een groet
Komt nu de vreemdling. KESSEL doet
Een hopman vragen: »wat hij wil?" —
»»U spreken, Heer! om een geschil,

Dat slechts door u kan zijn beslist.
Hij komt hier — zegt hij — vergewist,
Dat ge even goed en edel zijt
Als kloek en dapper in den strijd."" —
»Hij kome binnen." — is het woord
Van KESSEL; en de vreemdling hoort
Dat zigtbaar vrolijk, slaat zijn kap
Naar achter, en verhaast zijn stap.
Daar treedt hij in. Een wenkbraauwboog
Van grijze borstels houdt zijn oog
Beschaduwd, maar een valkenblik
Schiet dááruit voort. Een zweem van schrik
Vliegt over zijn gelaat; het is
Als huivert hij... Met reên: gewis
Wacht kerker hem en dood, als hij
Niet blijkt, van list en logen vrij.

»Spreek, geestlijk man! wat zoekt gij hier?
Ik weet, gij mint niet de banier
Des Lands, maar van de vreemden. O!
Indien het anders ware!... Zoo
Schonk ik uw woorden ál 't geloof,
Dat mij uw stand gebiedt. — Maar doof
Zijt ge allen voor het dierst belang
Des Vaderlands; uw volksgezang
Is: Spanje en Koning FILIPS leef!
Oranje's dappre MAURITS sneef! —
Maar nu, wat wilt gij?" — »»Eedle Heer!
(Is 't antwoord van den monnik) meer
Kan ik niet zeggen, dan slechts dit:
Misken mij niet! — Een edel wit
Heb ik als éénig doel in 't oog:
Uw roem en glorie. — Naamloos hoog
Prijst elk uw deugd; geeft elk u lof;
Uw daden klonken tot aan 't Hof
Der Spaansche Landvoogdes: zij is
U gunstig. 't Was te Brussel, 'k gis
Een maand geleden, dat ik haar
Begroeten mogt. Weêr had de maar

Van uw zoo dappren tegenweer —
Der Spaanschen rouw, der uwen eer! —
Uw daden haar gemeld. — »»Een man
Wiens vuist een wereld schragen kan"" —
Sprak zij — »»is KESSEL. Heil 't bewind,
Dat in zijn trouw een steusel vindt."" —
Zij vroeg me of ik u kende? »Neen,"
Gaf ik ten antwoord, »maar ik meen,
Vorstin! een neef des dappren, houdt
Te Brussel zijn verblijf; — Te stout
Is ligt mijn raad; maar déze meldt
Misschien waar gij belang in stelt.

»Zij wenkte mij mijn afscheid toe,
En ik, ik ging — verheugd te moê.
Mijn lust en roeping is: 't gebed;
En, waar ik dán mijn hart op zet
Is: dat er vrede kòme; want
Te lang alreê bloedt Nederland! —
Nogtans werd mij een andre taak
Toen aanvertrouwd;... maar 'k wil de zaak
Verhalen, zoo ze in waarheid is. —
Nog voelde ik de vermoeijenis
Der lange voetreis. 'k Had gedacht
Eens uit te rusten. Onverwacht,
Roept mij een stem op nieuw naar 't Hof
Der Landvoogdes. Dat gaf mij stof
Tot peinzen; want het stipt bevel
Was, dat men uit de kloostercel
Mij tot haar bragt. 'k Ging zorgvol heen,
En kwam; maar vond haar niet alleen:
Een edelman van hoogen stand
Stond bij haar; 't was uw bloedverwant. —
»Eerwaarde Vader!" — was haar woord —
»Hoe veel heb ik niet reeds gehoord
Van Heusdens burg: die dáár gebiedt,
Kent, schijnt het, Spanjes almagt niet!
VAN KESSEL is 't, een edelman
Zoo goed als 't iemand wezen kan.

Deez' Ridder is zijn bloedverwant,
En geeft zijn Ridderwoord ten pand,
Ja, staaft mij met een duren eed,
Hetgeen hij voor zich-zelven weet,
Dat, zoo ik KESSEL sparen wil
Voor Spanje, en tevens 't droef geschil
Om Heusden eindigen, *die* raad
De beste is: dat *gij* derwaarts gaat,
En aan den dappren Slotvoogd zegt
Uit mijnen naam: »»Waarom toch hecht
Ge *uw* lot aan MAURITS oorlogslot?
Waarom u-zelven voor 't schavot
Bewaard, als gij gevangen raakt?
Waarom niet voor u-zelf gewaakt?
Wat zijt gij? Hopman. — Snood miskent
Men u. ORANJE is steeds gewend
Zóó dienst te loonen. Neem soldij
Van Spanje, en 't plaatst u in den rij
Der Oversten. Wat draalt gij? Leer
Door mij uw waar belang en eer:
Ik acht u. 'k Schenk u 't Gulden Vlies, —
En HOORNES Gravenkroon. Verkies
Nu Vorstengunst, of muiterlof;
Kies schande en dood, of eer aan 't Hof." " —
»Dus is de last, mij opgelegd
Voor u, Heer Slotvoogd! — 'k Heb gezegd." —

Wanneer zich 't drukkend zwerk bezet
Met onweêr; als Natuur haar wet
Van evenwigt herstellen wil,
Dan is de ontroerde schepping stil:
Geen blaadje ruischt; de vogelzang
Houdt op; 't zwijgt alles, naar en bang;
De zon verdwijnt, maar alles gloeit
En blakert; alles voelt, er broeit
Iets grootsch, maar vreeslijks; de ademtoog
Smoort in de borst; des menschen oog
Zoekt reiner dampkring; angstig huilt
Het dier, en vorscht waar 't zich verschuilt;

De kudde hokt op 't veld bijeen;
De zwaluw fladdert naar beneên;
Een voorgevoel grijpt alles aan,
Alsof de wereld zou vergaan.

Zoo beefde 't in VAN KESSELS borst:
Zijn ademhaling scheen geschorst,
Elke ader aan zijn voorhoofd zwelt,
Zijn bloed, in forschen loop versneld,
Ziedt; maar zijn wang is toch niet rood
Maar bleek, gekleurd als door den dood.
Krampachtig grijpt hij 't slagzwaard aan:
Zal 't door des monniks harte gaan,
Of zal 't het edelst ingewand
Doorbooren? Voor een poos vermant
Zich KESSEL, maar met holle stem
Vraagt hij: »Wie zijt ge? Uw naam? noem hém!
Maar geef mij kort en waar bescheid,
Gij, duivel, vol arglistigheid!" —
»»MICHIEL OPHOVEN noemt men mij,
Ik woon te 's Bosch"" — dus antwoordt hij —
»»'k Ben Prior. Ergert u mijn stand?...
Vergeet niet — 'k ben hier afgezant
Van ISABEL, de Landvoogdes
Voor Spanjes kroon, en mijn Prinses.
Zij-zelf schreef dit — het is 't bewijs
Van mijne zending. — Ik ben grijs;
Zoudt gij mij moorden? — Neem, en lees,
En kies. Maar ook, VAN KESSEL! vrees,
Om 's hemels wraak, mij, ouden man,
Die zich niet eens verwéren kan,
Te slachten! Door uw blinde drift
Wordt schande op uw blazoen gegrift.
Voor mij — ik ducht geen stervenspijn:
Mijn laatste woord zal »Spanje" zijn!"" —
't Schijnt of de Slotvoogd toch gevoelt,
Dat matiging hem past. Bekoeld
Spreekt hij: »Ik acht der grijzen hoofd,
Steeds achting waard; maar gij, gelooft

Gij, dat ik 't schandelijk verraad
Niet dóórzie, dat gij smeedt? In staat
Denkt *gij* me, om deugd, en pligt, en eer
Te schenden? — Is uw daad, uw leer
Den Priester waardig? Gij verlangt,
Dat 'k alles waar mijn hart aan hangt:
Mijn naam, mijn land verloochnen zal,
En in des Satans strikken val!
Wat spreekt gij van een bloedverwant,
Met lijf en ziel reeds lang verpand
Aan Spanjen? — Ik erken hem niet,
Gelijk 't mij pligt en wet verbiedt,
Den basterd, mooglijk wel geteeld
In schandlijke ontucht; want er speelt
Geen straal zelfs van ons edel bloed
In hem, en zijn ontaard gemoed.
Van hem geen wóórd! Wat uw Vorstin
Betreft, zij is mijn vijandin;
Hoe hoog ik hare deugden acht.
Die rang- die orde- en titelpracht,
Zóo schittrend, dat zij 't brein verblindt,
Hoopt zij, dat mij gewillig vind'
Tot laag verraad! Maar, Prior! hoor!
Gansch Spanje met zijn Rijkstrezoor
Vermag niet mij één vingerbreed
Te onttrekken aan mijn pligt en eed.
En 't oovrig'? — Wat gij verder dreigt
Met schande en dood... Als 't lot zich neigt
Tot mijn verderf... Voert óvertal
Me in Spaansche hand — dat ongeval
Is mooglijk! — ik beklim 't schavot
Dan rustig, en beveel me aan God.
't Schavot maakt mij niet eerloos; neen,
De misdaad brengt de schande alleen: —
Maar — u houd ik gevangen. 'k Schend
Daardoor niet de eer — u onbekend —
Noch d' eerbied een gezant verschuld.
Gij noemt u zoo; maar zijt verhuld

Een spie; niets anders; vuig bedrog,
Dát was uw oogmerk. Dank mij nog,
Dat ik u 't eerloos leven schenk;
Want wat verdient gij? Dat een wenk
Van mij ter gindsche galg u voer:
Den booswicht past de hennipsnoer." —

De monnik zweeg: een kerkerkot
Werd nu zijn deel; doch Heusdens slot
Bleef met de stad den Prins verpand.
De Spanjerd schold, maar Nederland
Roemde op VAN KESSELS deugd en moed,
Die, boven titels, rang en goed,
De trouw waardeerde. — Dierbaar is
Ook óns nog zijn gedachtenis.

Verheffend prijkt op menig borst
De ridderleus van Neêrland's Vorst:
»Voor trouw, voor moed, en voor beleid";
Ten loon van wapenfeit aan feit.
Maar wie die spreuk *op* 't hart niet heeft...
Geen ware Nederlander leeft,
Die haar niet *in* zijn hart bezit;
Geen Neêrlands krijgsman, die zich 't wit
Niet stelt, in elke proef en nood,
Die leus te volgen, tot den dood.

Daar ligt nog 't schamel overschot
Des grooten burgs. Zóó hebben 't lot
En 't woên der tijden 't ons gespaard.
o Blijve 't eeuwen nog bewaard!
Strekk' 't lang nog tot herinnering,
Dat, wat er voor de wisseling
Der jaren buig, toch iets beklijft:
De deugd, die onverganklijk blijft.

Heusden, 1852. C. W. PAPE.

DAHOMEY.

In den herfst van 1849 werd de Heer DUNCAN tot *Britsch* Consul in *Dahomey* benoemd. Hij ging derwaarts met den Heer FORBES, een zeeofficier, die hem naar de hoofdstad *Aboumey* vergezelde, en daarna een geruimen tijd te *Whydah*, de voornaamste havenplaats, bleef vertoeven. Het overlijden van den Heer DUNCAN werd oorzaak, dat de Heer FORBES-zelf in het volgende jaar, twee maanden aan het *Dahomeysche* Hof doorbragt, alwaar hij getuige werd van openbare plegtigheden, door weinig andere reizigers nog bijgewoond. In *Engeland* teruggekomen heeft hij van zijne beide zendingen een verslag in het licht gegeven onder den titel van: *Dahomey and the Dahomans*, hetwelk vele nieuwe bijdragen tot de kennis van dit rijk en volk bevat. Wij laten er een beknopt uittreksel van volgen:

Deze militaire Staat is eerst in den aanvang der 17de eeuw ontstaan. Van twee kleine gewesten, *Dahomey* en *Fohi*, heeft hij zich tot een betrekkelijk magtigen Staat uitgebreid, die eene lengte beslaat van 200, bij eene breedte van 180 mijlen (*); doch, naar schatting, slechts met 200,000, en daaronder maar 20,000 vrije bewoners bevolkt is.

Nergens bestond ooit eene Regering als die van *Dahomey*, eenen roofstaat in het groot, die de voormalige Deyschappen aan de *Barbarijsche* kust, in woestheid en bloeddorst ver te boven gaat. Het jaar is er in twee bijna gelijke deelen verdeeld, waarvan het langste voor strooptogten, het andere voor feesten en plegtigheden bestemd is. In November of December beginnen de jaarlijksche uitvallen tegen de naburige Staten, of liever de slavenjagten, tot welke 7000 soldaten en 5000 vrouwelijke krijgslieden of Amazonen gebruikt worden; eene legermagt die, als de Koning-zelf te velde trekt, tot 50,000 gewapenden, van beide kunnen, dat is een vierde der geheele bevolking, aangroeit. De Koning, of liever 't hoofd

(*) De mijlen in dit verslag genoemd zijn *Engelsche*.

van deze rooverbende, zegt wel, dat hij, onbeleedigd, nimmer een volk aanvalt, dan wanneer zijne onderdanen hem drie jaren lang om zulk een togt hebben gebeden; doch vermits het vangen en verkoopen van slaven de bron zijner inkomsten en van die des legers is, zal men hem wel niet op zijn woord gelooven.

Zijne voornemens worden geheim gehouden, totdat het leger nabij de stad is, die ter plundering is bestemd. Dan wordt de aanval op de ongelukkige plaats met snelheid volvoerd, terwijl de Vorst met zijn gezin en de voornaamste edelen, op een afstand den uitslag verbeiden. Meest altijd tracht men den zoogenaamden vijand te overrompelen. Als de stad genomen is, worden de bedaagde inwoners meêdoogenloos omgebragt, en de jongeren van beide de kunnen weggevoerd, om als slaven verkocht te worden. Dit laatste is het eenige oogmerk van den togt, en ook, zoo als wij zeiden, de eenige bron van inkomsten. Als een gevolg van die togten zijn nijverheid en landbouw in *Dahomey* weinig geacht, en zij worden er vooral niet aangemoedigd, uit vrees dat de Koning, wanneer de onderdanen eens aan huiselijkheid gewoon wierden, geen voldoend leger voor de menschenjagt meer zou kunnen verzamelen. Een aanvoerder of edel *Dahomeyer* heeft alzoo geene andere gelegenheid om zich te verrijken dan in den slavenhandel; zijn eenigste naijver is dus het grootst mogelijk getal van volgelingen te velde te brengen. Die volgelingen moet hij voeden en kleeden, maar ontvangen geene vaste soldij. Zij leveren hem, tegen vaste prijzen, de gevangenen door hen gemaakt, en de koppen door hen afgeslagen: — hoe meer gevangenen en koppen zij leveren, des te grooter is hunne winst.

Het leger heeft twee afdeelingen. Elke afdeeling bestaat uit twee benden krijgslieden en twee benden Amazonen; de leden der mannelijke benden worden de *vaders*, die der vrouwelijke de *moeders* genoemd. In de kleeding, die uit eene soort van kiel of *tuniek*, een korte broek en een muts bestaat, is geen verschil. De vrouwelijke krijgslieden mogen niet huwen, en zeggen ook:

»Wij zijn geene vrouwen, maar mannen." Tegen zwakheden van hart bewaken gesnedenen de kasernen in welke zij wonen, en als zij uittrekken wordt vóór haar uit eene klok gedragen, wier geklep de mannen waarschuwt, om uit den weg te gaan. Zij hebben dus weinig gelegenheid tot het aanknoopen van liefdebetrekkingen; maar gebeurt dit soms, dan kost het der schuldige en haren verleider het leven.

De beide seksen wedijveren in onverschrokkenheid en bloeddorst. De Amazonen beroemen zich even dapper als de mannen te zijn, en munten uit in krijgstucht. Zij dragen ook de meest mogelijke zorg voor hare geweren, die zij, buiten dienst, bestendig in eenen koker of schede bewaren. Als de Koning bij plegtigheden zich niet in 't openbaar vertoont, doen zij geene dienst; maar als hij feesten bijwoont, leveren zij hem eene lijfwacht.

Alle de onderdanen, van welken rang ook, moeten zich, als zij den Koning zien, ter aarde werpen; zóó diep, dat het hoofd den grond raakt. Alleen de zoogenaamde blanken, eene soort van geestenbezweerders tot afwending van besmettelijke ziekten, en de vrijen, die met de blanken gelijk worden geacht, kunnen met een eerbiedigen groet volstaan. Den blanken alleen is het vergund in 's Konings tegenwoordigheid te rooken en in het paleis den hoed op 't hoofd te houden. Niemand echter mag, zonder opzettelijke vergunning, hem in eenen draagstoel of te paard naderen, of zich van een zonnescherm bedienen. Alle *Dahomeyers*, zonder onderscheid, buigen zich tot den grond en kussen de aarde, als hun een stok van den Koning wordt voorgehouden.

Whydah is eene uitgestrekte havenstad, of liever verzameling van zeven of acht steden, elke onder een afzonderlijken Gouverneur, die den Onderkoning gehoorzamen. De voornaamste harer afdeelingen is de *Fransche* stad, met den Onderkoning-zelven tot Gouverneur. De andere, naar hunne belangrijkheid in volgörde geschikt, zijn: de *Engelsche* stad, de *Portugesche* stad, de stad *Chacha*, de *Marktstad*, de *Vrije stad*, voor de vrijverklaarde slaven, en eindelijk de *Nieuwe stad*. De wonin-

gen in deze steden, of wijken zouden wij ze misschien noemen, zijn alleen door hare uitgestrektheid onderscheiden. Paleizen zoo wel als hutten worden zamengesteld uit klei, met gras bedekt, en met aarden muren of met heiningen van palmboomtakken omgeven. Het getal der vertrekken en binnenplaatsen (dus de omtrek der woningen) hangt van het getal af der bewoners, der honden en der huisdieren die er in verblijven. — Het huisraad is eenvoudig: eene legerstede van bamboes, eenige potten van verschillende grootte, eenige landbouwgereedschappen en wapenen, en een grof bewerkt weefgetouw, anders ziet men bijkans nergens; of het mogt eenig kenteeken zijn van den rang des bewoners, wanneer hij een ambt bekleedt. Maar elke woning bevat een meer of minder voorzien magazijn van laken, graan en vreemde koopwaren. Slechts twee of drie woningen maken, op het gezegde, eene uitzondering; namelijk: die van den Onderkoning, van den *Cha-cha* of marktmeester, en van den vreemde Zaakgelastigde. Het paleis zelfs van den Onderkoning is echter niets méér dan eene verzameling van hutten, in een grooten hof, door reusachtige katoenboomen beschaduwd; onder die boomen ontvangt Zijne Excellentie de gewone bezoeken. De merkwaardigste voorwerpen te *Whydah* zijn: de tempel der slangen en de markt.

In dien tempel, rondom een ontzagchelijk groote katoenboom gebouwd, worden een aantal *boa*-slangen onderhouden. Als een dezer dieren zich van de outers verwijdert, wordt er dadelijk berigt van gedaan aan mannelijke en vrouwelijke beambten, wier taak het is, om 't, met al den eerbied aan zijne goddelijkheid verschuldigd, weder naar de gewijde woning te lokken. Wie een dezer dieren ontmoet, buigt zich demoedig en kust den grond. Van den morgen tot den avond ligt ook eene menigte van geloovigen voor de tempelpoort geknield, om den onzigtbaren God SEH, en de slangen, die hem vertegenwoordigen, te aanbidden.

De markt is fraai. Daar er te *Whydah* geene winkels zijn, geschieden er alle koopen en verkoopen op de markt,

die in vakken verdeeld is, elk voor eene bijzondere waar bestemd; zoodat er het vleesch, de visch, de veldvruchten, de groenten, de fruiten en de vreemde artikelen als afzonderlijke markten hebben. Zekere schelpen, *cauris* genaamd, dienen er voor geld. Twee-duizend stuks heeten een *tête* en gelden eenen dollard (*ƒ* 2.50); tien zulke *têtes* maken de vracht eener vrouw uit. De Heer FORBES kocht er vijftig, en had dus, om de waarde van vijftig dollars van *Whydah* naar de hoofdstad *Abomey* te brengen, vijf draagsters noodig. Voor vijftig gallons rum, in twintig vaatjes, moest hij nog tien andere draagsters nemen. Twee stukken zijde voor den Koning en eenige stukken laken, voor zijne Staatsdienaren, vereischten er nog vijf, zoodat hij twintig draagsters had. Bovendien had hij voor zich en zijn *Britsch* gevolg zes-en-twintig dragers van mondbehoeften, hangmatten, en een krijgsgeleide van zestien man. In alles volgden hem alzoo twee-en-zestig personen, die elk tachtig *cauris* per dag kosten. De geheele troep kwam dus dagelijks maar op ruim *ƒ* 6.— te staan; maar aan het einde der reis moet men hun nog een klein geschenk geven. Op de reis werd elke hangmat of *palankyn* met een der *Britten* er in, die er op een matras en hoofdkussen lag uitgestrekt, of een sigaar zat te roken, door twee mannen aan een langen stok gedragen. De kleeding der reizigers bestond uit een strooijen hoed, eene kiel (*blouse*) en een broek van flanel.

Alle toebereidselen gemaakt zijnde, ging de Heer FORBES, naar gebruik, afscheid van den Onderkoning nemen. Bij die gelegenheid zag hij 't eerst de bovengemelde eer bewijzen aan den stok des Konings: een bamboes met gouden knop, die uit de hofplaats gezonden was, om zijn vrijgeleide te verzekeren.

Whydah uitgaande komt men in een vlak land, met gras bewassen, dat jaarlijks in brand wordt gestoken, om den grond voor graan vruchtbaar te maken. Na vijf mijlen bereikt men door de stad *Savi*, de gewezen hoofdplaats van 't rijk *Greiguei*, waar vroeger een aanzienlijke handel werd gedreven. Tusschen *Savi* en *Tori*, eene

andere kleine stad, vijf mijlen verder, is het land met hout begroeid; voorbij *Tori* is het weder naakt, tot nabij het dorp *Azohwe*, dat in het midden van een uitgestrekt bosch ligt. De reiziger zag in dat woud geen enkelen vogel, maar duizenden apen van allerlei soort, en in ontelbare menigte zag hij er vlinders van verschillende grootte en kleur, en eene onbeschrijfelijke weelde van heerlijke bloemen, die 't geheele bosch met geuren vervulden. Te *Allahdah*, op vier-en-twintig mijlen van *Whydah* gekomen, bemerkte hij eerst goed in 't rijk *Dahomey* te zijn; want dáár zag hij aan de boomen, op het voorplein van 't Koninklijk paleis, op verschillende hoogten, menschelijke schedels en ledematen ten toon hangen. Drie dezer boomen waren versierd met de geraamten van drie broeders, na de overmeestering van *Greigwey* onthoofd. In deze stad heeft ook elke aanzienlijke Staatsdienaar eene woning. De Heer FORBES werd er gehuisvest in die van den Schatmeester. Dit verblijf, zonder meubelen, en met zeer vochtige muren, bood niet veel genoegelijks aan. Daarbij vlogen er des avonds geheele zwermen van vleërmuizen rond, en digte benden van havikken bedekten de plaats. Deze vogels waren zoo stout, dat zij, in weerwil van het gevolg des reizigers, op het voedsel aanvielen, en zoo uitgehongerd, dat zij alles inslokten wat hun voorkwam. Hij ontving hier van eenige vrouwen des Konings eene soep met palm-olie toebereid, en zond haar, als tegengeschenk, een weinig rum.

Den volgenden dag ging de weg door eene bergachtige, boschrijke streek. Geen menschelijke kunst, zegt de reiziger, kan een schooner park scheppen. Hij zag er sycomoren of *Egyptische* vijgenboomen van ontzagchelijke hoogte, en katoenboomen, die met hen wedijverden in ouderdom en weelderigheid van groei. De kapellen waren er even talrijk en schitterend als de bloemen; aan alle kanten hingen groote druiventrossen, wier schil wel wat dik, maar wier sap ongemeen aangenaam is. Men trok verder door de dorpen *Dounou*, *Atougou*, *Togoh* en de steden *Havi* en *Whydahgou* of

Whygou, omstreeks vijftig mijlen van *Whydah* gelegen. Tot daartoe had men in eene Noordelijke rigting gereisd, maar nu liep de weg Noord-Oostwaart. In geheel de doorgetrokken streek zag hij geen enkelen keisteen; de grond in die groote uitgestrektheid is een bank van rood mergel, zoodat de stukken graniet, die tot het malen van graan dienen, uit de gebergten van *Kong*, meer dan 200 mijlen van *Whydah* gehaald moeten worden. Naarmate hij verder kwam wisselde de grond af in ijzerachtige, zanderige en steenachtige aarde. Na eene reize van vier dagen, in welke hij ook door een bosch kwam rijk aan wild, maar ook aan verscheurend gedierte, en een diep moeras moest overtrekken, bereikte hij de stad *Cannah*, die eene oppervlakte van omstreeks tien vierkante mijlen beslaat, wijl elke woning er omringd is met bouwland. Hier heerscht, zegt de Heer F., eene helderheid elders aan *Afrika* vreemd. De gezigtspunten zijn er heerlijk, en de huizen zijn er zindelijk en aangenaam, want men leeft er gerust. Terwijl de Koning elders zijne rooverijen en verwoestingen aanrigt, heeft *Cannah*, vroeger *Dawi* genoemd en hoofdstad van *Fay*, een vrede van twee eeuwen genoten. De landbouw kon er dan ook met die van *China* wedijveren.

Hier moet elke reiziger vertoeven, den Koning van zijne aankomst verwittigen, en 't verlof tot het bezoeken der hoofdstad inwachten. De reiziger ontving 't onverwijld en naderde dus het doel van den togt, die, in alles, acht dagen duurde. Van *Cannah* naar *Abomey* is de groote weg, ter wederzijde met kleine dorpen omzoomd, goed onderhouden, en zoo breed als de voornaamste *Engelsche* wegen. Zijwegen geleiden naar verschillende Koninklijke landhuizen. Aan palmboomen, granen en veldvruchten ontbreekt het er niet. Op een vierde mijl afstands van de hoofdstad is aan de beide zijden van den weg een zwaar stuk geschut onder een afdak geplaatst, van daar tot aan de poort staan een zestigtal fetische gebouwen. Links verheft zich ook nog een paleis uit omringende muren van roode aarde. De stad inkomende wordt men door haar voorkomen in zijne

verwachting te leur gesteld en met afgrijzen vervuld door 't afschuwelijk behangen der poorten met menschenschedels. De hofplaats heeft nagenoeg acht mijlen omtreks. Eene gracht van twee ellen diep en met doornacaciaas begroeid, is hare eenige versterking. Zij heeft zes poorten; zeer eenvoudige aarden muren, dwars over den weg gebouwd en elk met twee ingangen voorzien, waarvan de eene voor den Koning dient en de andere voor de onderdanen. Aan elk dier ingangen staan mede twee menschelijke schedels ten toon, en uitwendig dragen ze eene piramide van menschen- en dierenschedels. In het midden der stad zijn twee paleizen; een derde, het *oude*, staat in het Noorderdeel. De huizen der inwoners liggen, zonder eenige orde, te midden van bebouwde en onbebouwde velden verspreid. Eigenlijke straten bestaan er dus niet, en het is moeijelijk zich te overtuigen, dat men in een vrij groote stad is, vermits er alle woningen onder hooge boomen, en in roodaarden steenen muren als verborgen liggen. Ook hier zijn geene winkels, maar de bevolking wordt, door middel der markten, van alle benoodigdheden ruim voorzien; alleen het water is er schaarsch en moet vijf mijlen ver gehaald worden. Versch water is er dus een punt van weelde, en bestendig hoort men uitventers: »Goed water!" schreeuwen.

Wel heeft men in het Noord-Oostelijk deel vergaarbakken, doch zij zijn te ver en ook niet voldoende voor de behoefte. In de overige wijken moet men zich behelpen met regenwater in het natte jaargetijde opgezameld, in putten inwendig met palm-olie bestreken, of in aarden vaten zorgvuldig bewaard.

De reizigers bleven op eenigen afstand van 't paleis, om hunne beste uniformen aan te trekken, en de dienaren af te wachten, die hen naar den Koning moesten geleiden. Niet verre vandaar stond eene menigte hofdienaren en soldaten, die de zonneschermen van het rijk en gekleurde banieren met opschriften droegen. De eerste ambtenaar, die hen kwam begroeten, was de *Bohpoh* of Gouverneur der stad. Hij had een stuk inlandsch

laken omgeslagen, en een hoed met een afhangenden rand op 't hoofd. Halssieraden van koralen en meer of minder edele steenen hingen op zijne borst, en een fraaije degen aan zijne zijde. Hij kwam met een aantal krijgslieden, met zijnen standaard, zijn rijkszonnescherm, zijn ambts-*tabouret*, en eene troep muzijkanten, die een oorverscheurend leven maakten. Bij de reizigers gekomen groette hij hen, en liep driemalen rondom hunne *palankyns*, zich telkens ligtelijk buigende; daarna schoot hij drie geweren af, danste eenige passen, naderde hen, drukte hen de handen, en zette zich toen op den *tabouret*, door zijn dienaar aan hunne regterzijde geplaatst. 's Konings broeder, en het opperhoofd van de *caboucirs* van *Abomey*, kwamen vervolgens dezelfde pligtplegingen afleggen. Toen allen gezeten waren naderde een troep hofbeambten, met hoeden of mutsen op 't hoofd van zilverstof, gekleed in scharlaken en met geele glazen koralen en andere sieraden behangen. Deze schaarden zich tegenover de *Britten* en zongen een welkomgroet. Elk hunner had in de regterhand eene zweep van paardenhaar, waarmede hij de zangmaat sloeg. Eindelijk zag men den *Poh-vou-hou* aanrukken met zijne karabiniers, die na driemalen te hebben rondgetrokken, hunne geweren losten. Deze *Poh-vou-hou* is een der voornaamste rijks-ambtenaren. Hij bekleedt de posten van hofbevelhebber, hofnar en scherpregter, waarvan de laatste vooral geen bloote titel is.

Na afloop van dit alles ging men op weg, de karabiniers voorop, daarna de *Engelschen*, gedragen in hunne *palankyns*, en vervolgens de overigen. Zoo trok de stoet, onder het knallen van geweerschoten, naar het paleisplein. Dit stond vol met gewapenden, wier geweren in de zon schitterden. Meer nogtans, dan al die vertooning, trokken menschenschedels, op gelijke afstanden op de muren van het paleis van den *Dange-leh-cordet* geplaatst, het oog der *Engelschen*. Zijne Majesteit de Koning GEZO was, door zijne vrouwen omringd, gezeten onder eenen ingang met stroo overdekt. Ter wederzijden zaten een aantal Amazonen, in groote uniform, van 't hoofd tot

de voeten gewapend. De mannelijke krijgslieden zaten gehurkt, op 't midden van het plein, dat met honderden standaarden en zonneschermen bezet was, en bij 't aanhoudend losbranden van geweren een zeer levendig tooneel vertoonde.

Toen wij — zegt de Heer FORBES — bij den Koninklijken troon gekomen waren, stonden wij stil, terwijl de *Caboucirs* zich nederbogen en den grond kusten. Toen voorbij den Koning gedragen, bogen wij ons, deden drie gangen rondom het plein, telkens groetende als wij den Koning voorbijgingen, terwijl zich dan ons geleide al weder telkens ter aarde wierp. Na den derden omgang rigtten de Ministers en *Caboucirs* zich op en vormden twee rijen ter wederzijden van den Koning, en toen wij onze *palankyns* verlieten, stond ook de Koning op, en veertig wanluidende instrumenten speelden een snellen marsch; het afschieten der geweren begon op nieuw, en al de aanwezigen hieven luide kreten aan, behalve de Ministers en de *Caboucirs*, die zich alweêr neder, en aarde op hunne hoofden wierpen, terwijl wij met den Koning handdrukken wisselden.

Koning GEZO is omtrent acht-en-veertig (nu 50) jaren oud, gezond van voorkomen, met een donkere, maar niet zwarte gelaatskleur, indrukwekkende houding en een schrander maar gestreng uitzigt. Als hij niet een weinig scheel zag, zou men hem schoon kunnen noemen. Aan zijn hoogmoed is niet te twijfelen; want hij treedt over den grond alsof zich die vereerd moet achten hem te dragen. Vergeleken met zijne Ministers, vrouwen en *Caboucirs*, die met alle mogelijke kleuren kakelbont beschilderd en met sieraden van koralen, goud, zilver en koper behangen zijn, is zijne kleeding eenvoudig. Hij droeg een wijden tabberd van gele zijde, met sterren en halve manen van satijn bezet, *Mandingische* sandalen, en een *Spaanschen* hoed met gouden galons. Zijn eenig sieraad was eene kleine gouden keten van *Europeesch* maaksel.

Tegenover den Koning gezeten, vingen de *Britten*, door een tolk geholpen, een gesprek met hem aan. Hij deed

vele vragen betreffende *Engeland*, de Koningin en verscheidene *Engelschen*, die hem in den laatsten tijd hadden bezocht. Vervolgens werden de Ministers en *Caboucirs* aan de Heeren, bij hunne namen voorgesteld, en nadat er eenige ververschiing was aangeboden, trokken drie regementen Amazonen, voorbij den Monarch, ten wapenschouw. Daarna stond hij op, klonk met zijn glas tegen de glazen der gasten, en terwijl hij dronk dansten zijne Ministers en *Caboucirs;* maar gesnedenen en vrouwen verborgen hem achter stukken laken voor aller oog; want niemand mag den Vorst zien eten of drinken. Intusschen werd de toejuiching der menigte zoo luidruchtig, dat men de geweerschoten, die nog steeds gelost werden, bijna niet kon hooren. Eenige oogenblikken daarna namen de vreemdelingen afscheid van Z. M. en verwijderden zich, vergezeld van eene talrijke, dansende, zingende, en schreeuwende volksmenigte.

Den volgenden dag zond de Heer FORBES aan den Koning en de voornaamste ambtenaren zijne geschenken, en ging daarna weder zijne opwachting maken. De Vorst ontving hem toen liggende op een rustbed van zeer fraaije matten. Na vele pligtplegingen te hebben gewisseld, deed Z. M. zich den brief van den Bevelhebber des *Britschen* eskaders over de afschaffing der slavernij voorlezen, en antwoordde: dat, zoo de Heer FORBES de openbare feesten wilde komen bijwonen, hij hem alsdan zijn besluit zou doen kennen, vermits hij zulk eene gewigtige zaak in het afzijn van zekere leden des adels niet kon afdoen. De *Engelsche* zaakgelastigde keerde nu weder naar *Whydah* en van daar naar *Sierra Leone* om verslag van zijn wedervaren te doen.

In Mei 1851 weder te *Abomey* aangekomen, werd hij er weder met dezelfde pligtplegingen ontvangen. Op het plein merkte hij iets nieuws op, namelijk: een klein achtkant gebouw, versierd met 148 schedels, eerst onlangs gepolijst en vernist, en afkomstig van eenige *Okeadoniërs*, gedood na de inneming van hunne stad, die door verraad in GEZO's magt was gevallen. Tegenover dit gruwelijk zegeteeken was een fraai paviljoen, waar-

onder de Koninklijke armstoel stond, opgerigt. Niettemin zat Z. M., even als vroeger, in zijne deur onder het strooijen dak. Hij hoorde weder de brieven door den Heer FORBES medegebragt, en beloofde, dat hij de zaak aandachtig zou overwegen; daarna noodigde hij den gezant op nieuw tot het bijwonen der nu gebruikelijke feesten, wier viering zes weken moest duren.

Het eerste feest had den 29 Mei plaats, en heette: *I-que-ah-eh-beh*, of de betaling der *troubadours*. Er zijn namelijk in *Dahomey* een aantal dichters en dichteressen, die geene andere bestemming hebben dan des Konings lof te bezingen, en hunne bezigheid, die van ouder op kind erft, is tamelijk winstgevend. Jaarlijks deelt de Vorst hun de belooningen uit, door hen, naar zijn oordeel, verdiend. Het feest begon des morgens ten 10 ure, en werd gevierd op eene groote vierkante plaats, aan welker eene zijde een rustbed stond, onder een schitterend dak van zonneschermen, uit allerlei kleuren en met velerlei opschriften. De Koning lag op dit bed uitgestrekt, omgeven van drie duizend krijgslieden van beide de kunnen, in hunne schoonste kleedij. Er heerschte eene diepe stilte, slechts bij tusschenpoozen afgebroken door de stem van eenen heraut, die de overwinningen van de *Dahomeysche* Koningen opnoemde. Plotselings verschenen er op het open gehouden midden der plaats twee dichters, die, in beurtzangen, den lof des Vorsten, zijne krijgsdaden, zijne overwinningen, en de glorievolle bedrijven zijner voorouders verhieven, en in tegenstelling daarvan ADONAJAH, den onttroonden broeder des tegenwoordigen heerschers, beschimpten, als de regering over de dappere natie van *Dahomey* onwaardig. »GEZO!" — riep een der zangers uit — »is de keuze des volks! Wie heeft zich ooit milder, edelmoediger of onversaagder getoond?! Beschouw *hem*, den Koning der Koningen! *Haussou-Cacbec-Haussou*!" — Telkens als de naam van 's Konings vader of van een zijner andere voorouders werd genoemd, wierpen de Ministers en verdere officieren zich neder en kusten den grond. Na den lof van GEZO's verledene daden verkondigd te hebben,

bezongen de *troubadours* ook zijne toekomstige: »Wie zou zich vermeten den Koning te honen? Er zijn nog drie volkeren ten onder te brengen: die van *Abcahkentah*, *Tappour* en *Yombach!* Dat de Vorst er een aanwijze en het zal overwonnen worden!" Zoo klonk het lied.

Toen bragt men drie schedels van Koningen, versierd met koper, enz. Deze werden met veel plegtigheid nedergelegd op een hoop van pas opgedolven aarde, die het lijk bedekte van een in den vorigen nacht geslagt menschenöffer. Elk der Koninklijke schedels werd nu het onderwerp van een lang gedicht, dat weder bij beurten door twee *troubadours* werd opgezegd. Hierna traden twee dichteressen voor, om den lof te bezingen van hem, die haar een tweede aanwezen had geschonken: »Wij waren vrouwen" — zongen zij — »nu zijn wij mannen. Wij danken GEZO een ander leven; zijne vrouwen, zijne dochters zijn krijgslieden. De oorlog is ons tijdverdrijf, en verschaft ons voedsel en kleeding. Hij is alles, alles voor ons!" — Een oorverdoovend gejuich besloot dit lied.

Zulke vervelende tooneelen werden uren lang onafgebroken herhaald. Als twee mannelijke *troubadours* geëindigd hadden vereerde hun de Groot-Vizier, in 's Konings naam, acht-en-twintig *têtes cauris*, evenveel stukken laken, vier stukken zakdoeken, en twee gallons rum. De zangsters ontvingen hetzelfde, maar van den *Mac-hac-pah*. Ook werden er allerlei ververschingen rondgedeeld. De Heer FORBES schatte de uitgaaf voor het feest, dat tot den avond duurde, op 1700 dollars. Toen het duister werd, noodigde de *Mayo-pria* alle inwoners van *Abomey* uit, om gedurende den nacht in hunne woningen te blijven, daar de Koning offeranden had te doen, dat wil zeggen: weder zes van zijne natuurgenooten zou doen onthoofden.

De Heer FORBES was ook bij openbare menschenöffers tegenwoordig. Daartoe wás op het midden der markt eene stellaádje opgeslagen met eene afschutting omgeven, tegenover eene heining van acaciaas, achter welke de offers, met gebonden handen en voeten, in canoos

of manden lagen uitgestrekt. Zoo digt was de volksmenigte, dat de wachten moeite hadden om te beletten, dat de afschutting niet werd nedergeworpen. De digtste groepen drongen om de Ministers en de *Caboucirs*. Elke bevelhebber en elk soldaat droeg aan den gordel een zak van laken; want de offers moesten worden voorafgegaan door eene uitdeeling van *cauris*. Toen de Vorst verscheen, ging er een daverend gejuich op, en de soldaten, hunne officieren op de schouders nemende, trokken driemalen voorbij de stellaadje, waarop de Monarch gezeten was. Naarmate zij voorbijtrokken vermaande hij hun, elkander toch niet met vuistslagen de *cauris* te betwisten, die hij voornemens was hun toe te werpen. Deze soort van wapenschouw geëindigd zijnde, noodigde den Koning zijne *Engelsche* gasten om naast hem plaats te komen nemen. Het getimmerte bestegen hebbende, zagen zij drie stapels van verschillende voorwerpen ter uitdeeling bestemd; als: drie duizend *têtes cauris*, stukken laken, vaatjes rum, en rollen tabak in bladen. Naauwelijks waren zij onder de voor hen bestemde parasol gezeten of de uitdeeling begon. In weerwil van 's Konings vermaningen gaf zij aanleiding tot hevige worstelingen. De *cauris* werden de buit van de vlugsten; maar van de stukken laken wisten de sterksten zich, goed- of kwaadschiks, meester te maken. Door de hevige bewegingen dezer naakte, sterk uitdampende menigte steeg er een walgelijke lucht op, die zeer hinderlijk was. Men berekende, dat GEZO dien dag voor de waarde van 5000 dollars, in geschenken van allerlei aard uitdeelde; doch daarmede betaalde hij ook zijne krijgsmagt. De uitvinding is vernuftig genoeg; want als elk soldaat een gelijk aandeel in het uitgedeelde had bekomen, zou hij zich met regt over eene onvoldoende belooning hebben beklaagd; terwijl zij die nu geen enkele *cauri* bekwamen, de schuld aan eigene onbehendigheid of ongeluk toeschreven. Daar de *cauris* een halven dag lang, uit 's Konings handen, als in een regenstroom op hunne hoofden vielen, en zij geene begrooting van het geheele bedrag konden maken, bleef de overtuiging van 's Vorsten

mildheid ongeschonden. Deze uitdeeling is dus een schrandere vond van spaarzaamheid.

De ongelukkigen, die vermoord zouden worden, waren veertien in getal, behalven eene krokodil en eene kat. De slagtoffers gaven volstrekt geen blijken van vrees of eenige andere aandoening. Zij wachtten den dood met volslagen koelbloedigheid af. De *Britsche* Afgevaardigde kocht er drie, elk voor honderd dollars, vrij, die terstond ontboeid werden, maar het afmaken hunner landgenooten moesten blijven aanzien. Tot inleiding van de menschenslagting deed de Koning eene aanspraak, waarin hij aan de menigte verklaarde, op het voorbeeld zijner vaderen een gedeelte zijner gevangenen aan het volk af te staan. Toen riep hij de ter dood bestemden bij hunne namen op. De geroepene werd van zijne kleederen ontdaan; men ligtte daarna de mand op, waarin hij lag, en de Koning-zelf hielp dien omkeeren en het slagtoffer in eene soort van put werpen, in welke beulen met sabels en knodsen gereed stonden, die 't afmaakten, onthoofden, en den romp onder het volk wierpen, dat met onbeschrijfelijke beestachtigheid dien verminkte en vaneen scheurde, om de stukken aan wilde dieren en roofvogels ter prooi te geven.

Gezo offerde er maar drie, en liet het voortzetten der afschuwelijke handeling aan zijne Ministers en bevelhebbers over, die daar bijzonder mêe waren vereerd.

De feesten waren vele en schilderachtig genoeg; maar zij geleken te veel op elkander om niet eentoonig te worden. Men is spoedig verzadigd van steeds dezelfde optogten, van dezelfde personen, in dezelfde rollen. De beschrijving er van zou insgelijks vervelen. Alleen zij nog gemeld: dat op den 1sten Junij een fantastische dans werd uitgevoerd, waaraan Koning Gezo-zelf deel nam. Op den 3den werden al zijne rijkdommen voor het volk ten toon gesteld; den 9den verwisselde hij van paleis; den 11den hield hij Hooge regtszitting; den 12den legden de Amazonen een eed van getrouwheid af; den 14den en volgende dagen besproeide men de graven der voorouderen. Dat alles was vergezeld en vermengd met

dansen, zangen, losbrandingen van geweren en 't dooden van menschen; want in *Dahomey* deugt een feest niet als 't geene menschenlevens kost. Op die wijze beschut de Koning zijne onderdanen tegen verveling, en laat hun den tijd niet tot denken, maar onthaalt hen op vermakelijkheden, tot hij op nieuw den oorlogstanderd ontplooit, om zijne lediggewordene kas, door een nieuwen menschenroof aan te vullen.

Het vreemdste tusschenspel van deze feesten was een soort van regtsgeding voor zijn Hoogen Raad. De zitting geopend zijnde trad eene der Amazonen, die den rang van Generaal had, vooruit en verklaarde, dat, zonder de Amazonen, in den laatsten krijg, de overwinning niet aan de *Dahomeyers* zou gebleven zijn; want dat de mannelijke soldaten, door den *Aglou* aangevoerd, op de vlugt waren geslagen, toen de vrouwen aansnelden en den vijand terugdreven,

— AH-PAH-DOU-NOU-MECH (zoo heette de beschuldigster) heeft de warheid gesproken! — riep AH-HOH-POH, een van 's Konings broeders, uit — Maar de wijkende soldaten waren niet goed gewapend.

Nu naderden de beschuldigde krijgslieden, wierpen zich voor den Koning neder en kusten den grond.

— Uw aanvoerder — sprak deze — weet beter *cauris* te tellen, dan hij de krijgskunst verstaat. Hij heeft, in den laatsten veldtogt, weinig gevangenen gemaakt.

— Als de Koning — riep eene der Amazonen — van eenen schotel heeft gegeten, dient men hem niet weder daarin, zonder dien te hebben gewasschen, en als mijn geweer mij wèl heeft gediend, vraagt het om olie.

— o Vorst! — schreeuwde eene andere — geef ons *Bah* te overwinnen!

— Dat *Ahjah* het oorlogstooneel zij! — riep een derde.

— Wat mij aangaat — voegde eene vierde er bij — 't verschilt mij weinig waarheen men mij leidt, als ik maar vechten kan! Ik heb schulden gemaakt door den aankoop van voorraad voor den laatsten oorlog, en moet daarom op voordeel uit tot betaling van mijne schuldeischers. Mijne spreuk is: Geef den hond een been, hij zal het verslinden; zoo zullen wij onze vijanden en hunne steden vernielen!

Nog andere Amazonen wilden het woord voeren, toen eene groep van veertien harer aanvoersters den troon naderde.

— Wat hebt gij den Koning te zeggen? — vroeg de *Mayo*.

Nu ontstond er een levendige en verwarde woordenstrijd. De Amazonen bleven de soldaten van lafheid

beschuldigen, en deze trachtten haar te overschreeuwen. Eindelijk zongen de vrouwen:

»Als de soldaten ten krijg gaan,
»Moeten zij winnen of sterven."

Intusschen had EH-BOH-SAH, een overste, het woord, in naam zijner beschuldigde krijgsmakkers, genomen.

— De Koning — sprak hij — weet waarom wij zoo weinig gevangenen gemaakt hebben, en aan wie de schuld daarvan ligt. Alom waar de Koning mij zendt, strijd ik zoo goed ik kan. Ben ik onwaardig om het bevel te voeren, dat men mij afzette; ben ik schuldig, dat mijne aanklagers voorkomen, mij in 't aangezigt zien, en hunne beschuldiging staven.

Na eene lange woordenwisseling, afgebroken door de zangen van *troubadours* en eene aanspraak des Konings besliste de Vorst ten voordeele der aangeklaagden en schonk hun de gewone jaarlijksche uniformen, welke de Amazonen hadden geëischt, dat hun tot straf voor hunne lafheid zouden geweigerd worden. De Amazonen van haren moed blijk willende geven, vroegen op den dag harer eedsaflegging met groot geschreeuw, om oorlog tegen de *Attapahms*, en eene harer bevelhebsters voerde daarbij de volgende rede:

— Gelijk een smit eene staaf ijzer met behulp des vuurs van gedaante doet veranderen, zoo hebben wij onze natuur veranderd. Wij zijn geene vrouwen meer, maar mannen. De Koning geeft ons laken, doch zonder garen kan men er geene kleeding van maken. Wij zijn het garen. Als men koren in den zonneschijn te droogen ligt en niet zorgt het te bergen, komen de geiten en eten het. Als men uitstelt *Abcahhentah* aan te tasten, zal een ander volk met dien rijken buit gaan strijken. Eene tafel is in een huis overbodig, als men er niets op te zetten heeft. Een vat rum rolt niet van zelf voort. Het *Dahomeysche* leger van zijne Amazonen verstoken, zal onnut zijn als de tafel en het vat. De uitgestokene hand is bestemd om aan te nemen wat daarin wordt gelegd. Wij vragen oorlog opdat onze voorraadkamers gevuld worden.

Naauwelijks had de redenaarster geëindigd of al de Amazonen, 2400 in getal, rezen op en zongen in Koor:

»Dat de donder ons doode,
»Als wij onzen eed breken!"

Toen nam de Koning, op zijne beurt, het woord, en sprak:

— De jager koopt een hond, en als hij dien wèl heeft afgerigt, neemt hij dien mede ter jagt, zonder te zeggen welk wild hij wenscht te ontmoeten; wanneer hij in het woud is gekomen en eenig dier ziet, vervolgt de hond, gehoorzaam aan de ontvangene lessen het wild; maar zoo hij met ledigen muil terug komt, doodt de jager hem in zijnen toorn en laat zijn ligchaam ter prooi aan wolven en gieren. Als ik u gebied den vijand, in het bakhout verborgen, te verdrijven en gij het niet doet, straf ik u. Als ik mijnen onderdanen beveel hunne handen op het vuur te leggen, moeten zij mij gehoorzamen. Die uwer, welke zich door den vijand mogt laten gevangen nemen, zullen geofferd worden, en hunne lijken zullen strekken om de wolven en gieren te voeden.

Deze aanspraak — niet zeer gepast; maar bestemd om zijne willekeurige magt te toonen — geëindigd hebbende, maakte GEZO eenige kluchtige sprongen, bood de aanvoersters der Amazonen eenige boordevolletjes rum in een tinnen kroes aan, en ging in zijne tent. Daarop trokken de heldinnen, in goede orde, naar hare kazerne.

Zooveel over *Dahomey* en zijne wonderlijke, menschontëerende zeden. Dat de Heer FORBES in het oogmerk der zending: *afschaffing des slavenhandels*, niet slaagde, behoeft naauwelijks te worden gezegd. Echter beloofde de Koning daartoe te zullen besluiten, zoodra zijne naburen er afstand van zouden doen, hetgeen vooreerst wel niet geschieden zal; hoewel de met standvastigen ijver bezielde *Britsche* zaakgelastigde er hoop op koestert.

JAGT-AVONTUREN.

In October van 1812 ging een ongehuwd, opgeruimd jong mensch, die als violoncelspeler reeds eenigen naam had gemaakt — de Heer CHAY van *Marseille* — vóór het aanbreken van den dag, in den omtrek dier stad, naar den zeekant op de jagt.

Het Zuiden van *Frankrijk* heeft veel jagers; maar weinig wild. De arme vogels moeten dat misgelden, en houden zich, met reden, zoo ver mogelijk buiten schot. Gelukkig derhalve de jager, die maar een ortolaan of leeuwrik, of iets dergelijks schiet.

CHAY bezag den hemel in alle rigtingen, lette op den wind, en ging op weg; maar leven zag hij niet. Ja toch, na eenigen tijd leidde hem zijn gelukkig of ongelukkig gestarnte in een dennenboschje op een vogel af. Jammer dat het nog zoo schemerig was; bij sterrelicht en koelte,

onder wiegende takken en loof is 't slecht mikken. Hoe hij ook loerde, 't was hem maar niet mogelijk 't diertje, dat hij hoorde, en zich in 't maar half doorzigtige groen bewoog, te onderscheiden. Wel legde hij een paar malen aan, maar bewaarde toch liever zijn schot, om niet misschien op een schim te schieten en alle andere vogels rondom hem te verjagen.

Eindelijk werd het dag; de zon ging op, en daar zag de jager een vogeltje op een tak zitten. Nu kon hij zijn drift niet langer beteugelen, maar legde aan, legde goed aan, gaf vuur, en — schoot mis. Dat dacht hij echter niet, en liep naar den boom waarop het diertje zoo even zich rustig zat te wiegen. Maar hij vond er niets op den grond dan wat schilfers van den bemosten bast en — één enkel veertje. Dat raapte hij op, bezag 't verdrietig en stak 't achteloos in een zijner knoopsgaten, als een bewijs van behendigheid of onbehendigheid; — dat wist hij zelf niet regt.

Na verloop van weêr eenigen tijd wilde hij toch eens zien, welken vogel hij in zijn tasch zou hebben gehad, als hij raak had geschoten. Nu trok hij 't veertje weêr uit zijn knoopsgat. Maar naauwelijks had hij er een aandachtigen blik op geworpen of hij riep in vervoering uit: »Een ortolaan! 't is waarachtig een ortolaan!"

o Noodlot! o Schade! — Dat misschieten was niet een enkel ongeluk; maar een dubbel ongeluk. De ortolaan is reeds een vogel van beteekenis, die dáár niet overvloedig gezien wordt. Gelukkig de jager, die er een schiet. Hij wordt benijd; hij is wel een dag lang groot, in de waardeering der *Marseillaansche* liefhebbers; even groot als NIMROD was in de schatting zijner tijdgenooten.

CHAY slaakte en herhaalde nu alle mogelijke geluiden en toonen, om 't diertje, dat zoo verstandig was geweest te maken dat het weg kwam, terug te lokken. Had hij zijne violoncel bij zich gehad, misschien zou hij zich *geaccompagneerd* hebben. Wat doet een vogelaar niet om de onnoozelen te behagen en te verschalken. Maar 't beestje was wijs geworden, en de jager zwierf mistroostig over de velden. Er was geen vogeltje meer te zien; alle hoop op een beter schot was verdwenen.

Hij had weder geladen, en keerde werktuigelijk naar het boschje terug. Dáár doorzocht hij nogmaals de dorre bladeren omlaag, en de groene bladeren omhoog, of ze den vlugteling verborgen hielden. Langen tijd staarde hij naar de boomtoppen en tuurde rond, en luisterde maar hoorde niets dan 't gonzen van insecten, en verwenschte, van vier tot vier passen, de schemering, de

sterren, het bosch, den vogel, zijn geweer, en zich-zelven.

»Waarachtig, daar is hij!" — riep hij op eens. Ja, daar was hij waarachtig. Uit hoog gras, vlak voor den jager, vloog de vogel op. Het schot ging als van zelve los, en deed twée pijnappels vallen; maar het beestje klapwiekte in triumf uit het boschje naar een heuvel, van den heuvel naar het vlakke veld, en van het veld naar den zeekant, en de jager liep hem na, zoo hard als hij kon.

Dat was een aardige wedloop van dien Mijnheer CHAY, met den vogel, die om de duizend schreden eene kleine rust nam (alsof nu hij zijn vervolger lokte), maar als 't schot hem kon treffen, opvloog, om verderop, alsof hij den spot met den jager dreef, weêr neder te strijken. Zoo gingen ze beiden over berg en veld. Toen de avond viel, hadden vervolgde en vervolger reeds de bergketen, die bij *La tête du Puget* begint, en bij Kaap *Montredon* eindigt, en de geheele vallei tusschen *Signe* en *St. Cyr* achter zich. CHAY was doodmoê, hongerig, dorstig, en zag met vreugd de lichten van het bevallige dorp *St. Cyr* door de vensters der woningen schijnen, en strekte, toen hij daar was aangeland, zijn matte leden uit in den *Zwarten Adelaar:* goed logies voor reizigers te voet en te paard. — Waar 't ortolaantje ging slapen is niet bekend.

Voor een voetreiziger des avonds, is eene herberg altijd een soort van paradijs. CHAY deed zich een smakelijken schotel voorzetten, ontbeet en middag- en avondmaalde in 't zelfde halve uur, en vleide zich toen neder in een zacht bed en droomde dat de ortolaan hem gebraden in den mond kwam vliegen.

Met den eersten morgenstraal, naar jagers wijze, weêr op de been, wilde hij naar *Marseille* terug, maar wierp nog eerst een blik naar de heerlijke landouwe van *Castellet*, waar hij vermoedde dat de onbereikbare vogel den nacht zou hebben doorgebragt. Toen ging hij langs een half in puin liggenden muur, onder eene dikke laag van kapperboombladeren, langzaam voort, bewoog met zijn geweer, hier en daar, de bladeren en, hemel! een ligte kreet en het klapperen van vleugels kondigden hem een vlugtenden vogel aan. Het was, waarachtig, al weder de ortolaan. Nogmaals gaf de jager vuur en sprong, meer dan hij ging, over heg en steg, in de rigting van zijn schot, den rook en den vogel na. *Marseille* werd vergeten, en al voortgaande bereikte onze jongman, tegen den avond, het aardige stadje *Hyères*, waar de oranjebloesems de lucht met balzemende geuren vervullen.

De Heer CHAY was nog nooit te *Hyères* geweest, en hield zeer veel van oranjebloesem, dus beving hem de lust om, eer hij zich te slapen legde, een weinig in den schoonen hof der Hesperiden te wandelen. Met het geweer onder den arm drentelde hij heen. Het was volle maan en haar avondlicht blonk op de kroonen der zuidelijke palmen even helder als de herfstzon des middags op de kruinen der eiken in noordelijker streken. De jagende kunstenaar had, zonder 't zelf te weten, veel dichterlijken aanleg. Hij gaf zich aan eene liefelijken weemoed over, en ademde met verhoogd genot de streelende uitwasemingen van den thijm en der oranjeboomen, hem door een verfrisschenden nachtwind toegevoerd.

— O — sprak hij zacht — als ik nu mijn violoncel had, wat zou ik gaarne »*Champs paternels*" spelen.

Toen eene trede terug gaande bukte hij over eene plant muurkruid, nabij een kapperboom, door de maneschijn met zachten zilverglans overtogen. Er ontstond eene ligte beweging in de bladeren des booms; de jager rigtte zich op en maakte zijn geweer vaardig.

Op den afstand van vijf passen op een dorren tak, zag hij een vogel zijne vederen schudden, en van welgevallen in de nachtelijke frischheid trillen. Het was de ortolaan! Ja, 't was de ortolaan! — Twee redenen weêrhielden 's jagers wijsvinger den trekker over te halen: het schandelijke van een wild op vijf passen neêr te leggen, waarbij de vogel toch ook door de volle laag totaal zou worden vernield, en, als ROMULUS, in een onweêr verdwijnen zou: ten anderen: 't verbod te *Hyères* om des nachts vuurwapenen te lossen. De onvermoeide CHAY bleef daarom onbewegelijk zijne prooi in 't oog houden, die, weldra, met den kop onder den vleugel, zorgeloos insliep, gelijk een knaap aan den rand van eene diepte.

Den dag afwachtende, bleef de jager dien slaap der onschuld beschouwen; niet zonder, nu en dan, de beweging te maken, welke, bij den eersten zonnestraal, in een bloedig tooneel zou eindigen. In zijne verbeelding deed hij den ortolaan braden, er een *piquante* saus bij maken, en zoo verslond hij hem met de oogen; — maar, men bedenke dat hij honger had, en zich vergastte zoo goed als hij kon.

Na ontelbare malen zijn horologie geraadpleegd te hebben, mogt hij zich eindelijk over den aanbraak des dags verheugen, ging tien schreden terug, neuriede werktuigelijk een lievelings-deuntje, legde aan en drukte af. — Maar, o noodlot! het kruid op de pan was door den daauw vochtig geworden, en 't geweer ketste. Een krachtige jagersvloek wekte den ortolaan, die schrikte, gaauw zijne

vleugels uitspreidde en zoo vlug hij kon naar den zuidelijken gezigteinder week. CHAY nam al de oranjeboomen tot getuigen van zijn eed, dat hij den ortolaan levend of dood hebben zou, het mogte kosten wat het wilde. Dadelijk ijlde hij voort; zijn jagersdrift was tot eene soort van woede gestegen. — Hij rukte de kapperbladen af en verslond ze; schoot, op vijfhonderd passen, naar den vogel; leschte zijn dorst met het water der bergbeken, en gaf om ledige maag, rommelende ingewanden, noch pijnlijke onderdanen. Met bevende lippen, verglaasde oogen, handen door 't opzwellen der aderen geblaauwd, verwilderde haren en 't voorhoofd met zweet en schrammen bedekt, trad hij den volgenden dag de stad *Nizza* binnen, en wierp zich, uitgeput als hij was, in den herberg den *Witten Adelaar*, te bed.

De wèldoende Natuur schonk hem een kracht herstellenden slaap van achttien uren. Ontwakende belde hij den knecht om een ontbijt te bestellen. De man kwam, boog zich, en zeide:

— *Che domanda la sua Eccellenza?*

— Wat drommel — riep onze vriend — ben ik in *Italië!* Ik sterf van honger, en ken geen *Italiaansch!* Die verwenschte.....

In dezen benarden toestand maakte hij gebruik van de algemeene taal en beduidde door teekenen wat hij begeerde.

— *Brodo, manzo, vitello?* — sprak de man.

— *Brodo, manzo, vitello.* — herhaalde de jager.

Hij kleedde zich, maar, o nieuwe ramp! bij het aantrekken van zijn vest vond hij de zakken ledig, en herinnerde zich, dat zijn laatste geldstuk te *Hyères* was gebleven. Hij was ten einde raad. Een traan van wanhoop bevochtte zijne oogen, en hij zocht troost in eene alleenspraak: de eenigste kostelooze afleiding die hij zich gunnen kon.

— Goôn! — riep hij uit — welk een ellendige figuur zal ik hier maken, als 't op betalen aankomt. Ik spreek geen *Italiaansch*, en kan dus mij niet regtvaardigen, noch eenige uitlegging geven. Liever van honger sterven, maar eerlijk. Ik wil geen tand in het ontbijt zetten, voor ik zéker ben het te kunnen betalen.

Naauwelijks was dit kordaat besluit genomen of de knecht trad binnen met een overheerlijk ontbijt. Het was om te watertanden; maar CHAY hield zich kras, en wilde hem reeds met zijne verlokkende bagaadje de deur wijzen, toen een reddende gedachte hem door de ziel ging.

— Ik moet hebben een *violoncel* — sprak hij — *un*

gran violino, una cosa che sa cosi. — En hij maakte zijne meening duidelijk door, met den laadstok, langs den rug van een stoel te strijken.

— *Ah* — zeide de bediende — *un bassa cantante, un violoncello! ce n'e uno nell' osteria.* — En hij ging, en kwam met eene violoncel terug.

Een straal van vreugde verhelderde het gelaat van den verlokten jager. In geestvervoering omarmde hij het speeltuig, zoo als men een vriend, in een vreemd land, omhelst.

— Welaan — riep hij uit — vergeten wij honger en kommer, in de heilige eerdienst der kunst! Een *air* van MÉHUL zal 't ontbijt zijn.

Hij stemde het instrument, vond 't heerlijk van toon, preludiëerde met eene *solo*, en maakte eenige meesterstreken. Daar vervulde de zang, der violoncel, met smeltende toonen de herberg; de bewoners en gasten, dol op muzijk, gelijk al de *Italianen*, stroomden van alle kanten toe, luisterden met open mond, *applaudiseerden* dat hun de handen zeer deden, en liepen heen om aan de *Nizzaërs* te verkondigen dat APOLLO, in eigen persoon, de stad met een bezoek vereerde.

De herbergier trad eerbiedig in de kamer van den Heer CHAY en vroeg hem, in een naauwelijks te begrijpen *Fransch*, of hij niet genegen zou zijn om in de groote zaal van het logement een concert te geven.

Dat was een lichtstraal voor den kunstenaar.

— Ik heb er niets tegen. — antwoordde hij — Als gij denkt dat 't de moeite beloonen zal, maak dan alles maar gereed.

— Ik sta u voor vijftig kroonen borg. — hernam de hospes.

— Dat is best. — sprak CHAY, en ging nu met smaak ontbijten.

— Zijt gij voornemens hier lang te blijven!

— Dadelijk na het concert wil ik weêr weg. Wat is de kortste weg naar *Marseille?*

— Er is eene heerlijke gelegenheid. Overmorgen ochtend gaat er een brik naar *Toulon*; en van daar is het eene wandeling.

— Zoo, zoo! wel, wees zoo goed aan boord eene plaats voor mij te bestellen. Wanneer denkt men, dat de brik te *Toulon* zal komen?

— Tegen den avond. In dit saizoen is er goede wind.

— Opperbest! — Uitmuntend, daar ik *Toulon* nog niet ken. Ik ben over *Hyères* gekomen zonder *Toulon* aan te doen. Ik reis bij toeval... ik liep een ortolaan na, die mij te vlug was.

Het concert bragt zeventig in plaats van vijftig kroo-

nen op. Ik heb er, dacht de kunstenaar, te veel aan om naar huis te komen, en hij gaf er, loszinnig genoeg, de helft van aan de bedienden in het logement. Die mildheid maakte hem tot een voorwerp van bewondering voor de geheele bevolking, en op den bepaalden tijd vertrok hij onder toejuiching met de brik naar *Toulon*. Het was, gelijk meestal wanneer een schip uitzeilt, heerlijk weêr. De *Middellandsche zee* tooide zich in uitgelezen golfjes met zilver van schuim. Elke spattende droppel was in 't heldere zonlicht een schitterende lover op een waterblaauw kleed; de zeilen werden door een windje met bolle wangen zoetelijk volgeblazen, en de koperen steven doorsneed de baren met harmoniesch geruisch. CHAY wandelde met innig welbehagen op het dek. »Welk een overschoon tafereel!" riep hij uit; lachte de zee vriendelijk toe; drukte de armen op de borst, om er de verrukking in vast te houden, en dankte den ortolaan als zijn beschermheilige.

De Kapitein ontbeet bij den mast.

— Wij hebben fraai weer, Kapitein. — sprak de passagier.

— Een landwind. — antwoordde de zeerob.

— Dat is prettig, niet waar?

— Waarom prettig? — vroeg de Kapitein norsch als de meeste zeelieden.

De onthutste CHAY keek eens naar den gezigtëinder, neuriede een paar maten, en wendde zich tot den stuurman:

— Een landwind is goed, niet waar, stuurman? — maar deze gaf hem geheel geen antwoord.

Hij keerde zich weêr tot den scheepsvoogd:

— Van avond zullen we, hoop ik, in *Toulon*, een glas punch met elkander drinken?

De Kapitein schudde het hoofd.

— Is dat niet Kaap *Sicié?* — vroeg de reiziger; maar in plaats van te antwoorden riep de Kapitein uit:

— Daar zijn die verdoemde *Engelschen* weêr! — liet er een paar zeemansknoopen op volgen, en wierp de rest van zijn ontbijt in zee.

— *Engelschen!* — herhaalde de kunstenaar — Waar?

— Vier, vijf, zes, zeven fregatten! — telde de Kapitein, met de voeten stampende.

— En meent gij, dat zij ons zullen nemen? — vroeg de reiziger, doodsbleek.

— Wel neen; wis en waarachtig neen. Ik ga mijn pijp aansteken, en laat, met dit kruidtonnetje, de brik liever in de lucht vliegen.

— Hoor eens! — sprak de violoncellist, met de ge-

kunstelde bedaardheid van den uitersten angst — hoor eens naar mij!

— Ik hoor. Waar is mijn pijp?

— Bedenk, dat er vaders van huisgezinnen aan boord zijn. Ik, b. v., heb vrouw en kinderen. Denk aan uw eigen vrouw!

— Ik ben niet gehuwd.

— In alle gevallen, bedenk toch....

— Ik denk, Mijnheer, de komediant! dat ik geen lust heb om op de *pontons* van de *Engelsche* schelmen te gaan logeren. Begrijpt ge?

— Volkomen. Maar laat ons bedaard blijven....

— Mijnheer de speler, ik zal handelen, ga gij naar de kajuit, en bid om een zalig einde.

De morgennevel, die aan den gezigtëinder de *Britsche* bodems had verborgen, was opgetrokken, en de vloot van Sir HUDSON LOWE was nu duidelijk te zien. Er was geene mogelijkheid, om er door heen te komen, en evenmin om te ontsnappen.

— En dat alles om een ortolaan! — dacht CHAY, tegen de hut leunende, met tranen in de oogen.

De Kapitein trachtte nog te ontkomen, en beval allerlei wanhopige wendingen, maar een *Engelsche* bodem, die over het water vloog, schoot op de brik aan, als een krokodil op hare prooi.

— Ik bezweer u, Kapitein! hijsch een witte vlag! — riep de zwervende jager in wanhoop.

— Ik schiet u voor den kop, als gij den mond weêr open doet! — was het malsche antwoord.

Daar klonk de klok en meteen was ze weg.

— Wie heeft er geluid? — vroeg de Kapitein.

— Niemand. — riep 't scheepsvolk.

— o Zoo!

— Wie heeft er dan geluid? — vroeg CHAY zacht aan een matroos.

— Een zes-en-dertiger, die ons over den kop ging. — zeî de man, lagchende.

De arme CHAY bedekte zijn gelaat met de handen, en ging plat op het dek zitten.

— Hoor! — riep de stuurman — dat was er nóg zoo een! Ik heb ze meer gehoord. Een beetje meer links en wij waren voor de haaijen. Hoor! twee, drie, vier! Ze pointéren als blinden.... Bij *Trafalgar* hebben wij er op de *Pluto* zoo tien duizend geslikt.

— Om een ortolaan! — kermde de jager.

— Wát zegt ge?

— Niets.

— Aan de stukken, jongens! Alles klaar! — schreeuwde

de Kapitein met een vaste stem. De man was een oude zeebonk, die zijn halve leven onder kogels gesleten had; de kruiddamp bragt hem in een goeden luim; zijn hart zat, even als zijn hoed, in een korst van teer.

De arme CHAY rigtte zich even op, om eens over de verschansing te kijken; maar zijn hair rees te berge. Een *Engelsch* schip op honderd passen!... een wolk van rook!... een vuurstraal!... een slag!...

Alles kraakte; want de achtersteven was verbrijzeld.

— Goed geraakt! — zeî de stuurman.

— Wat doet *gij* daar, passagier! — riep de Kapitein — Waar is uw geweer? Haal uw geweer! Gij hebt 't toch niet meêgebragt om op meeuwen te schieten.

CHAY trilde van 't hoofd tot de voeten; kroop naar den trap, en kwam half dood tusschendeks. 't Gezigt van zijn noodlottig geweer, dat daar in een hoek stond, verlevendigde al de rampen die 't had berokkend. Zijne knieën knikten; half klom, half viel hij in eene hangmat, en beval zijne ziel aan God.

Kunstenaars hebben prikkelbare zenuwen: hoe sterker de spanning, des te grooter de afmatting; dan beheerscht verdooving den geheelen mensch: 't hoofd wordt zwaar, de geest bedweld, en een soort van slaap benevelt de zintuigen. In overeenstemming met die algemeene wet van actie en réactie in den kunstenaar, lag de Heer CHAY welhaast als van zich-zelven. Maar akelige tooneelen en verschijnselen gingen zijnen geest voorbij. Hij zag *Engelschen* rondom hem. Zij schreeuwden hunne lievelingsvloeken, en pakten hem in een violoncelkast. Kogels waren klepels van vliegende scheepsklokken, en een *Britsch* schip kwam met volle zeilen in de concertzaal te *Nizza*. FARAO en JOZEF riepen uit palmboomen te *Hyères*, in 't *Egyptisch: bravissimo!* en den goddelijken MÉHUL zag hij als scheepsjongen een zes-en-dertig-ponder onder den arm dragen.

Toen hij weêr tot bewustheid kwam, en de oogen opende, was hij in stikdonkere duisternis, en hoorde een lang en schel gefluit, dat hem aangreep alsof de geesten uit den *Freischütz* hem voorbijgingen.

— Ik geloof — dacht hij — dat ik dood ben! — en rilde bij die gedachte. — Er is geen twijfel aan, ik bevind mij in het *niet!* Wat moet ik nu doen? — Maar hij besloot om *niets* te doen, en bleef eenvoudig liggen; doch hoorde eindelijk zware stappen in zijne nabijheid.

— Wie is daar? — vroeg hij, als met eene grafstem.

— Ben je dáár nog? Mijnheer de komediant! — was 't antwoord — Kom aan op de been! Wij zijn in de haven!

— In de haven! — riep hij uit, en sprong op, en volgde al tastend naar boven. Daar zag hij de sterren aan den hemel, de lichten in de stad.

— Ja, waarlijk! — riep hij in vervoering uit — wij zijn te *Toulon!* — en zijn hart klopte hevig van onuitsprekelijke vreugde.

— Wij zijn dan aardig ontsnapt! — fluisterde hij tot den stuurman.

— 't Is een echt wonder. — antwoordde deze — De storm kwam net van pas; juist op het oogenblik dat wij genomen zouden worden. Hoe vond gij die stoute wending?

— 't Was een heerlijke manoeuvre!

— En dat in een orkaan, die ons tien knoopen voortjoeg!

— Heeft 't zóó gewaaid? — vroeg de reiziger, met wat laat komenden angst.

— Vraagt ge dat nog?

— Neen, 't was een zware storm! — stemde de muzijkant in; maar verwijderde zich half beschaamd, en ging zijn geweer halen. Geen goederen bij zich hebbende, sprong hij vlug in een boot en was in honderd tellens aan wal.

— Dank zij den hemel! — zuchtte hij — dat ik dan toch te *Toulon* ben. Tien mijlen van *Marseille;* morgen te huis!

Met dat vrolijk gevoel stapte hij een breede straat in, waar nog eenige winkels open waren, en bij het licht van een lantaarn zag hij een uithangbord.

— Al weêr een *Arend!* — sprak hij lagchende, en trad binnen.

— Een kamer en een goed bed!

Een slaperige knecht bragt hem, zonder te spreken, in een vertrek, zette er eene kaars neder, en ging heen.

— Zoo ontvangt men de menschen, die zonder gevolg komen!

Na deze opmerking ontkleedde hij zich. wierp zich in de veêren, en genoot eene zoete rust. Met de zon stond hij op, wierp een stuk geld op de tafel, nam zijn geweer en ging.

— Er zijn inderdaad fraaije straten te *Toulon.* — dacht hij — Had ik tijd, dan ging ik 't arsenaal eens bezien; maar ik verlang weêr naar *Marseille.*

Op de markt zag hij een aantal huurrijtuigen gereed staan, daar ging hij bij een der koetsiers, en vroeg hem of hij naar *Marseille* reed?

De man knikte en wees op zijn rijtuig, waarin reeds drie reizigers zaten, die nog maar op een vierden wachtten.

— Vertrekken wij dadelijk? — vroeg de Heer CHAY. De koetsier knikte nogmaals en klom op den bok.

— Heerlijk! — dacht onze vriend, zich in 't hoekje N°. 4 zettende — Dat gaat goed! Nu loopt 't mij mede; maar 't was ook tijd.

Intusschen had hij zijne reisgezellen gegroet, en een zwijgenden wedergroet ontvangen. Daar ging 't in galop voorwaarts. Het duurde niet lang of hij trachtte een gesprek aan te vangen; maar al de pogingen daartoe mislukten. Eindelijk wendde hij zich opzettelijk tot zijn overbuurman:

— Weet gij ook, Mijnheer! of wij vroeg zullen aankomen?

— *Alle venti tre.* — antwoordde deze.

— *Alle venti tre?...* Mijnheer is *Italiaan? Signor Italiano?*

— *Signor, si.*

— Van *Nizza?*

— *Di Florence.*

— *Di Florence!* Dan zijt gij een heel eind van huis. En gij, Mijnheer! vergeef mij, maar ik meen u meer gezien te hebben... Zijt gij niet van *Marseille?*

— *Signor no, di Livorno.*

— Zoo. Gij zijt van *Livorno!...* Ik ken *Livorno* niet.

Nu nam de vierde reiziger het woord, en sprak:

— *Io sono di Pisa.*

— Wel — riep CHAY lagchende uit — dat is aardig! drie *Italianen* en maar één *Franschman*, in een *Fransch* rijtuig.

— Ik spreek een weinig *Fransch.* — vervolgde die van *Pisa.*

— Zoo veel te beter! — sprak de zwervende jager — ik versta een weinig *Italiaansch* maar spreek het niet. Mijnheer! indien ik u te *Marseille* van eenige dienst kan wezen, kunt gij over mij beschikken.

— Gij zijt zeer goed.

— Ik stel mij in uwe plaats; in een vreemd land ontmoet men soms moeijelijkheden. Kent gij *Marseille?*

— Neen, Mijnheer!

— Nu, dan zult gij eene fraaije stad zien. Veel fraaijer dan *Toulon...* Gij gaat waarschijnlijk om handelszaken naar *Marseille?*

— Naar *Marseille?* Neen, ik ga naar *Florence.*

— Over zee?

— Neen, over land.

— Gij zijt dus bang voor de zee?

— Ik?...

— Om de *Engelschen* misschien?

— De *Engelschen?*... Ik begrijp u niet. Ik zeg u, dat ik met deze twee Heeren naar *Florence* ga.

— Gaan die Heeren óók naar *Florence?* — Dat zal wel een dag of tien reizens wezen.

— De *Franschen* zijn toch grappig. Wij hopen er dezen avond te komen.

— Te *Florence!*

— Ja.

— Met dit rijtuig? — vroeg CHAY verbaasd.

— Ja, met dit rijtuig.

— En dat door *Marseille!*

— *E che diavolo! Marsiglia!*

— Maar van waar komt gij dan?

— Van *Livorno*, even als gij.

— Ik... Kom ik van *Livorno?* — barste onze *Franschman* uit.

— Hoe noemt gij anders de stad, die wij zoo even verlaten hebben?

— *Toulon*. Ik ben gisteren avond te *Toulon* aangekomen.

De *Pisaan* lachtte nu op zijne beurt, en CHAY zag hem starende aan.

— Houd eens op, koetsier! Conducteur! — schreeuwde hij — Een oogenblik! Ik ben in een verkeerd rijtuig gegaan! — De koetsier klom af, en kwam aan het portier.

— Waar brengt gij mij heen? — vroeg CHAY — *dove andate? dove caminate? mounte ana.*

— *Eh à Firenze.* — antwoordde de koetsier.

— Naar *Florence!* Gij spot met mij; laat mij er uit; dáár in dát dorp. Ik geloof, dat het *Bausset* is; daar zijn vijf franken. Ik zal wel te voet naar *Marseille* gaan.

Dus sprekende verliet hij 't rijtuig, dat daarop weêr snel voortrolde.

— Daar ben ik nog gelukkig aan ontsnapt! — sprak onze vriend, terwijl hij de deur van eene herberg opende, en riep: — Geef mij wat bier en water.

Eene jonge deerne naderde glimlagchend, en zeide:

— *Non c'e dierra.*

— Zijn 't hier dan allen *Italianen!* — dacht CHAY. — Hoe heet het dorp meisje? *Il nome die quel vilagio?* — was zijne vraag.

— *Ponto d'Era.*

— Hoe, is dit niet *Bausset?*

— *Ponto d'Era.*

— Van dat dorp heb ik nooit hooren spreken. *En après Pont d'Era che si trova?*

— *Doppo Ponto d'Era, Empoli.*

— *E doppo Empoli, Bausset?*
— *Firenze.*
De reiziger liet zijne handen plat op de tafel vallen; zijn tong was verstijfd; hij had een kwartier noodig om zich te herstellen. Een glas water hergaf hem eenige bedaardheid. Hij ging naar buiten om de plaats eens op te nemen en te overleggen. Eenige soldaten van een *Fransch* regement wandelden op het dorpsplein heen en weder. Nu kon de verdoolde met landslieden spreken, en zijnen twijfel opgelost krijgen; want hij begreep nog maar niet hoe hij zoo ver uit de koers verdwaald was.
— Kameraden! — sprak hij hen aan — Gij ziet hier een arm landsman, die niet weet waar hij is. Hoe heet de naaste stad?
— *Livorno.* — antwoordde een sergeant.
— Ik twijfelde er aan. Zeg mij nu ook welke stad ligt er aan het eind van dien weg?
— *Florence.*
De zoutpilaar waarin LOTHS vrouw veranderde, stond niet onbewegelijker dan CHAY, toen hij nu stellig wist op *Toskaanschen* bodem te zijn.
Eindelijk lag er iets in zijne oogen, dat een besluit aankondigde.
— Er moet een eind aan komen! Die vervloekte ortolaan! — Hij ging het dorp uit, naar den kant van *Florence*, laadde zijn geweer met een kogel, bad vergiffenis voor den moord dien hij wilde plegen, en zou zijn voorhoofd op den loop leggen..... maar op dat oogenblik valt hem een veldhoen in 't oog; onwillekeurig neemt hij zijn geweer op, legt aan, schiet, en de vogel valt in het stroomende rivierwater. De jager springt er in, grijpt zijn drijvende buit, en roept met zelfbewondering: »En dat met een kogel! — Met een kogel!" — herhaalde hij, en jagers-trots straalde uit zijne blikken.
— Dit land — dacht hij nu — is 't rijk der waterhoenders; vooruit dan!
En daar stapte hij die schoone lanen in, waar de wijnstok om den olmboom slingert, en kwam in de heerlijke vallei der *Arno*. In dat landelijke en liefelijke dal met bekoorlijke heuvels omsloten, door vrolijke landhuizen met groene zonneblinden verlevendigd, en door den stroom met zijne blaauwe, dartele golven verfrischt. Onze wandelaar, van nature tot denken geneigd, zag die schoonheden, bewonderde het land in verrukking, schaamde zich over zijn voorgenomen misdaad, en ontsloot zijn hart voor genot zoo als de kunstenaar alleen 't genieten kan. Van tijd tot tijd loste hij zijn geweer en werd zijn vracht

zwaarder; maar hij vervolgde vrolijk zijnen weg, en begon nu den ortolaan zoo half en half als de oorzaak van een voor hem nieuw geluk te zegenen.

Het was laat toen hij te *Florence* kwam. In eene herberg riep hij den *camerière* en gaf hem, edelmoedig, vijftien stuks wild, onderweg geschoten. Die knecht, een oud *Fransch* soldaat, maakte hem een kompliment, en zeide: dat hij een goed jager moest zijn.

— Ik geloof dat te wezen. — antwoordde CHAY.

— Welnu, gij zijt hier op goeden jagtgrond. Als gij vermoeijenissen niet schroomt, moest ge eenige togtjes in de gebergten naar den kant van *Poggi-Bouzi* maken. Daar vindt men allerlei wild en gevogelte.

— Morgen ochtend ga ik er heen.

Bij de eerste schemering was onze vriend op, en gewapend; zijn logement was betaald met het wild.

»Dus kan ik" — dacht hij — »de geheele wereld doorreizen als er maar wild is. Eene heerlijke ontdekking!"

Nu ging het bergwaarts. Des avonds, met wild beladen, kwam hij te *Sienne* en kreeg daar, in ruil, weder een uitmuntend avondmaal en goede slaapplaats.

Deze onkostbare manier van reizen vertienvoudigde de drift des jagers. Hij beschreef een lang en bloedig spoor in de *Appenijnen*, en kwam eindelijk eens, des avonds laat, in eene donkere stad, waar geene lantaarnen licht verspreidden. Vermoeid trad hij in een koffijhuis, en vond daar een gezelschap van dagelijksche gasten, die *Fransch* spraken.

— Vergun mij eene vraag. — ving hij aan — Wilt gij wel zoo goed zijn mij den naam van deze stad te zeggen?

— Van welke stad? — vroeg een der aanwezigen.

— Van deze, waar ik mij nu bevind.

— Gij schertst.

— Neen, inderdaad; ik meen het ernstig.

— Wel, gij zijt te *Rome*.

— Goede hemel! te *Rome!* Wijs mij, bid ik u, een logement; hier digt bij.

Dat geschiedde. En daarmeê eindigde de jagttogt van onzen CHAY. Over zee durfde hij naar *Frankrijk* niet wederkeeren, en over land was de weg hem te lang. Hij verzocht gehoor bij den *Franschen* Consul, den Heer NORVINS, die zijne landgenooten gaarne voorthielp, en hem eenen post bezorgde. — Alzoo door een ortolaan naar *Rome* gevoerd, bleef hij daar tot in 1814; doch verliet het toen met de andere *Fransche* ambtenaren. Sedert verdeelt hij te *Marseille* zijnen tijd tusschen den violoncel en het jagtgeweer.

Vrij naar MÉRY.

MENGELWERK.

DE ONDERGANG VAN HET GESLACHT CENCI TE ROME.

BEATRICE CENCI was de dochter van den *Romeinschen* edelman FRANCESCO, uit het oude en aanzienlijke geslacht CENCI. Die vader ontëerde den adel van zijnen naam door de schandelijkste zedeloosheid, waaraan hij zich van zijne jeugd af had overgegeven, en werd voor zijne dochter, gelijk voor geheel zijn geslacht, de oorzaak van namelooze ellende en onherstelbaar verderf. In den huiselijken kring, waar anders de deugdzame mensch zijne dierbaarste vrienden vindt, zocht hij slechts naar voorwerpen voor zijne wreedheid en wellust. Alle menschelijke en goddelijke wetten trotseerde hij. Tweemalen gehuwd, behandelde hij zijne beide gemalinnen en zijne kinderen met eene ruwe wreedheid, waarvan ook onder de diepst gezonkene menschen de voorbeelden zeldzaam zijn. Zijne zonen liet hij schier van gebrek vergaan, en toch had hij een jaarlijksch inkomen van niet veel minder dan anderhalve ton gouds, en een Pauselijk bevel was er noodig, om hem tot betere verzorging dier zonen te dwingen. Evenzoo was alleen de bescherming van CLEMENS VIII in staat, om zijne oudste dochter aan zijne dwingelandij te onttrekken. Maar die tusschenkomst der regering verbitterde den onmenschelijken vader en dreef hem tot nog meerdere gestrengheid jegens zijne overige kinderen aan. Van zijn onnatuurlijken haat getuigden luide vreugdekreten bij het berigt, dat twee zijner zonen door roovershand, die hij-zelf

gewapend had, gevallen waren. Zijne tweede dochter, de bovengenoemde BEATRICE, sloot hij op in een eenzaam en afgelegen vertrek, waar niemand ooit bij haar werd toegelaten, en waar zelfs hare spijze door de eigene hand van haren vader, die tevens haar vervolger en gevangenbewaarder was, haar werd toegereikt. Zijne tweede gemalin, LUCRETIA, stiefmoeder van BEATRICE, dwong hij om te midden van onzedelijke vrouwen te leven, want daarvan was zijne adellijke woning vol. En of dit alles nog niet genoeg ware, belaagde hij, met verfoeijelijke list, de onschuld en eer zijner eigene dochter, en toen deze zijn fijngesponnen vleitaal standvastig en met afschuw afwees, wreekte hij zich over haren tegenstand door verdubbeling van zijne vroegere wreedheid, beide jegens zijne vrouw en kind. Deze ongelukkigen schreven aan den Paus, om zijne bescherming in te roepen, maar hare brieven schijnen niet in de regte handen gekomen te zijn, en bleven althans zonder gevolg. Alleen de vader, over wien zij geklaagd hadden, kwam op het spoor van dat schrijven, en verzwaarde daarom nog meer de maatregelen tot bewaking van zijne slagtoffers, die schier bezweken onder zijne barbaarsche dwingelandij.

Tot hiertoe hebben wij alleen afschuw kunnen gevoelen tegen de misdrijven van den zedeloozen vader, en medelijden met zijne ongelukkige slagtoffers. Maar van nu af moet zich met ons mededoogen ook droefheid vereenigen over de afdwalingen en misdaden, waartoe zich die ongelukkigen door hare ellende hebben laten vervoeren. In hare vertwijfeling vatte BEATRICE het misdadige voornemen op, om den onmenschelijken vader gewelddadig uit den weg te ruimen. Behalve hare stiefmoeder, wijdde zij haren broeder GIOCOMO (JAKOB) en een jeugdig hooggeplaatst geestelijke, Monsignor GUERRA, in het geheim harer plannen in. De laatstgenoemde was een vertrouwd vriend der zonen van CENCI, en hartstogtelijk minnaar van BEATRICE. Zich alleen door zijne liefde latende beheerschen, verklaarde hij zich terstond tot medewerking gereed. In de weinige oogenblikken, waarin hij de ongelukkige moeder en dochter, steelsge-

wijze, buiten tegenwoordigheid van FRANCESCO, ontmoeten kon, werd het plan nader geregeld, in overleg tevens met GIOCOMO, die mede zonder aarzeling was toegetreden, gedreven door zijnen haat tegen een vader, die aan hem en zijn talrijk gezin het noodige onthield.

Eerst waren zij voornemens FRANCESCO, ter gelegenheid van een voorgenomen bezoek van het kasteel *Rocca di Petrella*, door rooversband te doen vallen. Later veranderden zij van plan, en er ontstond nu eene vertraging, die voor BEATRICE onlijdelijk werd. Want nadat eenmaal haar jeugdig gemoed voor bloedige wraak geopend was, hield zij het voornemen van op die vreeselijke wijze hare vrouwelijke eer te redden, met *Romeinsche* wilskracht vast, en jaagde zij met den verterenden gloed van het *Italiaansche* bloed naar de volvoering. Zij geeft dit zelve in eenen brief aan GUERRA te kennen, en nadat twee ondergeschikte dienstmannen (*vassalli*), MARCIO en OLIMPIO, die ook met onverzoenlijken haat tegen den onmenschelijken meester bezield waren, tot het volbrengen van den moord waren uitgekozen, ging zij met dezen eene formële verbindtenis aan, aan ieder van hen eene aanzienlijke geldsom, ongeveer 3600 gulden, toezeggende; een derde deel vooraf en het overige na de volvoering te betalen. De dag van MARIAAS geboortefeest, 8 September 1598, werd nu voor de uitvoering bepaald, doch dewijl de moeder zich bezwaarde, wegens de heiligheid van dien kerkelijken feestdag, werd de bloedige daad tot den daaropvolgenden dag verschoven.

Op den 9 September werd de moord voorbereid door het toedienen van een slaapdrank, en tegen het uur van middernacht werden de gehuurde moordenaars in de slaapkamer van FRANCESCO, in het reeds genoemde kasteel, gebragt, terwijl zijne vrouw en dochter in een aangrenzend vertrek den afloop verbeidden. Maar op het gezigt van den slapenden grijsaard zonk de opgeheven arm der moordenaars magteloos neêr. Een weerlooze in den slaap te vermoorden scheen hun al te laaghartig, en onverrigter zaak keerden zij tot de wachtende vrouwen weêr. In heftigen toorn roept BEATRICE hun toe: »Ellendelingen!

zijt gij dan alleen dapper met den mond, en mist gij zelfs den moed om een mensch te dooden, terwijl hij slaapt? Indien hij wakker was, zou hij alleen, zoo oud en zwak als hij is, u beiden hebben doen sidderen. Waarom belooft gij iets, wanneer gij niet in staat zijt het te volvoeren? Welaan, lafhartigen, zoo zal ik het dan alleen op mij nemen, de aarde van dezen onmensch te bevrijden! Volgt mij, maar ik zweer het u, dat hetzelfde staal u beiden met hem in den dood vereenigen zal!" — Met deze woorden bragt zij een dolk van onder haar kleed te voorschijn, en nu door die verwijtingen en bedreigingen aangevuurd, traden de moordenaars, van de vrouwen vergezeld, andermaal in het slaapvertrek, en doorboorden, met een scherppuntig moordtuig, het regteroog van den slapende, en dreven het snel tot diep in het hoofd, zoodat hij, zonder geluid te geven, tot de eeuwigheid overging. De moordenaars ontvingen nu terstond het bedongen bloedgeld en maakten zich uit de voeten. LUCRETIA en BEATRICE trokken het moordtuig uit de wond, sleepten het lijk naar het venster en wierpen het naar beneden in den hof, opdat het den schijn hebben zou, als ware FRANCESCO bij nacht uit zijn bed opgestaan en bij het gaan naar een naastgelegen vertrek, door eenen misstap, naar buiten en op den grond te pletteren gestort.

De list scheen aanvankelijk wèl gelukt. De vermoorde werd op statige wijze begraven, en zijne familie keerde van *Rocca di Petrella* naar *Rome* terug, en hoopte aldaar de nu verkregen, hoewel veel te duur gekochte vrijheid te genieten. Maar aan het Hof van *Napels*, tot welks gebied dat kasteel behoorde, ontstond, men weet niet naar welke aanleiding, vermoeden van den gepleegden moord, ten gevolge waarvan een geregtelijk onderzoek op de plaats zelve werd aangevangen. Er werd echter geen verdacht teeken of aanwijzing gevonden, behalve alleen de verklaring van eene waschvrouw, dat zij van BEATRICE een met bloed bevlekten doek had gekregen, onder voorgeven, dat dit bloed het gevolg was van den hevigen schrik over het onverwachte sterfgeval, welk

voorgeven echter aan die vrouw, om meerdere redenen, hoogst verdacht was voorgekomen. — Zoodra Monsignor GUERRA van deze geregtelijke onderzoekingen hoorde, was hij op middelen bedacht, om de beide moordenaars, MARCIO en OLIMPIO, uit den weg te ruimen, ten einde tegen bekentenissen van hunne zijde beveiligd te wezen. Spoedig daarna werd OLIMPIO, in de nabijheid van *Turin*, vermoord gevonden. MARCIO daarentegen, wegens andere misdrijven, te *Napels* gevangen genomen, beleed den moord aan FRANCESCO gepleegd, en deelde alle bijzonderheden daarvan mede.

Ten gevolge van deze mededeelingen, werden de zonen van den vermoorde, GIOCOMO en zijn jongere broeder BERNARDINO, naar de gevangenis van *Corta Savella* heengeleid en de vrouwen in haar paleis bewaakt. MARCIO werd naar *Rome* overgebragt, om tegenover de beschuldigden gehoord te kunnen worden. Al de aangeklaagden hielden vol, MARCIO nooit gezien te hebben, en BEATRICE bovenal sprak met zoo veel schranderheid en zelfvertrouwen, dat MARCIO, die haar altijd groote liefde had toegedragen, bewogen werd om al zijne vroegere beschuldigingen te herroepen, en zelfs onder de folteringen der pijnbank stierf, zonder die beschuldigingen te vernieuwen. Hiermede was echter het geregtelijk vermoeden van misdrijf nog niet opgeheven, en al de leden van het ongelukkige geslacht CENCI werden op het kasteel *Sant Angelo* gevangen gehouden, tot dat, eenige maanden daarna, nieuwe bezwaren de vroegere aanklagt bevestigden.

Het gebeurde namelijk, dat de gehuurde moordenaar van OLIMPIO, uit hoofde van andere misdaden, in de gevangenis kwam, en deze beleed nu, niet alleen dat hem die moord door GUERRA was opgedragen, maar hij verhaalde ook den moord van FRANCESCO, met al de daarbij plaats gehad hebbende omstandigheden, zoo als hij deze van OLIMPIO-zelven vernomen had: want hij had zich, alvorens hem om te brengen, het vertrouwen van het hem aangewezen slagtoffer weten te verwerven. Nu werd ook de in-hechtenisneming van Monsignor GUERRA be-

velen, maar deze had zich bij tijds door vermomming en met de vlugt gered. Doch door zijne vlugt werden de bekentenissen van den moordenaar van OLIMPIO grootelijks bevestigd, en men oordeelde dus nu ook in zijn regt te zijn, om de leden der familie CENCI op de pijnbank en alzoo tot bekentenis te brengen.

Op de pijnbank kwamen LUCRETIA en hare beide zonen GIOCOMO en BERNARDINO tot volledige bekentenis. Maar BEATRICE weêrstond alle folteringen met ongewone geestkracht, en wist daarbij de haar voorgelegde vragen op de schranderste wijze te beantwoorden, zoodat de voorzitter der regtbank, ULYSSES MARCHETTI, zich in de grootste verlegenheid bevond en zulks aan den Paus te kennen gaf. Maar CLEMENS vatte argwaan op tegen dien regter, als ware hij vooringenomen door de schuldige, maar bloeijend schoone en geestrijke jonkvrouw, en droeg de voortzetting van het geregtelijk onderzoek aan een ander op. De nieuwe regter begon met de pijniging der beklagenswaardige BEATRICE te vernieuwen, maar ook nu verdroeg zij met ongeloofelijke standvastigheid de vreeselijkste folteringen. Ten laatste, toen men hare schoone lange haren wilde afsnijden, ter voorbereiding van nieuwe en zwaarder pijniging, verzocht zij hare moeder en oudsten broeder, GIOCOMO, te mogen zien. Het werd haar toegestaan. Toen de gevangenen de plaats der pijniging intraden en de jammerlijke gestalte der wreed geknelde BEATRICE aanschouwden, baden zij haar om tot bekentenis te komen. »Geliefde BEATRICE"— zeiden zij — »wij hebben het misdrijf gepleegd en het ook voor den regter bekend: het is dus van nu af doelloos, dat gij u zoo vreeselijke pijnen laat aandoen." — »Hoe!" — riep zij uit — »wilt gij dan ons door ouderdom eerwaardig geslacht voor altijd ontëeren! Weet gij niet, dat het beter is onder de folteringen der pijnbank, dan door beulshanden te sterven?" — Nu viel zij in stuiptrekkingen, en daarna, weêr tot zich-zelve gekomen, sprak zij: »Welaan dan, gij wilt het zoo, het moge dan geschieden naar uwen wil!" En tot den pijniger: »Maak mij los! Men leze mij de proces-acten voor, en

ik zal zeggen, zoo veel ik zeggen moet, en verzwijgen wat ik verzwijgen wil." — De acte werd haar voorgelezen en zij teekende stilzwijgend haar naam. Hierop werden de gevangenen gezamenlijk in een ruimer vertrek der gevangenis *Corta Sevella* gebragt en werd hun daar het middagmaal voorgezet, maar in den avond werden zij van elkander weêr afgescheiden, en de beide broeders gebonden naar eene andere gevangenis, *Torre di nova*, overgebragt.

Na onderzoek der processtukken werden de aangeklaagden door den Paus veroordeeld, om levend aan de staarten van ongetemde paarden gebonden en alzoo over de straten van *Rome* gesleept te worden. De ongewone hardheid en willekeur van dit vonnis bewogen eenige Kardinalen en *Romeinsche* Edelen om al hunnen invloed aan te wenden, ten einde te bewerken, dat aan de gevangenen een geregtelijk verdediger mogt worden toegestaan. Niet zonder veel moeite werd een uitstel van drie dagen ingewilligd. De grootste advocaten van *Rome* boden zich aan, om als verdedigers op te treden. Boven allen was het NIKOLAAS D'ANGELI, die de hoogste belangstelling betoonde en de grootste kracht van welsprekendheid ontwikkelde. Met heftigheid viel Paus CLEMENS den verdediger in de rede: »Hoe! zijn wij daarom zoo oud geworden, om het te moeten aanschouwen, hoe in *Rome* vaders door hunne kinderen worden vermoord, en dat er dan nog mannen gevonden worden, die zich niet schamen de verdediging van zulke wanbedrijven op zich te nemen, en de vadermoorders aan de regtvaardige straffen der wet te willen onttrekken." Er volgde op die taal een algemeen stilzwijgen, maar de beroemde regtskundige FARINACCI verstoutte zich te antwoorden: »Heilige Vader! wij zijn geenszins hier tegenwoordig, om den vadermoord te verontschuldigen, en nog minder om een zoo zwart misdrijf te verdedigen, maar wij zijn voor u verschenen, om de onschuld te beschermen, en verzoeken daartoe, dat het uwer Heiligheid behage ons welwillend aan te hooren." — Dit moedige woord bleef niet zonder uitwerking: vier uren lang bleef de Paus

rustig aanhooren, wat door de verdedigers werd in het midden gebragt; daarna liet hij zich al de geschrevene pleitredenen overgeven en liet nu de advocaten henengaan. Gedurende de eerstvolgende dagen hield hij zich uitsluitend met deze zaak bezig, raadpleegde den wegens schranderheid en regtschapenheid veel geprezen Kardinaal MARCELLO, en het scheen nu, alsof ook CLEMENS tot gunstiger gezindheid gekomen en tot een zachter oordeel geleid worden zou.

Doch die verwachting werd eensklaps verijdeld. Want op hetzelfde oogenblik waarin de Paus gereed scheen, het vroeger uitgesproken vonnis te herroepen, ontving hij berigt, dat Donna CONSTANZA SANTA-CROCE te *Subiaco* door haar eigen zoon vermoord was geworden, omdat zij geweigerd had, hem tot eenigen erfgenaam van haar onmetelijk vermogen te benoemen. En nu ook zond CLEMENS aan den Gouverneur van *Rome*, Monsignor FERRANTE D'AVERNA, onder dagteekening van den 10den September 1599, het bevel om het geslagen vonnis tegen de leden van het geslacht CENCI, zonder verwijl, te doen voltrekken. Alle vier werden zij daarbij op nieuw ter dood veroordeeld; maar zoodra de mare hiervan verspreid was geworden, spoedden zich vele aanzienlijke mannen uit den *Romeinschen* adelstand naar het Quirinaal, om den Paus te bewegen, dat hij de veroordeelde vrouwen van eene openlijke teregtstelling verschoonen, en aan den vijftienjarigen BERNARDINO, die aan den moord zelven geen aandeel had gehad, kwijtschelding van de doodstraf verleenen wilde. Alleen dit laatste, inzonderheid op de dringende bede van den Advocaat FARINACCI, werd van den Paus verkregen: het zal later blijken onder welke voorwaarden het leven van den jongsten zoon gespaard werd, maar de andere veroordeelden moesten openlijk, op de meest onteerende wijze, ter dood gebragt worden.

Het was in den laten avond, dat de regters de gevangenis binnentraden, om aan de twee vrouwen haar doodvonnis aan te kondigen. Zij waren beide reeds te bed en in slaap; doch werden uit dien slaap gewekt, om

zich voor te bereiden tot den slaap des doods. In het begin gaf BEATRICE zich aan wanhoop over en brak in de hevigste verwenschingen los: »moet ik dan door beulshanden sterven, omdat ik de aarde van een zedelijk monster bevrijd heb!” Zoo sprekend vloekte zij hare regters, den Paus, en den dag harer geboorte. Een geruimen tijd duurde haar smartelijk klagen en gillen, waarbij de hevigheid van haar karakter zich in al hare kracht en als voor het laatst openbaarde. Daarna keerde zij tot hare vroegere, onverstoorbare kalmte weêr, zoodat haar voorbeeld zelfs hare moeder en broeders bemoedigen kon. Zij maakte haar testament, en bepaalde daarbij, dat men haar begraven zou in het klooster *San Pietro in montorio*, boven op den *Janiculus*, aan de overzijde des *Tibers* gelegen, van waar de blik, vrij en ruim, geheel de stad en de wijd uitgestrekte *Campagna di Roma* omvat. Het haar toekomende huwelijksgoed bestemde zij ter uithuwelijking van vijftig arme jonge dochters. Na deze beschikkingen gemaakt te hebben, zorgde zij voor een geschikt kleed bij haren laatsten gang naar de geregtsplaats en tot den dood.

Gedurende dien droevigen gang zelven, bewaarde BEATRICE de kalmte van een heldhaftig gemoed. Haar blik, vol uitdrukking en onbeneveld, vestigde zij op al wat haar omringde, en zoo vele malen zij op dien weg eene kerk voorbijkwam, bad zij telkens met luider stem. Zij droeg een grijs taffen kleed en een sluijer van dezelfde, maar iets lichtere kleur. In de eene hand had zij een crucifix en in de andere haren zakdoek. Alzoo bewandelde zij, op twintigjarigen leeftijd, en in schoonheid uitstekende onder de vrouwen van *Rome*, den zwaren weg naar het schavot.

De stiefmoeder LUCRETIA, moest hare kinderen in den dood voorgaan. De handen op den rug gebonden, de hals tot aan de schouderen ontbloot, betrad zij de geregtsplaats. Bij het gezigt der valbijl, niet ongelijk aan de latere guillotine, riep zij uit: »*O mijn God, ontferming en genade!*” Ook het gezigt eener onafzienbare volksmenigte ontstelde haar. En nu kondigden drie kanon-

schoten den Paus, die zich op eene *villa* teruggetrokken had, het beslissende oogenblik aan. Men zegt, dat hij geweend heeft, en zijne handen ten hemel opheffende, aan de veroordeelde CENCI's een volkomen aflaat schonk, gelijk zij hem daarom gebeden hadden. Het werd hun op de geregtsplaats aangezegd, en nu, onder eene diepe, plegtige stilte, deden zij hun gebed, en eene schare van duizenden vereenigde zich biddend met hen.

Van het gebed opgestaan, liet nu LUCRETIA zich van den scherpregter onderrigten, wat zij doen moest. Haar ligchaam, zwaar en log, kon niet dan met groote moeite de vereischte houding aannemen op de plank onder de valbijl, zoodat de ongelukkige zich nog in het laatste oogenblik vóór haar sterven eene zware wond aan de borst toebragt: een oogenblik later viel haar hoofd. De beul nam het hoofd op, toonde het aan de volksmenigte, en overdekte het toen met een zijden doek. Hierop naderde hij, met het bloed der moeder bespat, om BEATRICE te binden. Zij lag op den grond, ter zijde van het schavot, neêrgeknield. Met luide, vaste stem bad zij: »O mijn Heer en mijn God! Gij zijt voor mij aan het kruis gestorven, en voor het zondige menschengeslacht hebt Gij uw bloed gestort. Hoe schuldig ik dan ook wezen moge, een droppel van uw heilig bloed is toch ook wel voor mij gestort. Ik hoop op uwe ontferming!" — En nu stak zij hare handen den scherpregter toe, om gebonden te worden, en sprak daarbij: »Gij hebt mijn ligchaam gebonden tot zijne straf: mogt gij nu mijne ziel ontbinden tot hare zaligheid!" — Aan de trappen van het schavot trok zij hare witte zijden schoenen uit, klom met vasten tred de trappen op, en legde, voorzigtig en zonder hulp van anderen, haar hoofd onder de valbijl neder.

Het laatst kwam de beurt aan GIOCOMO, wien men gedurende den geheelen weg met brandijzers het vleesch had afgenepen, en voor wien nu het einde zijner smarten gekomen was. Nog eens verklaarde hij stellig en plegtig, dat zijn jongere broeder BERNARDINO onschuldig was, en deed dit te ernstiger, omdat hij vroeger, door zijne ver-

klaringen onder de folteringen der pijnbank, hem mede in de geregtelijke aanklagt had ingewikkeld. Hij zeide tot zijn broeder: »In het oogenblik, waarin ik voor God verschijnen zal, herhaal ik nog eens en voor het laatst, dat gij onschuldig zijt, en dat het een schreeuwend onregt is, u hierheen te slepen en uw gemoed met dit vreeselijk schouwtooneel te pijnigen. De Hemel is regtvaardig en zal u wreken. Wij alleen waren schuldig; schenk ons vergiffenis en bid voor uwe ongelukkige betrekkingen!" — Nu knielde hij neder op het schavot. Een slag met een ijzeren koevoet maakte eèn einde aan zijn ongelukkig leven.

De jeugdige BERNARDINO, bespat met het bloed zijner naaste betrekkingen, werd door de Broeders van barmhartigheid naar zijne gevangenis terug geleid. Op de geregtsplaats was hij bij herhaling in zwijm gevallen, en in de gevangenis teruggekeerd verviel hij in hevige stuiptrekkingen. Het was eerst op den weg naar het schavot, dat men hem de verleende gratie, dat is de kwijtschelding van de doodstraf, had aangekondigd. Daarentegen deed men hem de meest uitgezochte zielesmarten lijden, door hem getuige te doen zijn van de ter dood brenging van moeder, zuster en broeder. Naderhand, wordt gezegd, dat hij op de galeijen is gekomen, en verder heeft men niet weêr van hem gehoord. Het is alzoo volstrekt onbekend, hoe hij aan zijn einde gekomen is, maar naar waarschijnlijkheid is hij, nog in jeugdigen leeftijd, onder zijn lijden bezweken.

Op deze wijze is het geslacht CENCI, een der oudste en aanzienlijkste van *Rome*, hetwelk zijnen oorsprong afleidde van den ouden *Romein* CINCINNATUS, ten onder gegaan. FRANCESCO had twee zijner zonen doen vallen door gehuurde moordenaarshand, hij-zelf werd door de wraak zijner vrouw en kinderen, en mede door gehuurd moordtuig gedood, zijne vrouw, dochter en zoon stierven door beulshanden, en zijn jongste zoon, de laatste van zijn geslacht, stierf onopgemerkt als verachte galeislaaf. De rijke goederen van zijn geslacht vervielen aan het

geslacht ALDOBRANDINI, de aanverwanten van CLEMENS VIII. Deze laatstgenoemde omstandigheid werpt eene schaduw op de nagedachtenis van dat kerkelijke opperhoofd, en heeft ten allen tijde de veroordeeling en de uitroeijing der CENCI's in een dubbelzinnig licht geplaatst. Ook de verst gedreven vermoedens en beschuldigingen van kwade trouw vonden hierin steun en een niet verwerpelijken schijn van waarheid.

In den mond des volks blijft de gedachtenis van BEATRICE CENCI, haar tragisch lot, hare schoonheid en levenseinde, nog altijd met meerdere algemeenheid en frischheid, dan die van eenige andere gebeurtenis uit de nieuwe geschiedenis van *Rome*, voortleven. In het paleis *Barberini* hangt een fraai geschilderd vrouwenbeeld van GUIDO RENI, het afbeeldsel van eene jeugdige en blonde schoone, hetwelk onder den naam van BEATRICE bekend en in talrijke kopiën algemeen verspreid is. Maar volgens anderen heeft GUIDO RENI BEATRICE CENCI nooit gezien, en is die schilderij niet anders dan een studiebeeld van den schilder. — Voorts is de geschiedenis der CENCI's, door den *Franschen* Dichter DE CUSTINE, en den *Engelschen* Dichter SHELLEY voor het tooneel bewerkt, doch verre beneden het verheven-tragische van het onderwerp, dat het genie van eenen SHAKESPEARE vereischt en waardig is.

(Naar het *Hoogduitsch*, uit Dr. H. GELZERS *Protestantische Briefe aus Süd-Frankreich und Italien. Zürich*, 1852.)

DE TWEE BEDELAARS.

(1491.)

De klok van *St. Germain-des-Prés* had twaalf geslagen: het uur waarop de monniken de soep uitdeelden aan de armen, om hunne dagelijksche portie bij de traliedeur des kloosters vergaderd. Ik zal niet beproeven de wonderlijke kleedingen, zonderlinge gezigten en verschillende houdingen te beschrijven, van al de kostgangers in lompen, welke het verlangen naar de twaalf slagen der gezegende klok, op de uitgesleten vloersteenen van het

voorportaal had bijeen gelokt. Onder die bedelaars, honderd maal armer, haveloozer en morsiger dan CALLOT ze later uitdacht; te midden van deze menschelijke spookgedaanten, hier en daar zelfs in den modder kruipende, zag de opmerkzame voorbijganger twee mannen, dien naam nog waardig. De eene stond achteraf en onderscheidde zich door een zwaren, zwarten knevelbaard, die zijn mannelijk gelaat in tweeën deelde, en hem het barsche voorkomen gaf van een ruiterlijk avonturier, wel in staat om te nemen, wat hij niet verkoos te vragen. Eene koperen plaat hing aan een koperen keten op zijne borst, en kon hem, op een afstand, doen houden voor een verarmd ridder van de edele Orde van 't Gulden Vlies. De andere lag digt bij deur, en was in een bruinen kapmantel gewikkeld, die een langen degen verborg, waarvan men het eind der schede zien kon. Zijn gelaat was niet zigtbaar; hij lag alsof hij sliep.

De klok had geslagen, maar de traliedeur werd niet terstond geopend. De bedelaars werden ongeduldig en knorrig, gelijk de komediegangers met vrijbiljetten, die moeijelijker zijn te voldoen, naarmate zij minder betalen. Eindelijk knarsten de sleutels in het zware slot, en er kwam eene algemeene beweging naar de deur. De slaper, die zich niet verroerde, belemmerde den toegang. — »He! gij met uw mantel!" — schreeuwde er een, hem schuddende — »Vooruit met uwen nap! De soep komt!" — en daar de opengeslagen mantel een zwart onderkleed, wel kaal en vaal maar toch behoorlijk geknoopt liet zien, voeren de bedelaars in een koor van scheldwoorden, tegen den indringer uit — »Zie dien verloopen edelman, die den armen hun deel ontsteelt! Met een degen op zijde bedelt men niet! Terug hij! Naar achter de ridder! Voort met hem!"

De man met den mantel sliep niet, maar lag in zwijm. Het geschreeuw en nog meer het trappen der menigte, die over hem heen liep, bragt hem weêr bij. Nog had hij de oogen niet geheel geopend, of hij was, half opgerezen, met slagen en stooten voortgestuwd, dat hij

te regt kwam tegen de borst van den ruiter, die zijne plaats niet verlaten had.

Corpo di Bacchol zoo als de *Italiaan* zegt, ik ben geen grenspaal! — schreeuwde deze, en maakte zich gereed om dat voelbaar aan den ongelukkigen indringer te bewijzen, toen hij door 't gelaat van dien man, die zich verontwaardigd ophief, getroffen werd.

— Gij zijt met de gewoonten der bedelaars nog niet bekend. — sprak de ruiter op vriendelijker toon — Met mij zouden ze zoo niet, als met een kaatsbal, gespeeld hebben; maar gij edellieden weet niets dan den degen te hanteren. Kom aan, plaats u bij mij; want ik zie dat de uitdeeling begint, en gij hebt u zeker niet bij ons gevoegd om er niets van te krijgen.

Intusschen was een monnik bezig om de nappen der bedelaars te vullen. Bij den man met den mantel gekomen, wachtte hij dat deze hem ook den zijnen toehield; maar de ongelukkige had er geen, en de monnik ging verder, en de man zonk in wanhoop weêr neder en lag weêr in zwijm. De ruiter daarentegen had er een van de allerdiepsten en liet niet af vóór dat hij tot den rand toe gevuld was. Toen de uïtdeeling was afgeloopen, kwam de man met den mantel weêr bij, en wilde opstaan, maar kon niet. Nu bood de krijgsman hem zijnen nap aan met de nog rookende soep.

— Ik dank u — zeî de andere — ik heb geen honger.

— Geen honger? Als gij heden niet eet, zult ge van avond sterven. Eet, zeg ik; gij doet er mij een dienst meê.

Nu liet de man zich niet langer bidden. In een oogenblik was de soep verdwenen, en het scheen alsof hij nog wel eene tweede portie had kunnen bergen. Maar toen de nap ledig was stiet hij ze, beschaamd over zijne gulzigheid, van zich, en stamelde naauwelijks eenige woorden van dank aan zijnen lotgenoot in de ellende.

— Nu wij ons middagmaal ophebben — sprak de soldaat, zonder naar 't scheen op die onbeleefdheid te letten — moesten wij maar aan 't nageregt beginnen.

De man met den mantel zette groote oogen op.

— Als wij de soep der goede paters eens met wat *Spaanschen* wijn aanlengden? Wat zegt ge daarvan, kameraad?

De andere beschouwde naauwkeuriger den bedelaar, die hem op zulk een drank wilde onthalen. Hij was toch waarlijk een bedelaar naar al de teekenen van zijn nederig kostuum; hoewel nog jong, met een stout uiterlijk, sterk en wèlgemaakt, en met een paar zwarte oogen waaruit vuurstralen schoten. De man met den mantel begreep niet, hoe zulk een knaap reeds genoeg de schaamte had afgeschud, om zich zoo geheel in zijn verachtelijke rol te schikken.

— Ga met mij naar huis — vervolgde hij, zonder zich aan den blik van zijnen gast te storen — wij zullen daar vrijer zijn dan hier, en op ons gemak kunnen keuvelen.

De ander liet zich leiden; hij had geene plaats om zijn hoofd neder te leggen, en het aanbod des bedelaars, die toch een verblijf bezat, was hem derhalve welkom. Deze bewoonde, ik weet niet in welk eene ellendige achterbuurt, een klein, slecht verlicht kamertje, waar al het huisraad bestond in eene soort van slaapbank en een gesloten koffer. Uit den laatsten kreeg hij een flesch van een achtenswaardig voorkomen, en vulde twee bekers met al de deftigheid van een ervaren drinkmeester.

— Kom aan, drink eens — zeide hij kort af — en verhaal mij uwe geschiedenis.

De ander zette den beker, dien hij reeds aan zijne lippen had gebragt, neder, en antwoordde:

— Daarmede kan ik uwe gastvrijheid niet betalen.

— Gij hebt gelijk. Ik heb u de mijne nog niet verteld; luister. Ik ben Don LUÏS DE LA CABRA. — Drink dan! — Dat verwonder u? Niets is toch waarachtiger. Zoo als gij mij hier ziet, in die bedelaarsplunje, ben ik *Hidalgo; Spaansch* edelman van een rijk geslacht in *Arragon;* de zoon uit een der edelste Huizen van de oude Christenen, op welke *Spanje* roem draagt; maar — de jongste zoon. Och, hadde 't den Hemel behaagd dat ik

de oudste ware! Ik zou dan niet wezen wat ik nu ben. Mijn noodlot heeft 't zoo gewild, dat mijn broeder RAMON, zoo lelijk en gebogcheld als hij is, den glorierijken stam der CABRAAS vertegenwoordigt, en dat ik, ofschoon sterk en wèlgemaakt — zoo als ge ziet — er een nietswaardige spruit van ben. Op mijn twintigste jaar gaf mijn vader mij de keus tusschen een monnikspij en een ruitersabel. Ik koos den laatsten; maar wilde, eer ik tegen de Mooren ging vechten, huwen met mijne nicht de Signora DORINA, de liefste van alle zestienjarige jonkvrouwen der *Beide Kastiliën*, die ik hartstogtelijk beminde, en die mij niet minder lief had. Mijn vader sloeg dat glad af; want zij was bestemd voor mijn broeder, den bogcheljoen. Ik vloog naar 't klooster, waar men haar met den onbevalligsten der menschen zou vereenigen; doch kwam er juist op het oogenblik, dat de knoop gelegd was. Woedend van minnenijd en smart, wilde ik geweld maken; doch mijn vader, anders niet mild jegens mij, gaf mij dadelijk zijn vloek. Toen zwoer ik, hem dat te doen berouwen, en, vermits toch alles — naam, titels, kasteelen en zelfs DORINA — voor mijn broeder was, mijn best te zullen doen om zoo afschuwelijk van ziel te worden, als hij 't is van ligchaam, en daardoor de uitsluiting, die mij trof, te regtvaardigen. Toen wierp mijn vader zich voor mij op de knieën. Hij was een goed oud edelman, op wiens naam nog geen smet kleefde, en smeekte mij zijn wapen die schande niet aan te doen. Maar ik bleef onverbiddelijk. DORINA had slechts één woord te spreken gehad om mij te bezadigen; maar zij zweeg. Nu ging ik naar *Italië*, met het besluit om mijne familie nooit weder te zien, en mijn naam, mijne liefde en mijne hoop in losbandigheid te begraven, en ik hield woord.

Daar voegde ik mij bij eene bende *condottiëri* (vrijbuiters), in soldij van den *Venetiaanschen* Raad. Een maand later, daar men ons de soldij schuldig bleef, gingen wij over naar den Hertog van *Milaan*, die ons aannam. Toen ik den Hertog moede was, trad ik in de dienst der Republiek van *Florence*, met hem in oorlog. Zoo diende

ik, steeds van meester verwisselende en telkens deserterende, al de Vorsten van *Italië*, en streed voor al de twisten van den tijd, zonder ooit naar 't waarom te vragen: heden vóór, morgen tégen, somtijds vóór en tégen op denzelfden dag, als wij op het slagveld van vlag veranderden. Overigens waren wij, tot welke partij ook behoorende, de geesels van allen, de uitzuigers der volken; het ongelukkig *Italië* door brandschattingen plunderende en een vrolijk leven leidende. Daar, volgens het bekende spreekwoord, de wolven elkander niet verscheuren, was er eene stilzwijgende overeenkomst tusschen al de benden, om elkander niet meer afbreuk te doen, dan juist noodig was om de Vorsten of Republieken, die ons betaalden, op veroveringen belust te houden. Ik zou deze loopbaan nog volgen, als ik niet, in weerwil van mijzelven, het middel had gevonden om mij in alle gevechten met roem te overladen. Ik weet zelf niet hoe 't kwam, dat moet in 't bloed zitten, maar eens het zwaard ontbloot, of de lans geheven hebbende, was ik een geheel ander mensch, dan vergat ik mijne fraaije voornemens, en sloeg zoo dapper toe, dat mijn naam weldra, van 't eene einde van *Italië* tot het andere, vermaard werd, als van den stoutsten gelukzoeker en den dappersten ruiter, dien de benden in hunne gelederen telden. Dat was 't niet wat ik wilde. De naam van Don LUÏS DE LA CABRA moest mijn geslacht enkel tot schande strekken; daarom deserteerde ik nu van het slagveld, dat voor eene onvergefelijke lafheid gehouden wordt, en wierp mijne wapenen in het eerste boschje 't beste. Mijn besluit was genomen. Ik werd bedelaar. Tien etmalen in de bosschen doorgebragt, gaven mijne kleeding en gelaat het vereischte voorkomen. Ik ging over de *Alpen* naar *Frankrijk*, bedelende aan hutten en kasteelen, en aan alle weldadigen mijn naam en rang zeggende. Zoo kwam ik te *Parijs*, welvarend, vrolijk, en elken dag de schande van den vorigen uit mijn geheugen wisschende, gelijk ik dezen wijn van mijne lippen veeg; met het heden vergenoegd, van de toekomst zeker, en bewust dat het, om medelijden op te wekken, genoeg

is den voorbijgangeren met een luide en bevende stem toe te roepen: wees weldadig jegens Don LUÏS DE LA CABRA, bedelaar des Konings van *Arragon*. Dat is een titel, waarop ik gelukkig gevallen ben; hij onderscheidt mij van de gewone bedelaars, en is zelfs eene veradellijking van mijne verlaging. Bedelaar des Konings van *Arragon!* — 't is bijna een Hofämbt.

— Op uwe gezondheid, Don LUÏS DE LA CABRA! Bedelaar des Konings van *Arragon!* — sprak de man met den mantel, toen hij zag dat de ander geëindigd had — Wilt gij wat ik weten van u denk, in spijt van uwe grootmoedigheid en *Spaanschen* wijn?

— Och neen. — was 't antwoord — Gij zoudt mij niets kunnen zeggen, dat ik mij-zelven niet reeds heb gezegd. Hoe meer brave menschen mij verachten, hoe volkomener mijne wraak is. Laat ons daar een speldje bij steken. En zijt gij niet bedelaar even goed als ik?

— Wat wilt gij daarmede zeggen, Heer ridder? — riep de ander toornig uit.

— Uwe armoede is buiten twijfel edeler en uwe bedelarij verhevener. — hernam Don LUÏS — Gij bezit een geheim, waarvan de Vorsten der aarde niets willen weten, en dat zij toch zoo goedkoop zouden kunnen vernemen. Sedert eene maand heb ik u alle ochtenden de poorten van de *Louvre* zien belegeren, terwijl gij des daags niet gegeten, noch misschien des nachts geslapen hebt en onder uwen mantel bibbert; want de herfstmisten zijn duivels koud. Ja, ik heb 't gezien hoe gij met de onbewegelijkheid van een standbeeld bleeft wachten tot een der luchtige heertjes, die Koning KAREL VIII omringen, een meewarigen blik op u geliefde te slaan. Een hunner heeft u drie dagen geleden aangesproken, niet waar?

De man met den mantel knikte.

— En heeft u den Koning voorgesteld. Ik zag u dien dag vol hoop uit het paleis komen, uwe oogen schitterden, uw bleek gelaat had bijna een kleur. Gij waart eindelijk den grens uwer ellende, het doel van den eenigen wensch uws levens nabij. Dezen ochtend zijt gij

weder uit de *Louvre* gekomen; maar hoe was uw voorkomen veranderd. Met een kwijnenden blik, gebogen hoofd, bevenden gang en de krankzinnigheid der wanhoop in het hart, liept gij voort zonder te zien of te hooren. Zoo hebt ge, het eiland overgaande, ook de *Seine* niet gezien; want anders zoudt gij er u in hebben geworpen. Eindelijk heeft het toeval u aan de deur des kloosters gebragt, waar ik u, van honger bezwijmd, op de gastvrije steenen van 't portaal vond liggen. Toen leed gij niet meer; want gij had opgehouden te denken, en daarom liet ik u maar in rust.

— Het is zoo — sprak de verbaasde hoorder — maar welke belangstelling heeft u op mij doen letten?

— Geene. Niets te doen hebbende, zie ik rond. Uw gelaat stond mij aan; uwe spraak heeft mij mijn vaderland herinnerd. Ik heb met hem die u binnenleidde gesproken. Ik wilde een eerlijk man helpen, die 't bedelen nog niet verstaat, en bovendien een landgenoot is.

— 't Verdere is mij onverschillig. Ik vraag u ook niet meer naar uwe historie, als zij een geheim is.

— o Neen. Daar gij *Spanjaard* zijt, kan mijn naam u zelfs wel eenigzins bekend wezen. Men heeft hem genoeg gehoord aan 't Hof onzer beide doorluchte Souvereinen ISABELLA en FERDINAND. Ik ben CHRISTOPHORUS COLUMBUS; een *Genueesch* zeeman.

— CHRISTOPHORUS COLUMBUS. — Ja, ik herinner mij eenigzins dien naam. Hebt gij niet gemeend een eiland, op de kusten van *Afrika*, te hebben ontdekt, dat gij aan de kroonen van *Kastilië* en *Arragon* wildet schenken?

— Een eiland! — riep COLUMBUS uit — Neen, een halve wereld.

— En willen ISABELLA en FERDINAND niets van uwe halve wereld weten?

— Noch zij, noch *Genua*, mijne vaderstad; noch de Koningen van *Engeland* en *Frankrijk*. Zelfs de kleine Koning van *Schotland* heeft mij afgewezen.

— Zij hadden gelijk.

— Zij hadden gelijk! Spreekt gij ernstig?

— Zeer ernstig. Aan een eiland zouden zij iets kun-

nen hebben; maar niet aan een halve wereld. Zij hebben allen te veel te doen, met binnen- en buitenlandsche oorlogen. Wat zou de Koning van *Schotland* met een halve wereld uitvoeren? Hij, die elk oogenblik moet vreezen dat zijn nietig rijk hem door zijne *Engelsche* buren zal worden afhandig gemaakt. De beide rozen in *Engeland* rusten een weinig; maar geene is overwonnen. Het verjagen der Mooren geeft bezigheid genoeg aan FERDINAND, mijn meester, en Koning KAREL VIII heeft ook geheel andere dingen in 't hoofd. Ik ben nieuwsgierig te weten, hoe men u uit de *Louvre* heeft weggezonden.

— Het verhaal is niet lang. Ik ben aan den jeugdigen Koning voorgesteld. Hij was omgeven met een groot aantal jonge dwazen en eenige oude dienaren van LODEWIJK XI; allen, gelijk wijlen hunnen meester, bekrompen van geest. Koning KAREL speelde met een hond, hem door de Republiek van *Florence* geschonken; zijn hofnar hield mij voor den gek, en zijn sterrenkijker had mij met de oogen wel willen vernietigen.

— ZOROASTER? ja, bij den Hemel, dat is een geleerd man.

— Gij schijnt hem te kennen. De Koning ontving mij zeer genadig, en moedigde mij aan om mijn voorstel te doen. Ik heb toen gezegd dat ik van *Dieppe* kom, dat ik er twee *caraques* (zekere schepen) heb gezien, die daar liggen te vergaan; dat, wanneer de Koning mij die *caraques* met eene bemanning van honderd koppen, en voor achttien maanden leeftogt geeft, en God mij genadig is, ik dan mij sterk maak, om hem binnen twee jaren tijds de tijding te komen brengen, dat er in den ouden Oceaan, tot nu toe ondoordringbaar geacht, eene uitgestrektheid van zes honderd mijlen vaste kust voor hem in bezit zijn genomen, en dat de leliestandaard geplant staat aan de beide polen.

— En wat antwoordde hij?

— Mijn geestdrift sleepte hem mede. Hij hield op, zijn hond te streelen. Wat zegt gij daarvan? — vroeg hij aan de hovelingen. De ouden haalden, tot een teeken van ongeloof, de schouders op. De jongen fluisterden van een valkenjagt en ik weet niet wat ergerlijks, den

vorigen avond gebeurd. De hofnar wierp mij zijn marot tusschen de beenen, en ZOROASTER verzocht met nederigen hoogmoed, een enkel woord te mogen spreken; 't geen de Koning hem toestond. Toen zeide hij mij op een deftigen toon: dat de Westerwereld alleen in mijne verbeelding bestaat, omdat de aarde den vorm heeft van eene *Griek-sche* schijf, en op vier pilaren rust, die door vier olifanten in de ruimte der lucht gedragen worden. — »En waar staan die vier olifanten op?" — vroeg ik hem, doch zonder mij te antwoorden ging hij voort, en zeide: »de Oceaan is een stroom." — »Dus is er een andere oever, en dien anderen oever denk ik te zien, — was mijn antwoord; maar, altijd zonder naar mij te hooren, zeide hij: »dat is het oordeel van STRABO en PTOLEMEUS, en het is ketterij iets anders te gelooven." — »Zijn STRABO en PTOLEMEUS dan Kerkvaders?" — vroeg ik verontwaardigd, en de woordentwist werd warm; maar KAREL maakte er een einde aan, door mij eenvoudig te zeggen: dat mijn gevoelen zonder twijfel gegrond is; maar dat hij geen lust heeft met den H. Vader in onmin te geraken. Toen gaf hij met een genadigen wenk mij mijn afscheid, en terwijl de geleerde ZOROASTER door allen werd toegejuicht, volgde mij de hofnar tot aan de buitenste deur, mij naschreeuwende: »Veel geluks, groote COLUMBUS! Wereldöntdekker, veel geluks! Als gij Keizer geworden zijt en geen schepter hebt, zend dan maar om 't marotje van den hofnar." — Toen ik uitging hoorde ik den portier zeggen: »Dat is een arme krankzinnige, die heilig gelooft een nieuwe wereld te hebben ontdekt, alsof dit nog mogelijk ware. Hij wil de aarde vergrooten en heeft niet eens een goed wambuis om voor den Koning te verschijnen!" — Zelfs de schildwachten riepen mij na: »Hij is gek!"

— 't Is alleen door uwe onnoozelheid, Mijnheer COLUMBUS.

— Mijne onnoozelheid!

— Wel zeker. Laat ons zien; maar word niet boos. Het geheim van al die weigeringen is eenvoudig, dat gij niet wéét te bedelen. De minst bedreven sollicitant

zou u doen blozen. Welk eene dwaasheid, te zeggen: »Ik weet een Koningrijk te krijgen, wie wil het? — Geef mij twee scheepjes, dan geef ik u eene nieuwe wereld! Als ge mij een paar galeijen geeft, doe *ik* u de andere helft van onzen aardbol present!" — 't Verwondert mij niet, dat elk u afwijst. Gij komt met grooten ophef al wat er bestaat omverwerpen: de Staatkunde der Hoven; het evenwigt van *Europa*. En gij wilt dat men u hooren en helpen zal. De geleerde ZOROASTER heeft groot gelijk u zijne pilaren en olifanten naar 't hoofd te werpen. Rond of vierkant, enkel of dubbel, hangende of gedragen, de wereld, zoo als die is, bevalt hem. Hij bedankt u voor dien anderen oever. Het is aan dézen kant van den stroom-oceaan, dat hij door de sterrenkijkerij huizen en landerijen in eigendom heeft verkregen. Als men hulp verlangt in zulke onzekere zaken, moet men er zachtjes op losgaan, zich klein houden, zich versnipperen, zich als ware 't onzigtbaar maken. Wat moet de schrandere willen zoeken? En klein eiland, op ten hoogsten vijftig mijlen afstands. Er is maar één scheepje, met tien matrozen en voor een paar weken proviand voor noodig. Den volgenden dag is het eiland honderd mijlen ver, en men vraagt eene *caraque* met leeftogt voor zes maanden. Ongevoelig moet men de menschen aan zijne denkbeelden, aan zijn gelaat gewennen, en op een goeden dag stemmen zij u, het twisten moede, alles toe, en gij hebt uwe vloot, zonder iemand bang te hebben gemaakt.

— Maar!...

— Gij kunt niet bédelen, zeg ik u. Bij voorbeeld: er is in *Spanje* een Koning van *Arragon*, en eene Koningin van *Kastilië*. Gij zijt het eerst naar den Koning gegaan.

— Ik erken mijne dwaling en zal die herstellen. ISABELLA is edel en groot; zij begrijpt al wat groot, alles wat edel is. Ik wil trachten haar te spreken.

— Zoo ge haar als *Koningin* wilt aanspreken, kunt gij u de moeite der *Spaansche* reis wel besparen. Zij zal u antwoorden even als de Koning haar gemaal, en

de Koningen hare broeders. Zij heeft een lievelingsplan: de uitdrijving der Mooren, en geene bewondering dan voor den grooten GONZALVO, die hen zoo goed bevecht. Maar ga tot de *vrouw* en gij zult slagen. Toon haar in 't verschiet schepels vol paarlen, bergen van goud, stroomen van safieren. Spreek haar van eene kleur, die haar wèl zal staan, van veêren, die wonderbaar fraai op haar kapsel zullen golven — dan zal zij u hooren. Zou men twee galeijen kunnen weigeren aan een man, die, ver over den Oceaan, een nieuw middel gaat halen, om het vel blank te maken?

— Liever wil ik met mijne overtuiging sterven dan zulke lage middelen gebruiken.

— Heer COLUMBUS! ik ben geen sterrenkijker van 't Hof; ik ben maar de bedelaar des Konings van *Arragon:* een man zoo vrij als de lucht, die om niets ter wereld geeft, en die, als deze aarde een keerkant heeft zoo wel als een regte kant, er niet korter of langer zijn middagslaapje om doen zal. Ik ben geheel belangloos. — Waartoe zal het u dienen als gij eene andere wereld ontdekt? Hebben wij 't in *Europa* dan zoo benaauwd, dat er een vierde vaste land voor de heerschzucht der Vorsten noodig is? Ik heb vele landen in mijne bedelaarsomzwervingen doorkruisd, en overal woestenijen en eenzame streken gezien, die maar op den ploeg wachten, en ik zag meer vervallende dan opkomende steden. Loop heen! Er is onder onze oude zon nog plaats genoeg voor allen; wij hebben niet noodig die elders te zoeken. Als de Mooren uit *Spanje* verjaagd zijn, zal er een ledig wezen, dat vijf eeuwen niet zullen aanvullen; en gij wilt nóg eene wereld bij de kroonen van *Kastilië* en *Arragon* voegen. De oude wereld behoeft geene nieuwe. Heer COLUMBUS! wij moeten hen, die daar ginds zijn, maar rustig laten wáár ze zijn, en zelf maar te huis blijven. DUIMPJE heeft geen reuzenharnas noodig: *Europa* heeft geene behoefte aan uwe *Atlantische* wereld.

— En ik — riep COLUMBUS — ik wil weten wat er van is. Goed of kwaad: de nieuwe wereld moet de oude de hand reiken. Zij is dáár. Ik zie haar. Men

moet haar zien gelijk ik. Ik was rijk, geacht, gelukkig, in mijn vaderland. Ik dacht er niet aan om in de geheimnissen des Oceaans door te dringen. Eens viel mij, ik weet niet hoe, het denkbeeld in, dat er iets aan gene zijde der zuilen van HERCULES bestaat. Het *Atlantische* gewest van PLATO, het *Ultima Thule* der *Romeinen* verscheen mij in den droom. De geleerden verzekerden, dat het eene, eene inbeelding, het andere *Brittannië* of eenig verder gelegen eiland ware. Neen! het is — ik weet niet welken naam er aan te geven, en of ik het ooit een naam zal geven — maar het is eene wereld, daar ginds, waarvan de geur met den Westewind tot mij komt. Hetgeen wij thans ruiken is de *bouquet* van dien wijn, en de walgelijke damp die van de straat opstijgt. Niet waar? Welnu, ik ruik, door dat alles heên, onbekende geuren van over de zeeën, een reuk, die nog in geen menschelijke neus is gedrongen, de namelooze uitwaseming van een onbekend plantenrijk in mijne wereld. Van het oogenblik af, dat het denkbeeld mij heeft overmeesterd, heb ik alles verlaten: vaderland en nabestaanden; ik heb alles verloren: vrienden, aanzien en bezittingen. Ik heb *Europa* doorkruisd; van Koningrijk tot Koningrijk de geleerden en de Vorsten vermoeid. Ik ben een bedelaar geworden, heb het brood der weldadigheid gegeten, en de tranen van 't mededoogen gedronken. De Koningen hebben mij terug gestooten, de geleerden mij medelijdend uitgelagchen. De aalmoes heeft mij dikwijls ontbroken; meer dan éénen nacht heb ik onder de portaalgewelven der kerken doorgebragt; meermalen ben ik ontwaakt in den natten modder der straten. Zie mijne verbleekte haren, mijne ontstelde gelaatstrekken, en toch ben ik niet oud. Ik voel den dood in mijne leden, en wensch echter nog niet te sterven. Ik weet niet wat de Hemel over mij besloten hebbe. Indien ik den eenen dag of den anderen, uitgeput op den weg nederzink — Zijn mij ondoorgrondelijke wil geschiede! — 't Gaat mijne krachten schier te boven; maar ik zal het medelijden der Vorsten blijven afsmeeken, tot zij mij hooren, of tot ik sterf. Vraag mij niet

waarom? Ik ben dwaas, het zij zoo; maar dat moet zoo wezen en dat zál zoo zijn. Dit is alles wat ik weet. Zie hier — ging hij voort, den ruiter met een gezaghebbende houding naar het kleine venster voerende — gij ziet die zwaluw, die van den toren vliegt? — Zij verlaat haar nest, het gat in den muur waar zij is geboren. Vraag haar waarom zij naar 't Zuiden trekt. De zwaluw en ik, wij antwoorden beiden: ik kan niet anders.

— 't Zij zoo, Heer COLUMBUS. Die taal is boven alle tegenspraak. Keer dan weêr naar *Spanje;* ik zal meêgaan; niets bindt mij hier. Voor een bedelaar is 't aan gene zijde der *Pyreneën* even goed als aan deze. Hij is overal onder het koepeldak van zijn groot paleis. Ik zal u leeren bedelen. Laten wij onze wandelstokken opnemen en gaan. Mijn koffer is ledig; het overschotje *Spaanschen* wijn kan ons maar een oogenblik ophouden.

COLUMBUS antwoordde niet. Hij liet zich door den bedelaar, wiens zorgeloosheid hem overwon, geleiden.

— Zie — sprak deze, toen zij *Parijs* achter den rug hadden — zie eens welk eene heerlijke zaak het is bedelaar te zijn. Hij neemt voor, en voert dadelijk uit. Wie anders op de geheele wereld kan dit zeggen? Wij bezitten niets, en toch zweer ik u, dat ons van hier af tot in de legerplaats van ISABELLA geen maaltijd ontbreken zal. Dus zullen wij, eer we het Westen opzoeken, uwe zuster de zwaluw, hoewel een weinig van verre, gerustelijk zuidwaarts volgen.

Zoo stapten zij naar 't Zuiden.

Don LUÏS, de bedelaar des Konings van *Arragon*, was doorgedrongen in de geheimen eener kostwinning, die men gemakkelijk acht en die toch niet gemakkelijk is. Zij was bij hem eene wetenschap naar vaste regelen; bijna eene kunst, door de bijzondere wijze waarop hij haar in practijk wist te brengen. Gelijk hij beloofd had ontbrak het den reizigers, die niets bezaten dan hunne wandelstokken en bedelzakken, nimmer aan teerkost. Don LUÏS rigtte zijne welsprekendheid in naar den rang, de kunne, en het gelaat zijner belastingschuldigen. Dikwijls verschaften de plaats of de omstandigheid hem in-

gevingen, die zijn genie in 't beslissend oogenblik bezielden. Als hij b. v. een in zijn kap gedoken abt ontmoette, zeide hij dien, van *Rome* te komen, en dat de hoofdstad der Kerk vol was van den lof zijner alles overtreffende mildheid en bewonderenswaardige godsvrucht. Dan tastte de abt diep in de beurs; geen woord van de vleijerij geloovende, maar toch er door gestreeld. Was 't een doctor in de godgeleerdheid, dan wist hij uit eene goede bron, dat zijn tegenstander (een geleerde is altijd in eenigen twist gewikkeld) door zijn laatste geschrift totaal was overwonnen, en de geleerde, verwonderd van zijnen lof uit den mond eens bedelaars te hooren, betaalde dien in klinkende munt. Was 't een geneesheer, dan had hij, eenige uren vandaar, van eene besmettelijke ziekte, die zich zeker zou verspreiden, gehoord. Kwam hem eene burgerdochter tegen, die ter sluik van onder haren sluijer en neêrgeslagene oogleden, zoekende blikken rondwierp, dan fluisterde hij haar toe: »Ik heb hem om den hoek van de straat gezien; hij poogde zich te ontslaan van een lastigen grijsaard, die hem juist had aangesproken." — en de deerne liet hem een stuk zilver in de hand glijden, ter gunste van den bedoelden minnaar; misschien ook om zijne eigene goede gestalte en zwarte oogen. In de eerste dagen hunner lange voetreis bloosde de *Genuees* wel eens over al de kunstjes die in hunne nooddruft voorzagen, en waartoe Don LUÏS ook slechts toevlugt nam als de zakken geledigd waren; maar de bedelaar sloot hem den mond, door eene proef op een dag van overvloed, toen hij 't alleen op de weldadigheid der voorbijgangers liet aankomen. De abt zeide hem toen, dat zijn klooster een allerkostbaarst proces voerde; de geleerde antwoordde niet; de deerne zag onbeschroomd rond of *hij* niet eindelijk kwam, en de burger, die zoo even zijn middagmaal had gebruikt, verweet hem zijne luiheid. — Nu ziet gij 't, Heer COLUMBUS! niet ieder is bedelaar, die 't maar zijn wil. Zonder de kennis van het menschelijk hart, den zekeren blik en het gevoel voor het *à propos* zou ik geen *maravedi* (kleine koperen munt) voor deze

kostwinning geven. Dit is 't wat ik bedoelde toen ik u te *Parijs* zeide, dat gij geen slag van bedelen hebt: — gij zijt, gelijk ik, wezenlijk bedelaar in 't gevolg des Konings van *Arragon.*

Columbus, een weinig door deze gemeenzaamheid verstoord, antwoordde: dat er vrijwillige vernederingen zijn, waartoe een fatsoenlijk man niet komen kan, zonder de achting voor zich-zelven te verliezen.

— Welk een grappig gemoedsbezwaar! — hernam Don Luïs, op een toon waarin meer bitterheid dan boerterij stak — Wat zoudt gij van den bedevaartganger zeggen, die bukken moet om onder een laag gewelf door te gaan, of zijne voeten in het slijk moet zetten om door een moeras te komen, dat tusschen hem en de plaats zijner gelofte ligt; maar die geen van beiden doen wil, en liever, als een dwaas, terugkeert zonder zijn oogmerk te hebben uitgevoerd? *Plus ultra* is de spreuk der gelukzoekers, der bedelaars, en der vorsten. De zuilen van Hercules zijn voor het gemeen.

Columbus zweeg; hij had geen kracht om een bedelaar in lompen, die *Latijn* sprak, te wederleggen. Dit verbaasde hem, want aan 't verhaal, dat hij van zoo grooten huize was, had hij geen geloof geslagen. Maar reeds dikwerf had hij toch een onbestemd vermoeden omtrent zijn reisgezel opgevat. Hij vroeg zich-zelven of de ruwheid van zijne woorden en zijne lompen niet werkelijk vermommingen waren. Daar hij echter zich vruchteloos in gissingen verloor, gaf hij weldra de moeite op om dat geheim te ontraadselen.

Eene enkele gebeurtenis stoorde hunne zoo lang rustige reis, en zou hen bijna van elkander hebben gescheiden. Zij waren op weg naar *Bayonne* om alzoo in *Spanje* te komen. Reeds hadden zij bijkans de grenzen bereikt, toen het gerucht van een naderenden troep paardenvolk den bedelaar deed omzien, en hem sterk scheen te verontrusten. »Dat zijn geregtsdienaars" — sprak hij snel tegen zijn reisgenoot — »zij zoeken welligt *mij.* Wij moeten scheiden. Kom morgen aan de kapel der Lieve Vrouw. Men zal u die wel wijzen, en wacht mij daar. —

Maar ik heb nog wat vergeten" — vervolgde hij, zijn halsketting losmakende — »berg dat. Als gij mij morgen, vóór zonsondergang, niet bij de kapel ziet komen, wacht dan niet langer, maar zet uwe reis naar *Toledo* voort, dáár is thans het Hof, en geef deze halsketting aan den Koning.

Naauwelijks had hij dit gezegd of hij sprong, zonder antwoord te wachten, in een boschje bezijden den weg, en verdween in het digte gebladerte. Het was tijd: ééne minuut later, en de geregtsdienaren, die om een hoek van den weg te voorschijn kwamen, zouden hem hebben gezien. Nu vonden zij alleen COLUMBUS, die nog geheel verbaasd was over den plotselingen vlugt des bedelaars. De aanvoerder steeg af om hem van het hoofd tot de voeten op te nemen, doch sprak niets. Het schijnt, dat COLUMBUS volstrekt geene overeenkomst met Don LUÏS had; want na hem goed bekeken te hebben, steeg de aanvoerder weder te paard, en de troep reed verder.

Des anderen daags stond COLUMBUS reeds bij het aanbreken van den dag voor de genoemde kapel. Don LUÏS verscheen niet. Denkelijk was hij op de kronkelpaden van het woud verdwaald geraakt. De *Genuees*, reeds lang aan geduld gewoon, wachtte. Hij had dikwerf aan de deuren der grooten zóó lang gewacht, dat hij bijkans niet meer wist waartoe hij er gekomen was, of wat hij er hoopte. Sinds jaren immers wachtte hij reeds, dat er een man zou zijn scherpzinnig genoeg in 't begrijpen, en edelmoedig genoeg in hulp, om de middelaar tusschen hem en het menschdom te worden. Maar wat hij ook wachtte, zulk een man had hij nog steeds niet ontmoet. De schaamtelooze bedelaar met zijn gemaakten lach, de versmader van elk verheven denkbeeld, zijn onverklaarbare reisgenoot, wat was hem die?

Op de trappen der kapel gezeten droomde COLUMBUS van zijne Overzeesche wereld. Daar dacht hij altijd aan, als hij alleen was, en het tooneel dat hij dan met de oogen der verbeelding aanschouwde, ondersteunde hem in de harde beproevingen zijner ronddwalingen en van zijn verachten staat. Het is 't lot van elk genie, nooit

aan 't einde te wezen, zelfs dán als men meenen zou, dat hij aan 't doel zijner nasporingen is. Zijn triumf is zelden anders dan een zwaren val op den harden bodem van het werkelijke leven; want hij stijgt, in den droom, op den hemelschen ladder, die, door zijn gevoel voor het eeuwige en oneindige, mateloos, tot boven de grenzen der mogelijkheid, verlengd wordt; maar als hij in het schitterende dier verheffing ontwaakt, ziet hij niet meer de twee of drie sporten die hij werkelijk hooger staat dan gewone geesten; neen, maar de denkbeeldige hoogte, die hij nooit zal kunnen bereiken. Beklaag dan zelfs een gelukkig genie! Hij houdt niets anders over dan berouw, teleurstelling, en de overtuiging van menschelijk onvermogen!

In zijne ellende genoot hij toch door de altijd van gedaante veranderende hoop, die hij nog steeds bleef gevoelen. Hij zag de VENUS in het Westen staan, als uit de armen haars vaders, den ouden Oceaan, opgestegen. Zij toonde hem, glimlagchend, die jonge, frissche aarde, wier geuren hij reeds sedert lang inademde. Het was een schooner, weelderiger Natuur; duizendmaal krachtiger dan die hij later aanschouwde. Een verafgelegen paradijs, waarin de zonde nog niet was doorgedrongen. Alles was daar jeugd, overeenstemming en goedheid. Alles was er nog warm van de vruchtbare hand des Scheppers, en toen de droomer er toe kwam, om, te midden der edele vormen, met welke hij deze wereld bevolkte, ook zijne eigene gedaante te zien, wandelde de mensch daar nog in de kracht en de vrijheid der onschuld van ADAM. Hij vermoedde er noch de roode *Caraïben*, noch het kwijnende *Mexicaansche* rijk, noch de ruwe *Peruaansche* beschaving, zoodat hij, bij 't hopend denken aan zijn komen in dit *Eldorado*, schier wenschte, dat de mannen der oude wereld, die hij genoodzaakt was tot den overtogt mede te nemen, eensklaps blind en doof mogten worden, opdat alleen hij, met al zijne zintuigen, de verwonderlijke eenstemmigheid dezer jonge wereld, die eerst nu uit den Chaos te voorschijn trad, zou kunnen genieten.

De stilte, de eenzaamheid, welligt ook de honger, had zijne verbeelding tot een graad van geestdrift opgewonden, die hem-zelven verbaasde. Toen hij uit dien wakenden droom (misschien had hij wel gesluimerd) wakker werd, zag hij, dat de dag reeds geweken was voor den nacht, en dat de sterrenhemel met eenen glans schitterde, dien hij, zelfs in de heerlijkste nachten in *Spanje*, nog niet zoo had gezien. De zuiverheid der lucht vervoerde hem nu om zich den sterrenhemel zijner onbekende aarde te denken, en die nieuwe droom duurde tot den morgenstond.

Intusschen was Don LUÏS nog niet verschenen. Nu rezen er eensklaps vermoedens in COLUMBUS op. — »Als die man eens niet ware wat hij scheen, — dacht hij — als hij, zijn voordeel doende met mijne onvoorzigtigheid, de komst dier geregtsdienaren eens tot voorwendsel had gebruikt om zich van mij te verwijderen, en eer dan ik te *Toledo* te zijn. Als hij mij mijne overtuiging eens had ontstolen!" — Een nieuw denkbeeld is de schat in den hof Hesperiden. De man van genie, die het bezit, of liever, die er van bezeten wordt, leeft steeds in vrees, dat het hem zal worden ontroofd. Deze bestendige angst geeft hem het schuchter voorkomen van den gierigaard en de teedere zorgvuldigheid eener moeder. Alles is hem verdacht. De voorbijganger, welke hem aanziet, schijnt hem in de ziel te willen lezen, en hij knijpt zijne handen digt, opdat men hem zijn eigendom niet ontneme. — Maar hij heeft gelijk: de toejuichingen der menigte zijn altijd voor den sluwen. Wie met paauweveêren pronkt huldigt zij meer dan den paauw-zelven. Maar ditmaal bedrogen de voorgevoelens onzen COLUMBUS: Don LUÏS was geen VESPUCIUS. Evenwel door het folterend denkbeeld gemarteld, ging hij dadelijk op weg, om den roover te achterhalen; niet bedenkende dat hij vier-en-twintig uren op den trap der kapel verloren had.

— Waarheen, Heer COLUMBUS? — riep Don LUÏS hem na — Waarheen, zoo haastig?

— COLUMBUS bleef staan, beschaamd over zijnen achter-

docht. Toen Don LUÏS bij hem was, gaf hij dien zijn halsketen terug.

— Zijt gij niet zoo nieuwsgierig geweest om haar eens te bezien? — vroeg Don LUÏS.

— Volstrekt niet. Ik zie er ook niets bijzonders aan, dan op de plaat die geschilderde wapens.

— Maar die wapens, ziet ge niet hoe ze geplaatst zijn?

COLUMBUS bezag nu de wapens naauwkeuriger. Het *Fransche* schild bedekte ten deele het half omgeworpene van *Napels*, dat door die van *Kastilië* en *Arragon* scheen belet te worden geheel te vallen. Zinnebeelden aan de heraldiek ontleend, omgaven die zonderlinge bijeenvoeging der wapens van vier regerende Huizen, en vormden een raadsel, waarvan de *Genuees* erkende niets te verstaan.

— Ik zal 't u te *Toledo* uitleggen. — sprak Don LUÏS ernstig. Er was, sedert hunne hereeniging, eene fierheid in zijne houding en gang, die wonderlijk afstak tegen zijne bedelaarslompen. Hij liep met opgeheven hoofde en vasten tred. Misschien was 't niets anders dan de trotschheid des bedelaars, die nu 't paradijs der bedelzakken betrad; maar hoe dit zij, Don LUÏS poogde de zeer verstrooide gedachten van COLUMBUS te bepalen door een zielkundig gesprek, over de voornaamste drijfveren der menschelijke handelingen, aan te vangen. COLUMBUS hield er de *roemzucht* voor, Don LUÏS de *liefde*. 't Was een zeldzame bedelaar, die Don LUÏS.

— Ik zou geen kwartier van mijn middagslaapje voor uw holle gloriezucht geven. — sprak hij — Zij is eene heerschzuchtige dame, die de offers, haar aangeboden, nooit met lachjes beloont. Gij, b. v., Heer COLUMBUS! als gij ooit uwe halve wereld ontdekt, zal uw hoogste belooning wezen, dat zij uwen naam draagt. Maar hoe veel zorgen, hoe veel smarten zal u die ijdele voldoening gekost hebben. En met hoe veel nieuwe bitterheden en verdrieten zult gij 't moeten betalen. De onverschilligheid zal zeggen, dat niets gemakkelijker was dan uwe ontdekking; de nijd zal er u het eerste denkbeeld van betwisten, en de laster zal het verhaal van uwe

ondernemingen afschuwelijk verdraaijen. Ziet ge — zóó is de roem. Spreek mij liever van twee schoone oogen, die tot schoone daden opwekken. Wat raken ons dan de afgunst van medeminnaars; de domheid der menigte; de uitvindingen van den laster? — De twee schoone oogen zien u aan, lagchen u toe, ontsteken uwen moed, en twee zachte handen droogen uwe tranen, en wisschen u 't zweet van het gelaat. Als DORINA mij waarlijk bemind had, zou ik niet in den verachtelijken staat zijn, waarin gij mij kent. Zij was een kind toen ik haar verliet. Dat is nu vijf jaren. Thans is zij eene vrouw, en ik ben zeker, dat zij al de schoonheden aan ISABELLAAS Hof overschittert. Mijn heer broeder is een hoogst gelukkige bogcheljoen.

Wij behoeven niet te zeggen dat ieder, als gewoonlijk, zijn eigen begrip voor 't beste, of liever voor 't eenigst ware hield, en des anders begrippen met een onmerkbaar schouderophalen beantwoordde. COLUMBUS was niet meer in den leeftijd, noch in de zielsgesteldheid om een *Céladon* te wezen, en Don LUÏS kende geene roemzucht. Zijne kleeding en bedrijf bewezen dit.

Verplaatsen wij ons nu aan het Hof van FERDINAND en ISABELLA te *Toledo*, in het tijdperk van de hoogste geestkracht en roem voor de afstammelingen van PELAGUS. Nooit schitterden *Arragon*, *Kastilië* en *Navarre* van reiner glans, dan tijdens het verdrijven der Mooren, hunne onverzoenlijke vijanden. *Spanje* onder KAREL V was het *Spanje* niet van ISABELLA *de Katholijke*, zijne grootmoeder. De zon ging er nog onder, en dat voldeed de heerschzucht niet van den roemzuchtigen Keizer: *Spanje* was hém maar één juweel van den aardkloot van KAREL *den Grooten*.

Te *Toledo* kleedde Don LUÏS zich in een beter, ofschoon nog altijd armoedig gewaad, en veranderde zijn gelaat en stem, om niet herkend te worden; maar met zijn geschilderde wapenplaat op de borst plaatste hij, van COLUMBUS vergezeld, zich gestadig op den weg des Konings. Toen FERDINAND hem eindelijk opmerkte naderde hij, wierp een blik op de wapens, en sprak hem een paar woorden

toe, die 't bevel inhielden om hem in zijn kabinet te volgen. De Koning scheen meer van de wapenkunde te weten dan COLUMBUS. Het onderhoud duurde zoo lang, dat deze zich naar eene afgesproken plaats begaf, waar zij elkander, in 't geval van eene onvoorziene scheiding konden wedervinden. Eerst des avonds zag hij Don LUÏS komen; maar hij was denzelfden mensch niet meer. Een fraaijen mantel, die hem bedekte, openslaande, stond hij daar in eene sierlijke kleeding naar den toenmaligen smaak, op welke de gouden keten der Orde van *Calatrava* afhing, met edelgesteenten bezet.

— Zie eens — riep hij uit — wat Koning FERDINAND mij voor dat koperen wapenplaatje heeft gegeven. Zeg nu nog eens, dat ik mij op 't bedelen niet beter versta dan gij!

— Mijn vermoeden heeft mij dus niet bedrogen. Gij waart geen bedelaar. — sprak COLUMBUS.

— Zeker niet. Wat ik u te *Parijs* gezegd heb, was de zuivere waarheid. Alleen heb ik u niet mijne geheele geschiedenis verhaald. Ik heb u gezegd, hoe ik, uit spijt over de harde wetten op 't regt van eerstgeboorte, terwijl ik geen schotel moes aan mijn oudsten broeder te venten had, mijn rang heb verworpen en het bedelpak tusschen mij en den edelman geplaatst. Maar het bloed, dat, in weerwil van mij-zelven, mij op het slagveld tot dapperheid dreef, bruiste ook onder de lompen. Ik vernam — 't zou te lang zijn u te zeggen, hoe — dat er een verbond bestaat, om den tak van *Arragon* te *Napels* te onttroonen. hetwelk met KAREL VIII onderhandelt, om hem, als vertegenwoordiger van het Huis van *Anjou*, tot een aanval op dat rijk te bewegen. Deze ontdekking gaf voedsel aan mijne zucht tot werkzaamheid, die ik nooit heb kunnen overwinnen. Ik trachtte mij te verzekeren van de waarheid eens ontwerps, zoo belangrijk voor den Koning, mijnen meester. Wijl ik in lompen stak had niemand erg in mij, en zoo vernam ik alles wat ik verlangde. Toen besloot ik naar het vaderland, waaruit ik

mij-zelven had verbannen, terug te keeren, om Koning FERDINAND van dit schandelijk komplot te onderrigten. Daar ik vreesde onder weg te kunnen worden aangehouden, en het geheim niet op perkament wilde schrijven, kwam ik op den inval om 't geen ik wist, in de hiëroglyphen der wapenkunde op koper te schilderen. Voor den oningewijde waren dat figuren zonder slot en zin; maar voor den Koning waren 't karakters honderdmaal fraaijer en zinrijker, dan uit de drukkerij te *Mentz*. De Koning deed mij alles verhalen wat ik weet, en toen hij mijne geboorte vernam, heeft hij mij overladen met goedheid, de versmading mijns adeldoms vergeven, en met de keten der Orde van *Calatrava* bekleed. Wat zegt gij er van, Heer COLUMBUS? Toen wij de *Pyreneën* overgingen, had gij voor FERDINAND de verovering van eene halve wereld, en ik niets meer dan de bewaring van een klein koningrijkje. Maar nu weet *gij* nog niet wát te doen met uwe halve wereld; en *ik* heb mijn rijkje reeds geplaatst, en er is op dit oogenblik geen groot Heer aan het Hof beter gezien, dan uw zeer genegen mede-bedelaar, de Ridder Don LUIS DE LA CABRA.

— Ik wensch u van harte geluk — antwoordde COLUMBUS — maar vergun mij in den man van 't hof ook niet langer een bedelaar des Konings van *Arragon* te zien; al hebt ge dien titel gisteren nog met fierheid gedragen.

— Ik stel er nog mijn roem in. Maar ik heb u niet alles gezegd. Er is gedurende mijne afwezigheid veel gebeurd. Mijn vader is dood. Hij was een waardig Heer, ofschoon te hard voor zijnen BENJAMIN. Mijn broeder, mede een braaf edelman, ik zeg dat nu in weerwil van zijne mismaaktheid, volgde hem spoedig. DORINA is sedert achttien maanden weduwe. Dat alles heb ik nu vernomen. Mijne oude liefde is weêr ontwaakt. Ik heb DORINA gezien, hoewel nog niet gesproken. Zij is schooner dan ooit, en bemint ook mij nog, naar men zegt. Ik ben de gelukkigste der menschen! — Maar ik spreek

u van niets anders dan van mijn geluk, en vergeet dat ik beloofd heb uwe belangen bij ISABELLA te bevorderen. Ik ga nu naar DORINA; zij kent mijn avontuurlijke loopbaan reeds, en is ongesteld geworden toen zij die vernam. Dat verrukt mij. Ik zal haar van u spreken. Zij heeft het ééne oor der Koningin; Pater TORQUEMADA heeft het andere. Heb goeden moed.

Don LUÏS ging naar de Markiezin, en COLUMBUS kon dien nacht niet slapen. Den volgenden dag kwam, reeds vroeg, een paadje der Koningin hem berigten, dat hem dien dag gehoor zou worden verleend, en Don LUÏS zond hem voegzame kleederen.

Op het gezigt van de Koningin was de ontroering des wereldontdekkers zóó groot, dat hij geen woord kon uitbrengen; maar ISABELLA lachte hem bemoedigend toe. — De Markiezin, die hij aan hare schoonheid en rang bij de Koningin herkende, zag hem met belangstelling aan. Don LUÏS, die op eenigen afstand stond, wierp hem een veel beteekenenden blik toe, maar COLUMBUS zag alleen het streng gelaat van een Dominikaan achter de Vorstin, en begreep, dat die geestelijke zijn tegenstander zou zijn; want overal had hij zulk een vertrouwde ontmoet, die de Koninklijke mildheid, gereed om op hem af te dalen, met één enkel woord wist tegen te houden. Bij KAREL VIII was het ZOROASTER; bij ISABELLA zou 't de Dominikaan zijn. Zijn voorgevoel bedroog hem ook niet geheel. Naauwelijks had hij de vreugde gesmaakt, uit den mond van ISABELLA, die uit medelijden met zijne verwarring het woord had opgevat, de verzekering te hooren, die ál zijn hoop overtrof, dat zij, overeenkomstig zijne bede, hem twee schepen uit de haven van *Palos*, met de noodige bemanning, en met leeftogt voor twee jaren toestond, om er een voor de kroonen van *Kastilië* en *Arragon* waardig gebruik van te maken, of de monnik vroeg, even zoo als ZOROASTER had gedaan, vergunning, om over die gedroomde nieuwe wereld zijn gevoelen te zeggen, en begon toen een vloed van godgeleerde aan-

merkingen te maken, die de hoop van COLUMBUS zeker nogmaals in rook zouden hebben doen vergaan, als niet de Koningin zich had gehaast te zeggen: Och, mijn Vader! vergun ons eene goede daad te doen, en tevens iets aangenaams voor onze waarde Markiezin DORINA, die veel belang in den braven man stelt, wiens tegenspoeden ons zijn bekend geworden. Wij herinneren ons, hem twee jaren geleden te hebben weggezonden. Heden wenschen wij onze fout weder goed te maken. Ik gis uwe tegenwerpingen; verschoon er mij van, bid ik u, en ontneem mij den roem niet van misschien de arme, dwalende schepselen daar ginds, in den schoot der Kerk te voeren. Daarenboven — voegde zij er zachter bij — die arme man is niet wijs. Hij zal niet vinden, wat hij zoekt; maar zijne dwaasheid is eerbiedwaardig, en ik wil liever twee schepen verliezen, dan hooren dat hij van wanhoop gestorven is.

COLUMBUS, hoe zacht 't gezegd ware, had toch ook 't laatste gehoord, en 't was voldoende om hem te verhinderen door overmaat van geluk in zwijm te vallen.

— Altijd die verdenking van krankzinnigheid! — dacht hij, verbitterd in zich-zelven; maar hij bedwong zich, en voor ISABELLA knielende, zeide hij met eene vaste stem:

— Mevrouw! Gij zijt eene edele Vorstin! Indien uwe groote ziel mijne zending nog niet heeft kunnen bevatten, uw edelmoedig hart heeft toch mijne ongelukken volkomen begrepen. CHRISTOPHORUS COLUMBUS, de *Genuesche* zeeman, dankt u met al de kracht zijner erkentelijkheid; maar hij bid nog om eene laatste genade; het is, Vorstin! dat gij uw oordeel over hem twee jaren opschort. Binnen twee jaren zal Uwe Majesteit kunnen beslissen, of hij een verstandig mensch zij, of een krankzinnige.

— Tot over twee jaren! — sprak de Koningin, door die stem vol overtuiging getroffen, en toen gaf zij hem, met een genadigen wenk, zijn afscheid.

Columbus was, vier-en-twintig uren lang, nu inderdaad als krankzinnig, en zonder Don Luïs, die hem getrouw bijbleef, zou hij misschien gekheden hebben begaan.

Eenige dagen later namen de gewezene bedelaars afscheid van elkander. Columbus ging naar *Palos*. Bij 't laatst vaarwel, sprak Don Luïs: Hier loopen nu onze levensbanen uiteen, om elkander nooit weêr te ontmoeten; want gij gaat.....

— De nieuwe wereld te gemoet! — riep Columbus.

— En ik de liefde. — juichte Don Luïs.

— Wees gelukkig, en leef voort in een talrijk nageslacht!

— Wees gelukkig ook gij! Vind uwe wereld en leef eeuwig voort, in den naam dien gij haar zult geven!

— De Hemel hoort ons — Gods wil geschiede!

Er verliepen eenige jaren. Columbus had de nieuwe wereld ontdekt, en Isabella had erkend, dat hij niet krankzinnig was. De zon bescheen nieuwe, goudrijke bezittingen van *Kastilië*; maar.... in de ziekenzaal van een *Andalusisch* klooster lagen twee ongelukkigen. Toen zij zich omkeerden herkenden zij elkander.

— Columbus! — riep de een.

— Don Luïs! — riep de ander.

— Hoe heet uwe wereld?

— *Amerika!* — antwoordde Columbus op een hartverscheurenden toon. Toen vroeg hij: Leeft uwe gemalin, de Markiezin Dorina niet meer?

— Zij is, drie weken na uw vertrek, met den Hertog van Arcos gehuwd.

— Wat zegt gij nu van de liefde, Don Luïs?

— Wat zegt gij van den roem, Columbus? — Ik ben weêr bedelaar geworden.

— Ik ook.

— Ik sterf aan een dolksteek in de zijde, mij door een Moor gegeven.

— En ik aan een dolksteek in de borst, mij toegebragt door een *Florentijn*.

— Stilte daar! — gebood eene stem, die beide de bedelaars herkenden.

— ZOROASTER! — riepen ze te gelijk.

— Hoor eens, Heer ZOROASTER! — sprak Don LUIS — gelooft gij nog altijd, dat de aarde op vier pilaren staat?

— En dat die vier pilaren door vier olifanten worden gedragen? — vroeg COLUMBUS.

— Bedienden! — schreeuwde ZOROASTER, die geneesheer in het klooster was geworden — Daar zijn twee krankzinnigen. Brengt ze dadelijk naar de zaal der razenden, en tapt hen 't bloed af!

Wij weten niet wie van de twee bedelaren het eerst is bezweken.

DE ONTVANGENIS VAN MURILLO.

Dat meesterstuk, hetwelk onlangs op de verkooping der schilderijen van den Maarschalk SOULT, voor 586,000 francs, aan het *Fransche* Gouvernement is toegewezen, kwam op eene geheel buitengewone wijze in het bezit van dien beroemden, maar op vijandelijken bodem niet altijd naauwgezetten krijgsman. Het geval is aardig genoeg om verhaald, en in 't geheugen bewaard te worden.

In *Spanje* vervolgde hij eens met zijne kolonne eene *Engelsche* legerafdeeling onder bevel van den Generaal MOORE, die *Salamanca* verlaten had, om naar *Corunna* te wijken. De onbebouwde vlakten van de *Tormes* en de *Aguada* lagen voor de *Franschen* uitgestrekt, als een onafzienbaar bloemtapijt, maar geen enkele boom beschaduwde dat schitterende grondbedeksel. Eindelijk

kwam de kolonne afgemat in het gebergte, en däär onderschepten de veldontdekkers met gejuich een goed aantal ezels en muildieren, beladen met bokslederen zakken vol wijn van 't Land, en geleid door slechts twee monniken. Een der vaders zat op den voorsten muilezel, terwijl de andere te voet naast de kudde liep, om de dieren, van tijd tot tijd, met een sabelpunt in de zijden te prikken tot bespoediging van hunnen tred. De soldaten lachten; de monniken beefden; de Kolonel, bevelhebber der voorhoede, fronste de wenkbraauwen, en hield den monnik die de sabel droeg, bij een der mouwen van zijn wijden mantel vast.

— Is dat eene vermomming? — vroeg hij barsch.

Bleek als dooden, riepen de monniken hemel en aarde tot getuigen, dat zij geestelijken waren, die vreedzaam naar hun klooster terugkeerden.

— Waarom zijt gij dan gewapend? — hernam de Kolonel.

— Om ons tegen roovers te kunnen verdedigen.

— Waar moeten die zakken heen?

— Naar het klooster.

— Goed; gij kent hier de streek, en zult ons tot gidsen dienen. Tegen de roovers zullen wij u beveiligen; maar als gij verraders zijt, ziet ge nooit uwe broeders weder.

Het konvooi hervatte zwijgend den togt, en bereikte, na drie uren gaans in felle zonnehitte, een klein dal, met heldere waterbeken, lommerrijke boomen en smakelijke vruchten. Na het plaatsen van schildwachten ging men hier uitrusten; maar naauwelijks lagen de soldaten op hunne knieën, om aan 't stroomende water, met de holle hand geschept, zich te vergasten; naauwelijks zaten anderen in de boomen, om 't hart aan de saprijke vruchten op te halen, of daar daverde, uit eene mengeling van rook en vuur, hun 't doodelijk »welkom!" toe eener wèlgewapende en talrijke bende *Guerillaas*, op de hoogten gelegerd. De soldaten vlogen naar hunne geweren, de verschrikte monniken poogden te ontvlug-

ten, maar de Kolonel deed hen goed bewaken, terwijl hij aan de spitse der zijnen op den vijand afging. Na een hardnekkig gevecht waren de hoogten schoon geveegd, en daar vond men de verspreide deelen van vier *Fransche* grenadiers, in hunne uniformen, tusschen planken gebonden en.... doorgezaagd. Dolle woede overmeesterde de soldaten bij dat schouwspel, en welhaast waren verschillende geweertrompen op der monniken borst gerigt. Met moeite verhinderden de officieren het volk om hen van kant te maken. Zij vroegen den Maarschalk om bevelen.

— Schiet ze maar dood! — antwoordde deze, verbitterd door de wreedheden der vijanden, wier afgrijselijke herhaling wederkeerig, meer en meer, alle menschelijkheid uitwischte.

Nu werden de monniken naar de berghoogte gevoerd, waar de overblijfselen lagen der vermoorde grenadiers. De officier met de uitvoering van het vonnis belast, gebood hen te knielen; maar juist kwamen van de andere zijde eenige soldaten terug, die den vijand nog verder hadden nagezet, en voerden in hun midden een derden monnik, dien zij ontmoet en gegrepen hadden, en in wien de twee anderen hunnen Prior herkenden. Zij riepen hem aan, om van hunne onschuld te getuigen, en smeekten de *Franschen* naar hem te hooren, en zich niet te bezoedelen met hun onschuldig bloed.

De Prior bezwoer den bevelhebbenden officier om de voltrekking van het doodvonnis te schorsen, tot dat hij met den Maarschalk zou gesproken hebben.

De Maarschalk ontving hem, maar gansch niet bemoedigend.

— Wij weten 't, Eerwaarde! hoe gij uwe schapen leidt. Gij leert hen tot moorden aanhitsen! En denkt gij nu genade te krijgen voor de leeraren van moord en onmenschelijkheid? — Uwe lekebroeders zijn verraders en zullen als verraders gestraft worden.

— Verraders! — riep de Prior uit, zijne oogen ten

hemel slaande — Broeder EUGENIUS is onze kok; een verwonderlijk bekwame, onovertrefbare kok, die nooit anders gedood heeft dan kuikens. — En Broeder JOSUA heeft zijns gelijken niet in 't herstellen en vernissen der fraaije schilderijen van ons klooster.

Dat gezegde maakte den Maarschalk oplettend, en zachtmoediger.

— Zoo, zoo, vader! heeft uw klooster zulke fraaije schilderijen?

— De schoonsten van *Spanje* en van de geheele wereld! — riep de Prior met geestdrift uit.

— Nu — hernam de Maarschalk — ik begin te begrijpen, dat gij van eene goede tafel houdt, daar gij aan uwen kok zoo gehecht zijt, en dat vind ik niet kwaad.

De Prior begon iets geruster te worden.

— Om Broeder EUGENIUS te redden zou ons niets te lief zijn, Heer Maarschalk!

— Waarlijk? — En van welke meesters zijn uwe stukken? van VELASQUEZ? van ALONZO CANO?...

— Gij noemt den besten niet, *Monseigneur!* — sprak de Prior, met kennerstrots — maar laat ons spreken van mijne ongelukkige broeders!

— Hebt gij dan waarlijk ook MURILLOOS?

— De bewonderenswaardigste van alle MURILLOOS. De *Ontvangenis;* eene verhevene *Compositie;* een stuk dat bijna niets geleden heeft, en wel een provincie waard is. Maar ik bid u, *Monseigneur!* spreken wij van mijne ongelukkige broeders!

— Ik bewonder de MURILLOOS niet minder dan gij, mijn waarde! en ten bewijze daarvan ben ik gereed die schilderij van u te koopen. Bepaal gij-zelf den prijs.

De Prior trad twee schreden achteruit; verontwaardigd en ontroerd alsof de *Franschman* hem een verbond met Zijne helsche Majesteit had voorgesteld.

— Verkoopen? — Dat onsterfelijke doek! De eer van ons klooster! De glorie van *Spanje!* — Nooit! Nooit!

Dat zou eene hemeltergende misdaad zijn. Maar ik sta niet hier om koopmanschap met onze heilige schilderijen te drijven! Laat mij u spreken over mijne ongelukkige broeders!

De Generaal hernam met gestrengheid.

— Dat zijn verraders, Eerwaarde! Ik herhaal 't u, en ik zou eene onverantwoordelijke daad doen, als ik hen vrij liet.

— Zijt gij dan onverbiddelijk?

— Even als gij, Eerwaarde vader! — Als gij weigert mij die MURILLO te verkoopen....

— Maar een Vorst heeft er honderd duizend francs voor geboden, en wij hebben ze geweigerd.

— Welnu, ik, die maar een soldaat ben, ga verder en bied u tweemaal honderd duizend francs.

Een glimlach plooide het gelaat des Priors. Met twee maal honderd duizend francs kon hij een vleugel van 't klooster, die onlangs was ingestort, herbouwen; kon hij 't geheele klooster vernieuwen; kon hij....

— Gij neemt ze aan? — hernam de Maarschalk — Dat is dus eene afgedane zaak. Ik zal over de middelen denken om die som te vinden. Laten wij thans over uwe verraderlijke broeders spreken.

— Gij schenkt hun het leven!?

— Met genoegen; maar op ééne voorwaarde.

— o, Wij nemen die blindelings aan. Wat is de voorwaarde?

— Een losprijs ten voordeele van mijne soldaten. Zijt gij op de kookkunst van broeder EUGENIUS gesteld, ik stel er niet minder prijs op, dat mijne soldaten, die op uwe scherpe rotsen hunne zolen verslijten, goede schoenen hebben.

— En hoe groot moet de losprijs zijn? — vroeg de Prior zuchtend — Gij zult in aanmerking nemen, waarde Heer Generaal! dat wij arme bedelmonniken zijn.

— Ik heb daar reeds aan gedacht toen ik u twee maal honderd duizend francs voor dien MURILLO bood,

en van mijnen kant vraag ik als losprijs geen centime méér dan dezelfde som, voor uwe twee verraderlijke broeders.

De Prior liet het hoofd op de borst vallen, en slaakte een diepen zucht; maar eenige uren later lag de *Ontvangenis* van MURILLO, goed ingepakt, in een der legerwagens van de *Fransche* kolonne. De twee monniken herkregen hunne vrijheid, en de twee maal honderd duizend francs werden inderdaad onder de officieren en soldaten der gelukkige kolonne verdeeld.

De Prior noodigde den Maarschalk ten maaltijd in het klooster, om over de talenten van broeder EUGENIUS te kunnen oordeelen; doch de Maarschalk bedankte hem lagchend voor zijne vriendelijkheid:

— Ik zou vreezen — sprak hij — als ik van zijne geregten proefde, er berouw van te hebben, dat ik hem u voor zulk een spotprijs heb afgestaan.

EENE WEDDINGSCHAP.

De ongelukkige gemalin van den ongelukkigen LODEWIJK XVI, MARIA ANTOINETTA, dochter van Keizer FRANS I en de Keizerin MARIA THERESIA, werd geboren op den 2 November 1755, den dag na dien waarop *Lissabon* door eene aardbeving werd verwoest.

Meermalen uitte MARIA THERESIA, reeds moeder geworden van eenige dochters, den vurigen wensch om ook eenen zoon te hebben.

— Gij die in de toekomst leest — sprak zij eens lagchende tot een der hovelingen — zal ik nu moeder worden van een zoon of van eene dochter?

— Van een zoon. — antwoordde deze, zonder aarzelen.

— Meent gij dat?

— Ik ben er zéker van.

— Wat durft gij er op verwedden?

— Mijn hoofd.

— Als gij uw hoofd verloort zouden wij-zelven een uitmuntend hoofd verliezen. Laat ons om iets anders wedden.

— Om alles wat Uwe Majesteit zal behagen.

— Om twee dukaten.

Twee maanden daarna beviel de Keizerin van MARIA ANTOINETTA.

Bitter verlegen hoe hij zich redden zou, ging hij naar den Abt METASTASIO, en verzocht dien om raad.

— Ik weet er maar een — sprak de Abt, lagchende om het benaauwde gezigt van den vrager.

— En welk is dat?

— Gij moet betalen.

— Betalen! — riep de hoveling uit — Hoe zou ik de Keizerin twee dukaten durven aanbieden?

— Ik zal u helpen. — hernam de Abt — Gij voegt de twee dukaten bij een paar verzen, die ik u zal geven, en brengt ze te zamen aan Hare Majesteit.

Toen nam de Abt een potlood en schreef op een blaadje uit zijn zakboek vier regels in het *Italiaansch*, die in goed *Nederduitsch* op 't volgende neêrkomen.

'k Verlies; maar Uw Doorluchtig kind,
Vorstin! doet ál mijn droefheid wijken;
Omdat, wanneer 't op U mag lijken,
In háár de gansche wereld wint.

De raad werd gevolgd, en de Keizerin vond behagen in de vernuftige wijze waarop haar de winst werd betaald.

BLADVULLING.

Aan SABACON, een der herdervorsten, verscheen in den droom eene godheid, die hem beval om alle priesters te doen dooden. Verre van dat gebod te volgen, beschouwde hij 't als een blijk, dat zijne regering aan de goden mishaagde, en deed afstand van den troon, en verliet zijn land.

MENGELWERK.

REISVERHALEN. (*)

I.

DE GROOTE WOESTIJN.

De oude vergelijking van de groote zandwoestijn met den oceaan, en van hare oases met de eilanden in die wereldzee, is even juist als poëtisch, en geeft der verbeelding eene schilderachtige en getrouwe voorstelling van de *Afrikaansche wildernis*.

De *Sahara* of *Falat*, zoo als men tegenwoordig die uitgestrekte dorre zandvlakte noemt, is langen tijd een grond van wonderen geweest, waarvan de reizigers velerlei tegenstrijdigs verhaalden. Meestal werd zij voorgesteld als eene eentoonige ruimte, met onvruchtbaar zand bedekt, geheel van water ontbloot, en dus geenerlei levenskiem voor planten of dieren opleverende. Men plaatste echter op dat volstrekt dorre gebied een aantal verscheurende dieren om de eenzaamheid te bevolken, zonder te bedenken, dat dezen toch ook voortbrengselen of voorwerpen behoefden, om zich te verzadigen en te kunnen bestaan.

Laat ons zien of wij, volgens de latere ontdekkingen, eenig denkbeeld van dit gedeelte van *Afrika* kunnen geven, dat met de Natuur en de waarschijnlijkheid overeenstemt, zonder de romaneske tint te benadeelen, over dit onbebouwde deel der aarde gespreid.

De vruchtbare streek in *Afrikaas* Noorden langs de *Middellandsche zee*, wordt de *Tell* (*Barbarijsche kust*) genoemd en kan als de woonplaats der blanken beschouwd worden. Zij heeft ten Noorden de golven van het *Middellandsche* zout, en ten Zuiden de brandende vlakte eener

(*) Wij weten niet beter te doen, dan deze van tijd tot tijd ingekomen fragmenten uit Reisbeschrijvingen, hier, onder een algemeenen titel, bijeen te voegen. DE RED.

woestijn; door de *Fransche* Schrijvers, in den laatsten tijd, de *Algiersche Sahara* genoemd.

Deze woestijn met de eenzame vlakten van *Shott* en *Anghad*, door de gebergten van den *Atlas* en talrijke oases gesplitst, vertoont de afbeelding eener zee, met kleine groepen van eilanden, als zoo vele Archipels, ordeloos bestrooid.

Verder Zuidwaarts vindt men den grooten *Zand-oceaan*, die eene wildernis van het midden vormt, en door deze, altijd naar 't Zuiden trekkende, nadert men *Soudan* of *Nigritië;* eene onmetelijke ruimte, den *Europeanen* nog weinig bekend. Dit is het land der zwarten.

De vloten, die dezen gevaarvollen *Oceaan* doorkruisen, zijn karavanen, aan den zoom van den *Tell* zamengesteld, die in de oases van de *Egyptische Sahara* hunnen voorraad vernieuwen, en handel met de bewoners drijven. Deze groene plekken verlatende, gaan zij Zuidwaarts naar het land der Zwarten, welks voornaamste aanleg- en handelsplaats *Tombouctou* is. Die karavanen, welke van de eene naar de andere oase gaan, kan men bij kruisers vergelijken, en die, welke *Tombouctou* of *Haousd* ten doel hebben, bij koopvaarders voor lange reizen uitgerust. Zij zijn op eene groote schaal ingerigt, en voeren wapenen in evenredigheid van de waarschijnlijk te ontmoeten vijanden.

Het grootste gedeelte van de woestijn *Falat* vertoont naauwelijks blijken van eenigerlei plantengroei; sommige gedeelten er van zijn steenachtige, eenigermate verheven pleinen; — rijen van duinen en hoogten van zand, plotseling afgebroken, vormen vergaderbakken voor het water, als de regen in het natte saizoen de streek overstroomt. De merkwaardigste uitzondering in deze dorheid is de *Djebel-Hoggar*, die zich, als een groot bloeijend eiland, in de landzee verheft. Het plat en de omliggende punten van die oase zijn aanmerkelijk hoog, zoodat hare bewoners, hoewel zij in de verzengde luchtstreek is gelegen, hunne kleederen met bont voeren en bij elkander onder dierenhuiden slapen, om zich te beschutten tegen de koude.

De meest dorre gedeelten van de *Falat* zijn die, waar

de steenachtige grond ongelijk en met keijen bedekt is. Dikwerf hoopt het zand, door den wind gejaagd, zich daar tot duinen op, die echter door een volgende tegenovergestelde windvlaag weêr verspreid worden. Vandaar dat men er geene oases, als in de *Algiersche Sahara* vindt; want, ofschoon het water eene vruchtbare hoofdstof voor den plantengroei is, zijn, aan den anderen kant, de zandstortingen, die achtervolgens den bodem bedekken, een magtig beletsel tegen de vruchtbaarheid. Deze laagten vertoonen beurtelings het beeld van 't leven en van den dood.

In de *Algiersche Sahara* kan men dikwijls de werking van dezen strijd, tusschen het water en het zand, op de voortbrengselen waarnemen. Ook dáár worden de oases aanhoudend bedreigd door zandhoogten, die de wind er henen drijft, hare geurige tuinen innemen, en hun bestaan geheel onzeker maken.

De *Falat* echter is door eene grootere massa van los zand, door brandender hitte en minderen plantengroei, van het overige onderscheiden, en daarbij aan stormen onderhevig, die niet zelden geheele karavanen overstelpen. Maar al te dikwerf ook dempt het zand, door den orkaan voortgejaagd, de putten en bronnen, door de dorstende karavanen met verlangen, maar dan te vergeefs gezocht. In dat geval komen menschen en dieren jammerlijk om; tenzij men er in slage het zand op te ruimen, of een nieuwen waterloop te ontdekken.

Er zijn drie-en-twintig dagen noodig voor den afstand tusschen *Agabli* en *Tombouctou*, en gedurende acht of tien daarvan vindt men nergens water, zoodat dezen de zwaarsten zijn van den togt. Als de *Sirocco* de karavaan overvalt en eenigen tijd aanhoudt, doet hij ook het water in de zakken verdampen, en talrijke slagtoffers teekenen dan zijn spoor. De grond bestaat er evenwel niet overal uit zand; hij is ook wel eens zamengesteld met eene harde, roode aarde.

In den *Falat* groeijen geene palmboomen. Het is er zelfs niet vreemd groote uitgestrektheden te doorloopen zonder eenigerlei planten te zien; men vindt die slechts

hier en daar in de laagten, als zij niet met zand zijn aangevuld. Ook ontmoet men in deze dorre streken weinig dieren; maar op de grenzen van de woestijn en in de gebergten is overvloed van kameelpardels, struisvogels, gazellen, zeebraas, antilopen, leeuwen, panters en slangen. Alleen zijn daar enkele schapen en geiten; de eenige tamme dieren, die op zulk een ongelukkigen bodem kunnen leven.

De geheel dorre en vruchtlooze streken zijn onbewoond. Zij worden, slechts bij tusschenpoozen, door karavanen of roovers doorkruisd. Er zijn, niettemin, enkele bijna geheel water- en vruchtlooze plekken, waar men toch eene groep tenten vindt, met eene zwakke bevolking, wier bestaan in zulk een ellendig oord een raadsel is.

De bewoners van de middelwoestijn heeten de *Touaregs*. Het is een blank ras, dat men dikwerf gemeend heeft verwant te zijn aan de stammen van de *Sahara*, de *Berbcs*, en 't heeft ook inderdaad vele punten van overeenkomst met hen. De *Touaregs* evenwel hebben eene eigene kleeding, en eigene zeden en levenswijze. Hunne taal stamt van het *Arabisch* af; maar hun tongval verschilt veel van dien in de oases, en schijnt meer te hebben van de taal der *Guanches*, de eerste bewoners der *Kanarische eilanden*. Zij zijn Mahomedanen, doch vermengen de afgodische gebruiken van het Fetichismus met de voorschriften van den Koran.

Deze *Touaregs* vormen een talrijk rooversvolk, waarschijnlijk eerst door de vroegere veroveraars, die achtervolgens *Algerië* overstroomden, uit den *Tell* verdreven, en later ook verjaagd uit de *Algerische Sahara*, waar men meent dat zij vervolgens gewoond hebben, schijnen zij niets dan wraakzucht tegen de nazaten van hunne vervolgers te ademen. Hunne gezinnen bewonen steden aan den Zuidoostkant, nabij de grenzen van *Nigritië* en hutten in de bovengemelde *Djebel-Hoggar*. Daar vooral bevinden zij zich ook gedurende den winter; maar bij de komst van de lente hervatten zij hun zwervend leven, en vervoeren koopwaren van *R'Dames* naar *Damergou*;

of plunderen de karavanen tusschen *Tombouctou* en *Insalah.*

Op al hunne togten is de *méhari* hun onmisbare gezel. Ongeloofelijk schijnen de trekken van schranderheid, gehoorzaamheid en onvermoeidheid van dit dier. De Generaal MARCY heeft er drie van gezien, en zegt dat het tot den gewonen kemel staat, als de wedlooper tot het karrepaard. Zelden ontmoet men deze dieren in den *Tell*, of in de Noordelijker streken, omdat het zich niet aan het klimaat kan gewennen, of omdat het er sterft, door het eten van eene giftige plant, *drias* genaamd, volmaakt gelijkende op eene andere plant, die in de *Falat* groeit, en daar tot zijn voedsel dient.

Dit gespierd, rank, zachtzinnig en met weinig te voeden dier wordt gemend aan een lang leidsel, vastgemaakt aan een ring die door zijn bovenlip of neus is gestoken. Zijne verbazende vlugheid beantwoordt aan de onmetelijke vlakten, die het te doorloopen heeft. Men verdeelt het in tien klassen. De minst geachten kunnen niet meer dan vijf-en-twintig *Fransche* mijlen per dag afleggen; maar de hoogst gewaardeerden leggen dagelijks zeventig tot tachtig zulke mijlen af.

Hunne opvoeding heeft ook veel bijzonders. Zoo ras er een geboren is, graaft men het dier, tot aan den hals toe, in 't mulle zand, opdat het nog zwakke gebeente zijner pooten niet buige door de zwaarte zijns ligchaams. Gedurende veertien dagen wordt het jong met gekarnde melk, naar vaste regels, gevoed. Zelden doet men het loopen, eer het eene maand oud is; dan krijgt het den bovengemelden ring door den neus, en begint men het af te rigten. De schranderheid van den goed afgerigten *méhari* is even merkwaardig als zijne vlugheid. Als de ruiter zijne lans, te midden van den snelsten ren, in den grond plant, wendt zich dadelijk het oplettende dier en rent er in steeds enger kring om heen tot zijn meester haar weder heeft opgenomen. Valt zijn meester op het slagveld, dan verlaat hij zijn lijk niet, maar legt er zich een tijd lang bij neder, en schijnt hem te noodigen om weder op te stijgen. Blijft echter het ligchaam bewe-

gingloos, dan gaat het dier naar de woning van het gezin terug, en als de weduw gewordene vrouw den trouwen *méhari* zonder berijder ziet naderen, dan weet zij daaraan wat er gebeurd is, en hare jammertoonen en die van hare kinderen vervullen de lucht; de treurmare verspreidt zich in den omtrek; alle de andere vrouwen staren naar den gezigteinder; eenige zwarte punten worden merkbaar en naderen: dat zijn andere *méharies* zonder meesters; sprakelooze maar zekere getuigen van nederlaag en dood.

De *Touaregs* zijn onderscheiden in zwarten en blanken, niet naar de kleur van hun vel, maar naar die van hunne kleeding. De zoogenaamde blanken gelijken daarin naar de *Arabieren;* maar de zwarten hebben een ander voorkomen, en ook hunne wapenen, woningen en gebruiken verschillen geheel van die hunner blanke buren. Zoo dragen zij, even als de *Europeanen*, lange broeken, op de hoogte der heupen, door een wollen gordel bevestigd. Hunne voeten zijn bloot; waarschijnlijk omdat zij schier nooit te voet gaan, maar altijd rijden. Alleen dezulken die te arm zijn om een *méhari* te bezitten, dragen *sandalen*, met ringen op de voeten vastgemaakt. Hunne kleeding is overigens verschillend; zij dragen of kielen of tabbaarden van katoen, met smalle strepen in onderscheidene kleuren. Die stof wordt zijde genoemd en in *Nigritië* geweven. De rijkeren dragen gewoonlijk drie zulke kielen of tabbaarden, waarvan de bovenste dan met wonderlijke figuren van borduurwerk in goud op de linkerborst en den regter schouder versierd is. Als zij naar eene opene streek gaan, trekken ze nog twee andere kielen of tabbaarden aan van eene donkere kleur, en omwinden hoofd en hals met een langen wollen sluijer, dat alleen de oogen onbedekt blijven. Deze opperkleeding is met een gomvernis beveiligd tegen 't aanhangen van 't stuivende zand, dat nu langs de gladde oppervlakte der stoffe afglijdt. Zij scheren het hoofd zóó, dat er slechts één lange vlecht van achter behouden blijft.

Bij den aanvang der lente maakt de *Touareg* zich vaardig om zijn huisgezin te verlaten, zijn zwervend leven

te hervatten, en de karavanen schatting op te leggen, of die gewapenderhand te plunderen. Slechts een weinig voedsel en een lederen flesch met water is zijn voorraad op den togt. Eene lange lans, een groot tweesnijdend zwaard, een dolk in eene scheede aan zijn gordel hangende, eene boog, pijlen, en schild van olifants-leder, vormen zijne wapenrusting. Aldus springt hij in den zadel, groet vlugtig zijn gezin, snelt heen, en voegt zich bij de rooverbenden, die dikwerf tot twee duizend koppen sterk zijn. Deze trekken alleen bij nacht voort, om de hitte te ontwijken en meer kans te hebben om de karavanen te overvallen. Elken morgen staren zij rondom en luisteren; daar hunne zintuigen zoo scherp zijn, dat zij de karavanen op eenen afstand van vijf-en-twintig mijlen reeds hooren naderen. Als de karavanen het nachtleger verlaten en des morgens weder op weg gaan, wordt ver af de stilte der woestenij gestoord, niet door eenig geroep, zelfs niet door een onbestemd geluid, maar door eene ligte trilling der lucht, die het uitstekend fijne gehoor van de *Touaregs* niet ontgaat. Dan trekken zij behoedzaam de karavaan te gemoet. Weldra bevestigt eene stofwolk hunne gissing, en de aanval wordt op den volgenden morgen bepaald. Maar de karavanen hebben insgelijks hunne buitenwachten, die als de slangen kruipen, en, door de ongelijkheden van den grond verborgen, voorgaan om den vijand op te nemen. De middeltogt bij eenige bron gelegerd, wacht de terugkomst zijner veldontdekkers af, en indien 't uit hunne berigten blijkt, dat de roovers te talrijk zijn om zonder gevaar voort te trekken, blijft de karavaan dagen, weken, ja somtijds maanden lang op dezelfde plek vertoeven, totdat zij 't geluk heeft eene tweede karavaan te zien naderen, die zich bij haar voegt, en met welke zij dan vereenigd de reize voortzet.

Zoodra des morgens eene schemering aan den horizont, of ten minste zoodra de zonneschijf maar eenigzins merkbaar wordt, slaken de ontwaakte kemels een schellen kreet, en bieden, uit eigen beweging, hunne ruggen aan, tot het opladen der pakken. Sommigen rijzen op,

doch eene ligte aanraking van hunne geleiders is voldoende om hen weder te doen nederhurken. De *Scheik-el-Bakat*, bevelhebber van de karavaan, is oppermagtig gebieder van elke harer bewegingen, en geeft het teeken tot de afreis, die dan met den meest mogelijken spoed wordt aangevangen. De *méharies* en eenige ervaren reizigers dienen daarbij tot gidsen, plaatsen zich in de voorhoede, en schrijden voorwaarts, nadat van de veldontdekkers vernomen is, of de roovers zich verwijderd hebben, of wáár die zijn, en hoe sterk hunne bende is. Soms zijn inderdaad de roovers andere avonturen te gemoet getrokken; maar veelal is zelfs hun verdwijnen een valstrik. Door hunne waarnemingen onderrigt, dat de karavaan zich op weg heeft begeven, wachten zij den nacht af, doorrennen dan met ongeloofelijke snelheid een afstand, en bij het aanbreken van den dag klinkt een raauwe verschrikkelijke kreet over de vlakte. Dat is het teeken tot den aanval. Eene wanhopige worsteling vangt aan. De anders doodelijk zwijgende woestijn wordt een slagveld, en het zand een lijkkleed van den overwonnene. Gelukkig hij, die terstond doodelijk getroffen wordt! Beklagenswaardiger zijn dezulken die leven, maar door hunne wonden aan de plaats geboeid, hulp- en magteloos nederliggen. De overwinnaar verwaardigt zich niet een einde te maken aan het lijden der slagtoffers, en pijnlijker dan hij zal de woestijn het werk van zijnen haat voltooijen. Een langzaam sterven, onder de folteringen van dorst en wanhoop, is duizendmaal erger, dan al wat zijne wraakzucht had kunnen verzinnen. Na den strijd volgt de plundering, en de triumferende bende, die de met buit beladene kemels medevoert, verdwijnt spoedig achter de zandheuvelen.

Aarde en hemel nemen des avonds in de woestijn een zelfde kleur en toon aan. Langzaam verdwijnen hunne schakéringen in de vallende duisternis, tot eindelijk het oog niets meer ziet dan eene verflaauwende vurige streep aan den gezigtëinder. In de stilte van den nacht klinken dan nog de klagten, de gebeden, of de vloeken der slagtoffers van den strijd. Alleen de Muzelman zwijgt, in

de lijdelijke onderwerping, die een zijner karaktertrekken uitmaakt. Hij sterft zonder te morren tegen het noodlot, waaraan te gelooven hem van der jeugd af is ingeprent.

Plotseling verheft zich somwijlen een dof gerucht, dat toeneemt en nadert; de lucht wordt drooger en drukkender, de wind verstikkend als de gloed van een smeltoven, en de stuivende zandkorrelen branden als spattende vuurvonken het gelaat. Dat is de *Samoum* of *Sirocco*. De geheele oppervlakte der woestijn begint zich te bewegen en te kronkelen; het warrelende zand wentelt voort, zijne golvingen worden immer sneller en sterker, de geheele omtrek verwisselt in eene dijnende zee, en hier en daar rijzen wervelende zuilen van zand op, die aan 't hemeldak zich als schoven uitspreiden, om in eene alles bedelvende stortbui weêr neder te storten. Daarna vermindert het gerucht, de hitte neemt af, de lucht wordt weêr helder, en de nachtelijke koelte blaast verkwikkend over de vlakte; maar het gloeijende zand heeft eene geheele karavaan begraven; de volle maan werpt haar bleek licht op eenige heuvelen méér dan zij er vroeger bescheen, en de woestijn die zoo vele nieuwe slagtoffers in haren schoot bewaart, is weder eenzaam en zwijgende.

II.

CORSIKA.

Eer ik *Ajaccio* verliet om naar *Guagno* te gaan, heb ik eenigen der herders bezocht, die met hunne gezinnen en kudden van de bergen komen om de wintermaanden nabij de stad door te brengen. — Maar binnen weinig dagen zal ik de leefwijze van eene andere nog meer bijzondere bevolking kunnen opnemen: namelijk die der zwervende herders van *Niolo*, welke vrouw en kinderen een half jaar lang verlaten, om hunne geiten op de gebergten van *Corsika* te doen weiden, zonder andere beschutting dan van hunnen mantel, *la casa del pastore*,

maar ook zonder anderen dwang dan van het weder, in streken waar burgerlijke wetten nog den eigendom niet hebben afgebakend.

Men kan de *Corsikaansche* herders niet met die van 't vaste land vergelijken. Zij leiden een onafhankelijk, volstrekt niet beklagelijk leven; voeden en kleeden zich met den melk, het vleesch en den wol hunner schapen, geiten en zwijnen, en deze dieren kosten hen bijna niets, door hun regt om over de uitgestrekte gemeentegronden te zwerven.

Men berekent de dagelijksche opbrengst van eene kudde van twintig geiten gemiddeld op omtrent twee gulden. Als men hunnen eigenaren de verwoestingen die zij aanrigten en de schaden die zij aan de boomkweekerij doen verwijt, antwoorden dezen: dat er geene beplantingen zijn die zoo veel opbrengen als hun vee. — Eenige landerijen verschaffen hun daarbij koren, garst, olie en wijn, en de kastanjen, door de bosschen in overvloed geleverd, dragen mede bij tot hun onderhoud. In Augustus heeft schier elk den noodigen voorraad bijeen voor volgende twaalf maanden. Ook ontmoet men op *Corsika* noch eigenlijke daglooners, noch eigenlijke armen. Men vindt er inderdaad geene gelegenheid, óf op den weg, óf in de dorpen, zelfs van 't ellendigste voorkomen, om eene aalmoes uit te reiken.

De *Corsikaansche* landman heeft letterlijk genoeg om te leven, doch men moet ook hier komen om te zien hoe weinig een mensch maar noodig heeft, en hoe schrikbarend de nijverheid elders zijne behoeften heeft vermeerderd. Deze landlieden ziende, wier behoeften tot het volstrekt noodige beperkt zijn, heb ik dikwerf mijzelven afgevraagd: of het lot van die vergenoegde armen, aan welke het overtollige en zoo velerlei genietingen onbekend blijven, niet te verkiezen is, boven dat der bewoners van rijke landen, waar de nijverheid tallooze gemakken verspreidt, maar ook behoeften en begeerten schept die zelden voldaan kunnen worden. Als men de genietingen, de verfijning, de ontberingen, den nooit gedanen arbeid der gevorderde beschaving in de eene

schaal legt, en in de andere de landelijke eenvoudigheid, soberheid, vrijheid en zekerheid van bestaan, even ver van grievende ellende als van opgeblazen rijkdom verwijderd, dan weet ik waarlijk niet naar welken kant de evenaar zal overhellen. — Wat mij 't meest treft is dit, dat men op *Corsika*, zelfs in de talrijkste gezinnen, waar 't van kinderen krielt, nooit de ouders over te veel kroost hoort klagen; integendeel zegt ieder: »Onze kinderen zijn onze rijkdommen; hoe meer wij er hebben, hoe tevredener wij zijn!"

Als de voorregten van dit eenvoudige leven den prijs uitmaakten van barbaarschheid en onwetendheid, zou ik geen oogenblik aarselen om hen te verwerpen; maar deze herders zijn veel minder onbeschaafd dan het meerderdeel van onze landlieden. (*) De meesten kunnen lezen, stellen belang in hetgeen er gebeurt, en spreken met oordeel over de voor- en nadeelen van verschillende levenstoestanden. »Wij hebben noch nijverheid, noch geld" — zeide er een tegen mij — »maar ons ontbreekt niets: onze vrouwen spinnen de wol onzer schapen, weven het laken voor onze bovenkleederen en het linnen voor onze hemden, en wij bestaan van de opbrengst onzer kudden en van den grond, dien wij zonder veel moeite bebouwen. De nijverheid zou ons geld aanbrengen maar ook den prijs der levensmiddelen verhoogen, en de rijken zouden dan onze gronden koopen, en wij zouden verpligt worden om te werken voor hen. Wij willen liever hetgeen wij noodig hebben oogsten voor ons-zelven, en voor ons-zelven arbeiden, dan zelfs tegen hoog loon voor anderen te zwoegen. De daglooners op het vaste land zijn niet zoo gelukkig als wij."

De ruwere zeden blijven merkbaar zelfs in hen welke de fortuin in onze beschaafde zamenleving heeft overgebragt. De *Corsikanen* zijn over 't algemeen matig, zuinig, en stil in hunne vermaken, en weten van weinig te leven, zelfs nadat zij de weelde en het gemak hebben leeren kennen. Ik heb meer dan een oud-officier gekend die te *Parijs* had gewoond, en aan 's Konings tafel

(*) In *Frankrijk* namelijk.

gegeten, maar die, teruggekeerd naar het armelijk dorp waar hij geboren was, er de *Corsikaansche* levenswijze weêr heeft aangenomen; niet alleen zonder de genoegens van vervlogene dagen te betreuren, maar in de overtuiging dat hij nergens beter kon zijn dan in zijne gebergten, en dat niets den mensch zoo goed smaakt, als 't geen hij met eigen hand heeft toebereid. Ik kan een beroemd Generaal noemen, hier, als landbouwer, veel gelukkiger dan hij was te midden der grootheid, waarin wij hem gekend hebben. Inderdaad wordt de liefde tot hèt land nergens verder gedreven dan hier. De gehechtheid der *Corsikanen* aan hun eiland is werkelijk een hartstogt.

Men kan zeer merkwaardige uitstapjes door *Corsika* doen. Ik kom juist terug van een toertje door het woeligste en wildste gedeelte, dat wel waardig is door liefhebbers bezigtigd te worden. Het is niet wat men in *Zwitserland* bewonderd, noch ook 't geen in de *Pyreneën* bekoort. Ofschoon ik dikwijls zeg, dat *Corsika* een tweede *Zwitserland*, met een *Italiaansche* zon is, bestaat er toch een groot verschil. De vergelijking is in mij opgewekt door 't gezigt van bergen met sneeuw bedekt, onder een reinen blaauwen zomerhemel; maar als men die gebergten beklimt, hunne dennen- en kastanjebosschen doorkruist, hunne toppen bestijgt, en in hunne diepten nederdaalt, vindt men er evenwel noch *Zwitserland* noch de *Pyreneën*. De bergen hier zijn niet uit zulke reusachtige klompen als de *Alpen* gevormd, men ziet er ook zoo groote natuurverschijnselen niet als dáár in de ijsvelden, de meeren en de watervallen; maar men ziet er iets ruwers: de rotsen hebben er eene kleur die men nergens elders vindt. Verbazende druipsteenen steken er, in den vorm van naalden klokjes, en kolossale kegels hemelwaarts, of dalen als watervallen neêr, met vormen die de grilligste verbeelding niet verzinnen zou: bouwvallen van middeleeuwsche kasteelen, gothische kerken, en tallooze andere voorbeeldelooze gestalten, onmogelijk te beschrijven. — En die gewrochten van de stuiptrekkingen der Natuur hebben kleuren, welke ieder

schilder hen benijden moet. Loodkleurige rotsbrokken steken af tegen andere van een ijzeraardig rood, dat de Hoofdkerk van *Straatsburg* zou beschamen. Rotsen van rood graniet, waarop een groenachtig mos groeit, zwemen naar bergen van brons met kopergroen bespat. De weg van *Eviso* naar *Otta* en van daar naar *Piana* is in dit opzigt allermerkwaardigst. Als *Corsika* een geschikt land ware voor badbezoekers en reizigers, zouden aan de baden van *Guagno* geene badgasten ontbreken, en de wegen er weldra bedekt zijn met karavanen van beminnaren van 't schrikkelijk schoone in de Natuur.

De wateren van *Guagno* zijn vijftien mijlen van *Ajaccio* en twee mijlen van *Vico;* een der oude bisdommen van *Corsika. Vico* is zeer aardig gelegen en *Guagno* niet minder. Het eene en 't andere wordt gedurende het schoone jaargetijde bezocht: de Regering zendt er de zieke soldaten van het *Afrikaansche* leger heen, en de bewoners der verschillende streken van het eiland zoeken er genezing van hunne kwalen.

De wateren van *Guagno* zijn zwavelachtig, en vooral dienstig tegen uitslag, verouderde pijnen, jicht en verstijvingen, ten gevolge van wonden of klierziekten. Zij hebben een hoogen warmtegraad, te weten: 51° van den honderdgradigen thermometer. De bron is zoo rijk, dat men omtrent drie honderd baden daags kan geven. Ik kan niet zeggen dat men er alle wenschelijke gemakken vindt, of dat de zieken er juist die genoegens hebben, welke voor het badleven noodig zijn, of dat er niets aan de gereedschappen of 't beheer der baden en stortingen ontbreekt; maar zoo als ze zijn bewijzen ze groote diensten aan de zieken. Hare wateren zijn krachtig, vele verlamden hebben er het gebruik hunner ledematen herkregen en hunne ondermijnde gezondheid hersteld. Het wordt er jaarlijks beter; de eigenaar is ijverig en vol goeden wil, met een weinigje hulp zou hij 't ver kunnen brengen; te meer omdat hier voor jagers in 't groot uitspanningen zouden zijn, die zij elders niet vinden. *Guagno* namelijk, is omgeven van hooge bergen, ten deele met kastanjewouden bedekt, die het geheele jaar door gelegenheid aanbieden tot de wilde zwijnenjagt.

Niet ver van *Vico* is het prachtige, eeuwenoude dennenbosch van *Aytone*, waar men uren lang kan rond-dwalen, en dat heldere waterbeken bevat, aan wier oevers men eene rustplaats kan kiezen voor 't ontbijt. De bronnen zijn op *Corsika* zeer gezocht; menschen en dieren hebben er kennis van goed water, en verzuimen nooit bij fonteinen, wegens hare frischheid of genezende hoedanigheden bekend, op te houden. Ik bereed eens een paard dat geheel onverschillig een aantal stroomende watertjes voorbij stapte, maar toen 't een zekere bron van inderdaad heerlijk water nabijkwam terstond er op afging. Als 't heet wordt brengt men water uit de beste nabij liggende bronnen naar *Ajaccio*, 't welk een wezenlijke tak van handel is. Zonder, als in de oudheid, onder de bescherming van nimfen te staan, hebben de bronnen, in de schatting van het publiek, iets heiligs. Er wordt nooit iets aan bedorven, en dáár zelfs waar de werken van ingenieurs, door kwaadwilligheid zijn vernield geworden, bleven de waterleidingen toch geëerbiedigd. Ook werd een kweekeling van den Priester PARAMEL, die voorgaf bronnen te kunnen ontdekken, met groote vreugde ingehaald, en men wedijverde hem geld te brengen, om aanwijzigingen te verkrijgen. Zijne beloften werden met kinderlijk geloof als Godspraken ontvangen, en er worden nu op eene plaats waarvan ik later gewagen zal, aanzienlijke werken aangelegd, op 't woord van dezen man, die voorgeeft er onderaardsche wateren te voelen vloeijen.

Van het woud van *Aytone* ben ik, door *Eviso*, naar *Otta* gereisd, de vermaarde helling van de *Spelonca* afdalende. *Otta* ligt op den bodem van eene inderdaad verschrikkelijke diepte, waarheen men van de hoogten des wouds afdaalt langs eene eindelooze ladder, dwars door op en over elkander geworpen klompen steenrots, waar alleen het muildier een vasten tred heeft. Ik heb in de *Alpen* steiler wegen naast dieper afgronden gezien, maar geen zoo afschuwelijken er aangetroffen. Daar beginnen ook de zonderling doorsneden rotsen, en die

gedaanten en vormen van druipsteen waarvan ik gesproken heb.

Gelijk men op *Corsika* de *Zwitsersche* valleijen niet vindt, zoo vindt men er ook niet de bekoorlijke kaashutten en goede verblijven, die, als door betoovering, zelfs op de eenzaamste plekken van *Zwitserland* het oog verrassen. Als ik hier bij 't afklimmen der *Spelonca* plotseling een scheut in de knie had gekregen, die mij als aan den grond nagelde, zoo als mij dat bij 't afdalen van den *Reichenbach* gebeurde; of als ik er door een vreeselijk onweder, gelijk in de groote *Scheideck*, ware verrast geworden, te vergeefs zou ik er om eene draagbaar geroepen, of op een goed avondmaal en bed gehoopt hebben. *Otta* is een afgesloten land, zonder andere middelen tot gemeenschap met de beschaafde wereld, dan de afgrijselijke wegen waarvan ik spreek, en langs welke men vier uren lang trekken moet, om er te komen, of om 't te verlaten. Er is geen schijn van herberg, en men moet tot de *Corsikaansche* gastvrijheid toevlugt nemen, als men niet onder den blooten hemel slapen wil; maar die gastvrijheid ontbreekt er ook niet. Mijn reisgezel, dien de Staatsomwentelingen uit de *Poolsche* dalen op dezen vulcanischen bodem hebben geworpen, had hier toevallig een bloedverwant van den kant zijner vrouw, die haar zoo wat in den drie-en-dertigsten graad van maagschap bestond, maar die toch broederlijk ijverig was om ons te ontvangen, en met onze paarden te herbergen. Toen wij den volgenden morgen hem bedankten, zeide hij eenvoudig: »Het is mijn pligt. Zijt gij niet een bloedverwant van mijne vrouw, en is die Heer niet uw reisgezel?"

Ik dacht het verschrikkelijkste, dat er van wegen bestaat, gezien te hebben. Toen wij de *Spelonca* waren afgedaald, maakte ik onzen gids een kompliment over zijn geleide; maar hij antwoordde dadelijk: »Gij zijt er nog niet! Gij zult eens zien, als wij aan de *rots* komen!" — In weerwil van mijn vertrouwen op den man, meende ik, dat hij nu zondigde in grootspraak; maar 't was niets dan zuivere waarheid.

Eenige uren lang kruipt het pad over en langs rotswanden door de zee bespoeld, gaat dan een poos over hare kruinen, en daalt vervolgens af in digte bosschen, waar het oog bijna geen licht meer ziet. Eensklaps worden de rotsen zoo steil en hoog, dat het onmogelijk zou zijn verder te komen, als er niet gelukkig eene spleet ware, door welke het pad kan worden vervolgd; maar die spleet is zoo naauw en vol korte bogten, dat een paard, maar iets grooter dan het *Corsicaansche*, er volstrekt niet zou kunnen wenden.

Uit dezen doolhof daalt men, langs een in de rotsen gehouwen trap, naar eene fraaije vlakte, op welke het dorp *Piana* ligt, dat een ruim uitzigt heeft over de zee. Van *Piana* naar *Cargese* is de weg gemakkelijk. Deze aloude volkplanting der *Grieken* draagt zonder twijfel nog sporen van haren oorsprong; maar is toch zoodanig vermengd geraakt, dat niets haar uiterlijk onderscheidt, behalve dat de gronden er beter bebouwd zijn; — men vindt er geene ledige ruimten, maar de geheele vlakte met tarwe-, garst- en roggevelden, wijngaarden en tuinen overdekt.

Er is bij *Ajaccio* nóg eene zwavelbron, de *Guitera*, die niet zoo warm (36°), minder sterk in zwaveldeelen, en zachter voor de huid is dan de *Guagno*. Zij is ook overvloediger en ontwikkelt meer gaz. Maar hier heeft de kunst nog niets gedaan, om de Natuur te gemoet te komen. Het water borrelt uit den grond op in een open vergaarbak, en loopt van daar in eene vuile diepte. Niets is minder aanlokkelijk dan zich dáár te baden; het water, bij de bron helder, ziet daar zwart en troebel uit, en de lijders die zich in dien poel begeven, vinden er zelfs geene beschutting tegen het branden der zon; de gegoedsten weren er hare stralen af door hun regenscherm op te zetten. Bij die bron ondervond ik eene akelige teleurstelling. Ik had de reis er heen te voet gedaan, eerst door het fraaije dorp *Bastelica*, in 't gebergte, onder 't lommer van een kastanjebosch gelegen; toen door de *Guarceta*, eene nog ongerepte wildernis van hout, meestal eiken, die, vermits er geen middelen

zijn om er partij van te trekken, van ouderdom vergaan; aan den oever van een water, de *Bisschopsfontein*, die uit eene rots voortkomt, had ik een schraal en sober maal gebruikt, en naderde nu, afgemat van moeheid, hitte en honger, de *Guitera*. Een uur lang genoot ik, in mijne verbeelding, 't zoo dikwerf gesmaakt genoegen van mij te dompelen in een bad door de Natuur gevormd, dat het ligchaam zoo voelbaar versterkt en de pijnlijke, met stof bedekte leden zoo aangenaam verfrischt.... helaas! toen ik hijgend de bron bereikte, vond ik niet alleen dien naren, onzuiveren, drabbigen poel, maar, tot overmaat van ramp, in denzelven eene melaatsche; eene oude, afzigtige gedaante, voor wier kwaal ik terugdeinsde. Het gezigt van een wild dier zou mij minder ontroerd hebben dan dat van die weerlooze ongelukkige, en ik verwijderde mij haastig, om uit hare nabijheid te komen.

Ik hoopte mij door een goed ontbijt schadeloos te stellen; maar eene tweede, niet minder harde teleurstelling wachtte mij. Er is geene herberg bij die bron, en in de twee of drie hutten, daar, voor de zieken opgeslagen, was volstrekt niets te eten. Wij moesten ons dus vergenoegen met een stuk droog brood en 't overschotje van een worst, dat mijn gids nog in zijne tasch vond.

Evenwel is de bron *Guitera* gezocht. In het gunstig saizoen stroomen de zieken er heen en behelpen er zich zoo goed zij kunnen; huisvestende in loodsen of onder tenten, en alles meêbrengende wat zij tot ligging en voeding behoeven. Ik heb in 't terugkeeren eene geheele karavaan ontmoet met muilezels, even beladen alsof men op een togt was door de groote woestijn. Het Bestuur zou wèl doen spoedig eenige kosten aan die bron te besteden; al ware 't maar alleen tot daarstelling van eene ruime loods, of zelfs maar goed afdak, om de lijders bij hunne aankomst dadelijk op te nemen. Er is onmenschelijkheid in, hen geheel ontbloot te laten.

Na mijn armelijk maal moest ik vijf uren gaan om

weder op den grooten weg te komen en eene goede herberg te vinden. Ik was afgemat, uitgeput en weinig geschikt om de schoonheden der Natuur te bewonderen: een leêge maag bluscht alle geestdrift uit en verdooft alle vuur. Ons onsterfelijk deel is geheel ondergeschikt aan onze stoffelijke behoeften. En toch het landschap tusschen *Guitera* en *Grossetta* is schoon, en het dal van *Tarao* is rijk en prachtig in plantengroei; de boomen zijn er zoo grootsch en verscheiden, en het geheel is zoo afwisselend, dat ik er toch door bekoord werd en den weg nog kort vond. Ik werd niet moede die heerlijke boomen te bewonderen; dáár zag ik eiken en kastanjes, prachtiger en grooter dan ik ooit gezien had, ongeloofelijk groote ruimten overschaduwen. Op *Corsika* zijn inderdaad monsterachtig groote kastanjeboomen; ik heb er gezien wier stammen niet minder dan vijftien *mètres* (*Nederl.* el) omtrek hebben, en naar men zegt zijn er nog dikkere. Die kolossussen zijn ook merkwaardig om 't wonderlijke van hunne vormen; hunne stammen gelijken meer naar rotsstukken dan naar voortbrengselen van het plantenrijk; sommigen zijn geheel hol en zouden wel aan tien menschen eene onbekrompen schuilplaats kunnen verleenen. De verrotting, of het vuur der herders, heeft hen aangetast, hun binnenste vernield, en hunne voornaamste takken afgebroken. Inwendig verteerd staan zij daar als kolossale kagchelpijpen, maar uit die holle, schijnbaar dorre ligchamen groeijen scheuten en takken op, zoo krachtig en frisch, alsof ze uit den grond-zelven waren opgekomen.

Al de kastanjeboomen langs den weg dragen òf blijken van beschadiging, òf wanstaltige uitwassen, òf zijn vol gaten. Dat zijn oude, overgroeide, of nieuwe wonden van kogels; daar zij doorgaans tot mikpunten dienen bij de oefeningen met het geweer, de gewone uitspanning der *Corsikanen*.

De bronnen van *Guagno* en *Guitera* zijn niet de eenigsten in het arrondissement van *Ajaccio;* bij de poort der stad is er eene van geheel anderen aard, want men

vindt, op *Corsika*, al de verscheidenheden der minerale wateren bijeen. De andere zijde der bergen biedt er soorten van aan, die gewoonlijk niet dan ver van elkander worden aangetroffen, maar die de Natuur in dit bevoorregte land heeft bijeengevoegd.

De scheikundige ontbinding der minerale wateren van *Corsika* is in langen tijd niet geschied; zij is ook zeer onvolledig en zou op nieuw, volgens de vorderingen in de wetenschap, gedaan moeten worden.

III.

CALIFORNIË.

De opmerkzaamheid is te *San-Francisco* nu, Mei 1852, eeniglijk gevestigd op de volksverhuizing naar *Californië*, die met meer drift dan ooit hervat wordt. De bevolkingen der oevers van den *Stillen-Oceaan* nemen er op nieuw sterk deel aan; *Chili* niet minder, en *China* dreigt met eene geheele overstrooming van goudzoekers. De Wetgeving, die te *Sacramento* zetelt, heeft dáárom de bewoners van 't Zuiden eene belasting van drie piasters (*f* 7.50) per maand opgelegd. Allen die doorzigt hebben zijn 't eens, dat er een stevigen slagboom moet worden opgerigt tegen de koperkleurige rassen van het *Hemelsche ryk*, die zich gereed maken om bij millioenen naar deze streken tot goudzoeking over te komen. Sedert drie weken ontmoet men, om zoo te spreken, niet anders dan *Chinezen* op onze straten. Drie duizend zijn er in weinig dagen aan wal gestapt; vijf duizend zijn er nog in aantogt; talrijke reisgezelschappen vereenigen zich in de havens van het *Middelrijk*, en geloofwaardige berigten kondigen aan, dat er twintig duizend alleen uit de haven van *Canton* zullen overkomen. De Gouverneur heeft derhalve bij de Kamers in eene uitvoerige memorie de noodzakelijkheid betoogd om die verhuizing te weren, daar zij het land bevoordeelen noch ontwikkelen kan. De *Chinezen* brengen levensmiddelen voor den tijd van hun verblijf mede, te weten: rijst, suiker en thee. Hunne komst draagt dus niets bij tot de welvaart van den handel

of tot dien van den Staat; want als zij geen dienst vinden, en hunne provisie hebben opgeteerd, keeren zij eenvoudig terug. Hoe karig hun loon, als zij werken, in de schatting van een *Europeër* zij, voor hen is 't eene soort van fortuin. Velen verhuren zich als arbeiders voor een zekeren tijd, tegen 3 à 4 piasters per maand, en dat is veel voor hen, daar zij als landbouwers, te huis, niet meer dan de waarde van één piaster kunnen verdienen.

De *Chinezen* hebben den Gouverneur, in een Manifest, nog veel uitvoeriger dan zijne Memorie, beantwoord, en er vormt zich, onder de inwoners, eene partij in hun belang. De *Amerikanen* kennende, geloof ik, dat die partij veld zal winnen, en dat de onbeperkte vrijheid, die elken landverhuizer in de vrije *Vereenigde Staten* van *Noord-Amerika* verzekerd is, eenmaal ook het deel der *Chinezen* zal worden, in weerwil van alle tijdelijke beperkingen.

De verhuizing te land, uit de *Vereenigde Staten* over 't *Rotsgebergte*, zal ook aanmerkelijker worden dan ooit. Deze togt, nog maar weinig jaren geleden zoo vol gevaren, is thans gemakkelijk: de wegen zijn gebaand, de pleisterplaatsen gereed, en de landbouwers aan de *Missouri* in het Westen, gaan in grooten getale, met hunne gezinnen, op weg naar de goudstreken aan den *Oregon* en in *Californië*. Niettegenstaande de menigvuldige teleurstellingen, zullen die streken toch steeds het goudland zijn; en zoo lang er goud in de wereld is, zal het ook de verbeelding begoochelen en de hoofden doen draaijen.

Terwijl van zoo vele kanten de landverhuizing haren stroom naar *Californië* rigt, vertrekken ook vele bedrogenen en ontmoedigden van dáár, in de hoop op betere kansen elders. Geheele scheepsladingen van goudzoekers stevenen naar *Australië;* niet omdat de goudâderen daar inderdaad rijker zijn, maar omdat zij er, door hunne afgelegenheid, den naam van hebben. Er worden ook schepen in *Oregon* uitgerust, met oogmerk om het *Koningin-Charlotte-eiland* te onderzoeken en te ontginnen.

Het geslacht der Noordwestelijke *Amerikanen* is onvermoeibaar en zijne hebzucht kent geene grenzen. Langzamerhand wil 't geheel dit vaste land overmeesteren, dat het beschouwt als zijn natuurlijk eigendom. Zoo 't waar is, gelijk velen zeggen, dat het genoemde eiland rijke goudäderen bevat, zal die dorre plek welhaast de *Amerikaansche* vlag op hare nu nog onherbergzame kusten zien ontplooijen, en talrijke scharen van gelukzoekers zullen er dan heengaan om die plek te overvolken, en die vlag met hunne lange vuurroeren te beschermen.

De *Fransche* goudzoekers hebben den blik gewend naar de *Mexicaansche* provincie *Sonora*, die, zegt men, rijker dan eenige andere in goudmijnen is. De oorden waar die mijnen zijn, worden door een dertigtal *Indiaansche* stammen bewoond, onder den naam van *Apachen* bekend, die tot heden onoverwinnelijk zijn gebleven, en de provincie dikwerf benaauwen. Onlangs zijn twee benden *Franschen*, de eene van tachtig, de andere van dertig man, van *San-Francisco* naar *Guyamas*, de eenige haven aan de kust van *Sonora* vertrokken, om die streken aan de *Apachen* te gaan betwisten. De eerstgemelde bende heeft de plaats bereikt, en is door de inwoners en de Regering van 't gewest met opene armen ontvangen; maar te zwak om den voorgenomen strijd aan te vangen, heeft zij zich te *San Antonio* — vroeger om de invallen der *Indianen* verlaten — nedergezet, en den landbouw opgevat, om te kunnen leven tot er versterking komt. Volgens een brief van een der hoofden van de onderneming heeft de Gouverneur van *Sonora* hun al de gronden geschonken, die onder *San Antonio* hebben behoord, met de noodige gereedschappen voor den landbouw, zaden, en vee, en levensmiddelen voor zes maanden. Door hunne zwakheid in getal echter loopen zij groot gevaar hunne vruchten door de *Indianen* te zien vernielen, als zij misschien gereed staan om die in te zamelen. Deze uitrustingen waren ook slecht, of liever in 't geheel niet berekend, en het is niet waarschijnlijk, dat de deelhebbers in staat zullen zijn om iets ernstigs te ondernemen, of iets daar te stellen dat

hen overleeft. Een derde onderneming wordt er nu te *San Francisco* met hetzelfde doel, maar op beteren voet, uitgerust. Een jong en onverschrokken officier, de Heer RAGUSET, die er 't hoofd van is, heeft vergunning van het *Mexicaansche* Gouvernement voor die expeditie, uit vier honderd ondernemende mannen zamengesteld. Hijzelf is een man van moed, die in *Algiers* heeft deel gehad aan bijkans al de gevechten, door welke dat landschap voor de beschaving gewonnen is. Bovendien is hij een scherpzinnig denker, en bekwaam Schrijver. Zijne bekenden zullen met verwondering maar niet zonder welgevallen van de onderneming hooren, door welke hij nu den toegang denkt te openen naar het eenige gedeelte van *Noord-Amerika*, dat nog onbekend is gebleven.

IV.

DAHOMEY.

Tot aanvulling van hetgeen in N°. XII van dit Tijdschrift, over dat *Afrikaansche* Koningrijkje is medegedeeld, volgt hier nog het eene en andere uit de aanteekeningen van den *Engelschen* Med^e. Doctor, J. M' LEOD, die te *Whydah*, in 1805 en eenige jaren later, aan 't hoofd is geweest van eene faktorij tot inkoop van slaven.

Met de feesten en vermakelijkheden — zegt hij — worden daden van barbaarschheid vereenigd, die de beschaafde mensch niet aanschouwen kan zonder afgrijzen, en vurig doet verlangen dit gedeelte van *Afrika* verlost te zien van de onwetendheid, die de oorzaak is van deze gedrogtelijke gewoonten. Zij komen alleen voort uit de heerschende verkeerde begrippen omtrent de onsterfelijkheid, het leven na dit leven, en de betrekking der levenden tot de dooden. Om aan zijne voorvaderen de dienaars te zenden, die zij in de andere wereld kunnen noodig hebben, offert de Koning jaarlijks een zeker getal menschen op, en 't is te midden der feesten, dat die afschuwelijkheden plaats vinden.

Nabij het paleis worden in eene uitgestrekte ruimte

stellaadjen opgerigt. Daar nemen de Koning, zijn hof en de blanken plaats. Elk slagtoffer wordt met de handen op den rug gebonden, onder 't geleide van een priester, die geheimzinnige woorden prevelt, te voorschijn gebragt, en knielt. De beul, gewapend met een breed zwaard, treedt dan toe, en houwt 't met éénen slag 't hoofd af, en bij elken houw juicht de menigte van vreugde en bewondering over de grootheid en magt des Konings. Dit tooneel wordt nog verlevendigd door een woesten hoop, die rondom de stellaadjen danst; maar als iemand van deze springers uitglijdt, wordt hij terstond uit den kring gerukt, en onthalsd; zonder dat dit eenige stoornis in den dans te weeg brengt.

Gewoonlijk kiest men de slagtoffers uit de krijgsgevangenen; maar als er niet genoeg zijn worden de ontbrekenden uit de onderdanen genomen. De lijken der verslagenen worden onbegraven gelaten voor de roofvogels en wilde dieren; maar de hoofden worden gebruikt tot versiering van het Koninklijk paleis, dat meer dan een half uur in omtrek heeft, en dus in dit opzigt véél aan onderhoud kost.

In 1715 versloeg Koning ADAHOENZA, in een gelukkigen krijgstogt, een groot getal *Badagrezen*, wier hoofden hij voor zijn paleis bestemde. De zwarte architect vergiste zich in de berekening en schikking dier ornamenten, en wilde, toen hij een poos gewerkt had, de zaak op nieuw regelen, en de hoofden verder van elkander plaatsen. Maar de Koning wilde er niet van hooren, en merkte aan, dat er hoofden in overvloed waren te krijgen, om 't werk op den aangevangen voet voort te zetten, en stelde inderdaad de hoofden van 127 *Badagrische* krijgsgevangenen dadelijk ter beschikking van den bouwmeester.

Koning BOSSA AHADDI deed den gang naar zijn slaapvertrek met menschenschedels bevloeren. Hij zeide, dat 't hem een vermaak was dagelijks de hoofden van overwonnen vijanden met voeten te treden. De rand van den muur in dat slaapvertrek was van hunne kinnebak-

ken gemaakt. Van vrees voor spoken of geestverschijningen hebben de *Dahomeyers* geen denkbeeld.

Niet alleen bij feesten worden menschen geofferd; maar zoo dikwijls de Koning 't berigt van eenige gebeurtenis aan zijne voorvaderen wenscht te doen toekomen, vaardigt hij eenen bode aan hen af, door dengenen te doen onthoofden, die zich 't digtst bij hem bevindt. Dikwijls zendt hij dien eersten bode nog een tweeden na, om te verbeteren of aan te vullen wat hij den eersten verkeerd heeft gezegd, of wat hij vergeten heeft. — Maar de jaarlijksche afzending van nieuwe dienaren aan de overledene Koningen wordt als een zoo heiligen pligt beschouwd, dat niets den Koning zou kunnen overhalen, om dien achterwege te laten. Ook tegen den hoogst mogelijken prijs zou hij geen der voor hen bestemde slaven of gevangenen willen sparen.

Daar de Koning 't regt heeft om ieder dien hij verkiest terstond te doen onthalzen, is niemand in geheel *Dahomey* een half uur zeker van zijn hoofd. Alleen de *Tamegan* (Eerste Minister) maakt eene uitzondering op den regel. Deze is de eenigste persoon dien de Koning 't hoofd niet willekeurig kan laten afslaan. Een oud gebruik wil, dat hij die tot dezen rang stijgt, verzekerd zij dit zoo belangrijk ligchaamsdeel te zullen behouden. Het oogmerk van die instelling is, welligt, dat de Eerste Minister den Koning de waarheid zal kunnen zeggen, zonder vrees.

Zoo wreed en onverbiddelijk als de *Dahomeyers* zijn ten aanzien van vijanden, zoo deelnemend en beleefd zijn zij voor de *Europeanen*. Als een *Europeaan* in de hoofdstad ziek wordt zendt de Koning zelfs, dagelijks, eenen groot-officier van de kroon, om naar diens toestand te vernemen, en alles aan te bieden wat tot herstel van zijne gezondheid kan dienen.

De wetten van *Dahomey* zijn gestreng. Laster of valsche getuigenis wordt er gestraft met den dood, en het lijk van een zelfmoordenaar wordt niet begraven, maar aan de wilde dieren toegeworpen.

Al de gewesten en steden hebben hunne eigene Magistraatspersonen, *Cabocirs*, die het regt uitoefenen; doch buitengewone gevallen worden voor den Koning gebragt, en door hem, zonder hooger beroep, beslist. — De Gouverneur van een gewest, die van pligtverzuim was overtuigd geworden, werd veroordeeld om eenige maanden lang zich niet te mogen scheren, wasschen of de nagels knippen, en om daarna, in dien staat van haveloosheid en onreinheid, gedurende acht dagen voor 't paleis aan de kaak te staan.

De huwelijken hebben er plaats als bij de meeste wilde volken. De man koopt zijne vrouw voor eene som gelds evenredig aan hetgeen zij ten huwelijk brengt. De veelwijverij is geoorloofd, en heeft geene andere grenzen dan 't vermogen des mans. Na den afloop der wittebroodsweek, worden de vrouwen uitgezonden om 't land te bearbeiden. Heur lot is niet veel beter dan dat der gewone dienstboden. Zij mogen ook hunne echtgenooten niet anders naderen dan met betuigingen van de diepste onderwerping. Als de vrouw haren man iets toereikt werpt zij zich op de knieën en ziet hem op de nederigste wijze aan. De verpligting om gestadig te knielen maakt, dat de knieën der vrouwen er even sterk als hare hielen zijn vereelt.

Als een mindere zijn meerdere wil groeten werpt hij zich voor hem op de knieën, slaat driemaal in de handen, en klapt met de vingers vlak voor zijn gezigt, zoo als men in *Europa* zou doen, om iemand te beleedigen. (*)

(*) Het is niet onaardig de zonderlinge wijzen gade te slaan op welke men bij verschillende volken zijn eerbied doet blijken. In *Europa* maakt men teekenen met de hand, ontbloot het hoofd, strijkt met den voet langs den grond, kust op de handen of op den mond, omhelst elkander enz. De Oosterlingen ontschoeijen zich, en kruisen de armen over de borst. De *Chinezen* slaan hunne hoofden tegen den grond, om hunne meerderen te huldigen, en sluiten de vuisten, en laten de tanden zien om huns gelijken te groeten. Een der belagchelijkste van alle gebruiken, vooral onder de koudere luchtstreek, bestaat bij eenige eilanders in de *Stille Zuidzee:* als twee vrienden elkander ontmoeten, steken zij de halzen vooruit, en wrijven hunne neuzen tegen elkander.

Wij eindigen met te gewagen van eene bijzondere soort van *Afrikaansche* vrucht, die in *Dakomey* overvloedig gevonden wordt, maar na herhaalde en steeds mislukte proefnemingen beschouwd moet worden ongeschikt te zijn, om verplant, of zelfs maar ingelegd of geconfijt te worden. Men noemt haar de *Cerasus oxyglycus.* Zij gelijkt veel naar eene koffijboon, en laat uren lang een zoeten smaak na, zóó sterk, dat hij azijn als in wijn, en den wrangsten citroen als in den zoetsten oranjeappel verkeert. In 't algemeen vindt men in *Dakomey* een grooten overvloed van alle soorten van vruchten, en op vele plaatsen eene weelderigheid en wasdom in 't plantenrijk, van welke men zich in *Europa* geen denkbeeld kan vormen. In geheel 't land vindt men geen steen van de grootte eener noot. Hoe diep men ook grave, men vindt niets dan roode turfaarde, zonder eenige rotsachtige zelfstandigheid. Zulk een grond, door de stralen der keerkringzon verwarmd, moet wel verbazend rijk zijn in voortbrengselen. De stammen van sommige boomsoorten hebben er zulk een omvang, dat de inboorlingen, nabij de meren, er kanoos van maken, die van zestig tot honderd menschen kunnen bevatten. Zulke boomen tot eene geweldige hoogte geklommen, en met digt gebladerte bedekt, leveren een indrukmakend gezigt op. Ook het suikerriet verkrijgt er een buitengemeenen omvang. Dat het onkruid en de wilde planten er even zoo welig tieren behoeft wel niet verzekerd te worden; maar wie zou denken, dat het *kruidje roer mij niet* er de schadelijkste van allen is door zijne snelle voortplanting. De grond echter is er zoo mild, dat hij overvloedig in de behoeften der bevolking voorziet, hoewel hij schier nergens bebouwd wordt dan in den omtrek der steden.

DE KOZAK-KONING.

I.

Drie dagen geleden was de Boyaard BORIS teruggekomen van *Moskou*, en sedert drie dagen volgden drink-

gelagen met muzijk, dans en dartele buitensporigheden, elkander onafgebroken op, om de tegenwoordigheid te vieren des meesters op het landgoed van *Zara*, zijne voornaamste bezitting. De edelen uit den omtrek waren genoodigd, en op hunne *Ukrainsche* rossen, door *Siberische* honden gevolgd, aangekomen. De lijfëigenen zwoegden om hunne tirannen genoegen te geven. Scharen dienaars droegen gestadig wild, visch en druiven van *Kasan* op; anderen vulden onverpoosd de bokalen. De feestzaal stroomde van wijn, en schudde van 't getier en geschater, terwijl geweld plegende speurknapen van hut tot hut in 't dorp gingen, om voor de opgewonden heeren de schoonste dochters en vrouwen der lijfëigenen op te eischen. Zelfs bevalen de ruwe meesters in die dagen, niet zelden den vader om zijne dochter, den man om zijne gade, den bruidegom om zijne verloofde op hunne kasteelen te brengen.

Er zijn tegenwoordig in *Rusland*, gelijk elders, menschlievender heeren, die aan geestbeschaving edele gevoelens paren, een grootmoedig gebruik van hunne bezittingen maken, en er lust in vinden om hunne ondergeschikten te beschermen en te ondersteunen; maar de gebeurtenis die wij verhalen, is voorgevallen onder de regering van IWAN *den Vreeselijken*, in de 16de eeuw; en in BORIS zien wij een dier ongevoelige, onwetende, zedelooze grooten, wier leven, zonder eenig bewijs van Godsvrucht, in zinnelijke geneugten werd doorgebragt. Hij kon lezen, schrijven, noch denken, noch zich ergens mede bezig houden; de helft des jaars was hij te *Moskou*, kruipende voor den Czaar en diens bevelen ontvangende en met slaafsche ijver volbrengende: — gelukkig indien de Czaar zich eens verwaardigde hem met een genadigen hoofdknik te beloonen.

Als de winter voorbij was verliet hij 't *Kremlin* en *Moskou*, om naar zijne landgoederen terug te keeren. Dan stelde hij zich voor zijne halfjarige dienstbaarheid schadeloos. Van slaaf werd hij oppermagtig beheerscher: alles bukte dan voor zijnen wil, al de bewoners van *Zara* gehoorzaamden zijne minste wenken en poogden,

uit vrees, zijne grillen en onbeteugelde driften te bevredigen.

Op het oogenblik waarvan wij spreken was de zwelgpartij ten top gestegen. De gasten joelden, schreeuwden, vloekten en wierpen vlammende blikken op de vrouwen, die naar BORIS bevel voor hen zongen en dansten. Het geraas van toasten en brekende glazen klonk door de liederen der lijfeigenen en de wilde toejuichingen van den dans.

Eensklaps zweeg het lied, de dans hield op, en eene diepe stilte verving het dol getier der uitzinnigen. Alle blikken vestigden zich op een man, die onverschrokken, zonder eenige vergunning van den Boyaard, in het midden der feestelingen verscheen.

— Wat wilt gij? — vroeg hem BORIS met een blik, die van duivelsche woede schitterde — Wie heeft u vergund in uws meesters huis te komen?

De man tot wien hij sprak was ruim vijftig jaren oud. Zijne eenvoudige maar knappe kleeding droeg evenmin teekenen van overvloed als van armoede. De uitdrukking van zijn gelaat, en de vaste houding, die hij behield, wekten ieders verbazing en nieuwsgierigheid.

— Heer! — antwoordde hij met eene stem, die gewoon scheen om te bevelen — men heeft mijn eenig kind, mijne dochter hier heen gevoerd; ik kom haar halen, om haar terug te brengen naar de woning die zij nooit had moeten verlaten.

— Als men uwe dochter hier gebragt heeft, dan heeft men daar wèl aan gedaan, ellendige slaaf! Men heeft dan mijne bevelen uitgevoerd, en gij moogt er trotsch op zijn, dat men ook haar heeft uitgekozen, om het feest der wederkomst van uwen meester te veraangenamen.

— Gij vergeet onze overeenkomst, Heer! ik ben uw lijfeigene niet. Ik ben een *Donsch kozak*. Toen, in het vorige jaar, de zon onze weilanden had verbrand, ben ik, met mijne landslieden, tot u gekomen. Ik heb u den arbeid onzer handen aangeboden, voor de vergunning, om onze paarden in de wouden van *Zara* te doen grazen. Gij hebt daarin toegestemd, en zoo hebben hon-

derd mijner broeders uwe velden bebouwd, uwe vijvers uitgebaggerd, en het wild in uwe bosschen aangefokt. Beveel en wij zullen nog meer doen, maar laat onze kinderen in eere, en geef mij het mijne terug.

De Boyaard niet gewoon zulk eene taal te hooren, gaf zich de moeite niet er op te antwoorden; maar wees den Kozak met het enkele woord »vertrek!" naar de deur.

— Ik zal niet gaan zonder mijne dochter. — antwoordde deze.

Boris, ten halve beschonken, kon zich naauwelijks staande houden, maar het stoute antwoord van een man, dien hij als zijn slaaf beschouwde, hergaf hem al zijne krachten. Hij wierp den ongelukkigen vader eene flesch in het aangezigt, en trad met gebalde vuisten op den vermetelen aan, die zijne bevelen durfde weêrstreven. De edele gasten grepen naar de messen, om den Boyaard te helpen.

Het bloed liep langs de kaken des vaders, die te vergeefs zijne dochter terug eischte. Evenwel, noch de dreigende houding des Boyaards, noch de opgeheven messen der gasten, noch de beleediging hem aangedaan, schenen hem in zijn besluit te doen wankelen. Hij bleef nog immer staan, en sprak niet meer, maar op zijne gelaatstrekken kon ieder zien, welk een hevige strijd in zijn binnenste woedde. Hij geleek naar een standbeeld, dat in zijn val hen verpletteren kan, die 't pogen neder te werpen. Geen enkele beweging verraadde overigens zijne wanhoop. Na eenige weifeling vertrok hij; niet als een laffe vlugteling, maar als een gekwetste leeuw, die, eer hij zich wreekt, zijne wonden onderzoekt, om te weten of hem nog krachten tot een nieuwen aanval overblijven.

De aangezetenen juichten Boris toe; hem ter eere werden nieuwe toasten ingesteld, de muzijk en dans werden hervat, en na weinige minuten was de kozak vergeten.

II.

— Neem deze gouden keten van mij aan, en vergeet

het gebeurde voor altijd! — sprak eene jonge dame tot den kozak, toen hij 't slot verlaten zou, en nam van haren sneeuwblanken hals een rijk sieraad, dat zij hem aanbood. Het was de echtgenoote van den Boyaard: een weldoende engel voor ongelukkigen; niet minder schoon van ziel dan van ligchaam. Dikwerf had zij den arm van haren woesten gemaal weêrhouden, als hij op 't punt stond een wandaad te plegen, en als hare bemiddeling te laat kwam trachtte zij, met Christelijk mededoogen, wat de woesteling misdreven of bedorven had te lenigen, of te vergoeden. Zij geleek eene zeldzame bloem, bij toeval in het midden der dorre steppen en wilde bosschen ontloken.

De kozak had van de gade des Boyaards hooren spreken; hij wist dat zij de landlieden en lijfëigenen hielp en troostte; dat zij de weldoenster was der armen, en eene moeder der weezen; maar hij zag nu voor de eerste maal die jonge, schoone en liefdadige vrouw. De waardigheid van hare houding en 't zachte medelijden in hare blikken troffen hem diep, en nu vooral verwonderde hij zich, dat eene zoo aanzienlijke dame deel nam in het lijden van een man uit het volk.

Maar gelijk hij kalm was gebleven bij bedreigingen, zoo bleef hij, ten minsten uiterlijk, ook kalm bij dit bewijs van medelijden. Na een oogenblik van stil beraad wierp hij een blik op de ondergaande zon, en zeide:

— Behoudt uw goud, edele vrouw! ik heb er geene behoefte aan; maar het aanbod er van kwam uit uw hart, en als gij waarlijk met mij bewogen zijt, breng dan gij-zelve mij over een uur een glas water.

Die weigering van 't geschenk en dat zonderling verzoek verwonderden de goedhartige OLGA. Zij kon niet begrijpen hoe zulk een man haar goud weigerde en haar zulk eene dienst vergde; daarom aarzelde zij eene poos, doch uit welwillendheid stemde zij er eindelijk in toe.

— Ik zal 't u brengen. — sprak zij.

— Dat is goed.

— Waar zult ge zijn?

— Beneden, aan den trap.
— Over een uur?
— Over een uur.
Toen ging de edele vrouw weêr in haar vertrek, en de Kozak verliet het kasteel, maar bleef in den hof.

III.

Een uur na dat gesprek was het avond, en de maan noch eenige ster verlichtte het uitspansel. In het kasteel wierpen honderden waskaarsen hun licht op het dolzinnige feest; maar buiten zag men niets, dan hier en daar de flikkerende wapenen en de bliksemende oogen van kozakken, die er zich rondom verzamelden. Al hunne harten en blikken zochten YERMAK, den ongelukkigen vader, hun opperhoofd, wiens naam in de geschiedrollen van 't Noorden staat opgeteekend, als dien van den vermaarden kozak, wiens loopbaan naar een drama gelijkt. Zij begon met eene misdaad, die hij door zijne verovering van *Siberië* deed vergeten; maar voor welke hij straffe leed door de wreede ondankbaarheid van den Czaar, die zich zijne overwinningen toeëigende, en den overwinnaar vermoordde.

De man, die de eer van zijne dochter had willen redden, was deze YERMAK. Met angstige beklemdheid luisterde hij, of niet uit het gejubel een noodgeschrei van zijn kind zou opgaan. Zijn hart sloeg alsof het zijne borst wilde verbrijzelen; zijn blik staarde nu eens op den trap langs welke de gade van BORIS komen moest, dan weder naar den hof, waar zijne onderhoorigen bijeen waren.

— Wij zijn gereed. — fluisterde een kozak hem toe.
— Goed.
— Geef dan het teeken.
— Nog is het geen tijd.

De man die genaderd was ging behoedzaam naar zijne kameraden terug, om de uitbarsting van hunne wraakzucht nog eene wijle in bedwang te houden.

Eenige oogenblikken daarna klonk een doordringend

gegil in het kasteel; een gegil dat YERMAK door de ziel sneed, zijn stalen borst deed sidderen, en zijn ijzerhard ligchaam schier ineen deed zinken. Dat was 't geschreeuw van zijn kind om hulp. Het was de hartverscheurende kreet harer magtelooze verdediging en wanhoop. Een dof gemompel der kozakken scheen te vragen: »YERMAK! wat toeft gij? wij zijn hier! Eén woord, en uwe dochter is gewroken!" — Maar zwijgend en zonder beweging de oogen op den trap gevestigd bleef hij staan. Eindelijk kwam de gade van den Boyaard met het glas water, dat de Kozak gevraagd had, in hare hand. Meteen grijpt YERMAK haar aan, en voert haar weg, terwijl hij een schel gefluit doet hooren, dat het bepaalde sein is voor zijne wraakgierige wapenbroeders.

Het teeken is naauwelijks gegeven, of op eens, als door toovermagt ontstoken, verlichten honderd pek- en zwaveltoortsen den omtrek. Brullend vliegen de kozakken, hunne wapens zwaaijende, er mede in het kasteel, stichten brand op honderd plaatsen, en snellen weêr naar buiten om de vlugtenden terug te drijven in het vuur. Welhaast staat de gevloekte woning geheel in vlammen. In doodsangst zoeken de Boyaard en zijne gasten behoudenis in de vlugt; maar te vergeefsch: al de uitgangen zijn bewaakt; de dood is zoo wel buiten als binnen. Zijne dienaren en lijfeigenen, die hem vervloeken, roept hij om bijstand aan; maar zij gehoorzamen hem niet meer. Hij schreeuwt om wapens, maar alles staat in brand. In het vuur teruggeworpen of afgemaakt, komt hij om, met al wat zich in 't kasteel bevindt, en YERMAKS kozakken, hunne wraak voltooid ziende, dansen rondom den blakenden bouwval en eindigen zingend de schandelijke liederen der edelen; bij den beker aangevangen, maar afgebroken door den dood.

Toen de bewoners der naburige dorpen de opstijgende vlammen zagen, vlogen zij ter hulp en te wapen; maar eer zij op de plaats kwamen, waren de kozakken reeds afgetrokken, de weduwe van BORIS, door YERMAK uit erkentenis gespaard, met zich voerende.

IV.

— Het is nu acht dagen dat gij jammert en bloedige tranen weent, edele vrouw! — sprak YERMAK tot OLGA — ik bid u bedaard te zijn, en u-zelve te sparen. Zoo gij denkt van mijne gezellen iets te vreezen te hebben, dwaalt gij. Elk hunner eert u, en ik zweer, dat wie u niet met eerbied bejegenen mogt, zijne stoutheid met den dood zou bekoopen. Als ge voor *mij* beeft, doet ge als een kind. Gij hebt mij niets kwaads gedaan, waarom dan zou ik u haten? Ik ben integendeel *uw* schuldenaar; want gij, de gade van een magtig Heer, hebt niet geweigerd water te brengen, tot lafenis van een armen kozak. Om die weldaad heb ik u gered, en zoo lang ik leef zal er geen haar van uw schoon hoofd vallen.

OLGA bad, en zweeg.

— Wij hadden u in de vlakten van *Zara* kunnen laten; misschien ware dat beter geweest, maar het gebeurde is niet weder ongedaan te maken. In de steppen, die wij doorrenden, mogt gij niet achterblijven, want gij zoudt er van honger zijn omgekomen. Maar denk toch niet, dat gij in de magt zijt van roovers, zonder godsdienst en geloof! Zie rond: mijne kozakken bidden, en zijn, onder bekwame leiding, tot groote daden in staat.

Inderdaad lagen al de krijgslieden van YERMAK geknield; velen met de oogen ten hemel geslagen, en sommigen baden luide: »Heere! Heere! wees ons zondaren genadig!"

— Ik verlaat *Rusland* — vervolgde YERMAK — want hier zouden gevangenschap en de afgrijselijkste folteringen mij wachten. Ik ga naar het Noorden een uitgestrekt, vruchtbaar, rijk land veroveren, door heidenen bewoond, die aan geesten en toovenaars gelooven. Daar wil ik het Kruis van CHRISTUS planten, en Koning zijn van Staten grooter in omvang dan die van den Czaar IWAN. Dan kunt gij naar *Moskou* vertrekken, rijker dan ooit, door de schatten die ik u zal medegeven. Gij zult dan, indien gij wilt, met de schoonste martervellen, met

de heerlijkste bonten, naar het *Kremlin* gaan, en in mijnen naam aan den Vorst van *Rusland* een verbond voorstellen. Droog dus uwe tranen; want de taak die ik voor u bestem is edel, en het lot, dat ik voor u bereid is grootsch.

OLGA dacht een oogenblik, dat YERMAK krankzinnig was geworden; maar toen zij dacht aan zijn leger, reeds zes duizend man wèlgewapende kozakken sterk, en dat gestadig nog talrijker werd, terwijl dat heir aan elken wenk van zijn opperhoofd gehoorzaamde; en toen zij den man, die tot haar sprak, zijn rustig voorkomen, zijn denkend voorhoofd, zijne doordringende oogen, en zijne herculische gestalte beschouwde — toen begreep zij, dat die man, welke door haren gemaal als een slaaf was behandeld, inderdaad veroveraar, apostel, wetgever en koning worden kon, en zij stond op en sprak met onderwerping:

— Beveel; ik zal gehoorzamen.

V.

Het leger van den kozak trok dag en nacht voort, en nam slechts zoo veel rust als noodig was voor de paarden, en om de noodige mondbehoeften te verzamelen. Een rijke Natuur bood hun welige weigronden aan; en de overvloed van visch, wild en voedzame vruchten voorzag hen ruim van al het noodige op den geheelen togt. Zoo trok YERMAK, zijne straf ontvlugtende, den roem te gemoet. Het leger kwam zonder eenig ongeval te *Tourinsk*, waar JAPANZIA, Koning der *Tartaren* en *Wogulen*, al zijne krijgsbenden verzamelde om 't den doortogt te betwisten. Toen werden de bloedige tooneelen vernieuwd, welke den inval der *Spanjaarden* in *Amerika* hebben gekenmerkt. De moed, het getal, en de wanhoop moesten zwichten voor de wonderen der krijgskunst. De vuurwapenen van YERMAKS soldaten verstrooiden de verbaasde *Siberiërs*, die, verschrikt door den donder der moordende losbrandingen, op de vlugt sloegen; ten deele ook als helden stierven, na te vergeefsch eene worsteling te heb-

ben beproefd, tegen wapenen wier uitwerking zij kenden noch begrepen.

Vruchteloos bezwoeren hunne toovenaars de afgoden; vruchteloos spraken zij vervloekingen uit tegen hunne schrikbarende vijanden. De magt van JAPANZIA bezweek voor die van YERMAK. *Tourinsk* werd ingenomen; *Tioumeen* opende zijne poorten voor de triomferende benden. Alleen KOUTCHOUM, de Khan van *Siberië*, bleef nog weêrstand bieden; hij riep de gansche bevolking van 't Noorden, in naam der bedreigde godsdienst op; wees op de verbrande steden en dorpen, en vereenigde, onder 't bevel van zes *Tartaarsche* Vorsten, twintig bevolkingen aan de boorden van den *Tobol*, om zijne hoofdstad *Sibir* als het laatste bolwerk der onafhankelijkheid van het Noorden te verdedigen. De strijd duurde drie dagen; maar een volkomen zegepraal voltooide YERMAKS triumf en zijne heerschappij over *Siberië*.

Zulke overwinningen echter behaalt men niet zonder verlies; de gevechten, hoe schitterend ook, hadden het leger van YERMAK zoodanig verzwakt, dat hij, in de hoofdstad *Sibir* het Kruis plantende en op den troon stijgende, nog maar eenige honderden der deelgenooten in zijne daden rondom zich had. De krijgsvoorraad, in welken de kracht zijner wapenen lag, was bijkans uitgeput, en de overwinnaar voorzag, dat hij spoedig geene soldaten en geene wapenen meer zou kunnen bezitten. Maar zijne schranderheid vond nieuwe bronnen van magt. Hij maakte zijne overheersching aangenaam. Regtvaardig, edelmoedig, vergevensgezind, gaf hij de overwonnen volken, die tot dus verre zonder wetten hadden geleefd, wijze instellingen, en hun die voor afgoden beefden, leerde hij den eenigen God kennen, als almagtig, regtvaardig en liefderijk jegens allen. Die Vorsten, welke hij met de wapenen niet had kunnen ten onder brengen, onderwierpen zich vrijwillig aan de heerschappij van zijn verstand. Zij kwamen naar *Sibir* terug, en zwoeren geknield den Kozak, Koning en Apostel, gehoorzaamheid en trouw.

VI.

— Verheug u, OLGA! Ik kan nu mijne beloften vervullen. Ga naar *Moskou*, en breng vijftig wagens, met de schoonste pelterijen, en de kostbaarste voortbrengselen van *Siberië*, onder 't geleide eener sterke wapenmagt, naar het *Kremlin*.

OLGA was met deze bestemming niet zeer ingenomen. Zij had zich reeds aan haren nieuwen toestand gewend, en beschouwde niet zonder bewondering den kozak, die zulke woeste volken gebreideld en zoo vele afgodendienaars tot het geloof aan CHRISTUS bekeerd had. *Moskou*, dat zij vroeger beminde, joeg haar nu schrik aan. In YERMAKS nabijheid werd zij als eene Koningin geëerd, en hij wilde dat zij naar den wreedsten Czaar zou gaan; den Czaar in de *Russische* geschiedenis als de *verschrikkelijke* gebrandmerkt.

— Wat gaan *Moskou* en de Czaar u aan? — sprak OLGA — Regeer in rust over het uitgestrekte rijk, door de wapens en 't genie aan uw gezag onderworpen. Wat hoopt gij van IWAN? Hij heeft den dood van BORIS niet vergeten en zal u dien nimmer vergeven.

— Ik word oud, OLGA! — was 't antwoord — en God zal mij welhaast tot zich roepen. Met mijn dood kan het gebouw, dat ik heb opgerigt, weder instorten. Ik wil niet dat deze bekeerde heidenen tot hunne afgoden terugkeeren, en weder aan hunne toovenaars en waarzeggers gelooven. Leg mijne geschenken aan de voeten des Czaars; zeg hem, dat ik vergiffenis verzoek voor mijne wraakoefening; en dat hij slechts soldaten en krijgsvoorraad heeft te zenden om het rijk van mij over te nemen en aan *Ruslands* kroon te hechten. Ik wil de vrucht mijner overwinningen aan hem afstaan. Dat is mijn onherroepelijk besluit. Ga dus en doe alzoo.

VII.

IWAN *de Vreeselijke* was een der bloeddorstigste tirannen die ooit over *Rusland* hebben geheerscht. Tot zijn

vermaak deed hij beeren tegen het volk loslaten, en lachte dan regt hartelijk over den doodsangst der vlugtende vrouwen en kinderen. Om zijn dolk te beproeven stak hij er zijne pages mede, dat zij 't bestierven. Weêrspannige steden deed hij verbranden en slechten, en ongehoorzame bevolkingen tot den laatsten man uitroeijen. Hij maakte zich-zelven opperpriester en dwong zelfs den patriarch, het hoofd der Kerk, om als zoodanig de knieën voor hem te buigen. Alle *Russen* maakte hij soldaat, en elke nabuur was zijn vijand.

De heerschzuchtige sprong op van vreugde toen hij, van OLGA, YERMAKS onderwerping vernam. Even listig en wantrouwend als gierig en naijverig, veinsde hij om de bereiking van zijn doel te verzekeren. Hij gaf voor, den Koning van *Siberië* in persoon te willen danken, en noodigde hem daartoe aan zijn hof, en YERMAK doorzag den strik niet. Hij ging naar *Moskou.* Bij zijne aankomst kwam de Keizerlijke hoofdwacht in 't geweer; van alle Kerken werden de klokken geluid; de stad werd geïllumineerd; al de straten door welke hij trok, waren met bloemen bestrooid, en de Czaar-zelf ging den kozak-veroveraar te gemoet. Men riep *Hozanna* overal waar hij voorbijkwam.

— Wees gegroet, Czaar! — sprak YERMAK — Ik breng u den schepter van *Siberië.* Heersch over dat uitgestrekte rijk. Reeds behoort u de helft der aarde. Welhaast zal er maar ééne kudde en één herder zijn.

Maar gelijk 't eenen Koning betaamt boog hij, dus sprekende, geene knie, en nam hij ook de vilten muts niet af, die zijn grijs hoofd bedekte.

— Wees gegroet, Koning van *Siberië!* — antwoordde IWAN — Om u te toonen hoe zeer ik u vereer, bied ik u mijn Koninklijken mantel aan, en wil dat gij dien dragen zult in de tegenwoordigheid van geheel mijn Hof.

Elk bewonderde de grootheid van den Kozak, en de edelmoedigheid des Czaars.

VIII.

Alvorens de terugreize aan te nemen, wilde YERMAK

een weinig uitrusten. Om 't hofgewoel te ontwijken verliet hij de hoofdstad, en zonderde zich af in eene eenvoudige hut, aan den oever der *Moskwa.* Over zijn woelig leven nadenkende, herdacht hij zijne overwinningen, zijn roem, en 't edel gebruik van zijne magt; doch in weerwil van zijne veroveringen knaagde een worm aan zijn hart. Hij kon 't niet vergeten, hoe hij, om zijne wraaklust te koelen, zijne dochter, zijn eenig kind, in de vlammen had doen sterven. Die smart verbitterde al zijne vreugde. Gaarne zou hij 't overige zijner dagen onbekend en ver van de menschelijke zamenleving hebben doorgebragt. Gelukkig kon hij niet worden, maar zijne smart zou dragelijker zijn, indien OLGA hem wilde vergezellen. Hij was gewoon haar bij zich te zien. Toen hij aan den oever van den *Tobol* gewond nederstortte, was het aan OLGAAS zorgen, dat hij het behoud van zijn leven te danken had. Maar de edele vrouw is te *Moskou* vrij, onder de bescherming van den Czaar — hoe zou zij nog aan den ouden kozak kunnen denken?

Zoo waren YERMAKS bepeinzingen, toen hij OLGA overhaast zag naderen.

— Vlugt! — riep zij hem toe — Vlugt! De Czaar komt met zijne beulen!

— Waarom zou ik vlugten? Welk kwaad heb ik den Czaar gedaan? — antwoordde YERMAK — Als een schrander Staatkundige zal hij mijne hut door zijne tegenwoordigheid willen vereeren.

— Neen, ik ken hem! Ik heb 't vermoorden van den Bisschop van *Novogorod*, van KANKRIN, en van ANDACHEF aanschouwd; dezelfde mannen van toen zijn bij hem! Het is de dood die u nadert.

— Gij bedriegt u! — hernam YERMAK — en wat verschilt het mij ook. Ik ben oud, mijne hand kan het zwaard niet meer voeren; mijn hoofd is te zwak voor eene kroon. Wat verschilt het mij dan? Dat hij kome. Het leven is mij tot een last.

— Hoe! — riep OLGA uit — en de volken van het Noorden! Wat zal hun lot zijn als gij sterft?

— Ik heb mijne taak volbragt, het is die van anderen haar te vervolgen.

— Red u ten minste voor hen die u beminnen!

— Niemand zal op mijne grafstede weenen.

OLGA wierp zich aan zijne knieën en sprak, schreijende:

— En ik dan?

Deze weinige woorden beteekenden: denkt gij dat ik ongevoelig ben? Heb ik vergeten dat gij het zijt, aan wien ik mijne redding, mijn leven heb te danken? Wie heeft mij beschermd, wie duizend malen in de steppen en woestenijen voor mij gezorgd? Wie heeft mij doen eeren en achten door ruwe menschen, voor welke niets heilig is? — Ja, die drie woorden zeiden ook nog: denkt gij, dat ik het genie niet waardeer, dat gehoorzaamheid aan barbaren, liefde tot den naasten aan heidenen heeft ingeboezemd? Er lag ook nog dit in: leef YERMAK! ik zal uwen verzwakten arm steunen, want ik vergeet niet hoe hij 't zwaard voerde en den schepter zwaaide; gij moogt uw grijs hoofd op mijnen schouder laten rusten; want ik herinner mij hoe 't schoon was onder de muts der kozakken en onder de kroon van *Sibir*. Ik zal uwe dochter, uwe vriendin, uwe slavin wezen.

De oude Kozak had nimmer 't glas water vergeten, dat de gade van BORIS hem, in het kasteel van *Zara*, had gebragt. Alles wat hij voor haar gedaan had, beschouwde hij als pligt. Nimmer dacht hij het medelijden, door de edele vrouw aan een ongelukkigen kozak betoond, naar waarde te vergelden. Toen hij dus OLGAAS tranen zag, toen hij ontdekte, dat hij ook voor háár geen vreemde was; dat ze zijn leven verdedigde, gelijk hij 't hare verdedigd had, toen voelde hij zich gelukkig. Maar toen hij vergelijkingen maakte: — hare jaren en de zijnen; zij, zoo schoon, zoo vol leven, en hij zoo digt bij het graf! — sprak hij met aandoening:

— Verlaat mij, OLGA! Laat den grijsaard aan zijn lot over! Keer terug naar het *Kremlin!* Gij zult het schoonste sieraad wezen van IWANS hof! Dáár vindt gij uwe wereld, uw geslacht, uw geluk!....

— Mijn geslacht zijt gij, YERMAK; mijne wereld is uwe hut; — er is geen geluk voor mij zonder u!

Op die woorden voelde YERMAK een nieuw leven door zijne aderen stroomen. Hij wenschte niet meer te sterven; zijn aanzijn had nieuwe bekoorlijkheid vòòr hem gekregen. Hij vloog op, om zijne wapenen te grijpen; om zijn leven te verdedigen; om 't te betwisten tot het uiterste aan zijne moordenaren.... Maar het was reeds te spade; zijne hut was reeds omringd; IWAN *de Vreeselijke* stond reeds voor hem.

— Eindelijk heb ik u, gij Koning van *Siberië!* — riep de Czaar uit — Ik heb u in mijne hoofdstad ontvangen als een Vorst, als een broeder. — Ik heb uwe schouderen met mijn Koninklijken mantel omhangen; maar wij hebben nog eene rekening te sluiten! — Ellendige! Gij hebt voor uwen Czaar en meester durven verschijnen, zonder de knie te buigen? Zonder uw hoofd te ontblooten? — Welnu, ik zal u een hoed van ijzer op 't hoofd doen zetten, ten eeuwigen teeken van uwe vermetelheid. — Hij sprak, zijne slaven schoten toe, en YERMAKS hoofd was verbrijzeld door den hamer eens beuls.

Eenige minuten later was er niemand meer bij het lijk des grooten Kozaks, dan eene weenende vrouw. Zij bad voor den man, wien men, in elk ander land, een gedenkteeken zou hebben opgerigt, om zijn naam te vereeuwigen.

DE MONACO. (*)

De Souvereine Staat van *Monaco* is, om zijne tegenwoordige Staatkundige onbeduidendheid, niet zelden een

(*) *Monaco* is een zéér klein *Italiaansch* Vorstendommetje, aan den oever van de *Middellandsche zee*, tusschen *Nizza*, *Sospello* en het *Gennesat;* groot 2½ V. M.; met eene bevolking van omstreeks 5000 zielen; de hoofdstad, van denzelfden naam, ligt op eene rotsachtige landtong, is eenigzins versterkt, en heeft 1200 inwoners.

voorwerp van bespotting, en toch heeft 't óók zijne geschiedenis en een eigen Nationaal lied, dat gemaakt is na eene belangrijke overwinning, en zelfs een tijd lang de lievelingsdeun is geweest van NAPOLEON. — In 1804 schafte hij de Republikeinsche krijgsliederen af. *De Marseillaise* werd op de slagvelden van *Austerlitz, Friedland* en *Wagram* niet gehoord; maar toen er de veldheer zijne vijanden zag vlugten, floot hij-zelf *de Monaco.*

De oorsprong van dat lied lag in de volgende gebeurtenis.

De Vorsten van *Monaco* stonden onder de bescherming van KAREL V — doch waren vrij.

De voogden van Vorst HONORIÙS II, wiens vader in 1605 was omgebragt, hadden een verdrag met *Spanje* gesloten, om voor den jongen Vorst, tot aan zijne meerderjarigheid, *Monaco* te bewaren. Er was dus in de hoofdstad *Monaco* eene *Spaansche* bezetting, maar toen de Vorst meerderjarig geworden was weigerde *Spanje Monaco* te ontruimen, en hield dat als ware 't voor zichzelven in bezit, tot groote ergernis ook van de bevolking. Eindelijk kwam er een Vorst op den troon, die op middelen peinsde om het *Spaansche* juk af te werpen. Zijn raadsman CORBON, een naar het uiterlijke middelmatig vernuft, maar inderdaad een wijs, voorzigtig en ondoordringbaar man, tot stoute en beslissende ondernemingen bekwaam, werd heimelijk door hem naar *Parijs*, aan den Kardinaal DE RICHELIEU afgevaardigd, en door dezen geslepen Staatsman met groote welwillendheid gehoord. Het *Fransche* Hof had reeds 't ontwerp gevormd om *Spanje* ook in *Monaco* tegen te werken, en werd in dat plan alleen gehinderd door 't moeijelijke der belegering van eene stad, die, op eene steilte gebouwd, onneembaar geacht werd.

DE RICHELIEU deed, na deze onderhandeling, te *Marseille* schepen, krijgsvoorraad en soldaten verzamelen, om tot de bevrijding van *Monaco* mede te werken zoo ras de Vorst haar uitvoerbaar zou achten. Dit alles kon echter niet geschieden zonder de opmerkzaamheid te trekken van de tegenpartij. De Gouverneur van *Milaan*,

er van verwittigd door een nabestaande van den Hertog van *Savoije*, toen een vijand van *Frankrijk*, gaf er kennis van aan den *Spaanschen* bevelhebber te *Monaco*, opdat hij zijne waakzaamheid zou verdubbelen. Die *Spanjaard* echter dacht zoo weinig aan de mogelijkheid en waarschijnlijkheid der onderneming, dat hij voor het gedrag van den Vorst van *Monaco* bij den Gouverneur instond, en het gerucht, dat hij iets vijandigs in den zin zou hebben, aan onkunde en kwaadwilligheid toeschreef. Dit antwoord, door den Vorst onderschept, bewees hem dat zijn plan geen geheim meer was, en hij dus de uiterste omzigtigheid betrachten, maar ook zoo spoedig mogelijk handelen moest.

Hij gaf aan de schepen te *Marseille* nieuwe bevelen, toonde in het openbaar te *Monaco* een neêrslagtig gelaat, en wendde voor, de omstreken zijner gemeenten van *Roque-brune* en *Meudon* te willen verlossen van roovers, die er de rust des Lands verstoorden en de veiligheid der burgers in gevaar bragten. Onder dien dekmantel deed hij eenige werkelijk misdadige of verdachte personen vatten en te *Monaco* gevangen zetten; doch vermits hun getal te klein was voor zijn oogmerk, vulde hij er de gevangenissen verder met onschuldigen. Naauwelijks was dit geschied, of de *Spanjaarden* zelve begingen toevallig eene daad die den val van het *Spaansche* gezag verhaastte. Zij vorderden betaling van drie maanden soldij, die zij beweerden aan hen verschuldigd te zijn. Honorius veinsde, en noemde hunne vordering regtmatig; maar zwoer hen: buiten staat te zijn, om de schuld te voldoen. Hij sloeg hen eindelijk voor, naar *Rôque-brune* en *Meudon* te trekken, rijke dorpen, waar de belastingen nog niet betaald waren; daar zouden zij meester zijn en naar welgevallen handelen om het verschuldigde te bekomen. Zich houdende als diep getroffen door de ontberingen der soldaten, zeide hij, liever zijne nalatige onderdanen prijs te willen geven, dan de wakkere verdedigers van zijne Souvereiniteit langer te zien lijden.

Opgewonden door dat aangenaam verlof gingen zestig

Spanjaarden naar *Roque-brune*, en even zoo vele naar *Meudon*. De bezetting van *Monaco* werd daardoor genoeg verzwakt, om den Vorst met vertrouwen te vervullen in het gelukken zijner onderneming.

Hij noodigde de overgebleven *Spaansche* Officieren aan een gastmaal in zijn paleis, en onthaalde ook de soldaten. Hunne tafels waren met krachtige spijzen bedekt, en de koppigste wijnen werden hun met milde hand geschonken. Het feest duurde den nacht door, tot dat ver de meeste krijgslieden beschonken en buiten staat waren om dienst te doen. Nu werden de gevangenissen geopend, de gevangenen ingelicht, van wapenen voorzien, en naar het paleis geleid. Zij vielen met geestdrift op de bezetting aan. De officieren verdedigden zich wanhopend, zoodat zelfs de Vorst meer dan eens gevaar liep; maar na een hardnekkigen strijd van twee uren waren al de wachtposten ingenomen, de officieren weerloos, en de meeste onder-officieren en soldaten gedood. Zoo werd *Monacoos* Vorst meester in zijne hoofdstad, en hij bezette haar verder met nog een paar honderd landlieden, die gewapend toestroomden om de onafhankelijkheid van den Staat, onder hunnen wettigen Vorst te helpen veroveren. CORBON daagde welhaast ook op met de schepen te *Marseille* uitgerust, en voltooide de vrijheid des Lands.

Deze wèlgelukte opstand van het kleine *Monaco* tegen het reusachtige *Spanje* maakte veel geruchts in *Europa*. De *Italiaansche* Vorsten vreesden de nabuurschap der *Franschen*, en de Hertog van *Savoije* deed den zegepralenden Vorst schitterende aanbiedingen in waardigheden en geld, om hem de vrucht zijner overwinning te doen opgeven; maar deze sloeg die met fierheid af. Het versiersel der Orde van het Gulden Vlies zond hij terug aan den Gouverneur van *Milaan*, met deze schriftelijke bijvoeging: »Ik geef den Koning van *Spanje* terug wat ik van hem ontvangen heb; hij vergunne mij te behouden 't geen mij behoort." Kort daarna bezocht de Vorst Koning LODEWIJK XIII in het leger te *Perpignan*, en werd er met groote onderscheiding ontvangen.

Het verdrag, op den 8 Julij 1641 geteekend, hield in; dat *Frankrijk* de hoofdstad met eene bezetting van 500 man zou bewaren, voor den Vorst van *Monaco* en zijne wettige opvolgers, die er ook bestendig en uitsluitend het bevel zouden voeren; dat LODEWIJK XIII den Vorst zou verheffen tot Pair (*), en met een landgoed en een bepaald jaargeld, op andere domeinen gevestigd, begiftigen; dat des Vorsten zoon eene compagnie en evenredig jaargeld zou ontvangen; en dat de Koning, in de haven van *Monaco*, twee galeijen zou onderhouden ter dienste van den Vorst, om zijne regten ter zee te handhaven. Zoo werd hem zijne Souvereine regering voor altijd gewaarborgd, terwijl LODEWIJK hem bovendien het lint zijner Orde en 25000 kroonen schonk, tot schadeloosstelling voor zijne bezittingen in *Spanje*, die verbeurd werden verklaard.

Ten gevolge van dit verdrag kwamen 500 *Franschen* met den noodigen krijgsvoorraad binnen de hoofdstad. Zij waren er naauwelijks of eene *Spaansche* galei, wier bevelhebber van het gebeurde onkundig was, liep in de haven binnen, en werd prijs verklaard. De Koning van *Spanje* bood den Vorst acht honderd duizend kroonen, indien hij zich weder onder de zoogenaamde *Spaansche* bescherming wilde begeven; maar te vergeefsch. Zulke aanzienlijke voorslagen bewijzen het toenmalig gewigt van dit schijnbaar nietige Vorstendom. *Frankrijk* heeft het sedert tot in 1815, dat is gedurende anderhalve eeuw, bezet gehouden.

(*) De Vorst was ook Hertog van *Valentinois*; vandaar het Pairschap.

BLADVULLING.

FREDERIK *de Groote* beval den Stenden van *Valengin* eene uitspraak te vernietigen, bij welke een hunner leeraren was afgezet, omdat hij geleerd had, dat de helsche straffen niet eeuwig zouden duren. Maar de Stenden verklaarden die leer niet te willen dulden, bewezen hun regt, en zeiden van hunnen kant gaarne te zien, dat de uitspraak bleve. Toen schreef hun de oude FRITS spijtig genoeg terug: »Welnu, mijne waarden! als gij allen volstrekt eeuwig verloren *wilt* zijn, zie ik 't ook heel gaarne."

MENGELWERK.

OLIVIER CROMWELL EN ZIJNE VERDEDIGERS.

DOOR

J. H. SONSTRAL.

Wie een mensch uit lijfsgevaar redt wordt met achting genoemd, en geprezen. Menschlievende Maatschappijën, niet zelden ook Vorstelijke personen, reiken aan de moedige redders, uit naam der menschheid, niet tot belooning, maar als hulde, gedenkpenningen uit. Wat verdient dan wel hij, die van den schandpaal de eer redt van een groot maar miskend man, op wien eene blaam rust, pijnigender en duurzamer dan de gloeijende afdruk van het noodlottig ijzer op 't schouderblad eens misdadigers; omdat de laatste, doorgaans onbekend, zijne schande kan verbergen, maar de eerste, overal bekend, als een KAÏN rondzwerft? Méér dan goud, aller erkentelijkheid behoort MERLE D'AUBIGNÉ (*) ten deel te worden. Hij heeft een man in zijne eer hersteld, wiens deugden zelfs voor ondeugden doorgingen. Hij heeft OLIVIER CROMWELL in de achting der menschheid geréhabiliteerd, en daardoor voltooid wat CARLYLE en MACAULAY loffelijk begonnen waren. *Engeland* juicht den *Zwitser* dankbaar toe, die 't den *Brit* onmogelijk maakt jegens eenen edelen landgenoot langer onbillijk te blijven.

Twee onzer Godgeleerde Tijdschriften hebben, reeds vóór dat eene vertaling van zijn werk verscheen, uit het oorspronkelijke breede opgaven van den inhoud medegedeeld. Wie ze las werd er mede ingenomen en verlangde naar het werk-zelven. Zoo ging het ook ons, te meer omdat ons oordeel over CROMWELL niet gunstig was. MACAULAY bragt 't

(*) Zie over zijn werk: »OLIVIER CROMWELL *in zijne eer hersteld*", de aankondiging der Vertaling onder de Boekbeschouwingen in dit Nommer. DE RED.

wel aan 't wankelen, maar er bleven bezwaren over, die wij bij de aankondiging zijner voortreffelijke geschiedenis van *Engeland* hebben open gelegd. Hij won méér ons verstand dan ons gemoed. MERLE, zoo als hij overtuigt en te gelijk, van zijn hoog godsdienstig standpunt, overreedt, heeft die bezwaren weggenomen. Eene kennis als die waarmede hij is toegerust, en een historisch-kritische blik zoo als hem van nature en door veeljarige studie eigen is, maken 't bijkans ondenkbaar, dat hij, behalven welligt in enkele bijzonderheden zou kunnen feilen; en de erkende hoog ernstig gestemde godsdienstige zin des Schrijvers maakt 't onmogelijk te onderstellen dat hij iets anders dan 't geen hém waarheid is zou kunnen geven. Het tegendeel zou den Schrijver nog dieper doen zinken, dan de diepte is der verachting, waaruit hij zijnen held heeft opgetogen.

Billijk vraagt ieder, maar vooral hij die zijn eigen oordeel moet terug nemen: vanwaar dat algemeen zoo ongunstig gevoelen over den Protector? — Het antwoord is: uit den laster. Ware de contra-revolutie CROMWELL zelven op het lijf gevallen; ware hij gestorven als KAREL I: het medelijden zou hem weldra gespaard, verschoond, eindelijk als martelaar der vrijheid vergood hebben. Maar hij stierf in vrede, en kort daarna verdrong weder het Koningschap de Republiek, die haren beschermenden arm verloren had. Wat de triomferende partij niet vermogt tegen den levende, wreekte zij op den doode. Men gaf zijne assche aan de schande, zijne gedachtenis aan de verachting prijs.

De terugwerking in het zedelijke was zoo groot, dat van toen af aan zedeloosheid voor deugd, verachting van de Christelijke waarheid voor levenswijsheid, en godsvrucht voor huichelarij goldt. CROMWELL was godvruchtig geweest, *ergo:* een huichelaar. En daar niemand zich opdeed die de valschheid der gevolgtrekking in het licht plaatste, wijl de republikeinen met den Protector gebroken hadden, de pausgezinden in zijne vernedering juichten, de royalisten in hem altijd den rebel, Koningsmoorder en overweldiger verfoeiden, werd de meening

aangaande hem van lieverlede éénsluidend, zoodat eindelijk niemand er meer aan dacht te vragen: of de bron wel zuiver was, waaruit het gevoelen over hem was opgeweld. In ons Vaderland had de Protector geene vrienden, en het is slechts weinigen gegeven voor vijanden in de bres te springen. Het is zelfs wel eens pijnigend voor het zedelijk gevoel, als de man dien men haat een braaf man is. BRANDER à BRANDIS hield hem voor een huichelaar; een wezenlijke wolf in lammerenvel, die de vrijheid onderdrukte. BILDERDIJK noemde hem »de *Engelsche* tiran." Bij den *Nederlander* zat een oude wrok over de beperkende scheepvaartwet, en de ongelukkige oorlog, die ons Vaderland meer schade dan schande berokkende; terwijl de vrienden van ORANJE hem de gehate *acte van seclusie* niet konden vergeven. Maar die tijden zijn voorbij. De feiten met hunnen indruk hebben uitgewerkt. De dag is gekomen, door CROMWELL, in een brief aan den Kolonel NORTON in 1646, voorspeld: »God zal mij te zijner tijd regtvaardigen." MERLE heeft dat gedaan met hen die wij reeds noemden, en *Engeland* geeft op zijn woord den weerklank: »CROMWELL *is* geregtvaardigd." (*)

Wij achten 't, na hetgeen reeds door anderen is geleverd, voor overbodig den inhoud van zijn werk op te geven. Liever zullen wij de indrukken mededeelen, die wij, 't lezende en herlezende, ontvingen, en tevens voorstellen *wat* en *hoe* wij, bij het licht dat de Schrijver nevens MACAULAY en CARLYLE ontstoken heeft, over CROMWELL denken.

De beschuldigingen tegen den Protector ingebragt kunnen wij tot de volgende zamentrekken:

I. als mensch was hij een geveinsde;
II. als krijgsman een wreedaard;
III. als Staatsman een heerschzuchtige;
IV. als Christen een dweeper, — en in alles een huichelaar.

MERLE D'AUBIGNÉ heeft ons overtuigd:

I. dat CROMWELL, als mensch, *géén* veinsaard is geweest.

(*) *Voorrede* bl. XI.

In het kind ligt de mensch. Dit is zoo waar, dat men eene zekere ledigheid gevoelt, wanneer men plotseling groote mannen op het tooneel ziet verschijnen, wier kindsche jaren in het onbekende verscholen liggen. Dit wisten ook zij, die, willens of onwillens, 't er op hadden toegelegd, aan OLIVIER CROMWELL 't karakter van Satan te leenen. Zijn vroegste jeugd moest van die gehalte zijn, dat er een booswicht en huichelaar uit kón opwassen. Zijne latere levensbeschrijvers en beoordeelaars houden, met MERLE D'AUBIGNÉ, de berigten, die van mond tot mond tot mond zijn gegaan over het ondeugend kind, den bandeloozen knaap, »voor anecdoten door menschelijke dwaasheid uitgevonden." WELWOOD houdt staande, dat hij zich niet schuldig maakte aan vloeken, en nog minder overgegeven was aan het spel, dat hij ver was, evenzeer van schraapzucht als van losbandige liefde. Men heeft het als een proef van fanatisme veracht, dat hij gewonnen speelgeld aan de verliezers terug gaf; maar wij zien, zóó als hij 't deed, er alleen verhoogden ernst des levens in. Van zijne belangloosheid en losheid van zucht naar rijkdom, getuigt zijn schrijven aan de Commissie der Lords en het Huis der Gemeenten voor de *Iersche* zaken, waarin hij aan aanbiedt, van een jaargeld, groot zestien honderd tachtig pond Sterling, gedurende vijf jaren, ieder jaar duizend pond uit te keeren, en van vijftien honderd pond achterstallige soldij afstand doet. Men wete, dat hij geenszins tot de rijke Lords behoorde, maar tot die landëdellieden, die het hunne van noode hadden. Men kon hem ook niet zoo als NAPOLEON ten laste leggen, dat hij de grootheid zijner familie zocht. Zijne kinderen wenschtte hij — zoo als hij dit niet in 't openbaar, of in officiële stukken, maar in vertrouwelijk schrijven verklaarde — als vergeten burgers, ambteloos, op het land te zien leven.

Wie CROMWELL als vader in zijn gezin wil leeren kennen, zal hoogachting voor hem opvatten, uit de brieven, die hij schreef aan zijne kinderen.

»Ik wensch" — schreef hij aan zijne schoondochter DOROTHY — »dat uw beider voorname streven wezen zal

den Heer te zoeken, en dat gij Hem dikwijls moogt bidden, dat Hij zich aan u openbare in Zijnen Zoon; en geef er dan acht op, wat Hij u antwoorden zal; want Hij zal tot uw hart spreken: indien gij er opmerkzaam op zijt. Ik wensch, dat gij uwen man moogt opwekken hetzelfde te doen. Wat de genoegens van dit leven en de uiterlijke omstandigheden aangaat: laat die bloot eene ondergeschikte plaats in uw hart innemen. Wees boven alle deze dingen verheven, door het geloof in CHRISTUS; dan zult gij er het ware genoegen van kennen: doch anders niet enz."

Is hier eenig spoor van geveinsdheid? In 't openbaar moge iemand veinzen met de tong of met de pen, maar wat reden om niet ongedwongen met de zijnen te verkeeren? En dan het P.S.: »Ik heb gehoord, dat gij onlangs eene miskraam hebt gehad. Wat ik u bidden mag, wees toch met rijtuigen voorzigtig. Maak liever van het kleine paardje van uwen vader gebruik, als gij wilt uitgaan."— Welk een aangenaam en vriendelijk licht werpt dat op zijne persoonlijkheid! — »Hoe verschilt deze teedere bezorgdheid van dien gestrengen blik en dat stalen voorhoofd, waarmede de Protector zich vertoont, als hij de vijanden tuchtigt der Republiek."

Van die teederheid getuigen al zijne brieven, vooral die aan zijnen zoon RICHARD. Als men ze leest, drukt men gaarne de hand des regtschapen mans, die de zijnen den eenigen weg aanwijst om voor tijd en eeuwigheid gelukkig te worden. Wij zouden in herhaling vervallen, als wij de brieven wilden ontleden, door den Schrijver in den loop der geschiedenis opgenomen; maar zij staan op hunne plaats als onweêrlegbare getuigen van CROMWELLS inwendige waarde. Het waren geene Staatstukken, waarin elk woord gewikt en gewogen wordt; waarin dikwijls gevoelens worden nedergelegd, die effect moeten maken, en waarbij de steller belang heeft zijn ware denkwijze te verbergen, of de roerselen te verzwijgen, die hem aandrijven. Het zijn ook geen fragmenten uit een dagboek, waarin eigenliefde den toon geeft. Neen, 't zijn losse, ongedwongen uitstortingen des harten, die

een vrijen blik naar binnen gunnen, en zoo als daar geloof, en liefde tot God en den naaste wonen, kunnen er ook gebreken wonen, ten gevolge van overdrijving, of van toestanden en omstandigheden; maar geveinsdheid en huichelarij vinden wij niet in den mensch die geeft wat hij heeft; die, rond en open, niet bedekt maar soms ruw genoeg uitspreekt wat hij is en wat hij wil. Die ruwheid deed hem ook doortasten en gestreng zijn.

Bezat hij als Veldheer onmiskenbare verdienste; was hij nog grooter als Regent: in zijn huis was hij 't grootste. Daar leefde hij als een vergeten burger. Vreemd aan de weelde des rijkdoms, was hij rijk in dien vrede welken de wereld niet geven kan. Matig was hij in genietingen, maar onvermoeid in den arbeid, en naauwgezet in het volbrengen zijner pligten. Uit neiging zou hij Constitutioneel geregeerd hebben; maar de partijschappen, die orde en rust bedreigden, noodzaakten hem zich als Dictator te doen gelden. Zijn uiterlijk had niet het fijne dat den edelman veelal onderscheidt, en zijne stem was niet welluidend, maar de kracht zijner rede beheerschte de overtuiging van anderen. Hij was toegerust met diepe menschenkennis, en maar weinigen zullen gelijk hij anderen, zelfs vijanden weten te winnen en te gebruiken. Met een adelaarsblik overzag hij zijne plannen, en zijne schranderheid faalde nimmer in de keuze der middelen.

Zoo was hij als mensch, krachtig, ruw, rond, maar niet geveinsd, en uit dien mensch ontwikkelde zich de krijgsman, de Regent, de Christen.

II. Dat CROMWELL, als krijgsman, *géén* wreedaard is geweest.

Ierland heeft óók zijn Bartholomeusnacht gehad met zijne moorden en gruwelen. Het Protestantsche *Engeland* dacht van het hof, waar HENRIETTE van *Frankrijk* de gehate mis bijwoonde, dat 't met eenen fakkel door den Paus gewijd de moordenaren had bijgelicht. Aan Koning KAREL werd het aangevraagde leger om de kannibalen te tuchtigen geweigerd, dewijl men beducht was, dat de trouwelooze Vorst die krijgsmagt zou bezigen, om

de uitvaart van *Engelands* vrijheid te vieren. Ten einde het misbruik van 't Koningschap te fnuiken, voerde het Parlement zijne eischen ál hooger op, en wilde eindelijk, dat de organisatie van het leger en de benoeming der bevelhebbers, niet buiten zijn overleg zou geschieden. Dit ergerde den Koning, die 't liefst alleen regeerde, en hij eischte de uitlevering van HAMPDEN, PYM, HOLLES, HASLERIG en STRODE, vijf der bekwaamste en meest geziene leden van het Lagerhuis. Hij kwam zelfs in het Parlement met drie- à vierhonderd man om zijne offers te grijpen. »De vogels" — zeide hij, hun afwezen met spijt ontdekkende — »zijn gevlogen!" — Tot ongeluk voor den verblinden Koning werden zij door het opgewonden volk in triomf naar *Westminster* terug geleid. KAREL verliet *Withehall*, maar de fakkel van den burgerkrijg was ontstoken, en de landëdelman van *Huntingdon*, die eenmaal zich tot regel had gesteld voor God en zijn Vaderland te handelen en te lijden, gespte het zwaard aan.

»Eenmaal was een lid van het Lagerhuis van zijne zitplaats opgestaan, en had het Huis op eene eenigzins ruwe, maar niettemin warme wijze toegesproken. Zijn uiterlijk teekende niets bijzonders, en zijne kleeding was wel allerminst geschikt om hem eenige meerdere belangrijkheid bij te zetten. Lord DIGBY, die zich over den Spreker verwonderde, boog zich heen over HAMPDEN, om hem naar zijn naam te vragen. HAMPDEN, een man van groote bekwaamheden en uitstekend oordeel, en die, naar BAXTER getuigt, »door vrienden en vijanden gelijkelijk erkend werd de voortreffelijkste burger van geheel *Engeland* te zijn", antwoordde met een glimlach: »die slordige vriend, dien gij daar voor u ziet, spreekt maar zoo ruw weg gelijk het hem voor den mond komt; maar diezelfde slordige vriend zou, indien wij (hetgeen God verhoede!) ooit met den Koning moesten breken, zich als de grootste man betoonen van *Engeland*."

Die »slordige vriend was OLIVIER CROMWELL. Wie, gelijk zijn neef HAMPDEN, met hem te voren bijzonderen omgang had mogen hebben, was reeds lang overtuigd van de kracht van zijnen wil, en van den omvang van

zijn genie. Hij begon beiden voor de Natie te ontwikkelen, door hetgeen hij deed als Lid van het Parlement. Weldra zou hij op 't oorlogsveld, en op 't veld der politiek en diplomatie, zich doen kennen als de grootste man van zijne eeuw, maar ook als een Christen, die onwankelbaar vaststond in zijn geloof." (*)

Den twee-en-twintigsten Augustus 1642, des avonds ten zes ure, plantte de Koning te *Nottingham* den Koninklijken standaard, die op hetzelfde oogenblik — ongelukkig voorteeken! — door den storm ter aarde viel, en riep zijn volk te wapen, om hem terug te geven wat hij-zelf niet wist te behouden. Cromwell kreeg den rang van Kapitein bij het leger der vrijheid. In plaats van te veinzen, zoo als in dergelijke toestanden gedaan wordt, daar men de wapenen *tegen* zijn Vorst zwaaijende, doorgaans zegt *voor* hem te strijden, kwam hij-zelf, met ruwe rondborstigheid, voor zijn doel uit. Hij achtte 't beneden zich het tegendeel te beweren van hetgeen hij ging doen: »indien bij geval" — zeide hij, volgens clarendon — »de Koning zich bij een vijandelijk Corps bevinden mogt, dat ik zou moeten aangrijpen, zou ik mijn pistool even goed lossen op hem als op iemand anders. Zoo uw geweten u niet veroorlooft hetzelfde te doen, moet gij u niet onder mijne bevelen laten inschrijven."

Wij willen niet met eene magtspreuk beslissen, of gewapend verzet tegen misbruik van magt in den Staat geoorloofd zij; maar hun, die 't betwisten, wenschen wij te vragen: of zij zich bij het Vaderland verdienstelijk maken, die er eene slavernij laten inwortelen, welke zij kunnen uitroeijen. Wie een kwaden boom niet met zijne handen uit den grond kan rukken, is die misdadig of dwaas, als hij de spade en bijl daartoe aanwendt? Maar hoe dit wezen moge: cromwell volgde die partij, welke hem regtvaardig scheen, en aan hem alleen had zij haren triomf te danken. Het Koninklijk leger, door cavaliers aangevoerd, behaalde overwinning op overwinning. Cromwell zag er de reden van. »Waarom zouden wij ook niet geslagen worden" — zeide hij tot

(*) D. I, bl. 56, 57.

HAMPDEN — »hunne magt bestaat uit zonen van edellieden, jonkers, mannen van rang en mannen van eer, en onze lieden zijn veelal gewezene dienstbaren, die te oud zijn om langer te werken, en afgedankte knechts uit kroegen en bierhuizen. Ik ga daarin verbetering brengen. Ik zal mannen voor ons aannemen, die de vreeze Gods in hun binnenste omdragen, en wier geweten hunne krachtige drijfveer zal zijn; en ik verzeker u, dat *zij* niet zullen geslagen worden." — Hij hield woord. Hij bragt eene legermagt op de been, zoo als alleen GUSTAAF ADOLF er eene gehad had, en de oorlogskans was gewisseld. Godsvrucht woonde in dat leger, waarvan CROMWELL de bezielende geest was. »Deze lieden" — zegt MACAULAY (*) — »matig, zedelijk en vlijtig van gedrag, en gewoon aan overleg, waren niet door den druk der armoede, niet door zucht naar verandering of naar ongebondenheid, niet door de kunstgrepen van werfofficieren tot het opvatten der wapenen genoopt geworden, maar door godsdienstigen en staatkundigen ijver, verbonden met den wensch naar onderscheiding en bevordering. Deze soldaten stelden — er hunne eer in, dat zij niet tot de dienst gedwongen waren, en dat hun hoofdoogmerk ook niet in het bejagen van geldelijk voordeel bestond; dat zij geen Janitsaren maar vrijgeboren *Engelschen* waren, die vrijwillig hun leven voor *Engelands* Godsdienst en vrijheden in de waagschaal stelden, en die geregtigd en verpligt waren, voor het welzijn der Natie te waken die zij gered hadden.

»Voornamelijk onderscheidde zich CROMWELLS leger van andere legers door de strenge zedelijkheid en godvruchtigheid waarvan alle gelederen doordrongen waren. De ijverigste royalisten hebben erkend, dat in dit zonderlinge leger geen vloek gehoord, geene dronkenschap, geen spel gezien werd, en dat het eigendom van den vreedzamen burger en de vrouwelijke eer, tijdens de langdurige soldatenregering heilig werden geacht. Werden soms buitensporigheden gepleegd, ze waren van geheel anderen aard, dan die waaraan een zegevierend leger zich ge-

(*) *Geschiedenis van Engeland*, D. I, bl. 126.

meenlijk schuldig maakt. Geen dienstmaagd had over de ruwe liefkozingen van de roodrokken te klagen. Geene ons zilverwerk werd uit de winkels der goudsmeden genomen. Maar eene Pelagiaansche preek, of één vensterglas met de beeldtenis der Moedermaagd met het Kind, bragt in de gelederen der Puriteinen eene opgewondenheid te weeg, waarvan de officieren slechts door de uiterste inspanning meester konden blijven. Een der grootste zorgen van CROMWELL was het, zijne piekeniers en dragonders te verhinderen om stormenderhand de kansels van leeraren aan te vallen, wier voordragt, om in de taal van dien tijd te spreken, niet kruijig was, en slechts te veel van onze hoofdkerken dragen nog de blijken van den haat, waarmede deze strenge dweepers (?) elk spoor van het Pausdom beschouwden."

Is het wonder, dat Schrijvers van vernuft in hunne romans of poëzij zich vrolijk maakten met eene deugd, die misschien voor hen onbereikbaar was. Handeling en denkwijze grijpen in malkander. Toen ook in ons Vaderland vlootvoogden, zoo als DE RUITER, op hunne zeekasteelen voor God ootmoedig de knieën bogen, werden er wetten tegen onmatigheid, vloeken enz. uitgevaardigd. Wij zeggen met onzen Schrijver: »De *handeling* kan niet goed zijn, bijaldien de *denkwijze* dat niet tevens is. Wanneer ik eene heldere beek ontmoet, dan besluit ik dat de bron zuiver moet zijn. De *denkende, sprekende* en *handelende* mensch vormt eene ondeelbare eenheid. *Een kwade boom kan geene goede vruchten voortbrengen.* Dit even wijsgeerig als Christelijk grondbeginsel is ten opzigte van OLIVIER CROMWELL gedurig vergeten geworden."

Men heeft hem, gezonden om het muitende *Ierland*, welks dweepzieke bewoners zich in het bloed van duizenden Protestanten hadden gebaad, te onderwerpen, van bloeddorstige wreedheid beschuldigd; maar zonder grond, of de zending-zelve verdient die blaam. Zijne gestrengheid in den beginne (en zijne hand was van nature niet met zijde bekleed) werd eene weldaad bij de uitkomst, en de plotselinge enkele slagen, die hij toebragt, bespoedigden de onderwerping van het geheel, en voorkwamen het

langzaam maar eindeloos bloedvergieten. Hij kwam met het zwaard, en zijne roeping was, het verderf uit te snijden. Een oorlog verschoonend te voeren is onzin; men kan dat alleen als philantroop op een blad papier doen. Een beslissende slag, die op eens vele menschenlevens kost, bespoedigt den vrede, en verkort het lijden des oorlogs. De uitvinding van het buskruid heeft oogenblikkelijk! menschenslagting bevorderd, en toch is de oorlog sedert op den duur minder moordend geweest. De schrik spaart het leven.

Hoe hij in den beginne te werk ging, mogen wij uit zijn eigen rapport vernemen bij het innemen van *Drogheda*. (*)

»Velen der vijanden weken terug in *Mill-Mount*, een sterk kasteel, dat moeijelijk te naderen is, terwijl het zeer hoog ligt, geduchte wallen heeft en zwaar gepalisadeerd is. Daar binnen bevond zich de Gouverneur Sir ARTHUR ASHTON, benevens verscheidene officiëren van rang. Onze lieden ontvingen van mij het bevel, in den oogenblik dat zij de bestorming ondernemen zouden, om alles over den kling te jagen. Werkelijk gaf ik in de hitte van het gevecht de order, om niemand te sparen dergenen, die in de stad de wapenen droegen; en ik denk, dat mijne soldaten in dien nacht omstreeks tweeduizend man zullen hebben neêrgesabeld.

»Onderscheiden officieren en soldaten vlugtten over de brug in andere gedeelten der stad, en omstreeks honderd van hen namen de wijk in den toren der St. Pieterskerk. Sommigen waren naar de Westerpoort gevlugt, en anderen hadden zich geborgen in den sterken ronden toren, nabij de poort *St. Sunday*. Ik deed hen opëischen, dat zij zich op genade zouden overgeven, hetgeen zij weigerden. Hierop gaf ik last den toren der St. Pieterskerk in brand te steken, en nu hoorde men een dezer lieden te midden der vlammen uitroepen: »God verd.... mij! God verv].... mij! Ik verbrand! ik verbrand!"

»Den volgenden dag werden de beide andere torens

(*) D. I, bl. 161.

(in een waarvan zich tusschen de honderd-vijf-en-twintig en honderd-vijftig personen bevonden) opgeëischt ter overgave, hetwelk geweigerd werd; doch wij berekenden dat de honger hen wel noodzaken zou, en plaatsten alleen goede wachten rondom, om hun het ontkomen te beletten, in afwachting dat de leêge maag hen zou dwingen zich te onderwerpen. Van een der torens ontzagen deze lieden zich niet, in weerwil van hun benarden toestand, om enkelen onzer manschappen te dooden of te verwonden. Toen zij zich overgaven werden de officieren met de kolf van het geweer doodgeslagen, en van de soldaten viel de tiende man. De overigen werden ingescheept naar *Barbados*. De soldaten uit den anderen toren werden allen bij het leven gespaard, en eveneens naar *Barbados* ingescheept.

»Ik ben overtuigd, dat dit een regtvaardig oordeel Gods is geweest over deze ellendelingen, deze barbaren, die hunne handen gewasschen hebben in stroomen van onschuldig bloed; ik twijfel niet of dit zal voor het vervolg zulk bloedvergieten voorkomen. Dit nu is voldoende voor zoodanige handelingen; welke zonder dat, voorzeker berouw en wroeging zouden veroorzaken."

De schrikkelijke strengheid droeg de vrucht, die CROMWELL er van gewacht had. Binnen weinige maanden was de oproerige bevolking onderworpen, en eerlang zag men in die woestijn wèlbebouwde akkers. *Ierland* verademde en genoot eene welvaart, die 't vroeger nooit gekend had. Dit is niet altijd de slotsom eener militaire expeditie. Als de *Romeinen* een land bevredigd hadden, was de bevolking uitgemoord. Maar CROMWELL voerde het bevel over soldaten, die in de hitte van den strijd niet verschoonden wat weerstand bood, maar een vreedzamen burger of boer geen speldeknop ontroofden, of hem in zijn bedrijf bemoeijelijkten.

In *Schotland* bragt de overwinning geen minderen zegen. De *Schotten* hadden KAREL II tot Koning uitgeroepen. CROMWELL en zijne *Engelschen* zouden dit lijdelijk aangezien hebben, indien de Pretendent zijne regten op *Engeland* had opgegeven. Zelfbehoud dreef nu

de *Engelschen* naar de bergen van *Schotland*. Intusschen spaarde CROMWELL geene middelen, om bloedvergieten te voorkomen. Hij schreef aan de *Schotten* niet als aan vijanden, maar als een broeder aan broederen. En toen het zwaard op de schaal moest gelegd worden, was niet berooving en armoede, maar stoffelijke en zedelijke welvaart het deel der verwonnenen; zoodat Bisschop BURNET, zeker geen met CROMWELL ingenomen getuige, verklaren moest: »Tijdens het bestuur van CROMWELL werd de beste orde in het land gehandhaafd. De geregtigheid had haren geregelden loop, en het kwaad werd vervolgd en gestraft; zoodat dit tijdvak altijd is beschouwd geworden als een tijdvak van gelukkige rust en van welvaart.”

Zoo was dus CROMWELL, als krijgsman, alles behalve een wreedaard, een geesel der menschheid; maar beteugelaar van handeloosheid en moedwil, hersteller van verbroken evenwigt, de man, die met het zwaard den grond beploegde om er den vrede te zaaijen.

III. Dat CROMWELL, als Staatsman, *géén* heerschzuchtige is geweest.

Het kan geen smet op CROMWELLS karakter zijn, dat hij in het Parlement een bepaald gevoelen had, en 't krachtig, ofschoon ruw en scherp, uitsprak; ook niet, dat hij, toen een trouwbreukig Koning *Engelands* vrijheid zocht te vernietigen, en de regten van het geweten bedreigde, zijne wapenrusting aangordde, om die kostbare kleinooden te beschermen. Maar zijn gedrag tegenover het Parlement (vanwaar het beginsel van werkdadig verzet was uitgegaan) en tegen den Koning (die door de wet op te heffen zich-zelven buiten de wet had gesteld), heeft een ontzettend oordeel tegen CROMWELL uitgelokt. Doch zoo als MERLE D'AUBIGNÉ den loop der dingen voorstelt, verliest dat oordeel zijne kracht.

CROMWELL, niet slechts in naam maar inderdaad »*Independent*”, onafhankelijk van Kerkelijke vormen, had de magt van tong en zwaard niet ter hulp geroepen, om de tirannij te verplaatsen; neen, om, naar de wet, en onder bescherming der wet, vrijheid voor allen, in alles wat den burger toekomt te verwerven. Het Parlement

wilde het eerste, CROMWELL het laatste. Wij behoeven hier niet te vragen: wie in zijn goed regt was? Onder Presbyteriaanschen invloed, zocht het Parlement hetzelfde doel te bereiken waarnaar het Prelatisme had gestreefd: het onderdrukken van andersdenkenden.

De hoofden van het leger (*), geen huurlingen, maar vrije burgers van 't door hun vrijgevochten Vaderland, mannen door hunnen stand en godsdienstige stemming bevoegd te spreken, zonden (10 Junij 1647) aan den Lord Mayor en aan den Raad der stad *Londen* eene petitie te dezer zake, en voegden er bij: »Wij verlangen geenerlei verandering in het burgerlijk bestuur. Even weinig wenschen wij de vestiging te verhinderen van een Presbyteriaanschen Kerkvorm, of willen wij ons het allerminste daarin mengen. Onder den naam van vrijheid van geweten te begeeren, verlangen wij geenszins bandeloosheid in te voeren. Wij verklaren, gelijk wij dat steeds gedaan hebben, dat wanneer de Staat beslist heeft, ons niets overblijft dan ons te onderwerpen. Slechts wenschen wij, dat ieder goed burger, iedereen die rustig en onbesproken leeft, en die nuttig is voor zijn land, vrijheid en aanmoediging vinde. En wij gelooven, dat dit in overeenstemming is met de ware politiek van alle Staten en met de billijkheid evenzeer."

Daar deze demonstratie geen gevolg heeft, eischt het leger eene tijdelijke verwijdering van die mannen, die voor de onbeperkte vrijheid van godsdienst gevaarlijk schijnen. Het Parlement staat verlegen. Het Presbyteriaansch gemeen dringt de raadzaal binnen, en dwingt het Lagerhuis de hoofden van het leger af te zetten, en door Presbyterianen te doen vervangen. Voor dien dwang wijkende, verlaten de Voorzitter van het Huis der Lords, benevens acht leden, en de Spreker van het Huis der Gemeente, benevens honderd leden de stad, zoeken een toevlugt bij de armee, en het leger trekt met hen naar *Londen*. Het gevolg van die wrijving van wederkeerig geweld is, dat zij die de alleenheersching van het Presby-

(*) FAIRFAX, CROMWELL, HAMMOND, IRETON, LAMBERT enz.

terianisme hadden willen doordrijven, op hunne beurt uitgesloten worden. De wil van het leger zegeviert. — Men houde daarbij in het oog, dat wij hier niet met eene Pretoriaansche bende, maar met mannen te doen hebben, die eene massa van zedelijke kracht ontwikkelden. Had het Parlement zich het regt toegekend als Staatsmagt gewapenderhand tegen den Koning te handelen; maar dat zelfde beginsel kan men CROMWELL het regt niet betwisten, aan het Parlement de magt te benemen om van zijn gezag een verkeerd gebruik te maken. Hij voerde de *consequentie*, tegen hetgeen *inconsequent* geworden was, door. Wel is waar, de behandeling die het Parlement onderging was onbeleefd, was ruw, maar niet onregtvaardig of onverdiend; en MERLE bewijst, zonder dat juist bepaald te zeggen, dat CROMWELLS bedoeling bij deze herkulische zuivering van het Parlement geenszins was den Koning in het verderf te storten, en zich-zelven eenen weg te banen tot het hoogste gezag.

Vrij algemeen is het gevoelen, dat hij het verderf des Konings wilde, maar, helaas! zoo als MACAULAY en MERLE ons den loop der gebeurtenissen hebben doen kennen, zijn wij tot de overtuiging gekomen, dat de Koning zijn noodlot zich-zelven heeft te wijten gehad. Niemand had meer kans dan hij, den fakkel van tweedragt te blusschen, en gemoederen voor zich te winnen; maar niemand heeft die kans roekeloozer verspeeld, en het doodvonnis tegen hem geveld, werd alleen uitgelokt door zijn beginselloosheid en ontrouwen aard. Men veroordeele dit vonnis zoo sterk men wille; men verzwaart de veroordeeling van KAREL met die tegenspraak-zelve. De ongelukkige KAREL zag evenzeer vijanden in de royalisten en in het Parlement als in de rondhoofden. Hij haatte die allen, omdat geen hunner voor hem als Despoot wilde knielen. Mannen als WENTWORTH en LAUD konden hem alleen behagen, omdat zij de ketenen smeedden, die hij het voornemen had om vrije halsen te wringen.

Op het oogenblik dat CROMWELL zijne tegenstanders in het Parlement overwon, trachtte hij den Koning te be-

houden, door hem tot voorwaarden te bewegen, die waarborgen voor de toekomst behelsden. KAREL toonde zich bereid om die voorwaarden aan te nemen, en streelde zelfs CROMWELL met uitzigten op 't opperbevel des legers, en beloofde hem bovendien de Orde van den kouseband, maar zond te gelijker tijd, in 't geheim, een brief naar *Frankrijk,* waarin hij schreef: »Mijn tijd is eindelijk gekomen. Ik ben tegenwoordig de man wiens gunst men zoekt. Ik hel er meer toe over, om mij op de zijde der *Schotten* te plaatsen, dan aan die van het *Engelsche* leger. Maar wáárin ik ook moge schijnen toe te geven, bekommer u daar niet over. Ik zal wel weten, als het tijd is, hoe mij ten aanzien dier kerels te gedragen, en in plaats van een zijden kousenband, zal ik hun een touwstrop weten te bezorgen." Die brief werd onderschept. IRETON en CROMWELL hem lezende, konden hunne oogen niet gelooven. De bedrogene zag er uit, wat hij te wachten had; tot verheffing — de galg; en tot ridder-lint — de strop.

Wie groef dan de kloof tusschen KAREL en CROMWELL? Wie ontwierp en teekende den scheibrief tusschen den Koning en het volk? — En toch wilde CROMWELL, daar hij den Koning niet meer kon behouden, ten minste den persoon redden. Hij wees hem den weg aan om te ontvlugten, maar KAREL maakte ook van dit redmiddel een verkeerd gebruik, door zich in nieuwe trouweloosheid te verwikkelen; want, terwijl hij op nieuw met het Parlement onderhandelde, sloot hij in 't geheim een verdrag met de *Schotsche* Commissarissen, waarbij de *Schotten* zich verbonden, om hem te herstellen in 't gezag, en hij aannam voorwaarden te volbrengen, beleedigend voor de *Engelschen.* De afgevaardigden uit *Londen* daarentegen, zond hij onverrigter zake naar hunne zenders terug.

Daarop stelde THOMAS WROTH eene motie voor, dat de beide Huizen zich niet verder tot KAREL zouden wenden, maar de zaken des lands regelen zonder zijne hulp. Dit was inderdaad een afzetten des Konings. De motie ging door, toen CROMWELL hare aanneming aangeraden had.

Het ware te wenschen, dat men 't hierbij hadde gelaten; maar men was, om zoo te spreken, niet om den persoon des afgezetten Konings verlegen, en gelijk er nog eene Koningsgezinde partij bestond, maakten de *Levellers*, »waterpasmakers", de Socialistische radikalen van dien tijd het moeijelijk een middenweg in te slaan, terwijl de klimmende misnoegdheid der Presbyterianen ongerustheid baarde.

De legerhoofden, met CROMWELL in hun midden, zochten Gods wil te verstaan, hoe in dezen te handelen. Drie dagen lang bragten zij op *Windsor* biddend door, en hoe overspannen zij waren, hunne overtuiging dat KAREL tot rekenschap behoorde gedaagd te worden, meenden zij op hun gebed uit den hemel ontvangen te hebben. Op die rots van begrip, welke aan 't fanatisme grenst, leden alle redenering en bedaard overleg schipbreuk. CROMWELL trachtte wel eene bloedige ontknooping af te wenden, want, ofschoon met dezelfde dwaling als zijne wapenbroeders besmet, huiverde hij toch voor de toekomst, indien, hetgeen niet onwaarschijnlijk was, de heethoofden aan het roer kwamen; maar hij moest wijken voor de heerschende stemming, die den vervallen Koning als een orkaan tegenloeide.

Het zwak en weifelend Parlement bereidde de ontknooping voor, door tegen zijn eigen besluit strijdige en zelfs gevaarlijke onderhandelingen met den Koning; die zich weder handelbaar aanstelde terwijl hij zich heimelijk ten oorlog toerustte, en aan ORMOND in *Ierland* schreef: »Verontrust u niet over hetgeen ik inwillig met opzigt tot *Ierland;* volg de orders slechts van mijne vrouw, en niet de mijne." — De beslissing kwam van het leger en was dus een gevolg van geweld; maar dit geweld moet niet anders beoordeeld worden, dan de maatregelen, welke magthebbenden gebruiken, als zij in hun belang over de gewapende magt beschikken. De zaak was, dat het leger, in plaats van op order van anderen, in eigen naam handelde. Het waren — wij heb-

ben het reeds opgemerkt — gewapende burgers, die met hunne wapenen de regten handhaafden, die zij *niet als soldaten*, maar *als burgers* begeerden. Trouwens, zij hadden weinig lust om, als krijgslieden ontslagen, en genoodzaakt te worden als droeve ballingen toevlugt te zoeken in de woeste bosschen van *Noord-Amerika.* Zij wisten 't, dat eene schikking met den Koning, op eene schavotvertooning zou uitloopen, waarin zij de lijdende rollen zouden vervullen. De restauratie heeft bewezen, dat zij niet verkeerd zagen. Zelfbehoud deed hen doortasten. Het was zóó ver gekomen, dat een van beiden vallen moest: en — het Parlement werd bedwongen, en de Koning naar *Windsor* geleid.

Toen het voorstel werd gedaan om den Koning van hoog verraad te beschuldigen, aarzelde CROMWELL zijne stem uit te brengen. »Indien iemand" — zoo sprak hij — »zulk een voorstel deed uit eigen beweging, zou ik hem als den grootsten verrader der wereld aanmerken; maar aangezien het de Voorzienigheid Gods en de drang der omstandigheden is, die ons daartoe brengen, kan ik slechts bidden dat God uwen raad besturen moge. Echter ben ik niet voorbereid om u thans mijn gevoelen te zeggen."

»Het was niet CROMWELL" — zegt MERLE — »die het initiatief nam met opzigt tot de veroordeeling van KAREL I. »»IRETON was het die de zaak doordreef"" — zegt BURNET — »»want CROMWELL was al dien tijd in onzekerheid op dit punt."" — »Zijne besluiteloosheid en zijn inwendige strijd namen toe met elken dag. Zou hij zich overgeven aan den magtigen stroom, die hem medesleepte en waaraan niemand wederstand scheen te kunnen bieden? Of zou hij zich terugtrekken uit de openbare zaken, en met opoffering der gewigtige belangen van de burgerlijke en godsdienstige vrijheid, voor welke de strijd was gevoerd, het beleid der aangelegenheden van Staat overlaten aan onbekwame handen, wier zwakheid onvermijdelijk den terugkeer van het Despotisme en het Pausdom moest ten gevolge hebben? Nooit

welligt werd heeter kamp gestreden in het binnenste van eenig menschelijk hart."

KAREL stierf eenen beklagenswaardigen, maar geenszins onverdienden dood. Zijn gedrag was zijn doodvonnis, maar het was onvoorzigtig en onstaatkundig dat vonnis uit te voeren. Men had zich tot verbanning moeten bepalen, of nog liever hem zonder regterlijke uitspraak laten ontvlugten; de tijd zou het overige gedaan hebben. Nu vereerde men de ondeugd met het martelaarschap, en het regt ging onder in het schrikbeeld van Koningsmoord. Het volk vergat bij KARELS grootmoedig sterven, des Konings kleingeestig leven, en terwijl men den goeden huisvader roemde, zag men den trouweloozen Koning over het hoofd. 't Is waar, Koning KAREL zou niet geaarzeld hebben, indien hij er de magt toe bezeten had, CROMWELL en zijne spitsbroeders te doen ophangen; maar toch had men den Koning moeten sparen. WILLEM de Derde deed het JAKOBUS, en zijne regering kreeg vastheid door die edelmoedige daad. Een misdadigen Koning te straffen, is echter geen Koningsmoord. Daarenboven was de doodstraf in *Engeland* geene ongewone zaak. CROMWELL, de slechte wetten betreurende, klaagde, dat men een mensch om bagatellen deed ophangen; maar het regt werd verkeerd en ontijdig toegepast.

De fout der Puriteinen lag alleen daarin, dat zij de toepassing der wet in al hare strengheid onverbiddelijk vorderden; maar kannibalen, als de regters van LODEWIJK XVI, waren zij niet: dit bewijst de hulde die zij bragten aan het stoffelijk overschot des Konings, en het jaarlijks inkomen, dat zij voor zijne kinderen vaststelden. »Wij keuren" — zegt MACAULAY (*) — de veroordeeling van KAREL af; doch wij beschouwen haar in geen enkel opzigt als eene daad, die eenige smet van schande of eerloosheid zou kunnen werpen op den naam van hen die er deel aan hebben gehad. Die daad was het onvoorzigtig en onbillijk uitwerksel van een geweldigen

(*) *Critical and historical Essays.*

partijgeest; maar het was geen trouwlooze en geen wreede maatregel. Men ontmoet daarin veeleer alle kenteekenen, waardoor dwalingen van onverschrokkene en grootmoedige harten onderscheiden zijn van de misdaden van lage en boosaardige zielen."

(*Het vervolg hierna.*)

VORSTEN-GRAVEN.

> *Why dost thou built thy hall, son of the winged day's?*
> *But a few years, and the blast of the desert comes, it howls in thy empty court.*
>
> OSSIAN.

Heb ik het gedroomd, of is het in waarheid gebeurd? —— Uwe woorden openen voor mij de schatkameren der herinnering. Als gij des avonds op de zachte kussens uitgestrekt aan mijne voeten rust, met achterovergebogen hoofd, waarvan het prachtige hair in gitzwarte lokken over hals en schouderen nedergolft, en steunend op den tengeren lelieblanken arm, waarop de fijne aderen zich met een zachtblaauwen tint doorkruisen, — en als gij mij liederen zingt van den heiligen stroom, hoe hij daarhenen vliet door het verloren paradijs dezer aarde, een breede geweldige stroom, magtig als de kracht der liefde, eindeloos als de genade Gods, en diep en ondoorgrondelijk als het hart des menschen; — dan is het mij als of ik dat alles reeds gezien en beleefd had. Wat gij mij verhaalt is als een sprookje uit ouden, overouden tijd, dat met nieuw leven bezield uit het graf weder oprijst; — als een vergeten melodij, die plotseling in het geheugen weêrklinkt en lang geheelde wonden weder openrijt; — als een avondgebed uit de kinderjaren, bij welks herdenken de handen zich onwillekeurig zamenvouwen; — als bloemengeur in den hairlok eener afgestorven beminde.

Of ik 't gedroomd heb — of 't waarheid is? — Ik weet het niet. Het is mij, als of ik vóór langen, langen tijd den gloeijenden boezem in den *Ganges* had afgekoeld.

Indië is het land der graven. Ge kent de *Sage* van het heerlijke land *Atlantis*, hoe 't het schoonste en lieflijkste van alle landen was, met een eeuwig blaauwen hemel en een eeuwig groen aardrijk, met helder fonkelend zonlicht en frissche levende waterfonteinen; en hoe alle winden des hemels, die daarover henenstreken, tot zachte zephyrs werden en suizelden in de myrthenboschjes van het land *Atlantis;* en hoe de menschen in dat land bij elken ademtogt louter liefde inademden en louter lust en vreugde. Wij kennen dat niet meer in het koude leven op onze aarde, en sedert *Atlantis* in den Oceaan bedolven ligt, is dat alles voor ons tot een sprookje geworden en schier tot een droom. Zoo zijn ook over *Indië* de golven van den Oceaan der vergetelheid henen gerold, en hebben zijne tempels verslonden en zijne paleizen, en de heilige grotten van *Salsette* en *Elephanta*, en de gedenkzuilen en praalgraven waarmede het land bezaaid is.

Zulk een *Indisch* Vorstengraf wekt treurige gedachten op. Een hooge, sterke muur, en daar binnen een woud, dat vroeger een zorgvuldig onderhouden tuin was, maar nu, sedert onheugelijken tijd verwaarloosd en verwilderd, schier ondoordringbaar is geworden; en in dat park een paleis, dikwerf midden in een diep en effen meir gelegen, waarin het zijn gladde muren en marmeren tinnen afspiegelt, beschenen door het vrolijke zonlicht, welks stralen ook op het heldere watervlak terugkaatsen. En binnen in dat paleis een aantal schoone en kostelijke vertrekken, met mosaïk-vloeren, en allerlei wonderbare en lieflijke beelden en tafereelen, in steen gebeiteld, langs de wanden. En toch zoudt ge niet wenschen daar binnen te wonen, al is het ook niet dat ge bevreesd zijt voor de strakke blikken en den pijnlijken glimlach der marmeren beelden, die daar staan en u aanstaren, zoo natuurlijk als of zij leefden, en toch zoo

dood en zoo koud. Want er huist allerlei onrein gedierte in deze vertrekken; aan de gewelven fladderen uilen en vampyrs en ander lichtschuw nachtgevogelte; hagedissen en schorpioenen en ander venijnig gewormte met bontgevlekte glibberige huid en ijskoud bloed, kronkelen zich om uwe voeten. Maar in de binnenste der binnenkameren, waar de lucht u dompig en bedorven te gemoet stroomt, is een diep graf; dáár ligt de Vorst, die het gebouw tot een praalgraf voor zich stichtte. Menigen dag van zijn leven heeft hij er zeker over nagedacht, hoe hij voor zich-zelven een gedenkhuis zou optrekken, grooter en prachtiger en kunstiger, dan alle andere gedenkhuizen zijner voorvaderen, zijner vrienden en zijner mededingers; zóó, dat ook de toekomstige heeren en regenten er aan wanhopen moesten, hem ooit te evenaren of te overtreffen. Dat denkbeeld mag zulk een man wel menigen dag bezig gehouden, wel menigen nacht den slaap van zijne sponde verjaagd hebben, tot dat het plan hem klaar voor den geest stond; en daarna heeft hij zeker ook, gelijk het insect, geen rust of duur gehad, zoo lang hij zijn eigen graf niet gebouwd had. En dan zal hij ook wel naar buiten gereden zijn met zijne raadslieden en dienaren, om te zien hoe het gebouw snel oprees onder de inspanning van duizenden menschenhanden, die daaraan zwaar werk moesten verrigten en dikwerf genoeg onder den last bezweken, zoodat rondom het graf van den Vorst ook zijne onderdanen begraven liggen.

De ingeschapen vrees voor vernietiging is bij den mensch zóó groot, dat hij alles zou willen doen om deze donkere schaduw van den zonneschijn zijner dagen te verdrijven. Van deze aarde verheft hij zijn oog ten hemel en bedekt den gapenden muil des grafs met den helderen sluijer der opstanding; doch dat is hem niet genoeg. De mensch wil nog méér leven, — zoo al niet ligchamelijk, dan toch naar den geest; — zoo al niet *met* de levenden, dan toch *in hunne herinnering*. En toch, hoe bedroevend is niet de gedachte, dat over korteren of langeren tijd de vergetelheid ons deel zal wezen,

zoo onvermijdelijk zeker als de dood het zijn zal! Alle hoop op het tegendeel is een goochelbeeld, waarmede wij ons-zelven paaijen, omdat de waarheid ons zou verpletteren. Zij hebben het niet bedacht, de menschen die deze praalgraven stichtten, dat door zulke reuzenwerken de vloek slechts vertraagd, maar niet verijdeld wordt. Veel liever hadden zij anders hunne laatste rustplaats gekozen onder het groene gras, waarop de morgendauw nederparelt en dat de avondzon met hare gulden stralen kust; en zoo zij dan in den doodslaap gedroomd hadden, het zouden droomen geweest zijn van de lieflijke lente na den barren winter. De arme Vorsten, die zich zoo veel moeite gaven om hunne gedachtenis voor het nageslacht te bewaren, wisten niet dat het stof onder onze voeten ook eenmaal geleefd heeft; anders hadden zij zich niet zoo veel vruchtelooze moeite gegeven en gewaand dat een reusachtig gebouw hen voor het algemeene lot zou kunnen vrijwaren, en dat de verhevenheid en stoutheid hunner plannen hun gebrek aan deugd en regtvaardigheid zou kunnen vergoeden; zij, die het oord, waar zij hun geheiligd overschot aan de aarde wilden toevertrouwen, met kostbare tempels en praalgebouwen bedekten, en wijd in het rond nog eenen muur deden optrekken, opdat niets gemeens en onreins de plaats hunner ruste zou bezoedelen! — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

De bouwvallen van het oude *Delhi*, zelfs als bouwvallen nog prachtig en als puinhoopen nog bewonderenswaardig, bedekken eene oppervlakte van verscheiden vierkante mijlen. Wat van de oude glorie nog overgebleven en het minst geschonden is, dat zijn de graven der Patan-Vorsten. Een dier graven diende den Gueber-Priester GUMSAJEE-MERSEE tot toevlugtsoord. Hoe het kwam dat hij bij zijnen stam in minachting geraakte, dewijl hij een woest leven leidde en zijne pligten verzaakte; — hoe hij van zijn ambt ontzet en door zijne gemeente uitgestooten werd, dewijl hij het heilige vuur niet bezorgd had, zoodat het uitgedoofd was; — hoe en

wat hem zoo diep had doen vallen, verhaal ik u heden niet; genoeg, hij werd uitgestooten, en trok met zijne dochter den *Ganges* op, tot aan de bouwvallen van het oude *Delhi*. In een der Vorsten-graven zocht hij eene schuilplaats. De keuze zal hem wel zwaar gevallen zijn: er waren er zoo vele. Het graf dat hij koos ligt op een heuvel, en biedt een uitzigt aan op de stad *Shajehanabad*, zoodat de banneling, wiens naam gebrandmerkt was, het leven der menschen kon aanschouwen uit zijne woning in het graf. De plaats paste voor hem, te midden van die puinhoopen die van grootheid getuigden en van menschelijke magt; en als hij van de hoogte nederzag op de verwijderde tinnen der stad van den Schach GEHAN, dan moest het een streelend gevoel in het hart van dien man zijn, te denken, dat de dag zou aanbreken, waarop gindsche torens en paleizen, die zich zoo trotsch ten hemel verhieven, op hunne beurt tot puin zouden vervallen; waarop de schakal aan de verdroogde bronwel huilen en de Capella-slang in de troonzaal des Vorsten heerschen zou; — de dag, waarop de menschen zouden spreken: »Hier, waar het woekerend onkruid den bodem bedekt, hier stond eenmaal de stad des beheerschers der wereld — hier heeft zij gestaan!"

Wiens graf het was, dat op den heuvel stond, dat wist de Priester niet; maar het behaagde hem, en dat was genoeg. Het behaagde hem, in de oude praal, die door de hand des veroveraars en nog meer door den tand des tijds verminkt was; het behaagde hem, met de vervallen poort, waardoor eenmaal de *Tartaarsche* horden van TIMUR-KHAN waren binnengedrongen om naar goud en edele steenen en verborgen schatten te zoeken. Het graf behaagde hem — want het was een graf, en het aardrijk in het rond was verschroeid en onvruchtbaar, en de *Ganges* beukte met zijnen golfslag den voet des heuvels.

Hij had eene dochter die zijne schande en ballingschap met hem deelde, hoewel hij haar hard en wreed behandeld had, haar leven lang. Zijne dochter was hem gevolgd van *Bombay* naar *Calcutta*, en van *Calcutta* den

Ganges langs tot aan de puinhoopen van *Delhi*. Zij was eene dochter van den stam der Parsen, en dat wil hetzelfde zeggen als: zij was streng, trotsch, zachtmoedig, nederig, halstarrig, gedwee, plooibaar — met één woord: haar geheele wezen was één groote tegenstrijdigheid.

Toen GUMSAJEE zijne keuze bepaald had, beval hij zijne dochter buiten het graf te wachten, opdat hij eerst het inwendige van het toekomstige verblijf in oogenschouw zou kunnen nemen. Zij wachtte.

De Priester betrad de woning der dooden. Hij ging door een naauwen gang, waarin struikgewas groeide, zoodat hij zich met moeite eenen weg moest banen tot waar de gang zich regts en links in tweeën splitste. Hij wendde zich regts af, om zijn onderzoek allereerst in die rigting voort te zetten, toen hij plotseling een hevige drukking om hals en borst gevoelde, als of er een strop om hem geworpen was, die vaster en vaster toegehaald werd, tot dat hij op het punt was van te stikken. Zijne armen waren mede vastgesnoerd; hij kon ze niet bewegen. GUMSAJEE was een stoutmoedig man; maar op dit oogenblik gevoelde hij vrees. Het was hem áls of hij zich in de magt bevond van een boozen geest, die hem straffen wilde, omdat zijn voet de rust des grafs gestoord had. Daarbij was alles stil, dood stil; zijn eigen gesteen was het eenige geluid dat de dompige bedorven lucht bewoog; zijn smart en angst klommen ten laatste zoo hoog, dat hij een luiden gil uitstiet en, met inspanning van al zijne krachten voorwaarts springend, eene deur openliep, die hem in een ruim achthoekig vertrek leidde, welks zoldering door eenige openingen een schemerachtig licht doorliet.

Met één enkelen sprong was de Priester midden in het vertrek. Dáár zeeg hij magteloos neder. Daar buiten in de duisternis had hij in zijn zielenangst om licht geroepen; slechts één enkelen straal had hij begeerd om zijnen vijand van aangezigt tot aangezigt te kunnen zien. Eenen vijand die met leven bezield was duchtte hij niet. Had hij hem kunnen zien, hij ware een man geweest; de onzigtbaarheid van zijnen vijand daar buiten in de

duisternis maakte hem vreesachtig als eene vrouw. Oogen, dat *voelde* hij, waren op hem gerigt; maar hij *zag* ze niet. En nu was het nog erger. Zijn onzigtbare vijand omkronkelde hem al vaster en vaster; bij zijnen sprong had hij hem medegesleept. Hoe hij ook zijnen hals wendde en draaide, hij kon geene hand, hij kon geene klaauw ontdekken. Was het de engel des doods, die hem bij levenden lijve met zijne vleugelen bedekte? Was het een misdadige als hij zelf, was het een vampyr, in wiens ombelzing hij stikken moest? Was het misschien AHRIMAN-zelf, aan wien hij zich had overgegeven en die nu, plotseling in toorn tegen zijnen dienaar ontvlamd, zijne magt tegen hem keerde? Wanhopig lag hij daar, roerloos, met geboeide leden; zijne oogen hadden geen traan, zijne lippen hadden geen gebed, geenen vloek meer.

GUMSAJEE's dochter had dien gil gehoord; zij snelde den gang in. Het was duister voor hare oogen, maar uit de verte vernam zij een kermend gesteen; zij volgde dat geluid en betrad het vertrek, waar haar vader met den dood worstelde. Het van het dak nedervallende licht verblindde hare oogen — zij vroeg, zij riep; een doffe zucht was het eenig antwoord van GUMSAJEE. Nog eenmaal, want nog altijd was zij door het licht verblind, moest zij haar gehoor volgen. Zij boog zich over hem neder.

De Priester lag stuiptrekkend op den grond; zijne oogen puilden ver uit het hoofd, zijn gelaat was zwart, zijn mond wijd geopend. Om zijne armen, borst en hals kronkelde zich een groote slang. Het meisje trok haren dolk, en met éénen stoot doorkliefde zij de ruggewervels van het gedrocht, welks kracht daardoor gebroken was. Het liet zijn offer los en kronkelde met pijnlijke trekkingen heen en weder, zonder zijnen aanval te vernieuwen. Toen de Priester GUMSAJEE zijnen vijand herkende, keerde zijn moed terug. Hij sprong op, nam zijne dochter den dolk uit de hand, en maakte de slang af. Het was een jonge Boa Constrictor, die, gelukkig voor GUMSAJEE-MERSEE, eerst achttien voet lang was. Had

zij haren vollen wasdom gehad, dan ware hij verloren geweest.

De slang die in het Vorstengraf gehuisd had, was dood; nu gold het eenen strijd met de overige bewoners. De Priester ontstak in het hoofdvertrek van het gebouw een vuur, en bezocht met een helder brandenden fakkel de verdere grootere en kleinere kamers, die het huis der dooden bevatte. Daar vond hij geheele zwermen van groote vledermuizen, die de muren, — van kleinere slangen, padden, hagedissen, schorpioenen, die den bodem bedekten, en in den waan schenen te verkeeren, dat de afgestorven Vorst deze vertrekken alleen voor hun gerief had opgerigt. De Priester vermoeide zich niet met hen van het tegendeel te overtuigen; hij dreef ze uit en nam de woning in bezit, en zoo was de strijd, dien de misdadiger met het ongedierte om het Vorstengraf voerde, spoedig ten einde.

Hem hadden de menschen uitgestooten; zij hadden hem voor verbetering onvatbaar verklaard en aan hem gewanhoopt. Hij, op zijne beurt, wanhoopte aan de menschen. Men had hem van alle regten als mensch en als burger beroofd, en wel niet voor een bepaalden tijd, maar voor altoos. Men had verklaard, dat zijne dwalingen, dat zijne misdaden door niets vergoed konden worden, en daardoor had men hem de laatste beweegreden ontnomen om door boetedoening eene vergoeding te beproeven. Nu was zijn besluit genomen. Gelijk de menschheid hem geene regten toekende, zoo betwistte hij haar op zijne beurt alle regten. Zijn naam was met onuitwischbare schande bedekt; er was dus geene misdaad meer, waarvoor hij terug kon deinzen. Daarom gevoelde hij zich magtig tegenover de menschen; en hij besloot van die magt een ruim gebruik te maken. Deze gedachten en voornemens, die vroeger in zijne ziel gesluimerd en hem, zonder dat hij het zich-zelf bewust was, naar de bouwvallen van het oude *Delhi* zijne schreden hadden doen rigten, werden den Priester duidelijk, toen hij, den eersten dag na den strijd met de Boa, voor den ingang van zijn graf zat en de oogen naar de stad

Shajehanabad rigtte, wier torens, nog eenmaal door de laatste stralen der avondzon beschenen, weldra achter den sluijer der schemering verdwenen. Wat hem lang duister voor den geest gezweefd had werd nu eensklaps tot een vast besluit. De menschen hadden hem den oorlog verklaard; hij, van zijnen kant, wilde oorlog tegen de menschen voeren. Hij wilde roover en moordenaar zijn, en wel niet bij gelegenheid of uit nood, als het wilde woudgedierte; maar, gelijk hij elk oogenblik den drukkenden last van den over hem uitgesproken banvloek gevoelde, zoo wilde hij ook dat de menschen gestadig in angst en vrees voor den uitgebannene zouden verkeeren. Aan zijne dochter zeide GUMSAJEE niets daarvan. Wat zij weten moest dat zou zij wel vernemen. Zijn besluit stond onwrikbaar vast en was hem in zijn geheelen omvang klaar en duidelijk; van zijne dochter behoefde hij raad noch voorlichting. Tegenwerpingen zou hij van haar niet gevreesd hebben; hij kende toch de gehoorzaamheid en onverschilligheid van de vrouwen zijns lands, die zelden nadenken over hetgeen hare meesters doen.

Zoo was het dan des Priesters GUMSAJEE-MERSEE bestemming geworden, als roover en moordenaar in een Vorstengraf te huizen. Na verloop van tijd vereenigden zich met hem drie andere Parsen die, even als hij van de gemeenschap hunner broederen uitgestooten, niets te ontzien hadden, en die, omdat men hen buiten de wet gesteld had, zich hunne eigen booze lusten en begeerten ten wet gemaakt hadden. Van hun volk hadden zij alleen nog de gelaatstrekken en den naam; de gebruiken en voorgeschreven vormen, die in het dagelijksche leven der *Guebern* eene zoo belangrijke rol spelen, hadden zij meer en meer verzaakt en allengs geheel vergeten. Zij ontstaken vuur en lieten het weder uitgaan; zij zagen de zon op- en ondergaan zonder gebed of kniebuiging. Zij hadden hun geloof niet afgezworen, maar het vergeten. Uit de maatschappij gebannen, als zij waren, behoefden zij zich niet te bekreunen aan de gestrenge voorschriften hunner volkswet aangaande de

onderlinge betrekkingen der Kasten, maar konden omgaan met wien zij wilden, zoo lang die omgang hun voordeel beloofde, en zoo zochten zij eenen aanhang onder de meest verachte en meest verachtelijke der Kasten — de Pariahs. Zoo doende bragt elke dag den Priester GUMSAJEE nader aan het doel zijner wenschen. Hij werd de aanvoerder eener ontzagwekkende rooverbende, zonder dat de *Indische* politie hem veel kon bemoeijelijken, want hij droeg zorg het tooneel zijner misdaden altijd op behoorlijken afstand van zijne woonstede te verplaatsen.

Roof en moord zijn bij den *Indischen* roover woorden van gelijke beteekenis; hij moordt eer hij zijn slagtoffer uitplundert. GUMSAJEE-MERSEE maakte somtijds eene uitzondering op dezen regel: stoutmoedig en geen gevaar kennend, vlug en van reuzensterkte, schepte hij er dikwerf behagen in, eenen strijd man tegen man te beproeven, den overwonnene en geplunderde met al de verschrikkingen des doods te folteren, en hem dan vrij te laten met de woorden: »Ga henen, en verkondig den lande dat gij in handen geweest zijt van GUMSAJEE-MERSEE, den *Gueber*-Priester, die overal is en nergens!" Het was hem een genoegen, dat men van hem en van zijne wraakoefening zou hooren; daarom spaarde hij het leven van velen die in zijne handen vielen. Zoo verspreide zich de schrik van zijnen naam, en slechts eene enkele reize was zijne vermetelheid hem bijna duur te staan gekomen.

Het was in den vroegen morgen van eenen herfstdag, toen hij en zijne handlangers op het gebied van *Nepaul* eenen koopman geplunderd hadden. GUMSAJEE's medgezellen verstrooiden zich na het feit volbragt te hebben naar alle kanten, gelijk zij gewoon waren; hij alleen bleef op de plaats achter, nog lang nadat hij den beroofde in vrijheid gesteld had, hetzij hij door vermetelheid verblind was, hetzij hij, om de nabijheid der stad, op nieuwen buit hoopte. Daar zag hij eensklaps eene bende wèlgewapende ruiters naderen, en herkende in hun midden den koopman, dien hij eenige uren te voren

beroofd had. Wederstand te bieden was onmogelijk; hij moest vlugten. GUMSAJEE reed een kleinen, sterken Arabier, een paard van welks snelheid hij vroeger menig bewijs gezien had. Nooit was zij hem noodiger geweest dan thans. Met de snelheid eener antilope vloog het edele dier daarhenen, zoodat de voorwerpen langs dien weg in het oog van den vlugtenden ruiter tot eene verwarde duistere massa zamensmolten. De vervolgenden bleven ver achter; dikwijls zag hij ze niet; maar zij vervolgden hem gestadig. Hijgend rende de Arabier voort; hij deed wat hij kon, maar al te lang mogt het niet duren, want de Priester was een te zware last voor het kleine paard; daarenboven waren zijne vervolgers *Hindoes*, en dus vlugger van bewegingen en tengerder van gestalte, terwijl ook zij voortreffelijke paarden hadden. De afstand die hen van GUMSAJEE scheidde werd zigtbaar kleiner; elk oogenblik kwamen zij hem nader; het was als of hij zijn noodlot niet ontsnappen kon, want eensklaps struikelde zijn paard, en hij werd uit den zadel geworpen. Hij was bedwelmd, doch het dreigende gevaar bragt hem weder tot zich-zelf. In een oogwenk zat hij weder in den zadel, en als een razende joeg hij naar den rand van eenen afgrond.

Het was hoog tijd; de gewapende ruiters waren hem op de hielen; hij hoorde het hijgen en den hoefslag hunner paarden, hij hoorde het kletteren der sabelscheden tegen sporen en stijgbeugels. Hij zag om; nog slechts één oogenblik, en het was met hem gedaan; vóór hem-achter hem dreigde de dood; hij wilde sterven als een man.

De Arabier voelde den stoot der sporen in zijne reeds bloedige zijden; hij deed een geweldigen sprong. Een oogenblik hing hij met wijd geopende oogen en neusgaten en tegen den hals gedrukte ooren over den afgrond, en stortte toen neder in de diepte.

Achter hem plofte een der vijanden naar beneden, die den afgrond niet ontdekt had voor het te laat was om zijn paard tegen te houden; in vollen ren kwam het

aanjagen en stortte in den afgrond, waar het met zijnen ruiter den dood vond.

Het paard van den Priester, daarentegen, had een wijderen sprong gedaan, zoodat het de beneden uitstekende rotspunten vermeed en in het digte kreupelhout nederkwam, waardoor de kracht van den val gebroken, en het leven van den ruiter behouden werd. Het paard bleef dood. Gumsajee was een wissen dood ontsnapt, maar de val was hem op eene beenbreuk te staan gekomen. Lang lag hij bedwelmd door de pijn; maar eindelijk vermande hij zich; op handen en voeten kruipend zocht hij eenen uitweg uit het bosch en vond eindelijk een voetpad waarop hij eenen Pariah aantrof. Deze, door zijne geboorte uit de Maatschappij uitgestooten, gelijk de Priester het door zich-zelf was, bewoonde eene armoedige hut aan den ingang van het woud, waar roofdieren zijne naburen waren. Daarheen bragt hij den gewonde.

Een Pariah is van zijne geboorte af onrein; niets is zoo onrein als de Pariah. Wat hij aanraakt wordt onrein; de *Hindoes* vernielen of verbranden het. Zelfs zijn schaduw bevlekt; daarom is het den Pariah verboden de huizen of personen der andere Kasten op zekeren afstand te naderen. Hij is geen mensch, geen dier — hij wordt minder gerekend dan een dier. Zijn leven staat in ieders hand; wie hem doodt, verrigt veeleer een verdienstelijk werk, dan dat hij zich aan eenen moord schuldig maakt. De Pariah is dus van kindsbeen af vogelvrij. Geen wonder, dat bij zulk eene behandeling dit rampzalig geslacht inderdaad dieper gezonken is dan de dieren des wouds, en dat het aan 't overige menschdom een onverzoenlijken haat en eene bloedige wederwraak gezworen heeft.

Een geluk was het voor den *Gueber*-Priester, dat de Pariah die hem vond, lang genoeg in de wildernis geleefd had om de wreedheid der menschen te zijnen aanzien te vergeten. Hij deelde zijnen jagtbuit met den zieke, en Gumsajee at van de onreine spijze, de Priester woonde in de hut van den bevlekte. Zijn sterk gestel bespoedigde

zijne genezing; na verloop van twee maanden was hij in staat zijne eigen woning wederom op te zoeken.

Zijne dochter verwachtte hem niet; zij had hem als een dooden betreurd. Of haar rouw diep en opregt was? het zou moeijelijk wezen dit te bevestigen. Hij was haar vader; zij was door de naauwste banden des bloeds aan hem verbonden; maar hij was haar ook een gestreng meester en gebieder. Bovendien kende zij hem als roover; hij had het haar nooit gezegd, maar zijne handelingen ook nooit voor haar verborgen. Hij was gegaan, en wedergekomen zonder zich ooit omtrent zijne verrigtingen jegens haar te verklaren. Zijne handlangers bewoonden het Vorstengraf met hem; de dochter des Priesters was de gestadige getuige van hunne gesprekken, hunne twisten, hunne gelagen en van hunne buitverdeelingen. Zij was rein gebleven naar ziel en ligchaam in deze verpestende omgeving, die geenen invloed op haar uitoefende. Eens waren de handlangers van haren vader terug gekomen zonder dat hij hen volgde. Dagen en weken verliepen, maar hij kwam niet weder. Al kon zij den verlorene niet liefhebben, toch viel het haar misschien wel smartelijk zoo geheel alleen te staan op de wereld. En dat was immers het geval.

De dochter des Priesters was naar de rivier gegaan om water te halen, en keerde van daar terug. Schoon was zij, de rijzige maagd, toen zij met de gevulde kruik op het hoofd, die zij met den fijnen bruinen arm vast hield, daarhenen zweefde. De ondergaande zon wierp haren schijn op het heldere geel van den gordel, die haar kleed onder den boezem zamenplooide, op de scharlakenroode stof, die in het donkere hair gevlochten was. Eensklaps verbleekte zij. Was 't het geel van haren gordel, het gloeijend rood van haar hoofdtooisel, dat haar gelaat bleek deed schijnen? — Een buffel vervolgde haar. Het woeste dier kwam nader en nader, met vreeselijk gebrul, en den grond met zijne horens opwoelend. Het was onmogelijk te ontkomen; het meisje keerde zich om en wachtte met kalmte den aanval af. Zij wist, dat

binnen weinige oogenblikken de horens van het monster haar zouden verscheuren en zijne hoeven haar verpletteren; toch verried geene beweging hare ontroering. Zij was kalm en bedaard.

Met gevelde horens kwam de buffel aanstormen; doch eensklaps stuitte hij zijne vaart, toen zich, in plaats van het uitverkoren offer, een vrij wat geduchter tegenstander aan hem vertoonde. Een man, die onbemerkt achter het meisje gestaan had, was op het beslissende oogenblik te voorschijn getreden. Tegen dezen keerde zich nu de volle woede van het ondier, welks aanval hij echter door eene vlugge wending ontweek, zoodat de stier, zijn doel missend, door het gewigt van zijn eigen ligchaam, bijna ter aarde viel. Doch hij keerde zich op nieuw tegen den vijand om den aanval te herhalen, en juist toen zijne horens den man schenen te moeten doorboren, deed deze een stouten sprong en zat op den breeden rug van den buffel, langs welken hij zich van achteren liet afglijden, met ijzeren vuist den staart van het dier aangrijpend. Een eind wegs liet hij zich zóó voortsleuren, tot dat hij, eene gunstige kans waarnemende, zijnen vijand een mes in den nek stiet en hem dood deed nederstorten.

Het meisje had bij haar eigen gevaar niet gesidderd; nu zonk zij buiten kennis ter aarde. Eene heldin, zoo lang haar eigen leven bedreigd was, werd zij eene zwakke vrouw bij het zien van het gevaar van haren redder. De waterkruik was met haar nedergestort. De vreemdeling nam het daarin overgebleven water en besproeide haar gezigt en boezem. Zij ontwaakte in zijne armen, maar rukte zich verschrikt los; de man toch, aan wiens borst haar hoofd rustte, was een buitenlander, een blinde heiden in hare oogen, want hij was een Christen. Het lichtblonde hair en de blaauwe oogen deden hem kennen als een zoon van het »barbaren-volk van het kleine eiland in de *IJszee*", hetwelk reeds zoo lang de heilige streken van den *Ganges* beheerscht en de tempels door zijne tegenwoordigheid ontheiligd had. Het meisje vlugtte.

Maar zijn beeld volgde haar, en vervulde des nachts

hare droomen. En geen wonder: de vreemdeling was haar redder, hij was de eenige die ooit vriendelijk met de dochter van GUMSAJEE gesproken had. Daarbij was hij jong, schoon en wèlgemaakt. Toen zij des morgens naar buiten trad, waande zij nog te droomen, want de vreemdeling, SINCLAIR heette hij, stond voor haar. Zij wilde hem ontwijken, doch hij vatte haar bij de hand, en vroeg, waarmede hij haar beleedigd had, terwijl hij toch meende op eenigen dank van haar te kunnen rekenen. Zulk een misverstand was zonder een onderhoud van eenigen duur niet uit den weg te ruimen. — —
— — — — — — — — — — — — — — —

Één enkele dag had in het hart van GUMSAJEE's dochter het gevoel van liefde en trouw, dat tot dus ver in haar gesluimerd had, doen ontwaken. Zij *beminde* den vreemdeling met al den gloed van een *Indischen* hartstogt. Toen de Priester onverwacht terugkeerde en zijne dochter hem verwonderd ontving, verwonderde het ook hem, haar in het bijzijn van eenen buitenlander te vinden; zijn gelaat getuigde van achterdocht en misnoegen. Doch het verhaal van de door SINCLAIR bewezen dienst deed zijnen toorn bedaren. GUMSAJEE had zijne dochter lief, en om den vreemdeling, die hem berigtte dat hij een wegens insubordinatie uit *Calcutta* gevlugt *Britsch* Officier was, zijne erkentelijkheid te betuigen, noodigde hij hem in zijne woning. Zijne vooroordeelen kon GUMSAJEE wel niet in die mate bedwingen, dat hij den vreemdeling tot zijnen tafelgenoot maakte, maar dankbaarheid en zekere sympathie voor iemand die, als hij, uit de Maatschappij verbannen was, bewogen hem ten minste den redder zijner dochter vriendelijk in het Vorstengraf te ontvangen. De gedachte aan eene mogelijke naauwere betrekking tusschen het meisje en den »heiden" kon bij den Priester niet opkomen. Zij was eene Parsin, en dat was hem genoeg. Hij vergat dat zij vóór alles vrouw was.

De Parsin beminde den vreemdeling. Vooroordeelen mogen verblinden, maar slechts tot op zekere hoogte. Na eenigen tijd werd het den Priester duidelijk dat zijne eenige dochter eene onteerende verbindtenis met den vreemdeling had aangegaan, voor welker natuurlijke

gevolgen hij de oogen niet kon sluiten. SINCLAIR werd met verwenschingen overladen en uitgestooten. Over het meisje spanden GUMSAJEE en zijne medepligtigen de vierschaar. De zaak was eenvoudig, hare schuld bewezen; alleen de dood kon de smet uitwisschen. De vader sprak het vonnis uit: door de vlammen van den brandstapel moest zij gelouterd worden.

Uit GUMSAJEE's woning verdreven vreesde de *Brit* het ergste voor zijne beminde, en waagde het niet de omstreek te verlaten, zoo lang haar lot niet beslist was. Het vonnis des vaders was harder dan hij gevreesd had. Hij besloot alles te beproeven om eene herroeping te bewerken, en trad met dat voornemen nog eenmaal de woning van den vergramden Priester binnen. Hij bad; hij smeekte; de onbuigelijke Priester hoorde hem met een bitteren glimlach aan, die alle hoop vernietigde. »Vat hem, en legt hem boeijen aan!" — beval hij. Het geschiedde. — »Ik wil niet scheiden wat God vereenigd heeft, gelijk deze ongeloovige zegt"! — sprak GUMSAJEE — »mijne dochter zal eene Sutteeh worden, want ik wil haar met haren man verbranden."

In de hoofdspelonk van het graf werd de brandstapel bereid. De middag kwam, en met hem de bepaalde ure. GUMSAJEE geleidde met eigen hand de vrouw, die hij dochter genoemd had, ten brandstapel. Zij was bedaard, gelijk toen de buffel haar bedreigde. Geen enkele beweging van het gelaat verried hare inwendige gewaarwordingen. Haar geliefde stond naast haar. Zij waren jong; in de jeugd valt het sterven zwaar. Toch waren zij kalm.

Aan den blaauwen hemel verhief zich een dreigend onweder. Uit de openingen van het graf dwarrelde een digte bruine rookwolk omhoog, met gele vlammen doormengd. Scharen van aasvogels gierden daarboven in het rond: het roofgedierte der omliggende wildernis verhief zijn gebrul, als wilde het de daad van den ontmenschten Priester toejuichen.

Het Vorstengraf bij *Shajehanabad* is na dien dag onbewoond gebleven.

NA HET ZIEN VAN EENE SCHILDERIJ:

DE BOETVAARDIGE ZONDARES IN DE WONING VAN SIMON.

Neen, SIMON! gij verstond het niet
Wat gindsche teedre vrouw ontroerde,
En peinzend naar uw woning voerde;
Haar — zwakke prooi van zwaar verdriet —
Die, met een traan in 't kwijnend oog,
Beklemd door overmaat van zorgen
Den Heer bekend, den mensch verborgen,
In stille beëvaart nader toog; —
Wat smart haar ziel bewogen had
Eer zij, wier kaak van schaamte gloeide,
Wier hart van droefheid overvloeide,
Dáár schuw in de opperzale trad,
Waar gij, gelukkige! aan uw disch,
Den Heiland zaagt; — hoe 't haar verheugde,
En morgenglans van hemelvreugde
Deed opgaan uit haar droefenis,
Toen zij geloovig nader kwam,
En schroomvol, doch ook vol vertrouwen
Op Hem dien ze eindlijk mogt aanschouwen,
De knie boog, en haar reukvaas nam,
Die 't edelst nardusvocht besloot.
En — zonder dat ze een teeken wachtte —
Gelijk háár hart naar balsem smachtte,
Den balsem op Zijn voeten goot;
Het schoone hoofd toen nederboog,
Terwijl heur hand den haarband roerde
En vlecht na vlecht met drift ontsnoerde,
En — met ter neêrgeslagen oog,
Uit vrees den Heiland aan te staren —
't Besproeide droogde met heur haren;
Toen zij, terwijl heur harte joeg,
In tranen 's Meesters voeten kuste:
Hem eerend, wien zij zieleruste
In haar welsprekend zwijgen vroeg.

Ja, 't was een afstand hemelsbreed,
Van denken en gevoelen beide,
Die, SIMON! van de vrouw u scheidde,
Wier hart in rouw den Heer beleed,
Hoe ze afweek van der deugdenbaan! —
Gij, in uw schatting, rein, regtvaardig:
Zij, in haar oog, geen deernis waardig.
Gij onberispelijk, naar den waan
Der wereld, en door elk geëerd:
Zij, jong verleide, diep gevallen,
En door den strengen blik van allen
Versmaad, veroordeeld en verneêrd.
Gij, naar den maatstaf van den schijn,
Een voorbeeld in verstand en zeden:
Zij, van het pad der deugd gegleden,
Een toonbeeld van gewetenspijn. —
Maar gij ook, zonder liefde in 't hart;
Gij, vol van ijdel zelfbehagen,
Gij, blind voor uw verborgen plagen,
In 's werelds lust en eer verward:
Zij, vol van liefde; 't zacht gemoed
Vol rouw, om haar verleden gangen;
Zij, met het ootmoedskleed omhangen,
Dat 's Heeren Englen juichen doet.

Hoe weinig voelde uw koude ziel,
In Fariseeschen trots verheven,
Wat eer uw woning werd gegeven;
Wat zegen u ten deele viel,
Toen, bij den fellen middag-gloed,
De Heer naar uw verblijf Zijn schreden
Gerigt had, en er in kwam treden,
Omgeven van Zijn jongrenstoet!
Gij wist niet, dat de stap alleen
Zijns voets, o SIMON! op uw drempel,
Uw huis reeds maakte tot een tempel
Waar 's werelds licht in volheid scheen. —
Ja, God gaf u, ondankbre! de eer
Te ontvangen in uw lage woning
Der englen Vorst, der heemlen Koning,
Den Heiland, aller Heeren Heer;
Doch u scheen Zijne komst een last:
Hij wilde aan uwe tafel spijzen,

Maar gij onthield Hem de eerbewijzen
 Verschuldigd aan den minsten gast;
 Want toen Hij, van den togt vermoeid,
Vol liefde uw huis was ingetreden,
Had zelfs — in strijd met de Ooster-zeden —
 Geen waterbad Zijn voet besproeid!
 Geen eerbied, SIMON! die u drong
Aan d' ingang waardig Hem te ontmoeten;
Geen hulde bij het welkom-groeten;
 Veel min een traan, die 't oog ontsprong!

 Maar zij — hoe was geheel haar ziel
Van ootmoed, liefde en hoop doordrongen!
Zij had haar zwaren strijd voldongen,
 Toen ze aan des Heilands voeten viel. —
 O, wie de zondaresse zag:
Hoe zij den balsem, dien ze plengde,
Met tranen van berouw vermengde,
 Terwijl ze aan JEZUS voeten lag;
 En dan, door 't smartelijk gezigt
Der knielende in de ziel bewogen,
Zijne óók van tranen glinstrende oogen
 Op SIMONS trekken hield gerigt,
 Dien viel een huivring op 't gelaat,
Als voelde, uit Palestinaas oorden,
Hij zich verplaatst in 't kille Noorden,
 Waar 't ijsgebergt de zon weêrstaat!

 Bedrukte vrouwe! schrei niet meer!
Gij hebt, o treurende om uw zonden!
Den Heer gezocht, den Heer gevonden;
 Zijn blik daalt zeegnend op u neêr!
 Hij, die tot in de harten ziet —
Al rekent ge u Zijn gunst onwaardig,
Al smaadt de wereld u boosaardig —
 Hij, 's werelds Heiland, smaadt u niet!
 Hoor toe, terwijl uw ziel nog smeekt
Om schuldvergiffnis, om ontferming,
Neemt hij u reeds in Zijn bescherming!
 Hoor, hoe Hij van den schuldheer spreekt,
En tot u zegt — de Heer van 't leven:
»Uw zonden, vrouw! zijn u vergeven!"

o Hadt gij, in de ziel verrukt
Door 's Heilands taal, die u ontroerde
En aan de zonde en de aard ontvoerde,
Uw dank in zangen uitgedrukt!....
Maar wat gij dacht en badt, was 't niet
Reeds weêrklank van der zaalgen lied:
»'k Mogt tranen aan Zijn voeten plengen! —
»Nu mag ik eedler offers brengen
»Hem, die mij hulp en uitkomst bood;
»Die mijne zwakheid heeft vergeven;
»Mij tot een krachtvol, heilig leven,
»En zaligheid den weg ontsloot! —
»Hem, die mijn hart de rust hergaf;
»Mij van der zondenjuk ontboeide;
»Voor deugd en godsvrucht mij ontgloeide,
»Hem loof en dien ik tot aan 't graf! —

Geen tafereel, hoe waar en schoon
Door 't kunstpenseel, bemaald met kleuren,
o Vrouw! stelt uw boetvaardig treuren,
Uw zielesmart naar eisch ten toon!
Geen kunst, hoe hoog ten top gevoerd,
Zoo rijk aan vinding, zoo bedreven,
Om op 't paneel terug te geven,
Wat u verrukt heeft en ontroerd! —
Maar — wat geen kunst vermoge, of mogt! —
Geheel uw ziele leeft in woorden,
Wier naklank achttien eeuwen hoorden,
En die bij menig droeven togt
Het zinkend hart naar boven hief,
En de adem werd van eeuwig leven:
Hij, wien de Heer veel heeft vergeven,
Die heeft ook veel en dubbel lief!

Z.

SUZANNA.

Me unblown flowers.

WILLIAM SHAKSPEARE.

In 1614 was Shakspeare Directeur van den schouwburg *Black-Friars* te *Londen*. Zijn roem was schitterend; zijne onsterfelijkheid was verzekerd.

Op eenen avond zat de groote Dichter in eene kapel,

in dat gedeelte der stad onlangs gebouwd. Hij had eenigen tijd in dat half duistere gebouw eenzaam doorgebragt, toen hij, niet ver van hem af, eene vrouwelijke gedaante zag nederknielen. — Het was een meisje van edele gestalte, aan wier gelaat het licht, dat van de zoldering afscheen, een bovennatuurlijk schoon gaf.

Shakspeare gevoelde bij het zien dier onverwachte verschijning iets onverklaarbaar aangenaams. Dat gelaat, hetwelk in de plegtige stilte van het gebouw zoo veel verhevens had, herinnerde hem de trekken met welke julia, ophelia en desdemona voor zijne verbeelding hadden gestaan. — Hij beschouwde haar met aandacht, en zag dat zij bad; maar ook dat zijn aandacht haar hinderlijk was; hoewel 't hem scheen alsof het meisje evenzeer tot hem, als hij tot haar zich voelde aangetrokken. Nu stond hij op en ging weg; maar keerde zacht terug en plaatste zich op eenigen afstand achter haar, om, ware 't mogelijk, hare stem te hooren. Men verbeelde zich zijne verbazing, toen hij zijnen naam door haar hoorde uitspreken. Zij bad voor de ziel van hare moeder, en voor die van haren vader william shakspeare, die op den weg des verderfs was; afgescheiden van de Kerk en van zijne bloedverwanten.

De Dichter, sinds twintig jaren van *Stratford*, waar hij geboren en getrouwd was, verwijderd, had nimmer iets van de zuigelinge vernomen, die hij daar had achtergelaten. — De verrassing en ontroering deden hem sidderen. Toen hij bekwam had hij echter krachts genoeg om zijn geluk eene wijle voor zich te houden; want hij hoorde dat men zijn kind geleerd had, haren vader, die in den kerkelijken ban was gedaan, te miskennen. — Om nabij haar te zijn, zonder haar verder vrees aan te jagen, nam hij een kerkboek op en las half luid den lof, dien de Anglikaansche leeraars elken avond voorlezen.

Na eenige oogenblikken ging het meisje hem voorbij, en nu meenende dat hij een der leeraars was, maakte zij eene eerbiedige buiging voor hem. Aan den uitgang zag zij echter dat het weêrlichtte, en met bezorgdheid om zich heen; want er viel plotseling zulk een stortregen, dat zij gedwongen was in het portaal te blijven

wachten. Daar plaatste zij zich voor een der opene vensternissen en zag naar den bewolkten hemel op. De wind echter blies koud door het portaal, en SHAKSPEARE, nu nader komende, vermaande haar, om weder in het binnenste der kapel te treden, en bood haar eenen stoel aan.

Zij zette zich, en sprak eerbiedig: »Ik dank u, mijn vader."

SHAKSPEARE ontroerde hevig op dat woord.

— Gij zijt immers aan de Kerk verbonden? — vroeg zij.

Zonder op die vraag te antwoorden, vroeg hij, op zijne beurt: »Hoe zijt gij hier zoo alleen, mijne dochter?"

— Ik woon hier nabij met eene bloedverwante, wier toestand haar echter belet mij altijd naar dit bedehuis te vergezellen. Maar wij denken deze stad spoedig te verlaten.

Het onweder duurde steeds voort, en SHAKSPEARE zette zich naast die dochter, hem door den hemel wedergegeven; eene dochter die buitengemeen sterk op hem geleek.

— Mag ik uwen naam ook weten? — vroeg hij.

— SUZANNA ATTAWAY.

Hoe kromp zijn hart ineen; men had haar niet eens zijnen naam gegeven.

— Hebt gij nog ouders? — vroeg hij met eene gesmoorde stem.

— Eene moeder.

— En uw vader?

Zij verbleekte eenigzins, en boog haar hoofd, en zeide:

— Ik heb mijn vader nooit gekend...

Ondanks den somberen ernst van SHAKSPEARE gaf de zachte uitdrukking zijner oogen haar een groot vertrouwen in dezen man, dien zij voor het eerst zag, en hoewel afbrekende, scheen zij geneigd om nog méér te zeggen.

— Uw vader is dan vóór uwe geboorte gestorven?

— Ik heb hem nimmer gezien, en ook nimmer een woord van hem vernomen. — Ik heb zelfs niet veel over hem hooren spreken; want men durft hem in ons bijzijn niet noemen, uit vrees van ons te bedroeven... dat alles gelijkt naar den dood, niet waar? En toch mijn vader leeft nog!

SHAKSPEARE voelde bittere verwijtingen. Het was maar al te waar, hij had vrouw en kind verlaten, en zij hadden nimmer eenig blijk van zijne liefde en zorg ontvangen! Al de krachten zijner ziel had hij elders henen gewend!... Helaas, hij was jong getrouwd, en eene geheel ongewone loopbaan was hem toen opengegaan, en die baan *moest* hij ten einde toe vervolgen. Maar nu gingen hem ook de oogen open, omtrent zijn verwaarloosden pligt, en pijnlijk vroeg hij verder:

— Hoe, heeft hij u kunnen verlaten?

— Zijne gedachten zelfs verlieten ons, en wij, wij moesten ons ook zijner niet herinneren.

— Hij is dan wél een bedorven mensch?

— Erger dan dat.

— Een misdadiger?

— Erger dan dat.

En terwijl op haar onschuldig gelaat de geheimzinnige uitdrukking lag, die eene vreeselijke openbaring doorgaans vergezelt, voegde zij er bij:

— Hij is tooneelspeler!... het is de beroemde SHAKSPEARE!

SHAKSPEARE wendde zijn gelaat af, om een lach te verbergen. Toen hernam hij ernstig:

— Maar, ik geloof, dat hij ook dichter is... en zijn talent... zijn roem...

— Ach, dat alles is ons ongeluk. Zijne ziel, zijn geest, alles heeft hij aan het tooneel gewijd! — aan de hel!

— Dat is treurig! Gij zijt dus zeer ongelukkig, mijn kind!

— Ja, zeer ongelukkig; want dat is niet alles... ik heb mij-zelve óók eene groote fout te verwijten; want ik bemin mijnen vader!

Een kreet van vreugde, half gesmoord, ontglipte hem; hij wilde zijne dochter in de armen drukken; maar de smart der jonge maagd, die hare oogen, als onder een groot ongeluk, ten hemel hief, weêrhield hem.

— Ja — hernam SUZANNA — ik bemin hem sinds ik kan denken; sinds ik zijnen naam heb gehoord! Ik weet niet wat mij aan hem bindt, dien ik nooit gezien heb, en van wien alles mij moest scheiden! Elken nacht zie ik hem, den veroordeelde door de Kerk, in mijne

droomen; maar teeder, wéldoend, schitterende van grootheid en schoonheid. Hoe meer men over hem zwijgt, des te levendiger klinkt zijn naam in mijn hart. De Godsdienst gebiedt mij hem te ontwijken, en alles zou ik geven, om hem te zien; mijn leven zou ik afstaan, om hem maar éénmaal vader te noemen!

Shakspeare kon zijne tranen niet weêrhouden, en weende met haar. Na een poos zijne aandoening bedwingende, hernam hij:

— Dat gevoel moet u veel verdriet hebben veroorzaakt, tegenover uwe bloedverwanten; bij de begrippen, waarin gij zijt opgevoed.

— Ik weet het niet; mijn leven zou, zonder dat, misschien nog treuriger zijn geweest.

— En uwe moeder?

— Mijne moeder is een toonbeeld van alle deugden. De Godsdienst heeft de verlatene getroost, en zij heeft er zich daarom geheel aan gewijd. Onder de gestadige beoefening van godsdienstige pligten is zij afgetrokken en zwijgend. Ons met hooge muren omgeven huis heeft ál het stille van een klooster.

— En hebt gij zóó uwe geheele jeugd gesleten?

— Eene enkele gebeurtenis van gewigt heeft er voor mij plaats gegrepen. Twee jaren geleden, het huis doorloopende, vond ik, op eene bovenkamer, eenige oude papieren, en daaronder eenige verzen, die mijn vader met potlood geschreven heeft, toen hij naauwelijks twintig jaren oud was... die verzen..." — hier brak zij hare woorden af, om den leeraar, wiens gestrengheid zij vreesde, aan te zien, en voegde er haastig bij: — »o, ik heb ze niet gelezen!... dat zou slecht zijn geweest; zeer slecht! Het zijn, zonder twijfel, tooneelverzen!... Maar het papier, dat mijn vader heeft aangeraakt, heb ik gedurig gekust, en altijd op mijn hart gedragen.

Shakspeares gemoed werd verscheurd van smart over 't geluk, dat hij had kunnen geven, en over 't geluk, dat hij-zelf had gemist.

Buiten woedde nog het onweder; maar in het Godsgebouw was alles plegtstatig stil. Daar ademde alles heiligheid en vrede, en shakspeare dacht er bij, aan het onderscheid in zijn lot, wanneer hij, in plaats van de stormen der wereld te trotseren, zich geplaatst had als onder de vleugelen van echtelijke liefde, bij de wieg van suzanna. Hij zag dat onderscheid sterker uitkomen, bij 't licht van een gevoel, dat geheel nieuw voor hem was, en gaf nu verre de voorkeur aan een roemloos bestaan, waarvoor de Natuur hem echter niet had bestemd, en

waartoe hij ook zijnen geest nimmer zou hebben kunnen dwingen. Maar hij was van nature voor alle hartstogten, ook voor de edelsten, toegankelijk, en de vaderliefde bragt hem tot een buitengewoon en onherroepelijk besluit.

Terwijl hij peinsde had SUZANNA naar buiten gezien, en daar 't opgehouden had te regenen, boog zij zich eerbiedig voor den man voor wien zij haar hart had uitgestort, en wilde zich verwijderen.

— Blijf nog een oogenblik! — sprak SHAKSPEARE, bevend.

— Neen — antwoordde zij — ik heb reeds te lang vertoefd; maar 't was ook voor 't laatst, want binnen zeer kort gaan wij naar *Stratford.*

— Gij zijt met uwen vader in dezelfde stad, en hebt gij nooit getracht hem te zien?

— Nooit. Het zijn geene bergen of vloeden, die mij van hem scheiden... het is iets ergers!...

— Zijn goddeloos beroep?

— Helaas, ja.

— Troost u dan, mijne dochter!

— Neen, ik zal nooit mijnen vader zien; maar mij daarover te troosten is niet mogelijk.

SHAKSPEARE vergezelde zijne dochter tot aan de deur harer woning; daar dankte zij hem voor dat geleide en zeide hem vaarwel.

— Niet voor altijd. — antwoordde hij, glimlagchend.

— Maar wij gaan *Londen* verlaten.

— Dat komt er niet op aan.

SHAKSPEARE bragt dien nacht al zijne zaken in orde; den volgenden morgen zond hij zijn ontslag in als Directeur van den schouwburg, en eer 't middag werd had hij SUZANNA als zijne dochter omhelsd. Kort daarna vertrok hij met zijn nieuw gezin naar het Graafschap *Warwick*, en dáár gaf hij zich geheel over aan de liefde voor zijn kind, en aan de ontwaakte behoefte zijns harten, aan rust in eenzaamheid.

Zonder iemand te *Londen* omtrent de beweegreden van zijn plotseling vaarwel aan het tooneel en de wereld in te lichten, verliet hij beiden voor immer, en vestigde zich op het buitengoed *New-Place*, te *Stratford;* waar hij, weinig jaren later, op zijn twee-en-vijftigsten verjaardag, stierf.

Er was maar ééne dag waardig genoeg voor het einde des grooten Dichters; — dat was de dag waarop hij geboren was.

Vrij, naar C. ROBERT.

MENGELWERK.

OLIVIER CROMWELL EN ZIJNE VERDEDIGERS.

DOOR

J. H. SONSTRAL.

(*Vervolg en slot van bl.* 648.)

De dood des Konings kleurde de omwenteling met bloed. Dat was hare schaduwzijde, maar zij had ook hare lichtzijde. De revolutie was eene herleving uit den dood, dien de twee STUARTS het volk hadden aangedaan. De revolutie was de geboorte van de grootheid, magt en roem waarop *Brittanje* sedert twee eeuwen boogt. Toen in den aanvang der dertiende eeuw JAN *zonder land*, dus genoemd omdat hij, bij 't overlijden zijns vaders nog onmondig, geen land in leen bezat, en met zijne hooge geestelijkheid en baronnen overhoop lag, werd door de laatsten het *Groot Charter* op het Koningschap veroverd, en de baronnen waren geémancipeerd. In de worsteling met KAREL werd de vrijheid des volks voor altijd gewonnen, en wat er nog van het absolutisme en de aristokratie is overgebleven verdwijnt met den tijd; zoo als de bouwvallen van een kasteel verdwijnen, waarvan het puin allengs wordt weggehaald, om burgerlijke huizen te bouwen of te herstellen.

Hier komen wij op een veld, door CROMWELLS vijanden zoo behendig met doornen en distelen bezaaid, dat zelfs de kundigste en onpartijdigste mannen dat onkruid voor het werk van den Protector-zelven hebben gehouden. Men beschuldigt hem van eerzucht, van dorst naar oppergezag en heerschappij, waaraan hij alles dienstbaar maakte: godsdienst, deugd en pligt. Dat een groot man eerzucht heeft is geene schande, mits de eere die hij zoekt ook *eerlijk* zij. Dat een man van meer dan gewone geestkracht anderen vooruitstreeft en aan zijn invloed onderwerpt, is natuurlijk: hij kan dat zelfs niet vermij-

den. Zie 't reeds bij de kinderspelen: wie den meest vasten wil en de grootste kracht heeft, staat eer hij 't bedoelt, aan het hoofd van den troep. De man, die werkt en weet wát hij doet, komt van zelf op zijn plaats. Hoe menig zoon van geringe afkomst heeft in Kerk of Staat, of in het gemeenebest der letteren en fraaije kunsten eene eereplaats ingenomen. Wat bragt hem daar? Zijne eerzucht? Neen, zijne geestkracht, die de eerzucht bevleugelde.

Uit het leger in de raadzaal terug gekomen, waar het hoog gezag veelhandig en ten slotte onhandig werd uitgeoefend, sprak 't van zelf, dat CROMWELLS stem reeds door den nagalm zijner overwinningen een overwegenden invloed uitoefende. Hij stond tegenover het Parlement, dat zijne kracht verloren had, bijkans even zoo als later NAPOLEON BONAPARTE tegenover het ontzenuwde *Directoire*. Beiden vielen voor de almagt van het genie. CROMWELL ontbond het Parlement met zijnen degen. »Gij hebt reeds te lang in magt gezeten." — riep hij verontwaardigd uit: — »Gij zijt geen Parlement. Sommigen van u zijn dronkaards (en hij wees hen aan, die hij op 't oog had); anderen zijn slechthoofden en leiden een schandelijk leven (en dit zeggende vestigde hij zijn straffen blik op hen). Ik herhaal u, gij zijt geen Parlement. Gaat heen! Gaat heen! Ruimt uwe plaatsen in voor waardiger mannen!" De spreker LENTHALL verklaarde, dat hij slechts voor het geweld buigen zou; daarop greep HARRISON hem bij den arm, en LENTHALL verliet nu zijn leuningstoel. »Wat zullen wij doen met dit poppengoed?"— vroeg CROMWELL, terwijl hij op den staf van den deurwaarder wees — »Voort er mede!" — sprak hij, en met die woorden gaf hij den staf eenen muskettier in handen. Nadat al de leden van het Parlement, ten getale van tachtig, de zaal verlaten hadden, sloot OLIVIER de deur digt, stak den sleutel in zijn zak, en keerde naar *Withehall* terug. Of hij, wat den vorm aangaat, in zijn regt was, wie zal het beweren? MERLE zegt er van, dat hij in dit geval niet alleen de beginselen geweld aandeed, waarop alle geregeld Staatsbestuur berust, maar dat hij ook dwaalde, wat de beginselen aangaat

volgens welke de Godsdienst de menschen in hunne handelingen besturen moet; daar hij zijne inwendige aandrift als eene inwerking van den geest Gods aanmerkte.

Wat evenwel tegen de letter van 't vormelijk regt aandruischte, werd door de omstandigheden geregtvaardigd. Het Parlement had uitgediend, was Staatkundig dood, doch verkoos niet begraven te worden. CROMWELL wilde de vergaderzaal niet tot een permanent paradebed gebruikt hebben, en vierde met zijne musketiers de gedwongen uitvaart. *Engeland* juichte, en Bisschop WARBURTON noemde CROMWELL de grootmoedigste der overweldigers.

Hij begon met de regering te regelen, doch het kleine Parlement, door hem bijeengeroepen, had van het vorige: het niets doen en het veel praten geërfd. Het ging roemloos uiteen. De legerhoofden hervatteden hunne taak, beschikten over den regeringsvorm. — CROMWELL werd Protector der Republiek, omgeven met instellingen, die de vrijheid der Natie waarborgden.

Nu, zegt men, had CROMWELL zijn doel bereikt, maar zoo de hooge oppermagt het doelwit van zijn rusteloos streven zij geweest, dan was het Protectoraat, even als het Consulaat voor BONAPARTE, slechts een trap, die tot den troon leide; echter zullen wij zien, dat hij niet begeerde wat hem en zijn geslacht eene blijvende grootheid en *Europeschen* rang zoude geschonken hebben. Immers de herstelling van KAREL den Tweeden op den troon geschiedde meer om den Monarchalen regeringsvorm, voor welken *Engeland* beter dan voor eene republiek geschikt was, weder in te voeren, dan uit liefde vóór den Pretendent, wiens losbandige manieren en overhelling tot het papisme velen een doorn in het oog was. Maar laat ons hooren wat hij-zelf van die verheffing dacht: »Hij zeide hun" (zijne vrienden) — schrijft BURNET — »met tranen in de oogen, gelijk sommigen mij dit verhaald hebben, dat hij veel liever den herderstaf zou opnemen dan het Protectoraat aanvaarden; want dat niets méér streed met zijn aard dan een vertoon van groot-

heid. Maar dat hij het in dit oogenblik noodzakelijk keurde, de Natie er voor te behoeden, dat zij niet in den poel der schrikkelijkste wanorde verviel, en de prooi wierd van den gemeenschappelijken vijand."

Men kan de opregtheid dezer betuiging betwijfelen, ja, ontkennen. 't Eene is zoo gemakkelijk als het andere, maar wat zou het lot van *Engeland* geworden zijn, indien hij de hem aangeboden waardigheid had afgewezen? De anarchie. Op dit punt kan men hem dus in geen geval een juisten blik ontzeggen. Heeft hij eene misdaad begaan met een groot volk voor ramp en lijden te bewaren? CROMWELL heeft het ondervonden, dat het geen alledaagsche taak was, het *Engelsche* volk, in zoo vele partijen verdeeld, te besturen. Zijn eerezetel was niet met bloemen bestrooid, en toch heeft hij den roem des Lands gegrondvest. Wel is waar, dat hij niet voor willekeurige stappen terugdeinsde, maar hij bouwde ook met diep doordachte wijsheid op, wat hij soms, zelfs met onstuimige kracht, had afgebroken.

Hij waagde zich nog op een ander veld, en, nam hij den Koninklijken schepter in handen, zonder eene kroon te dragen, hij greep ook naar den bisschoppelijken herderstaf, zonder zich den mantel om de schouders te werpen. Hij stelde namelijk eene Commissie aan van acht-en-dertig personen, negen leeken en negen-en-twintig geestelijken, uit alle fractiën der Protestanten, om den toestand der Kerk te regelen en op een vasten voet te brengen. Daarnaast voegde hij Commissiën van opzigt en tucht, in ieder Graafschap ééne, van vijftien tot dertig leden sterk. Het komt, dunkt ons ten minste, hier minder te pas om te vragen, of het niet doelmatiger zou geweest zijn, dat dit alles aan de Kerk-zelve ware overgelaten? want eerst zou men moeten aannemen, dat zij in die dagen van bijstere verwarring er toe in staat ware geweest, en, zoo neen, verdient dan hij verwijtingen, die volvoerde wat zij, die er 't naast toe was, buiten magte was tot stand te brengen? Maar was CROMWELL er regtens toe bevoegd? Wij zouden 't betwijfelen, indien hij tot dit werk eene Staats-Commissie had

benoemd; maar hij deed niets meer, dan de Kerk door hare eigene, slechts door hem daartoe geroepen voorgangers, uit den slaap opwekken. Hoe men echter over het beginsel der aanstelling twiste, over de vrucht die zij droeg waren allen het eens; behalven zij, wier onwaardigheid en onzedelijkheid getroffen werden. CROMWELL-zelf verblijdde zich over dit werk, dat zich, zoo als hij in het Parlement zeide, overvloediglijk regtvaardigde.

Met nog grooter weêrzin werd de doortastende maatregel ontvangen, waarmede hij het Land in twaalf Districten verdeelde, en in ieder eenen Majoor-Generaal aan het hoofd plaatste, zoodat hij die eindelijk moest opgeven. Deze mannen waren met een algemeen burgerlijk en militair toezigt belast, dat zich zelfs tot de geestelijkheid uitstrekte. Wij gelooven, dat de noodzakelijkheid hem dezen maatregelen ingaf. Zeker is het, dat men, indien hij de wanorde had laten heerschen, de vraag niet terúg zou gehouden hebben: vanwaar hij het regt ontleend had, om van zijne magt geen gebruik te maken? Koningsgezinden en *Levellers* woelden om het zeerst; hij, evenmin wraakzuchtig als bloeddorstig, wist de acte van amnestie door te drijven, doch was voorzigtig en streng genoeg om te zorgen, dat gematigdheid niet de speelbal werd van partijzucht of onbesuisde drift.

En geen wonder, want hij zocht niet de belangen ééner partij te doen bovendrijven, maar allen tot dát doel te verbinden, hetwelk zijn ideaal èn als Staatsman èn als *Engelschman* was, en dat hij met deze woorden uitdrukte: »Ik hoop den *Engelschen* naam even groot te maken als de *Romeinsche* naam ooit geweest is." Hij heeft woord gehouden. Staatslieden en Vorsten vleiden, ontzagen, vereerden hem. Van den Kardinaal MAZARIN, den Groot-Vizier van het Despotieke *Frankrijk*, wordt gezegd: »dat hij minder den duivel dan den Protector van *Engeland* vreesde." Handel en scheepvaart bevorderde hij, en wist nieuwe waterbanen voor de *Britsche* koopvaardijvloot te openen en ze te beschermen.

heid. Maar dat hij het in dit oogenbl
keurde, de Natie er voor te behoede
den poel der schrikkelijkste wano
prooi wierd van den gemeenschap

Men kan de opregtheid dezer
ontkennen. 't Eene is zoo g
maar wat zou het lot van E
dien hij de hem aangebode
De anarchie. Op dit p
geval een juisten blik o
begaan met een groo
waren? CROMWELL
alledaagsche taak v
partijen verdeeld
met bloemen be
Lands gegrond
willekeurige
met diep
met onstr ...gabloed was in-

Hij w ...uet had doen vergieten.
den K ... den ernsthaftigen Puritein,
te dr ...atten hem, omdat hij hen belette
der ..., die de Prelaten hadden uitgevoerd. De
po ... bedekte aanhangers van *Rome* vloekten zijnen
... omdat hij de hoop op herstel van het Pausdom
...ietigd had. Was het wonder, dat CROMWELL som-
...ijds meer met zijne kracht en zijn beleid dan met de letter der wet of met oude herkomsten *kon* te rade gaan? De meer bezadigden begonnen het in te zien, dat beiden de Protector en het Volk zich in eene valsche stelling bevonden; dat *Engeland* niet geschikt was voor eene Republiek; dat alleen de Koninklijke regering de haven tot veiligheid en rust opende. Op dien grond werd, na ernstige overweging, in het voorjaar van 1657 CROMWELL de kroon aangeboden; maar hij wees haar standvastig af. Wat zou hij bij 't aannemen gewonnen hebben? — De vestiging van zijn huis op het hoogste standpunt; de verzoening met allen die het Koningschap aankingen, zonder aan de verdreven Dynastie te zeer verknocht te

...t zou hij er door hebben verloren? — De
van zijn oude wapenbroeders en van allen
...ouw de Republiek voorstonden. — En
..., indien hij haar aannam? — Eene
...ne oude vrienden en de radikalen,
... een nieuwen burgerkrijg, die
...ganger zoowel *voor* als *binnen*
...et was bij de magt die hij
...e hij bekleed was, slechts
...oo als hij het op zijne
... hij al dan niet eene
...n hoed droeg hij en
de rust van het
...en noeme zijne
...oosheid in zien
...nde was groot, wijs

...at, maar de vrijheid, de roem
... vaderlands was zijne eer en zijne
...e in weerwil van elken tegenstand te be-
... Wij voor, ons zien hem niet op zijne plaats
...st NAPOLEON, maar wel naast WILLEM van *Oranje* en WASHINGTON, en danken MACAULAY, CARLYLE en MERLE D'AUBIGNÉ, dat zij ons de oogen geopend hebben, om den *grooten* man aldaar te kunnen zien. Zoo wordt ons CROMWELLS woord, in het laatste Parlement dat hij opende, eene waarheid. »Wij bezitten" — dus sprak hij (*) — »twee weldaden: den vrede en het Evangelie! Laat ons één hart en ééne ziel zijn om ze te bewaren! Zijn wij d[illegible]at om de billijke regten der Natie te handhaven! Indien gij u in een nieuwen zondvloed waagt van oorlog en bloed, moet dit volk onvermijdelijk en ellendig ondergaan. Ik bezweer u in den naam en in de tegenwoordigheid van God, dat gij deze dingen ter harte neemt! Zoo gij den vrede niet zoekt, zoo dat de vrucht der geregtigheid vermenigvuldigd wordt dergenen die den vrede liefhebben, — ach! dan zal men weldra van dit arme volk zeggen: *actum est de Anglia*: het is gedaan met *Engeland!*

(*) D. II, bl. 175.

Letterkunde ondersteunde hij als een MECENAS, en beloonde elke verdienste, onverschillig van wat Staatkundige kleur of rigting zij was, die op onderscheiding aanspraak had. Als Independent afkeerig van het Prelatisme vereerde hij Bisschop USHER met een pensioen, en zorgde later voor zijne plegtige uitvaart. Van dichters en kunstenaars was hij een vriend, en onthaalde ze gul en ongedwongen aan zijne tafel. Het regt werd onpartijdig bedeeld, de schatkist met spaarzame hand bestuurd. De vloot noch het leger leed gebrek: alles ging vooruit.

Maar de Protector regeerde met eenen ijzeren arm, en dreef alles uit den weg wat hem belemmerde. En hoe veel was dit! De radikalen en ook de zuivere Republikeinen hielden zijne magt voor onwettig. LUDLOW kreet hem uit voor een overweldiger. Anderen waren jaloersch op zijn gezag, omdat hij hen was voorbijgesneld of hen terug had gezet. De aanhangers der STUARTS vergaven hem den dood van KAREL niet, en verafschuwden zoowel de Republiek, die met Koningsbloed was ingewijd, als den Protector, die het had doen vergieten. De Episcopalen bespotteden den ernsthaftigen Puritein, de Presbyterianen haatten hem, omdat hij hen belette de rol te spelen, die de Prelaten hadden uitgevoerd. De openbare of bedekte aanhangers van *Rome* vloekten zijnen naam, omdat hij de hoop op herstel van het Pausdom vernietigd had. Was het wonder, dat CROMWELL somtijds meer met zijne kracht en zijn beleid dan met de letter der wet of met oude herkomsten *kon* te rade gaan? De meer bezadigden begonnen het in te zien, dat beiden de Protector en het Volk zich in eene valsche stelling bevonden; dat *Engeland* niet geschikt was voor eene Republiek; dat alleen de Koninklijke regering de haven tot veiligheid en rust opende. Op dien grond werd, na ernstige overweging, in het voorjaar van 1657 CROMWELL de kroon aangeboden; maar hij wees haar standvastig af. Wat zou hij bij 't aannemen gewonnen hebben? — De vestiging van zijn huis op het hoogste standpunt; de verzoening met allen die het Koningschap aanhingen, zonder aan de verdreven Dynastie te zeer verknocht te

zijn. — Wat zou hij er door hebben verloren? — De toegenegenheid van zijn oude wapenbroeders en van allen die te goeder trouw de Republiek voorstonden. — En wat bedreigde hem, indien hij haar aannam? — Eene Coalitie tusschen zijne oude vrienden en de radikalen, en de mogelijkheid van een nieuwen burgerkrijg, die hem kans gaf zijnen voorganger zoowel *voor* als *binnen Withehall* op te volgen. Het was bij de magt die hij bezat, bij het gezag waarmede hij bekleed was, slechts eene wisseling van titel, of, zoo als hij het op zijne wijze uitdrukte, de beslissing of hij al dan niet eene veêr op den hoed zou plaatsen. Den hoed droeg hij en achtte 't ongeraden om, voor de veêr, de rust van het rijk en zijn eigen hoofd te wagen. Men noeme zijne weigering, indien men er geene belangloosheid in zien wil, Staatkundig; maar die Staatkunde was groot, wijs en edel.

CROMWELL had eerzucht, maar de vrijheid, de roem en het geluk zijns vaderlands was zijne eer en zijne zucht was, die in weerwil van elken tegenstand te bevorderen. Wij voor ons zien hem niet op zijne plaats naast NAPOLEON, maar wel naast WILLEM van *Oranje* en WASHINGTON, en danken MACAULAY, CARLYLE en MERLE D'AUBIGNÉ, dat zij ons de oogen geopend hebben, om den grooten man aldaar te kunnen zien. Zoo wordt ons CROMWELLS woord, in het laatste Parlement dat hij opende, eene waarheid. »Wij bezitten" — dus sprak hij (*) — »twee weldaden: den vrede en het Evangelie! Laat ons één hart en ééne ziel zijn om ze te bewaren! Zijn wij dat om de billijke regten der Natie te handhaven! Indien gij u in een nieuwen zondvloed waagt van oorlog en bloed, moet dit volk onvermijdelijk en ellendig ondergaan. Ik bezweer u in den naam en in de tegenwoordigheid van God, dat gij deze dingen ter harte neemt! Zoo gij den vrede niet zoekt, zoo dat de vrucht der geregtigheid vermenigvuldigd wordt dergenen die den vrede liefhebben, — ach! dan zal men weldra van dit arme volk zeggen: *actum est de Anglia*: het is gedaan met *Engeland!*

(*) D. II, bl. 175.

»Wat mij aangaat, zoo lang ik leef, zal ik bereid zijn om met u te overwinnen of te sterven. Ik heb den eed gedaan om volgens de wetten te regeren, en ik hoop dat ik daaraan getrouw zal zijn. Weet het wel, dat ik de plaats niet gezocht heb, die ik bekleed. Ik zeg het voor God, voor engelen en menschen: IK HEB DIE PLAATS NIET GEZOCHT. Gij lieden hebt *mij* gezocht voor deze bediening, en gij hebt mij aangemoedigd haar aan te nemen."

Hoe zeer CROMWELL den Koninklijken titel had afgewezen, wilde hij toch de wenschen van hen die aan oude overleveringen gehecht waren te gemoet komen, door den Koninklijken regeringsvorm, zoo als die door overoude herkomsten gevestigd was geweest, te herstellen. Althans hij dreef het door, dat er weder twee Huizen zouden bestaan. Die monarchale vorm over een republikeinsch wezen vond luttel weerklank, en in de Eerste Kamer (het Lager Huis) hardnekkigen tegenstand, zoodat hij genoodzaakt werd het Parlement al weder te ontbinden, gelijk hij dan ook deed; maar nu met dit woord aan het slot: »God rigte tusschen u en mij!" Dat was zijn laatste woord in het Parlement. Weldra werd hij geroepen voor dien Hooger Regter op Wien hij zich beroepen had. Welk oordeel hij toen vernam, wie durft het gissen? — Maar de gebeurtenissen die volgden waren beslissend in zijn voordeel.

»Door zijn dood" — zegt MACAULAY (*) — »werd de Maatschappij volstrekt uit haar verband gerukt. Het leger kwam in verzet tegen het Parlement, en de verschillende corpsen der armée stonden vijandig tegen elkander over. Teugellooze hartstogt joeg de eene secte tegen de andere in het harnas, en complotten zonder tal schokten en verwarden de partijen onderling. De Presbyterianen offerden hunne eigene vrijheid op, en gaven hunne oude beginselen prijs, in hun ongeduld om zich aan de Independenten te wreken. Zonder een enkelen blik te slaan op het verledene, en zonder den minsten waarborg te vragen voor de toekomst, wierpen

(*) MACAULAY, *Essays*, I, 47, 48.

zij hunne onafhankelijkheid voor de voeten van den ligtzinnigsten en tevens gruwzaamsten aller geweldenaren.

»Toen kwamen de dagen waaraan men zich nooit zonder schaamte herinneren kan; de dagen der dienstbaarheid zonder trouw, der zinnelijkheid zonder liefde, van het dwergachtige goede en het reusachtige booze, het paradijs der koude harten en der bekrompene zielen, de gouden eeuw der lafaards, der dweepers en der slaven. De Koning, die zich in het stof had gebogen voor zijn mededinger van *St. Cloud*, om zijn eigen volk met voeten te kunnen treden, werd een soort van onderkoning der *Fransche* Kroon, en duldde met eerlooze hoffelijkheid de diep vernederende beledigingen van die Kroon, en nam haar nog dieper vernederend goud aan. De liefkozingen van ligtekooijen, en de snakerijen van potsenmakers bestuurden van nu aan de politiek van den Staat. De regering had juist bekwaamheid genoeg om te bedriegen, en godsdienst genoeg om te vervolgen. De beginselen der vrijheid werden het voorwerp der verguizing van grappenmakers en hovelingen, en het *Anathema Maranatha* van laffe vleijers onder de geestelijken. Aan alle hooge plaatsen wierookte men KAREL en JACOBUS, BELIAL en MOLOCH; en *Engeland* bevredigde deze vuilaardige en wreede afgoden met het bloed van de besten en waardigsten zijner zonen. Misdaad volgde op misdaad, schandelijkheid op schandelijkheid, tot dat genoemd geslacht, met de vervloeking van God en menschen beladen, ten tweedenmale verdreven werd en gedoemd om rond te zwerven door de wereld, om *»tot een spreekwoord en eene hoofdschudding onder de volken te zijn.*" (*) De dertig jaren die onmiddellijk volgden op het Protectoraat, zijn jaren der grootste duisternis en schande geweest, gelijk de geschiedboeken van *Engeland* geene dergelijken kunnen aanwijzen."

IV. Dat CROMWELL, als Christen, niet is geweest een dweeper.

CROMWELL was een Christen, die na inwendige onrust en strijd tot rust in zijn gemoed, tot vrede met

(*) *Ps.* XLIV: 15.

God kwam. Anderen mogen die onrust en strijd niet gekend hebben; maar het is nog niet bewezen, dat hun Christendom daarom zuiverder is van oorsprong, hechter van grondslag, vruchtbaarder in gevolgen. Het gezonde verstand houdt LUTHER niet voor een dweeper, die niet langs een gemakkelijker' weg tot zekerheid des geloofs en volheid des levens gekomen is; maar ziet juist daarin de genesis van den Hervormer. Even als LUTHER zocht ook CROMWELL een vertrouwelijken toegang door het gebed tot den troon der genade. Het gebed was bij beiden de adelaarsvlugt waarmede hunne geesten als klapwiekende aan de aardsche hutten ontvloden.

Men heeft zijne zucht tot schertsen, zijne kwinkslagen te baat genomen, om zijn godsdienstigen ernst verdacht te maken; en dat zelfde hebben partijdigheid en laster ook ten aanzien van LUTHER gedaan. Máar hoe vele opgeruimde vrome menschen zijn er niet, die in dè eenzaamheid bidden, doch de scherts beminnen in den gezelligen kring, en daar wel eens zich een woord laten ontglippen, dat zij bij gezet nadenken niet zouden gesproken hebben. Wij zeggen met Doctor HARRIS: »Bijaldien twee of drie toevallige uitdrukkingen omtrent iemands karakter beslissen moeten, hoedanig ook anders zijne gewone manier van spreken en zijn gedrag mogen zijn, ongelukkig dan hij die zich-zelven deugdzaam mogt achten."

CROMWELL leefde Christelijk. Dagelijks las hij gezet het Woord Gods, en elke lezing werd met een gebed gesloten. Dit deed hij voor zich-zelven, zonder er getuigen bij te roepen, en wat men van zijn verborgen gebed weet, is ontdekt door dezen en genen die hem beluisterd hebben, waarvan MERLE de proeven mededeelt. Huichelt dan de man die zich aan aller oogen onttrekt? Is hij een dweeper, die de waarheid naspoort in het onfeilbaar woord des Heeren? Toen een zedeloos Hof dat Woord verachtte, was het geen wonder, dat de lezing er van voor kwezelarij werd uitgemaakt, en toen de ligtzinnigheid met het eeuwige spotte, werd ook het gebed een spot, en hun die er troost en heul in zochten

den rug toegekeerd. En wat moest men nu CROMWELL doen, wiens nagedachtenis men verfoeide, omdat hij nooit met de ondeugd in onderhandeling trad?

Evenwel de onpartijdigheid moet het erkennen, en ook aan MERLE is 't niet ontgaan, CROMWELL is op het Godsdienstig terrein van overdrijving niet vrij te spreken. Hij gaf gehoor aan godsdienstige aandoeningen en zoogenaamde bevindingen, en hield die voor *stellige* uitspraken van den wil Gods, en regelde daarnaar zijn gedrag. CLARENDON en andere Koningsgezinden hebben ronduit erkend, dat hij niet bloeddorstig was: hij huiverde bij de gedachte aan eene bloedige teregtstelling des Konings; maar om tot zekerheid te komen nam hij zijne toevlugt tot het gebed; zonder te onderscheiden de indrukken welke zijn toestand alreeds op zijn gestel maakte, en die door de inspanning bij het gebed nog versterkt werden. Deze hield hij voor uitspraken, te stellen zelfs boven het geopenbaarde Woord van God. Die dwaling echter maakt zijne opregtheid niet verdacht; zij toont alleen, dat zijne godsdienstigheid somtijds in een ziekelijken toestand verkeerde.

Te regt mag daarom MERLE D'AUBIGNÉ zeggen, dat zijne vroomheid op dit punt wel opregt, maar niet altijd verlicht was. Hij merkte ook nog eene andere dwaling bij hem op, die mede zijn hart ongedeerd laat, maar zijn verstand verkeerd deed oordeelen, en die hem vooral in *Ierland* met onverbiddelijke gestrengheid deed handelen. »De groote man deelde in de dwaling waardoor de handelingen der Roomsche Kerkvoogden gedurende het gansche middeleeuwsche tijdvak waren bestuurd geworden, en die in de zestiende en zeventiende eeuw aan het meerendeel der hervormde Christenen eigen bleef. Hij onderscheidde niet genoegzaam het Oude van het Nieuwe Verbond, het Oude Testament van het Nieuwe. Hij geloofde, dat de Christen, en bepaaldelijk de man in openbare bediening geplaatst, gehouden was de regelen voor zijn gedrag te zoeken in de theocratie der oude Hebreën. De verschrikkelijke oordeelen, die, naar den wil van God, in de dagen der Rigteren en Koningen van

Israël de ongeloovige volken troffen, schenen hem toe ook thans niet slechts dergelijke tuchtigingen te wettigen, maar die ook te vorderen. Hij geloofde, dat hij, gelijk MOZES en JOZUA, BILEAM *moest dooden met het zwaard*. Misschien heeft hij daarvan zich-zelven niet zoo opzettelijk reden gegeven; maar toch was het met dit vooroordeel en onder zulken indruk dat hij handelde.

»Dit was eene dwaling. Daar de theocratie der Hebreën niet meer bestond, konden de gedragsregelen die daarmede verbonden waren geweest niet langer gelden. De voorschriften volgens welke het leven van den Christen moet ingerigt zijn, werden in de Bergrede des Heeren en in Zijn verder onderwijs, gelijk in de Brieven der Apostelen blootgelegd. Echter laat het zich begrijpen, hoe ligt *vrome* gemoederen ook die uitspraken van Gods Woord ten regel voor hun gedrag konden kiezen, welke toen, gelijk thans, niet meer van toepassing waren onder de nieuwere bedeeling."

CROMWELL was Protestant, Protestant der zeventiende eeuw, Protestant, die tegen de bedekte en openbare aanslagen der Hiërarchie het zwaard had getrokken; die den moord zijner geloofsbroederen kwam straffen, en te gelijk wilde voorkomen dat de gruwel herhaald wierd. Men zal zijn oogmerk loven, al keurt men de middelen hard. Hij meende, dat de hoofdsteun der priesterschap gelegen was in de Mis, die hij voor afgoderij hield, en met al zijn Oud-Testamentischen ijver dreigde de ijzeren man de priesters te zullen straffen, waar hij bevond, dat zij het volk verleidden, of op de bestaande wetten inbreuk maakten; maar toch gebruikte hij niet als de »Allerchristelijkste" LODEWIJK zijne soldaten, om de inwoners van *Ierland* te bekeeren. »Met het volk", betuigde hij, »is het eene andere zaak; ik kan niet beoordeelen wat Godsdienst de menschen hebben in hun hart. Ik zal het daarom van mijnen pligt rekenen, zoo lang de *Ieren* zich goed en rustig gedragen, hen op dit stuk niet in het allerminste lastig te vallen. Ik zal trachten in hun midden met geduld en liefde te verkeeren."

Met eene vrijzinnigheid, onzer eeuwe waardig, houdt hij, in zijn schrijven aan de *Schotten* (*), het juiste midden tusschen hen, die in 't geheel geene bepaalde leeraars wilden toelaten en het bigottisme van anderen, die aan niemand anders dan aan geestelijken de verkondiging van het Evangelie wilden toestaan, terwijl hij in de geestelijken allerminst duldt, dat zij de hand naar het tijdelijk gezag uitstrekten, of de regering met openbare bedilzucht bemoeijelijkten. Hij gunt den leeraren de vrijheid om naar hunne overtuiging het Evangelie te verkondigen, maar ontzegt hun het regt, onder den dekmantel van Godsdienst de Overheid bij het volk zwart te maken.

Zoo spreekt en handelt de man van gezond verstand, en staat op een Christelijk standpunt. Daarom verdient zijne gematigdheid bewondering, dat hij de *Schotsche* Predikanten niet bemoeijelijkte, die, zelfs in zijne tegenwoordigheid, van den kansel voor Koning KAREL II baden en tegen hem uitvoeren. Hij begreep, dat het mannen waren, door den oorlog bedwongen. Hij oordeelde, dat liefde meer dan gestrengheid zou baten om hunnen afkeer te overwinnen.

Zoo als MERLE zijnen held voorstelt, is deze, ofschoon niet vrij van misvatting en dwaling, toch verre van dweepzucht en huichelarij. De huichelaar werpt het masker af, zoo ras 't heeft uitgediend. De dweeper drijft door, en komt meer en meer met het gezond verstand in strijd. CROMWELL bleef denzelfden godsdienstigen toon voeren, toen hij schier eigenmagtig kon handelen. Nu zegge men niet, dat hij het welbehagen zijner partij, die zich in vrome terminologie verlustigde, niet op het spel durfde zetten; want hij deed dat, waar Staatsbelang 't vorderde. Hij bedwong de driftige republikeinen en radikalen, maar bestreed ook de Presbyterianen in hun uitsluitingstelsel. Hij wilde, dat alle godsdienstige partijen volkomen vrijheid bezaten, zoo lang zij gehoorzaam bleven aan de wetten van den Staat, en gunde elken regtschapen burger het onbetwistbaar

(*) D. II, bl. 219, 220.

regt des gewetens. Dat hij de Roomschen streng behandelde lag in hunne onverdraagzaamheid, en vooral daarin, dat zij, eenen *buitenlandschen* Vorst eerbiedigende, geen goede, gehoorzame burgers van hun eigen vaderland konden zijn. Zeker zou zijn gedragslijn jegens hen anders zijn geweest, indien 't aan hem alleen hadde gelegen, zoo als hij dat rond en open in een brief aan den Kardinaal MAZARIN verklaard. (*)

Niemand heeft hem op dit punt beter geregtvaardigd dan de Episcopaalsche Dichter SOUTHEY, die, ofschoon hij de restauratie van KAREL II als *Engelands* geluk toejuicht, zijns ondanks getuigen moet (†): »CROMWELL verloste het land van de Presbyteriaansche onverdraagzaamheid, en hij beteugelde de fanatieke ijveraars, die JEZUS CHRISTUS tot Koning wilden maken, en dan, in hoedanigheid van »Zijne Heiligen", het land onder zich hadden wenschen te verdeelen. Al de zielskracht van CROMWELL was er toe noodig, om zoodanig een geest van fanatisme, beide in het politieke en in het godsdienstige, te onderdrukken."

CROMWELL kon zich niet beter hebben uitgedrukt in onzen tijd, dan hij 't deed in het Parlement. (§) Hij besprak en handhaafde daar de beginselen van waarachtige verdraagzaamheid als een Staatsman, die in de godsdienst zijn kracht en steun heeft, maar aan ieder gunt, wat men hem niet ontnemen kan zonder onregtvaardig te zijn. En toch heeft VILLEMAIN (**) uit zijne vrijzinnige verklaringen het besluit getrokken, dat zij alleen voldoende zijn, om zijne huichelarij te bewijzen. Het is alsof men, iemand ziende die eene buitengewone weldaad bewijst, er bij uitroept: »Zie dien veinsaard!" — VILLEMAIN oordeelt, dat in die fanatieke (?) eeuw het geloof zich niet kon afscheiden van onverdraagzaamheid: inderdaad eene stelling die niets bewijst. Hoe vele groote mannen dier eeuw waren dan huichelaars geweest! —

(*) D. II, bl. 87.
(†) SOUTHEY, *Book of the Church*. 508. *London* 1837.
(§) D. II, bl. 73—80.
(**) VILLEMAIN, CROMWELL, T. II, p. 200.

Men denke maar aan den grooten Keurvorst en aan WILLEM den Derde. VILLEMAIN meent wel, dat, zoo hij opregt geweest ware, hij zich aan een der sekten had moeten aansluiten. Doch waarom? Hij stond boven allen verheven. Het echte Protestantsch beginsel leidde hem. Voor het Protestantisme heeft hij open, en zonder eenige achterhoudenheid partij getrokken. Daarom kende hij geen vijand zoo groot als den Paus, dien hij als den Antichrist verafschuwde. Hij was tegen *Spanje* daarom alleen vijandig gestemd, omdat het de wereldlijke magt was waarover de Paus beschikte.

Geloof en zedelijkheid was het *positief*, tegenstand tegen het Pausdom het *negatief* beginsel, dat hij bij de *Britten* opwekte. Daarbij kon men in vormen verschillen, maar het verschil behoefde niet in geschil te ontaarden. CROMWELL wierp tegen de vijanden van waarheid, licht en Christelijk leven den godsdienstzin als bolwerk op. Die dit fanatisme onverdraagzaamheid noemt en het veroordeelt, plant met zijn vonnis den boom, waaruit *Rome* later de houtmijt zal oprigten, wier knetterende vlam zijn triomf op het Protestantisme beschijnen zal. CROMWELL wilde godsdienstige vrijheid, de grootheid van zijn vaderland, den bloei van het Protestantisme, omdat het de kiem bevat van menschen- en volksgeluk.

Waar het Protestantisme bedreigd of verdrukt werd, trad hij op als bemiddelaar of als beschermer. Wat hij voor de *Waldenzen* heeft gedaan is overbekend, en wij durven met MERLE vrijmoedig beweren, dat, indien hij ten tijde van den *Rijswijkschen* en *Utrechtschen* vredehandel geleefd hadde, de verdrukte Hugenoten in *Frankrijk* niet weerloos aan hun droevig lot op de galeijen en in dompige torengewelven zouden zijn overgelaten. Althans zijne tusschenkomst bij MAZARIN werkte weldadig, terwijl hij zich van onvoorzigtige stappen onthield en anderen onberadenheid ontraadde.

MERLE D'AUBIGNÉ noemt CROMWELL den grootsten Protestant, die na LUTHER en CALVIJN geleefd heeft. Misschien waren de gevolgen onberekenbaar geweest, indien

tegenover de Roomsche »*propaganda*" zijne »*tuenda*" ware tot stand gekomen, die door hem bestemd was, om, van *Londen* als een middelpunt uitgaande, hare vertakkingen door de gansche Christenwereld te verspreiden. Men beoordeele het ontwerp, zoo als men verkieze, maar niemand zal in den ontwerper den vurigen Protestant miskennen, die de spreuk onzer Vaderen niet op het Staatszilver, maar in zijn hart had afgedrukt: »Op Gods Woord steun ik; de vrijheid bescherm ik." De Katholieke VILLEMAIN is eerlijk genoeg van dit te erkennen. Het lag echter niet in den weg van het Godsbestuur dit grootsche plan in werking te doen treden. De ligtzinnigheid der volgende tijden zou de instelling in de geboorte hebben doen stikken, en dan had zij kwaad in plaats van goed gedaan. Die veel wil en kan doen is het daarom nog niet gegund alles te doen. CROMWELL heeft genoeg gedaan; voor het te veel bespaarde hem de hand Die alles doet. Hij heeft het Protestantsche volksleven opgewekt, dat onder de volgende regeringen wel onderdrukt maar niet gedood kon worden. Het ontwikkelde zich met de eigen Cromwelliaansche kracht, ofschoon door eene andere hand bestuurd, toen JAKOBUS eene Mis met *drie kroonen* betaalde.

Dit Protestantisme was bij hem niet de met kunst ingelegde vrucht der overlevering, door de kruiderijen van Kerkelijke formulieren tegen bederf beschermd, maar de levende vrucht onmiddellijk van den boom des geloofs geplukt, en door het Evangelie zijn gemoed ten voedsel aangeboden. Daarvan zijn de blijken voorhanden in de nederigheid, welke hij in voorspoed bleef bewaren, in de kinderlijke onderworpenheid, waarmede hij uit den lijdensbeker dronk, terwijl dierbare panden van zijne zijde in het graf wegvielen, en bovenal in de gemoedstemming waarin hij verkeerde op zijn laatste ziekbed, en het geloofsvertrouwen waarin hij ontsliep. In zijn laatste bede, na den strijd in zich-zelven voldongen te hebben, trad hij op als een MOZES, middelaar tusschen God en Zijn volk.

In zijne laatste ure had hij wel bekommering over den

staat zijner ziel, doch heeft geene enkele daad herroepen, of er met berouw over gesproken, maar eenen roem achtergelaten, die wel bezwalkt is door vuige spotters onder twee nietswaardige regeringen, doch reeds daarmede is hersteld, dat een held uit het Huis van ORANJE kwam voltooijen wat hij was begonnen: *Engelands* grootheid en magt.

Neen, welke gebreken CROMWELL hebben aangekleefd, hij had te veel gezond verstand, om een dweeper te zijn, en het was alleen zijn driftig gestel, gepaard met diepe gemoedelijkheid, welke hem soms, onbewust, een voet op het veld der geestdrijverij deed zetten. Hij ging te regt toe op zijn doel af, en hij sprak het èn in het openbaar èn in vertrouwelijken kring, te rond, te open, en te krachtig uit, om een vertoon van godsdienstigheid te huichelen, waaraan de overtuiging zijns verstands, de stemming zijns gemoeds vreemd zouden geweest zijn.

CROMWELL was een groot man, en MERLE heeft zijn eer als een braaf en regtschapen Christen gehandhaafd. Hij was voor de *Engelschen* wat NUMA POMPILIUS voor *Rome* was. »Hij begreep, gelijk POMPILIUS, dat de godsdienst de grondslag der Natiën moet zijn; nogtans waren het niet de ingevingen en mededeelingen eener nimf EGERIA op welke hij de toekomstige grootheid der Republiek trachtte te bouwen; hij kende waarachtiger en heiliger openbaringen. NUMA en CROMWELL, die beiden tot aan den ouderdom van veertig jaren een stil, vergeten leven leidden, en op het land woonden, de een in de nabijheid van *Cures*, de andere in den omtrek van *Huntingdon*, waar zij zich in hunne afzondering met de beschaving van hunnen geest gelijk met den akkerbouw bezig hielden, terwijl de een zijn vader in zijnen ouderdom ten steun was, en de ander zijne oude moeder verzorgde, verlieten de rust van dat landelijk leven niet, dan om hoogepriesters te zijn van den God dien zij vereerden, en Zijne geboden aan hunne Natie bekend te maken. Indien de schoonzoon van TATIUS tempels stichtte, en priesterordeningen grondde voor MARS, *Vestalen, Fecialen*

en anderen, werd de achterneef van den eersten Minister van HENDRIK VIII in al zijn streven door den vurigen wensch bestuurd, om onder zijn volk, zoo veel in hem was, dat »uitverkoren geslacht", dat »Koninklijk priesterdom", dat »heilig volk" uit te breiden, hetwelk, volgens den Apostel PETRUS, »*de deugden verkondigen moet desgenen die ons uit de duisternis geroepen heeft tot Zijn wonderbaar licht.*" (*) Hij behoefde niet in het heiligdom der gewijde bosschen den wil van zijnen God te hooren. Zijne binnenkamer was, gelijk wij dat gezien hebben, zijne bidkapel. Beiden, NUMA en CROMWELL zwoeren dat zij de heilige vlam die aan den gloed der zon ontstoken was, in den boezem des volks brandende zouden houden. Indien OLIVIER al niet in de gewelven der Paulus-kerk te *Londen* een koperen schild heeft opgehangen, dat uit den hemel gevallen was, wist hij, in stede daarvan, zijne medeburgers een palladium te geven, dat sterker waarborg wezen kon voor de grootheid des Lands; en dat palladium beschermt nog altijd *Groot-Brittanje* tegen den overweldigenden invloed van den dorst naar goud en het woelen der hartstogten, waarvan het zoo zeer het tooneel is. Vóór zij aan het bestuur waren, (NUMA en CROMWELL) beschouwden de vreemdelingen gelijkelijk *Rome* en *Engeland* als een gevaarlijk, vijandelijk kamp; maar onder hunne regering werd èn *Engeland* èn *Rome* voor den vreemdeling aan eene goede, wijze stad, aan eene geregte vierschaar, aan een heiligen tempel gelijk. Een oude wijze had gezegd: »De wereld zal niet gelukkig zijn, voor men de wijsbegeerte ten troon zal verheven zien." Welnu, bijaldien NUMA dit zeggen bewaarheid heeft, dan heeft OLIVIER zijnerzijds dit woord bevestigd: »*Des Konings hart is in de hand des Heeren als waterbeken; Hij neigt het tot al wat Hij wil.... Een Koning houdt het land staande door het regt.*" (†) Het graf van OLIVIER werd even als dat van NUMA geweld aangedaan na zijnen dood; en terwijl uit de tombe van POMPILIUS, aan den voet van

(*) I PETR. II: 9.
(†) *Spreuk* XXI: 1. XXIX: 4.

den *Janiculum*, handschriften te voorschijn werden gebragt, welke de Senaat, met schijnheiligen afschuw, aan de vlammen offerde, omdat ze gevaarlijk werden genoemd voor het volk, zijn de beenderen van den Protector opgegraven en blootgesteld geweest aan de verguizing van laaggeestige vleijers eener bedorvene zedelooze regering. Doch wat nood! De naam van OLIVIER, gelijk die van NUMA, blijft en zal steeds blijven herdacht worden, als de verpersoonlijking van den godsdienstigen geest en de liberale wetgeving van een groot volk. CROMWELL, — wij herhalen het, — is de ware grondlegger van het latere *Engeland;* aan hém is het volk zijne vrijheid verschuldigd, en aan hém moet de kroon hare zekerheid dank weten. En nogtans werd tot dus verre door de zorgen van VICTORIA ter eere van CROMWELL in het nieuwe paleis van *Westminster* geen standbeeld opgerigt!... *Ingrata salutis.*" (*)

(*) VIRGILIUS.

EEN GEMASKERD BAL TE PARIJS IN 1778.

MARIA ANTOINETTE, die den lust tot vermaken aan het *Fransche* hof deed herleven, bragt ook de gemaskerde bals weder in zwang. De burgerstand volgde, gelijk altijd, het voorbeeld van den adel, en verlustigde zich met zulke nachtelijke feesten in het gebouw der *Opéra*, waar dan zelden een voorval ontbrak, geschikt om de gesprekken aan het hof en in de stad te verlevendigen.

De Vasten-avond-vermakelijkheden van 't jaar 1778 vooral waren drok. Een groot aantal gemaskerden vertoonde zich reeds des morgens op de *boulevards*, zoodat het niet twijfelachtig was of het bal in de *Opéra* zou schitterend wezen, te meer daar men wist dat zeer hooge personaadjen er deel aan zouden nemen. En inderdaad werden de deuren van het gebouw der Koninklijke mu-

zijk-akademie al vroeg belegerd door eene menigte, die, op het gegeven teeken, de prachtig verlichte zaal binnenstormde.

Het feest was in den aanvang niet zoo woelig als later. De costumes waren nog frisch en werden bewonderd. Elke binnenkomende werd door nieuwsgierigen omringd en moest het onderzoek doorstaan van menigen blik, die alle moeite deed om achter het geleende aangezigt, den persoon, die 't droeg, te herkennen. Onder de maskers, meer bijzonder nagevorscht, was een man van middelbare lengte, die met onverstoorbare deftigheid in een *Armenisch* gewaad, volmaakt gelijkende naar dat waarmede J. J. ROUSSEAU zich in de hoofdstad vertoond had, op en neêr wandelde. Men wilde weddingschappen aangaan, dat hij de *Geneefsche* wijsgeer-zelf ware, en de zigtbare ontevredenheid van den gemaskerde, zoo dikwerf een onbeleefde hem van te nabij beschouwde, versterkten dat vermoeden. Men sprak er veel over, en de wezenlijke of gewaande Schrijver van den *Emile* was dien avond, wat men nu zou noemen: de *lion* van 't gezelschap. Een later binnengekomene deed de begoocheling verdwijnen door het verhaal van een voorval, dat weldra van mond tot mond ging. Het bewees, dat de *Armeniër* de menigte ten koste van JEAN-JACQUES vermaakte; want door een ongeluk hem den vorigen dag, op zijne eenzame wandelingen, overgekomen, moest deze zijne kamer houden.

Hij had, namelijk, den vorigen dag, op den weg van *Menilmontant*, het rijtuig van den Heer DE FARGEAU ontmoet en niet spoedig genoeg kunnen wijken voor een grooten *Deenschen* hond, die er nevens liep, en was door dezen omver geloopen. De Heer DE FARGEAU deed dadelijk ophouden, en steeg uit om den, naar hij zag, gekwetsten man te helpen, en verdubbelde zijne verontschuldigingen toen hij den wijsgeer herkende, en verzocht hem dringend in zijn rijtuig plaats te nemen, om hem te huis te brengen. JEAN-JACQUES echter, ofschoon in het aangezigt gewond, was onverbiddelijk en ging

heen, zonder iets op de ontschuldigingen van den eigenaar des noodlottigen *Deens* te antwoorden. De Heer DE FARGEAU verzuimde niet den volgenden morgen, dien van het gemaskerde bal, naar den toestand van den gekwetste te doen vernemen; maar ROUSSEAU ontving den bode zeer ruw, en schreeuwde hem eenvoudig toe: »Zeg uwen meester, dat hij zijn hond aan den ketting moet leggen!"

ROUSSEAU was dus niet op het bal. Elk prees de naauwkeurige gelijkenis van zijn tweede *ik*, maar nu men toch wist, dat 't maar eene kopij was, trok hij de aandacht niet langer. Intusschen waren de gewone kleine bal-*intrigues* in vollen gang; de partij was ten toppunt van levendigheid, toen 't velen in het oog liep, dat een zeer rijk masker onophoudelijk eene wit-satijnen *domino* vervolgde, terwijl deze alle moeite deed om van haren lastigen vervolger ontslagen te worden. In de koffijkamer, in de zaal, overal was hij hare schaduw, en sprak onafgebroken, fluisterend en dringend haar aan. Trad zij in eene *loge*, hij was er ook, en zette zich nevens haar; verliet zij die, hij ging mede. Dat trok eindelijk algemeen de aandacht. Wel wist men de namen dier personaadjen niet; doch het gerucht liep, dat zij tot den voornaamsten stand behoorden. Eindelijk scheen de jonge man eene zware beleediging of eene gewigtige waarheid te hebben gezegd; want de witte *domino* wendde zich snel om en greep, tegen alle gewoonten aan, naar het masker, dat de gelaatstrekken van den lastigen vervolger bedekte. Deze, dien onverwachten aanval met eene gelijke poging willende beantwoorden, had, bij de beweging naar het masker der dame, het ongeluk haar, met een ring, dien hij aan een der vingeren droeg, in het aangezigt te kwetsen. Dit tooneel, ten aanzien van zoo vele toeschouwers, werd het onderwerp van alle gesprekken; elk hield er zich mede bezig en sprak er fluisterend van, als over eene gebeurtenis die treurige gevolgen kon hebben. De beide maskers werden nu bekend; het eene was de *Graaf van* ARTOIS (later KAREL X), het andere de

Hertogin VAN BOURBON. Men begrijpt, dat zij zich na deze onaangenaamheid verwijderden; de menigte volgde welhaast hun voorbeeld, en het bal eindigde onder den niet aangenamen indruk van een tooneel, welks spelers zeker het oogmerk niet hadden gehad om eenige openbare ergernis te geven.

De Graaf VAN ARTOIS was juist niet beroemd wegens de zuiverheid zijner zeden. Desniettemin, of misschien dáárom, werd hij door vele vrouwen in bescherming genomen. Men zag zijne ligtzinnigheid over 't hoofd; want hij was een allerbeminnelijkst *cavalier*. Moest men ook niet aan zijne jeugd wat toegeven? Maar deze laatste onbezonnenheid deed hem zijne schoone verdedigsters verliezen. Een vergrijp tegen de zedelijkheid liet zich in die dagen verontschuldigen; maar tegen de wellevendheid te zondigen, eene jonge dame, door onbesuisde drift in het gelaat te kwetsen, dat duldde geene verschooning. De geheele wereld, het hof en de stad, koos nu partij tegen den Graaf; zijne veroordeeling was algemeen.

De Hertogin VAN BOURBON achtte zich verpligt voor de ondergane beleediging voldoening te eischen. Zij deed hare klagten door den Prins VAN CONDÉ, en door haren vader, den Hertog VAN ORLEANS, aan den Koning voordragen. Niets scheen moeijelijker te dempen, dan deze ongelukkige twist. De Hertog VAN BOURBON had luide verklaard, dat, indien men zich niet bij zijne echtgenoote wilde verontschuldigen, hij weten zou, wat hem te doen stond. Dat dit eene uitdaging aan den Graaf VAN ARTOIS zou zijn, was gemakkelijk te gissen. 't Gerucht ook dáárvan kwam tot den Koning, wien dit sterk trof. Welk een slecht voorbeeld ook inderdaad, als er een tweegevecht plaats greep tusschen hem zoo na verwante personen. Hij deed de beide Prinsen bij zich komen, en vorderde hen de belofte af, dat zij tegen zijnen wil niets zouden doen. De Hertog VAN BOURBON en de Graaf VAN ARTOIS waren dus genoodzaakt eene verzoening te veinzen, die echter door niemand als welgemeend werd beschouwd.

's Konings gezag was, in zeker opzigt, magteloos. MARIA ANTOINETTE ondernam dus, de onderhandelingen zelve te bestieren, daar zij zich overtuigd hield, dat vrouwen dikwerf beter slagen dan mannen, als er twisten zijn bij te leggen en vrede tusschen vijanden te herstellen is. Zij vaardigde gezanten af, die alle moeiten deden, om de bezwaren tegen een onbloedigen uitslag uit den weg te ruimen. Maar hunne pogingen mislukten. De Graaf VAN ARTOIS had van de bedreiging des Hertogs VAN BOURBON gehoord, en weigerde dáárom de stappen van verontschuldiging te doen, op welke de Hertogin regt had, en toch was dit, om het tweegevecht te vermijden, de eenigst mogelijke oplossing.

Men hoopte dat het publiek, na eenigen tijd, de zaak zou vergeten, en dat de onverschilligheid der openbare meening, bij het rekken der onderhandelingen, niet meer zou noodig maken een reeds vergeten geschil te verlevendigen en op eene kampplaats te eindigen. Maar dit gebeurde niet. De zaak van Mevrouw de Hertogin was eene zaak geworden van algemeen belang. De eischen van het *Fransche* eergevoel spraken luider dan alle tegenredenen, op 't gezag der wetten en de bevelen des Konings gegrond. De twee Prinsen besloten tot het duël.

Den 16den Maart, des morgens ten 9 ure, reden twee rijtuigen, vergezeld door knechts zonder liverei, gelijktijdig het bosch van *Boulogne* in. Het eene kwam van *Parijs*, het andere van *Versailles*. Beiden hielden stil bij een der boschjes die *Bagatelle* omringen, en de Graaf VAN ARTOIS en de Hertog VAN BOURBON bevonden zich in elkanders tegenwoordigheid, elk met twee getuigen, uit de officieren hunner Huizen gekozen. De voorwaarden van het gevecht geregeld zijnde, trokken de partijen hunne degens, en de strijd duurde omtrent vijf minuten, doch de verhalen deswege verschillen. De een beweerde dat de Graaf VAN ARTOIS een ligte schramp aan den arm ontving; anderen zeiden dat het eenige bloed, hetwelk er gestort werd, dat was van den Heer DE VIBRAYE, Kapitein der lijfwacht van den Hertog VAN BOURBON en

een zijner getuigen, die, toen hij de sporen van den Prins had losgemaakt, zich oprigtte, maar een wondje onder 't oog kreeg, door de punt van des Hertogs degen, welken deze onder den arm hield. Wat daarvan zij, zoo veel is zeker, dat de zaak eervol geschiedde, en men overeenkomstig de regelen der aloude ridderschap gestreden had.

Dadelijk na het geven dier voldoening, schreef de Graaf VAN ARTOIS aan den Koning, om hem vergiffenis te verzoeken, wegens de ongehoorzaamheid aan zijne bevelen; met bede, dat de Hertog VAN BOURBON niet anders dan hij-zelf mogte behandeld worden. Ofschoon hij schuldig was, hoopte hij verschooning te vinden in de liefde eens broeders. — De Koning kon er eigenlijk niet misnoegd over zijn, dat *Fransche* Prinsen hadden gedaan hetgeen de eer vorderde. Dit geschrift verzonden zijnde, spoedde de Graaf VAN ARTOIS zich naar het *Palais-Bourbon* om der Hertoginne de volkomenste voldoening te geven. Hij deed dien stap, tot welken hij niet had willen overgaan zoo lang de Hertog dien had geëischt, thans uit eigen beweging, en volgde nu zijn eigen gevoel; terwijl hij anders had kunnen schijnen uit vrees te handelen. »Ik neem" — sprak hij tot de Hertogin — »het eerste oogenblik te baat, dat de omstandigheden mij vrijlaten, om u de verontschuldigingen aan te bieden welke ik, tot mijne smart, tot nu toe heb moeten uitstellen." — Deze ontschuldiging, al ware zij misschien niet geheel opregt, was voor de eer der Hertogin voldoende, en werd ook op zulk eene wijze aangenomen, dat men aan opheffing van alle verder leedgevoel gelooven mogt.

Het nieuws van die verzoening verspreidde zich even snel als vroeger dat van de beleediging. Te *Parijs* en te *Versailles* was men er even vol van, en de bijzonderheden werden op allerlei wijzen verhaald. Men verzekerde dat de strijders het hof voor eenigen tijd zouden moeten verlaten, om aan het misnoegen des Konings te ontgaan. Men deelde elkander zelfs, in vertrouwen, twee verbanningsbevelen mede. Evenwel gebeurde

er niets van dit alles. LODEWIJK XVI was geen vriend van straffen, en de Koningin verkreeg, zonder moeite, genade voor de beide schuldigen.

Het laatste bedrijf van dit kleine tooneelspel was intusschen nog niet vertoond. In de *Opéra* aangevangen, moest de *intrigue* in den schouwburg worden opgelost. Eene maand vóór de gewigtige gebeurtenis op het gemaskerde bal raakte geheel *Parijs*, op een goeden morgen, door het wonderlijkste, het onverwachtste voorval in verbazing. VOLTAIRE was in de hoofdstad, die hij in vele jaren niet had bezocht, aangekomen. »Neen!" — riep een der ooggetuigen uit — »Neen, de verschijning van een geest, van een profeet, van een Apostel, zou niet méér verwondering en bewondering gebaard hebben dan die van VOLTAIRE. Dit nieuwe wonder heeft, voor eenige oogenblikken, alle andere belangen doen zwijgen; het heeft de geruchten van oorlog, de kuiperijën van de balie, de hofkrakeelen, zelfs den grooten twist tusschen de Gluckisten en Piccinisten doen vergeten." De hoogmoed der Encyclopédisten was voor de helft verminderd, de Sorbonne beefde, het Parlement zweeg, de geheele letterkundige wereld was in beweging, gansch *Parijs* haastte zich voor de voeten van zijnen afgod te knielen, en nooit zou een held met meer luister zijn roem genoten hebben, indien het hof den dichter met een gunstigen blik had verwaardigd, of maar minder onverschilligheid had aan den dag gelegd.

In den ouderdom van vier-en-tachtig jaren legde VOLTAIRE, in Februarij, den weg van *Ferney* naar *Parijs* in vijf dagen af. Hij steeg af bij den Markies DE VILETTE, die kamers voor hem in zijn *hôtel* had doen gereed maken, en reeds des anderen daags ontving hij de meesten der uitstekende mannen, die toesnelden om hem te begroeten. Terwijl men hem van vermoeijing afgemat waande, las hij, des avonds, overluid zijn treurspel *Irène* voor, dat op het *Théâtre Français* gespeeld zou worden, en besteedde den nacht daarop aan het verbeteren der twee laatste bedrijven. De Heer DE VILETTE

gaf zich de uiterste moeite om bij den grooten dichter de stad *Parijs*, en bij *Parijs* den grooten dichter waardig te vertegenwoordigen, en — maakte zich door zijne bedrijvigheid daarbij belagchelijk.

De *Irène* werd in zes weken ingestudeerd, en den 16den Maart voor de eerste maal opgevoerd. Nooit zat een schitterender gezelschap in den voornaamsten der schouwburgen opeengepakt. De Koningin verscheen er met geheel haar hof, en woonde den nieuwen triomf des beroemden treurspeldichters bij. Zijn zegepraal werd echter voorafgegaan door die der Hertogin VAN BOURBON. In den morgen van dienzelfden dag hadden het tweegevecht tusschen haren echtgenoot en den Graaf VAN ARTOIS, en de verontschuldiging van den laatsten bij haar, plaats gehad. De indruk van die twee voorvallen was nog versch. Toen de Hertogin VAN BOURBON in hare *loge* trad, daverde de geheele zaal van toejuichingen, en de geestvervoering steeg ten top toen men den Hertog haren gemaal en haren kampvechter aan hare zijde ontwaarde. — Welk eene zonderlinge heerschappij heeft de ridderlijke geest, die weleer een zoo uitstekende karaktertrek der Natie was, ten allen tijde blijven uitoefenen! Wel waren de zeden van het Hof, in dien tijd, niet voorbeeldig; men gaf er niet veel om de eer der mannen of de deugd der vrouwen; maar toen een Prins, befaamd door zijn goed geluk, eene voorname vrouw beleedigde, verloor hij al zijne vrienden; elk hunner trok partij voor haar, die men zijn slagtoffer noemde. Hij zou deze voorname vrouw hebben kunnen ontëeren, zonder dat iemand er zich over bedroefd of aan geërgerd zou hebben; maar hij kwetste haar wang, in eene poging, om 't regt van onbekendheid te schenden, en dat was erger dan eene beleediging; het was eene laagheid. Met de wapens voldoening te geven, daarna zich aan de voeten der gehoonde vrouw te werpen, was het eenige, dat de Graaf VAN ARTOIS doen kon, om de gunst des volks te herwinnen. Men bewees dan ook hem, dat de ongunstigste indruk kan worden uitgewischt, als een man zijne fou-

ten grootmoedig herstelt. Tóen hij in zijne *loge* kwam werd ook hij met eenparige blijken van welgevallen ontvangen. — »Aldus" — riep een publicist uit — »durfde het volk, door zijne schitterende goedkeuring, eene daad huldigen, die volgens de wetten ongeoorloofd, met de grondbeginselen van den troon strijdig, en door de uitdrukkelijke bevelen des Konings verboden was." Een bewijs, dat de magt der zeden en der volksvooroordeelen alle ander gezag en alle menschelijke heerschappij overtreft.

Naar 't Fransch.

UIT DEN VREEMDE.

I.

'T STRAND, BIJ AVOND.

Gulden dos
Dekt het bosch.
Lieflijk gloeijende avondglansen,
Kleuren kerk en torentransen.

Zoete vreê
Ruischt de zee;
Huiswaarts glijden visscherspinken,
Die van ver als zwanen blinken.

't Zilverzand
Blinkt aan strand;
Goudgezoomde wolken varen
Statig over de effen baren.

Ruischend kranst,
Geel beglansd,
Helm en riet den rug der duinen;
Meeuwen zweven langs heur kruinen.

Stil en zacht
Duikt in nacht
Dorp en eenzaam visscherskluisje,
Badgebouw en zomerhuisje.

Op den vloed
Sterft de gloed;
Snel verbleeken de avondglansen
Op de kerk en torentransen.

't Licht der maan
Kleurt de blaân;
Geestgelispel in de winden
Speelt door de oude kerkhofs-linden.

Naar MATTHISSON. A. v. W.

II.

WELGEMOEDHEID.

'k Ben minnaar van rozen, de bloemen der blijden;
Ik mag ook cipressen en wilgen wel lijden;
Ik min ook den beker en ledig dien graag;
Maar 'k hoû ook van weemoed en tortelgeklaag.

Ik hoû van de vroegte, zit gaarne naar 't fluistren
Der koelte in den dauw van den ochtend te luistren;
Ik min ook den avond, groet immer met lust
De Venus in 't Westen, bodinne der rust.

Ik hoû van den middag met weeldrig gewemel;
Ik min ook de stilte en den scheemrigen hemel;
'k Zie gaarne de velden in zonnige pracht;
Maar graag ook den donkeren sluijer der nacht.

'k Min alles wat wèldoet aan eerlijke harten,
Wat opwekt tot blijdschap, of troost geeft in smarten;
Ik dorst naar verstrooijing en zalig gevoel,
In 't stille des wouds en der steden gewoel.

Gestorvene vrienden ook blijf ik beminnen;
Verleden en toekomst bekoren mijn zinnen: —
'k Vind rozen alom voor mijn bedevaartstaf,
Zie dankend terug en geloovig 't graf.

Naar HEIDENREICH. A. v. W.